

T.C.
BİLECİK ŞEYH EDEBALI ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI ANABİLİM DALI

NAZMÎ DÎVÂNİ (İNCELEME-METİN)

DOKTORA TEZİ

NECMİYE GÜNEŞ

TEZ DANIŞMANI
PROF. DR. MEHMET ÖZDEMİR

BİLECİK, 2024

10330139

T.C.
BİLECİK ŞEYH EDEBALI ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI ANABİLİM DALI

NAZMÎ DÎVÂNİ (İNCELEME-METİN)

DOKTORA TEZİ

NECMİYE GÜNEŞ

TEZ DANIŞMANI
PROF. DR. MEHMET ÖZDEMİR

BİLECİK, 2024

10330139

BEYAN

“Nazmî Dîvânı (İnceleme-Metin)” adlı doktora tezi hazırlık ve yazımı sırasında bilimsel araştırma ve etik kurallarına uyduğumu, başkalarının eserlerinden yararlandığım bölümlerde bilimsel kurallara uygun olarak atıfta bulunduğumu, kullandığım verilerde herhangi bir tahrifat yapmadığımı, tezin herhangi bir kısmının Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi veya başka bir üniversitede başka bir tez çalışması olarak sunulmadığını, aksinin tespit edileceği muhtemel durumlarda doğabilecek her türlü hukuki sorumluluğu kabul ettiğimi ve vermiş olduğum bilgilerin doğru olduğunu beyan ederim.

Bu çalışmanın, Bilimsel Araştırma Projeleri (BAP), TÜBİTAK veya benzeri kuruluşlarca desteklenmesi durumunda; projenin ve destekleyen kurumun adı proje numarası ile birlikte, ETİK KURUL onayı alınması durumunda ise ETİK KURUL tarih karar ve sayı bilgilerinin beyan edilmesi gerekmektedir.	
DESTEK ALINMIŞTIR	DESTEK ALINMAMIŞTIR
Destek alındı ise;	
Destekleyen kurum;	
Desteğin Türü	Proje Numarası
1- BAP (Bilimsel Araştırma Projesi)	
2- TÜBİTAK	
Diğer;.....	
ETİK KURUL onayı var ise;	
ETİK KURUL karar tarih/sayı:/.....

Necmiye GÜNEŞ

Tarih

.....

İmza

.....

ÖN SÖZ

Çalışma, İzmir Milli Kütüphanesi Yazmalar Bölümü 1559 numarada yer alan *Nazmî Dîvânî*'nin çeviri yazılı metni ve incelemesini içermektedir. Çalışmanın amacı öncelikle Nazmî'nin *Dîvân-ı Nazmî* isimli eserinin çeviri yazılı metnini oluşturup eseri şekil ve muhteva açısından ele almaktır. Daha sonra ise eserin, hem Türk edebiyatı içerisindeki yeri ve önemini belirleyebilmek hem de edebiyat tarihlerine de kaynaklık edebilecek yeni bir eseri günümüz edebiyat araştırmacılarının istifadesine sunabilmektir.

Çalışma; giriş, metnin incelendiği beş bölüm ve sonuçtan oluşmaktadır. Giriş bölümünde XIX. yüzyılın siyasi ve edebî durumu ile çalışmanın konusu, amacı ve önemi hususunda bilgi verilmiştir. Birinci bölümde Nazmî'nin hayatı, edebî şahsiyeti ve eseri hakkında bilgiler yer almaktadır. İkinci bölümde eser şekil yönleri ile ele alınıp şairin şiirlerinde tercih ettiği nazım şekilleri ve türleri belirlenmiş, vezin, kafiye ve redif hususundaki tasarrufu belirtilmiştir. Üçüncü bölümde eser dil ve üslup özellikleri bakımından incelenmiş manzumelerde geçen edebî sanatlar, atasözü, deyim ve mahallî kullanımlar tespit edilmiştir. Dördüncü bölümde eserin muhteva özellikleri din, tasavvuf, cemiyet, insan ve tabiat gibi başlıklar altında incelenmiştir. Beşinci bölümde ise nüsha tanıtımı, çeviri yazılı metin oluşturulurken izlenen yol hakkında bilgi ve eserin çeviri yazılı metni yer almaktadır. Sonuç bölümünde ise çalışmada elde edilen bilgilerin genel bir değerlendirmesi sunulmuştur. Çalışmada istifade edilen kaynaklar ise “KAYNAKÇA” başlığı altında verilmiştir. Son olarak “EKLER” bölümünde “Özel Adlar Dizini” yer almaktadır.

Tez konusunun belirlenmesinde, eserin temininde ve çalışmanın her aşamasında yardımlarını ve bilgilerini hiçbir zaman esirgemeyen, fikirleri ve yönlendirmeleriyle her daim yol gösteren danışman hocam Prof. Dr. Mehmet ÖZDEMİR'e teşekkürlerimi sunarım. Tezin ilk aşamasından sonuna kadar geçen süreci takip ederek, çalışmanın daha sağlıklı ilerlemesi için öneri ve düzeltmeleri ile yol gösteren Prof. Dr. H. İbrahim DEMİRKAZIK ve Doç Dr. Ahmet ÖNAL hocalarıma katkılarından dolayı teşekkür ederim. Öneri ve düzeltmeleri ile çalışmanın son halini almasına katkı sağlayan Dr. Öğr. Üye. Metin SAMANCI hocama çok teşekkür ederim. Çalışmanın şekil düzenlemeleri hususunda desteğini esirgemeyen Arş. Gör. Dr. Tümer KARAAYAK hocama teşekkür ederim. Lisansüstü eğitim hayatımın ilk gününden beri her zaman destek ve teşviklerini esirgemeyen çok kıymetli hocalarım Doç. Dr. Gökhan REYHANOĞULLARI ve Dr. Öğr. Üye. Bilal GÜZEL'e şükranlarımı sunarım.

Son olarak hayatım boyunca her zaman yanımda olduklarını hissettirip bana destek olan kıymetli anne ve babama (Ayşe-Mehmet KELEMCİ) ve hem tez yazım aşamasında kaynak temininde ve metnin kontrol edilmesinde hem de karşılaştığım her zorlukta büyük bir sabır ve hoşgörü ile yanımda olup beni motive eden değerli eşim Cem GÜNEŞ'e sonsuz teşekkürlerimi sunarım.

Necmiye GÜNEŞ

2024

ÖZET

NAZMÎ DÎVÂNİ (İNCELEME-METİN)

XIX. yüzyıl Osmanlı Devleti için askerî, siyasi, ekonomik, hukuki ve eğitim alanlarında ciddi sıkıntılarının yaşandığı uzun ve yorucu bir yüzyıldır. Bu dönemde devleti yönetenler tarafından yenilik ve değişim hareketleri ile bu kötü gidişatı durdurabilmek için çeşitli adımlar atılmıştır. Bu yüzyıl, Osmanlı Devleti için yenileşme ve Batılılaşma devri olmuştur. Tanzimat Fermanı, Islahat Fermanı ve Meşrutiyet'in ilanı ile pek çok alanda yaşanan köklü değişikliklerin neticesinde edebiyat alanında da bir eski-yeni çatışması meydana gelmiştir. Klasik Türk edebiyatı XX. yüzyılın başlarına kadar etkisini devam ettirse de Şeyh Galip'ten sonra artık eski ihtişamlı günlerine geri dönememiş ve yerini yavaş yavaş Fransız edebiyatının etkisiyle şekillenen yeni edebiyat anlayışına bırakmıştır. Gelişmeye başlayan bu yeni edebiyat anlayışının yanısıra bu yüzyılda klasik geleneği sürdüren sanatçılar da yetişmeye devam etmiştir. Bu sanatçılardan biri de Nazmî'dir. Biyografik kaynaklarda Nazmî'nin hayatına dair kesin bilgiler bulunmamaktadır. *Nazmî Dîvânı*'ndan elde edilen bilgilere göre Nazmî, XIX. yüzyılın ikinci yarısında yaşamış ve eser vermiş bir sanatçıdır. *Dîvân*'daki şiirlerden hareketle onun klasik edebiyatın gerektirdiği bilgi ve becerilere sahip olduğunu söylemek mümkündür.

Nazmî Dîvânı gayrı-mürettep bir divan hüviyetinde tertip edilmiştir. Eserin bilinen tek nüshası İzmir Milli Kütüphanesi Yazmalar Bölümü 1559 numarada kayıtlıdır. Eser 227 sayfadan meydana gelmektedir. Eserde farklı nazım şekilleri ve türlerde toplam 320 manzume yer almaktadır. Bu manzumelerin tamamı Türkçedir. Nazmî, şiirlerinde akıcı, sıcak, samimi, duru ve yalın bir dil kullanmaktadır. Şairin hem dinî hem de lâ-dinî şiirlerinde göze çarpan ortak özellik onun canlı, samimi, yalın ve akıcı üslubudur. Şiirlerinde hem aruz hem de hece ölçülerini kullanmıştır. Ayrıca kafiye ve redif gibi ahengi sağlayan unsurlara da özen göstermiştir.

Anahtar Kelimeler: XIX. yüzyıl Türk Şiiri, Nazmî, Divan.

ABSTRACT

NAZMÎ'S DÎVÂN (ANALYSIS-TEXT)

The nineteenth century was a long and tiring century for the Ottoman Empire, with serious problems in the fields of military, politics, economy, law, education, etc. During this period, various steps were taken by the rulers of the state to stop this bad trend through innovation and change movements. In short, this century was an era of renewal and Westernization for the Ottoman Empire. As a result of the radical changes in many fields with the Tanzimat Edict, the Islahat Edict and the declaration of the Constitutional Monarchy, a conflict between old and new emerged in the field of literature. Although classical Turkish literature continued its influence until the beginning of the 20th century, after Sheikh Galip, it could no longer return to its former glory days and gradually gave way to a new understanding of literature shaped by the influence of French literature. In addition to this new understanding of literature that started to develop, artists who continued the classical tradition continued to grow in this century. One of these artists is Nazmî. There is no information about Nazmî's life in biographical sources. According to the information obtained from *Dîvân*, Nazmî is an artist who lived and worked in the second half of the XIXth century. Based on the poems in his *Dîvân*, it is possible to say that he had the knowledge and skills required by classical literature.

Nazmî's Dîvân is organized as an irregular and non-sequential dîvân. The only known copy of the work is registered in Izmir National Library, Manuscripts Section, number 1559. The work consists of 227 pages. The work contains a total of 320 verses belonging to different verse forms and genres. All of these verses are in Turkish. Nazmî uses a fluent, warm, sincere, clear and simple language in his poems. The common feature that stands out in both religious and non-religious poems of the poet is his lively, sincere, plain and fluent style. He used both aruz and syllabic meters in his poems. He also paid attention to the elements such as rhyme and red rhyme that provide harmony. In his poems, he sincerely expresses both his deep affection for the Ahl al-Bayt and the cruelty and sorrow he feels for them, especially in Karbala.

Keywords: XIXth Century Turkish Poetry, Nazmî, Divan.

İÇİNDEKİLER

	Sayfa
ÖN SÖZ.....	i
ÖZET.....	iii
ABSTRACT.....	iv
İÇİNDEKİLER.....	v
TABLolar LİSTESİ.....	xii
KISALTMALAR LİSTESİ.....	xiii
METNİN DİLİ VE ÇEVİRİ YAZI SİSTEMİ.....	xiv
GİRİŞ.....	1

BİRİNCİ BÖLÜM

NAZMÎ'NİN HAYATI, EDEBÎ KİŞİLİĞİ VE ESERİ

1.1. Hayatı.....	4
1.1.1. Mahlası ve Adı.....	4
1.1.2. Doğum-Ölüm Yeri ve Yılı.....	4
1.1.3. Ailesi.....	6
1.1.4. Eğitimi ve Mesleği.....	7
1.1.5. Mensubiyeti.....	11
1.1.6. Eserden Hareketle Şairin Kişiliğine Dair Bazı İpuçları.....	14
1.2. Edebî Kişiliği.....	18
1.2.1. Kendi Sanatı Hakkındaki Düşünceleri.....	27
1.3. Eseri (Nazmî Dîvânı).....	29

İKİNCİ BÖLÜM

DÎVÂN'NİN ŞEKİL ÖZELLİKLERİ

2.1. Nazım Şekilleri.....	32
2.1.1. Beyitlerden Oluşan Nazım Şekilleri.....	32
2.1.1.1. Gazel.....	32
2.1.1.2. Kaside.....	37
2.1.1.3. Kıt'a.....	42
2.1.1.4. Müfret/Mısra.....	44
2.1.2. Bentlerden Oluşan Nazım Şekilleri.....	46
2.1.2.1. Koşma.....	46

2.1.2.2. Müstezat	47
2.1.2.3. Muhammes/Tahmis	47
2.1.2.4. Müseddes/Tesdis	49
2.1.2.5. Terkibibent	49
2.2. Nazım Türleri	50
2.2.1. Aliname (Hz. Ali Sevgisi).....	50
2.2.2. Düvazname	50
2.2.3. Hasb-i Hâl	50
2.2.4. Kudumiyye.....	51
2.2.5. Maktel (Maktel-i Hüseyin)	51
2.2.6. Medetname.....	52
2.2.7. Methiye	53
2.2.8. Mersiye	54
2.2.9. Muamma	55
2.2.10. Münacat.....	55
2.2.11. Nasihatname.....	56
2.2.12. Naat	57
2.2.13. Nefes	58
2.2.14. Nevruziyye	58
2.2.15. Şarkı	59
2.2.16. Takrizname	60
2.2.17. Tarih.....	60
2.2.18. Teşekkürname	66
2.2.19. Vasiyetname.....	66
2.2.20. Vücutname	67
2.3. Vezin.....	67
2.4. Kafiye ve Redif.....	70
2.4.1. Kafiye.....	70
2.4.2. Redif.....	72
2.4.2.1. Ek Hâlindeki Redifler.....	73
2.4.2.2. Ek+Kelime Hâlindeki Redifler.....	74
2.4.2.3. Ek+Kelime Grubu Hâlindeki Redifler	75
2.4.2.4. Kelime Hâlindeki Redifler	76

2.4.2.5. Kelime Grubu Hâlindeki Redifler	78
--	----

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

DÎVÂN'IN DİL VE ÜSLUP ÖZELLİKLERİ

3.1. Dîvân'ın Dil Özellikleri.....	79
3.2. Dîvânın Üslup Özellikleri.....	84
3.2.1. Edebî Sanatlar	93
3.2.1.1. Hüsnütalil	93
3.2.1.2. İstiare	94
3.2.1.3. İstifham.....	95
3.2.1.4. Leffüneşir	95
3.2.1.5. Mecazımürsel	95
3.2.1.6. Mübalağa.....	96
3.2.1.7. Nida	97
3.2.1.8. Tecahülûarif	97
3.2.1.9. Tekrir	97
3.2.1.10. Telmih	98
3.2.1.11. Tenasüp	99
3.2.1.12. Teşbih	100
3.2.1.13. Teşhis-İntak.....	101
3.2.1.14. Tevriye	101
3.2.1.15. Tezat	103
3.3. Atasözleri ve Deyimler	103

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

DÎVÂN'IN MUHTEVA ÖZELLİKLERİ

4.1. DİN	118
4.1.1. Allah.....	118
4.1.2. Melekler	122
4.1.2.1. İsrail	123
4.1.2.2. Hatif.....	123
4.1.2.3. Rıdvan	124
4.1.2.4. Harut.....	124
4.1.3. Kutsal Kitaplar	124

4.1.3.1. Kur'ân-ı Kerîm	124
4.1.3.2. İncîl, Tevrât ve Zebûr	126
4.1.4. Peygamberler	127
4.1.4.1. Âdem	127
4.1.4.2. Hızır	128
4.1.4.3. İsa	128
4.1.4.4. Muhammet	129
4.1.4.5. Musa	130
4.1.4.6. Nuh	131
4.1.4.7. Süleyman	131
4.1.4.8. Yakup	132
4.1.4.9. Yusuf	132
4.1.4.10. Zekeriyya	133
4.1.5. Sure, Ayet ve Hadisler	134
4.1.5.1. Sure	134
4.1.5.2. Ayet	135
4.1.5.3. Hadisler	138
4.1.6. İbadet	141
4.1.6.1. Kelime-i Tevhit	142
4.1.6.2. İman ve Küfür	142
4.1.6.3. Namaz	143
4.1.6.4. Oruç	144
4.1.6.5. Hac ve Zekât	145
4.1.7. Diğer Dinî Mefhumlar	146
4.1.7.1. Kıyamet, Harş ve Mahşer	146
4.1.7.2. Kabir	148
4.1.7.3. Cennet	148
4.1.7.4. Cehennem	151
4.1.7.5 Huri ve Gilman	152
4.1.7.6. Ukba	152
4.1.7.7. Havz-ı Kevser	153
4.1.7.8. Miraç	153
4.1.7.9. Ölüm ve Hayat	154

4.1.7.10. Cin, Peri, Şeytan.....	156
4.1.7.11. Kible ve Kâbe.....	157
4.1.7.12. Kadir Gecesi.....	158
4.2. Tasavvuf.....	159
4.2.1. Tasavvufi Ekoller.....	161
4.2.1.1. Bektaşilik.....	161
4.2.1.2. Hurufilik.....	162
4.2.2. Bazı Mutasavvıflar.....	164
4.2.2.1. Hacı Bektaş Velî.....	164
4.2.2.2. Hallac-ı Mansur.....	165
4.2.3. Tasavvufi Mefhumlar.....	166
4.2.3.1. Dergâh.....	166
4.2.3.2. İkrar.....	167
4.2.3.3. İlm-i Ledün.....	167
4.2.3.4. Mürşit.....	168
4.2.3.5. Nefs.....	168
4.2.3.6. Sabır ve Rıza.....	169
4.2.3.7. Sufi, Vaiz, Zahit.....	169
4.2.3.8. Tecelli.....	170
4.2.3.9. Vahdetivücut.....	171
4.2.3.10. Vahdet ve Kesret.....	172
4.3. Toplum.....	173
4.3.1. Şahıslar.....	173
4.3.1.1. Dinî Şahsiyetler.....	173
4.3.1.2. Hükümdarlar.....	178
4.3.1.3. Devlet Adamları.....	180
4.3.1.4. Sanatkarlar/Âlimler/Flozoflar.....	184
4.3.1.5. Tarihî ve Efsanevi Şahsiyetler.....	194
4.3.1.6. Aşk Hikayelerinde Adı Geçen Şahıslar.....	198
4.3.2. Kavimler.....	201
4.3.2.1. Arap ve Türk.....	201
4.3.3. Ülkeler ve Şehirler.....	202
4.3.3.1. Ane.....	202

4.3.3.2. Arabistan	202
4.3.3.3. Avrupa (Tulon, Paris, İngiltire, Nemçe, Rusçuk, Vidin, Varna).....	202
4.3.3.4. Bağdat.....	203
4.3.3.5. Girit	203
4.3.3.6. Halep	204
4.3.3.7. Hata (Hıten/Hoten).....	205
4.3.3.8. Hicaz.....	205
4.3.3.9. Kâfiristan.....	205
4.3.3.10. Kenan	206
4.3.3.11. Kerbela	206
4.3.3.12. Necef	207
4.3.3.13. Mısır	207
4.3.3.14. İstanbul	208
4.3.3.15. Rave.....	208
4.3.3.16. Remadiye.....	209
4.3.3.17. Sivastopoli.....	209
4.3.3.18. Trablus.....	209
4.3.4. Dağlar, Denizler ve Nehirler.....	209
4.3.4.1. Kaf.....	209
4.3.4.2. Tur	210
4.3.4.3. Akdeniz	210
4.3.4.4. Şattülarap ve Ceyhun	210
4.3.4.5. Fırat Nehri	210
4.3.4.6. Kestane Suyu.....	211
4.3.4.7. Kızılırmak.....	211
4.4. İnsan.....	211
4.4.1 Sevgili	212
4.4.1.1. Sevgilide Güzellik Unsurları	215
4.4.2. Âşık.....	226
4.4.2.1 Gönül.....	228
4.4.2.2. Âşığa Ait Vücüt Aksamı ve İlgili Durumlar	232
4.4.2.3. Maddi ve Manevi Hâller	237
4.4.3. Rakip (Ağyar)	258

4.4.4. Gelenek Dışı Kullanımlar	260
4.5. Tabiat	262
4.5.1. Kozmik Alem.....	262
4.5.1.1. Felek	262
4.5.1.2. Ay ve Güneş	263
4.5.1.3. Yıldızlar.....	265
4.5.1.4. Burç	267
4.5.2. Bitkiler	267
4.5.2.1. Ağaçlar	267
4.5.2.2. Çiçekler	270
4.5.2.3. Meyveler.....	277
4.5.3. Hayvanlar	278
4.5.3.1. Kuşlar	278
4.5.3.2. Dört Ayaklı Hayvanlar	283
4.5.3.3. Sürüngenler ve Böcekler	288

BEŞİNCİ BÖLÜM

NAZMÎ DÎVÂNİ

5.1. Nüsha Tavsifi.....	289
5.2. Metin Oluşturulurken Takip Edilen Yol.....	290
5.3. Çeviri Yazılı Metin.....	293
SONUÇ	524
KAYNAKÇA	528
EKLER	538

TABLULAR LİSTESİ

	Sayfa
Tablo 2.1. Gazeller Bölümü Dışında Gazel Nazım Şekli ile Yazılmış Manzumeler	33
Tablo 2.2. İbtidâ-i Gazaliyât Başlığı Altında Yer Alan Gazeller	35
Tablo 2.3. Kaside Nazım Şekli ile Yazılmış Manzumeler	41
Tablo 2.4. Kıt'a Nazım Şekli ile Yazılmış Manzumeler	43
Tablo 2.5. Musarra Beyitler	45
Tablo 2.6. Müfret Beyitler	45
Tablo 2.7. Koşma Nazım Şekli ile Yazılmış Manzumeler	46
Tablo 2.8. Müstezat Nazım Şekli ile Yazılmış Manzumeler	47
Tablo 2.9. Muhammes Nazım Şekli ile Yazılmış Manzumeler	48
Tablo 2.10. Tahmis Nazım Şekli ile Yazılmış Manzumeler	48
Tablo 2.11. Müseddes Nazım Şekli ile Yazılmış Manzumeler	49
Tablo 2.12. Tesdis Nazım Şekli ile Yazılmış Manzumeler	49
Tablo 2.13. Terkibibent Nazım Şekli ile Yazılmış Manzumeler	50
Tablo 2.14. Maktel Nazım Türü ile Yazılmış Manzumeler	52
Tablo 2.15. Methiye Nazım Türü ile Yazılmış Manzumeler	53
Tablo 2.16. Nasihatname Nazım Türü ile Yazılmış Manzumeler	57
Tablo 2.17. Şarkı Nazım Türü ile Yazılmış Manzumeler	59
Tablo 2.18. Tarih Nazım Türü ile Yazılmış Manzumeler	62
Tablo 2.19. Şiirlerde Kullanılan Aruz Vezni Kalıpları	68
Tablo 2.20. Şiirlerde Kullanılan Hece Vezni Kalıpları	68
Tablo 2.21. Şiirlerde Yer Alan Ek Hâlindeki Redifler	73
Tablo 2.22. Şiirlerde Yer Alan Ek+Kelime Hâlindeki Redifler	74
Tablo 2.23. Şiirlerde Yer Alan Ek+Kelime Grubu Hâlindeki Redifler	75
Tablo 2.24. Şiirlerde Yer Alan Kelime Hâlindeki Redifler	76
Tablo 2.25. Şiirlerde Yer Alan Kelime Grubu Hâlindeki Redifler	78

KISALTMALAR LİSTESİ

Bkz.: Bakınız

c.: Cilt

Çev.: Çeviren

DİB: Diyanet İşleri Başkanlığı

DTCF: Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi

Ed.: Editör

ESTAD: Eski Türk Edebiyatı Araştırmaları Dergisi

H: Hicri

Haz.: Hazırlayan

Hz.: Hazreti

M: Miladi

MEB: Milli Eğitim Bakanlığı

Mec.: Mecaz

İSAM: İslam Araştırmaları Merkezi

OSEDAM: Osmanlı Edebiyatı Araştırmaları Merkezi

s.: Sayfa

TDK: Türk Dil Kurumu

TDV: Türkiye Diyanet Vakfı

TKAE: Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü

TTK: Türk Tarih Kurumu

vb.: ve benzeri

vd.: ve diğerleri

METNİN DİLİ VE ÇEVİRİ YAZI SİSTEMİ

Dîvân-ı Nazmî isimli eserin metin dili Osmanlı Türkçesidir. Metin Arap alfabesi ile kaleme alınmıştır. Aşağıdaki tabloda metnin Latin alfabesine aktarılırken kullanılan çeviri yazı sistemi hakkında bilgi verilmiştir. Çeviri yazılı metin oluşturulurken “Gentium Plus” yazı fontu kullanılmıştır. Ayrıca çalışmanın inceleme bölümünde çeviri yazılı metinden alınan örnek şiirler ve şiir başlıkları için de “Gentium Plus” yazı fontu tercih edilmiştir.

Harfl	Transkripsiyon	Harfler	Transkripsiyon
آ،ا	A/a, Ā/ā	ض	Ḍ/ḍ, Ḑ/ḑ
أ،ا	A, e, ı, i, u, ü	ط	Ṭ/ṭ
ب	B/b, P/p	ظ	Ẓ/ẓ
پ	P/p	ع	ʿ
ت	T/t	غ	Ġ/ġ
ث	Ṣ/ṣ	ف	F/f
ج	C/c, Ç/ç	ق	Q/q
چ	Ç/ç	ك	K/k, G/g, (Ñ/ñ)
ح	H/h	ك	Ñ/ñ
خ	H/h	ل	L/l
د	D/d	م	M/m
ذ	Z/z	ن	N/n
ر	R/r	و	V/v, O/o, Ö/ö, U/u, Ü/ü, Ū/ū
ز	Z/z	ه	H/h, A/a, E/e
ژ	J/j	لا	lā
س	S/s	ی	Y/y, I/ı, İ/i, Ī/ī
ش	Ş/ş	ء	ʾ
ص	Ş/ş		

Rakamlar									
۰	۱	۲	۳	۴	۵	۶	۷	۸	۹
0	1	2	3	4	5	6	7	8	9

GİRİŞ

Bir sanat eserini değerlendirebilmek için onu meydana getiren sanatçıyı tanımak önemlidir. Sanatçıyı değerlendirebilmek için ise yaşadığı dönemin genel özelliklerini ve sanat anlayışını bilmek gerekir. Bu sebeple Nazmî ve eseri hakkında bir değerlendirme yapmadan önce XIX. yüzyılın genel özelliklerinden ve edebiyat anlayışından kısaca bahsetmek faydalı olacaktır.

XIX. yüzyıl Osmanlı Devleti'nin adım adım Avrupa'dan çekildiği, yoğun bir geri dönüşün yaşandığı, uzun ve zahmetli bir yüzyıl olmuştur (Köseoğlu, 2004: 13). XVIII. yüzyılın aksine bu yüzyılda devleti yönetenler Batı dünyası ile iletişim kurmanın ve onların tekniğinden faydalanmanın mecburiyetini kabul ederek yaşanan bu kötü gidişi durdurmak için çabalamışlardır (Mengi, 2017: 259).

Başta askerî, siyasi ve ekonomik alanlar olmak üzere hukuk ve eğitim gibi çeşitli alanlarda Batı'nın gerisinde kalmışlığın sancısı daha fazla hissedilmektedir. Bu yüzyılda Tanzimat Fermanı, Islahat Fermanı ve Meşrutiyet'in ilanı gibi yaşanan gelişmelerle birlikte Osmanlı Devleti'nde özellikle hukuk ve rejim açısından köklü değişiklikler meydana gelmiştir (Şentürk ve Kartal, 2008: 556). Kısacası bu yüzyıl, Osmanlı Devleti için yenileşme ve Batılılaşma devri olmuştur (Ünver, 2004: 100). Ancak yapılan reform hareketleri bozulan devlet düzeninin yeniden inşa edilmesinde fazla etkili bir rol oynamamıştır. 1912'de Rumeli'yi kaybeden Osmanlı Devleti için I. Dünya Savaşı, sonun başlangıcı olmuştur (İsen, 1997: 461). Dönemin bu karmaşık atmosferinden edebiyat da nasibini almıştır. Devlet idaresinden toplum hayatına kadar her alanda görülmeye başlanan eski-yeni ikiliği edebiyatta da ortaya çıkmış; ancak bu ikiliğin etkisi edebiyat alanında daha yavaş olmuştur. Eski edebiyat XX. yüzyılın başlarına kadar etkisini sürdürse de üslup değişmiş ve yeniye yöneliş hızlanmıştır. Aslında bu değişim bütün alanlarda olduğu için bir "medeniyet değiştirme" şeklinde yaşanmıştır (Ünver, 2004: 99-100).

XIX. yüzyılın ilk yarısı, 18. yüzyılın bir devamı niteliğindedir. Şiire yeni bir nefes ve soluk kazandıran Şeyh Galip'ten (Ö. 1799) sonra klasik edebiyatın âdeta beslendiği kaynaklar kurumuş, neredeyse söylenebilecek her söz bitmiş, orijinalliğini kaybetmiştir. Şairler eski ustaları tekrarlamaktan ileriye gidememiş, orijinallik gösterme hevesi ile yapmacıklık, yavanlık hatta bayağılığa düşülmüştür (Şentürk ve Kartal, 2008: 562). Tanzimat'ın ilanından sonra oluşmaya başlayan ve Fransız edebiyatının etkisiyle şekillenen yeni edebiyat karşısında eski edebiyat bulunduğu pozisyonu koruyamaz duruma gelmiştir. Bu yüzyılda mahallî tarz ve

tasavvuf, şiirdeki etkisini devam ettirmekle birlikte özellikle mahallî tarz inceliğini kaybetmiştir (Mermer vd., 2006: 525).

XIX. yüzyılda klasik Türk edebiyatı şairlerinin yetişmesinde etkili olan iki çevre vardır. Bunlardan birincisi tarikat çevresidir. Her buhranlı dönemde olduğu gibi XIX. yüzyılda da bir tarikata intisap etme modası vardır. Bu dönemde klasik Türk edebiyatı şairleri içerisinde bir tarikata girmemiş, bir şeyhe intisap etmemiş şair yok gibidir. Fakat bu durum, bütün şairlerin dinî ve tasavvufi şiirler yazdığını göstermez. Bunlardan çoğunun şiirlerinde rindane ve âşıkane eda hâkimdir. XIX. yüzyıl şairlerinin yetişmelerinde etkili olan ikinci çevre ise devlet dairelerinin kalemleridir (Ünver, 1988: 132). Bu dairelerdeki memurların çoğu şairdir (Tanpınar, 1988: 64).

Kaynaklarda hakkında herhangi bir bilgi olmayan Nazmî'nin *Dîvân*'ından hareketle Bektaşî tarikatına mensup olduğunu söylemek mümkündür. Onun şiirlerinde rindane ve âşıkane eda hâkimdir. Buradan yola çıkarak Nazmî'nin, Ünver'in belirttiği tarikat çevresinde yetişen şairler arasında olduğu söylenebilir.

Gelişmeye başlayan yeni edebiyat anlayışının yanında bu yüzyılda klasik şiirin büyük üstatlarını örnek alarak geleneği devam ettirme çabası içerisindeki şairler, bir edebî topluluğun ortaya çıkmasını sağlamıştır. "Encümen-i Şuara" ismi ile bilinen bu topluluk, 1861 yılında kurulmuş ve çalışmalarını bir yıl devam ettirmiştir (Mermer, 2006: 525).

Bu yüzyılda önceki yüzyıllarda tercih edilen nazım şekillerinin kullanılmasına devam edilmiştir. Ancak bazı nazım şekillerinin kullanım oranlarında bir artış, bazılarında ise gözle görülür bir azalma olmuştur. Geçmişe oranla bu dönemde en az kullanılan nazım şekli "mesnevi"dir. Bentlerden oluşan nazım şekillerinde ise önemli bir artış gözlemlenmektedir. "Tercii bentler, terkiibentler, şarkılar ve çeşitli tarih kıtaları" bunlardandır. Geçen asırların aksine divanlarda yer alan gazel sayısında azalma, kaside sayısında ise gözle görülen bir artış olduğu görülmektedir (Şentürk ve Kartal, 2008: 563-564).

Bütün bu bilgiler ışığında edebiyat araştırmacılarının da üzerinde hemfikir olduğu üzere XIX. yüzyıl, tıpkı Osmanlı Devleti gibi klasik edebiyat için son çarpınışların tezahürü olduğunu bizlere göstermektedir. Bu devirde yaşayan birçok şair sadece kendi sanat zevklerini yansıtmak için değil âdeta klasik şiiri ayakta tutabilmek için şiir yazmışlardır. Ancak sonuçta emellerine ulaşma çabaları bekledikleri neticeyi onlara kazandıramamıştır. XX. yüzyıla gelindiğinde ise yaklaşık yedi asırlık geleneği olan klasik edebiyat artık sona ermiştir. XIX. yüzyılın ikinci yarısında yaşamış olan Nazmî de klasik Türk edebiyatını ayakta

tutmaya çalışan son şairler arasında yer almıştır. O, yazmış olduğu *Dîvân*'ı ile klasik Türk şiirinin son demlerinde dahi edebî gücünü ve varlığını sürdürdüğünü göstermeye çalışmıştır.

Tezin Konusu

Nazmî tarafından kaleme alınan *Dîvân-ı Nazmî* isimli eserin çeviri yazılı metni oluşturulduktan sonra şekil, üslup ve muhtevasının tespit edilerek klasik Türk edebiyatı geleneği içerisindeki yerinin belirlenmesidir.

Tezin Amacı

Tezin amacı, XIX. yüzyılda yazılmış *Divan-ı Nazmî* isimli eseri Arap alfabesinden Latin alfabesine çevirerek araştırmacıların istifadesine sunmak ve eserin Türk edebiyatı içerisindeki yerini belirleyip Türk edebiyatı tarihi açısından önemini ortaya çıkarmaya çalışmaktır. Böylece, geçmişte kalan kültür-sanat eserlerimizin unutulmaktan kurtarılıp kalıcı hale getirilmesine katkı sağlamaktır.

Tezin Önemi

Türk edebiyatında XIII. yüzyıldan XIX. yüzyılın ikinci yarısına kadar geçen süreçte klasik Türk edebiyatının usul ve kaidelerine uygun manzum ve mensur sayısız eser verilmiştir. Bu eserlerin arasında hem nicelik hem de nitelik bakımından en çok dikkat çeken dönem de ismini veren divanlardır. Bunlardan biri de Nazmî'nin XIX. yüzyılda kaleme aldığı *Dîvân-ı Nazmî* isimli eseridir. Divanlarla ilgili bugüne kadar akademik düzeyde çalışmalar yapılmış günümüz edebiyat araştırmacılarının hizmetine sunulmuştur. Ancak Nazmî'nin adı geçen eseri ile ilgili akademik bir çalışma yapılmamıştır.

Çalışmada, Nazmî'nin *Dîvân-ı Nazmî* isimli eserinin çeviri yazılı metni oluşturularak incelemesi yapılmış böylelikle eserin, hem Türk edebiyatı içerisindeki yeri ve önemi ortaya çıkarılmış hem de edebiyat tarihlerine de kaynaklık eden bir eser günümüz edebiyat araştırmacılarının hizmetine sunulmuştur.

Çalışma; Nazmî'nin beslendiği edebî ve sosyal ortam, etkilendiği ve etkilediği isimler, tarih düşürmeye katkısı gibi önemli hususlar ve bu tarihlere konu olan birtakım olaylar hakkında bilgiler içermektedir.

BİRİNCİ BÖLÜM

NAZMÎ'NİN HAYATI, EDEBÎ KİŞİLİĞİ VE ESERİ

1.1. Hayatı

1.1.1. Mahlası ve Adı

“Vezinli, kafiyeli, söz dizisi” anlamına gelen “nazm” kelimesine nispet î’sinin getirilmesiyle oluşturulan Nazmî mahlası; “düzenleyen, düzenle ilgili, nazım ile ilgili” anlamlarına gelmektedir.

Kaynaklarda ve *Dîvân*’da şairin asıl adı konusunda bir kayıt yer almamaktadır. Annesinin ölümü için yazdığı tarih manzumesinde ve Merdivenköy Bektaşî Tekkesi postnişinlerinden Hacı Hasan Baba ile Ali Baba’nın ölümü ve Ali Baba’nın posta oturuşu için yazdığı tarihlerin başlıklarında “Tārîḥ-i Vefât-ı Vālide-i Nazmî Efendi, Tārîḥ-i Vefât-ı Mürşid-i Nazmî Efendi, Tārîḥ-i Postnişîn-şoden Rehber-i Nazmî Efendi, Tārîḥ-i Vefât-ı Rehber-i Nazmî Efendi” Nazmî Efendi ismi geçmektedir. Ancak sadece bu bilgilerden yola çıkarak Nazmî isminin şairin sadece mahlası mı yoksa asıl adı mı olduğu konusunda kesin bir yargıya ulaşmak mümkün değildir.

1.1.2. Doğum-Ölüm Yeri ve Yılı

Şairin hayatı ile ilgili yapılan araştırmalarda karşılaşılan en önemli problem, şairin mahlası ve tarih düştüğü manzumelerde yer alan tarihlere göre XIX. yüzyılda yaşamış olması dışında şairin kimliğine dair bir bilginin olmamasıdır. Nazmî ile ilgili bilgiler şairin şiirlerinde, satır aralarında, verdiği bilgiler ile sınırlıdır. *Dîvân*’daki şiirler şairin yaşadığı döneme, kişiliğine, mesleğine, mensubiyetine, arkadaşlarına, devlet ile ilişkilerine, yaşadığı coğrafyaya ve olaylara dair birtakım bilgiler içerse de şairin nerede ve ne zaman doğup-öldüğü, ailesi ve başka eserinin olup olmaması gibi konular hakkında kesin ve yeterli bilgileri içermemektedir.

Dîvân’da Nazmî’nin doğum ve ölüm tarihi ile ilgili bir bilgi yer almamaktadır. Fakat *Dîvân*’da yer alan en eski tarihli manzume “Tevāriḥ” başlığı ile 1258 (M.1842) tarihinde Ömerzâde Hasan Ağa’nın kerimesi Fatma Kadın’ın vefatı için yazılan şiirdir. *Dîvân*’daki en yeni tarihli şiir ise “Tarîḥ-i Cülûs-ı Sulṭān Murād Han” başlığı ile 1293 (M.1876) tarihinde V. Murat’ın tahta çıkışı sebebiyle düşürülen tarihtir. Bu bilgilerden yola çıkarak şairin 1842 tarihinden önce doğduğu ve 1876 tarihinde hala hayatta olduğu anlaşılmaktadır.

Kaynaklarda XIX. yüzyılda Nazmî mahlası ile şiirler kaleme almış dört şair yer almaktadır:¹

1. Nazmî: Asıl adı Salih'tir. Şiiri latif ve nazmı zarif bir şairdir. 1260 (1844-45) tarihinde vefat etmiştir. *Esâmî-i Şu'arâ-yı Âmid*'te şaire ait bir gazelin iki beyiti örnek olarak verilmektedir (Yılmaztürk, 1999: 596).

Söz konusu esserde örnek olarak verilen gazel *Nazmî Dîvânı*'da yer almamaktadır. Ayrıca *Dîvân*'da 1260 (1844-45) tarihinden sonraki yıllara ait şiirlerin bulunması eserin Nazmî mahlası ile şiirler yazan Salih isimli şaire ait olamayacağını göstermektedir.

2. Nazmî, Ali (Şirvanlı): 1858 (1274) tarihinde Kafkasya'da dünyaya gelen Nazmî, Dağıstanlı Adürrahim Efendi'nin oğludur. Rusların izlediği baskıcı siyaset nedeniyle İstanbul'a geldi ve eğitimini burada tamamladı. Arapça ve Farsçayı bu dillerde şiir yazabilecek kadar iyi bilmektedir. *Nağme-i İştîyâk* isimli bir divançesi vardır. Şiirlerinden yola çıkarak Nazmî'nin Klasik Türk şiirinin remiz ve mefhumlarına hakim orta derecede bir şair olduğu söylenebilir (Eren, 2023).

Dîvân'da 1274 (1858) tarihinden önceki yıllara ait şiirlerin bulunması eserin Nazmî mahlası ile şiirler yazan Ali (Şirvanlı) isimli şaire ait olamayacağını göstermektedir.

3. Nazmî Efendi (Bursalı): Şairin doğum-ölüm tarihi ve ailesi ile ilgili bir bilgi yoktur. Kaynaklarda Bursa'da doğduğu, medrese öğrenimi gördüğü, müderrislik yaptığı ve Sultan Abdülmecit (1839-1861) devri şairlerinden olduğu gibi kısıtlı bilgiler yer almaktadır. *Hâtümet'ül-Eş'ar* ve *Tuhfe-i Nailî*'de Nazmî Efendi'nin şiirlerinden "gül" redifli bir gazel örnek olarak verilmiştir (Erdoğan, 2020; Fatın Davud, 2017: 488; Mehmet Süreyya, 1996: 561; Tuman, 2001: 1071). Ancak *Nazmî Dîvânı*'nda bu örnek gazel bulunmamaktadır.

Dîvân'da "gül" redifli gazelin yer almaması ve Nazmî Efendi'nin müderris olması çalışmaya konu olan eserin sahibinin Nazmî Efendi (Bursalı) olmasının mümkün olmadığını göstermektedir.

4. Rükünzâde İsmail Nazmî Efendi: Şair 1245 (M.1829) tarihinde Girit adasının o dönemde önemli merkezlerinden olan Kandiye şehrinde doğmuştur. Nazmî'nin oğlu Fâzıl Nazmî Bey Darülfünun müderrislerindedir. Nazmî Arapça, Farsça, İtalyanca, Fransızca ve

¹ Nazmî mahlası ile şiirler yazan Divriğili Sefil Nazmî'nin şiirleri daha çok dörtlüklerden oluştuğu için bu şair değerlendirmeye alınmamıştır. Divriğili Sefil Nazmî hakkında detaylı bilgi için bkz. Yılmaz, S.S. & Han, M. (2022). *Sivas-Yıldızeli Kaynaklı Bir Alevi-Bektaşî Şiir Mecmuası Üzerine İnceleme*. Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi, S. 103. 323-362.

Rumca bilen döneminin önemli şairlerindendir. Kandiye'ye bağlı Mağaralı Köyü'nde bulunan Bektaşî tekkesi banisi Mustafa Baba'nın muhiplerindendir ve 16 yaşında ikrar vermiştir. Nazmî Efendi XIX. yüzyıl tekke edebiyatı şairlerindendir ve bir divanı bulunmaktadır. Nefî'nin "sözüm" redifli kasidesine bir nazire ve Mevlana (Ö. 1273) hakkındaki methiyesine de bir tahmis yazmıştır. Nazmî 1317 (M.1901) yılında vefat etmiştir. Mezarının yeri hakkında bir bilgi yoktur. Sadettin Nüzhet Ergun'un *Bektaşî-Kızılbaş Alevî Şairleri ve Nefesleri* adlı eserinde Nazmî'ye ait olduğunu belirttiği Hazreti Ali hakkında yazılmış bir methiye örneği verilmiştir (Ergun, 1956: 225). Ancak bu methiye *Nazmî Dîvânı* 'nda bulunmamaktadır. İsmail Nazmî Efendi'den bahseden bir başka kaynakta Nâbî'nin naatına tahmis yaptığı belirtilmiştir ve örnek şiire yer verilmiştir (Avcı, 2017: 333-334). Bu şiir de *Dîvân*'da yer almamaktadır.

İsmail Nazmî Efendi'nin Alevi-Bektaşî meşrep bir şair olması ve hem aruz hem de hece vezni ile şiirler yazması çalışmaya konu olan eserin sahibi olma ihtimalini akla getirmektedir. Ancak İsmail Nazmî Efendi Kandiye'deki Bektaşî tekkesi banilerinden Mustafa Baba'nın muhiplerindendir. Nazmî İse İstanbul'daki Merdivenköy Bektaşî tekkesinde bulunan Hacı Hasan Baba'ya intisap etmiştir. İsmail Nazmî Efendi Girit'te doğmuş, yaşamış ve ölmüştür (Avcı, 2017: 333-334). Nazmî ise bir süre Girit'te bulduysa da burada gurbette olduğunu ve İstanbul özlemi çektiğini şiirlerinde sıkça dile getirmiştir. Bunun dışında Ergün'ün ve Avcı'nın çalışmalarında kaydettikleri manzumelerin *Nazmî Dîvânı*'nda yer almaması çalışmaya konu olan eserin sahibinin İsmail Nazmî Efendi olmasının mümkün olmadığını göstermektedir.

1.1.3. Ailesi

Nazmî'nin eşi, çocukları ve kardeşlerinin olup olmadığı hakkında bir bilgi yoktur. Sadece şairin validesinin vefatı üzerine yazdığı bir manzumeden 1268 (M. 1851) yılında vefat ettiğini öğrenmekteyiz. Ancak Nazmî manzumede validesinin ismini zikretmemiştir:

Ağlağup eşkimle Nazmî tārîh-i fevtiñ yazup
Vâlidem göçüp cihândan dîdeler kıñ ağlar āh (27/5)

Nazmî, İstanbul'daki Merdivenköy Dergâhı ya da Şahkulu Sultan Dergâhı gibi isimlerle bilinen Bektaşî dergâhının müritlerindendir. Bu tekke Osmanlı topraklarındaki bütün Bektaşî tekkeleri arasında en önemlilerinden biridir. Kaynaklarda, Babagân (mücerred) koluna bağlı Bektaşî tekkeleri içerisinde Kırşehir'deki pîr evinden ve Dimetoka'daki Seyyid Ali Sultan

Tekkesi'nden sonra en önemli dergâh olduğu bilgisi yer almaktadır. Bu tekke “âsitâne-i sâniye” ve “ikinci pîr evi” olarak kabul görmektedir (Tanman, 2010: 286-289). Nazmî'nin ailesi hakkında bir bilginin olmayışı onun bu tekkenin bir mensubu olarak hiç evlenmemiş olması ihtimalini akla getirmektedir. Şairin bahriye mensubu olması da onun hiç evlenmemiş olma ihtimalini güçlendirmektedir.²

1.1.4. Eğitimi ve Mesleği

Nazmî'nin eğitim hayatıyla ilgili bir kayıt olmasa da şiirlerinde kullandığı dinî kavramlar, tarihî olaylara ve kişilere yaptığı göndermeler onun iyi bir din ve tarih bilgisinin olduğunu göstermektedir. Kullandığı Arapça ve Farsça tamlamalar da bu iki dile olan hâkimiyetini ortaya koymaktadır. Ayrıca birkaç aksaklık dışında aruz vezninin uygulamasındaki başarısı, edebî sanatları kullanmadaki ustalığı eserdeki nazım şekillerinin çeşitliliği onun iyi bir edebiyat bilgisine sahip olduğunu göstermektedir.

Nazmî'nin mesleğine dair kesin bir kayıt olmasa da şiirlerinde bahriye mensubu olduğuna dair birçok ipucu karşımıza çıkmaktadır. Ancak bahriyedeki vazifesinin mahiyeti hakkında kesin bilgiler bulunmamaktadır.

Şair, Sadrazam Emin Ali Paşa için kaleme aldığı bir manzumede kaptan olmak istediğini açıkça ifade etmektedir:

Nâhüdâ olsa n'ola keştî-i maşşûda kuluñ
Himmetiñle çapudanlıkda gözüm var zîrâ (11/37)

Sultan Abdülaziz (1861-1876) 1867 yılında kalabalık bir heyet ile Avrupa seyahatine çıkmıştır. *Nazmî Dîvânı*'nda yer alan iki manzumeden edindiğimiz bilgilere göre seyahate katılan görevlilerden biri de Nazmî'dir.

Birinci manzume Fuat Paşa'ya taktim edilmek için yazılan bir methiyedir. “Zât-ı Şâhâne ile Fransa'ya Giderken Eşnâ-yı Râhda Şadr-ı Sâbık Hâla Hâriciye Nâzırı Fu'âd Paşa'ya Taqdîm Olunan Şitâyişnâmedir” başlıklı kaside nazım şekli ile 22 beyit olarak kaleme alınmıştır.

² Şairin mensubiyeti ve mesleği ile ilgili daha detaylı bilgiler ilgili bölümlerde verilmektedir.

İkinci manzume ise Abdülaziz'in tahta çıkışının yıl dönümünü kutlamak için yazılmış bir tarihtir. "Sultān 'Abdü'l'azīz Ḥān Ḥāzretleri'nin Culūsı Hümāyunlarının Birinci Senesi Zāt-ı Şāhāneleri Fransa Cānibine Teşrīfleri ve Malṭa Engininde Rūz-ı Culūsı Teşādūf İttiginden ol Eşnāda Söylenüp Taḫdīm Kılınan Tārīḥdir" başlıklı şiir kıt'a nazım şekli ile 7 beyit olarak kaleme alınmıştır.

Fuat Paşa, Sultanla beraber gittiği Avrupa seyahatinden döndükten bir gün sonra Rus imparatoru ile görüşmek için Kırım'a doğru yola çıkmıştır (Gümüşsoy, 2006: 110-111). Nazmî eserinde Paşa ile beraber Kırım'a gittiğini ve bu esnada kendisine bir kaside taktim ettiğini kaydetmektedir. "Muşārün-ileyh Ḥāzretleriniñ Ma'ıyyet-i 'Āliyeleriyle Rusya İmparatoruyla Görüşmek Üzere Kırım'a 'Azīmet ve 'Avdetimiz Eşnāsında Bi'l-bedāhe Söylenilen Ġazel ile Zīrinde Muḥarrer Şitāyişnāmedirki Taḫdīm Şod" başlıklı bu manzume kaside nazım şekli ile 30 beyit olarak yazılmıştır.

Mithat Paşa, Bağdat valiliği döneminde (1869-1872) Bağdat'ta yolcu ve yük taşımacılığını canlandırmak için Fırat Nehri üzerinde ıslah çalışmaları başlatmıştır. Bu sebeple Bağdat mutasarrıfı Şakir Bey, Halep'ten Bağdat'a bir keşif yolculuğuna çıkmıştır. Yolculuk esnasında Fırat Nehri'nde taşımacılığa engel oluşturan, temizlenmesi gereken yerleri tespit edip, bu bölgelerin isimleri ve durumları hakkında detaylı bir rapor hazırlayarak bir harita oluşturmuştur. Yurt dışından getirtilen ekipman ile nehir yatağı temizlenerek ulaşım elverişli hale getirilmiştir ve yine yurt dışından alınan vapurlarla nehir taşımacılığı canlandırılmıştır (Başoda, 2022: 67).

Nazmî yazdığı 40 beyitlik bir methiyede Mithat Paşa'nın sadrazam olmasından duyduğu mutluluğu dile getirir. Artık tüm emelleri gerçek olmuştur. Çünkü Nazmî, Fırat Nehri'nde iken Paşa'nın iltifatına mazhar olmuştur. Paşa o dönemde kendisine ihsan vaatlerinde bulunmuş ve artık o vaatlerin gerçek olma zamanı gelmiştir:

İltifātın göricek bākī Fırāt Nehri'nde
Boğulurdı ḥasedinden niçe bir bed-ef'āl (313/19)

Baṅa va'd itmiş idiñ luṭf-ı keremiñ o zamān
Bundan a'lā olamaz vaḫt-i dem-i ferruḫ-fāl (313/20)

'Arz-ı ḥālīm ise manzūr-ı şerīfiñ olıcaḫ
Va'diñ incāzına fermān idüp ey şadr-ı ricāl (313/21)

Sensin ol Āşaf-ı memdūh-şiyem ehl-i kerem
Midḥat'ındir şu'arāya seniñ aqdem-i āmāl (313/22)

Nazmî bazı şiirlerinde Fırat Nehri'nde olduğunu burada yalnız kimsesiz kaldığını dile getirir:

Nazmî tenhā qalıcak şimdi Fırāt Nehri'nde
Yoqdır aḥvālını 'arz itmege bir 'arif zāt (100/7)

Eşk-i çeşmim dökilür şimdi Fırāt Nehri'nde
Kerbelā'ya aqıyor āb-ı revāndır sühanım (189/12)

Tek ü tenhā qalalı āh Fırāt Nehri'nde
Dīdelerden aqan enhārım ile eglenürüm (190/4)

Tek ü tenhā qalup eyvāh Fırāt Nehri'nde
Eşk-i çeşmim aqıdup şubḥ u mesā seyl gibi (219/5)

Ayrıca şiirlerinden Şakir Bey'in keşif yolculuğu sırasında hazırladığı haritada bahsettiği Halep, Bağdat, Deyr, Ane, Rava, Remadiye bölgelerinde bulunduğunu öğrenmekteyiz.

Bir şiirinde Fırat Nehri üzerindeki Rava bölgesinde olduğunu açıkça dile getirmektedir:

Rāve'dir meskeni ya'ni ki Fırāt Nehri'nde
Ḥastedir 'aşkıñ ile şöyle idüp ta'bīrāt (109/8)

Yine Şakir Bey'in hazırladığı haritada yer alan Halep ve Bağdat şehirlerine gittiğini bu şehirlerde aşık olduğu güzeller için yazdığı gazellerinden öğrenmekteyiz.

Bunların dışında Şakir Bey'in hazırladığı haritada bulunan Deyr, Remadiye, Ane gibi bölgelerde inşa edilen Camii, konak ve millet bahçesi için yazdığı tarihlerden bu bölgelerde bulunduğunu öğrenmekteyiz. Nazmî'nin hangi tarihlerde ya da hangi vazifeyle olduğunu tam olarak bilmesek de Fırat Nehri'nde yapılan ulaşım faaliyetlerinin içinde yer aldığı anlaşılmaktadır.

Osmanlı Devleti'nde XIX. Yüzyılda meydana gelen gelişmelere bakıldığında Girit adasında yaşanan isyanlar en önemli meselelerden biridir. Bu dönemde İstanbul'dan buraya birçok devlet adamı sorunu çözmek ve isyanları bastırmak için gönderilmiştir.

Nazmî'nin şiirlerinde dikkat çeken konulardan biri de şairin uzun bir süre Girit'te bulunmasıdır. Şair burada hangi tarihlerde ve ne görevle bulunduğu konusunda bir bilgi vermez. Şair "Girid" redifli 13 beyitlik gazelinde burada yaşadığı sıkıntılardan ve İstanbul'a olan özleminden bahseder. Bunun dışında bazı manzumelerde de çok uzun bir süredir orada olduğunu ve İstanbul'a olan özlemini dile getirir:

Uzadı leyle-yi hasret gibi gavğa-yı Girîd
Bitmedi mihnet-i 'aşık gibi da'vâ-yı Girîd (120/1)

Nazmîyâ bu gâzel İstanbul'a varsun itsün
Der-i âhbabıña bu vechile inhâ-yı Girid (120/12)

Mu'tedil anda hevâ 'ayn-ı cinân İstanbul
Eylesün medh-i Sitanbul ile şekvâ-yı Girid (120/13)

Şimdi ru'yâda da İstanbul'ı görmem aşlâ
Zannım olmuş gibiyim bu Girid'e nefis-i ebed (115/5)

Telh-kâm itdi beni âb u hevâsı Girid'in
Kandesin kande 'aceb ey şeker-i İstanbul (170/6)

Hele mağrūr idim bezm-i vişâliñ bākîdir şandım
Sitanbul kanda ben kanda Girid'e pek fenâ düşdüm (187/5)

Şairin bahriye mensubu olmasına dair diğer ipuçları ise şiirlerinde devlet adamlarının tersane ve donanmaya yaptıkları ziyaret ve hizmetlerden bahsetmesidir. Ayrıca birçok şiirde gemicilik terimlerine yer vermiştir. Bütün bunların dışında *Dîvân*'da yer alan dönemin nüfuzlu kişilerinin hayatlarındaki doğum, terfi, evlilik ve vefat gibi gelişmeler için düşürülen tarihlerin ekseriyetle bahriye mensubu olan kişiler adına yazılmış olması Nazmî'nin de bahriye mensubu olabileceğini akla getirmektedir (Kelemci, 2020: 553).

Hzret-i nâzır-ı bahriyye iderse eyler
Dil-i nâ-şâdımı âzâde-i gam-hâne-i ye's (147/8)

Çünkü mi'mârî-i luţfiyle olurlar âbâd
Kangî dilde var ise hâne-i virâne-i ye's (147/9)

1.1.5. Mensubiyeti

Nazmî şiirlerinin büyük bir çoğunluğunda Hz. Ali'ye olan sevgisini, bağlılığını, onun kulu olmaktan duyduğu mutluluğu ve onun kapısından başka bir kapıyı bilmediğini zikretmektedir:

Çāker-i āl-i ‘abāyım müntesīb-i Ḥaydar’ım
Bir kapu hīç andan özge bilmezem āyā nedir (131/6)

Ḳomaz ḥāşā anı maḥrūm luṭfundan cenāb-ı pīr
Ne kem-ḳadr olsa **Nazmī** bende-i āl-i ‘abādandır (134/5)

Eylemem dū-nāna minnet çün baña her şubḥ ü şam
Bāb-ı evlād-ı ‘Alī’den sufre-i iḥsān çıkar (136/14)

Dergehi Şāh-ı Necef’dir ilticāmız anda biz
Zerre-i nā-cīziz ammā kim velāyet bekleriz (143/7)

Bizi Ḥaḳḳ’a götürür mürşide teslīm olduk
Allāh Allāh ‘Alī’yi rehber-i dānā bilürüz (145/9)

Rāh-ı Ḥaḳḳ’ı buldum āḥir bende-i Ḥaydār olup
On iki bāb içre mihmān olduğım demdir bu dem (180/9)

Nazmî; İstanbul’da bulunan Şahkulu Sultan Dergâhı ve Merdivenköy Dergâhı gibi isimlerle anılan Bektaşî dergâhına mensuptur. Bu dergâhın en tanınan mürşitlerinden olan Hacı Hasan Baba’nın vefatı için yazdığı tarihte Hacı Hasan Baba için “mürşidim” ve “pîrim” ifadelerini kullanır:

Tārīḫ-i Vefāt-ı Mürşid-i Nazmī Efendi
Merdivānköy dergehiniñ postnişini ya’ni kim
Pîrim el-Ḥacī Ḥasan Baba fenādan gitti vāh (31/1)

Şair, Hacı Hasan Baba’nın vefatından sonra rehberim olarak nitelendirdiği Ali Baba’nın posta oturması (33) ve vefatı (41) ile ilgili birer manzume kaleme almıştır. Ayrıca Ali Baba’nın vefatından sonra yerine gelen Mehmet Ali Baba’nın posta oturduğu tarihini (42) yine bir manzume ile kaydetmiştir.

Nazmî, Alevi-Bektaşî meşrep bir şairdir. Şiirlerinde birçok defa Bektaşî olduğunu dile getirmiştir. *Dîvân*'da yer alan 141 ve 225 numaralı şiirlerde “Bektâşiyüz” kelimesini redif olarak kullanmıştır. Onun şiirlerinin büyük çoğunluğu Hz Ali, on iki imam, Hz. Hüseyin ve Kerbela için yazılmıştır. O, Hz. Ali'nin kölesi olduğunu ve bundan da gurur duyduğunu sıkça dile getirir. Onun için Ali'nin kapısından başka kapı yoktur. O hem bu dünyada hem de öbür dünyada her ne isterse Hz. Ali'den ister ve ona sığınır:

Der-i sultân-ı Necef kim saña iqbâl yeter
Ġayrı bir bâbdan itme taleb-i kām ‘abeş (108/6)

Eylemem dū-nāna minnet çün baña her şubḥ ü şam
Bâb-ı evlād-ı ‘Alî'den sufre-i iḥsân çıkar (136/14)

Ger dilerseñ ḥidmet itmek bir kapuya **Nazmîyâ**
Bâb-ı Ḥaydar saña pesdir ğayrıya itme heves (146/5)

Eserde yer alan beşinci şiir “Evşâf-ı Dûvâzdeh İmām” 12 bentten oluşan bir ter kibibenttir. Şiirin her bir bendi bir imam için yazılmıştır. Hemen arkasında on iki imamın isimlerinin geçtiği bir müfret yer almaktadır:

Müfred

[Fā‘ilātün fā‘ilātün fā‘ilātün fā‘ilün]

Bir Hüseyin iki Ḥasan’dur üç Muḥammed dört ‘Alî
Biri Ca‘fer birisi Mūsā’dur on iki imām (6)

Şair, on iki imamların üçüncüsü olan ve Kerbela’da şehit edilen Hz. Hüseyin’den sıkça söz eder. Hz. Hüseyin’in vasıflarını anlatan müseddes nazım şekli ile 13 bentlik bir methiye yazmıştır. Onu şehitlerin şahı olarak vasıflandırır ve ölümünden duyduğu üzüntüyü çok samimi bir şekilde ifade eder. Onu katledenlere ise büyük bir nefret besler ve kıyamete kadar beddua eder:

[Fā‘ilātün fā‘ilātün fā‘ilātün fā‘ilün]

Nūr-ı çeşm-i Muştafâ’sın yâ Hüseyin-i Kerbelâ
Cism ü cānı Murtaza’sın yâ Hüseyin-i Kerbelâ

Dest-i a‘dādan çeküp ol Kerbelâ’da biñ belâ
Ehl-i derde pîşvāsın yâ Hüseyin-i Kerbelâ

Yoluña cānlar virenler buldılar Hakk'a vuşul
Rāh-ı Hakk'a reh-nümāsın yā Hüseyn-i Kerbelā

Düşmeniñe şad hezārān la'net olsun her nefes
Mefhar-ı āl-i 'abāsın yā Hüseyn-i Kerbelā

Ol Ubeydullāh ziyāde la'net olsun şad hezār
Görmediñ aşlā vefāsın yā Hüseyn-i Kerbelā

İbn-i Sa'd'ıñ rūh-ı nā-pākine la'net dā'imā
Gördüñ ol cevr ü ezāsın yā Hüseyn-i Kerbelā

Şimr-i mel'ūn üzre olsun la'net-i Hakk dem-be-dem
Yıkdığıçün Hakk bināsın yā Hüseyn-i Kerbelā

Bī-ḥesāb olsun Yezīd'ıñ cānına la'net hemīn
Çekdiğiñ için cefāsın yā Hüseyn-i Kerbelā

La'net olsun ḥāşılı her kim ki cevr itdi saña
Bulsun anlar hep belāsın yā Hüseyn-i Kerbelā

Bāb-ı luṭfuñdan bu **Nazmī** bendeñi dūr eyleme
Ced-be-ced kān-ı 'aṭāsın yā Hüseyn-i Kerbelā

Zulmet-i hicrānda ḳoyma el-amān şāhım beni
Sen ki ol nūr-ı Hudā'sın yā Hüseyn-i Kerbelā (207)

Nazmî, Hz. Hüseyin için yazdığı mersiyede Hüseyinîlerin bir araya gelerek Hz. Hüseyin için yas tutmalarını ve Yezid için de beddua etmelerini ister:

*Hū diyelüm ey Hüseynîler geliñ³ hep bir yere
Uğraya ol ervāḥ-ı ḥām Zu'l-fekār-ı Haydar'a (7/2-6)*

Ey Hüseynîler gelin şol Murtażā'nuñ 'aşḳına
Rüz-ı mātem ağlayalum ol belānuñ 'aşḳına (7/4-2)

³ Metinde bu kelime "gelin" şeklinde yazılmış.

Dîvân'da, Hacı Bektaş Velî için “Selâmnâme-i Hâzret-i Pîr” ve “Münâcât-ı ez-Cenâb-ı Hâzret-i Pîr” başlıklı beşer bentten oluşan iki mütekerrir müseddes yer almaktadır. Ayrıca şair, bir gazelinde Kağıthane’de yapılan bir cemden de bahsetmektedir:

Bu ceme buyur seyr-i Kâğıdhâneye cānā
Bağ Çağlayan hep anda hemān cūy-ı muḥabbet⁴ (107/6)

Nazmî, Hz. Hüseyin için terkebî bent nazım şekliyle yazdığı mersiye'nin beşinci bendinde Şia'nın İsmâiliye koluna bağlı Caferiyye mezhebinden olduğunu şöyle ifade etmektedir:

Hep gürūh-ı nācîler tutsun kulağ gelsün beri
Bu arada ayrılır Nu‘mānîlerle Ca‘ferî (7/5-3)

Ben niçe āh itmeyem kim Ca‘ferîyem Ca‘ferî
Yaş yirine kan akıdur bu ḥuşūşda dīn eri (7/5-5)

Şairin “Tarikat-ı Nazenin” olarak da bilinen babagan Bektaşilerinden olduğunu “Tarik-i Nazenin vesilesi ile Allah'ın feyzine mazhar olup sırra vâkıf olduğunu” dile getirdiği aşağıdaki örnekten öğrenmekteyiz:

Sırr-ı Hâkḳ'a **Nazmîyâ** ‘ârif olursam çok mıdır
Feyz-i Hâkḳ zîrâ Tarîḳ-i Nāzenîn'dendir baña (90/7)

1.1.6. Eserden Hareketle Şairin Kişiliğine Dair Bazı İpuçları

Bir şairin sadece şiirlerinde yer alan çeşitli bilgilere göre onun kişiliği hakkında kesin çıkarımlara ulaşmak oldukça zor bir iştir. Ancak şairin kişiliği ile ilgili bilgi edinebileceğimiz elimizdeki tek kaynak, incelenen eserdeki birkaç beyitte yer alan şairin kendi kişiliği hakkındaki görüşleridir. Bu sebeple bu ipucu niteliğindeki bilgilerden hareketle birtakım sonuçlara ulaşılmaya çalışılmıştır. Ancak şunu da belirtmek gerekir ki ulaşılan sonuçlar mutlak sonuçlar değildir. Bu yüzden bunlara ihtiyatla yaklaşmak daha doğru olacaktır.

Nazmî'nin en büyük övücü ilahi sırlara vâkıf ve sühan mülkünün sahibi bir şair olmasıdır. O, sadece şiir konusunda yetenekli değil farklı konularda da yetkinliği olan hüner

⁴ “Bu ceme buyur seyr-i Kâğıdhâneye cānā/Bağ Çağlayan hep anda hemān cūy-ı muḥabbet” bu beyitteki “hep” kelimesi vezin gereği beyitten çıkartılmıştır.

sahibi biridir. Ancak gönül ehline düşman olan alçak dünya yüzünden hakkettiği mevkilere gelememiştir:

Hem mâlik-i mülk-i sühan hem vâşıl-ı sırr-ı⁵ alî
Bundan a^lâ **Nazmîyâ** bir iftihâr olmaz saña (95/5)

Neyleyim ehl-i diliñ düşmenidir çarh-ı le²îm
İstemez irdigini rif²ate birgün ašlâ (11/40)

Yalıñız Ői²re degil himmetim ammâ maşrûf
Her hünerde iderim da²vâ vü işbât-ı kemâl (308/7)

Nazmî hüner sahibi olmasının yanında menfaat elde edebilmek için başkalarına boyun eğmeyecek kadar tokgözlü biridir:

Ben müdârâ itmezem ‘âlemde **Nazmî** kimseye
Sağ iken dâr-ı cihânda Şâh-ı Őahândır vücûd (116/6)

O, küçük menfaatler peşinde koşmak yerine rızkını bendesi olduğu Hz. Ali'nin evlatlarının kapısında arar:

Eylemem dū-nâna minnet çün baña her Őubh ü Őam
Bâb-ı evlâd-ı ‘Alî’den sufre-i ihsân çıkar (136/14)

Nazmî, ehlibeyte özellikle Hz. Hüseyin’e öylesine büyük bir sevgiyle bağlıdır ki öldüğünde mezar taşına Hz. Hüseyin’in aşkı ile şehit olduğunun yazılmasını vasiyet etmektedir:

Mezârım taşına **Nazmî** yazılsun tâ vefâtımda
Şehîd-i ‘aşk-ı evlâd-ı ‘Alîyyü’l-Murtażâ’dır bu (197/5)

Şairler zaman zaman çeşitli öznel sebeplerden dolayı özellikle kasidelerinde memduh hakkında abartılı övgülerde bulunabilirler. Nazmî’ye göre kendisi şair olmasına rağmen dürüst, her zaman doğruları ifade eden, abartılı övgülerde bulunmayan ya da çıkar için dalkavukluk yapmayan biridir:

⁵ Vezin kusuru var.

Şâ'irim lîk mubâlağa müdârâ bilmem
Râst-güyüm bilür ol zâṭ-ı Hudâ-yı müte'âl (308/31)

Nazmî, o kadar sağlam bir şahsiyete sahiptir ki altın (bir çıkar elde edebilmek) için birilerine kaside yazıp övgü ve duada bulunmaz. O, her zaman gerçek duygularını ifade eder:

Ṭab'ım ol mertebe müstağnî-i 'âlidir kim
İdemem altın için medḥ ü şenâ-yı erzâl (313/24)

Şair, uğruna canından dahi vazgeçecek kadar çok sevdiği sevgilisine kavuşabilmek için başkalarına boyun eğmek yerine kendini sanatı ile ifade etmeyi tercih eder:

Hâlîm eş'âr ile iş'âr iderem dildâra
Vaşl için şanma kim ağıyâra müdârâ iderem (172/4)

O, aslında yapmaktan keyif alacağı bir şeyin kendisine ihsanda bulunmak için şart olarak sunulduğunda minnet duygusu altında kalmamak için yapmak istemez. Ancak dostları için en büyük zorluklara bile sabreder:

Kevşer olsa içemem minnet ile bir bâde
Hâṭır-ı dost için ammâ ki zehirler içirim (186/2)

Nazmî tekke mensubu bir şairdir ve onun tek yoldaşı da hakikattir:

Ḥarâbât ehliyim ehl-i ḥarâbâta ayakdaşım
Benim ol zümrede **Nazmî** ḥaḳîkat yâr u yoldaşım (272)

Nazmî, dünya işlerine pek önem vermeyen biridir. O fâni olan bu dünyanın dert ve tasasının çekmekle bitmeyeceğinin farkındadır. Fâni işlere dalıp ömrünü dert ve tasa içinde geçirmektense keyifli bir ömür sürme peşindedir:

Felegiñ çekmek ile ḳahrı tükenmez bitmez
Zevke baḳ sâḳî ile bir iki bâde at yat (101/2)

Çekme mey-i maḥbûbdan⁶ ey **Nazmî** şaḳın el
Baḳ zevkiñe yan gel
'Âlemde şafâ kâh cefâ eski bir 'âdet
Ta'rîfe ne ḥâcet (103/5)

⁶ Ayrılma durum eki "-dın" şeklinde yazılmış.

Nazmî içki ve eğlence meclislerinde sevgili ile vakit geçirme arzusundadır. Şair sarhoşluk bayrağını çekmiş bütün meyhanelerin kapısına sureti nakş edilmiş rint tabiatlı bir kimsedir. Onun rint tabiatı herkesin malumudur. Artık eğlence hayatına tövbe etse bile kimse ona inanmaz. Hatta bir örnekte bir süredir içki ve eğlence âlemlerinden uzak kaldığı için hakkında zahit tabiatlı olduğuna dair dedikodular çıkacağından korktuğunu ifade etmektedir:

Dil-berler ile ‘ayş u şafâ itmege her dem
Nazmî iderem ٲoğrısı ârzü-yı muhabbet (107/8)

İdersem ‘işrete tövbe inanmaz ba‘dezî kimse
Müzeyyendir benim resmim ile her bâb-ı meyhâne (205/4)

Kim inanur tövbe itsek ‘işrete biz ba‘dezî
Çünkü çekdik bir kere serhoşluğuñ bayrağını (215/5)

Varmazam meyhâneye maħbûb-ı mey için velî
Korķaram zâhid deyu haķķımda bir bühtân çıkar (136/12)

Şair bir örnekte ise içkiye ve eğlenceye olan düşkünlüğünün sebebini rint tabiatından değil sevgilisinin dudağının hastereti ile yaşadığı kederden kaynaklandığını ifade etmektedir:

Hasret-i la‘liñle maħmûrum müdâyim sâķiyâ
Zevķ için **Nazmî** niñ ‘işret itdigin gördüñ mi hîç (112/6)

Çeviri yazılı metindeki gazel nazım şekli ile 8 beyit olarak kaleme alınmış 195 numaralı manzume vasiyetname türündedir. Bu manzume; Nazmî’nin içki ve eğlence meclislerine düşkün, rint tabiatlı, Alevi-Bektaşî meşrep ve Hak âşığı bir kimse olduğunu gösteren önemli deliller içermektedir:

Vaşıyetnâme

[Fe‘ilâtün fe‘ilâtün fe‘ilâtün fe‘ilün]

Câm-ı mevt ile cüdâ olsam aħıbbâlardan
O zamân işte niyâzım budur hem-pâlardan

Cismimi pîr-i muğân bâde ile ğusl itsün
Sâķîler mey dökeler sâğar u mînâlardan

Sîm tenler doğusunlar kefenim târ-pûdin
Cem⁶ idüp bâl-i şabâ zülf ...

Ehl-i rindân-ı ĥarâbât namâzım kıllalar
El-ĥazer uğramasun semtime mollâlardan

Defn idüp na⁶şımı meyhâneye zîr-i ĥumda
Güşuma zıkr irişe nâle-i şahbâlardan

Ĥaşre dek yanmağıçün nûr-ı çerâğ-ı ⁶aşkıım
Türbedârım buluna dil-ber-i ra⁶nâlardan

Oğuna seng-i mezârımda vaşiyetnâmem
Ĥaste-i ⁶aşk idi bu ⁶aşık-ı şeydâlardan

Nazmîyâ Şevkî-i dâñā dile pey-revlik iden
Şayılur ĥaşre ĥadar ⁶ârif-i yektâlardan (195)

1.2. Edebî Kişiliği

Bir şairin ailesi, mensubiyeti, yaşadığı coğrafya, eğitimi, mesleği ve arkadaşları onun edebî kişiliğinin oluşmasına etki eden önemli unsurlardır. Bu sebeple bir şairin edebî kişiliği hakkında bir değerlendirme yaparken onun hayatı hakkında bilgi sahibi olmak önemlidir. XIX. yüzyılın ikinci yarısında yaşamış olan Nazmî'nin nereli olduğu hakkında kesin bir kayıt olmasa da şair şiirlerinde vatanının İstanbul olduğunu ifade etmektedir. Vazifesinin maiyeti tam olarak bilinmese de bahriye mensubudur. Ayrıca, Bektaşî tarikatına müntesip bir şairdir. Dolayısıyla Nazmî'nin, kaynaklarda asgari müşterekleri verilen şairler arasında olduğunu söylemek mümkündür.⁷

Nazmî hakkında kaynaklarda bir bilgiye ulaşılamadığı için şairin edebî kişiliği değerlendirilirken onun bilinen tek eseri olan *Dîvân*'ı esas alınmıştır. Nazmî'nin kendi dönemi içerisinde tesiri altında kaldığı edebî eğilimleri belirlemek, onun edebî kişiliğini anlamak açısından önemlidir. *Dîvân*'daki şiirlerin şekil, muhteva, dil ve üslup özellikleri Nazmî'nin edebî eğilimleri hususunda bize bir fikir sunmaktadır.

⁷ Edebiyat tarihlerinde XIX. yüzyıl klasik Türk edebiyatı şairlerinin, çok azı dışında, çoğunlukla İstanbullu olduğu, devlet dairelerinde çalıştıkları ve yetiştikleri çevre dolayısıyla bir tarikata mensup oldukları bilgileri yer almaktadır.

Tasavvuf, XIX. yüzyıl şairlerinin beslendiği önemli kaynaklardan biridir. Bu dönem şairlerinin çoğu çeşitli tarikatlara mensup olmuş ve dinî-tasavvufî şiirler kaleme almıştır. Tarikat mensubu olmayan şairler dahi tasavvufî terminolojiden faydalanmışlardır. Nazmî'nin Bektaşî tarikatına mensup olması onun edebî kişiliğinin şekillenmesinde önemli rol oynamıştır. *Nazmî Dîvânı*'nda dinî-tasavvufî şiirler ağırlıktadır. Bir Bektaşî şairi olan Nazmî'nin; ehlibeyit, on iki imam ve Hacı Bektaş Velî ile ilgili yazdığı manzumeler onun edebî kişiliğini yansıtmaya açısından önemlidir. Nazmî, tarikata dair tasavvufî terminolojiden de istifade ederek hayal ve imgelerle harmanladığı pek çok manzume vücuda getirmiştir:

[Fā'ilātün fā'ilātün fā'ilātün fā'ilün]

Hāngāh-ı 'aşkda mesrūr olan Bektāşīyüz
Bu hārābāt içre biz ma'mūr olan Bektāşīyüz

Dā'vā-yı sırr-ı *Enālḥak* neydüğün feḥm eyledik
Dār-ı 'aşka biz bugün Maṣūr olan Bektāşīyüz

Yāre yār āgyāra āgyār hem ḥayātız hem memāt
Nefḥ-i İsrāfil'de çün ki şūr olan Bektāşīyüz

Gerçi ma'nide ḥaḳīḳat mülkiniñ sultānıyuz
Şuret-i zāhirde ammā ḥor olan Bektāşīyüz

Şem'-i 'aşka yanmağı pervāne bizden meşḳ ider
Şeb-çerāğ-ı bezm-i vaşla nūr olan Bektāşīyüz

Mest-i şahbā-yı⁸ elestiz cām-ı 'aşk-ı yār ile
Ol zamāndan tā bu dem maḥmūr olan Bektāşīyüz

'ilm ile 'āmil biziz çün sācid-i Ḥaḳḳ'ız velī
Dīde-i ḥārīciden mestūr olan Bektāşīyüz

Ehl-i beytiñ dostuna dost düşmenine düşmeniz
Mümkire tīg urmağa me'mūr olan Bektāşīyüz

İsm-i Hādī maḫariyuz zümre-i nācīdeniz
Levh-i maḥfūz üzre biz meşḫūr olan Bektāşīyüz

⁸ Metinde ḥ ile yazılmış.

Ol gurūhuz **Nazmīyā** kim yād olup ‘irfān ile
‘Arş ü kürsde şānımız mezkūr olan Bektāşīyüz

Āl-i evlād-ı Muḥammed Murtażā’nıñ rāhına
Cān ü ten maḥv eyleyüp meşhūr olan Bektāşīyüz (141)

Nazmî’nin şiirlerinin ana konusu aşktır. Şiirlerdeki bu aşk mefhumu çoğu zaman ilahi aşk bazen de mecazi aşk olarak karşımıza çıkar. Nazmî’ye göre aşk mefhumu her şeyin başlangıcıdır. Aşk, Allah’ın âlemleri yaratmasının sebebidir. İnsanoğlunun Allah’a ulaşmasının tek yolu da yine aşktır.

Bir elin çıkmaz şadāsı kim bilürdi çalsa da
Kaf [u] nūnuñ perdesinde sāz-ı ‘aşk dürlü hevā (91/5)

Nazmî, Allah aşkı ile vücut gemisini aşk denizinin dalgaları arasında yok ederek fenafillah mertebesine ulaşmıştır:

‘Aşkile bir nūra ğarķ itdim vücūdum keştīsin
Baḥr-i ‘aşk mevcinde ğaltān oldığım demdir bu dem (180/4)

Şair şiirlerinde aşk mefhumunu ele alırken çoğu kez âşık ve zahit tipleri arasındaki zıtlıklardan faydalanmıştır. Mutlak hakikat olan Allah’a ulaşmanın (vuslat) aşk ve akıl olmak üzere iki yolu bulunmaktadır. Âşık aşkın, zahit ise aklın sembolüdür. Akıl gönlü aşktan ayırmak ister, gönül ise aşka koşar, onu her şeye tercih eder.

Şeytān gibi ĩmānıma göz dikme be zāhid
‘Aşkı baña terk it deyu gel itme naşīḥat (106/3)

Ben mest-i mey-i mey-gede-i kişver-i ‘aşkım
Bundan baña a‘lā olamaz dāye-i devlet (106/4)

Sünnilerin Allah ve Hz. Muhammet’e yönelttiği aşk anlayışının yerine Alevi-Bektaşî kültüründe Hz. Ali’ye ve ehlibeyite karşı hissedilen aşırı ve sonsuz sevgi ön plandadır (Uzun, 1991: 18-21). Aşk mefhumu Nazmî’nin şiirlerinde Alevi-Bektaşî geleneğinde olduğu gibi Hz. Ali ve onun soyundan gelenlere karşı duyulan aşırı sevgiyi ifade etmek için zikredilmektedir:

Bir cemāl-i şāha biz ḥayrān olan Bektāşīyüz
Men ‘arafesrārına ‘irfān olan Bektāşīyüz

‘Ālem-i vāhdetde çün merdān olan Bektāşiyüz
Kişver-i ‘aşka bugün sulţān olan Bektāşiyüz
Şāh-ı ‘aşka bende-i fermān olan Bektāşiyüz (225/1)

Şāh-ı ‘aşka bende-i fermān olan Bektāşiyüz
Rāh-ı ‘aşka hādī-i burhān olan Bektāşiyüz
Derd-ı ‘aşka biz bugün dermān olan Bektāşiyüz
‘İyd-ı ‘aşka cān ile kurbān olan Bektāşiyüz
Mülk-ı ‘aşka ‘aşk ile sulţān olan Bektāşiyüz (227/1)

Nazmî, ehlibeyte özellikle Hz. Hüseyin’e öylesine büyük bir sevgiyle bağlıdır ki öldüğünde mezar taşına Hz. Hüseyin’in aşkının şehidi olduğunun yazılmasını vasiyet etmektedir:

Mezārım taşına **Nazmî** yazılsun tā vefâtında
Şehīd-ı ‘aşk-ı evlād-ı ‘Alīyyü’l-Murtażā’dır bu (197/5)

Dîvân’daki bazı manzumelerde şairin Hurufilikten etkilendiği görülmektedir. Örneğin; Nazmî, aşk (عشق) mefhumunu ele alırken eski yazı ile yazılış özelliğinden yola çıkarak, “üç harf, beş nokta” rumuzuyla ifade etmektedir. Ayrıca genellikle Hurufi şairlerin şiirlerinde yer alan “*bist ü heşt, si vü dü ve şeş cihet*” gibi rumuzlar *Dîvân*’da birkaç örnekte yer almaktadır.

Şair mecazi aşkı ele aldığı manzumelerde âşık, sevgili ve rakip tiplerini genel olarak geleneğe uygun bir şekilde ele almıştır. Ancak bazı örneklerde gelenek dışı kullanımlara rastlanmaktadır. Bu örneklerde sevgili; âşığın aşkına karşılık verir, vefalı ve merhametlidir. Âşık sabırlı ve sadık olmayı bırakmış, sevgilinin gerçek yüzünü görerek ondan vazgeçmiştir.

Dîvân’da tasavvufi terminolojiden istifade edilerek vücuda getirilmiş manzumeler dışında mahallîleşme akımının tesiri ile yazılmış manzumeler de yer almaktadır. Mahallîleşme akımı kısaca; yaşanan coğrafyanın, günlük hayatın ve gerçek olayların şiire yansması; dilde sadeleşme ve yerli nazım biçimleri kullanma eğilimi olarak ifade edilmektedir (Erdoğan, 2009: 115). Bu eğilim *Nazmî Dîvânı*’nda da göze çarpmaktadır. Şair, hece ölçüsü ile koşma nazım biçiminde şiirler kaleme almıştır. Bu şiirlerde yaşadığı döneme göre açık ve sade sayılabilecek bir dil kullanmayı tercih etmiştir:

Dīger

[10'lu hece ölçüsü]

I.

Güzeller şāhı hūbāna söyle
‘Uşşāka cefā eylesünler
Vaşıldan geçdik būs için böyle
Biñ nāz u edā eylesünler

II.

‘Uşşākı helāk itmekdir elbet
Ağyārla hūbān itdikçe şöhet
Çekmek de ‘aşık biñ derd u miḥnet
Raķīble şafā eylesünler

III.

Nazmī’ye Ḥaķ’dan bir luṭf u iḥsān
Kişver-i ‘aşka çün oldı sultān
Devrinde oldu ‘aşk ehl[i] şādān
Bir güne şekvā eylesünler (244)

Eserde her bir beyit farklı bir meslek grubuna ithafen yazılmış olan 188. şiirde mahallîleşme akımının etkileri görülmektedir. Şiirde çok sayıda günlük konuşma diline ait kullanımlar, atasözü ve deyim yer almaktadır:

[Fe‘ilātün fe‘ilātün fe‘ilātün fe‘ilün]

Yine keştī-i dili **baḥr-i ğama uğratdım**
Boca orsa hele başdan **ķara yāre çatdım**

Kāle-i vuşlat-ı cānāneyi erzān buldum
Naḫd-i cān ile **pāzār eyledim aldım şatdım**

Çalmasun ben gibi ümmī deyü **āmīn diyerek**
İşte ṭıfl-ı dili ‘aşk **mektebine başlatdım**

Cān atup ḥüsnüne pervāneveş aldım fitili
Ben o mumcı güzele **şem‘-i dili parlatdım**

Lezzet-i ülfeti var dilde o baķķāl-piçenin
Ṭoğrısı bu gice ben **yağımı bala katdım**

Şūh-ı āhengere dil vireli çār eṭrāfa
Āteş-i ‘aşķile **şerārelerim şıçratdım**

Ķızdırup şoĥbeti çaycı perīle bu gice
Ne yalan söyleyeyim ūlfeti pek **ķaynatdım**

Boyumun ölçüsünü aldım o derzī şūĥdan
Her kaçan şoĥbet-i vaşlı ben aña **çıtlattım**

O kıızıl çehrelī sāķīye virüp naķd-i dili
Bir iki bāde **ayağ üzre** elinden atdım

O fişenkçi güzeliyle alarak mehtāba
Oĥ Kestane şuyunda **raķībi patlattım**

Ķıl ... kim görmüş o berber piçeniñ
Şābb-ı emredleri cınbız ile hep **toplattım**

Bāde içmem didi meclisde o kaçşābzāde
Mezelerden o koyun kızusını **otlatdım**

Telĥ-kāmım o şekerci güzele dil vireli
Dost cevrenden aniñ ben ne **zehirler tıatdım**

Çeşmime uyĥu ĥarām oldu bu şeb şubĥa kıadar
Sürdügüm demleri cānān ile añdım yatdım

Şarb iken vādī-i Türkīde ĥazel tanzīmi
Nazmīyā atımı ben anda daĥı **oynatdım** (188)

Nazmî Dîvânı dil özellikleri bakımından genel olarak günümüz Türkçesinden çok farklı değildir. Ancak bazı şiirlerde Eski Anadolu Türkçesi ve öncesi dönemlere ait özellikler taşıyan örnekler mevcuttur. **urđı, tamĥa, bay, ebsem, ıraĥ, şimdengeru, kaçan, kıanı, kıande, oñulmaz vb bencileyin gelübdür vb.**

Şairin mesleĥi ve mensubiyeti onun dilini etkileyen önemli unsurlardandır. Onun şiirlerinde denizcilik ve Bektaşilikle ilgili pek çok kelime ve kavram yer almaktadır.

Nazmî Dîvânı'nda kullanılan nazım biçimleri, yaşadığı yüzyıl (XIX) içinde şairin edebî şahsiyetini daha iyi anlamak amacıyla kullanılabilir. XIX. yüzyılda önceki yüzyıllarda kullanılan nazım biçimlerinin kullanımına devam edilmekle birlikte özellikle bentlerden oluşan nazım biçimlerinin ve tarihlerin kullanımında bir artış gözlemlendiği ileri sürülmektedir (Şentürk ve Kartal, 2008: 563-564). Bu yüzyılda tarihlerin kullanım alanları genişlemiş ve şairler toplumsal hayatla ilgili pek çok olay hakkında çok sayıda tarih düşmüşlerdir (Ünver, 1998: 137).

Nazmî Dîvânı, nazım biçimleri hususunda edebiyat tarihlerinin verdiği bilgilerle uyumluluk arz etmektedir. Bu yüzyılda örneklerinin azaldığı söylenen mesnevi nazım şekli *Dîvân*'da yer almazken tarihlerin sayısı oldukça fazladır. Yine bu yüzyılda genelde sadece iki bölümden oluştuğu iddia edilen kaside nazım biçiminin, (Şentürk ve Kartal, 2008: 564) beş bölümden oluşan birden fazla örneğinin yer alması, şairin geleneğe olan bağlılığını göstermesi açısından önemlidir.

Şiirlerini dinî ve lâ-dinî konularda yazan Nazmî, dinî şiirlerinde genellikle bentlerden oluşan nazım biçimlerini tercih etmiştir. Rindane bir eda ile kaleme aldığı lâ-dinî şiirlerinde ise gazel nazım biçimini tercih etmiştir. Şairin tercih ettiği nazım biçimlerinde tekke edebiyatının etkisi hissedilmektedir. Şairin hem dinî hem de lâ-dinî şiirlerinde içten ve samimi duygular hissedilir. Mensup olduğu tarikat esasları ve tasavvufî unsurlar bu şiirlerinde sıkça yer alır. Şîî inancını besleyici bir vasfı bulunduğu için çoğunlukla Şîî inancına mensup şairlerin şiirlerinde rastladığımız ehlibeyit ve on iki imam sevgisi ile maktel-i Hüseyin (Kerbela) konuları eserde geniş yer bulur. Bununla birlikte eserde tevella ve teberra örneklerine de sıkça rastlanmaktadır.

Dîvân'daki şiirler nazım türü açısından çeşitlilik arz etmektedir. Şairin nazım şekillerinde olduğu gibi tercih ettiği nazım türlerinde de tekke edebiyatının etkileri görülmektedir. Tespit edilen nazım türleri Aliname, düvazname, hasb-i hâl, kudumiyye, maktel, mededname, methiye, mersiye, muamma, münacat, nasihatname, naat, nefes, nevrüziyye, şarkı, takrizname, tarih, teşekkürname, vasiyetname ve vücutnamedir.

Nazmî hem aruz hem de hece vezni ile şiirler kaleme almıştır. *Dîvân*'da bulunan 320 manzumenin 311'i aruz, 8'i ise hece vezni ile yazılmıştır. Bir manzume ise ne aruz ne de hece veznine uymamaktadır. Şair eserini tertip ederken hece vezni ile yazdığı şiirlerini ayırt etmemiş aruz vezni ile yazdığı şiirlerin arasına yerleştirmiştir

Dîvân'da kullanılan vezin çeşidi eserin hacmine nispeten azdır. Şair aruz vezninin 9, hece vezninin ise 3 ayrı kalıbını kullanmıştır. Şair genel olarak aruz veznini uygulamada başarılı olsa da özel isimlerin yer aldığı manzumelerde çok sayıda ziyaf yapmıştır. Ayrıca kasidelerin methiye ve dua bölümleri ile tarihlerinde kimi zaman şairin anlam bütünlüğü sağlayabilmek için vezni ikinci plana attığı görülmektedir.

Nazmî'nin XIX. yüzyılda vezin hususunda meydana gelen yenilik hareketlerinden etkilendiğini söylemek mümkündür. *Dîvân*'da vezin konusunda yeni denemeler yaptığını bu konuda arayış içinde olduğunu gösteren bir örnek yer almaktadır. Şair, gazel nazım şekli ile beş beyit olarak kaleme aldığı 114 numaralı manzumede beyitlerin birinci mısralarında "Fe' ilâtün Fe' ilâtün Fe' ilâtün Fe' ilün" ikinci mısralarında ise "Fe' ilâtün Fe' ilâtün Fe' ilâtün Fe' ilâtün" olmak üzere aruz vezninin iki farklı kalıbını kullanmayı tercih etmiştir. Şairin bu örnekte şiire başladığı kalıpla devam etmeyip farklı bir kalıba geçmesi, bir şiirde birden fazla vezin kalıbı kullanması döneminin edebiyat anlayışına dâhil olmak arzusunda olduğunu göstermektedir.

Nazmî Dîvânı gayri mürettep bir divandır. Ancak şair "ibtidâ-i Gazaliyât" başlığı altında yer alan gazelleri sıralarken mürettep divanlarda görülen gazellerin elifbaya göre sıralanması kuralını tam anlamıyla uygulamıştır. *Dîvân*'da gazeller bölümünde elifbanın her harfi ile kafiyelenmiş gazel bulunmaktadır. Nazmî, kafiyelerini seçerken kulak için değil göz için kafiye anlayışı doğrultusunda belli sesler arasında seslerin okunuşlarını değil de yazılışlarını dikkate almıştır.

Şairin şiirlerindeki ahengi sağlamak için kafiye ve redif hususunda titizdavrandığı görülmektedir. *Dîvân*'da yarım, tam ve zengin kafiye örnekleri yer almaktadır. Bu kafiye çeşitleri arasında şair manzumelerinde çoğunlukla zengin kafiyeyi kullanmıştır. *Dîvân*'da en çok kullanılan kafiyeler, "â (55), -ân (48), , -âr (20), -et (21)" kafiyeleridir. *Dîvân*'da yer alan 320 manzumenin 292'sinde kafiye bulunmaktadır. Geriye kalan 28 manzumenin 27'si müfrettir. Ayrıca bir örnekte şair kafiye kullanmayarak sadece redif kullanmıştır.

Nazmî Dîvânı'ndaki 320 manzumenin 171'inde redif bulunmaktadır. 149 manzume ise redifsizdir. Nazmî'nin rediflerini seçerken farklı arayışlar içinde olduğu ve tekrara düşmekten kaçındığı göze çarpmaktadır. Şair redif kullandığı 171 manzumede 138 redifi bir defa, 15 redifi iki defa, 1 redifi ise 3 defa kullanmıştır

Dîvân'daki tesdis ve tahmis nazım şeklindeki şiirler ile nazire özelliği taşıyan şiirlerinden yola çıkarak şairin; Fuzûlî, Ne'şet, Âgâh Bey, Sâcid, ve Hilmi Dedebeba gibi

tanınmış şairlerin yanında Perverî, Câhî, Ca'fer, Ârif, Hâkî ve Şevkî mahlasları ile şiirler yazan şairlerden etkilendiği söylenebilir.

Nazmî Dîvânı 'nda yer alan tesdis nazım şekli ile yazılmış iki şiirden biri Hâkî mahlaslı şairin diğeri ise Ne'şet'in şiiri için yazılmıştır. Nazmî, Ne'şet'in bir şiirine de tahmis yazmıştır. *Dîvân*'daki diğerk tahmisler ise Perverî (3), Ca'fer (2), Ca'ferî (1) Âgâh (1) ve Ârif (1) mahlası ile şiirler yazan şairlerin şiirleri için yazılmıştır. Bu şiirler anlam ve ahenk bakımından zemin şiirlerle eş değerdedir.

Özellikle Sâcid ve Perverî'nin Nazmî üzerindeki etkisi önemlidir. Bu isimler *Dîvân*'da birçok kez zikredilmektedir. Söz konusu örneklerden Nazmî'nin bu iki şair ile yakın arkadaş olduğu şiir sohbetleri yaptıkları ve birbirlerinin şiirlerini tanzir ettikleri anlaşılmaktadır.

Sâcid ve Perverî isimlerinin zikredildiği örnekler şunlardır:

Sâcidî ile niçe dem zikriñiz sebkat idüp
Beynimizde vâkı' olmuş bezm-i ülfet demleri (80/5)

Sâcid'iñ da'vâsı haqdır **Nazmî** taşdıķ eylerem
Sırrımı fehm idene 'ayn-i velâyetdir şarâb (98/8)

Hâk-i pây-ı âl-i Haydar sâcidüm ma'bûduma
Perverî'niñ mesleginde Hâķķ'a kurbândır vücûd (116/7)

Sâcid ile Perverî'ye pey-rev olduñ Nazmîyâ
Gerçi bu da'vâda itdiñ sende işbât-ı vücûd (117/7)

Sâcid ile Perverî bu nuţkumı taħsin ider
Nazmîyâ ben anları pür-naẓm ü 'irfân görmüşüm (176/7)

Nazmî oğlıñ **Perverî** maħşûş selâm itdi saña
Bir nazar kılsa didi dîvânıma Hû üflerim (178/6)

Bu örneklerin dışında Nazmî, Sâcid'in "Sâkî-nâme ve Devriye Risâlesi" için 2 takriz ve vefat tarihi için ise iki manzume kaleme almıştır.

Nazmî'nin Sâcid ve Perverî dışında şiiirlerine nazire yazdığı şairler Fuzûlî (131 ve 218), Hilmi Dede Baba (143 ve 175), Şevkî (196) ve Câhî' dir (101). Şair ayrıca sevgilinin ağzından yazdığı bir şiiirine de nazire yazmıştır (184).

Ayrıca *Divân*'daki Âgâh Bey (127 ve 285) ve Ca'fer Bey (209) ile müşterek olarak yazılmış manzumelerden şairin XIX. yüzyılda yaygın olan müşterek şiiir yazma geleneğine dahil olduğu anlaşılmaktadır.

Şiiirlerdeki edebi sanatlar tespit edildiğinde Nazmî'nin hüsnütalil, tevriye, mübağala, tezat ve telmih sanatlarını kullanmada oldukça başarılı olduğu anlaşılmaktadır. Özellikle telmih sanatının yer aldığı örneklerin çokluğu şairin din ve tarih alanında iyi bir eğitime sahip olduğunu göstermesi açısından önemlidir. Tevriye sanatının yer aldığı örnekler ise şairin şiiirde manaya verdiği önemi gösteren unsurlardan biridir. Şairin; hüsnütalil, mübalağa ve tezat sanatlarını kullandığı manzumeler ise mecazi ve ilahi aşkı ele aldığı lirizmin ön planda olduğu örneklerdir.

1.2.1. Kendi Sanatı Hakkındaki Düşünceleri

Klasik Türk edebiyatı sanatçıları eserlerinde zaman zaman şiiir ve şair hakkındaki görüşlerini ifade etmektedirler. Bu değerlendirmelerin yer aldığı örnekler şairin sanat anlayışını bizzat kendi ağzından öğrendiğimiz önemli kaynaklardır (Kurnaz, 1996: 34). Özellikle Nazmî'de olduğu gibi şairin edebî şahsiyeti ile ilgili kaynaklarda bir bilgi bulunmadığı durumlarda şairin, şiiir ve şair hakkındaki düşünceleri oldukça kıymetlidir.

Nazmî ile ilgili kaynaklarda herhangi bir bilgi yer almadığı için onun edebî şahsiyeti ile ilgili yapılacak değerlendirmeler kendisinin bazı şiiirlerinde şairliği ve şiiir hakkındaki fikirlerini ifade eden örneklere dayanmaktadır.

Nazmî, aşağıdaki örneklerde vakit geçirmek ve bendesi olduğu Hz. Ali'ye olan sevgisini dile getirmek için şiiir yazdığını ifade etmektedir:

Hem bir eglence bulunmazsa baña dünyâda
Nazmî dîvânçe-i eş'ârım ile eglenürüm (190/6)

O benim pâdişehimdir ben anıñ çâkeriyim
Midhat-ı Haydar-ı Kerrâr'ım ile eglenürüm (190/7)

Nazmî, çeviri yazılı metindeki 189 numaralı gazel nazım şekli ile 12 beyitten oluşan “-dır sühânım” redifli manzumede ve 182 numaralı gazel nazım şekli ile 6 beyitten oluşan “-dır

sözüm”redifli manzumede kendi sanatı ile ilgili görüşlerini bildirmektedir. Bunun dışında farklı manzumelerde de sanat anlayışı hakkında bilgiler vermektedir.

Nazmî’ye göre şiirde önemli olan manadır. O, sözün anlamlı olmasını arzu eder. Ona göre her istiridyenin içinde inci olmadığı gibi her söz de anlamlı bir söz değildir. Nazmî tek seferde bir benzerini kendisinden önce hiç kimsenin söylemediği mana yüklü bir sözü bir anda söyleyebilecek kabiliyete sahip bir şairdir. Onun her bir sözü anlam hazinesinin incisi ve cevheridir. Onun sözleri anlamını kavrayabilenler için bir cevher, cismi ise bu cevher olan sözlerini içinde barındıran bir istiridyedir:

Sözde ma‘nî isterim her bir söze söz di[ye]mem
Şad hezâr terbiyye itsek dürr olur mı her şadef (63/4)

Pür-ma‘ânî ân-ı vâhid içre bir söz söyledim
Yek kalemde söylemiş mi mişlini hiç bir selef (63/5)

Her biri dürr ü güher ma‘nî-yi kândır sühanım
Gevher-i kân mı ‘aceb zîb-i dükândır sühanım (189/1)

Ma‘nîsin fehm eyleyene her sözümdür bir güher
Ol kelâm-ı gevhere bu cismim olmuştur şadef (63/3)

Nazmî, yenilikçi bir şair olduğunu birçok kez zikretmektedir. O, eski alışılmış mazmunlarla şairlik iddiasında bulunmaz. Onun sözleri yeni bir lisan oluşturmaktadır. O, ayrı bir güzelliğe sahip güzel manalı sözleri ile gazel gelinine yeni elbiseler giydirir:

Köhne mazmûnlar ile da‘vâ -i eş‘âr itmem
Hoş edâ vâdî-i nev-tâze lisândır sühanım (189/3)

Nev-‘arûs-ı gâzele giydiririm câme-i nev
Hüsni ma‘nâya hele özge bir ândır sühanım (189/9)

O, alışılmadık kelimelerle kafiye yaparak yenilik arayışı içindedir:

Yine bir nev-zemîn yol kâfiye açdım bugün **Nazmî**
Sitanbul şâ‘irânıyla iderken şoḥbet-i rāḥat (309/20)

Nazmî’nin sanatı şahsına münhasırdır. O, tabiat makası ile gazel gelinine baştan başa yeni ve güzel kıyafetler biçer:

Nazmî mıkrâz tabî'atle 'arûs-ı gâzele
Ölçerim tâ-ser ü pâ câme-i ra'nâ biçerim (186/5)

Nazmî'nin şiirlerinde düşünce önemli bir unsurdur. O düşünce iğnesiyle gazel gelinine güzel ve yeni elbiseler dikmektedir:

Sūzen-i fikr ile hayyât-ı tabî'at **Nazmî**
Nev-'arûs-ı gâzele câme yapar pek zîbâ (96/7)

Nazmî'nin şiirleri herkes tarafından kolayca idrak edilemeyecek mahiyettedir. Onun şiirlerinin kıymeti ancak bu işin erbapları tarafından anlaşılabilir. Cahiller için ise boş ve anlamsız sözlerdir. Dolayısıyla onların ayıplaması şair için pek önemli değildir:

Yine erbâbı bilür gevher-i nuṭṭum ḳadrin
Cühelâya göre bir şaçma şapandır sūḫanım (189/4)

Nazm rengînimi taḫsîn ider erbâb-ı kemâl
Ṭa'n iderse ne ḡam ey **Nazmî** eger ṭab'-ı ḫased (115/6)

Şair sanatını bir silah olarak kullanmaktadır. Onun sözleri bazen düşmanlarını korkutan, kükreyen, kızgın bir aslan bazen de düşmanlarının baḡrını delen keskin bir kılıçtır. Nazmî, düşmanlarını güzel ve inandırıcı konuşma yeteneḡi sayesinde susturarak hâlini açıklamayı başarır:

Cismine lerze düşer tâ işidüp sözlerimi
Çünkü a'dâlara bir şîr-i jiyândır sūḫanım (189/5)

Dökilür ḳatı yere nâvek-i cânsūzumdan
Baḡr-ı a'dâyı deler tîḡ-i sinândır sūḫanım (189/6)

Ḥaşmımı cerbeze-i nuṭṭ ile iskât iderim
Şâhid-i 'adlile aḫvâl-i beyândır sūḫanım (189/7)

1.3. Eseri (Nazmî Dîvânı)

Nazmî'nin, tespit edilen tek eseri *Dîvân*'ıdır. Taranılan kütüphaneler ve çeşitli kaynaklardan elde edilen bilgilerden yola çıkılarak *Nazmî Dîvânı*'nın tek nüsha olduğu düşünülmektedir. *Dîvân*'daki boş sayfaların varlığı ve bazı beyitlerin üzerinin çizilip yeniden yazılması eserin şairin hatt-ı desti olma ihtimalini kuvvetlendirmektedir. Eser incelendiğinde

şairin şiirlerini klasik divan tanzim tarzına uygun olmayan şekilde oluşturduğu tespit edilmiştir.

Nazmî “*Dîvânı* mürettep bir divan değildir. Eserde “İbtidâ-i Ğazeliyyât, Musammatlar, Muhammesât, Şarkıyât ve Müfredât” gibi başlıklar altında toplam 320 adet manzume yer almaktadır. *Dîvân*’da “İbtidâ-i Ğazeliyyât” başlığından önce 4 terkihibent, 2’si mütekerrir 3 müseddes, 2 müstezat, 28 gazel, 7 kaside, 42 kıt’a ve 3 müfret olmak üzere 90 manzume yer almaktadır. “İbtidâ-i Ğazeliyyât” başlığı altında 121 gazel, 8 müstezat ve 1 kaside olmak üzere 130 şiir yer almaktadır. “Musammatlar” başlığı altında 2 mütekerrir müseddes ve 2 mütekerrir tesdis olmak üzere 4 manzume bulunmaktadır. “Muhammesât” başlığı altında 2’si mütekerrir 3 muhammes ve 9 tahmis olmak üzere 12 manzume yer almaktadır. “Şarkıyât” başlığı altında 4 mütekerrir muhammes, 5 koşma, 18 kıt’a ve bir müfret olmak üzere 28 manzume yer almaktadır. “Müfredât” başlığı altında 22’si müfret ve 18’i musarra olmak üzere 40 beyit bulunmaktadır. Beyitlerden sonra 5 gazel, 5 kaside, 5 kıt’a ve 1 müfret olmak üzere 16 manzume bulunmaktadır.

Nazmî, eserini tertip ederken gazeller bölümündeki şiirleri kafiyelerine göre alfabetik olarak sıralamıştır. Şair, şuh sevgilinin talebi üzerine alfabenin her harfinden kafiye örneği olan gazeller yazdığını aşağıdaki beyitte açıkça ifade etmektedir:

Didi her kâfiyede isterim ey **Nazmî** gazel
Sebeb oldı bu benim tertîb-i dîvânıma bir şûh (114/5)

Nazmî, başka bir örnekte ise divan tertip etmesinin sebebini öldükten sonra hayır ile hatırlanmak olduğunu dile getirmektedir:

Emr-i Hâk vâki^c olunca **Nazmî**-i dil-ğasteye
Hıyır ile yâd olmadır tertîb-i dîvândan ğarâz⁹ (152/7)

Şair, çeviri yazılı metindeki 246 numaralı kıt’a nazım şeklinde ve hece vezni ile kaleme aldığı 2 beyitlik manzumede eserin yazılış tarihinin 1280 (1863/64) olduğunu bildirmektedir:

⁹ Sebeb-i telif.

Tārīḫ-i Dīvān

[Kıt'a]

[10'lu hece ölçüsü]

1. Defter-i 'aşkıım eyledim tanzīm
Nāmına dindi nuḥbetü'l-'uşşāk
2. Dīvānçem itdim ey **Nazmī** itmām
Tārīḫi oldı tuhfetü'l-'uşşāk Sene 1280 (246)

Şair *Dīvān*'ından başka seyahatnamesi olduğundan söz etse de bu eserin varlığına dair herhangi bir kayıt mevcut değildir:

İrtihālimde ne varım var ki çıksun zāhire
Çıksa **Nazmī** bir seyāḥatnāme bir dīvān çıkar¹⁰ (136/13)

¹⁰ Sultan Abdülaziz'in Avrupa seyahati ile ilgili olabilir.

İKİNCİ BÖLÜM

DÎVÂN'NIN ŞEKİL ÖZELLİKLERİ

2.1. Nazım Şekilleri

2.1.1. Beyitlerden Oluşan Nazım Şekilleri

2.1.1.1. Gazel

Gazel, ilk beytin kendi içerisinde ikinci beyitlerin ise mutlaka ilk beyitle kafiyeli olduğu (aa, ba, ca...) asgari iki beyitlik tek kafiyeli nazım biçimidir. Şairler kabiliyetlerini özellikle bu nazım biçimi ile yazdıkları manzumelerde göstermeye çalıştıkları için gazel, klasik Türk edebiyatının ağırlık merkezini oluşturmaktadır (Kurnaz ve Çeltik 2013: 78-96). *Nazmî Dîvânı*'nda 121'i "*İbtidâ-i Gazaliyât*" başlıklı gazeller bölümünde 33'ü gazeller bölümünün dışında olmak üzere toplam 154 adet gazel nazım biçimi ile yazılmış manzume yer almaktadır. Gazeller bölümünde yer alan 121 şiirin 10'unda "Mümâ-ileyh Birinden Âzârde Hâtır Oldığına Dâ'ir Tarafımıza Gönderdiği Ğazeliñ Naẓîresidir, Bâd-ı Şabâ ile Mukâleme, Âgâh Efendi ile Müşterekdir, Ca'fer-i Şâdık Beg'in Bahr-i Muḥîṭ Cânibinde 'Avdetlerine Teşrîf Olarak Bi'l-bedâhe Söylenilen Ğazeldir, Fermân-ı Dehân-ı Cânân, Cevâb, Vaşiyetnâme, Nevrûziye, Ca'fer Beg ile Müşterek, Ğazel-i Berây-ı Hâtır-ı Meḥmed Beg" şeklinde özel başlıklar bulunmaktadır. Bunun dışında eserde biri Âgâh Efendi diğeri Ca'fer Bey ile beraber yazılmış iki adet müşterek gazel de bulunmaktadır (Kelemci, 2020: 556).

Dîvân'da "İbtidâ-i Gazaliyât" başlığı altında yer alan gazeller aşk, sevgili, kadın, şarap vb. konularda yazılmıştır. Gazeller bölümü dışında yer alan gazel nazım şekli ile yazılmış manzumeler ise farklı konulardadır. Bu manzumelerin 27'si tarih, 1'i naat, 1'i manzum mektup, 1'i takriz, 1'i tefekkürname nazım türündedir.

Gazeller bölümü dışında yer alan gazellerin çeviri yazılı metindeki şiir numaraları, başlıkları, nazım türleri, vezinleri, beyit sayıları, kafiye ve redifleri ile ilgili bilgiler aşağıdaki tabloda yer almaktadır:

Tablo 2.1. Gazeller Bölümü Dışında Gazel Nazım Şekli ile Yazılmış Manzumeler

Sıra No	Şiir No	Başlık	Nazım Türü	Vezin	Kafiye	Redif	Beyit Sayısı
1	4	Na't-ı Şerîf	Naat	Mefâ'ilün mefâ'ilün mefâ'ilün mefâ'ilün	-ân	-dır yâ Resûla'llah	8
2	12	Târîh-i Mîrâlay Şode Birâder-i Haviş	Tarih	Fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilün	-â	-	11
3	15	Târîh-i Vefât	Tarih	Fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilün	-âh	-	5
4	30	Tersâne Kâtiplerinden Edhem Efendi'nin Kerîmeleri Seher Hânım'ın Târîh-i Vilâdetleridir	Tarih	?	-ân	-a	4
5	38	Tersâne Kâtiplerinden Malğaravî Meħmed Efendi'nin Maħdümü 'Alî Naķî Efendi'nin Târîh-i Fevti	Tarih	Mefâ'ilün mefâ'ilün mefâ'ilün mefâ'ilün	-â	-da	4
6	42	Târîh-i Postnişîn şoden Meħmed 'Alî Baba	Tarih	Fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilün	-â	-	8
7	44	Târîh-i Vilâdet-i Ķol Ağası Maħmūd Ķapudan'ın Kerîmeleri	Tarih	Mefâ'ilün mefâ'ilün mefâ'ilün mefâ'ilün	-em	-de	4
8	45	Yâver-i Ķarb Ķazret-i Şehriyârî Sa'âdetlü Râsim Paşa Ķazretleri'nin Kerîme-i Muħarremeleri Râsime Hânım'ın Târîh-i Vilâdetleridir	Tarih	Fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilün	-â	-	5
9	46	Yâver-i Ķarb Ķazret-i Şehriyârî Mîr-livâ Sa'âdetlü Râsim Paşa Ķazretleri'nin Ferîķlik Rütbesiyle Bahriyye Meclis Riyâsetine Ķu'üdlarında Söylenilen Târîħdir	Tarih	10'lu Hece]	-ân	-	8
10	48	Târîh-i Vilâdet-i Maħmūd Efendizâde 'Alî Rıza Efendi	Tarih	Fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilün	-ef	-	5
11	51	Târîh-i Vilâdet-i Ķol Ağası Memiş Ağazâde Ķasan İhsân Efendi	Tarih	Mefâ'ilün mefâ'ilün mefâ'ilün mefâ'ilün	-â	-nın	5
12	52	Târîh-i Vilâdet-i Ķarħcı Yüzbaşısı İsmâ'îl Efendi'nin Kerîmeleri	Tarih	Mefâ'ilün mefâ'ilün mefâ'ilün mefâ'ilün	-ân	-	5
13	53	Târîh-i Vilâdet-i Kâtib-i Tersâne 'Alî Efendi'nin Maħdümü Süleymân Nürî	Tarih	Mefâ'ilün mefâ'ilün mefâ'ilün mefâ'ilün	-â	-	5
14	56	Târîh-i Vilâdet-i Kâtib-i Tersâne Meħmed Efendi'nin Maħdümü 'Alî Ķaydâr Efendi	Tarih	Mefâ'ilün mefâ'ilün mefâ'ilün mefâ'ilün	-â	-ya	5
15	58	Ķabîb-i Ķâymaķâm 'Ömer Beg'in Kerîmesi Ķadîce Hânım'ın Târîh-i Vilâdetleridir	Tarih	Mefâ'ilün mefâ'ilün mefâ'ilün mefâ'ilün	-e	-	5
16	61	Târîh-i Vilâdet-i Şehzâde Meħmed Selîm Ķân ibn-i Sultân 'Abdül'azîz	Tarih	Fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilün	-îm	-	6

2.1. Tablonun devamı							
17	62	Tārīḥ-i Vilādet-i Emine Sultān İbn-i Sultān ‘Abdül‘azīz Ḥān	Tarih	Fe‘ilātün fe‘ilātün fe‘ilātün fe‘ilün	-ān	-	5
18	63	Rüküb-ı Şāhāneye Maḥşūş Sultāniyye-nām Vāpur-ı Humāyūn Süvārisi‘izzet Beg’in ‘Uhdesine Mīralaylık Tevcīh Olunduḡda Bil-bedāhe Söylenilen Tārīḥdir	Tarih	Fā‘ilātün fā‘ilātün fā‘ilātün fā‘ilün	-ef		7
19	65	Beriyye Çol Ağalarından Aḫmed Efendi’niñ Maḫdūmı Yūsuf Ziyā Efendi’niñ Tārīḥ-i Vilādetleridir	Tarih	Fā‘ilātün fā‘ilātün fā‘ilātün fā‘ilün	-ā	-	6
20	66	Tārīḥ-i Vilādet Destereci Ḥasan Ağazāde ‘Alī Rıza Efendi	Tarih	Mefā‘ilün mefā‘ilün mefā‘ilün mefā‘ilün	-em	-de	4
21	72	Tārīḥ-i Vilādet	Tarih	Mefā‘ilün mefā‘ilün mefā‘ilün mefā‘ilün	-āye	-	
22	73	-	Tarih	Fā‘ilātün fā‘ilātün fā‘ilātün fā‘ilün	-āl	-	6
23	80	Şu‘arā-yı ‘Aşırdan ve Aḫıbbā-yı Aşdıḳımızdan Ca‘fer-i Şādıḳ Perverī Beg Efendi Me’muriyetile Preveze Cānibinde Bulunduḡı Hengāmda Kendülerine Gönderilen Mektüb-ı Mevzūnuñ Şūretidir	Manzum Mektup	Fā‘ilātün fā‘ilātün fā‘ilātün fā‘ilün	-er	-i	1
24	81	Tefekkürnāme-i Aḫvāl-i ‘Ālem	Tefekkürname	Fe‘ilātün fe‘ilātün fe‘ilātün fe‘ilün	-ān	-	2
25	83	Hüseyn Sācid Efendi’niñ Te’lif İtmiş Olduḡı Devriye Risālesi Ḥaḳḳında Söylenilen Takrīzdir	Takriz	Fā‘ilātün fā‘ilātün fā‘ilātün fā‘ilün	-er	-	8
26	87	Tārīḥ-i Vilādet	Tarih	Mefā‘ilün mefā‘ilün mefā‘ilün mefā‘ilün	-āya	-	5
27	88	Tārīḥ-i Mīralay şode Muştafā Beg	Tarih	Fā‘ilātün fā‘ilātün fā‘ilātün fā‘ilün	-et	-e	1
28	90	-	-	Fā‘ilātün fā‘ilātün fā‘ilātün fā‘ilün	-en	-dır baña	8
29	305	Tārīḥ-i Mīr-Mīrān şode Eşref Beg	Tarih	Fā‘ilātün Fā‘ilātün Fā‘ilün	-n	-	6
30	306	Deyr Şehrinde Yapılan Millet Bāḡçesiyle Kaşrın Tārīḥidir	Tarih	Mefā‘ilün mefā‘ilün mefā‘ilün mefā‘ilün	-ād	-	7
31	309	Aḫıbbādan Birine Yazılan Mektūba Lehā Gönderilen Tesliyetnāmedir	-	Mefā‘ilün mefā‘ilün mefā‘ilün mefā‘ilün	-et	-ı rāḫat	2
32	317	İştilāḫāt-ı Bahriyye Üzre Sāl-i Cedīd Tārīḥidir	Tarih	Mefā‘ilün mefā‘ilün mefā‘ilün mefā‘ilün	-ā	-	1
33	318	Tārīḥ-i Culūs-ı Sultān Murād Ḥān	Tarih	Fā‘ilātün fā‘ilātün fā‘ilātün fā‘ilün	-ād	-	5

“İbtidâ-i Gazaliyât” başlığı altında yer alan gazellerin çeviri yazılı metindeki şiir numaraları, vezinleri, beyit sayıları, kafiye ve redifleri ile ilgili bilgiler aşağıdaki tabloda yer almaktadır:

Tablo 2.2. İbtidâ-i Gazaliyât Başlığı Altında Yer Alan Gazeller

Sıra No	Şiir No	Vezin	Kafiye	Redif	Beyit Sayısı
1	91	Fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilün	-â	-	7
2	92	Mefâ'ilün mefâ'ilün mefâ'ilün mefâ'ilün	-â	-	5
3	93	Fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilün	-âr	olmaz saña	5
4	94	Fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilün	-â	-	9
5	95	Fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilün	-âr	olmaz saña	5
6	96	Fe'ilâtün fe'ilâtün fe'ilâtün fe'ilün	-â	-	7
7	98	Fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilün	-et	-dir şarâb	9
8	99	Fe'ilâtün fe'ilâtün fe'ilâtün fe'ilün	-ân	ğarîb	7
9	100	Fe'ilâtün fe'ilâtün fe'ilâtün fe'ilün	-ât	-	8
10	101	Fe'ilâtün fe'ilâtün fe'ilâtün fe'ilün	-ât	-	6
11	105	Mefâ'ilün mefâ'ilün mefâ'ilün mefâ'ilün	-et	-	6
12	106	Mef'ülü mefâ'ilü mefâ'ilü fe'ülün	-et	-	9
13	107	Mef'ülü mefâ'ilü mefâ'ilü fe'ülün	-ü	yı muhâbbet	8
14	108	Fe'ilâtün fe'ilâtün fe'ilâtün fe'ilün	-ân	'abeş	6
15	109	Fe'ilâtün fe'ilâtün fe'ilâtün fe'ilün	-ât	-	0
16	110	Fe'ilâtün fe'ilâtün fe'ilâtün fe'ilün	-âç	-	5
17	111	Fe'ilâtün fe'ilâtün fe'ilâtün fe'ilün	-âç	-	6
18	112	Fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilün	-et	itdigin gördün mi hîç	6
19	113	Fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilün	-er	kedeş	7
20	114	Fe'ilâtün fe'ilâtün fe'ilâtün fe'ilün ¹¹	-ân	-ıma bir şüh	5
21	115	Fe'ilâtün fe'ilâtün fe'ilâtün fe'ilün	-ed	-	6
22	116	Fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilün	-ân	-dir vücüd	7
23	117	Fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilün	-ât	-ı vücüd	7
24	118	Fe'ilâtün fe'ilâtün fe'ilâtün fe'ilün	-âd	-	8
25	119	Fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilün	-ân	-dan lezîz	5
26	120	Fe'ilâtün fe'ilâtün fe'ilâtün fe'ilün	-â	-yı Girid	13
27	122	Fe'ilâtün fe'ilâtün fe'ilâtün fe'ilün	-an	-ur	9
28	124	Fe'ilâtün fe'ilâtün fe'ilâtün fe'ilün	-ün	ağlar	9
29	125	Fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilün	-â	meydâmdir	6
30	126	Fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilün	-ün	-ı var	5
31	127	Fe'ilâtün fe'ilâtün fe'ilâtün fe'ilün	-ân	ister	7
32	129	Fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilün	-ân	-ı müsîkâr	7
33	130	Fe'ilâtün fe'ilâtün fe'ilâtün fe'ilün	-er	-idir	5
34	131	Fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilün	-â	nedir	6
35	132	Fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilün	-ân	kâdedir	6
36	133	Fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilün	-eb	başkadır	7
37	134	Mefâ'ilün mefâ'ilün mefâ'ilün mefâ'ilün	-â	-dandır	5
38	136	Fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilün	-ân	çıkâr	1
39	137	Fe'ilâtün fe'ilâtün fe'ilâtün fe'ilün	-ü	olamaz	8
40	138	Fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilün	-â	hoş geldiñiz	5
41	139	Fe'ilâtün fe'ilâtün fe'ilâtün fe'ilün	-ân	uyumaz	6
42	140	Fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilün	-âm	eylemez	6

¹¹ Birinci mısralar [Fe'ilâtün fe'ilâtün fe'ilâtün fe'ilün] ikinci mısralar [fe'ilâtün fe'ilâtün fe'ilâtün fe'ilâtün] vezinde yazılmıştır.

2.2. Tablonun devamı					
43	141	Fā'ilātün fā'ilātün fā'ilātün fā'ilün	-ür	olan Bektāşiyüz	11
44	142	Fe'ilātün fe'ilātün fe'ilātün fe'ilün	-āz	-	5
45	143	Fā'ilātün fā'ilātün fā'ilātün fā'ilün	-et	bekleriz	7
46	144	Fe'ilātün fe'ilātün fe'ilātün fe'ilün	-er	oçuruz	6
47	145	Fe'ilātün fe'ilātün fe'ilātün fe'ilün	-ā	bilürüz	9
48	146	Fā'ilātün fā'ilātün fā'ilātün fā'ilün	-es	-	5
49	147	Fe'ilātün fe'ilātün fe'ilātün fe'ilün	-āne	-i ye's	9
50	148	Mefā'ilün mefā'ilün mefā'ilün mefā'ilün	-ān	itmiş	5
51	149	Mefā'ilün mefā'ilün mefā'ilün mefā'ilün	-ār	zan itmiş	7
52	150	Mef'ülü mefā'ilü mefā'ilü fe'ülün	-et	saña mahşüş	6
53	151	Fā'ilātün fā'ilātün fā'ilātün fā'ilün	-ā	-dan ğaraz	8
54	152	Fā'ilātün fā'ilātün fā'ilātün fā'ilün	-ān	-dan ğaraz	7
55	153	Fe'ilātün fe'ilātün fe'ilātün fe'ilün	-āye	-i feyz	5
56	154	Fā'ilātün fā'ilātün fā'ilātün fā'ilün	-īr	itdi haç	5
57	155	Fe'ilātün fe'ilātün fe'ilātün fe'ilün	-ā	ey vā'iz	6
58	156	Fā'ilātün fā'ilātün fā'ilātün fā'ilün	-et	elvedā'	7
59	157	Fe'ilātün fe'ilātün fe'ilātün fe'ilün	-āğ	-	7
60	158	Fe'ilātün fe'ilātün fe'ilātün fe'ilün	-ā	-sına yuf	12
61	159	Fā'ilātün fā'ilātün fā'ilātün fā'ilün	-ār	-ı aşğ	7
62	160	Fe'ilātün fe'ilātün fe'ilātün fe'ilün	-ā	-yı firāç	7
63	161	Fe'ilātün fe'ilātün fe'ilātün fe'ilün	-er	-idir ol şühñ	5
64	162	Fā'ilātün fā'ilātün fā'ilātün fā'ilün	-ār	-iñdir seniñ	5
65	163	Fā'ilātün fā'ilātün fā'ilātün fā'ilün	-öz	-ün	5
66	164	Mef'ülü mefā'ilü mefā'ilü fe'ülün	-ām	alabilsek	5
67	165	Fe'ilātün fe'ilātün fe'ilātün fe'ilün	-ān	-dır gamzeñ	8
68	166	Fā'ilātün fā'ilātün fā'ilātün fā'ilün	-āne	-sidir bu göñül	7
69	167	Mef'ülü mefā'ilü mefā'ilü fe'ülün	-ān	olmadan evvel	7
70	168	Fā'ilātün fā'ilātün fā'ilātün fā'ilün	-ān	-dır göñül	6
71	169	Fā'ilātün fā'ilātün fā'ilātün fā'ilün	-ān	oldı gel	5
72	170	Fe'ilātün fe'ilātün fe'ilātün fe'ilün	-er	-i İstanbul	8
73	171	Fā'ilātün fā'ilātün fā'ilātün fā'ilün	-ān	-im var benim	6
74	172	Fe'ilātün fe'ilātün fe'ilātün fe'ilün	-ā	iderem	5
75	173	Mefā'ilün mefā'ilün mefā'ilün mefā'ilün	-er	çekdim	5
76	174	Fe'ilātün fe'ilātün fe'ilātün fe'ilün	-en	çekerim	5
77	175	Fā'ilātün fā'ilātün fā'ilātün fā'ilün	-ā	-dır sevdiğim	10
78	176	Fā'ilātün fā'ilātün fā'ilātün fā'ilün	-ān	görmüşüm	8
79	177	Fā'ilātün fā'ilātün fā'ilātün fā'ilün	-ān	-iñim	7
80	178	Fā'ilātün fā'ilātün fā'ilātün fā'ilün	-ān	-ima Hū üflerim	7
81	179	Fā'ilātün fā'ilātün fā'ilātün fā'ilün	-āne	-yim	7
82	180	Fā'ilātün fā'ilātün fā'ilātün fā'ilün	-ān	oldığım demdir bu dem	9
83	181	Mef'ülü mefā'ilü mefā'ilü fe'ülün	-et	-dir efenim	5
84	182	Fā'ilātün fā'ilātün fā'ilātün fā'ilün	-ān	-dır sözüm	6
85	183	Fe'ilātün fe'ilātün fe'ilātün fe'ilün	-ıç	göremem	5
86	184	Fe'ilātün fe'ilātün fe'ilātün fe'ilün	-ıç	göremem	5
87	186	Fe'ilātün fe'ilātün fe'ilātün fe'ilün	-er	-im	5
88	187	Mefā'ilün mefā'ilün mefā'ilün mefā'ilün	-ā	düşdüm	7
89	188	Fe'ilātün fe'ilātün fe'ilātün fe'ilün	-at	-dım	15
90	189	Fe'ilātün fe'ilātün fe'ilātün fe'ilün	-ān	-dır sühanım	12
91	190	Fe'ilātün fe'ilātün fe'ilātün fe'ilün	-ār	-im ile eglenürüm	7
92	191	Fe'ilātün fe'ilātün fe'ilātün fe'ilün	-ā	-yı vaçan	6
93	192	Fā'ilātün fā'ilātün fā'ilātün fā'ilün	-ār	-im söylesün	5
94	193	Fā'ilātün fā'ilātün fā'ilātün fā'ilün	-ün	olmasun	5
95	194	Fe'ilātün fe'ilātün fe'ilātün fe'ilün	-ān	-	5
96	195	Fe'ilātün fe'ilātün fe'ilātün fe'ilün	-ā	-lardan	8
97	196	Fā'ilātün fā'ilātün fā'ilātün fā'ilün	-āle	rüz-ı nevrüzdur bugün	17
98	197	Mefā'ilün mefā'ilün mefā'ilün mefā'ilün	-ā	-dır bu	5

2.2. Tablonun devamı					
99	198	Mefā'ilün mefā'ilün mefā'ilün mefā'ilün	-āne	-	5
100	199	Fā'ilātün fā'ilātün fā'ilātün fā'ilün	-ā	āh çāre ne	5
101	200	Fe'ilātün fe'ilātün fe'ilātün fe'ilün	-āb	olsak da	5
102	201	Mef'ülü mefā'ilü mefā'ilü fe'ülün	-ār	-ı görünce	5
103	202	Fe'ilātün fe'ilātün fe'ilātün fe'ilün	-ā	olsa da hoş olmasa da	10
104	203	Mefā'ilün mefā'ilün mefā'ilün mefā'ilün	-ār	-ım eyvallah	6
105	204	Fā'ilātün fā'ilātün fā'ilātün fā'ilün	-āş	üstüne	6
106	205	Mefā'ilün mefā'ilün mefā'ilün mefā'ilün	-āna	-	7
107	206	Fe'ilātün fe'ilātün fe'ilātün fe'ilün	-er	-im var dilde	5
108	207	Fā'ilātün fā'ilātün fā'ilātün fā'ilün	-ā	-sın yā Hüseyn-i Kerbelā	11
109	208	Fe'ilātün fe'ilātün fe'ilātün fe'ilün	-ār	'Alī	5
110	209	Fā'ilātün fā'ilātün fā'ilātün fā'ilün	-ār	-ımı	5
111	210	Fā'ilātün fā'ilātün fā'ilātün fā'ilün	-est	itdiñ beni	5
112	211	Fā'ilātün fā'ilātün fā'ilātün fā'ilün	-āre	-si	5
113	212	Fe'ilātün fe'ilātün fe'ilātün fe'ilün	-ān	-ımı kâtip güzeli	5
114	213	Fā'ilātün fā'ilātün fā'ilātün fā'ilün	-ā	-sın yā 'Alī	5
115	214	Fe'ilātün fe'ilātün fe'ilātün fe'ilün	-ā	-dan gayrı	8
116	215	Fā'ilātün fā'ilātün fā'ilātün fā'ilün	-ağ	-ımı	6
117	216	Fe'ilātün fe'ilātün fe'ilātün fe'ilün	-ān	gibi	9
118	217	Fā'ilātün fā'ilātün fā'ilātün fā'ilün	-īne	-mi	6
119	218	Fe'ilātün fe'ilātün fe'ilātün fe'ilün	-er	-imden gayrı	5
120	219	Fe'ilātün fe'ilātün fe'ilātün fe'ilün	-īl	gibi	6
121	220	Fe'ilātün fe'ilātün fe'ilātün fe'ilün	-ākı	-	5

2.1.1.2. Kaside

Kaside, belli bir amaçla yazılmış şiir demektir. Klasik Türk edebiyatı nazım biçimlerinden olup daha çok din ve devlet büyüklerini övmek amacıyla yazılmıştır (Pala, 2005: 53).

Şekil bakımından gazelden farksız olan kaside kompozisyon olarak klasik gazelden ayrılır. Gazel bir konu etrafında gelişirken kasidede konuya giriş, övgü, dilekte bulunma, övünme, tarih düşürme, tebrik etme, dua gibi konuların arka arkaya sıralandığı bölümler yer alır. Tam bir kasidede nesib/teşbib, methiye, tegazzül, fahriye ve dua olmak üzere beş bölüm bulunur. Bir şiirin kaside olarak adlandırılması için methiye ve dua gibi en az iki bölümden oluşması gerekir (Kurnaz ve Çeltik, 2013: 172-178).

Kasideler işledikleri konular bakımından da tevhit, münacat, naat, methiye, hicviye, cülusiye gibi ayrı adlar alırlar (İpekten, 2016: 41).

Nazmî Dîvânı'ndaki kaside nazım şekli ile yazılmış 13 manzumeden 7'si gazeller bölümünden önce, 1'i gazeller bölümünde 5'i de müfretler bölümünden sonra yer almaktadır. Nazmî; kasidelerinde tevhit, münacat ve naat gibi dinî konuları işlememiştir. Kasidelerde ele alınan konular, sunuldukları kişiler ve içerdikleri bölümler şu şekildedir:

Birinci Kaside: Çeviri yazılı metindeki 10 numaralı şiir Sultan Abdülaziz'in Avrupa'dan dönüşünü kutlamak için yazılmıştır. Teşbib, methiye, fahriye, tegazzül ve dua olmak üzere beş bölümden oluşur. Teşbib bölümünde Abdülaziz'in Avrupa seyahatinden dönüşünden duyulan mutluluk dile getirilir. Methiye bölümünde Sultan'ın adalet sahibi ve cömertlikte Hatem'den üstün oluşu anlatılır. Fahriye bölümünde ise Nazmî, aslında çok yetenekli bir şair olduğunu ama sıkıntı içinde olduğu için yeteneğini gösteremediğinden bahseder ve padişah'tan yardım ister. Daha sonra bir gazel ile sevgilinin âşığa değil de rakibe lütufta bulunduğunu âşığın ise hep sıkıntı içinde olduğunu, oysaki sevgilin tek bir lütfuyla âşığın tüm sıkıntılarının biteceğini dile getirir. Son olarak Abdülaziz'in ömrünün uzun olması ve her işinde Allah'ın onun yardımcısı olması için dua eder.

Nazmî, bu kasidede diğer kasidelerden farklı olarak tarihlerinde olduğu gibi mahlas beytinde tarih düşmüştür:

‘Avdetine tām tārīḥ **Nazmî** yazdı fahr ile
Avrupa'dan kıldı ‘avdet ol imām’ül-müslimîn Sene 1284 (10/28)

İkinci Kaside: Çeviri yazılı metindeki 11 numaralı şiir Sadrazam Emin Ali Paşa için yazılmıştır. Teşbib, methiye, fahriye, tegazzül ve dua bölümlerinden oluşur. Teşbib bölümünde Nazmî; cisminin mihnet toprağından yaratıldığını, çekmediği sıkıntı kalmadığını ve kimseden vefa göremediğini dile getirir. Nazmî yaşadığı sıkıntıları, çaresizliği ve yalnızlığı anlattıktan sonra Sadrazam Emin Ali Paşa'nın ahvalinden haberdar olduğunu söyleyerek memduhunu övmeye başlar. Ona göre Paşa'nın vasıfları yazılamayacak kadar çoktur. Merhamet hazinesinin anahtarı ondadır. Kerem sahibi ve adaletlidir. Onun dönemimde halk huzur içinde yaşar ve kimsenin bir şikâyeti yoktur. Nazmî dışındaki herkes Paşa'nın lütfuna mazhar olmuştur. Nazmî ise Paşa'ya hâlini arz etmemek gibi büyük bir hata yaptığı için lütuflardan mahrum kalmıştır ve bu hatadan dönerek kaptan olmak istediğini dile getirir. Nazmî, memduhuna isteğini dile getirdikten sonra fahriye bölümünde sadece şiir yazmada değil her konuda yetenekli olduğunu ancak talihsiz olduğunu söyler. Eğer Paşa'nın yardımına mazhar olup sıkıntılarından kurtulursa işte o vakit şiir konusundaki marifetlerini gösterebilecektir. Şair, fahriye bölümünden sonra hünerini göstermek için tegazzül bölümüne geçerek ahvalini anlatır. Daha sonra da Paşa için dua eder.

Üçüncü Kaside: Çeviri yazılı metindeki 13 numaralı şiir Liman Reisi Mirliva İbrahim Paşa'nın feriklik rütbesi almasını tebrik etmek ve nevruzu kutlamak için yazılmıştır. Teşbib, tegazzül, methiye, fahriye ve dua olmak üzere beş bölümden oluşmaktadır. Şair, teşbib

bölümünde yaradılış, mutlak varlık olan Allah'ın varlığının tecellisi, Hz. Muhammet'in Allah'ın dostu olması gibi konuları dile getirmektedir. Tegazzül bölümünde ise baharın gelmesi ile yaşanan mutluluğu anlattıktan sonra asıl konunun işlendiği methiye bölümüne geçer. Nazmî bu bölümde İbrahim Paşa'yı sahip olduğu üstün vasıfları sayesinde nişan aldığı için tebrik ettikten sonra fahriye bölümüne geçer. Şairin övüncü Hz. Muhammet'in ailesine dost olan İbrahim Paşa gibi kendisinin de hakikat yolunda olmasıdır. Son olarak dua bölümünde ise Paşa'nın yeni görevinin mübarek olması ve Allah'ın kendisine yardımcı olmasını niyaz eder.

Dördüncü Kaside: Çeviri yazılı metinde 14 numaralı şiir Rasim Paşa için yazılmıştır. Şair, hem Paşa'nın kızının doğumunu kutlamak hem de kendisine yaptığı yardımlardan dolayı teşekkür etmektedir. Teşbib, methiye ve dua olmak üzere üç bölümden oluşmaktadır. Teşbib bölümünde insanın yaradılışı anlatılmaktadır. Şaire göre insanoğlu yeryüzünün özüdür. İnsanoğlu yaratılmasaydı dünya meyve vermeyen bir ağaç olurdu. Methiye bölümünde Rasim Paşa; kullarını seven, karada ve denizlerde nüfuz sahibi, temiz tabiatlı bir devlet adamı olarak tasavvur edilmiştir. Nazmî, onun kulu olduğu için iftihar etmektedir. Dua bölümünde ise şair hem Paşa ve yeni doğmuş olan çocuğu için uzun ve mutlu bir ömür sürmelerini temenni etmekte hem de Paşa'nın bugüne kadar kendisine bulunduğu ihsanlara teşekkür etmektedir.

Beşinci Kaside: Çeviri yazılı metinde 16 numaralı şiir Bahriye Nazırı Mahmut Nedim Paşa için yazılmıştır. Teşbib, methiye, tegazzül ve dua bölümlerinden oluşur. Teşbib bölümünde donanmanın ve tersanenin içinde bulunduğu olumsuz şartlar anlatılır. Nazmî'ye göre Abdülaziz her işi erbabına veren adil bir hükümdardır. Bu sebeple kötü durumda olan donanmayı yeniden canlandıracak vasıflara sahip olan Mahmut Nedim Paşa'yı Bahriye Nazırı yapmıştır. Methiye bölümünde Paşa, yönetim yetenekleri bakımından Asaf ile zekası bakımından da Aristo ile kıyaslanarak onların ustası olarak nitelendirilir. Tegazzül bölümünde ise sevgilinin güzelliğinden bahsedilir. Son olarak dua bölümünde Paşa'nın ömrünün uzun olması ve Allah'ın ona yardımcı olması için dua yer alır.

Altıncı Kaside: Çeviri yazılı metinde 69 numaralı şiir Hariciye Nazırı Fuat Paşa için yazılmış ve Fransa yolculuğu sırasında kendisine takdim edilmiştir. Methiye, tegazzül ve dua olmak üzere üç bölümden oluşur. Methiye bölümünde Fuat Paşa lütufları ile viran gönülleri tamir eden, Müslümanların iftihar ettiği, merhametli ve cömert bir Paşa olarak zikredilir.

Yedinci Kaside: Çeviri yazılı metinde 70 numaralı şiir Fuat Paşa için yazılmıştır. Rus İmparatoru ile görüşmek için Kırım'a giderken Paşa'ya takdim edilmiştir. Tegazzül bölümü ile başlayan manzumede methiye ve dua bölümleri de bulunmaktadır. Methiye bölümünde

Fuat Paşa Abdülaziz'in Avrupa ve Mısır seyahatlerinde yanında olan ve her mühim konuda kendisine danışılan bir devlet adamı olarak tasavvur edilmiştir. Halk ise Paşa'nın ihsanlarından memnun onunla iftihar etmektedir. Nazmî de Paşa'nın lütuflarına mazhar olan kullarından biridir ve Paşa'nın kendisine olan ihsanlarının baki olması için her daim onun yanında olmak ister. Dua bölümünde ise Nazmî, Paşa'nın ailesiyle birlikte sıkıntıdan uzak sağlıklı ve uzun bir ömür sürmesini temenni eder.

Sekizinci Kaside: Çeviri yazılı metinde 97 numarada ve gazeller bölümünde yer alan bu manzume Serkâtip Mir Mahmut Bey için yazılmıştır. Şair, İstanbul'a geri dönebilmek için Serkâtip Mir Mahmut Bey'den yardım ummaktadır. Tegazzül bölümü ile başlayan manzumede methiye, fahriye ve dua bölümleri de yer almaktadır. Şair, tegazzül bölümünde İstanbul'a olan özlemine dile getirmektedir. Methiye bölümünde Serkâtip Mir Mahmut Bey'in lütuf nazarı ile ölüleri bile canlandırarak kadar kerem sahibi olduğundan bahsetmektedir. Fahriye bölümünde ise yazdığı kaside ve gazellerin gökyüzünü süsleyecek güzellikte olduğunu dile getirir. Son olarak Mahmut Bey'in sıkıntıdan uzak uzun bir ömür sürmesi için dua etmektedir.

Dokuzuncu Kaside: Çeviri yazılı metinde 307 numaralı şiir Tefvik Paşa için yazılmıştır. Methiye, tegazzül ve dua olmak üzere üç bölümden oluşur. Şair, methiye bölümünde Tefvik Paşa'nın, kullarının ayağına yüz sürmek ile iftihar ettikleri Mısır Valisi İsmail Paşa'nın oğlu olduğunu söyler. Şaire göre Tefvik Paşa'da sahip olduğu güzel hasletler ile ailesine layık seçkin bir devlet adamıdır. Tegazzül bölümünde ise genel olarak arzularının gerçek olması ile sıkıntılarını kurtulacağını yoksa kıyamete kadar acı çekeceğinden bahsetmektedir. Son olarak Paşa'nın bahtının açık ve ömrünün uzun olması için dua etmektedir.

Onuncu Kaside: Çeviri yazılı metinde 308 numaralı şiir Serkâtip Emin Bey için yazılmıştır. Teşbib, methiye, fahriye, tegazzül ve dua olmak üzere beş bölümden oluşur. Nazmî, teşbib bölümünde talihsiz olduğu için arzu ettiği hiçbir şeye ulaşamadığından şikayet etmektedir. Methiye bölümünde ise yaşadığı çağda Emin Bey kadar kerem sahibi birini görmediğini dile getirmektedir. Fahriye bölümünde sadece şiir yazma konusunda değil her konuda yetenekli olduğunu ispat edebileceğini iddia eder. Tegazzül bölümünde ise çektiği sıkıntıları dile getirerek Emin Bey'den yardım ister. Son olarak Emin Bey'in bahtının açık ve düşmanlarının da kahrolması için dua eder.

On Birinci Kaside: Çeviri yazılı metinde 310 numaralı şiir Rüştü Paşa için yazılmıştır. Teşbib, methiye, tegazzül ve dua olmak üzere dört bölümden oluşur. Şair, teşbib bölümünde

bahar tasviri yapar. Methiye bölümünde yeryüzünde Rüştü Paşa kadar cömert birini kimsenin görmediğini söyler. Nazmî'ye göre Paşa, at binme konusunda o kakar mahirdir ki İskender ve Dârâ gibi büyük hükümdarların bile onun yanında piyade olacağını zikreder. Tegazzül bölümünde yine bahar konusunu ele alır. Son olarak Paşa'nın ömrünün uzun ve düşmanlarının ise kahrolması için dua eder.

On İkinci Kaside: Çeviri yazılı metinde 313 numaralı şiir Sadrazam Mithat Paşa için yazılmıştır. Teşbib, methiye, fahriye, tegazzül ve dua olmak üzere beş bölümden oluşur. Teşbib bölümünde Nazmî sıkıntılarından kurtulup isteklerinin kabul olması sebebiyle duyduğu mutluluğu dile getirir. Methiye bölümünde ise Mithat Paşa'yı Cemşit, Dara, Hüsrev ve Harun Reşit gibi hükümdarlarla kıyaslayarak över. Fahriye bölümünde ise altın için övgü ve duada bulunmayan yüce gönüllü bir şair olduğunu dile getirir. Altı beyitlik bir gazelden sonra Mithat Paşa için dua ederek şiirini bitirir.

On Üçüncü Kaside: Çeviri yazılı metindeki 320 numaralı şiir Mirliva Hüseyin Paşa için yazılmıştır. Methiye ve dua olmak üzere iki bölümden oluşur. Methiye bölümünde şair, Hüseyin Paşa'nın hem adil ve merhametli bir devlet adamı olduğunu hem de fabrika ve tersanelere olan önemli hizmetlerini dile getirir. Terfi ettiği feriklik rütbesine layık olduğunu ifade edip tebrik eder. Daha sonra Allah'ın Paşa'yı evlatları ve torunları ile birlikte kederden koruması için dua eder.

Dîvân'da yer alan 13 kasidenin çeviri yazılı metindeki şiir numaraları, başlıkları, nazım türleri, vezinleri, kafiye ve redifleri ile ilgili bilgiler aşağıdaki tabloda yer almaktadır.

Tablo 2.3. Kaside Nazım Şekli ile Yazılmış Manzumeler

Sıra No	Şiir No	Başlık	Nazım Türü	Vezin	Kafiye	Redif	Beyit Sayısı
1	10	Tarîh-i Teşrîf-gerden-i Padişâh der-Asitâne-i 'Alîye	Kudumiyye/ Tarih	Fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilün	-în	-	28
2	11	Kaşîde Der-sitâyiş-i Şadr-ı a'zam Emîn 'Alî Pâşâ	Medhiye	Fe'ilâtün fe'ilâtün fe'ilâtün fe'ilün	-â	-	57
3	13	Limân Re'isi Mîr-livâ İbrâhim Pâşâ Bahriyye Ferîklîği Rütbesini Hâmil ve İkinci Rütbeden Bir Kıt'â Mecîdiye Nişânına Nâ'il Oldığı Rûz-ı Nevrûzda Teşâdüf İtdiginde Söylenilen Nevrûziyedür	Nevruriye	Fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilün	-ân	-	15
4	14	Yâver-i Harb Hazret-i Şehriyârî Râsim Pâşâ Hazretleri'niñ Kerîmeleri Vilâdetinde Kendülerine Taqdîm Olunan Teşekkürnâmedir	Teşekkürnâme	Mefâ'ilün mefâ'ilün mefâ'ilün mefâ'ilün	-âye	-	15

2.3. Tablonun devamı							
5	16	Kaşide der-Sitâyiş-i Nazır-ı Bahriyye Devletlü Maḥmūd Nedīm Pāşā	Medhiye	Mefā'ılün mefā'ılün mefā'ılün mefā'ılün	-ād	kābildir	32
6	69	Zāt-ı Şāhāne ile Fransa'ya Giderken Eşnā-yı Rāhda Şadr-ı Sābık Ḥāla Ḥāriciye Nāzırı Fu'ād Paşa'ya Taḫdīm Olunan Şitāyişnāmedir	Medhiye	Mefā'ılün mefā'ılün mefā'ılün mefā'ılün	-ān	-1	22
7	70	Muşārün-ileyh Ḥāzretleri'niñ Ma'iyyet-i 'Āliyeleriyle Rusya İmparātoruyla Görüşmek Üzere Kırım'a 'Azimet ve 'Avdetimiz Eşnāsında Bi'l-bedāhe Söylenilen Ğazel ile Zīrinde Muḥarrer Şitāyişnāmedirki Taḫdīm Şod	Medhiye	Fā'ilātün fā'ilātün fā'ilātün fā'ilün	-ār	-	30
8	97	-	Medhiye	Fe'ilātün fe'ilātün fe'ilātün fe'ilün	-ā	-	15
9	307	Der-Sitāyiş Mısır Vālīsizāde Devletlü Meḥammed Tevfīk Paşa	Medhiye	Fā'ilātün fā'ilātün fā'ilātün fā'ilün	-ār	-	29
10	308	Der-Sitāyiş Ser-kātib Ḥāzret-i Şehr-i yarı 'Aṭūfetlü Emīn Beg	Medhiye	Fe'ilātün fe'ilātün fe'ilātün fe'ilün	-āl	-	48
11	310	Kaşide-i Bahāriye Der-Sitāyiş Mābeyn-i Hümāyun-ı Müşiri Devletlü 'Aṭūfetlü Meḥammed Rüşdü Paşa	Medhiye	Fe'ilātün fe'ilātün fe'ilātün fe'ilün	-ār	-	41
12	313	Der-Sitāyiş-i Şadr'azam Midḫat Paşa	Medhiye	Fe'ilātün fe'ilātün fe'ilātün fe'ilün	-āl	-	40
13	320	Tārīḫ-i Ferīk şoden Mīr-livā Ḥüseyn Paşa	Tarih	Mefā'ılün mefā'ılün mefā'ılün mefā'ılün	-ān	oldı	16

2.1.1.3. Kıt'a

Türk edebiyatında ilk mısraları serbest, ikinci mısraları birbiri ile kafiyeli (xa xa xa...) aynı vezindeki asgari iki beyitten meydana gelen nazım şekline “kıt'a” adı verilmektedir. Halil Erdoğan Cengiz, bu nazım şeklinin uzunluğu konusunda ihtilafların olduğunu belirterek iki beyitten oluşanlarına kıt'a iki beyitten uzun olanlarına ise kıt'a-i kebire denilmesinin daha doğru olacağını ifade etmiştir (Cengiz, 1986: 412). Fakat bir nazım şeklinin meydana gelmesi için nazım biriminin kendini en az iki defa tekrarlaması yeterli olduğu için kıt'a nazım şekli ile yazılmış şiirlerin beyit sayılarına bakılmaksızın hepsinin aynı isimle (kıt'a) anılması daha uygun olacaktır (Kurnaz ve Çeltik 2013:382). Bu sebeple *Nazmî Dîvânı*'ndaki matla beyti bulunmayan aynı vezindeki şiirlerin nazım şekli belirlenirken bu hususlar göz önüne alınmış ve hepsine kıt'a ismi verilmiştir.

Kıt'alar divanlarda genellikle “mukataât” ya da “kitaât” başlığı altında bulunmaktadır (Aksoy, 1994: 505). *Nazmî Dîvânı*'nda kıt'a nazım şekli ile yazılmış 65 adet şiirin 42'si gazeller bölümünden önce, 18'i şarkiyyât bölümünün sonunda ve 5'i de müfredât bölümünden sonra yer almaktadır. Bu şiirlerin çoğu tarihtir ve “tevârih, tarih” gibi genel

başlıklar ya da çeşitli özel başlıklar altında yer almaktadır. Şair, kıt'a nazım şekli ile kaleme aldığı 65 manzumenin 63'ünde aruz vezni, 2'sinde ise hece veznini kullanmayı tercih etmiştir.

Kıt'a nazım şekli ile yazılmış manzumelerin çeviri yazılı metindeki şiir numaraları, vezinleri, beyit sayıları, kafiye ve redifleri ile ilgili bilgiler aşağıdaki tabloda yer almaktadır:

Tablo 2.4. Kıt'a Nazım Şekli ile Yazılmış Manzumeler

Sıra No	Şiir No	Vezin	Kafiye	Redif	Beyit Sayısı
1	3 ¹²	Fā'ilatün fā'ilatün fā'ilatün fā'ilün	-ā	-	2
2	17	Mefā'ilün mefā'ilün mefā'ilün mefā'ilün	-if	-	6
3	20	Mefā'ilün mefā'ilün mefā'ilün mefā'ilün	-ā	-	8
4	21	Fe'ilatün fe'ilatün fe'ilatün fe'ilün	-ān	-	4
5	22	Fā'ilatün fā'ilatün fā'ilatün fā'ilün	-eli	-	5
6	23	Fā'ilatün fā'ilatün fā'ilatün fā'ilün	-āh	-	5
7	24	Mefā'ilün mefā'ilün mefā'ilün mefā'ilün	-āh	-	4
8	25	Fā'ilatün fā'ilatün fā'ilatün fā'ilün	-em	-	5
9	26	Fā'ilatün fā'ilatün fā'ilatün fā'ilün	-iz	-	2
10	27	Fā'ilatün fā'ilatün fā'ilatün fā'ilün	-āh	-	5
11	31	Fā'ilatün fā'ilatün fā'ilatün fā'ilün	-āh	-	7
12	32	Fe'ilatün fe'ilatün fe'ilatün fe'ilün	-ū	-	
13	33	Fā'ilatün fā'ilatün fā'ilatün fā'ilün	-ā	-	6
14	34	Fe'ilatün fe'ilatün fe'ilatün fe'ilün	-ül	-	3
15	35	14'lü Hece	-ef	-	6
16	36	Fā'ilatün fā'ilatün fā'ilatün fā'ilün	-ul	-a	3
17	37	Fā'ilatün fā'ilatün fā'ilatün fā'ilün	-āh	-	5
18	39	Mefā'ilün mefā'ilün mefā'ilün mefā'ilün	-at	-	5
19	40	Fā'ilatün fā'ilatün fā'ilatün fā'ilün	-ām	-	5
20	41	Fā'ilatün fā'ilatün fā'ilatün fā'ilün	-en	-	5
21	43	Mefā'ilün mefā'ilün mefā'ilün mefā'ilün	-ağ	-	5
22	47	Fā'ilatün fā'ilatün fā'ilatün fā'ilün	-ā	şükür	4
23	49	Fā'ilatün fā'ilatün fā'ilatün fā'ilün	-āz	-a hamd ola	3
24	50	Mefā'ilün mefā'ilün mefā'ilün mefā'ilün	-ā	viridi	5
25	55	Fā'ilatün fā'ilatün fā'ilatün fā'ilün	-ā	-	3
26	57	Fā'ilatün fā'ilatün fā'ilatün fā'ilün	-em	-	5
27	60	Fā'ilatün fā'ilatün fā'ilatün fā'ilün	-ār	-	5
28	64	Mefā'ilün mefā'ilün mefā'ilün mefā'ilün	-ān	-iñ	5
29	67	Fā'ilatün fā'ilatün fā'ilatün fā'ilün	-āne	-miz	5
30	68	Fā'ilatün fā'ilatün fā'ilatün fā'ilün	-ā	-	7
31	71	Fā'ilatün fā'ilatün fā'ilatün fā'ilün	-āl	-	7
32	74	Fe'ilatün fe'ilatün fe'ilatün fe'ilün	-iğ	-	6
33	75	Mefā'ilün mefā'ilün mefā'ilün mefā'ilün	-eb	-	5
34	76	Mefā'ilün mefā'ilün mefā'ilün mefā'ilün	-ā	-	5
35	77	Fā'ilatün fā'ilatün fā'ilatün fā'ilün	-ām	-	4
36	78	Fā'ilatün fā'ilatün fā'ilatün fā'ilün	-ā	-	7
37	79	Fe'ilatün fe'ilatün fe'ilatün fe'ilün	-ed	-	4
38	82	Fā'ilatün fā'ilatün fā'ilatün fā'ilün	-eb	-	2
39	84	Fā'ilatün fā'ilatün fā'ilatün fā'ilün	-ān	-	4
40	85	Mefā'ilün mefā'ilün mefā'ilün mefā'ilün	-āh	-	5
41	86	Fā'ilatün fā'ilatün fā'ilatün fā'ilün	-āh	-	5
42	89	Mefā'ilün mefā'ilün mefā'ilün mefā'ilün	-ān	-	5

¹² Mahlas yok, matla var.

2.4. Tablonun devamı					
43	246	Fe‘ilātün mefā‘ilün fe‘ilün	-et	-ü'l-‘uşşāk	2
44	247	Fe‘ilātün fe‘ilātün fe‘ilün ¹³	-lāh	-a	2
45	248	Mefā‘ilün mefā‘ilün mefā‘ilün mefā‘ilün	-et	amān der yā Resūla’llāh	2
46	249	Fe‘ilātün fe‘ilātün fe‘ilātün fe‘ilün	-āh	-	2
47	250	Mefā‘ilün mefā‘ilün mefā‘ilün mefā‘ilün	-īd	içre	2
48	251	Mefā‘ilün mefā‘ilün mefā‘ilün mefā‘ilün	-ān	ağlar	2
49	252	Mefā‘ilün mefā‘ilün mefā‘ilün mefā‘ilün	-ā	-	8
50	253	Mefā‘ilün mefā‘ilün mefā‘ilün mefā‘ilün	-eb	-	5
51	254	10’lu Hece	-īl	-	2
52	255	Mefā‘ilün mefā‘ilün mefā‘ilün mefā‘ilün	-īz	itsün	5
53	256	Fā‘ilātün fā‘ilātün fā‘ilātün fā‘ilün	-ef	-	5
54	257	Mefā‘ilün mefā‘ilün mefā‘ilün mefā‘ilün	-āh	-	6
55	258	Fā‘ilātün fā‘ilātün fā‘ilātün fā‘ilün	-ef	-	7
56	259	Mefā‘ilün mefā‘ilün mefā‘ilün mefā‘ilün	-āh	-	4
57	260	Mefā‘ilün mefā‘ilün mefā‘ilün mefā‘ilün	-et	-le	5
58	261	Fā‘ilātün fā‘ilātün fā‘ilātün fā‘ilün	-ad	-	4
59	262	Fā‘ilātün fā‘ilātün fā‘ilātün fā‘ilün	-āl	ile	5
60	263	Mefā‘ilün mefā‘ilün mefā‘ilün mefā‘ilün	-āh	-	6
61	311	Mefā‘ilün mefā‘ilün mefā‘ilün mefā‘ilün	-ād	-	12
62	312	Mefā‘ilün mefā‘ilün mefā‘ilün mefā‘ilün	-ār	-	5
63	314	Mefā‘ilün mefā‘ilün mefā‘ilün mefā‘ilün	-āh	-	6
64	315	Fā‘ilātün fā‘ilātün fā‘ilātün fā‘ilün	-ā	olundi ‘Ane’de	2
65	316	Fā‘ilātün fā‘ilātün fā‘ilātün fā‘ilün	-āz	ile	6

2.1.1.4. Müfret/Mısra

Arapçada kelime anlamı “çadır, ev, oda” olan beyit, edebiyatta aynı vezinde kafiyeli (Musarra, mukaffa, matla) ya da kafiyesiz (müfret, fert) şekilde kendi içerisinde bir anlam bütünlüğüne sahip iki mısradan meydana gelen nazım birimi için kullanılan terimdir (İpekten, 2016: 14-15). Klasik Türk şiirinin en temel nazım birimi olan beyitler divanlarda “müfredât, metâli‘, ebyât” gibi başlıklar altında son bölümde toplanırlar (Kurnaz ve Çeltik, 2013: 24). *Nazmî Dîvânı*’nda 18’i musarra ve 27’si müfret olmak üzere toplam 45 beyit yer almaktadır. Bu beyitlerden 3’ü gazeller bölümünden önce “Müfred, Tārîḥ-i Feth-i Sivastopoli, Tārîḥ-i Hūṣî,” başlıkları altında bulunmaktadır. Müfredât başlığı altında olan bölümde 3’ü “Āgāh Efendi ile Müşterekdir, Eḥibbādan Bir Zāta Yazılan Beyt, Taḥrîrāta Ser-levḥa” başlıkları altında ve biri müşterek olarak yazılmış 41 beyit vardır. Son olarak müfredât bölümünden sonra çeşitli konularda kıt’a ve kaside nazım şekli ile yazılmış 16 şiirin bulunduğu bölümde Sultan V. Murat’ın tahta çıkışı sebebi ile söylenmiş bir beyit daha yer almaktadır (Kelemci, 2020: 565).

Musarra beyitlerin çeviri yazılı metindeki şiir numaraları, vezinleri, kafiye ve redifleri ile ilgili bilgiler aşağıdaki tabloda yer almaktadır:

¹³ 10’lu hece ölçüsü de oluyor.

Tablo 2.5. Musarra Beyitler

Sıra No	Şiir No	Veziin	Kafiye	Redif
1	266	Fā'ilatün fā'ilatün fā'ilatün fā'ilün	-āh	-
2	270	Fe'ilätün fe'ilätün fe'ilätün fe'ilün	-ā	-
3	271	Mef'ülü mefā'ilü mefā'ilü fe'ülün	-alī	-ye
4	272	Mefā'ilün mefā'ilün mefā'ilün mefā'ilün	-	-daşım
5	274	Fe'ilätün fe'ilätün fe'ilätün fe'ilün	-de	-
6	275	Fā'ilatün fā'ilatün fā'ilatün fā'ilün	-üş	iden
7	276	Fā'ilatün fā'ilatün fā'ilatün fā'ilün	-āh	-
8	277	Mefā'ilün mefā'ilün mefā'ilün mefā'ilün	-aş	-dan
9	278	Mefā'ilün mefā'ilün mefā'ilün mefā'ilün	-āl	-e mazhar olmuşdur
10	280	Fe'ilätün fe'ilätün fe'ilätün fe'ilün	-ār	olmaz
11	286	Fā'ilatün fā'ilatün fā'ilatün fā'ilün	-en	baña
12	294	Mefā'ilün mefā'ilün mefā'ilün mefā'ilün	-kar	āheste āheste
13	296	Mefā'ilün mefā'ilün mefā'ilün mefā'ilün	-et	-
14	297	Fe'ilätün fe'ilätün fe'ilätün fe'ilün	-m	-
15	298	Mefā'ilün Mefā'ilün Fe'ülün	-arınca	-
16	299	Fā'ilatün fā'ilatün fā'ilatün fā'ilün	-eder	-
17	301	Fe'ilätün fe'ilätün fe'ilätün fe'ilün	-ā	-
18	304	Fe'ilätün fe'ilätün fe'ilätün fe'ilün	ıķ	oldum

Müfred beyitlerin çeviri yazılı metindeki şiir numaraları ve vezinleri ile ilgili bilgiler aşağıdaki tabloda yer almaktadır:

Tablo 2.6. Müfred Beyitler

Sıra No	Şiir No	Veziin
1	6	Fā'ilatün fā'ilatün fā'ilatün fā'ilün
2	28	Mefā'ilün mefā'ilün mefā'ilün mefā'ilün
3	29	Fā'ilatün fā'ilatün fā'ilatün fā'ilün
4	264	Mefā'ilün mefā'ilün mefā'ilün mefā'ilün
5	265	Mefā'ilün mefā'ilün mefā'ilün mefā'ilün
6	267	Mefā'ilün mefā'ilün mefā'ilün mefā'ilün
7	268	Fā'ilatün fā'ilatün fā'ilatün fā'ilün
8	269	Mefā'ilün mefā'ilün mefā'ilün mefā'ilün
9	273	Fā'ilatün fā'ilatün fā'ilatün fā'ilün
10	279	Fā'ilatün fā'ilatün fā'ilatün fā'ilün
11	281	Fā'ilatün fā'ilatün fā'ilatün fā'ilün
12	282	Fe'ilätün fe'ilätün fe'ilätün fe'ilün
13	283	Fā'ilatün fā'ilatün fā'ilatün fā'ilün
14	284	Mefā'ilün mefā'ilün mefā'ilün mefā'ilün

2.6. Tablonun devamı		
15	285	Mefā'īlün mefā'īlün mefā'īlün mefā'īlün
16	287	Fā'ilātün fā'ilātün fā'ilātün fā'ilün
17	288	Fe'ilātün fe'ilātün fe'ilātün fe'ilün
18	289	Mefā'īlün mefā'īlün mefā'īlün mefā'īlün
19	290	Fe'ilātün fe'ilātün fe'ilātün fe'ilün
20	291	Mefā'īlün mefā'īlün mefā'īlün mefā'īlün
21	292	Fā'ilātün fā'ilātün fā'ilātün fā'ilün
22	293	Fe'ilātün fe'ilātün fe'ilātün fe'ilün
23	295	Mefā'īlün mefā'īlün mefā'īlün mefā'īlün
24	300	Mefā'īlün mefā'īlün mefā'īlün mefā'īlün
25	302	Fe'ilātün fe'ilātün fe'ilātün fe'ilün
26	303	Fe'ilātün fe'ilātün fe'ilātün fe'ilün
27	319	Fā'ilātün fā'ilātün fā'ilātün fā'ilün

2.1.2. Bentlerden Oluşan Nazım Şekilleri

2.1.2.1. Koşma

Halk edebiyatı nazım şekilleri içerisinde en çok rağbet gören koşma nazım şeklidir. Koşmalar genellikle hece vezninin (6+5) veya (4+4+3) duraklı 11'li kalıbıyla dört dizeli bentler şeklinde yazılmaktadır. Bent sayısı 3 ile 5 arasında değişir. Koşmaların uyak düzeni ise “baba, ccca, ddda” olmak üzere ilk bendin ikinci ve dördüncü dizeleri ile diğer bentlerin dördüncü dizeleri birbiriyle kafiyelidir.

Dîvân'da yer alan koşma nazım şekli ile yazılmış beş manzumenin çeviri yazılı metindeki şiir numaraları, vezinleri, bent sayıları, kafiye ve redifleri ile ilgili bilgiler aşağıdaki tabloda yer almaktadır:

Tablo 2.7. Koşma Nazım Şekli ile Yazılmış Manzumeler

Sıra No	Şiir No	Vezin	Kafiye	Redif	Bent sayısı
1	241	11 hece	-ar	Ḥaḫ Muḥammed 'Alī çağırır	3
2	242	11 hece	-ıl	olmuşuz	3
3	243	11 hece	-et	-imiz yok	3
4	244	10 hece	-ā	eylemesünler	3
5	245	11 hece	-ā	-ya	4

2.1.2.2. Müstezat

Müstezat kelimesin sözlük anlamı “ziyadeleşmiş, artmış, çoğalmış” anlamındadır. Bu nazım şekli, gazel nazım şeklindeki beyitlerin her bir dizesinin altına ziyade adı verilen kısa dizeler eklenerek oluşturulmaktadır. Uzun dizede “mef’ûlü mefâ’îlü mefâ’îlü fe’ûlün” kısa dizede ise “mef’ûlü fe’ûlün” kalıpları kullanılmaktadır. Bu ziyade mısralar hem şiirdeki tekdüzeliği kırmak hem de uzun mısraların anlamını tamamlamak için önemlidir (Dilçin, 2009: 204).

Dîvân’da müstezat nazım şekli ile yazılmış 10 manzume bulunmaktadır. “‘Āşir Begzāde Meḥemmed Nūrī Beg’iñ Tārīḥ-i Vilādetleridir ve Der-sitāyīş ü Tārīḥ-i Vilādet Ḳol Ağası Edhem Beg’iñ Kerīmeleri Feyziye Ḥānım” başlığı altındaki 2 manzume gazeller bölümünden önce yer almaktadır. Biri “Ba’zı Eḥibbānıñ İltimāsıyla Söylenmiş” başlıklı diğer 8 manzume ise gazeller bölümü içerisinde yer almaktadır.

Müstezat nazım şekli ile yazılmış manzumelerin şiir numaraları, kafiye ve redifleri hakkındaki bilgiler aşağıdaki tabloda yer almaktadır:

Tablo 2.8. Müstezat Nazım Şekli ile Yazılmış Manzumeler

Sıra No	Şiir No	Kafiye	Redif
1	54	-ā	-
2	59	-ān	-
3	102	-et	-
4	103	-et	-
5	104	-et	-
6	121	-ā	-dır
7	123	-ā	-dır
8	128	-er	-
9	135	-ār	-
10	185	-an	-dım

2.1.2.3. Muhammes/Tahmis

Beşer dizelik bentlerden oluşan nazım şekline muhammes adı verilmektedir. İlk bendin dört ve beşinci dizesi ya da sadece beşinci dizesi diğer bentlerin sonunda tekrarlandığında mütekerrir muhammes değiştiğinde ise müzdeviç muhammes olmaktadır.

Dîvân'da muhammes nazım şekli ile yazılmış 8 manzume yer almaktadır. 2, 226, 234, 237, 238, 239 ve 240 numaralı manzumeler mütekerrir muhammes 225 numaralı manzume ise müzdeviç muhammestir.

Muhammes nazım şekli ile yazılmış manzumelerin şiir numaraları, vezinleri, kafiye ve redifleri hakkındaki bilgiler aşağıdaki tabloda yer almaktadır:

Tablo 2.9. Muhammes Nazım Şekli ile Yazılmış Manzumeler

Sıra No	Şiir No	Vezin	Kafiye	Redif
1	2	Fā'īlātün fā'īlātün fā'īlātün fā'īlün	-āh	el-meded
2	225	Fā'īlātün fā'īlātün fā'īlātün fā'īlün	-ān	olan Bektāşiyüz
3	226	Fe'īlātün fe'īlātün fe'īlātün fe'īlün	-āb	istemedim
4	234	Fā'īlātün fā'īlātün fā'īlātün fā'īlün	-āk	eyler beni
5	237	Fā'īlātün fā'īlātün fā'īlātün fā'īlün	-ān	-ı ma
6	238	Fā'īlātün fā'īlātün fā'īlātün fā'īlün	-ān	el-meded
7	239	Fā'īlātün Fā'īlātün Fā'īlün	-ār	-ım bilür
8	240	Fā'īlātün Fā'īlātün Fā'īlün	-ān	el-aman

Bir gazelin beyitlerinin önüne aynı ölçü ve kafiye üçer mısra eklenerek oluşturulan beşer mısralık bentlerden oluşan manzumelere tahmis adı verilmektedir.

Nazmî Dîvânı'nda tahmis nazım şekli ile yazılmış 9 manzume yer almaktadır. Bu manzumelerin çeviri yazılı metinde yer alan şiir numaraları, vezinleri, kafiye ve redifleri ile zemin şiirin şairi hakkındaki bilgiler aşağıdaki tabloda sunulmaktadır:

Tablo 2.10. Tahmis Nazım Şekli ile Yazılmış Manzumeler

Sıra No	Şiir No	Vezin	Kafiye	Redif	Zemin Şiirin Şairi
1	227	Fā'īlātün fā'īlātün fā'īlātün fā'īlün	-ān	olan Bektāşiyüz	Perverī
2	228	Fā'īlātün fā'īlātün fā'īlātün fā'īlün	-ān	-ıma Hū üflerim	Perverī
3	229	Fā'īlātün fā'īlātün fā'īlātün fā'īlün	-ān	-iñ lezīz	Ca'ferī
4	230	Mefā'īlün mefā'īlün mefā'īlün mefā'īlün	-ār	eyler	Ca'fer
5	231	Fā'īlātün fā'īlātün fā'īlātün fā'īlün	-ād	olmamış	Ca'fer
6	232	Fe'īlātün fe'īlātün fe'īlātün fe'īlün	-et	yandı	Neş'et
7	233	Fā'īlātün fā'īlātün fā'īlātün fā'īlün	-āl	-in gösterir	Āgāh
8	235	Mef'ūlü mefā'īlü mefā'īlü fe'ūlün	-et	-den uşandık	Perverī
9	236	Fā'īlātün fā'īlātün fā'īlātün fā'īlün	-ād	-iñ olsun ey ḥabīb	Ārif

2.1.2.4. Müseddes/Tesdis

Her bendi altı dizeden oluşan nazım şekline müseddes adı verilmektedir. İlk bendin beş ve altıncı dizesi ya da sadece altıncı dizesi diğer bentlerin sonunda tekrarlandığında mütekerrir müseddes değiştiğinde ise müzdeviç müseddes olmaktadır.

Dîvân'da müseddes nazım şekli ile yazılmış 5 manzume yer almaktadır. 8, 9, 222 ve 223 numaralı manzumeler mütekerrir müseddes 19 numaralı manzume ise müzdeviç müseddestir. Müseddes nazım şekli ile yazılmış manzumelerin şiir numaraları, vezinleri, kafiye ve redifleri hakkındaki bilgiler aşağıdaki tabloda yer almaktadır:

Tablo 2.11. Müseddes Nazım Şekli ile Yazılmış Manzumeler

Sıra No	Şiir No	Vezin	Kafiye	Redif
1	8	Fā'ilātün fā'ilātün fā'ilātün fā'ilün	-eli	-
2	9	Fe'ilātün fe'ilātün fe'ilātün fe'ilün	-eli	-
3	19	Fā'ilātün fā'ilātün fā'ilātün fā'ilün	-et	dür Hüseyin-i Kerbelā
4	222	Fe'ilātün fe'ilātün fe'ilātün fe'ilün	-āb	oldı bu şeb
5	223	Mefā'ilün mefā'ilün mefā'ilün mefā'ilün	-em	olmazsın

Bir gazelin her beytinin önüne aynı ölçü ve kafiyede dörder mısra eklenerek oluşturulan altı mısralık bentlere tesdis adı verilmektedir.

Dîvân'da yer alan 221 ve 224 numaralı manzumeler mütekerrir tesdis nazım şekli ile yazılmıştır. Bu manzumelerin çeviri yazılı metinde yer alan şiir numaraları, vezinleri, kafiye ve redifleri ile zemin şiirin şairi hakkındaki bilgiler aşağıdaki tabloda sunulmaktadır:

Tablo 2.12. Tesdis Nazım Şekli ile Yazılmış Manzumeler

Sıra No	Şiir No	Vezin	Kafiye	Redif	Zemin Şiirin Şairi
1	221	Fe'ilātün fe'ilātün fe'ilātün fe'ilün	-ār	oldum	Neş'et
2	224	Fe'ilātün fe'ilātün fe'ilātün fe'ilün	-en	-iñ	Hâkî

2.1.2.5. Terkibibent

Terkibibent, bentlerle kurulan uzun nazım şeklidir. Her bentte yer alan beyit sayısı 5 ile 10 arasında değişkenlik göstermektedir. Bu beyitler kendi içlerinde gazel nazım şeklinde olduğu gibi bir uyak düzenine sahiptir. Her bendin sonunda yer alan vasıta beyiti ise bentteki beyitlerden ayrı olarak uyaklanır (aa, xa,xa,xa bb- cc, xc, xc, xc, xc, dd).

Terkibibent nazım şekli ile yazılmış manzumelerin şiir numaraları, vezinleri, kafiye ve redifleri hakkındaki bilgiler aşağıdaki tabloda yer almaktadır:

Tablo 2.13. Terkibibent Nazım Şekli ile Yazılmış Manzumeler

Sıra No	Şiir No	Vezin	Kafiye	Redif
1	1	Fe‘ilātün fe‘ilātün fe‘ilātün fe‘ilün	-ül	-
2	5	Fā‘ilātün fā‘ilātün fā‘ilātün fā‘ilün	-ā	-
3	7	Fā‘ilātün fā‘ilātün fā‘ilātün fā‘ilün	-āt	-
4	18	Fā‘ilātün fā‘ilātün fā‘ilātün fā‘ilün	-em	-i

2.2. Nazım Türleri

2.2.1. Aliname (Hz. Ali Sevgisi)

Hz. Ali Türk-İslam tarihinde özel ve önemli bir yere sahiptir. Hz. Muhammet’ten sonra en fazla adı geçen ve dikkat çekici şahsiyet olan Hz. Ali hakkında yazılmış birçok şiir bulunmaktadır. Özellikle Alevi-Bektaşî edebiyatında sayısı oldukça fazla olan bu şiirlere “Aliname” adı verilmektedir (Güzel, 2014: 404).

Dîvân’daki gazel nazım şeklindeki beş beyitlik 92 numaralı şiir ve müstezat nazım şeklindeki beş bentlik 128 numaralı şiir Hz. Ali için yazılmıştır.

2.2.2. Dûvazname

Dûvazname, Mevleviliğin Şems koluna bağlı şairler ile Alevi-Bektaşî şairlerin, on iki imamın isimlerini ve vasıflarını zikrettikleri şiirlerin genel adıdır (Aça vd., 2012: 602). Dûvaznamelerde genel olarak Alevi-Bektaşî kültüründeki ehlibeyit sevgisi ve imamlığın Hz. Muhammet’in soyundan gelenlerin hakkı olduğu” inancı işlenmektedir (Güzel, 2014: 437).

Dîvân’da yer alan “Evşâf-ı Dûvâzdeh İmâm” başlıklı terkibibent nazım şekli ile on iki bent olarak kaleme alınan 5 numaralı şiir bu türde yazılmıştır. Nazmî bu manzumenin her bendine sırasıyla on iki imamın isimlerini vererek onları övmüştür. Ayrıca *Dîvân*’da yer alan ve gazel nazım şekli ile yazılmış 94, 166 ve 175 numaralı şiirler de on iki imam için yazılmıştır.

2.2.3. Hasb-i Hâl

Klasik Türk şiirinde şairlerin dertlerini ve şikâyetlerini bir sohbet havasında anlattıkları şiirlere hasb-i hâl manzumeleri denir. Bu manzumelerde şairler bazen gönül, rüzgar, felek, kalem gibi ikinci bir şahıs ile konuşurken bazen de kendi kendileri ile konuşurlar (Aça vd., 2012: 328).

Hasb-i hâllerde şairler kendilerinin ya da toplumun içinde bulunduğu durumdan şikâyet ederler. Çeşitli meslek gruplarında gözlemedikleri aksaklıkları dile getirirler. Hasb-i hâller içerdikleri “sosyal eleştiri, toplumda görülen bozulmalar, toplumun ve insanın geçirdiği değişim” gibi konular vesilesiyle yazıldıkları dönemin sosyal hayatını aydınlatmaları açısından zengin içerikli eserlerdir. Sıralanan nitelikler hasebiyle hasb-i hâller; hem klasik Türk şiirinin toplum hayatıyla olan yakın ilgisini sergilemekte hem de tarih ve kültür kaynağı olarak faydalanılabilecek özellikler taşımaktadır (Batislam, 2007: 30).

Nazmî Dîvânı'nda hasb-i hâl nazım türünde yazılmış iki manzume bulunmaktadır. Bu manzumelerin birincisi “Tefekkürnâme-i Ahvâl-i ‘Âlem” başlıklı gazel nazım şeklinde yirmi bir beyit olarak yazılan ve çeviri yazılı metindeki 81 numaralı şiirdir. İkincisi ise “Bād-ı Şabâ ile Mukâleme” başlıklı gazel nazım şeklinde on beyit olarak yazılan ve çeviri yazılı metindeki 109 numaralı şiirdir.

2.2.4. Kudumiyye

Arapça bir kelime olan kudumun kelime anlamı “uzak bir yerden veya yoldan gelme, ayak basma”dır. Bir edebî terim olan kudumiyye ise “uzak bir yoldan gelen bir büyüğe, o yerin halkı tarafından sunulan armağan, böyle bir vaziyet dolayısıyla yazılan kaside” olarak tanımlanmıştır (Devellioğlu, 2010: 604).

Nazmî Dîvânı'nda kudumiyye türünde iki manzume yer almaktadır. Birinci manzume Sultan Abdülaziz'in Avrupa seyahatinden dönüşünü kutlamak için yazılmıştır. “Tarîh-i Teşrîf-gerden Padişâhı der-Asitâne-i ‘Aliyye” başlıklı kaside nazım şekli ile yirmi sekiz beyit olarak kaleme alınan ve çeviri yazılı metindeki 10 numaralı şiirdir. İkinci manzume ise Cafer Sadık Bey'in Akdeniz'e teşrîf etmesi vesilesiyle söylenilmiştir. “Ca'fer-i Şâdık Beg'îñ Baħr-i Muħîṭ Cānibinde ‘Avdetlerinde Teşrîfiyye Olarak Bi'l-bedāhe Söylenilen Ğazeldir” başlıklı gazel nazım şekli ile beş beyit olarak kaleme alınan ve çeviri yazılı metindeki 138 numaralı şiirdir.

2.2.5. Maktel (Maktel-i Hüseyin)

Arapça “maktel” sözcüğü “katledilen, öldürülen yer. Ünlü ölümlerin senasında yazılan şiirler.” anlamlarına gelmektedir (Devellioğlu, 2010: 665). Edebî bir terim olarak ise “Hz. Fatıma ve Hz. Ali'nin oğulları Hz. Hüseyin'in Kerbela'da şehit edilmesini konu edinen eserlere verilen isimdir. Hz. Hüseyin Kerbela'da, Muaviye'nin oğlu Yezid ve yandaşlarının topladığı

sayıca üstün bir orduya karşı kahramanca savaşmış ancak, başı kesilerek şehit edilmiştir. Bu elem verici olay Müslümanlar tarafından günümüze kadar unutulmamış ve her yıl muharrem ayında Hz. Hüseyin ve Kerbela şehitlerinin yası tutulmuş ve çeşitli törenlerle anılmıştır (Aça vd., 2012: 356-357).

Makteller, bir kişinin ölümü üzerine yazılan mersiye türü içerisinde değerlendirilebilecekken Hz. Hüseyin'in şehit edilmesini konu edinen eserlerin sayıca çok olması ve belirli içerik özelliklerine sahip olması sebebiyle ayrı bir tür olarak gelişim göstermiştir. Aça; mersiye devlet büyükleri için düzenlenen resmî bir törene maktelleri ise şehitler için düzenlenen cenaze törenine benzetme suretiyle bir kıyas yaparak maktellerde duyulan üzüntünün daha büyük olduğunu ifade etmiştir (Aça vd., 2012: 357).

Nazmî, eserinde Hz. Hüseyin'in Muharrem ayında Kerbela'da şehit edilmesini ve bu elem verici hadiseden duyduğu acıyı birçok defa dile getirir. Şiirlerinde bu hadiseye sadece Hz. Muhammet'in soyundan gelenlerin değil yeryüzündeki canlı-cansız tüm varlıkların derinden etkilenerek acı çektiğini ve bunu reva görenlere beddua ettiğini vurgular.

Aşağıdaki tabloda maktel nazım türü ile yazılmış manzumeleri sayfa numaraları, çeviri yazılı metindeki şiir numaraları, şiirlerin başlıkları, nazım şekilleri ve beyit/bent sayıları ile ilgili bilgiler yer almaktadır:

Tablo 2.14. Maktel Nazım Türü ile Yazılmış Manzumeler

Sıra No	Şiir No	Başlık	Nazım Şekli	Beyit/Bent Sayısı
1	7	Mersiye	Terkibibent	6
2	18	Mersiye-i Hazret-i Şāh-ı Şehīdān Rağiya'llāhu Te'ālā 'anhu	Terkibibent	12
3	125	-	Gazel	6
4	207	-	Gazel	11
5	251	-	Kıt'a	2
6	266	-	Musarra	1

2.2.6. Medetname

Arapça “yardım, imdat” anlamındaki “medet” kelimesi Farsça “name” ekini aldıktan sonra bir edebî terim olarak “Hz. Muhammet, Hz. Ali ve din büyüklerinden yardım istemek amacıyla yazılan manzumeler” için kullanılmıştır (Aça vd., 2012: 601; Devellioğlu, 2010: 692).

Dîvân'da medetname türünde yazılmış bir manzume yer almaktadır. Bu manzume “Münâcât ez-Cenâb-ı Hâzret-i Pîr” başlıklı mütekerrir müseddes nazım şekli ile beş bent olarak kaleme alınan ve çeviri yazılı metindeki 9 numaralı şiiirdir. Şair bu manzumede özel olarak Hacı Bektaş Velî'den yardım talep etmektedir.

2.2.7. Methiye

Arapça “övme, birinin iyi şeylerini söyleme” anlamındaki “medh” sözcüğünden türeyen methiye; bir edebî terim olarak “birini övmek için yazılmış şiiir” şeklinde tanımlanır (Develioğlu, 2010: 692-693). Övülen kişiler umumiyetle padişah, şehzade, sadrazam vb. devlet adamları olabileceği gibi peygamberler, dört halife, din ve tasavvuf büyükleri de olabilir.

Esasen methiye, kasidelerin övgüye dayalı bölümlerinden birine verilen isimdir. Fakat, klasik Türk şiirinde başta kasideler olmak üzere övgü temeline dayalı manzumelerin genel adını karşılamak için kullanılmaktadır. Bu sebeple teşbib bölümlerinde farklı konuları işleyen farklı tür adları alan manzumelerin tamamında methiye bölümüne yer verilir. Bir haminin övülmesine dayalı methiyeler genellikle kaside nazım şekli ile kaleme alınsa da hemen hemen tüm nazım şekilleri ile kaleme alınan methiye örnekleri mevcuttur. Methiyeler övülen kişinin mevkii, kişiliği, vazifesi vb. yönlerine göre şekillenir. Bu sebeple methiyeler, aralarında küçük farklılıklar olsa da genel olarak mübalağalı ve birbirine paralel manzumelerdir (Aça vd., 2012: 362-363).

Nazmî hem “sadrızam, bahriye nazırı, hariciye nazırı” gibi devlet adamları hakkında hem de “Hz. Hüseyin, Hacı Bektaş Velî” gibi din büyükleri hakkında farklı nazım şekillerinde manzumeler kaleme almıştır.

Aşağıdaki tabloda methiye nazım türü ile yazılmış manzumelerin çeviri yazılı metindeki şiir numaraları, şiir başlıkları, nazım şekilleri, beyit/bent sayıları ve yazıldıkları kişiler ile ilgili bilgiler yer almaktadır:

Tablo 2.15. Methiye Nazım Türü ile Yazılmış Manzumeler

Sıra No	Şiir No	Başlık	Nazım Şekli	Beyit/Bent Sayısı	Yazıldığı Kişi
1	8	Selâmnâme-i Hâzret-i Pîr	Mütekerrir Müseddes	5	Hacı Bektaş Velî
2	11	Kaşide Der-sitâyiş-i Şadr-ı a'zam Emîn ‘Alî Pâşâ	Kaside	57	Emin Ali Paşa
3	16	Kaşide der-Sitâyiş-i Nazır-ı Bahriyye Devletlü Maḥmūd Nedîm Pâşâ	Kaside	32	Mahmut Nedim Paşa
4	19	Medḥiye-i Cenâb-ı İmâm Hüseyin	Müseddes	13	Hz. Hüseyin

2.15. Tablonun devamı					
5	69	Zât-ı Şâhâne ile Fransaya Giderken Esnâ-yı Râhda Şadr-ı Sâbık Hâla Hâriciye Nâzırı Fu'âd Paşa'ya Takdîm Olunan Şitâyişnâmedir	Kaside	22	Fuat Paşa
6	70	Muşârün-ileyh Hazretleriniñ Ma'iyet-i 'Âliyeleriyle Rusya İmparâtoruyla Görüşmek Üzere Kırim'a 'Azîmet ve 'Avdetimiz Esnâsında Bi'l-bedâhe Söylenilen Gazel ile Zîrinde Muḥarrer Şitâyişnâmedirki Takdîm Şod	Kaside	30	Fuat Paşa
7	97	-	Kaside	15	Serkâtip Mir Mahmut
8	307	Der-Sitâyiş Mısır Vâlîsizâde Devletlü Meḥemmed Tevfik Paşa	Kaside	29	Mehmet Tevfik Paşa
9	38	Der-Sitâyiş Ser-kâtip Hazret-i Şehr-i yârı 'Aṭûfetlü Emîn Beg	Kaside	48	Serkâtip Emin Bey
10	310	Kaşîde-i Bahâriye Der-Sitâyiş Mâbeyn-i Hümâyun-ı Müşîri Devletlü 'Aṭûfetlü Meḥemmed Rüşdü Paşa	Kaside	41	Mehmet Rüştü Paşa
11	313	Der-Sitâyiş-i Şadr'azam Midḥat Paşa	Kaside	40	Mithat Paşa

2.2.8. Mersiye

Arapça “ağıt, birinin ölümü üzerine duyulan teessürü anlatmak için yazılan manzume” (Develioğlu, 2010: 722) anlamına gelen mersiye, bir edebî terim olarak ise başta padişah ve şehzade olmak üzere devlet büyüklerinin ölümü üzerine duyulan üzüntüyü dile getirmek için yazılan manzumelere verilen isimdir. Mersiyelerde muhatap çoğunlukla padişah, şehzade, sadrazam gibi devlet büyükleri olsa da zamanla ölümünden üzüntü duyulan tüm şahıslar için manzumeler yazılarak tür genişletilmiştir.

Mersiyelerde saygı ve sevgi duyulan bir kişinin ölümünden duyulan üzüntü dile getirilmekle beraber söz konusu kişinin iyi, güzel ve olumlu vasıfları da anlatıldığı için mersiyeler methiye özelliği de taşımaktadır. Dünyanın fâniliği ve felekten şikâyet de mersiyelerde işlenen konulardan biridir. Şairler bir yandan feleği yaşadıkları derin üzüntünün müsebbibi olarak kabul ettikleri için ona sitem ederken bir yandan da kaza ve kader karşısında teslimiyet gösterip feleğin ve ölümün gücü karşısındaki acizliklerini de dile getirirler. Mersiyelerde dua içerikli dizeler de bulunmaktadır. Bu dizelerde ölen kişinin günahlarının bağışlanması, sırat köprüsünden rahatça geçmesi, kabir ve cehennem azabı yaşamaması, peygamberlerin şefaatinde nasipenmesi, cennete kabul edilmesi gibi dualar dile getirilmektedir (Aça vd., 2012: 372-373).

Nazmî Dîvânı'nda Hz. Hüseyin'in ölümü üzerine duyulan üzüntüyü anlatan manzumeler maktel türü içerisinde ele alınmıştır. Ayrıca Nazmî'nin annesi ve çevresindeki

kişilerin ölümü üzerine duyduğu üzüntüyü anlatmak için yazdığı 24 şiirde “ebcet” hesabı ile tarih düştüğü için bu şiirler de tarihler bölümünde ele alınmıştır.

2.2.9. Muamma

Arapça “usulüne göre tertip olunmuş bulunan ve çok defa ismine delalet eden bilmece, yanılmaca” anlamına gelir (Devellioğlu, 2010: 766). Edebî terim olarak ise “çeşitli harf/kelime oyunları ve yöntemlerle Esmâü'l-hüsnâ veya özel adların gizlenmesiyle oluşturulan manzum-mensur bilmece” olarak tanımlanır (Aça vd., 2012: 388).

Nazmî Dîvânı’nda gazel nazım şekli ile dokuz beyit olarak kaleme alınan ve çeviri yazılı metindeki 91 numaralı şiir muamma türündedir. Şair kendi mahlasını ve Ali ismini son beyitte gizlemiştir.

Nūn ile Zî Mīm Yā’da āşikār oldı bu sır [Nazmî]
Çün aña bu rütbeyi luḫf itdi ‘Ayın Lām Yā [Alî] (91/7)

2.2.10. Münacat

Arapça “necv” sözcüğünden türeyen ve kelime anlamı “Allah’a dua etme, yalvarma” olan münacat, edebî bir terim olarak “Allah’a dua etme, yalvarma, bağışlanma ve yardım isteklerinin ifade edildiği manzum-mensur eserler” olarak tanımlanır (Devellioğlu, 2010: 846).

Münacat kelimesi tanımından da anlaşılacağı gibi iki yönlüdür. Şairler Allah’a yalvarırken bir yandan günahlarını itiraf edip bağışlanmayı dilerken bir yandan da yardım talep ederek manevi isteklerini dile getirirler. Münacat kelimesi tazarru (kendini alçaltarak yalvarma), arz-ı hacat (isteklerini bildirme) ve istimdat (yalvarmak, yardım dileme) sözcükleri ile yakından ilişkilidir. Bu sebeple bazı münacat örneklerine “tazarrû’ât, tazarrû-nâme, arz-ı hâcât” gibi isimler verildiği görülür. Örneğin Türk edebiyatındaki en meşhur münacat Sinan Paşa’nın “Tazarrû’ât” isimli eseridir.

Münacatlarda şairlerin istekleri dünya ve ahiretle ilgili olmak üzere iki gruba ayrılır. Dualarının kabul olması, doğru yoldan ayrılmamak, ibadet etmek, imanının artması, temiz kalp, nefisle mücadelede yardım gibi istekler dünya ile ilgiliyken tövbelerin kabulü, peygamberin şefaati, günahların bağışlanması, cennete girmek gibi istekler ahiret ile ilgilidir (Aça vd., 2012: 392).

Münacat nazım türünün klasik Türk şiirinde çoğunluğu kaside ve mesnevi olmak üzere hemen hemen tüm nazım şekilleri ile kaleme alınmış ve farklı şairlere ait olsalar da

birbirinin tekrarı niteliğinde birçok örneği mevcuttur. Bu türün bu kadar yaygın olmasında şairlerin eserlerini tertip ederken “tevhit, münacat, naat” şeklindeki genel sıralamaya uymalarının etkisi vardır. Birçok şair bu sıralamayı gözetirken bazı şairler bu sıralamaya riayet etmeyerek eserlerine direkt münacat ile başlamışlar ya da hiç münacat örneği vermemişlerdir. Örneğin Nazmî eserini tertip ederken bu sıralamaya riayet etmemiş ve eserine münacat ile başlamıştır.

Eserde münacat nazım türünde yazılmış iki manzume yer almaktadır. Birinci manzume “*Münācāt Ez-Cenāb-ı Rabb-i ‘İzzet*” başlıklı terakibibent nazım şekli ile altı bent olarak kaleme alınan ve çeviri yazılı metindeki 1 numaralı şiirdir. İkinci manzume “*Münācāt*” başlıklı mütekerrir muhammes nazım şekli ile beş bent olarak kaleme alınan ve çeviri yazılı metindeki 2 numaralı şiirdir. Şair iki manzumede de Allah’a dua edip bağışlanma ve yardım isteklerini dile getirmiştir.

2.2.11. Nasihatname

Arapça “nush” kelimesinden türeyen ve “öğüt” anlamında olan nasihat, Farsça “name” eki aldıktan sonra edebî bir terim olarak “insanlara yol göstermek maksadıyla yazılan manzum ve mensur eser” anlamında kullanılmıştır (Devellioğlu, 2010: 947).

Nasihatnameler dinî, sosyal ve ahlaki öğütler veren eserlerdir. Bu sebeple nasihatnamelerde ayet, hadis iktibaslarına, atasözlerine, kıssa ve hikâyelere yer verilir. Nasihatnamelerde verilen öğütler bireyin tecrübeleri ve toplumun birikimleri ile şekillenir. Bu sebeple nasihatnameler bir yönüyle toplumun diğer yönüyle de şairin tecrübe ve değer yargılarını yansıtan eserlerdir (Aça vd., 2012: 405).

Nazmî eserinde kendi gönlüne “dünyanın aldatıcı olduğu ve yüzünü Hak’a döndürmesi gerektiği, surete değil sirete bakması, bir kula Allah aşkından daha güzel bir ihсанın olamayacağı, dışarıya karşı kendini daima güçlü göstermesi gerektiği, herkesin kendi derdi ile meşgul olmasından dolayı sıkıntılarını dile getirmesinin faydasız olduğu, al-i abadan başka kapı aramaması gerektiği” gibi konularda öğütler vermektedir.

Aşağıdaki tabloda nasihatname nazım türü ile yazılmış manzumelerin sayfa numaraları, çeviri yazılı metindeki şiir numaraları, nazım şekilleri ve beyit/bent sayıları ile ilgili bilgiler yer almaktadır:

Tablo 2.16. Nasihatname Nazım Türü ile Yazılmış Manzumeler

Sıra No	Şiir No	Nazım Şekli	Beyit Sayısı
1	110	Gazel	5
2	111	Gazel	6
3	163	Gazel	5
4	214	Gazel	8
5	219	Gazel	6
6	268	Müfret	1
7	271	Musarra	1

2.2.12. Naat

Kelime anlamı “bir şeyi methederek anlatma, vasıflandırma” olan naat, edebî bir terim olarak “Hz. Muhammet’i övmek için yazılan şiirler” olarak tanımlanır (Devellioğlu, 2010: 948).

Hz. Muhammet’i övmek için yazılan şiirler Arap edebiyatında “methiye”, Fars edebiyatında “şitayiş” Türk edebiyatında ise “naat” olarak adlandırılmıştır. Ancak Türk edebiyatında bu sözcük dört halife, Hz. Ali ve Mevlana gibi dinî-tasavvufî kişilikleri övmek için yazılan şiirler için de kullanılmıştır. Hatta nadir de olsa padişahları övmek için yazılan şiirlere de naat başlığı verilmiştir. Naatler genel olarak kaside nazım şekli ile yazılmıştır ve divanlarda münacatlardan sonra yer almaktadır. Ancak farklı nazım şekilleri ile yazılan ve divan tertibinde farklı yerlerde bulunan örnekleri de mevcuttur. Naatlerde genel olarak Hz. Muhammet’in isim ve sıfatları, doğumu, hayatı, mucizeleri (özellikle miraç hadisesi), bedenî ve ahlaki özellikleri, diğer peygamberlerden üstün olması, Allah’a yakınlığı ve mahşer gününde ümmetine şefaet etmesi gibi konular işlenmektedir (Aça vd., 2012: 400).

Dîvân’da naat türünde yazılmış iki manzume yer almaktadır. Birinci manzume “Na’t-ı Şerîf” başlıklı gazel nazım şekli ile sekiz beyit olarak kaleme alınan çeviri yazılı metindeki 4 numaralı şiirdir. İkinci manzume ise “Dîger” başlıklı kıt’a nazım şekli ile 2 beyit olarak kaleme alınan çeviri yazılı metindeki 248 numaralı şiirdir.

2.2.13. Nefes

Nefes “Alevi-Bektaşî inanç ve görüşünü, Hz. Ali sevgisini dile getiren ve dergâhlarda belli makamlara göre okunan, millî nazım şekilleri ve hece vezniyle, ender olarak da aruzla yazılmış manzume” şeklinde tanımlanır (Ayverdi, 2011: 922-923).

Genellikle Alevi-Bektaşî tekkelerinde okunan gazel ve koşma nazım şeklinde hem aruz hem de hece ölçüsü ile yazılan manzumelere nefes adı verilmiştir. Nefesler Alevi cemlerinde saz eşliğinde okunmaktadır. Bu cemlerde daha çok Pir Sultan Abdal, Şah İsmail Hatayî, Kul Himmet ve Seyyid Nesimî gibi ulu âşıkların nefesleri okunmaktadır (Aça vd., 2012: 592; Devellioğlu, 2010: 272).

Dîvân'da “Şarkıyât” başlığı altında nefes türünde yazılmış bir manzume yer almaktadır. Bu manzume “Dîger Nefes” başlıklı koşma nazım şekli ile üç bent olarak kaleme alınan ve çeviri yazılı metindeki 241 numaralı şiiirdir.

2.2.14. Nevruziyye

Farsça “yeni gün” anlamına gelen nevrüz gece ve gündüzün eşitlenme zamanıdır. Türk ve İran kültüründe bahar başlangıcı ve yılbaşı olarak kabul edilir. Bir edebî terim olarak ise nevrüz günü sebebiyle baharın gelişini müjdelemek için devlet adamlarına sunulmak üzere kaleme alınan kutlama amaçlı manzumelere verilen isimdir (Akkuş, 2014: 199-200).

Türk kültüründe önemli bir yere sahip olan nevrüz geleneği ile ilgili çeşitli inanışlar vardır. Nevrûz, Türklerin varoluş destanı olan Ergenekon'dan çıkış günü olarak kabul edilir ve bir “kurtuluş bayramı” niteliğinde kutlanır. Alevi-Bektaşî kültüründe Hz. Ali'nin doğum günü, Hz. Fatıma ile evlendiği gün ve Hz. Muhammet tarafından halife olarak ilan edildiği gün olarak kabul edilir ve büyük törenlerle kutlanılır. Nevruz günü ayin-i cem icra edilir ve nevrüziyyeler okunur. Anadolu'da “Türkmen-Yörük Bayramı” adı altında kutlanır. Nevruz akşamı komşular birbirlerine ziyarete giderek birlikte yemek yerler, küskünler barışır, kabahatler affedilir. Bu gün tıpkı Berat Gecesi gibi kutsal kabul edilir ve insanlar dualar ederler. Çünkü bu gün canlı-cansız tüm varlıkların Allah'a secde ettiğine inanılır. Ayrıca bu gün “rıziıkların yıllık olarak bol bol verildiği gün” olarak kabul edilir (Güzel, 2014: 517-519). Sonuç olarak Türk kültüründe nevrüz çeşitli mezhep ve meşreplere sahip insanlar tarafından önem verilen ve kutlamaların yapıldığı bir gündür. Bu sebeple edebiyatımızda nevrüz üzerine çok zengin bir edebî birikim oluşmuştur.

Klasik Türk şiirinde Bâkî, Nedîm ve Nefî gibi şairler bu türün en güzel örneklerini vermiştir. Nevruz vesilesiyle yazılan şiirlerin nesib bölümünde şairler yeni yılın başlangıcı kabul edilen 21 Mart tarihine ait özellikleri zengin tasvirler ve hayallerle ifade ederler. Gerek “bahar” ve “nevruz” sözcüklerinin redif olarak seçildiği manzumelerde, gerek bahar mevsiminin tasvir edilmesi hasebiyle bahariyye sayılabilecek nevrüziyelerde nevrüzün yılda bir defa oluşu, gece ile gündüzün eşitlenmesi, Hızır ile İlyas’ın yakınlığı, bolluk ve bereketin gelmesi gibi çeşitli duygu ve düşünceler dile getirilir (Bayak, 2006: 62).

Dîvân’da bu türde yazılmış iki manzume yer almaktadır. Birinci manzume “Limân Re‘isi Mîr-livâ İbrâhim Pâşâ Bahriyye Ferîklîği Rütbesini Hâmil ve İkinci Rütbeden Bir Kıt‘a Mecîdiye Nişânına Nâ‘il Oldığı Rûz-ı Nevrûzda Teşâdüf İtdiginde Söylenilen Nevrüziyedür” başlıklı kaside nazım şekli ile on beş beyit olarak kaleme alınan ve çeviri yazılı metindeki 13 numaralı şiirdir. İkinci manzume ise “Nevrûziye” başlıklı gazel nazım şekli ile on yedi beyit olarak kaleme alınan ve çeviri yazılı metindeki 196 numaralı şiirdir.

2.2.15. Şarkı

Klasik Tür şiirinde bestelenmek amacıyla genellikle dört mısralık bentler şeklinde yazılan manzumelere şarkı adı verilmektedir. Dörtlükler halinde yazılan şarkıların birinci mısrası zemin, üçüncü mısrası miyan ve tekrar eden mısra ise nakarat olarak adlandırılır (Aça vd., 2012: 265). Şarkı, klasik Türk şiirinde nazım şekli olarak ele alınsa da son zamanlarda yapılan çalışmalar şarkının nazım türü olarak değerlendirilmesinin daha uygun olacağını vurgulamaktadır (Mermer ve Keskin, 2016: 197). Bu sebeple çalışmada “şarkı” türler bölümünde ele alınmıştır.

Nazmî Dîvânî’nda musammatlardan sonra “şarkıyât” başlığı altında dört manzume yer almaktadır. Bu manzumeler muhammes şarkı özelliği taşımaktadır.

Şarkı nazım türü ile yazılmış manzumelerin şiir numaraları, vezinleri ve bent sayıları ile ilgili bilgiler aşağıdaki tabloda yer almaktadır:

Tablo 2.17. Şarkı Nazım Türü ile Yazılmış Manzumeler

Sıra No	Şiir No	Vezin	Bent Sayısı
1	237	Fā‘ilātün fā‘ilātün fā‘ilātün fā‘ilün	4
2	238	Fā‘ilātün fā‘ilātün fā‘ilātün fā‘ilün	4
3	239	Fā‘ilātün Fā‘ilātün Fā‘ilün	4
4	240	Fā‘ilātün Fā‘ilātün Fā‘ilün	4

2.2.16. Takrizname

Takriz, bir eseri methetmek amacıyla yazılan ve genellikle methi yapılan eserin baş kısmına konulan yazıya denir (Pala, 2016: 437). Eserin başına konulmak üzere tanınmış kişilerden istenilen takdim ve takdir yazıları olarak da tanımlanabilir (Devellioğlu, 2010: 1198).

Nazmî Dîvânı’nda Hüseyin Sâcid Efendi’nin “Sakiname” ve “Devriye Risalesi” için takriz türünde yazılmış iki manzume yer almaktadır. Birinci manzume “Hüseyin Sâcid Efendi’niñ Sâkinâmesine Söylenilen Takrîzdir” başlıklı kıt’a nazım şekli ile iki beyit olarak kaleme alınan ve çeviri yazılı metindeki 82 numaralı şiiirdir. İkinci manzume ise “Hüseyin Sâcid Efendi’niñ Te’lif İtmîş Olduğı Devriye Risâlesi Hakkında Söylenilen Takrîzdir” başlıklı gazel nazım şekli ile sekiz beyit olarak kaleme alınan ve çeviri yazılı metindeki 83 numaralı şiiirdir.

2.2.17. Tarih

Ebcet alfabesinde yer alan her harfin bir sayıya karşılık gelmesi özelliğinden yararlanarak “doğum, ölüm, tahta çıkış, sünnet, evlenme, terfi alma, mimari yapının inşası, sefere çıkma, barış, zafer” gibi bir olayın meydana geldiği yılı kaydetmek için bir kelime, bir cümle ya da bir beyit yazmaya tarih söyleme denir (Yakıt, 2003: 66).

Klasik Türk edebiyatının ilk yüzyıllarında tarihler; bir kelime, bir terkip ya da bir tabir şeklinde ve mensur olarak söylenirken zamanla manzum olarak söylenmeye başlanmış ve şairlerin rağbet ettiği edebî türler arasına girmiştir. İster büyük ister küçük olsun hemen hemen bütün şairler tarih söylemişlerdir. Hatta zamanla tarih söylemek bir ustalık göstergesi sayılarak şairliğin bir şartı haline gelmiştir (Canım, 2016: 379).

Türk edebiyatında İstanbul’un fethinden sonra örnekleri verilmeye başlanan tarih söyleme geleneği XVI. yüzyılda gelişmeye başlamış ve XIX. yüzyılda ise en verimli çağını yaşamıştır. Sürûrî, Nâbî, Seyyid Vehbi ve Şeyh Galip tarih düşürme sanatı ile ilgilenmiş ve en başarılı tarih örnekleri vermiş sanatçılardır (Elbir vd., 2012: 298).

Tarihler klasik Türk edebiyatının hemen hemen bütün nazım biçimleriyle yazılsa da kıt’a nazım şeklinin tercih edildiği örnekler sayıca fazladır. Divan tertibinde ise bu manzumeler hangi nazım şekliyle yazılmışsa aynı türden şiiirlerin bulunduğu bölümlerde

(kasâid, mukattaât, Musammat vb.) yer almaktadır. Birçok tarih yazan şairler ise bu tür şiirlerini divanlarında “tevârih” başlığı altında ayrı bir bölümde toplamışlardır (Karabey, 2011: 80).

Klasik Türk edebiyatı sanatçısı yazdığı tarihlerde bir yandan sözün ebcet değerini hesap ederken bir yandan da ses ve mana bakımından bir güzellik katmaya çalışır. Bu, içinde birçok zorluğu barındıran sanatsal bir uğraştır. Burada şair, sadece bir olayın veya durumun tarihini doğru verme amacıyla değildir, aynı zamanda dile getirmek istediği şeyi estetik bir şekilde sunma amacındadır. Bu amaca ulaşmak için de şair, hem dönemin sanat anlayışını hem de kendi kişisel yeteneğini devreye sokar. Tarihler bir yandan manzumeye konu olan şahıs veya olay hakkında bilgi verirken, bir yandan da manzumenin satır aralarında dile getirilmiş estetik unsurlarını gözler önüne serer. Bu durum aynı zamanda tarihlerin kaleme alındığı dönemin estetik sanat anlayışının geldiği noktayı göstermesi açısından da çok önemlidir (Demirel, 2008: 373).

Tarihler, toplumsal yaşamla en kuvvetli bağlara sahip olan edebî ürünlerdir. Şairler çevresinde gelişen tarihî, siyasi, sosyal veya mimari hadiseleri kaydederek yaşadığı döneme ışık tutmaktadır. Nazmî’de bir tarihçi gibi şahit olduğu ve önemli gördüğü birçok olay için tarih düşmüştür. Bu manzumelerde şair hayatıyla ilgili ipuçları vermektedir. Ailesi, arkadaşları yaşadığı yerler, iletişimde bulunduğu devlet adamları vb. konularda önemli bilgiler sunmaktadır. Bu manzumeler, şairin yaşamı dışında, başta dönemin tarihî, siyasi, sosyal ve mimari görünümü olmak üzere birçok farklı alandan panoramik kesitler sunmaktadır.

Nazmî Dîvânı’nda; doğum (46), vefat (24), göreve atanma (10), mimari yapının inşasının tamamlanması (4), tahta oturma (3), evlilik (2), savaş kazanma (1), eser yazımı (1), seyahat (1), ziyaret (1), bir tarikata intisap etme (1) ve mektup (1) gibi on iki farklı konuda yazılmış doksan beş adet tarih yer almaktadır.

Tarihler bütün nazım şekilleriyle yazılabilmelerine rağmen klasik Türk edebiyatı şairleri genel olarak kıt’a nazım şeklini kullanmayı tercih etmişlerdir. Bu durum *Nazmî Dîvânı*’nda da farklı değildir. *Dîvân*’da yer alan tarihlerin 58’i kıt’a, 28’i gazel, 4’ü müfret, 2’si kaside, 2’si müstezat ve 1 tanesi de terkihibent nazım şekli ile yazılmıştır.

Nazmî Dîvânı’nda yer alan 95 tarihin 90’ı için aruz vezninin altı farklı kalıbı kullanılmıştır. *Dîvân*’da “Fâ‘ilâtün fâ‘ilâtün fâ‘ilâtün fâ‘ilün” kalıbı ile 45, “Mefâ‘ilün mefâ‘ilün mefâ‘ilün mefâ‘ilün” kalıbı ile 36, “Fe‘ilâtün fe‘ilâtün fe‘ilâtün fe‘ilün” kalıbı ile 6,

“Mef‘ülü mefā‘ilü mefā‘ilü fe‘ülün/mef‘ülü fe‘ülün” kalıbı ile 2, “Fā‘ilätün Fā‘ilätün Fā‘ilün” kalıbı ile 1 ve “Fe‘ilätün mefā‘ilün fe‘ilün” kalıbı ile bir şiir bulunmaktadır. Bunun dışında 3 şiir 10’lu hece ölçüsü ile 1 şiir de 14’lü hece ölçüsü ile yazılmıştır. Ayrıca hem aruz hem de hece veznine uymayan bir şiir yer almaktadır.

Aşağıdaki tabloda *Nazmî Dîvânı*’nda yer alan tarihlerin şiir numaraları, başlıkları, nazım şekilleri, vezinleri ve yazıldıkları tarihler ile ilgili bilgiler verilmektedir:

Tablo 2.18. Tarih Nazım Türü İle Yazılmış Manzumeler

Sıra No	Şiir No	Başlık	Nazım Şekli	Vezin	Yıl
1	10	Tārīḥ-i Teşrîf-gerden-i Padişâh der-Asitâne-i ‘Aliyye	Kaside	Fā‘ilätün fā‘ilätün fā‘ilätün fā‘ilün	1284
2	12	Tārīḥ-i Mîrālây Şode Birâder-i Ḥavîş	Gazel	Fā‘ilätün fā‘ilätün fā‘ilätün fā‘ilün	1287
3	15	Tārīḥ-i Vefât	Gazel	Fā‘ilätün fā‘ilätün fā‘ilätün fā‘ilün	1287
4	17	Tārīḥ-i Vilâdet	Kıt‘a	Mefā‘ilün mefā‘ilün mefā‘ilün mefā‘ilün	1285
5	18	Mersîye-i Ḥazret-i Şâh-ı Şehîdân <i>Raḍiya’llâhu Te‘âlâ ‘anh</i>	Terkibibent	Fā‘ilätün fā‘ilätün fā‘ilätün fā‘ilün	1285
6	20	Tārīḥ-i Zifâf	Kıt‘a	Mefā‘ilün mefā‘ilün mefā‘ilün mefā‘ilün	1286
7	21	Tārīḥ-i Vilâdet	Kıt‘a	Fe‘ilätün fe‘ilätün fe‘ilätün fe‘ilün	1287
8	22	Tevārīḥ	Kıt‘a	Fā‘ilätün fā‘ilätün fā‘ilätün fā‘ilün	1286
9	23	Tārīḥ-i Vefât	Kıt‘a	Fā‘ilätün fā‘ilätün fā‘ilätün fā‘ilün	1286
10	24	Tārīḥ-i Vefât	Kıt‘a	Mefā‘ilün mefā‘ilün mefā‘ilün mefā‘ilün	1286
11	25	Tevārīḥ	Kıt‘a	Fā‘ilätün fā‘ilätün fā‘ilätün fā‘ilün	1258
12	26	Tārīḥ-i Vilâdet-i ḥurşid Ağazâde	Kıt‘a	Fā‘ilätün fā‘ilätün fā‘ilätün fā‘ilün	1268
13	27	Tārīḥ-i Vefât-ı Vâlide-i Nazmî Efendi	Kıt‘a	Fā‘ilätün fā‘ilätün fā‘ilätün fā‘ilün	1268
14	28	Tārīḥ-i Feth-i Sivastopoli	Müfred	Mefā‘ilün mefā‘ilün mefā‘ilün mefā‘ilün	1272
15	29	Tārīḥ-i Ḥüşî	Müfred	Fā‘ilätün fā‘ilätün fā‘ilätün fā‘ilün	1274
16	30	Tersâne Kâtiplerinden Edhem Efendi’niñ Kerîmesi Seher Ḥâmm’iñ Tārīḥ-i Vilâdetleridir	Gazel	Vezinsiz	1273
17	31	Tārīḥ-i Vefât-ı Mürşid-i Nazmî Efendi	Kıt‘a	Fā‘ilätün fā‘ilätün fā‘ilätün fā‘ilün	1274
18	32	Tersâne Kâtiplerinden İbrâhim Efendizâde Ca’fer-i Şâdık Efendi’niñ Tārīḥ-i Vilâdetleridir	Kıt‘a	Fe‘ilätün fe‘ilätün fe‘ilätün fe‘ilün	1275
19	33	Tārīḥ-i Postnişin-şoden Rehber-i Nazmî Efendi	Kıt‘a	Fā‘ilätün fā‘ilätün fā‘ilätün fā‘ilün	1274
20	34	Tersâne Kâtibi Ḥüseyn Efendi’niñ Maḥdümü Meḥemmed Cevdet Efendi’niñ Tārīḥ-i Vilâdetleridir	Kıt‘a	Fe‘ilätün fe‘ilätün fe‘ilätün fe‘ilün	1274

2.18. Tablonun devamı					
21	35	Çarhçı Køl Ağası Edhem Efendi'niñ Kerimesi Maħmüde Hānım'ın Tārīh-i Vilādetleridir	Kıt'ā	14'lü Hece	1277
22	36	Diger	Kıt'ā	Fā'ilātün fā'ilātün fā'ilātün fā'ilün	1277
23	37	Gün Görmez Maħlesi İmāmı Nūrī Efendi'niñ Tārīh-i Vefātı	Kıt'ā	Fā'ilātün fā'ilātün fā'ilātün fā'ilün	1274
24	38	Tersāne Kātiplerinden Malkaravī Meħmed Efendi'niñ Maħdümü 'Alī Naķi Efendi'niñ Tārīh-i Fevti	Gazel	Mefā'ilün mefā'ilün mefā'ilün mefā'ilün	1276
25	39	Tārīh-i Vefāt-ı Yemenici 'Aziz Usta	Kıt'ā	Mefā'ilün mefā'ilün mefā'ilün mefā'ilün	1277
26	40	Destereci Aħmed Ağanın Tārīh-i Fevti	Kıt'ā	Fā'ilātün fā'ilātün fā'ilātün fā'ilün	1278
27	41	Tārīh-i Vefāt-ı Rehber-i Nazmī Efendi	Kıt'ā	Fā'ilātün fā'ilātün fā'ilātün fā'ilün	1280
28	42	Tārīh-i Postnişin şoden Meħmed 'Alī Baba	Gazel	Fā'ilātün fā'ilātün fā'ilātün fā'ilün	1280
29	43	Tārīh-i Vefāt-ı Malkaravī Tahşildār Hüseyn Ağa	Kıt'ā	Mefā'ilün mefā'ilün mefā'ilün mefā'ilün	1280
30	44	Tārīh-i Vilādet-i Køl Ağası Maħmüd Kıpudan'ın Kerimeleri	Gazel	Mefā'ilün mefā'ilün mefā'ilün mefā'ilün	1281
31	45	Yāver-i Harb Hāzret-i Şehriyārī Sa'ādetlü Rāsım Paşa Hāzretleri'niñ Kerime-i Muħarremeleri Rāsime Hānım'ın Tārīh-i Vilādetleridir	Gazel	Fā'ilātün fā'ilātün fā'ilātün fā'ilün	1281
32	46	Yāver-i Harb Hāzret-i Şehriyārī Mīr-liv Sa'ādetlü Rāsım Paşa Hāzretleri'niñ Feriklik Rütbesiyle Bahriyye Meclis Riyāsetine Ku'üdlarında Söylenilen Tārīhdir	Gazel	10'lu Hece	1281
33	47	Tārīh-i Vilādet-i Çarhçı Yüzbaşısı Luķi Efendi'niñ Kerimeleri	Kıt'ā	Fā'ilātün fā'ilātün fā'ilātün fā'ilün	1279
34	48	Tārīh-i Vilādet-i Maħmüd Efendizāde 'Alī Rıza Efendi	Gazel	Fā'ilātün fā'ilātün fā'ilātün fā'ilün	1281
35	49	Tārīh-i Vilādet-i Biñbaşı Meħmed Begzāde 'Oşmān Nūrī Beg	Kıt'ā	Fā'ilātün fā'ilātün fā'ilātün fā'ilün	1280
36	50	Tārīh-i Vilādet-i Mülāzım Hāsan Tahşin Efendizāde 'Alī Hāydār Efendi	Kıt'ā	Mefā'ilün mefā'ilün mefā'ilün mefā'ilün	1281
37	51	Tārīh-i Vilādet-i Køl Ağası Memiş Ağazāde Hāsan İhsān Efendi	Gazel	Mefā'ilün mefā'ilün mefā'ilün mefā'ilün	1281
38	52	Tārīh-i Vilādet-i Çarhçı Yüzbaşısı İsmā'il Efendi'niñ Kerimeleri	Gazel	Mefā'ilün mefā'ilün mefā'ilün mefā'ilün	1282
39	53	Tārīh-i Vilādet-i Kātib-i Tersāne 'Alī Efendi'niñ Maħdümü Süleymān Nūrī	Gazel	Mefā'ilün mefā'ilün mefā'ilün mefā'ilün	1282
40	54	'Aşır Begzāde Meħmed Nūrī Beg'in Tārīh-i Vilādetleridir	Müstezat	Mef'ülü mefā'ilü mefā'ilü fe'ülün/mef'ülü fe'ülün	1282
41	55	Tārīh-i Vefāt	Kıt'ā	Fā'ilātün fā'ilātün fā'ilātün fā'ilün	1285
42	56	Tārīh-i Vilādet-i Kātib-i Tersāne Meħmed Efendi'niñ Maħdümü 'Alī Hāydār Efendi	Gazel	Mefā'ilün mefā'ilün mefā'ilün mefā'ilün	1282
43	57	Cerrāh-ı Mu'allim Muştafā Efendi'niñ Kerimesi 'Ayşe Nāciye Hānım'ın Tārīh-i Vilādetleridir	Kıt'ā	Fā'ilātün fā'ilātün fā'ilātün fā'ilün	1282
44	58	Tābīb-i Kāymaķām 'Ömer Beg'in Kerimesi Hādice Hānım'ın Tārīh-i Vilādetleridir	Gazel	Mefā'ilün mefā'ilün mefā'ilün mefā'ilün	1283

2.18. Tablonun devamı					
45	59	Der-sitâyîş ü Tārîh-i Vilâdet Køl Ağası Edhem Beg'in Kerîmeleri Feyziye Hânım	Müstezat	Mef'ülü mefâ'ilü mefâ'ilü fe'ülün/mef'ülü fe'ülün	1283
46	60	Bahriyye Liman Kâtibi Hüseyin Efendi'nin Mahdümü Muştafâ MazharEfendi'nin Tārîh-i Vefâtı	Kıt'a	Fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilün	1283
47	61	Tārîh-i Vilâdet-i Şehzâde Mehemmed Selîm Hân ibn-i Sultân 'Abdül-'azîz	Gazel	Fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilün	1283
48	62	Tārîh-i Vilâdet-i Emine Sultân İbn-i Sultân 'Abdül-'azîz Hân	Gazel	Fe'ilâtün fe'ilâtün fe'ilâtün fe'ilün	1283
49	63	Rüküb-i Şâhâneye Maşşûş Sultâniyye-nâm Vâpur-ı Humâyün Süvârisi 'İzzet Beg'in 'Uhdesine Mîralaylık Tevcih Olundukda Bil-bedâhe Söylenilen Tārîhdir	Gazel	Fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilün	1283
50	64	Çarhacı Køl Ağası Ahmed Efendi'nin Mahdümü Mehemmed Nâzım Efendi'nin Tārîh-i Velâdetleridir	Kıt'a	Mefâ'ilün mefâ'ilün mefâ'ilün mefâ'ilün	1283
51	65	Beriyye Køl Ağalarından Ahmed Efendi'nin Mahdümü Yusuf Ziyâ Efendi'nin Tārîh-i Vilâdetleridir	Gazel	Fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilün	1283
52	66	Tārîh-i Vilâdet Destereci Hasan Ağazâde 'Alî Rıza Efendi	Gazel	Mefâ'ilün mefâ'ilün mefâ'ilün mefâ'ilün	1280
53	67	Bahriyye Yüzbaşlarından Hasan Efendi'nin Kerîmesi Revzâne Hânım'ın Tārîh-i Vilâdetleridir	Kıt'a	Fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilün	1283
54	68	Sultân 'Abdül-'azîz Hân Hazretleri'nin Culûsı Hümâyunlarının Birinci Senesi Zât-ı Şâhâneleri Fransa Cânibine Teşrifleri ve Malta Engininde Rüz-ı Culûsı Teşâdüf İttiginden ol Eşnâda Söylenüp Takdîm Kılınan Tārîhdir	Kıt'a	Fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilün	1284
55	71	Tārîh	Kıt'a	Fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilün	1284
56	72	Tārîh-i Vilâdet	Gazel	Mefâ'ilün mefâ'ilün mefâ'ilün mefâ'ilün	1284
57	73	-	Gazel	Fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilün	1284
58	74	Tārîh-i Vilâdet	Kıt'a	Fe'ilâtün fe'ilâtün fe'ilâtün fe'ilün	1282
59	75	Tārîh-i Vilâdet-i Niyâzî Efendizâde Mehemmed Kâzım Efendi	Kıt'a	Mefâ'ilün mefâ'ilün mefâ'ilün mefâ'ilün	1275
60	76	Diğer Tārîh-i Vilâdet-i Kerîme-i Mümâ-ileyh	Kıt'a	Mefâ'ilün mefâ'ilün mefâ'ilün mefâ'ilün	1284
61	77	Tārîh-i Kâ'im-makâm şoden Muştafâ Beg	Kıt'a	Fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilün	1285
62	78	Tārîh-i Vilâdet	Kıt'a	Fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilün	1285
63	79	Tārîh-i Vilâdet	Kıt'a	Fe'ilâtün fe'ilâtün fe'ilâtün fe'ilün	1284
64	80	Şu'arâ-yı 'Aşırda ve Ahibbâ-yı Aşdikâımızdan Ca'fer-i Şâdik Perverî Beg Efendi Me'muriyetile Preveze Cânibinde Bulunduğı Hengâmda Kendülerine Gönderilen Mektüb-ı Mevzûnuñ Şüretidir.	Gazel	Fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilün	1280
65	84	Tārîh-i Vefât	Kıt'a	Fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilün	1285
66	85	Tārîh-i Vefât	Kıt'a	Mefâ'ilün mefâ'ilün mefâ'ilün mefâ'ilün	1285
67	86	Tārîh-i Vefât	Kıt'a	Fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilün	1285

2.18. Tablonun devamı

68	87	Tārīḥ-i Vilâdet	Gazel	Mefâ'ilün mefâ'ilün mefâ'ilün mefâ'ilün	1287
69	88	Tārīḥ-i Mîralayşode Muştafa Beg	Gazel	Fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilün	1286
70	89	Tārīḥ-i Çeşme	Kıt'a	Mefâ'ilün mefâ'ilün mefâ'ilün mefâ'ilün	1287
71	246	Tārīḥ-i Dîvân	Kıt'a	10'lu Hece	1280
72	252	Tārīḥ-i Vilâdet	Kıt'a	Mefâ'ilün mefâ'ilün mefâ'ilün mefâ'ilün	1287
73	253	Tārīḥ-i Vilâdet	Kıt'a	Mefâ'ilün mefâ'ilün mefâ'ilün mefâ'ilün	1285
74	254	Tārīḥ-i Vilâdet	Kıt'a	10'lu Hece	1287
75	255	Tārīḥ-i Zifâf	Kıt'a	Mefâ'ilün mefâ'ilün mefâ'ilün mefâ'ilün	1287
76	256	Tārīḥ-i Vilâdet	Kıt'a	Fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilün	1287
77	257	Tārīḥ-i Vefât	Kıt'a	Mefâ'ilün mefâ'ilün mefâ'ilün mefâ'ilün	1287
78	258	Tārīḥ-i Binbaşî şode Mîr Aḥmed	Kıt'a	Fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilün	1287
79	259	Tārīḥ-i Vefât	Kıt'a	Mefâ'ilün mefâ'ilün mefâ'ilün mefâ'ilün	1287
80	260	Tārīḥ-i Vilâdet	Kıt'a	Mefâ'ilün mefâ'ilün mefâ'ilün mefâ'ilün	1287
81	261	Tārīḥ-i Vilâdet	Kıt'a	Fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilün	1287
82	262	Tārīḥ	Kıt'a	Fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilün	1284
83	263	Tārīḥ-i Vefât	Kıt'a	Mefâ'ilün mefâ'ilün mefâ'ilün mefâ'ilün	1282
84	264	-	Müfret	Mefâ'ilün mefâ'ilün mefâ'ilün mefâ'ilün	1282
85	305	Tārīḥ-i Mîr-Mîrân şode Eşref Beg	Gazel	Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilün	1289
86	306	Deyr Şehrinde Yapılan Millet Bağçesiyle Kaşrın Tārīhidir	Gazel	Mefâ'ilün mefâ'ilün mefâ'ilün mefâ'ilün	1290
87	311	Tārīḥ-i Vilâdet	Kıt'a	Mefâ'ilün mefâ'ilün mefâ'ilün mefâ'ilün	1287
88	312	Tārīḥ-i Vefât	Kıt'a	Mefâ'ilün mefâ'ilün mefâ'ilün mefâ'ilün	1288
89	314	Remâdiye'de Mücedded İnşa Olunan Câmî-i Şerifin Tārīhidir	Kıt'a	Mefâ'ilün mefâ'ilün mefâ'ilün mefâ'ilün	1290
90	315	'Ane kazâsında Mücedded İnşâ Olunan ḥükümet ḳonâğımın Tārīhidir	Kıt'a	Fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilün	1290
91	316	Tārīḥ-i Vilâdet	Kıt'a	Fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilün	1291
92	317	İştilâhât-ı Bahriyye Üzre Sâl-i Cedîd Tārīhidir	Gazel	Mefâ'ilün mefâ'ilün mefâ'ilün mefâ'ilün	1293
93	318	Tārīḥ-i Culûs-ı Sultân Murâd Ḥân	Gazel	Fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilün	1293
94	319	Diğer	Müfret	Fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilün	1293
95	320	Tārīḥ-i Ferîḳ şoden Mîr-livâ Ḥüseyn Paşa	Kaside	Mefâ'ilün mefâ'ilün mefâ'ilün mefâ'ilün	1293

2.2.18. Teşekkürname

Arapça “şükr” kelimesinden türeyen ve “yapılan bir iyilikten memnun kalındığını anlatmak için” (Devellioğlu, 2010: 942) kullanılan “teşekkür” kelimesi ile Farsça “mektup, kitap, mecmua” (Devellioğlu, 2010: 1276) gibi anlamlara gelen “name” sözcüğünün bir araya gelmesiyle oluşur.

Dîvân'da teşekkürname türünde yazılmış bir manzume yer almaktadır. Bu manzume “Yāver-i Hārb Hāzret-i Şehriyārī Rāsım Pāşā Hāzretleri'niñ Kerīmeleri Vilādetinde Kendülerine Taḫdīm Olunan Teşekkürnāmedir” başlıklı kaside nazım şekli ile on beş beyit olarak kaleme alınan çeviri yazılı metindeki 14 numaralı şiirdir.

2.2.19. Vasiyetname

Arapça “bir kimsenin öldükten sonra yapılmasını istediği şey” (Devellioğlu, 2010: 1326) anlamındaki vasiyyet kelimesi ile Farsça “name” sözcüğünün birleşmesi ile oluşan vasiyetname “bir kimsenin vasiyetini yazmış olduğu kağıt” demektir (Devellioğlu, 2010: 1326).

Vasiyetname, hukuki bir terim olarak kısaca “bireyin vefatından sonra yapılmasını istediği hususları yazılı olarak bildirme şekli” olarak tanımlanır. Edebî bir terim olarak ise “devlet ve din büyüklerinin vefatlarından sonra geride kalanlara buyurmuş oldukları istekleri içeren manzum veya mensur olarak yazılan eserler” şeklinde tanımlanır (Güzel, 2014: 531).

Türk edebiyatının en eski türlerinden olan vasiyetnameler; özel, siyasi, tıbbi ve dinî-tasavvufi konularda manzum mensur olarak yazılan birçok esere ad olmuştur. Çeşitli nazım biçimleri ile farklı hacimlerde vasiyetname örnekleri verilmiştir (Mete, 2014: 141). Özellikle dinî-tasavvufi Türk edebiyatında vasiyetname yazma ya da yazdırma neredeyse bir gelenek şekline gelmiştir. Din büyükleri temsil ettikleri mezhep ve tarikatın adap ve erkânını bu vasiyetnameler sayesinde yaymayı ve gelecek nesillere aktarmayı amaçlamışlardır (Kılınç, 2006: 35).

Dîvân'da vasiyetname türünde yazılmış bir manzume yer almaktadır. “Vasiyetnāme” başlıklı gazel nazım şekli ile sekiz beyit olarak kaleme alınan ve çeviri yazılı metindeki 195 numaralı şiirdir.

2.2.20. Vücutname

Vücut, kelime manası ile “İnsan veya hayvan gövdesi, beden; var olma, bulunma; varlık” anlamındadır (Ayverdi, 2011: 1322). Terim manası ise “insanın Allah tarafından yaratılışı” anlamındadır (Güzel, 2014: 457).

İnsanın yaratılışını konu edinen manzum ve mensur eserlere “vücutname” denir. Bu tür eserler *Kur’ân* ve hadislerden faydalanarak insanın yaratılışını hem tıbbi verilerle hem de tasavvufî sembollerle ayrıntılı bir şekilde anlatmayı amaçlamışlardır (Aça vd., 2012: 595).

Nazmî Dîvânı’nda gazel nazım şeklindeki 116 ve 117 numaralı şiirler insanoğlunun yaratılışını konu edinen vücutname türünde yazılmış manzumelerdir.

2.3. Vezin

Nazmî hem aruz hem de hece vezni ile şiirler kaleme almıştır. *Dîvân*’da bulunan 320 manzumenin 311’i aruz, 8’i ise hece vezni ile yazılmıştır. Bir manzume ise ne aruz ne de hece veznine uymamaktadır. Şair eserini tertip ederken hece vezni ile yazdığı şiirlerini ayırt etmemiş aruz vezni ile yazdığı şiirlerin arasına yerleştirmiştir.

Dîvân’da kullanılan vezin çeşidi eserin hacmine nispeten azdır. Şair aruz vezninin 9, hece vezninin ise 3 ayrı kalıbını kullanmıştır. Bunlar arasında gerek ahengi gerek kullanım kolaylığı açısından klasik Türk şiirinde çok kullanılan kalıplardan olan Remel bahrinin “Fâ‘ilâtün fâ‘ilâtün fâ‘ilâtün fâ‘ilün ve Fe‘ilâtün fe‘ilâtün fe‘ilâtün fe‘ilün” kalıpları ile Hezec bahrinin “Mefâ‘ilün mefâ‘ilün mefâ‘ilün mefâ‘ilün” kalıbı diğerleriyle kıyaslanamayacak oranda çok kullanmıştır. Şairin bu kalıpları tercih etmesinin sebebi kalıpların Türkçenin ses yapısına uygun olmasıdır.

Dîvân’da, Nazmî’nin XIX. yüzyılda meydana gelen yenilik hareketlerinden etkilenerek vezin konusunda yeni denemeler yaptığını bu konuda arayış içinde olduğunu gösteren iki örnek yer almaktadır. Şair, gazel nazım şekli ile beş beyit olarak kaleme aldığı 114 numaralı manzumede beyitlerin birinci mısralarında “Fe‘ilâtün fe‘ilâtün fe‘ilâtün fe‘ilün” ikinci mısralarında ise “Fe‘ilâtün fe‘ilâtün fe‘ilâtün fe‘ilâtün” olmak üzere aruz vezninin iki farklı kalıbını kullanmayı tercih etmiştir. Gazel nazım şekli ile sekiz beyit olarak kaleme aldığı 46 numaralı şiirin ilk yedi beytinde hece vezninin 5+5 duraklı 10’lu kalıbını kullanırken son beyitte ise 6+5 duraklı 11’li kalıbını kullanmayı tercih etmiştir. Şairin bu iki örnekte şiire başladığı kalıpla devam etmeyip farklı kalıplara geçmesi, bir şiirde birden fazla vezin kalıbı kullanması döneminin edebiyat anlayışına dâhil olmak arzusunda olduğunu göstermektedir.

Eserde kullanılan aruz bahir ve vezinleri aşağıdaki tabloda yer almaktadır:

Tablo 2.19. Şiirlerde Kullanılan Aruz Vezni Kalıpları

Bahirler	Vezinler	Şiir No	Toplam
Remel	Fā'ilātün fā'ilātün fā'ilātün fā'ilün	2, 3, 5, 6, 7, 8, 10, 12, 13, 15, 18, 19, 22, 23, 25, 26, 27, 29, 31, 33, 36, 37, 40, 41, 42, 45, 47, 48, 49, 55, 57, 60, 61, 63, 65, 67, 68, 70, 71, 73, 77, 78, 80, 82, 83, 84, 86, 88, 90, 91, 93, 94, 95, 98, 112, 113, 116, 117, 119, 125, 126, 129, 131, 132, 133, 136, 138, 140, 141, 143, 146, 151, 152, 154, 156, 159, 162, 163, 166, 168, 169, 171, 175, 176, 177, 178, 179, 180, 182, 192, 193, 196, 199, 204, 207, 209, 210, 211, 213, 215, 217, 225, 227, 228, 229, 231, 233, 234, 236, 237, 238, 256, 258, 262, 266, 268, 273, 275, 276, 279, 281, 283, 286, 287, 292, 299, 307, 315, 316, 318, 319,	131
	Fā'ilātün fā'ilātün fā'ilün	239, 240, 305,	3
	Fe'ilātün fe'ilātün fe'ilātün fe'ilün	1, 9, 11, 21, 32, 34, 62, 74, 79, 81, 96, 97, 99, 100, 101, 108, 109, 110, 111, 114, 115, 118, 120, 122, 124, 127, 130, 137, 139, 142, 144, 145, 147, 153, 155, 157, 158, 160, 161, 165, 170, 172, 174, 183, 184, 186, 188, 189, 190, 191, 194, 195, 200, 202, 206, 208, 212, 214, 216, 218, 219, 220, 221, 222, 224, 226, 232, 249, 261, 270, 274, 280, 282, 288, 290, 293, 297, 301, 302, 303, 304, 308, 310, 313,	84
	Fe'ilātün Fe'ilātün Fe'ilün	247,	1
Hezec	Mefā'ilün mefā'ilün mefā'ilün mefā'ilün	4, 14, 16, 17, 20, 24, 28, 38, 39, 43, 44, 50, 51, 52, 53, 56, 58, 64, 66, 69, 72, 75, 76, 85, 87, 89, 92, 105, 134, 148, 149, 173, 187, 197, 198, 203, 205, 223, 230, 248, 250, 251, 252, 253, 255, 257, 259, 260, 263, 264, 265, 267, 269, 272, 277, 278, 284, 285, 289, 291, 294, 295, 296, 300, 306, 309, 311, 312, 314, 317, 320,	71
	Mef'ülü mefā'ilü mefā'ilü fe'ülün/mef'ülü fe'ülün	54, 59, 102, 103, 104, 121, 123, 128, 135, 185,	10
	Mef'ülü mefā'ilü mefā'ilü fe'ülün]	106, 107, 150, 164, 167, 181, 201, 235, 271,	9
	Mefā'ilün mefā'ilün fe'ülün	298,	1
Hafif	Fe'ilātün mefā'ilün fe'ilün	246	1

Eserde kullanılan hece vezni kalıpları ve durakları, hangi şiirlerde kullanıldıkları ve toplam sayıları aşağıdaki tabloda yer almaktadır:

Tablo 2.20. Şiirlerde Kullanılan Hece Vezni Kalıpları

Sıra No	Hece Kalıpları	Duraklar	Şiir No	Şiir Sayısı
1	10'lu Hece	5+5	46, 244, 254	4
2	11'li Hece	6+5	241, 242, 243, 245,	4
3	14'lü Hece	7+7	35	1

Dîvân'da bazı vezin kusurları görülmektedir. Aslında bu vezin kusurlarına sebep olan genellikle Türkçe kelimelerde, bazen de Arapça ve Farsça kelimelerde kısa hecelerinin vezin gereği uzatılması neticesinde meydana gelen *imale* ve uzun hecelerinin yine vezin gereği kısaltılması ile meydana gelen zihaf, klasik Türk edebiyatında sıkça rastlanılan aruz kusurlarındandır. Bunun dışında şairin bazı sözcüklerin imlasında vezin gereği bazı değişiklikler yaparak kaynaştırmaya başvurduğu ya da yine vezin gereği bazı kelimelerde

ikinci hecede ünlü türetme yoluna gittiği görülmektedir. İmale ve zihaf kaynaklı vezin kusurlarının bulunduğu örnekler ile kaynaştırma ve ikinci hecede ünlü türemesi olan beyitler çeviri yazılı metinde orijinal şekli ile yazılmış bir tamir çalışmasına gidilmemiş ve dipnotta da belirtilmemiştir.

Bâḫnım ma‘mūr olup ḫaḫ **neydügin** feh̄m eyledim
Sūret-i zāhirde gerçi böyle bir vīrāneyim (179/2)

Ne yapsam **n’işlesem n’itsem** bu ğurbetde ben ey **Nazmī**
Vaḫanımdan ırağ oldum civānımdan cūdā düşdüm (187/6)

Görmedim müddet-i ‘**ömürde** şafā-yı ḫāḫır
Bulmadım gerdiş-i devrānda hele cüz’-i vefā (11/4)

Miḫr-i vuşlat **ufuḫ-ı** ğamda mı ḫabs olmuşdır
Uzadı leyle-i ḫasret şeb-i yeldā-yı firāk (160/6)

Ancak eserde az da olsa imale, zihaf ve imla değişikliği dışında eksik ya da fazla hece/kelime kullanımından ortaya çıkan vezin kusurları da mevcuttur. Bu örneklerde anlam bütünlüğü gözetilerek hece/kelime ekleme ya da çıkarma yoluyla beyitler tamir edilmeye çalışılmıştır.

Çeviri yazılı metinde fazla hece/kelime kullanımından kaynaklanan vezin kusurlarının olduğu beyitler tamir edilerek yazılmış beyitlerin orijinal hâli ve çıkartılan hece/kelime dipnotta belirtilmiştir.

Dostuna sevenlere muḫibbine yārānına
Tābi‘in bendesine hem ḫapusu derbānına¹⁴ (7/2-3)

Ḳazīsine müftīsine ḫükmine devrānına
‘Adline ‘aḫāsına hem luḫfına iḫsānına¹⁵ (7/2-4)

Ḥācī Ḥasan Baba’nıñ perverde-i iḫsānıdır
Hem vāḫıf-ı müşkülāt hem vāşı-lı sırrü’l-‘alā¹⁶ (42/5)

¹⁴ “Hem dostuna sevenlere muḫibbine yārānına/Tābi‘ne bendesine hem ḫapusu derbānına” Vezin gereği “Hem” kelimesi beyitten çıkartıldı.

¹⁵ “Ḳazīsine müftīsine hem ḫükmine devrānına/‘Adline ‘aḫāsına hem luḫfına iḫsānına” Vezin gereği “Hem” kelimesi beyitten çıkartıldı.

¹⁶ “Ḥācī Ḥasan Baba’nıñ perverde-i iḫsānıdır/Hem vāḫıf-ı her müşkülāt hem vāşı-lı sırrü’l-‘alā” Vezin gereği “her” kelimesi beyitten çıkarılmıştır.

Eksik hece/kelime kullanımından kaynaklanan vezin kusurlarının olduğu beyitlerde ise köşeli parantez [] içinde hece/kelime eklenerek beyit tamir edilmeye çalışılmıştır.

Mücevher tārīhın **Nazmī** gelüp remz[in] idüp üç er
‘Alī Ḥaydar cihān içre güneş gibi ziyā virdi (50/5)

Sözde ma‘nī isterim her bir söze söz di[ye]mem
Şad hezār terbiyye itsek dürr olur mı her şadef (63/4)

Ne a’lā ḥavz ile çeşme yapıldı baḫ [bu] dergāha
Mükerrer kıldı dergāhı bu ḥavz u çeşme ābādān (89/5)

Anlam bütünlüğüne zarar vermeden hece/kelime ekleme ya da çıkarma yoluyla tamir edilemeyen beyitlerde ise dipnot ile veznin kusurlu olduğu belirtilmiştir.

Dün gelüp ‘āleme baygın yine yorğun gider hep¹⁷
Ḥālīñ encāmı niye müncer olur eyle beyān (81/7)

Nüktedān ḫadrini bilmez felek-i bi-idrāk
Maḫşadı ‘āḫıl itmekdedir her dem pāmāl¹⁸ (308/9)

2.4. Kafiye ve Redif

2.4.1. Kafiye

Manzum yazılarda mısra sonlarında anlam ve görev bakımından farklılık arz eden ses tekrarlarına kafiye denir. Klasik Türk şiirinde nazım biçimlerinin belirlenmesindeki temel öğelerden biri olan kafiye, bir şairin nazımda kudret ve kabiliyetini gösterme konusunda bir ölçü olarak kabul edilir. Şair özellikle kafiyelenmesi güç olan kelimeleri seçerek yeteneğini ve nazma olan hâkimiyetini göstermeye çalışır. Özellikle alfabe­deki her harften kafiyeli gazel yazmak büyük bir hüner sayıldığı için şairler bunu başarabilmek için zaman zaman zorlama beyitler yazmak mecburiyetinde kalmışlardır (Akün, 1994: 389-427).

Mürettep bir divanın tertibinde gazeller ilk beytin mısralarının son harflerine göre sıralanır. *Nazmī Dîvânı* mürettep bir divan hüviyetine sahip olmasa da şair “*İbtidā-i*

¹⁷ Vezin kusuru var.

¹⁸ Vezin kusuru var.

Gazaliyât” başlığı altında yer alan gazelleri sıralarken mürettep divanlarda görülen gazellerin harflere göre sıralanması kuralını tam anlamıyla uygulamıştır.

Dîvân’da gazeller bölümünde alfabedeki her harften kafiyelenmiş gazel bulunmaktadır. Nazmî, kafiyelerini seçerken kulak için değil göz için kafiye anlayışı doğrultusunda belli sesler arasında seslerin okunuşlarını değil de yazılışlarını dikkate almıştır. Bu durumu kısaca maddeler hâlinde şu şekilde izah etmek mümkündür:

1. “b-p, c-ç” harfleri aynı harf altında ya da aynı şiirde kafiyeli olarak kabul edilmiştir:

Kimseye hâlini ‘arz eyleme ey dil gözün **aç**
Şağ görün herkese olsañ dañı haste-**mizâç** (111/1)

Kendi derdi ile uğraşmadadır her bir şahs
Giceler şubha kadar yanmadadır mişl-i **sirâc** (111/2)

Cümleniñ maşşûdı birdir lîk **mezheb** başkadır
Muhtelifdir baş olunmaz gerçi **meşreb** başkadır (133/1)

Herkese mirât-ı hikmet başka şüret gösterir
Ger bakılsa şekl ü tabı‘ âdeme **hep** başkadır (133/2)

2. Türkçe, Arapça ve Farsça kelimelerle kafiye yapılırken Türkçe kelimelerde ünlü harfi göstermek için yazılan “ا، و، ی” harfleri ile Arapça ve Farsça sözcüklerde bulunan uzun ünlüler için yazılan “ا، و، ی” harfleri birbirleri ile kafiyeli sayılmıştır.

Kāmımı telh-i firāk eyledi derdiñ **şāhā**
Elemiñ māh-ı muharremde şıyām oldı **baña**(270)

Mîr mîrānlıkla oldı kām-rān
Kıla dā’im düşmenini Hağ **zebûn** (305/5)

Nazmîtām tarîhle tebrîk eyledi
Mîr-mîrān oldı Eşref Beg **bugün** (305/6)

3. Türkçe sözcüklerde bulunan “o, ö, u, ü” ünlü harfler birbirleri ile kafiyeli olarak kabul edilmiştir.

Diger

[Fā'ilātün fā'ilātün fā'ilātün fā'ilün]

Zāt-1 *Haḳ* Edhem Efendiye 'ināyet eyleyüp

Virdi bir duḫter ki mişlin virmemişdir her **ḳula**

Ber-murād olsun cihānda vālideynile hemān

Luṭf-1 *Haḳ*'la her umūrunda sa'ādetler **bula**

Vālideyni *Nazmî* bu tārīḫle tebrīk eyledim

Müjde vir Maḫmüre Ḥanım geldi dehre ḥamd **ola** (36)

4. Bir örnekne ise hem “h” hem de kelime sonlarında “e” sesi veren güzel h (ه) harfi ile kafiye yapılmıştır.

Vefātı tārīḫi *Nazmî* yazıldı eşk-i mātemle (ماتمله)

Ḥüseyn Efendi'ye zaḫm-ı ecel baḳ nişledi āh vāh (واه) (264)

Fī 15 Zī'l-ḳa'de Sene1282

Nazmî Dîvânı 'nda yarım, tam ve zengin kafiye örnekleri yer almaktadır. Bu kafiye çeşitleri arasında *Nazmî*'nin tercihi genellikle zengin kafiyeden yana olmuştur. *Dîvân*'da yer alan 320 manzumenin 292'sinde kafiye bulunmaktadır. Geriye kalan 28 manzumenin 27'si müfrettir. Ayrıca bir örnekte şair kafiye kullanmayarak sadece redif kullanmıştır. Bu 292 kafiyeli manzumenin 3'ünde yarım, 127'sinde tam, 162'sinde de zengin kafiye kullanılmıştır. *Dîvân*'da en çok kullanılan kafiyeler, “-â (55), -ân (48), -âr (20), -et (21)” kafiyeleridir.

Yarım kafiye çeşidine sahip şiirlerde “-e, -m, -n” harfleri ile kafiye yapılmıştır. Tam kafiye kullanılan şiirlerde “-â (55), -ad, -ağ, -aḳ, -an (2), -de, -eb (4), -ed (2), -ef (6), -em (6), -en (5), -er (12), -es, -et (21), -ıḳ (3), -ıl, -öz, -ü (3), -ül, -ul” kafiyeleri kullanılmıştır. Zengin kafiyeyle sahip şiirlerde ise “-âb (3), -âç (2), -ād (7), -āğ, -āh (16), -āk, -āḳı, -āl (7), -āle, -alı, -ām (4), -ān (48), -āna, -āne (5), -ār (20), -āre, -arınca, -āş (2), -āt (5), -āye (4), -āz (3), -eder, -eli (3), -est, -id, -if, -ik, -il (2), -im, -in, -ine, -ir, -iz (2), -ḳar, -lāh, -ül, -ün (3), -ür, -üş” kafiyeleri kullanılmıştır.

2.4.2. Redif

Redif, kafiyeden sonra gelen anlam ve ses değerleri aynı olan kelime ya da eklerdir. Redifin simetrik olarak tekrarı şiiri belirli bir kavram ya da bir konu etrafında birleştiren, bir atmosfer meydana getiren mihver olmuştur. Şiirde çoğu zaman bir duygu ve düşüncenin

temelini oluşturan redif, şiirin konu bütünlüğünü oluşturduğu için ona yek-ahenk niteliği kazandırır. Anlam ve sesin odak noktası olan redif şiirin kendi içinde bir varlık bütünlüğü oluşturmasını sağlar (Macit, 1996: 86).

Nazmî Dîvânı'nda kafiye gibi redif de önemli bir ahenk unsurudur. *Dîvân*'da beyitlerle birlikte yer alan toplam 320 manzumenin 171'inde redif bulunmaktadır. 149 manzume ise redifsizdir. Nazmî'nin rediflerini seçerken farklı arayışlar içinde olduğu ve tekrara düşmekten kaçındığı göze çarpmaktadır. Şair redif kullandığı 171 manzumede 138 redifi bir defa, 15 redifi iki defa, 1 redifi ise 3 defa kullanmıştır.

Ayrıca şair, bir beyitte ise ahengi sadece redifle sağlamıştır.

Harābāt ehliyim ehl-i harābāta ayakdaşım
Benim ol zümrede **Nazmî** haḳīkat yār u yoldaşım (272)

2.4.2.1. Ek Hâlindeki Redifler

Dîvân'da kullanılan redifler içinde 37'si ek hâlinde bulunmaktadır. Şair bu eklerin 22'sini bir defa, 6'sını iki defa, 1'ini ise üç defa kullanmayı tercih etmiştir.

Aşağıdaki tabloda şiirlerde tespit edilen ek hâlindeki redifler alfabetik sıraya göre şiir numaraları ve kullanım sayıları belirtilerek gösterilmiştir:

Tablo 2.21. Şiirlerde Yer Alan Ek Hâlindeki Redifler

Sıra No	Şiir No	Redif	Kullanılma Sayısı
1	18, 80	-i	2
2	30, 36, 247	-a	3
3	38	-da	1
4	44, 66	-de	2
5	51	-nıñ	1
6	56, 245	-ya	2
7	64	-iñ	1
8	67	-miz	1
9	69	-ı	1
10	88	-e	1
11	121, 123	-dır	2
12	122	-ur	1
13	130	-idir	1
14	134	-dandır	1
15	163	-üñ	1
16	177	-iñim	1

2.21. Tablonun devamı			
17	179	-yim	1
18	185, 188	-dım	2
19	186	-im	1
20	195	-lardan	1
21	209, 215	-ını	2
22	211	-si	1
23	217	-mi	1
24	224	-iñ	1
25	237	-ıma	1
26	260	-le	1
27	271	-ye	1
28	272	-daşım	1
29	277	-dan	1

2.4.2.2. Ek+Kelime Hâlindeki Redifler

Önce ek, daha sonra bir kelimenin bir araya getirilmesiyle meydana getirilen rediflerdir. Şair, 38 farklı yerde ek+kelime hâlindeki rediflerden kullanmıştır. Bu rediflerin 36'sını bir defa, 1'ini ise iki defa kullanmıştır.

Aşağıdaki tabloda şiirlerde tespit edilen ek+kelime hâlindeki redifler alfabetik sıraya göre karşısında kullanım sayıları belirtilerek gösterilmiştir:

Tablo 2.22. Şiirlerde Yer Alan Ek+Kelime Halindeki Redifler

Sıra No	Şiir No	Redif	Kullanılma Sayısı
1	90	-dır baña	1
2	98	-dir şarāb	1
3	107	- yı muḥabbet	1
4	116	-dır vücūd	1
5	117	-ı vücūd	1
6	119	-dan lezīz	1
7	120	-yı Girid	1
8	129	-ı mūsīkār	1
9	126	-ı var	1
10	147	-i ye's	1
11	151, 152	-dan ğaraż	2
12	153	-i feyz	1
13	158	-sına yuf	1

2.22. Tablonun devamı			
14	159	-i ʿaşk	1
15	160	-yı firāk	1
16	162	-iñdir seniñ	1
17	165	-dır ğamzeñ	1
18	168	-dır göñül	1
19	170	-i İstanbul	1
20	175	-dır sevdiğim	1
21	181	-dir efenim	1
22	182	-dır sözüm	1
23	189	-dır sühanım	1
24	191	-yı vaṭan	1
25	192	-im söylesün	1
26	197	-dır bu	1
27	201	-i görünce	1
28	203	-im eyvāllah	1
29	214	-dan ğayrı	1
30	218	-imden ğayrı	1
31	229	-iñ lezīz	1
32	233	-in gösterir	1
33	235	-den uşandıķ	1
34	239	-im bilür	1
35	243	-imiz yok	1
36	246	-ü'l-ʿuşşāk	1
37	309	-i rāḫat	1

2.4.2.3. Ek+Kelime Grubu Hâlindeki Redifler

Önce ek, daha sonra birden fazla kelimenin birleşmesi ile meydana gelen bu redif çeşidi *Dîvân*'da 16 yerde bulunmaktadır. Şair, bu rediflerin 14'ünü bir defa, 1'ini ise iki defa kullanmıştır.

Aşağıdaki tabloda şiirlerde tespit edilen ek+kelime grubu hâlindeki redifler alfabetik sıraya göre karşısında kullanım sayıları belirtilerek gösterilmiştir:

Tablo 2.23. Şiirlerde Yer Alan Ek+Kelime Grubu Hâlindeki Redifler

Sıra No	Şiir No	Redif	Kullanılma Sayısı
1	4	-dır yā Resūla'llāh	1
2	19	-dür Hüseyn-i Kerbelā	1

2.23. Tablonun devamı			
3	49	-a ıamd ola	1
4	114	-ıma bir Őuĥ	1
5	161	-idir ol Őuĥıñ	1
6	166	-sidir bu gönül	1
7	171	-ım var benim	1
8	178, 228	-ıma H ũflerim	2
9	190	-ım ile eglenürüm	1
10	206	-im var dilde	1
11	207	-sın y Hseyñ-i Kerbel	1
12	212	-ımı ktip güzeli	1
13	213	- sını y ‘Al	1
14	236	-ıñ olsun ey ĥabb	1
15	278	-e maĥzar olmuşdur	1

2.4.2.4. Kelime Hlindeki Redifler

Kelime hlindeki redifler, Şairin kullanmayı en çok tercih ettiği redif çeŐididir. Nazm, *Dvn*’da 55 yerde bu redif çeŐidini kullanırken 43 kelimeyi bir defa ‘ağlar, el-meded, gibi, göremem, ile, oldum’ kelimelerini ise iki defa redif olarak kullanmayı tercih etmiştir.

AŞağıdaki tabloda Şiirlerde tespit edilen kelime hlindeki redifler alfabetik sıraya göre karşısında kullanım sayıları belirtilerek gösterilmiştir:

Tablo 2.24. Şiirlerde Yer Alan Kelime Hlindeki Redifler

Sıra No	Şiir No	Redif	Kullanılma Sayısı
1	2, 238	el-meded	2
2	16	ķbildir	1
3	47	Şükür	1
4	50	virdi	1
5	99	Đarb	1
6	108	‘abeş	1
7	113	ķadeĥ	1
8	124, 251	ağlar	2
9	125	mejdnıdır	1
10	127	ister	1
11	131	nedir	1
12	132	ķandedir	1
13	133	baŐķadır	1
14	136	ıķar	1
15	137	olamaz	1

2.24. Tablonun devamı			
16	139	uyumaz	1
17	140	eylemez	1
18	143	bekleriz	1
19	144	oğuruz	1
20	145	bilürüz	1
21	148	itmiş	1
22	156	elvedā ^c	1
23	164	alabilsek	1
24	172	iderem	1
25	173	çekdim	1
26	174	çekerim	1
27	176	görmüşüm	1
28	183, 184	göremem	2
29	187	düşdüm	1
30	193	olmasun	1
31	204	üstüne	1
32	208	‘Alī	1
33	216, 219	gibi	2
34	221, 304	oldum	2
35	223	olmazsın	1
36	226	istemedim	1
37	230	eyler	1
38	231	olmamış	1
39	232	yandı	1
40	240	el-amān	1
41	242	olmuşuz	1
42	244	eylemesünler	1
43	250	içre	1
44	255	itsün	1
45	262, 316	ile	2
46	275	iden	1
47	280	olmaz	1
48	286	baña	1
49	320	oldı	1

2.4.2.5. Kelime Grubu Hâlindeki Redifler

Dîvân'da kelime grubu redif çeşidi 25 şiirde kullanılmıştır. Şair, 21 farklı kelime grubunu bir defa 2 kelime grubunu ise 2 defa kullanmayı tercih etmiştir.

Bu kelime gruplarının on beşi iki kelimededen, ikisi üç kelimededen, dördü dört kelimededen biri de beş kelimededen meydana gelmektedir.

Aşağıdaki tabloda şiirlerde tespit edilen kelime grubu hâlindeki redifler alfabetik sıraya göre karşısında kullanım sayıları belirtilerek gösterilmiştir:

Tablo 2.25. Şiirlerde Yer Alan Kelime Grubu Hâlindeki Redifler

Sıra No	Şiir No	Redif	Kullanılma Sayısı
1	93, 95	olmaz saña	2
2	112	itdigin gördüñ mi hiç	1
3	138	hoş geldiñiz	1
4	141	olan Bektâşiyüz	1
5	149	zan itmiş	1
6	150	saña maḥşûş	1
7	154	itdi ḥaṭ	1
8	155	ey vâ'iz	1
9	167	olmadan evvel	1
10	169	oldı gel	1
11	180	oldıgım demdir bu dem	1
12	196	rûz-ı nevrûzdur bugün	1
13	199	âh çâre ne	1
14	200	olsaḳ da	1
15	202	olsa da hoş olmasa da	1
16	210	itdiñ beni	1
17	222	oldı bu şeb	1
18	225, 227	olan Bektâşiyüz	2
19	234	eyler beni	1
20	241	Ḥaḳ Muḥammed 'Alî çağırır	1
21	248	amân der yâ Resûla'llâh	1
22	294	âheste âheste	1
23	315	olundı 'Ane'de	1

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

DÎVÂN'IN DİL VE ÜSLUP ÖZELLİKLERİ

3.1. Dîvân'ın Dil Özellikleri

Nazmî Dîvânı'nda yer alan şiirlerin tamamı Türkçedir. Şair, Türkçe gazel yazmak hüner isteyen bir iş olmasına rağmen bu konuda başarılı olduğunu ifade ederek Türkçe şiir söyleme veya yazma hususundaki fikirlerini dile getirmektedir:

Şarb iken vādī-i Türkīde gazel tanzīmi
Nazmīyā atımı ben anda daḡı oynatdım (188/15)

Nazmî'nin dili XIX. yüzyılın dil özelliklerini yansıtır. Şair, gazellerinde ve özellikle hece vezni ile yazdığı şiirlerinde genellikle sade, yalın ve akıcı bir dil kullanır. Din ve devlet büyükleri için yazılan methiyelerde ve tasavvufi şiirlerde Arapça ve Farsça tamlamaların etkisiyle şairin dili ağırlaşır. Bu tamlamalar iki ya da üç kelimedenden oluşan ve anlaşılması çok güç olmayan tamlamalardır. Ancak bazı şiirlerde ilk okunuşta basit ve anlaşılır görülen bazı tamlamaların anlam dünyasına girebilmek için tasavvuf ve tarikat bilgi birikimine sahip olmak gerekmektedir. Bununla birlikte eserde az da olsa dört ya da beş kelimedenden oluşan tamlama örneklerine de rastlanmaktadır.

Ben mest-i mey-i mey-gede-i kişver-i 'aşkım
Bundan baña a^lā olamaz dāye-i devlet (106/4)

Benim ol pehlivān-ı bezm-i meydān-ı kadeḡ-peymā
Ayaḡın sākīniñ yek şadmede aldım nerīmāne (205/2)

Nazmî Dîvânı dil özellikleri bakımından genel olarak günümüz Türkçesinden çok farklı değildir. Ancak bazı şiirlerde Eski Anadolu Türkçesi ve öncesi dönemlere ait özellikler taşıyan örnekler mevcuttur.

Ön seste bulunan ince ve kalın “t”ler günümüz Türkçesinde olduğu gibi ötümlenerek “d” olmuştur: **dahi, değil, dilek, dürlü, düş-, duy- vb.** Ancak imla geleneği olarak kalın sıradan olan kelimelerdeki “t” sesinin korunduğu örnekler de mevcuttur: **tag, taş, tokuz, tolu vb.**

Azeri Türkçesinin bir etkisi olarak bazı örneklerde “arka damak k’leri” sızıcılaşmış ve “hırıltılı h”olmuştur: **aḥşam, yoḥsa**.

Eski Anadolu Türkçesinde zarf-fiil eklerinden olan “-alıdan, -eliden” ekine bazı örneklerde rastlanmaktadır (Timurtaş, 2010: 363).

O şūḥıñ dām-ı zūlfine **düşelden** ben neler çekdim
Fiğān ü nāle ü āhı giceler tā seḥer çekdim (173/1)

Baḥna bezm-i elest içre **şunaldan** sāķī peymāne
Ben ol mestāneyim ḥālā ṭurup ol ahd ü peymāna (205/1)

Eski Anadolu Türkçesinde “-dıḡı zaman, -ınca, -ince” anlamına gelen “-ıcak, -icek” eki bazı örneklerde yer almaktadır. (Timurtaş, 2010: 363).

Nergis-i çeşm ile ḡonca-i femin seyr **idicek**
Lālelerveş aña ḡarşu boyun egdi sūnbül (34/2)

İltifātıñ **göricek** bākī Fırāt Nehri’nde
Boḡlurdı ḡasedinden niçe bir bed-ef’āl (313/19)

Göricek teşrīf-i dildārı kıyām eylediler
Hep yeşil cāme ile ṭurdı selāma eşcār (310/34)

Sīnede derd u ḡamıñ tā be-ķiyāmet bākī
Varıcaḡ Ḥazret-i Ḥaḡḡ’a anı da’vā iderem (172/3)

Eski Anadolu Türkçesinde görülen geçmiş zaman için bazen “-up –üp” zarf fiil eki kullanılır. Ek, kendisinden sonra gelen “tur-“ fiilinin düşmesiyle böyle bir işlev kazanmıştır. Bugün bu kullanım özelliğine daha çok Azerbaycan Türkçesinde rastlanmaktadır (Timurtaş, 2010: 361). Eserde bir beyitte bu ek yer almaktadır.

Ey şehinşāh-ı velāyet pādişāh-ı *lā-fetā*
Çün seniñ şān-ı ‘azīmüñde **gelüpdür** *hel etā* (5/1)

Eski Anadolu Türkçesinde benzetme ve eşitlik bildiren “+lAyIn” eki iki örnekte yer almaktadır (Timurtaş, 2010: 355).

Ağlayup vaşla recā itmedi kār ol şāha
Nideyim mertebesi pek yücedir ol māha
Buña cān mı tayanur **buncaleyin** āh vāha
İki dünyāda benim kaldı işim Allāha
Merḥamet eyle efenim hele nāçār oldum
Şabrı güç çāresi güç derde giriftār oldum (221/3)

Şarf-ı zihn eylemesün na^tiña da ya nitsün
Bā-ḥuşuş **bencileyin** şā^cir-i sencide-makāl (313/23)

Eser XIX. yüzyıla ait olmasına rağmen şiirlerde Eski Türkçe kaynaklı kelimeler, Eski Anadolu Türkçesi ve Azerbaycan Türkçesi söyleyişine uygun kullanımlar da vardır:

Yokladı gönlümi yār emti^ca-yi zülmünde
Urdı kālā-yı dile cevr ile **tamğa**-yı firāk (160/3)

Mesken olmaz kimseye hīç böyle mihmānhānedir
Hep gelen gitmekdedir **bay** u gedā ednā ü şāh (27/1)

Bu bezme gelme ey zāhid bizimle bir dem olmazsın
Kelām-ı ‘ārif-i Ḥaḳḳ’ı işidüp mahrem olmazsın
Varup bir kerre erbāb-ı kemāle hem-dem olmazsın
Hemān öz lāfiña mecbūr olursın **ebsem** olmazsın
Saña her meclisinde söylesemde mülzem olmazsın
Degil kürsiye vā‘iz ‘arşa çıksan ādem olmazsın (223/1)

Ne yapsam n’işlesem nitsem bu ğurbetde ben ey **Nazmī**
Vaṭanımdan **ırag** oldum civānımdan cüdā düşdüm (187/6)

Ḥikmet-i Loḳmān’a ḥācet kalmadı **şimdengeru** (C)
Buldı şıḥḥat ḥaste diller göricek dīdārını (N) (209/3)

Nuṭḳum tütulur her **kaçan** ol yāri görünce
Cismim tütüşür āteş-i ruḥsārı görünce (201/1)

Ḳanı ol cilve vü cünbiş ü muḥabbetler ‘aceb
Ḳanı ol şubḥa degin sürdigimiz ‘ayş u şafā (97/3)

Gözlüye gizli olur mı olmaz ammā **Naẓmīyā**
Ẕande ol göz **Ẕande** ol er çeşm-i ʿirfān **Ẕandedir** (132/6)

Yāri aġyār ile görmekden ise ʿāşık-ı zār
Şüphesiz yegdir aña eylemek¹⁹ ḥasretle vefāt (100/4)

Gülşen-i ḥüsnünde ben **tek** bir hezār olmaz saña
Benden aʿlā ʿandelīb ey gül-ʿizār olmaz saña (93/1)

Behiştin bābını setr eylediñ serv-i nevālarla
Dūzah miftahını aldıñ ele dürlü edālarla
Derün-ı ḥalkı hep āteşlere yakdıñ riyālarla
Uşandırdıñ **Ẕamu** ḥalkı kelām-ı nāsezālarla
Saña her meclisinde söylesemde mülzem olmazsın
Değil kürsīye vāʿiz ʿarşa çıksan ādem olmazsın (223/4)

Ẕaşralarda ʿıyş u nūşa meyl ü raġbet mi ider
Ḥānesinde zevķini keyfince icāb eyleyen (283)

Hīç **oñulmaz** yarası tā ḥaşre dek ol vaķʿanuñ
Dāġ-ı mātem sīnelerde olmada her yıl cedīd (18/10-5)

Cümlesi ol şehlerüñ kim nūr-ı vāhiddür hemān
Başka yokdur anlaruñ dergāhıdur dāruʿl-emān
Ḥamdülillāh kim **menem** Naẓmī muḥibb-i ḥānedān
Eyleyüp bu maṭlāʿ-ı şubḥ u meşā vird-i zebān
Mültecā-yı ehl-i ḥācetdür Ḥüseyn-i Kerbelā
Şāfiʿ-ı cürm u cināyetdür Ḥüseyn-i Kerbelā (19/13)

Dîvân'da vezin gereġi kelimelerin imlası konusunda bazı farklı kullanım örneklerine rastlanmaktadır. Şair bazı kelimeleri vezne uydurabilmek için imlası dışına çıkarak âşık tarzı halk şiirinde olduġu gibi iki kelimeyi birleştirmiştir:

Maṭlab üzre dümen almazsa eger fülk-i emel
Ḥapudan olsa Felāṭün buña **n'işler** āyā (11/9)

Küçücükdür bilemez ʿaşķ u muḥabbet **n'idügin**
Eger ister ise sen vir aña bir taʿlīmāt (109/2)

¹⁹ Vezin kusuru var.

Ne yapsun **n'ışlesün n'itsün** dil-i **Nazmî** rehâ bulsun
Esîr olmuş meger bir kâfire dîndâr zan itmiş (149/7)

Bâṭnım ma'cûr olup haḳ **neydügin** feh̄m eyledim
Sûret-i zâhirde gerçi böyle bir vîrâneyim (179/2)

Ne yapsam **n'ışlesem n'itsem** bu ğurbetde ben ey **Nazmî**
Vaṭanımdan ırağ oldum civânımdan cüdâ düşdüm (187/6)

Şair, bazı örneklerde de yine vezin gereği ikinci hecede ünlü türetme yoluna gitmiştir:

Görmedim müddet-i '**ömürde** şafâ-yı ḥâṭır
Bulmadım gerdiş-i devrânda hele cüz'-i vefâ (11/4)

Mihr-i vuşlat **ufuḳ-ı** ğamda mı ḥabs olmuşdır
Uzadı leyle-i ḥasret şeb-i yeldâ-yı firâḳ (160/6)

İşaret zamiri olan “bunlar” kelimesinin bugünkü kullanımıyla birlikte Eski Anadolu Türkçesindeki “bular” şekli de kullanılmıştır. Bu tür kullanımların vezin zaruretinden kaynaklandığı (81/16, 317/9, 5/10) tespit edilmiştir:

Şerîk-i ders iken tâ mekteb-i bahriyyede **bunlar**
Muḥabbet itdiler bir rütbedâverden rehâ i'lä (20/2)

Bular hemşîrelerin birbirine va'd idüp ol dem
Meger on beş sene şoñra müyesser eylemiş Mevlâ (20/3)

Bunun dışında metinde kelimelerin ya da eklerin imlasında birkaç hatalı kullanım mevcuttur.

Üçüncü şahıs iyelik ekinden sonra “+n” şeklinde gelen yükleme hâli eki bazı örneklerde “ñ” şeklinde yazılmıştır:

Kim veliyyü'n-**ni'metiñ** hoşnud iderse şüpheşiz
Luṭf-ı şehinşâh ile andan olur ğam ber-ṭaraf (63/2)

Kâmurân itsün cihânda **ḥânedânıñ** cümleten
Cevher-i dürdânesiyle dâimâ Rabbü'l-Kerîm (61/4)

Günümüz Türkçesinde “+dAn” şeklinde kullanılan ayrılma hâli eki Köktürk Türkçesi ve Uygur Türkçesinde “dIn” şeklinde kullanılmaktadır. Metinde bir beyitte ayrılma hâli eki eski şeklini korumaktadır:

Çekme mey -i **maḥbūbdın** ey **Naẓmī** şaḳın el
Baḳ zevḳiñe yan gel
‘Ālemde şafā kāh cefā eski bir ‘ādet
Ta‘rīfe ne ḥācet (103/5)

Bir beyitte ise yükleme hâl eki olan “+ı” eki yerine yönelme hâli eki kullanılmıştır:

Melce’imdir der- i iḥsānīñ āyā şāh-ı kerem
Eyleme **bendeñe** sen ğayrı ḳapuya muḥtāc (110/2)

Arapça kelime anlamı “çok cömert kimse” olan ve Eski bir Arap kabile reisinin adı olan “**Hātem**” kelimesi birçok defa “ḥ” harfi ile yazılmıştır.

Ayrıca “**ḥanım**” kelimesi de birçok beyitte “ḥ” harfi ile yazılmıştır.

3.2. Dīvânın Üslup Özellikleri

Üslup; dilin kişiye göre şekil alması ve kullanılması, sanatçının anlayış ve anlatıştaki özelliği ya da bir çağın kendine özgü anlatış biçimi olarak tanımlanmaktadır (Güncel Türkçe Sözlük, 2024; Taş, 2013: 433). Sanatçının dili kullanım gücü ve üslup özellikleri eserin niteliklerini ortaya çıkaran ve eseri diğerlerinden ayıran unsurdur. Sanatçının sahip olduğu engin duygu ve hayal gücü değerli ve özgün bir sanat eseri formuna gelebilmesi için özel bir dil yetisi gerektirir. Dil etkili kullanılmazsa duygu ve hayal gücü ne kadar büyük olursa olsun imgeler tam anlamıyla anlaşılmayacak ve edebî unsurlar geri planda kalacaktır. Dilin doğru ve etkili kullanımı eserin değerini meydana getiren en önemli etmendir. Dili kullanım şekli ve yöntemi ise üslubu oluşturmaktadır. Üslupta kelimelerin gerçek anlamından ziyade mecaz anlamları ön plandadır ve sözlükteki sıradan bir sözcük şiirde değerli bir yapıya dönüşebilmektedir. Aynı sözcüklerin farklı etkiler oluşturması insanın tabiatı ile ilgilidir. Kelimeler bu sihirli etkilerini seslerinden ziyade bizzat sanatçının hayal gücünden elde etmektedirler. Dolayısıyla söz konusu üslup olduğunda kelimelerin kullanıldığı terkiplere göre kazandıkları anlamlar önem arz etmektedir (Kaplan, 1982: 136).

“Hikemî Şiir” ya da “Hâkimane Şiir” düşünceyi ön planda tutan, amacı insana doğruyu, güzeli ve iyiyi göstermek olan didaktik içerikli şiire denir. Bu tarzın klasik Türk şiirindeki en önemli ve güçlü temsilcisi Nâbî’dir. Bundan dolayı “Hikemî Şiir” akımı “Nâbî Ekolü” olarak da bilinmektedir (Demirel, 2009: 541).

Nazmî, Alevi-Bektaşî meşrep ve tarikat mensubu bir şair olması sebebiyle birçok şiirinde hikemî bir üslup tercih etmiştir. Bektaşî ve Hurufî remizleri ile süslenmiş olan bu şiirler ilk okunuşta anlaşılmalıyıp belli bir tasavvuf bilgisini gerektirir. Bu sebeple onun şiirleri duygu, hayal ve geniş bir felsefi birikimin ortak ürünleridir. İlk bakışta çok sade ve anlaşılır gibi görünen şiirlerinin dahi arkasında derin anlamlar saklıdır. Örneğin, çeviri yazılı metinde 167 numarada yer alan manzume tasavvufî remizler ve derin manalar içermesi açısından önemlidir:

[Mef‘ülü mefâ‘ilü mefâ‘ilü fe‘ülün]

Ben mazhar idim sırra cihân olmadan evvel
Hakḳ’ı bilürüm kevn ü mekân olmadan evvel

Ben gülşen-i esrâr-ı haḳîkatde öterdim
Ol bülbül-i şeydâ figân olmadan evvel

Behişte şûfi şavm u salât ile girilmez
Esrâr-ı Hudâ saña ‘ayân olmadan evvel

Sen şanma ki ḥacc ile zekât ile irerler
Maḳşûda olar terk-i cihân olmadan evvel

Tâc-ı ser-i ‘âlem olamaz bir kişi zâhid
Hâk-i ḳadem-i²⁰ ‘âlemiyân olmadan evvel

Bir mürşidiñ ayağına sür yüziñi sen de
Şol cāniñ evi tâ ki virân olmadan evvel

Nazmî lebi vâḳıf olasıñ rāz-ı nihāna
Tā murğ-ı rûhıñ beste dehân olmadan evvel (167)

Eserde “Tefekkürnâme-i Aḥvâl-i ‘Âlem ” başlıklı 81 numaralı şiir hikemî üslup örneklerindedir. Şair kendi gönlü ile dünyanın ahvali hakkında hasbihâl etmektedir. Şaire

²⁰ Tamlama belirtme durum eki ile yazılmış.

göre; insanoğlu fâni olan bu dünyada bir iki gün gibi kısa bir süre kalacak misafirdir ve kimin ne kadar zamanı olduğunu ne müneccimler ne de mühendisler bilebilir. İnsanlar gönüllerindeki emellerine ulaşabilmek için hiç durmadan uğraşırlar. Ancak bu kısa süreli misafir olduğumuz dünya için mücadele etmek beyhude bir çabadır ve bir kazancı da yoktur. Çünkü ister zengin olsun ister fakir olsun bu dünyadaki her insanın mutlaka bir derdi vardır. Bu sebeple fâni işlerle uğraşıp zamanımızı boşa geçirmek yerine dünyanın keyfini sürmek gerekir. Gazel nazım şekli ile 21 beyit olarak kaleme alınan manzumenin bazı beyitleri aşağıda verilmiştir:

Ey gönül geldiñ ise itmege dehri seyrân
Bir iki gün bu misâfirhânede oldiñ mihmân²¹ (81/1)

Niçe bir dağdağa-ı dehri çekersiñ ey dil
Aç gözüñ bir kere bak kim kime yâr oldı cihân (81/2)

Ne müneccim ne mühendis ne bilür evkâtı
Niçedir sâ‘at-i ‘ömriñ ne kadar kaldı zamân (81/6)

Gice gündüz bu cihân içre çalışdın sen de
Ne kazandıñ ne temettu‘ saña oldı ihsân (81/8)

Zengîñ olursa da bir ‘illet aña ‘arız olur
Ağniyâ ger fuçarâ cümleniñ aĥvâli yamân (81/11)

Kim kime ĥâlini şerĥ eylesün âyâ bilmem
Herkesiñ marazı gönlünde olubdır pinhân (81/15)

Uğraşurlar bu cihân içre bular her demde
Güyâ kalbinde yatur her biriniñ bir arslan (81/16)

Nazmîyâ zevkiñe bak ‘âlemiñ aĥvâlini ço
Mey ü maĥbûb ile dem sürmededir zevĥ-i cihân (81/21)

Nazmî, Alevi-Bektaşî ve rint-meşrep bir şair olduğu için *Dîvân* boyunca “kaba sofû” tabiriyle bilinen molla ve vaizlerden oluşın zahit grubunu samimi olmadıkları ve gösterişe düştükleri gerekçesiyle sert bir şekilde eleştirmiş ve özellikle de rint-zahit çatışmasını ele

²¹ Vezin kusuru var.

aldığı şiirlerinde eleştirel bir üslup kullanmıştır. Nazmî'ye göre zahitler; benliklerinden kurtulup gizli sırlara vâkıf olamamış cahil ve riyakar kimselerdir. Bu sebeple onları meclisinde istemez:

Cehl ile 'ilmiñ olup cümle hebā **ey** vā'iz
Bilmediñ 'ākibetiñ hayf saña **ey** vā'iz (155/1)

Ne revā cennet için terk-i mey u maḥbūb idüp
Bu seniñ söyledigiñ küll ü riyā **ey** vā'iz (155/2)

Benligiñdir **zāhidā** dūr eyleyen ḥaḫdan seni
Ḥod-be-ḥod bu rāz-ı pinhān āşikār olmaz saña (95/4)

Bu bezme gelme **ey** zāhid bizimle bir dem olmazsın
Kelām-ı 'ārif-i ḥaḫkı işidüp maḥrem olmazsın
Varup bir kerre erbāb-ı kemāle hem-dem olmazsın
Hemān öz lāfiña mecbūr olursın ebsem olmazsın
Saña her meclisinde söylesemde mülzem olmazsın
Degil kürsiye vā'iz 'arşa çıksan ādem olmazsın (223/1)

Nazmî, zahit grubunu eleştirdiği şiirlerinde hitap üslubunun gereği olan ünlemleri (ey, âyâ) kullanarak konuşma dilinin tüm özelliklerinden faydalanmıştır. Bu örneklerde fiiller daha çok “**inanma, söyle, dikme ve itme**” gibi emir ve istek kiplerinde çekimlenmiştir:

Terk idersek mey ü maḥbūbı eger cennet için
Ġayrı cennetde ne var **söyle** baña **ey** vā'iz (155/3)

Nazmî terk-i mey ü maḥbūb ider dirlerse
Yalan billāhi **inānma** sen aña **ey** vā'iz (155/6)

Şeyṭān gibi Ġmānıma göz **dikme be** zāhid
'Aşkı baña terk it deyu gel **itme** naşīḫat (106/3)

Dîvân'da başta tasavvuf ve din olmak üzere aşk ve rintlik gibi geleneksel konuları ele alan Nazmî; özellikle ehlibeyit, Hz. Ali, Hz. Hüseyin ve Kerbela hadisesini konu edindiği şiirlerinde duygu yoğunluğuyla lirik bir ifade tarzı benimsemiştir. Bu şiirlerde genelde ehlibeyte özelde ise Hz. Ali ve Hz. Hüseyin'e olan derin muhabbetini, onlara reva görülen eziyetlerden dolayı duyduğu üzüntüyü ve bu eziyetleri reva görenlere karşı nefretini dile

getirmektedir. Bu sebeptendir ki Muaviye, Yezid ve soylarının eleştirildiği şiirlerde bazı konuşma dilinin özelliklerini barındıran beddua ifadelerine rastlanmaktadır:

La‘net olsun ol Yezīd’iñ meslek-i ĩmānına
Ceddine ensābına hem devlet ü erkānına

Āline evlādına ‘ammīsine Mervān’ına
Atına hem itine koyununa çobanına

Dostuna sevenlere muħibbine yārānına
Tābi‘in bendesine hem çapusu derbānına²²

Çazīsine müftīsine hükmine devrānına
‘Adline ‘a‘āsına hem lu‘fına iħsānına²³

Āh āteşi yansun²⁴ her dem ol pelīdūñ cānına
Halka-i la‘net taşılısun hāşılı gerdānına

Hū diyelüm ey Hüseynīler geliñ²⁵ hep bir yere
Uğraya ol ervāh-ı hām Zu’l-fekār-ı Haydar’a (7/2)

Nazmī Dīvānı’nda, klasik Türk şiirinin XV. yüzyılda Ahmet Paşa ve Necâtî Bey ile başlayan XVI. yüzyılda Hayâlî Bey, Zâtî bilhassa Bâkî ile olgunlaşan ve nihayetinde XVIII. yüzyılda Nedîm ile en güzel örneklerinin verildiği âşıkane ve rindane şiire ait örnekler de yer almaktadır. Şair klasik üslubun mazmunlarını ve imajlarını özellikle gazel nazım şekli ile yazdığı şiirlerinde kullanmıştır. Çeviri yazılı metindeki 93 numaralı 5 beyitten oluşan gazel klasik üslubun güzel bir örneğidir:

[Fā‘ilātün fā‘ilātün fā‘ilātün fā‘ilün]
Gülşen-i hüsnuñde ben tek bir hezār olmaz saña
Benden a‘lā ‘andelīb ey gül-‘izār olmaz saña

Bāğa meyliñ var ise gel sevdiğim eyle nazar
Cism-i pür-dāğım gibi bir lāle-zār olmaz saña

²² “Hem dostuna sevenlere muħibbine yārānına/Tābi‘ne bendesine hem çapusu derbānına” Vezin gereği Hem kelimesi çıkartıldı.

²³ “Çazīsine müftīsine hem hükmine devrānına/‘Adline ‘a‘āsına hem lu‘fına iħsānına” Vezin gereği Hem kelimesi çıkartıldı.

²⁴ Vezin kusuru var.

²⁵ Metinde bu kelime “gelin” şeklinde yazılmış.

Rū-be-rū dildāra ḥālīñ ‘arz iderseñ her seher
Andan a‘lā bülbülüm bir baht yār olmaz saña

Devr-i çarḥdan aḡlama itme teşekkī ṭālī‘in
Yārı tenhā avlamaḡdan ḥüb şikār olmaz saña

Şüret-i zāhirde gerçi bī-ḥesābdır ‘āşıkıñ
Līk **Nazmī**veş ḥaḡikat dil-fikār olmaz saña²⁶ (93)

Nazmī’nin şiirleri incelendiğinde göze çarpan bir başka üslup ise XVIII. yüzyılda etkisini tamamen hissettirmeye başlayan “mahallîleşme akımı”dır. Eserde yer alan şiirlerin tamamı Türkçedir. Şiirlerde Arapça ve Farsça kelimelerden oluşan tamlamalar olmasına rağmen şair fiillerini ve rediflerini çoğunlukla Türkçe kelimelerden seçmiştir.

Eserde her bir beyit farklı bir meslek grubuna ithafen yazılmış olan 188. şiirde mahallîleşme akımının etkileri görülmektedir. Şiirde çok sayıda günlük konuşma diline ait kullanımlar, atasözü ve deyim yer almaktadır:

[Fe‘ilātün fe‘ilātün fe‘ilātün fe‘ilün]
Yine keştī-i dili **baḡr-i ḡama uğratdım**
Boca orsa hele başdan **ḡara yāre çatdım**

Kāle-i vuşlat-ı cānāneyi erzān buldum
Naḡd-i cān ile **pāzār eyledim aldım şatdım**

Ḳalmasun ben gibi ümmī deyü **āmīn diyerek**
İşte ṭıfl-ı dili ‘aşk **mektebine başlatdım**

Cān atup ḡüsnüne pervāneveş aldım fitili
Ben o mumcı güzele **şem‘-i dili parlatdım**

Lezzet-i ülfeti var dilde o baḡḡāl-piçenin
Ṭoḡrısı bu gice ben **yaḡımı bala katdım**

Şūḡ-ı āhengere dil vireli çār eṭrāfa
Āteş-i ‘aşkile **şerārelerim şıçratdım**

²⁶şüret-i zāhirde gerçi bī-ḥesābdır ‘āşıkıñ
Līk Nazmīveş ḥaḡikat bir dil-fikār olmaz saña vezin gereḡi bir kelimesi metinden çıkarıldı.

ızdırup Őohbeti aycı perile bu gice
Ne yalan Őoyleyeyim ulfeti pek **aynatdım**

Boyumun Őlusunu aldım o derzi Őuħdan
Her aan Şohbet-i vaşlı ben aña **ıtlattım**

O kızıl ehreli sakiye virup naħd-i dili
Bir iki bade **ayağ uzre** elinden atdım

O fişenkçi guzeliyle alarak mehtaba
Oh Kestane Şuyunda **rakibi patlattım**

ıl ... kim gormuŐ o berber pieniñ
Őabb-ı emredleri cınbız ile hep toplattım

Bade içmem didi meclisde o kaŐŐabzade
Mezelerden o oyun uzusunu **otlattım**

Telħ-kamım o Şekerci guzele dil vireli
Dost cevrinden aniñ ben ne **zehirler atdım**

eŐmime uyhu **ħarām oldu** bu Şeb Őubħa adar
Surdugum demleri canan ile añdım yatdım

Şarb iken vadi-i Turkiye ğazel tanzimi
Nazmiya atımı ben anda daħı **oynatdım** (188)

Eserdeki 183 numaralı Şiir sevgilinin ağzından yazılması ve 184 numaralı Şiir de sevgilinin ağzından yazılan Şiire cevap olarak yazılan bir nazire olması açısından dikkat çekicidir. İlk Şiirde Şair, sevgilinin bakış açısı ve ağzıyla sevgilinin guzelliğini, tabiatını, aŐıklarını ve kendisini deđerlendirmiŐtir. İkinci Şiirde ise Şair sevgilinin guzelliğini ve ona olan aşkını değerlendirmektedir:

Fermān-ı Dehān-ı Cānān

[Fe'ilātūn fe'ilātūn fe'ilātūn fe'ilūn]

ħusnūme gerçi ki bir dil-beri fā'ik goremem
Guzel olsa daħı medħ olmağa lāyık goremem

Hüsni hüsname eger beñzese de bir şūhuñ
Tab'ını tab'ıma elbetde muṭābık göremem

Görürüm şimdiki dil-berleri hercāyī bütün
Ṭoğrısı ma'şūka bu re'yi muvāfık göremem

Kıl u kale düşürüp mebhaş-ı zülfüm çoğunı
Söz uzar gerçi velī aşl-ı haḳāyık göremem

Niçe 'āşıklar²⁷ hele vaşlıma cān va'd itmiş
Līk **Nazmī** gibi bir 'āşık-ı şādık göremem (183)

Cevāb

[Fe'ilātün fe'ilātün fe'ilātün fe'ilün]

Hüsniñe ben gibi bir kimseyi 'āşık göremem
Senden özge güzeli kendime lāyık göremem

Bāğ-ı 'ālemde niçe biñ gül-i ra'nā açılır
Seniñ ey gönca-dehen hüsniñe fā'ik göremem

Bulunur gerçi cihāndır niçe hūb-rū ammā
Saña ey şūḫ güzellikde muṭābık göremem

Ġam-ı 'aşkıñla füzün olmada derdim lākin
Anı şerḫ itmege bir yār-ı muvāfık göremem

Gülşen-i hüsniñüñ ey gül niçe şeydāları var
Līk **Nazmī** gibi bir 'āşık-ı şādık göremem (184)

Şairin üslubunun dikkat çeken bir diğerk yönü de belli bir konu etrafında şekillenen yek-ahenk gazellerdir. Bu gazeller; Hz. Ali (92-128-208-213), on iki imam (94-175), şarap (98), kolera (103), gam (105), kadeh (113), sevgili (114), vücut (116-117), Girit (120), musikar (129), hat (154), vaiz (155), ayrılık (156-192), aşk (159), gamze (165), İstanbul (170), vatan (191), nevrüz (196), Hz. Hüseyin (207), kâtip güzeli (212) etrafında gelişen zengin hayallerle süslenmiştir.

²⁷ Vezin kusuru var.

Klasik Türk şiirinde karşılıklı konuşma şeklinde yazılmış şiirler, müraca'a olarak adlandırılır. Nazmî'nin şiirlerinde de müraca'a özelliği taşıyan beyitlere rastlanmaktadır:

Bülbüle **şordum ki** neymiş bunca efğāndan ğaraz
Büy-ı vuşlatdır **didi** ol verd-i ħandāndan ğaraz (152/1)

Çande ey şūĥ dehāniñ deyu itdikde su'āl
Didi yokdan ne şorarsıñ baña ol ħadd-i nihāl (313/31)

Ĥaste-dil pister-i firĥatde yaturken nāĝāĥ
Ĥışm ile geldi bir er **itdi** baña böyle **sū'āl** (308/14)

Ne yatarsun **didi** bu pister-i firĥatde müdām
Ne çekersin ĝam-ı bār-ı felegi çok ĥammāl (308/15)

Didim ayā nideyim derdime yok bir çāre
Çāre-cū her ne ħadar oldum ise emr-i muĥāl (308/16)

Didi ey ĝāfil-i nā-maĥrem-i erbāb-ı kerem
Var iken ehl-i vefā zat-ı pesendīde-ĥişāl (308/17)

Niçün ahvāliñi 'arz itmede taĥşīr itdiñ
Seni pāmāl ider elbette ki böyle ihmāl (308/18)

Yüri dergāhına sür yüziñi 'arz it ĥāliñ
Ol ki dergāhı olup ĥible-i eşrāf-ı ricāl (308/19)

Eserde yer alan 109 numaralı şiirde ise şair saba rüzgarı ile dertleşmektedir. Nazmî saba rüzgarından sevgilisine söylemek istediği şeyleri iletmesini ister. Hatta şair saba rüzgarından tecrübesiz olan sevgilisine yol göstermesini bekler:

Ey şabā yāre varup ĥaylī idüp ta'zīmāt
Pāyına yüz sürüp ahvālimi 'arz it bi'z-zāt (109/1)

Küçücükdür bilemez 'aşĥ u muĥabbet nidüĝin
Eger ister ise sen vir aña bir ta'līmāt (109/2)

Ka'be-i kūyuña uğratma raĥībi recm it
Ne revādır kim ola deyü sezā-yı cennāt (109/3)

Yok mıdır ‘aşıkına bāri selāmiñ diyerek
Nāz ider ise eger eyle birāz teşvīkāt (109/4)

Şair, arkadaşı Cafer-i Sadık Bey için yazdığı manzum mektup örneği olan 80 numaralı şiirde ve sevgilisine kırgınlığını dile getirdiği veda mektubu niteliğindeki 156 numaralı şiirde mektup tarzını kullanmıştır.

Nazmî, edebî anlamda üslubunu belirlerken farklı unsurlardan istifade etmiştir. Şairin üslubunun teşekkül etmesinde ve belirlenmesinde edebî sanatların, yerel söyleyişlerin, atasözleri ve deyimlerin etkisi bulunmaktadır. Şairin üslubuna etki eden bu unsurların ayrı başlıklar altında incelenmesi yerinde olacaktır.

3.2.1. Edebî Sanatlar

Edebî metinlerin anlaşılmasında ve yorumlanmasında edebî sanatların, önemi büyüktür. Özellikle konu klasik Türk şiiri olduğunda bu sanatlar daha da önem kazanmaktadır. *Nazmî Dîvânı*’nda tespit edilen edebî sanat örneği olan beyitlerin tamamının burada verilmesi çalışmanın hacmini arttıracığı için burada sadece eserde öne çıkan sanatlara örnek verilecektir.

3.2.1.1. Hüsnütalil

Hüsnütalil, bir olay ya da durumun meydana gelme sebepleri şairin içinde bulunduğu ruh halinin tesiri ile ifadeye güzellik katacak bir biçimde hayal ile izah edilmesidir (Saraç, 2007: 231). Ancak izah edilen bu sebeplerin kesin bir yargıya dayanması gerekmektedir. Hüsnütalilde, tecahülüarifte olduğu gibi bir yandan gerçek nedeni bilmezden gelme söz konusuysen bir yandan da sonucun hayali bir sebebe bağlanması vardır (Dilçin, 2009: 443).

Şaire göre bahar mevsiminde canlanıp yeşeren ağaçların bir sıra ve nizam içinde olmalarının sebebi sevgiliyi gördükten sonra selamlaşmak için ayağa kalkıp sıraya girmelerinden dolayıdır:

Göricек teşrîf-i dildârı kıyām eylediler
Hep yeşil cāme ile tûrdı selāma eşcār (310/34)

Şaire göre sümbül çiçeğinin şeklinin eğik olması sevgilinin nergis çiçeğine benzeyen gözünü ve gonca ağzını gördükten sonra ona boyun eğdiği içindir:

Nergis-i çeşm ile gönca-i femin seyr idicek
Lâlelerveş aña qarşu boyun egdi sünbül (34/2)

Güller sevgilinin güzel yüzünü gördükten sonra utandıkları için kırmızı renkli, sümbüller ise sevgilinin saçlarını gördükten sonra kıvrımlı olmuştur:

Güller kızarır şerm ile ruhsârını görse
Sünbül ham olur kâkül-i dildârı görünce (201/4)

Gökyüzündeki cihanı aydınlatan güneşin sürekli dünyanın etrafında dönmesinin sebebi ise Mu'allim Yüzbaşı Süleyman Bey'in yeni doğmuş bebeğinin güzelliğini kıskanmasıdır:

Bu bir ferzend-i hüsnâdır ki reşk-i hüsn ile her ân
Qarâr itmez döner sür'at ile şems-i cihân-ârâ (252/5)

Sabahın ilk saatlerinde gökyüzünün kızıl bir renk almasının sebebi ise güneşin doğuşu ile başlayan her gün, insanlara Kerbelâ'da Hz. Hüseyin ve yakınlarına zulmedilerek kanlarının döküldüğünü hatırlatmak içindir:

Hün-ı şâh-ı Kerbelâ'dır çarhda gülgün-ı şabâh
Mâcerâyı ehl-i aşka her gün itmekde îzâh (266)

3.2.1.2. İstiare

Teşbihin iki ana ögesi olan benzeyen (müşebbeh) ve kendisine benzetilen (müşebbehün bih) den sadece birinin doğrudan ya da dolaylı olarak söylenilerek söylenilmeyen ögenin kastedilmesi ile yapılan sanata istiare adı verilmektedir. Sadece kendisine benzetilen (müşebbehün bih) ile yapılan "açık istiare", sadece benzeyen (müşebbeh) ile yapılan da "kapalı istiare" denir (Saraç, 2007: 118-121). *Dîvân*'da istiarenin iki çeşidi de bulunmaktadır.

Aşağıdaki örnekte istiarenin iki çeşidine de rastlanılmaktadır. Birinci dizede sevgili mah-ı ken'an'a (Hz. Yusuf) benzetilmiş ancak benzeyen sevgili söylenmediği için açık istiare sanatı yapılmıştır. İkinci dizede ise âşık Hz. Yakup'a benzetilmiş ancak kendisine benzetilen durumunda olan Hz. Yakup söylenmediği için kapalı istiare sanatı yapılmıştır:

Mâh-ı Ken'anımdan ayrıldım meded zulmetdeyim
Güşe-i beytü'l-ğazen kim şimdi meskendir baña (90/2)

Aşağıdaki beyitin birinci dizesinde hem açık istiare hem de kapalı istiare sanatına yer verilmiştir. Divaneler zincire dizilen bir nesneye (boncuk) benzetilmiş ancak kendisine benzetilen nesne söylenmediği için kapalı istiare sanatı yapılmıştır. Mah'a benzeyen sevgili söylenmeyerek açık istiare sanatı yapılmıştır.

Dīvānelerin zencire bir bir dizer ol māh
Ger çözse idi kākül-i dil-cūy-ı muḥabbet (107/3)

3.2.1.3. İstifham

Sözü, sorulan soruya yanıt beklemeden duygu ve anlamı pekiştirmek güçlendirmek amacıyla soru biçiminde kullanmaya istifham denir.

Aşağıdaki örnekte “‘aceb ve ḳanḳı” soru sözleri ile istifham sanatı yapılmıştır:

Müneccimler buña bir zāyiçe hīç yazmamışlardır
‘Aceb ḳanḳı burūc içre var eşref sâ‘at-i rāḫat (309/11)

3.2.1.4. Leffüneşir

Sözlüklerde “dürüp toplama ve yayma” olarak açıklanan leffüneşir, klasik Türk şiirinde şairin birinci dizede zikrettiği iki ya da daha fazla sözcük ya da hüküm ile ilgili aralarında ilişki olan sözcük ya da hükümleri ikinci dizede sıralamasıdır. Birinci dizedeki sözcük ya da hükümler ile bunlara karşılık olarak zikredilen ikinci dizedeki sözcük ya da hükümler aynı sırayı takip ediyorsa “düzenli (mürettep) leffüneşir” sıralama farklı ise “düzenli olmayan (müşevveş) leffüneşir” denir (Saraç, 2007: 179).

Aşağıdaki örnekte birinci dizede verilen “külhan ve ayn-ı gülşen” ifadeleri için ikinci dizede “gülşen ve ayn-ı külhan” ifadeleri verilerek mürettep leffüneşir sanatı yapılmıştır:

Yār ile külḫanda olsam ‘ayn-ı gülşendir baña
Yārsız gülşende olsam ‘ayn-ı külḫandır baña (90/1)

3.2.1.5. Mecazımürsel

Bir kelimeyi, gerçek anlamı dışındaki bir anlamı kastederek aralarında benzetme dışında bir ilginin bulunduğu ve gerçek anlamın anlaşılması için bir engelin olmadığı başka bir kelime yerine kullanmaya mecazımürsel adı verilmektedir (Saraç, 2007: 110).

Dīvân'da şair, parçayı söyleyip bütünü kastetme yöntemi ile mecazımürsel sanatı yapmıştır. Aşağıdaki örnekte lebleri gülnar tabiri ile sevgili kastedilmektedir:

Yād eylemezem mīvesine bāğ-ı behiştîñ
Her çendi ki ol **lebleri gülnârı** görünce (201/3)

Aşağıdaki beyitte ise parça olan altı bin altı yüz altı ayet ifadesi ile bütün olan *Kur'ân-ı Kerîm* kastedilmektedir:

Altı biñ altı yüz altmış altı āyet ma'nîsin
Fehm idüp öyle kelām it hağ ola her bir sözüñ (163/4)

3.2.1.6. Mübalağa

Mübalağa, bir şeyi hakikatteki şeklinden daha fazla ya da daha azmış gibi göstererek ifade etmektir. Başka bir ifade ile bir durumu olumlu ya da olumsuz olarak ifade ederken aşırılığa kaçma işidir (Saraç, 2007:219).

Nazmî ehlibeyite olan sevgisini ve onlara reva görülen eziyet karşısında duyduğu üzüntüyü ifade ederken mübalağalı bir anlatım içerisinde. Gazellerinde ise sevgilinin güzellik unsurları ile âşğın yaşadığı maddi ve manevi hâllerin ifadesinde mübalağa sanatı sıkça karşımıza çıkmaktadır. Bunun dışında kasidelerin methiye ve fahriye bölümlerinde de mübalağa sanatının örnekleri vardır:

Cūy-ı eşkim o kadar mātem ile çağlar kim
Vaḳti gelmiş şanasın cūş idiyor Nehr-i Firāt (100/6)

Zülf-i dildārla miyānınıñ 'aceb farkı nedir
İnceden ince hesāb olsa eger kı²⁸ gibi (219/4)

Tek ü tenhā ḳalup eyvāh Firāt Nehri'nde
Eşḳ-i çeşmim aḳıdup şubḩ u mesā seyl gibi (219/5)

Düşeli **Nazmî** cüdā āh Sitanbuldan āh
Gelür her sâ'ati bu göñlüme bir yıl gibi²⁹ (219/6)

Göremem kendimi āyīneye baksam aşlā
Ol ḳadar za'if vücūd itdi beni 'aşḳ zīrā (301)

²⁸ Türkçe kelimedede med yapılmış.

²⁹ Türkçe kelimedede med yapılmış.

3.2.1.7. Nida

Seslenme sanatıdır. Şairin çok duygulanması ve heyecanlanması neticesini doğuran olayları ve varlıkları göz önüne getirip “ey, hey, yâ” gibi ünlemlerle onlara seslenmesidir. Bu sebeple nidâ sanatı tekrar ve teşhis sanatlarıyla birlikte kullanılmaktadır (Dilçin, 2009: 453).

Hey meded kân-ı mürüvvet pâdişâhım yâ Hüseyin
‘Arş u kürsî levh u kilki yağdı âhım yâ Hüseyin (7/3-6)

Ey efendim bu ferağ demde saña viridi Hudâ
Rütbe-i mihr-i sa‘âdet pertevinden bir nişân (13/8)

3.2.1.8. Tecahülûarif

Tecahülûarif, bilinen bir gerçeğin bir noktaya dayandırılarak bilmiyormuşçasına dile getirilmesidir. Kısaca “bilineni bilmezlikten gelme” olarak ifade edilen bu sanat; övgü ve yergide mübalağa, hayranlık ve kendinden geçme, üzüntü ve sevinç anında hissedilen duyguların dile getirilmesi, kınama gibi bazı özel amaçlar içermektedir (Saraç, 2007: 227).

Şair “Gülşen-i zevkiñ ‘aceb bülbüli mi yok” ifadesi ile tecahülûarif sanatına başvurduğu aşağıdaki örnekte yergide bulunmaktadır:

Gülşen-i zevkiñ ‘aceb bülbüli mi yok anda
Bir şadâ güş idemem nâlelerimden gayrı (218/3)

3.2.1.9. Tekrir

İfadeye açıklık kazandırmak, muhatabın dikkatini çekmek ve sözün tesirini arttırmak amacıyla sözcük ya da söz öbeklerinin tekrarlanmasına tekrar adı verilmektedir (Saraç, 2007:196)

Şair aşağıdaki beyitte sinesindeki yaralara dikkat çekmek için şerha kelimesini iki kez zikrederek tekrar sanatına yer vermiştir.

Sînem üzre şerha şerha dâğlar ey gönca-fem
Eşk-i firkatle açılmış nev-bahârıñdır seniñ (162/2)

Şair aşağıdaki manzumede anlamı güçlendirmek amacıyla Allah lafısını tekrarlamaktadır.

Dīger

[Fe‘ilātün fe‘ilātün fe‘ilātün fe‘ilün]

Sırr-ı gülbengi Muḥammed'den olanlar āgāh

Her nefes biñ kere dirler olar Allāh Allāh

Allāh Allāh diyen elbetde ki maḥrūm olmaz

Nazmīyā vird-i zebānıñ ola Allāh her gāh (249)

3.2.1.10. Telmih

Telmih, herkes tarafından bilinen geçmişteki bir olaya, ünlü bir kişiye, bir inanca ya da yaygın bir atasözüne söz arasında işaret etme, onu anımsatma sanatıdır. Telmih edilen hadise uzun uzadıya anlatılmaz bir iki kelime ile hatırlatılır (Dilçin, 2009: 461).

Telmih şairin en sık kullandığı sanatlardandır. *Dīvān*'da peygamberlere, mitolojik unsurlara ve hikâyelere, hadislere, mesnevi kahramanlarına telmih yapılmaktadır. Bu telmihlerden bazıları aşağıda örneklenmektedir:

Aşağıdaki beyitte Zekeriya peygamberin testere ile şehit edilmesi hadisesine telmihte bulunmaktadır:

Erre-i cevriñ görünce ‘ākibet bī-nāb olup
İbn-i Yahyāveş maḥāmın eyledi dārü's-selām (40/2)

Nisan ayında yağın yağmurun istiridyede inci, yılanlarda ise zehir oluşumuna sebep olma inanişına telmih yapılmaktadır:

Āb-ı nīsānveş Ḥudā'nıñ raḥmeti te'sīr idüp
Bir şadefde ḥāşıl oldı bu dūr-i yekdānemiz (67/4)

Süleyman peygamberin mühür olarak kullandığı yüzüğünün dev tarafından çalınması hadisesine telmih yapılmaktadır:

Sen ol Āşaf'sıñ ey Āşaf eridi zātıñ ol devre
Ne mümkün idi ki dīv zabṭ ide mühr-i Süleymān'ı (69/6)

Leyla ve Mecnun hikâyesinde Mecnun'un Leyla'nın aşkı ile çöllere düşmesi ve kuşların başına yuva yapması hadisesine telmih yapılmaktadır:

Murğ-ı gam lāne yapup başıma ‘aşkıñla seniñ
Olalı ben saña Mecnūn vü baña sen Leylā (96/3)

Hız. Yusuf'un kardeşleri tarafından kuyuya atıldıktan sonra babası Yakup peygamberin ağlamaktan gözlerinin kör olması hatırlatılmaktadır:

Çāh-ı ğamda k̄alalı Yūsuf-ı Ken'ān emeli
Cümle ihvān baña Ya'kūb gibi her gün ağlar (124/7)

İsa peygamberin ölüleri nefesiyle canlandırması mucizesine telmih yapılmaktadır:

Virse ger k̄alīb-ı bī-rūha n'ola tāze hayāt
Mişl-i 'İsā-nefesim cevher-i cāndır sūhanım (189/2)

Allah'ın, ilk insan olan Âdem peygamberi yarattıktan sonra tüm meleklerden ona secde etmesini emretmesi ve sadece şeytanın bu emre karşı gelerek Âdem peygambere secde etmeyip isyan etmesi hadisesine telmih yapılmaktadır:

Vücūd-ı Âdemi eyleyüp inşā
Buyurdu fecr ü Hāzret-i Mevlā
Gerçi iblis secde itmemiş ammā
Nazmī o fermāna k̄ā'il olmuşuz (242/3)

Ad kavmi hükümdarı Şeddad'ın cennete benzetmek amacıyla yaptırdığı İrem adındaki bahçelere telmihte bulunmaktadır:

Ne bāğçe bāğçe-i bāğ-ı İrem'den bir nişāndır kim
Bu tarz üzre bināsın görse reşk eyler idi *Şeddād* (306/3)

Firavun'un zulmünden kaçan Musa peygamberin Tur Dağı'nda Allah'ın lütfuna mazhar olup O'nunla konuşması mucizesine telmihte bulunmaktadır:

Havfımız yok hele Fir'avn zamāndan aşlā
Luṭf-ı Mevlā'yı hemān Ṭūr-ı tecellā bilürüz (145/3)

3.2.1.11. Tenasüp

Tenasüp, herhangi bir konu üzerinde aralarında tezat dışında çeşitli yönlerden bir ilişki bulunan en az iki kelime, terim ve deyim bir mısra veya beyit içinde sıralama amacı gütmeyen, rastgele, kullanma sanatıdır (Dilçin, 2009: 431).

Dîvân'da gülşen, gül, bülbül, bağban; gonca, nergis, lale, sümbül; mihnet, hasret, firkat, cüda; doğmak, mehpare, ebr, seyyare gibi birbiriyle ilgili kelimelerin bir arada kullanıldığı çok sayıda tenasüp örneklerine sıkça rastlamak mümkündür:

Güler **gül bülbül** ağlar **bāgbān** hayretde kalmışdır
Bu **gülşende** 'aceb mi olmasa cem'iyet-i rāhat (309/7)

Nergis-i çeşm ile **gonca-i** femin seyr idicek
Lälelerveş aña karşı boyun egdi **sümbül** (34/2)

Ne yaman **mihnet** imiş ādeme **leyl-i hasret**
Ne yaman **firkat** imiş 'aşıkā **eyyām-ı cüdā** (97/6)

Doğmadı firkat şebinde gönlümüñ **meh-pāresi**
Kağı **ebr** içre nihāndır bahtımıñ **seyyāresi** (211/1)

3.2.1.12. Teşbih

Sözü daha etkili kılmak amacıyla aralarında çeşitli yönlerden ilgi bulunan iki varlıktan, benzerlik bakımından güçsüz durumda olanı nitelikçe daha güçlü olana benzetmeye teşbih denir. Benzetme yapılan sözcükler gerçek anlamlarıyla kullanıldığı için teşbih bir mecaz sanatı değildir (Dilçin 2009: 405).

Nazmî Dîvânî'nda kaş hançere (161/1), hilale (204/4), kemana (287); kirpik okun ucundaki peykâna (161/1); yüz güle, goncaya, gökyüzüne (204/4); kakül sümbüle (168/3); boy serviye (25/2), mektuba (287); gönül kuşa (234/4); ciğer kebaba (200/1); dudak şaraba (157/1), kevsere (151/2) teşbih edilen unsurlardan bazılarıdır.

Ḳavs-i ebrūsı każā **hançeridir** ol şūhıñ
Tîr-i müjgānı ecel **peykeridir** ol şūhıñ (161/1)

Rūyına gülgonca ham kākülüne sümbül direm
Āh kim sevdā-yı zülf ile perīşāndır göñül (168/3)

Āsumān-ı hüsni üzre **māh-ı nev** bulmuş husūf
Vesme çekmiş şanmañız ol meh-liķā kaş üstüne (204/4)

Şarqdan garba resīde olur elbet yeter āh
Ol **kemān ebrū** bükünce **ḳaddimi mektüb** gibi (287)

Nāʾil-i luḡfunuñ aṣḥābını taʿdād itmem
Mebḥaṣ-ı zülf-i dilārā gibi ḥaylī söz uzar (310/27)

3.2.1.13. Teşhis-İntak

Sadece insanlara ait olan özelliklerin insan dışındaki canlı ve cansız varlıklar ile mücerret duygu ve düşüncelere yüklenilmesine teşhis, konuşma yeteneği olmayan bu varlıkları konuşurmaya ise intak adı verilmektedir (Saraç, 2007: 121).

Şair aşağıdaki iki beyitte mihnet duygusuna insana ait olan dostluk kurma ve sufi meşrep olma gibi özellikler yükleyerek teşhiş sanatına başvurmuştur.

Benim yār-i ḳadīmimdir ki benden hīç cüdā olmaz
Ferah gibi degil fānī yanımda bāḳīdir miḥnet (105/4)

Benim yanımdan ayrılmaz velākīn şūfī meşrebirdir
Dem-i meyḥāneyi añsam aña hīç eylemez raḡbet (105/5)

Şair aşağıdaki iki örnekte ise hem teşhis hem intak sanatlarına yer vermiştir. Birinci beyitte insana ait olan hâlini bildirme, söyleme eylemeleri ah rüzgarına yüklenmiştir. İkinci örnekte ise yine insana ait olan konuşma özelliği bülbüle yüklenmiştir.

Yāre varsun bād-ı āhım ḥāl-i zārım söylesün
Firḳat ile genc-i ḡamda zārdārım söylesün (192/1)

Bülbüle şordum ki neymiş bunca eḡḡāndan ḡaraż
Būy-ı vuşlatdır didi ol verd-i ḥandāndan ḡaraż (152/1)

3.2.1.14. Tevriye

İki ya da daha fazla anlama gelen sözcüğün yakın anlamının söylenip uzak anlamının düşündürüldüğü bir sanattır (Saraç, 2007: 207).

Aşağıdaki beyitte şair kenar sözcüğünü kucak ve kıyı anlamlarını karşılayacak şekilde tevriyeli olarak kullanmaktadır:

Bir şadefdir dil güherlerle ṭoludur leb-be-leb
Çāre ne deryā-yı ḡamda yok aña hīç bir kenār (70/16)

Aşağıdaki beyitte ise şair, Leyla ve Mecnun isimlerini hem aşk hikâyesindeki karakterlerin özel isimlerini hem de sözlük anlamları olan gece ve deli manalarını karşılayacak şekilde tevriyeli olarak kullanmıştır:

Beni **Mecnūn** gibi şahrālara şaldı bahtım
Baña göstermedi hīç çāre-i **Leylā**-yı firāk (160/2)

Aşağıdaki beyitte şair murat sözcüğünü hem Sultan V. Murat'ın özel ismi hem de arzu, dilek, istek gibi sözlük anlamını karşılayacak şekilde tevriyeli olarak kullanmaktadır:

Her umūrunda muvaffıķ eyleye Mevlā seni
Çarḥ-ı devrān eylesün devriñde bir def'a **Murād** (318/4)

Aşağıdaki beyitte şair mithat sözcüğünü hem Mithat Paşa'nın özel ismi hem de övme, methetme gibi sözlük anlamını karşılayacak şekilde tevriyeli olarak kullanmaktadır:

Sensin ol Āşaf-ı memdūḥ-şiyem ehl-i kerem
Midḥat'iñdir şu'arāya seniñ aķdem-i āmāl (313/22)

Aşağıdaki beyitte ise şair dem sözcüğünü zaman ve içki anlamlarını karşılayacak şekilde tevriyeli olarak kullanmaktadır:

Çün *seķāhūm rabbūhūm* ḥamrıñ içen 'āşıklara
Sākī-i Kevşer **dem**inden bir işāretdir şarāb (98/2)

Nazmî birçok örnekte ayak sözcüğünü hem kadeh hem de insan uzvu manalarını karşılayacak şekilde tevriyeli olarak kullanmaktadır:

Sākī **ayağın** öpeyim bir ṭolu cām vir baña
Kevşer-i la'liñe ḥayrān oldığım **dem**dir bu **dem** (180/5)

Benim ol pehlivān-ı bezm-i meydān-ı kadeḥ-peymā
Ayağın sākīniñ yek şadmede aldım nerīmāne (205/2)

Gel güreş ṭutma gönül sen derd ü ğamla 'ārif ol
Pehlevān iseñ eger al sākīniñ **ayağını** (215/2)

Ayağın baş üzre ķorsa çok degildir sākīniñ
Her kadeḥde **Nazmī**'ye būs itdirir dudağını³⁰ (215/6)

³⁰ Bu beyit mürekkep ile derkenara yazılmıştır.

3.2.1.15. Tezat

Tezat; iki duygu, düşünce ve hayal arasında birbirine karşıt olan nitelikleri bir arada söyleme sanatıdır. Bu karşıtlık sadece var-yok, iyi-kötü gibi bir zıtlıktan ibaret değildir. “Sevmek-sevmemek, bilmek-bilmemek” gibi olumlu-olumsuz eylemleri, “baba-oğul” gibi aralarında bağ bulunan ve birinin anlaşılması diğerine bağlı olan sözcükler arasındaki ilişkiyi ve hatta farklı renklerin birbirlerine karşı durumlarını dahi kapsayan bir karşıtlıktır (Dilçin, 2009: 449; Saraç, 2007: 163).

Dîvân'da “var-yok, ölüm-hayat, yar-ağyar, gülmek-ağlamak” gibi birbirleriyle zıt ifadeler ile yapılan tezat örneklerine yer verilmiştir:

Yok yüzünden sevdiğin ey sūfî yār olmaz saña
Var yüzünden sevmediğin elbetde var olmaz saña (95/1)

Yoğı vār itmekdir ancak gayreti ehl-i diliğ
Varı yoğ itdiğin bu pāzār içre kār olmaz saña (95/2)

Leb-i cān bahşığı ider ‘āşığıña bahş-ı **hayāt**
Tīr-i gamzeğ ise itmektedir ĩmā-yı **memāt** (100/1)

Yäre yār ağıyāra ağıyār hem **hayātız** hem **memāt**
Nefh-i İsrāfil’de çün ki şūr olan Bektāşīyüz (141/3)

Güler gül bülbül **ağlar** bāğbān hayretde kalmışdır
Bu gülşende ‘aceb mi olmasa cem‘iyyet-i rāhat (309/7)

Ağlasam ben **güler** ol gönca dehen hazz eyler
Bāğa revnağ virir elbette nüzül-i reşehāt (100/3)

3.3. Atasözleri ve Deyimler³¹

Nazmî'nin üslubunun en belirgin özelliklerinden biri, şiirlerini atasözü ve deyimlerle süsleyerek farklı çağrışımlar meydana getirmesidir. O; Necâtî Bey'in başı çektiği, zengin hayallerle örülmüş derin manalar barındıran bir üslubun temsilcisidir. Fikirlerini ispat edebilmek için atasözlerini ve deyimleri sık sık kullanmaktadır.

³¹ Örnekleri verilen atasözleri ve deyimler için kaynak olarak *Türk Dil Kurumu Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü* kullanılmıştır.

Nazmî atasözü kullandığı bazı örneklerde “bu meseldir ve meşhurdur” gibi ifadeler kullanmaktadır. *Dîvân*'da yer alan bazı atasözleri şunlardır:

Bülbülü altın kafese koymuşlar, “ah vatanım” demiş: Kişi, başka yerlerde ne kadar rahat ve mutlu olursa olsun yine de kendi yurdunu özler:

Bu meseldir **kosalar bülbülü altın kafese**
Hâr iken meskeni itmekde temennâ-yı vaţan (191/3)

Gözlüye gizli yoktur: Görmesini bilen kişiden hiçbir şey gizlenemez:

Gözlüye gizli olur mı **olmaz** ammâ **Nazmîyâ**
Kande ol göz kande ol er çeşm-i ‘irfân kandedir (132/6)

Herkesin gönlünde bir aslan yatar: Herkesin kendine göre büyük bir emeli vardır:

Nazmîyâ meşhürdür **her dilde bir aslan yatur**
Muhtelifdir bahş olunmaz gerçi meşreb başkadır (133/7)

Su uyur, düşman uyumaz: Düşmana karşı her zaman uyanık davranmak gerekir:

Nazmîyâ rāhatı yok hāşılı ehl-i ‘aşkıñ
Şu uyur düşmen uyur haste-i hicrân uyumaz (139/6)

Nazmî Dîvânı 'nda yer alan bazı deyimler ve örnek beyitleri şunlardır:

Aç kalmak: Karnını doyuramamak:

Aranılsa niçe cāhiller³² hele **aç kalur**
Çıksa anbār-ı haķıkatden eger vāye-i feyz (153/4)

Ağız sulanmak: 1) İmrenmek. 2) Yeme, içme isteği artmak:

Ķanına teşnedir ‘uşşāķınıñ ol ĝamze-i tîz
Va‘d-i cān itsek aña hazz ile **ağız sulanur** (122/4)

Ağızını aramak (yoklamak): Konuşturarak düşüncesini öğrenmeye çalışmak:

Aradım ağızını kim var mıdır anda bir ĥarf
Bulmadım vuşlata dā‘ir ne kelām u ne mā‘il (313/32)

³² Vezin kusuru var.

Akla sığmamak: İnanılacak gibi olmamak, akla uygun gelmemek:

Bir saçı Leylâ'ya Mecnûn olmadan girmez ele
‘Akla sığmaz fikre gelmez çün ki heyhât-ı vücūd (117/6)

Al kanlara boyanmak: 1) Yaralanmak. 2) Vurularak ölmek. 3) Şehit olmak:

Çeşm-i cellâdına kim karşı turur ‘âlemde
Her kaçan gamze-i hûn-h’ârıñı **kana boyanur** (122/5)

Ateş püskürmek: Çok öfkeli olmak:

Âteş püskürse ağızından kaçan armstrong toplar
Yanar bağır-ı ‘adū eyler ... kendüsin ilķā (317/13)

Ayağını çekmek: Sık sık gittiği bir yere artık uğramaz olmak, ilgiyi kesmek:

Bak işte yāğ kapanında yemenici ‘Azîz Usta
Ayağ çeküp bu dükkân-ı fenâdan kılmadı rağbet (39/2)

Bağrını delmek: Çok dokunmak, içine işlemek:

Ey kemân-ebrū meded yok mı benim efgânıma
Tîr-i hicriñ te’sîr itdi sîne-i sūzânıma
Nevk-i gamzeñ **deldi bağrım** tā dikildi cânıma
Ben niçe ‘arz eyleyem aḥvâlimi sulṭânıma
Emr it ol cellâd-ı gamzeñ girmesünler kanıma (237/1)

Baş eğmek: 1) Saygı göstermek için baş eğerek selamlamak. 2) Direnmekten vazgeçip buyruk altına girmek:

Sözi mi tutmamağa ḥaddi mi vardır çarḥıñ
Baña **baş egmemek** oldu aña bir emr-i muḥāl (313/3)

Baş göstermek: Belirmek, ortaya çıkmak, zuhur etmek, vuku bulmak:

Mükemmeldir müheyyâdır mühimmâtı donanmanıñ
Ne mümkün göstere baş bir ṭarafdan keştî-i a’dâ (317/12)

Baştan çıkmak: Ahlakı bozulmak, doğru yoldan ayrılıp uygunsuz işlere yönelmek:

Gözi çıksun güzelim kākülüne göz dikenin
Çıkdı başdan diyerek katline fetvā vireniñ
Şāneveş çāk ola cismi aña eller süreniñ
Boynı cellād eline gelsün anı kaṭc ideniñ
Ḳurusun elleri miḳrāzı aña göstereniñ
Sevdiğim perçemini ‘ömri kesülsün keseniñ (224/1)

Belaya çatmak (girmek, uğramak): Beklenmedik bir bela ile karşılaşmak:

Nazmīyā çāh-ı **belāya uğradır** encām-ı kār
Öz birāder terciḥ olmaz ḥaḳḳ-ı sırdāş üstüne (204/5)

Bayram etmek: Çok sevinmek:

On bir ay yirmi toḳuz gün şavm-ı hicrāniñ tıttup
Görmedikçe ben o māhı dil de **bayrām eylemez**³³ (140/4)

Beyaza çekmek: Yazıyı temize çekmek:

Hep **beyāza çekeriz** nüṣḥa-i ḥüsnüñ lākin
Çeşm ü ebrūsını gāyet ile esmer oḳuruz (144/3)

Birbirine düşmek: Araları açılmak, aralarında anlaşmazlık çıkmak:

Düşürüp āşıḳ-ı bī-çāreleri **birbirine**
Dilerim ānı Ḥudā’dañ ki yüz üzre sürine
Zülfini kaṭc ideni kesmeli kāfir yerine
İtdiğın bulsun urulsun da ḳazā ḥaṇçerine
Ḳurusun elleri miḳrāzı aña göstereniñ
Sevdiğim perçemini ‘ömri kısalsun keseniñ(224/6)

Boyunun ölçüsünü almak: 1) Kendi yetersizliğini, beceriksizliğini anlamak. 2)
Beklediği yakınlığı görememek:

Boyumun ölçüsünü aldım o dürzī şūḥdan
Her kaçan şoḥbet-i vaşlı ben aña çıtlattım (188/8)

³³ On bir ay yigirmi toḳuz gün şavm-ı hicrāniñ tıttup
Görmedikçe ben o māhı dilde bayrām eylemez metinde bu şekilde yazılmıştır vezin gereği yirmi okundu.

Can atmak: Şiddetle arzu etmek, çok istemek:

Tiğ-i kahrın eger a'ḍāya ḥavāle kılsam
Cān atar dūzaḥa ḥavf ile cüyüş-ı kuffār (310/18)

Can baş üstüne: İstenilen şeyin büyük bir memnunlukla yapılacağını anlatan bir söz:

Ger dilerseñ cānımı vaşlıñ için āmādeyim
Başka emriñ var ise ey dil-rübā **baş üstüne** (204/3)

Cana (Canına) can katmak: Yaşama gücünü artırmak:

Hātırım şormağıçün geldi bugün yanıma bir şūḥ
Tāze bir cān hemān **katdı** benim cānıma bir şūḥ (114/1)

Canına minnet (olmak): Beklenilmeyen iyi bir durumla karşılaşıldığında duyulan memnunluğu anlatmak için söylenen bir söz:

Bir şūḥ ile meclisde bu şeb eyleyüp ülfet
İtdim niçe şöḥbet
Ol şūḥ-ı cihān itdi baña ḥayli muḥabbet
Pek cānıma minnet (104/1)

Canından usanmak: Ölümü göze alacak kadar sıkıntı içinde olmak:

Bir alay şāf gönüller aña karşı varamaz
Görseler ṭabur-ı müjgānını cānlar uşanur (122/3)

Ben uşanmam güzelim cevr-i ḡamiñdan ammā
Līk cāndır uşanur bunca cefādan ḡayrı (214/4)

Canından geçmek: Ölmek için hazır olmak:

Bu meydān-ı melāmetde **geçenler cān** ile başdan
Bulur feyz-i ebed anlar Cenāb-ı Hācī Bektāşdan (277)

Can vermek: Ölmek:

Şefi'ī rüz-ı maḥşerde ola ol sākī-i Kevşer
İmāmınıñ yolunda **virdi cānın** çünkü bī-minnet (39/4)

Canını vermek: Kendini feda etmek. 2) Hiçbir şey esirgememek. 3) Bir şeye çok düşkün olmak, çok sevmek:

Cāndan geçerim Nazmī gibi vaşlına irsem
Tek **cānımı virsem**
Ey şūḥ cihān yolıña biñ cān fedādır
Yüz biñ de fedādır (123/7)

Çile çekmek: Büyük sıkıntı ve üzüntü içinde yaşamak:

Çekerim çilesini āh o kemān ebrūnuñ
Tīr-i hecrinden anıñ yārelerim var dilde (206/2)

Damga vurmak: 1) Damgalamak. 2) Mec. İz bırakmak:

Yoqladı göñlümi yār emti‘a-yi zūlmünde
Urdı kālā-yı dile cevr ile **tamğa**-yı firāk (160/3)

Derde (derdine) derman olmak: Soruna çözüm bulmak, sıkıntıyı geçirmeye çare göstermek:

Şāh-ı ‘aşka bende-i fermān olan Bektāşiyüz
Rāh-ı ‘aşka hādī-i burhān olan Bektāşiyüz
Derd-i ‘aşka biz bugün **dermān olan** Bektāşiyüz
‘İyd-i ‘aşka cān ile ḳurbān olan Bektāşiyüz
Mülk-i ‘aşka ‘aşk ile sultān olan Bektāşiyüz (227/1)

Diş bilemek: Kötülük yapmak için fırsat beklemek, hıncını gösterir bir durum almak:

Destereci Aḫmed Aḡanıñ dıraḫt-ı ‘ömrine
Diş bilirdi ḫaylī demdir bu sipihr-i bed-merām (40/1)

Dünyadan geçmek (el çekmek): Bir kenara çekilip toplum yaşamına karışmamak:

Mümeyyiz meclisi bahriyyede Edhem Efendi’nin
Bağ işte **el çeküp** vālidesi **dünyādan** āḫirkār (312/2)

Eflake ser çekmek: Çok yüksek olmak:

Ser çeken eflake āh te’sīr itmez mi saña
Ḳıl mürüvvet ‘aşıḳānıñ çeşmi pür-ḫūn olmasun (193/2)

El almak: 1) Tarikatlarda bir mürit, müşşidinden, başkalarına yol gösterme iznini almak. 2) Bir sanatı yapmak için ustanın iznini almak. 3) Kâğıt oyunlarında karşı tarafın oynadığı kâğıdın daha önemlisini oynayarak üstünlük sağlamak:

‘Uğdemize h̄āriciñ ƒa‘nı ile gelmez h̄alel
Biz rızā-yı h̄odimiz ile **alup** müşşidden **el**
Hızr u İsa dahı eñ ednāmıza olmaz bedel
Biz ‘aƒā-yı řāh-ı merdānız cihāna tā ezel
Ĝāfirī’z-zēnb olmağa řāyān olan Bektāřiyüz (227/3)

El çekmek: Vazgeçmek:

Nazmī ‘āřıkdır saña ey řāh-ı h̄übān ƒoğrısı
Çekmez el senden egerçi virse de cān ƒoğrısı
‘Aşkına arz u semā řāhiddir el-ān ƒoğrısı
El-meded müřtākīñim ey mihr-i rařřān el-meded
El-meded hayrāñim ey māh-ı tābān el-meded (238/4)

Elinden tutmak: 1) Yardım etmek. 2) Kayırma:

Meded lağzīde pāyem küll-i ‘iřyān iƒre ğaltānam
Elinden ƒut beni ğaldır amān yā Murtażā düřdüm (187/7)

Ettiğini bulmak (çekmek): Yaptığı kötü davranışın karşılığını görmek:

Düşürüp āřık-ı bī-ĉāreleri birbirine
Dilerim ānı H̄udā’dañ ki yüz üzre sürine
Zülfini ƒaƒ‘ ideni kesmeli kāfir yerine
İtdigin bulsun urulsun da ƒazā h̄anĉerine
Ĝurusun elleri miĉrāzı aña göstereniñ
Sevdigim perĉemini ‘ömri kısalsun keseniñ(224/6)

Ezber etmek: Ezberleyerek akılda tutmak:

Ķıřřa-i esrār-ı ‘aşkı oĉumıř ĉün tā ezel
Eylemiş ‘ilm-i muĉabbet dersini **ezber** ĉadeĉ (113/5)

Ezber okumak: Bir metni veya sözü herhangi bir yere bakmadan bellekte kalan biçimiyle söylemek:

Mekteb-i ‘ařĉda biz nevhāƒı dil-ber oĉuruz
H̄āfızız Muşşaf-ı ruĉsārını **ezber oĉuruz** (144/1)

Feda etmek: Kıymak, gözden çıkarmak:

‘Āşıklar rāh-ı dil-bere sirişkini revān eyler
Vişāl-i müjde-i yāre **fedā**-yı baş u cān **eyler**
Güzeller ‘āşıkā gerçi cefāyı her zamān eyler
Cefā-yı dil-bere mā’il dil-i ‘āşık figān eyler
Dil-i āzāde kim sa‘y eyler āşık inkisār eyler (230/5)

Feda olmak: Uğruna yok olmak:

Vaşl ile hürrem iderse beni ol şūh-ı cihān
Reh-i vaşlına **fedā olsun** hemān³⁴ baş ile cān (194/1)

Fetva vermek: 1) Herhangi bir işlemin veya eylemin din kurallarına uygun olup olmadığı konusunda konuyla ilgili bilim adamlarınca açıklama yapılmak. 2) Bir işin yapılabilmesi için yargıda bulunmak. 3) Mec. Gereksiz yere emir verir gibi konuşmak:

Sākīyā mey şun günāhı varsa olsun boynuma
Virselers fetvā vebāle rüz-ı nevrūzdur bugün (196/10)

Gam çekmek: Tasalanmak, kaygılanmak, üzülmek:

Sākī-i dehr-i şikest eyledi peymānemizi
Felek işkeste idüp bu dil-i dīvānemizi
Künc-i gāmda **çekeriz** biz **gam**-ı cānānemizi
Ne arar var ne şorar hātır-ı vīrānemizi
Şanki ‘ālemde hemān lūtf u mürüvvet yandı (232/4)

Gam yememek: Tasa etmemek, kaygılanmamak, üzülmemek:

Çün ezelden gam türabıyla binā olmuş beden
Rūzgārıñ mihnetinden **gam yemek** aña neden
Tağlarca bār-ı firqat çekmede bu cān u ten
Me’lūf olmuş tīg-i gerdūn ile çāk olsamda ben
Ġamdan olmam korkarım kim ‘ār helāk eyler beni (234/2)

³⁴ Vezin kusuru var.

Göklere çıkmak: Pek çok yükselmek:

Perde perde āh-ı ‘āşık gibi **çıksa göklere**
‘Ayb olumaz hāl-i ‘aşkıdır hep beyān-ı mūsīkār (129/3)

Göz dikmek: Bir şeyi ele geçirmek isteğine kapılmak:

Gözi çıksun güzelim kākülüne **göz dikenin**
Çıkdı başdan diyerek katline fetvā vireniñ
Şāneveş çāk ola cismi aña eller süreniñ
Boynı cellād eline gelsün anı kaṭc ideniñ
Çurusun elleri mikrāzı aña göstereniñ
Sevdiğim perçemini ‘ömri kesülsün keseniñ (224/1)

Günahı (günahı vebali) boynuna: “Ben karışmam, sorumluluk sana veya ona düşer” anlamında kullanılan bir söz:

Sākīyā mey şun **günāhı** varsa **olsun boynuma**
Virselers fetvā vebāle rüz-ı nevrūzdur bugün (196/10)

Güreş etmek (tutmak): Güreşmek:

Gel **güreş tutma** gönül sen derd ü ğamla ‘ārif ol
Pehlevān iseñ eger al sākīniñ ayagını (215/2)

Hacet kalmamak: Gereği olmamak:

Hikmet-i Loqmān’a **hācet kalmadı** şimdengeru (C)
Buldı şihhat haste diller göricek dīdārını (N) (209/3)

Hacet yok: “Gerekliği yok, gerekli değil, istemez” anlamında kullanılan bir söz:

Vaşf-ı hüsniñ sevdiğim yüz biñ kadar meddāhı var
Bulmadı evşāf-ı hālīñ hālā bir yerde karar
Yokdur[ur] ta‘rīfe **hācet** gün gibi bu āşikār
Var mı olmuş nā’īl-i itmām vaşf-ı hüsni-yār
Mebhāş-ı zülfünde elbet kıl u kālın gösterir (233/3)

Haram olmak: Bir şeyden gereği gibi yararlanamamak:

Çeşmime uyhu **harām oldı** bu şeb şubha kadar
Sürdüğüm demleri cānān ile ańdım yatdım (188/14)

Hatır sormak: Hal hatır sormak:

Hātırım şormağıçün geldi bugün yanıma bir şūh
Tāze bir cān hemān katdı benim cānıma bir şūh (114/1)

Hayra yormak: Rüya veya olayı iyi bir durumun belirtisi saymak:

Ru'yāları hep 'aksi çıkar **hayra da yorsa**
Pür-h'āb olanıñ dīdesi ālūde-i ğaflet (106/6)

Hayran olmak (kalmak): Çok beğenmek:

Haste-i derd-i ğamı 'aşka ararken dermān
Göricek hüsniñi sākī saña **oldum hayrān**
Sen ise nār-ı ğamıñla beni itdiñ sūzān
Sīh-i miħnetde ciger oldı mişāl-i büryān
Ben şarāb istedim ey şūh kebāb istemedim (226/2)

Hesap etmek: 1) Bir işin kazancıyla giderini karşılaştırarak bir sonuca varmak. 2)

Düşünmek, tasarlamak:

Gönlümü aldı ezelden bir şeh-i³⁵ 'āli cenāb
İtdiği cevr ü cefāyı bir kerre **itmez hesāb**
Öyle şūha meyl iden çekmekdedir dā'im 'azāb
'Aşıkıñ ma'cūr olan dil mülkini kıldı ħarāb
Böyle derde dūş olan ma'cūr u ābād olmamış (231/2)

Hasret çekmek: Özlem duymak:

Nār-ı 'aşkıñla gönül **çekmede hasret** yandı
Dil ü cānımda bu şeb şu'le-i firķat yandı
Olmadı zerrece 'aşk ehline hürmet yandı
Allāh Allāh ne bu āteş ki fütüvvet yandı
Ne fütüvvet dil ü cān 'aşk [u] muħabbet yandı (232/1)

³⁵ Belirtme durum eki ile gösterilmiş.

Kan ağlamak: Büyük bir üzüntü içinde bulunmak:

Akrabâsı şöyle ıursun hemcivârı zâr idüp
Mâtemile vâlideyni çok mıdır **ağlarsa kân** (84/3)

Kan dökmek: Ölüme yol açmak, cana kıymak:

‘Ömrüm oldukça eger nefred idersem yeridir
Âteşî âhım ise ıağları billâh eridir
Tîzdir tîğ-ı zebânım ki kazâ hançeridir
Zâlimiñ **kanını dökmekte** belâ neşteridir
Çurusun elleri mikrâzı aña göstereniñ
Sevdiğim perçemini ‘ömri kısalsun keseniñ(224/5)

Kanına girmek: 1) Birini öldürmek veya öldürtmek:

Ey kemân-ebürü meded yok mı benim efgânıma
Tîr-i hicriñ te’sîr itdi sîne-i süzânıma
Nevk-i gamzeñ deldi bağıım tâ dikildi cânıma
Ben niçe ‘arz eyleyem ahvâlimi sulţânıma
Emr it ol cellâd-ı gamzeñ girmesünler kanıma 237/1)

Karşısına dikilmek: 1) Birinin karşısında durmak. 2) Karşıt olmak. 3) Engel olmak:

Boyumuñ ölçüsün aldım kelâm-ı şüh-ı hıyâtdan
Dikildim karşısına ben su’âle inceden ince
Karşı durmak: Direnmek, dayanmak.
Çeşm-i cellâdına **kim karşı** ıurur ‘âlemde
Her kaçan gamze-i hûn-h’ârıñı kana boyanur (122/5)

Kulak tutmak: dinlemek, işitmek istemek:

Oturduñ mı ‘aceb bir kez gelüp bu bezm-i rindâna
Nazar kıldıñ mı bir kerre kemal-i kâmil insâna
Çulak ıutduñ mı hiç âyâ kelâm-ı ehl-i ‘irfâna
Gezersin serserî her dem nedir bu ıavr-ı bîgâne
Saña her meclisinde söylesemde mülzem olmazsın
Değil kürsîye vâ’iz ‘arşa ııksan âdem olmazsın (223/2)

Kılı kırk yarmak: Titiz ve ayrıntılı bir biçimde incelemek, önemle üstünde durmak:

Uzansa mebhāş-i zūlf-i dilārā inceden ince
Bulunur bir **kılı kırk yarmanıñ** elbetde erkānı (69/18)

Nutku tutulmak: Korkudan, şaşkınlıktan ve öfkeden konuşamaz olmak:

Nutķum tūtulur her kaçan ol yāri görünce
Cismim tūtuşur āteş-i ruhsārı görünce (201/1)

Rahmet okumak: Tanrı'nın merhamet ve bağışlaması için dua etmek:

İdersem de civār-ı lā-mekāna **Nazmīyā** hicret
Fenāda bāķīdir nevezāde-i ŧabı'm **oķur rahmet** (296)

Reva görmek: Bir davranışı, bir olayı bir kimse için uygun görmek:

Kimki miķrāzı seniñ kākülüne **gördi revā**
Urula gerdenine tiĝ-ı każā gerçi sezā
Allāh Allāh ne belādır ne każādır bu każā
Buña *Hallāķ* daķı göstere mi rüy-ı rızā
ķurusun elleri miķrāzı aña göstereniñ
Sevdiğim perçemini 'ömri kısalsun keseniñ (224/2)

Ruhunu teslim etmek: Ölmek:

Rūhunı teslim idüp çünkü 'aķīb vaż'-i ħamlinde
Şehīde oldu gerçi genç iken gitdi fenādan vāh³⁶ (257/1)

Silip süpürmek: 1) Evi, ortalığı temizlemek. 2) Ne var ne yoksa hepsini yemek. 3) Ne var ne yok hepsini alıp götürmek veya yok etmek:

Şāf āyīne gibi jeng-i elemden sāde
Gönlümüz **sildi süpürdi** mey-i şahbā bilürüz (145/7)

³⁶ Matla beyti derkenara yazılmış.

Sineye çekmek: Kötü bir davranış, söz veya olaya ister istemez katlanmak:

Kim düşerse cāh-ı ‘aşka bilmesün cānıñ lezīz³⁷
Sīneye çeksın de bilsün cevr ü cānānıñ lezīz
Āteş-i ‘aşkıyla yanmağ gerçi kim añın lezīz
Ey göñül meydān-ı ‘aşkda bilmeyen cānıñ lezīz
Añladı cānından özge cevr-i hūbānıñ lezīz (229/1)

Söz birliğı etmek: Ağız birliğı etmek: bir konuda anlaşarak aynı biçimde konuşmak:

Āsumān-ı vechiñ üzre hālleriñ mişl-i nücūm
Ġamzelerle **söz bir itmiş** katlime eyler hücūm
Bilmem ey şāhım seni ben sevdiğim midir şuçum
Ben niçe ‘arz eyleyem aḥvālimi sultānıma
Emr it ol cellād-ı ġamzeñ girmesünler ḡanıma (237/3)

Taş taş üstünde bırakmamak: Baştan başa yıkıp yerle bir etmek:

Ḥasret-i vaşlıñ binā-yı ‘ömrimi kıldı ḡarāb
Ben ölünce ḡalmasun ‘ālemde **taş taş üstüne** (204/2)

Taşı toprağı altın olmak: 1) Arazisi çok değerli olmak. 2) Her türlü zenginliğe, olanağı, fırsata sahip olmak:

Taş ü tobrağın ide bu belediñ Ḥağ **altın**
Buña mānend hele bir belde-i nīgū olamaz (137/6)

Tuğra çekmek: Osmanlı Devleti'nde ferman, berat ve resmî belgelere tuğra koymak:

Sāḡte ḡan eyleme menşūrını peyk-i hicriñ
Çekmiş ol şāh edā üstüne **tuğra**-yı firāk (160/5)

Var olmak: Sağ olmak, yaşamak:

Kerem ü luḡfi gibi kendi dağı **var olsun**
Merḡamet itdi benim dīde-i giryānıma bir şūḡ (114/3)

Yabana atmak: Önem vermemek, önemsiz görmek:

³⁷ Nazal ne kullanılmış üçüncü şahısta.

Atma yābāna beni oğ gibi ey kâşı kemān
Reh-i ‘aşkıñda emekdārım idüp cürmüm helāl (308/44)

Yâr olmak: Yardım etmek, yararlı olmak:

Ṭālī‘im yâr degildir baña kim yâr olsun
Girmede destime ašlā ne ki itdimse hayāl (308/12)

Yara açmak: 1) Vücutta veya bir şeyin yüzünde yara oluşmasına sebep olmak. 2)
Mec. Büyük üzüntü vermek:

Açdı tîr-i nigehiñ sîneme yüz biñ yāre
Ey kemān ebrū ciger olmada pāre pāre
Derdine çāre aramağda dil-i bî-çāre
Yoğimiş bādeden özge aña hîçbir çāre
Ben şarāb istedim ey şūh kebāb istemedim (226/4)

Yerinde yeller esmek: Artık bulunmamak, yok olmak:

Ne zamānda gelür eyvāh o hūb-rū yerine
Bāğ-ı ruhsārda sünbül bite gīsū yerine
Şimdi **yeller esiyor** zūlf-i semen-bū yerine
Āh-ı āşığ uzayor kākül-i dil-cū yerine
*Ḳurusun elleri miḳrāzı aña göstereniñ
Sevdigim perçemini ‘ömri kısalsun keseniñ (224/4)*

Yuf münkire lanet Yezîd’e: İnkâr edenin bir şey elde edemeyeceğini, Yezid huylu
kişinin de rahmetten uzak olduğunu bildirir (Gölpınarlı, 2023: 353).

Evrādiñ ola gerçi ki Hū münkire hem yuf
Ol böylece me’lūf
Yuf münkire la‘net Yezîd’e gerçi sezādır
Her demde revādır (121/3)

Yüz sürmek: Aşırı sevgi göstermek için yere eğilmek:

Ey şabā yāre varup haylī idüp ta‘zīmāt
Pāyına **yüz sürüp** aḫvālimi ‘arz it bi’z-zāt (109/1)

Yüze çıkmak: 1) Bir sıvının üst bölümüne çıkmak. 2) Belli olmak, açığa çıkmak,
belirmek. 3) Yüzsüz olmak, şımarmak:

orarım cemi‘yyet-i ‘uŖŖākı eyler tārumār
Pek **yūze ıķdı** nedir zūlf-i perīŖāndır ğarāz (152/3)

Zeval bulmak: Bozulup yok olmak, çökmek:

onmasun āyīne-i hāıırına gerd-i elem
Bulmasun hūrŖīd-i iķbāli anıñ zerre **zevāl** (308/47)

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

DÎVÂN'IN MUHTEVA ÖZELLİKLERİ

4.1. DİN

4.1.1. Allah

Allah lafzı, ebedî ve ezeli olan yüce yaratıcının kemal, cemal ve celal sıfatlarının ifade ettiği anlamların tamamını kapsayan özel isimdir. Allah'ın diğer isimleri ise O'nu tasvir eder. Yüce yaratıcının en büyük ismi olan Allah lafzının her harfi O'nu anlatır. Allah lafzından başındaki elif harfi çıkarıldığında “lillâh”, elif ve lam harfleri çıkarıldığında “lehû”, elif ve iki lam birlikte çıkarıldığında ise “hû” olur. Bu sözcüklerin hepsi yüce Allah'ı anlatır. İnsanlar Allah'ın zatını, hakikat ve mahiyetini tam olarak idrak edemezler. O'nu ancak eserleri ve eserlerin işaret ettiği sıfatları ve isimleriyle tanıyabilirler. Allah'ın eserleri isimlerine, isimleri sıfatlarına, sıfatları da zatına işaret eder. Allah'ın isim ve sıfatları zatı gibi ezeli ve ebedidir (Karaman vd., 2006: 23).

Allah lafzı, muhtelif isim ve sıfatları ile beraber Müslümanların dini hayatlarında büyük bir yer tutmuş ve onların edebiyat, kültür ve sanat hayatlarına da önemli ölçüde tesir etmiştir. Klasik Türk edebiyatında Allah'ın birliği, yüceliği, bağışlayıcılığı, kerem ve ihsan sahibi oluşu gibi birçok vasfının anlatılmaya çalışıldığı pek çok edebî tür ve edebî mazmunlar meydana getirilmiştir. Mutasavvıflar arasında yüce Allah'ın isimleri içerisinde Allah lafzı en büyük isim olarak kabul görmüştür (Üstüner, 2014: 82).

Nazmî için Allah'ın isimlerini ve sıfatlarını zikretmek oldukça önemlidir. Çünkü O'nun her isminin yüz bin lütfü vardır. Bu sebeple *Dîvân*'da Allah'ın isim ve sıfatları birçok kez zikredilmektedir:

Çünkü toksân toköz esmâsında yüz biñ luţfi vār
Çangısın zıkr eylesün bir demde seçme dānemiz (67/2)

Nâzmi Dîvânı'nda yer alan Allah'ın isim ve sıfatları aşağıda sıralandığı şekildedir:

‘**Azîm** (Aklın ve hayâlin alamayacağı, gözün göremeyeceği kadar sonsuz büyük ve azametli), **Bârî** (Her şeyi takdir ettiği şekle uygun olarak yaratıp varlığa çıkaran, yaratan), **Bârihudâ** (Yüce Allah), **Bism-i Sübhâni** (Her türlü kusurdan, noksandan, beşerî nitelik ve zaafardan uzak olan), **Celâl** (Allah'ın kahredici sıfatı ile tecellisi), **Ehad** (Tek, bir), **Erham** (Çok merhametli), **Ġafûr** (Çok mağfiret eden, çok şefkat gösteren, bağışlayan, yarlıgayan), **Hâdî** (Kendisine ulaşan doğru yolu gösterici, hidâyet edici), **Hâlik** (Yaratıcı, yaratan), **Hallâk**

(Yaratma gücü sınırsız olan, devamlı olarak yaratan, Allah, Tanrı), **Hakık** (Allah, Cenâbıhak, Tanrı, Hudâ), **Hakîm** (Son bulması tasavvur edilemeyen dâimî ve ezeli en yüksek ilme sâhip olan, künhünü kendisinden başkasının tam mânâsıyla bilemeyeceği bir ilimle bilen, gerçek hikmet sâhibi), **Hudâ** (Allah, Tanrı, Cenâbıhak), **Hudâvend** (Her şeyin sâhibi olan Allah), **Îzid** (İslâmiyet'ten sonra İranlılar'ın Allah anlamında kullandıkları kelimelerden biri), **Kerîm** (Vâdini yerine getiren, çok verici, lütuf ve ihsânı bol, kendisine sığınanı geri çevirmeyen), **Kibriyâ** (Allah, Cenâbıhak), **Kird-gâr** (Allah, Tanrı), **Mennân** (Kullarına hadsiz hesapsız nîmetler veren, sınırsız iyilik ve ihsanda bulunan), **Mevlâ** (Kâinâtın yegâne sâhibi ve efendisi durumunda olan Allah), **Müste'ân** (Kendisinden yardım istenen, yardımı dilenen Allah), **Lem-yezel** (Yok olmaz, zeval bulmaz, bâkî, dâimî, lâyezal), **Perverdîgâr** (Bütün yaratıkları besleyen ve yetiştiren, Allah), **Rab** (Bütün mahlûkâtı yetiştiren, kayıran, besleyen, terbiye eden Cenâbıhak), **Rabbü'l-enâm** (tüm varlıkların efendisi), **Rahmân** (Kâfir-mümin ayırmadan yarattığı bütün varlıklara merhamet eden, nîmet veren), **Rahîm** (Âhirette mümin kullarına acıyan, merhamet eden), **Şamed** (Her türlü istek ve ihtiyâcı karşılayacak güce sâhip olan, hiç kimseye veya hiçbir şeye muhtaç olmayan), **Sübhân** (Her türlü kusurdan, noksandan, beşerî nitelik ve zaafardan uzak olan), **Yezdân** (Allah).

Bu isimlerin dışında eserde içerisinde Allah lafzının geçtiği; **Îlâh** (Allah, Tanrı), **Îlâhî** (Allah'la ilgili, Allah'a âit, Allah'a has, Allah'tan gelen, Tanrısal), **Hamdülillâh** (Allah'a hamdolsun), **Bârekallâh** (Allah mübârek etsin), **Mâşâ'allâh** (Allah nazardan saklasın), **Vâllahi** (Allah'a and olsun ki, Allah hakkı için), **Billâh** (Allah için, Allah hakkı için), **Ta'âlallâh** (Allah ne yücedir), **Minnetülillâh** (Minnet Allah'adır) gibi ifadeler de zikredilmektedir. Bu ifadeler arasında eserde en çok zikredilenleri **Hamdülillâh** ve **Bârekallâh**'tır. Nazmî özellikle tarihlerde ve kasidelerinde bu ifadeleri kullanmıştır:

Bârekallâh zevke tebdîl oldu hengâm-ı hazîn
Hamdülillâh kalmadı dillerde bir âh u enîn (10/1)

Hamdülillâh kıldı ihsân zât-ı *Rahmanü'r-Rahîm*
 Lutf ider kullarına her demde *Mevlâ-yı 'Azîm* (61/1)

Bârekallâh mîralay oldu Hicâz ordusuna
 Dâverim Âgâh Beg oldur şâ'ir-i şirîn-edâ (12/1)

Nazmî, Allah'ın isim ve sıfatlarını zikrettiği manzumelerinde samimi ve içten bir üslup ile duygularını dile getirmiştir. Şair aczinin ve hatalarının idrakindedir. Bu sebeple de

Allah'ın kendisine doğru yolu bulması için yardım etmesini, onu cehalet içinde yolundan sapmış boynu bükük bir şekilde bırakmamasını, mecazi aşktan kurtulup hakiki aşka ulaşması için yardım etmesini talep eder:

Çoma yā Rab beni cehl içre çalāletde melūl
Baña göster ki saña kağı gider toğrıca yol

Benim ey Bār-i Ĥudā taqlīdim eyle taħkīk
İde gör ‘aşk-ı mecāzīmi ĥaķīkiye vuşūl

Ĝüremi engūr idüp şīremi eyle bāde
Ki olam tā ki ĥum-ı mey-gede-i ‘aşka duĥūl

Ĥaste-i ‘aşkıñ olup şıĥĥat u vuşlat dilerem
Ey Ĥakīm-i³⁸ ezelī ‘aşk ile dermānımı bul

‘İlm ü ‘irfānıñı kıl rūzī baña her demde
Olayım rāh-ı rızā içre revān ile ķabūl

Feyz-i burhānıñı luţf it baña hemrāh eyle
Sırr-ı nihānıña yā Rab beni āĝāh eyle (1/1)

Nazmî, Allah'a giden yolda doğru bir amelinin olmamasından dolayı gece gündüz dert ile vah ettiğini, nasıl bir ibadetle O'nun cemalini göreceğini bilemediğini, mahşer günü rezil ve perişan olacağını bu sebeple Allah'ın onu bu yolda rehbersiz bırakmayarak yardım etmesini ister:

‘Amelim yok saña bir toğrı gider vāh eyvāh
Derd ile itmedeyim şām u seĥer vāh eyvāh

Baña tevfiķini sen eyle refiķ ü hādī
Yanarım cehlde ķalursam eger vāh eyvāh

Ne ‘ibādetle ‘aceb miĥr-i cemālīñ görürem
Yok elimde nideyim zerre hüner vāh eyvāh

Rūz-ı mahşerde n'olur ĥāl-i perīşānım ‘aceb
Ehl-i mahşer baña fi'l-cümle güler vāh eyvāh

³⁸ Tamlama belirtme durum eki ile yazılmış.

Āteş-i ‘aşkıñ ile cismimi yandır Bārī
İtmesün sîh-i miñen üzre ciger vāh eyvāh

İsm-i Hādī’ye hemān eyle ilāhī maẓhar
Reh-i rāstıñda beni koyma meded bī-rehber (1/4)

Nazmî’nin maksadı kendi nefsinin bilmeyenlerin Rabb’ini de bilemeyeceği için kendi özünü bilmektir. Bu yüzden “**men araf**” sırrına vakıf olmak ister. O, cennet, huri ya da gılmana meyletmez onun tek arzusu Allah’ın cemalini görebilmektir. Benliğinden kurtulup Hakk’a ulaşma arzusundadır:

Men ‘arafsırrına eyle beni maẓhar yā Rab
Senden ancak bu kemāli kuluñ ister yā Rab

Bilmeyen nefsinin Rabbini bilemez El-Ḥaḳ
Beni bildir baña vechiñ ola izhār yā Rab

Bir göñül ki seniñ ‘aşkıñ ile memlū olmuş
Ġayrı bir yār-i vefādārı o neyler yā Rab

Cennet ü ḥūrī vü ğilmānıña mā’il degilem
İsterim zāt-ı cemāliñ baña göster yā Rāb

Kendözün bilmek imiş maḳşadı **Nazmī** kulunuñ
Her nefesde bu niyāzı saña eyler yā Rab

Seni ben de bulayım feyziñi eyle hemrāh
Benligim benden alup kıl beni benden āġāh (1/6)

Şair, mahşer gününde günahları hesaplanırken çok günahı olduğu için cevap veremeyeceğini düşünür. Bu sebeple kendisine azap çektirmeyip medet etmesi için Allah’a dua eder:

El-meded mahşer yerinde olıcak cürmüm ḥesāp
Nazmī’niñ çoḳdur günāhı kañına virsün cevāb
Kıl mürüvvet ey keremkārım baña itme ‘azāb
Ger meded olmazsa şāhım senden işim pek ḥarāb
El-meded senden meded sulṭānım Allāh el-meded (2/5)

Allah'ın sonsuz lütuf ve ihsanı karşısında kullar minnet ve şükran duygularını ne kadar çok ifade etseler de tam anlamı ile O'na şükredebilmek mümkün değildir:

Ol Cenāb-ı Hālikü'l-eshyāya hamd olsun müdām
Gerçi 'ācizdir anıñ şükride dil-dīvānemiz (67/1)

Kemāliyle niçe mümkün olur şükr eylesün kullar
Hudā'nıñ luṭfuna a'dād olur mı ey dil-i dānā (76/1)

Alevi-Bektaşî inanç sisteminin merkezinde insanı ve kainatı yaratan Allah yer almaktadır. Bu öğretilerde “vacibü'l- vücut” olan Allah “hakikatin kendisi” olarak kabul edilir. Alevi-Bektaşî inancında Allah telakkisi tasavvufî unsurlar barındırır. Tasavvufta dört kapı olarak adlandırılan “şeriat, tarikat, hakikat ve marifet” kavramları vardır. Şeriat kapısından girmiş olanlar için Allah kainatı kendi varlığından ayrı hiçten yaratmıştır. Dolayısıyla bir tarafta belli bir gerçekliği olan maddi bir evrenin varlığı diğer tarafta yarattığı evrenin dışında ve üstünde bir tanrı varlığı yer almaktadır. Bu da ikiliği/dualizmi meydana getirmektedir. Tarikat kapısından girmiş olanlar için ise kainat bir hiçten değil zaten var olan bir şeylerden meydana gelmektedir. Allah hakikatin kendisidir ve tek gerçek varlıktır. Her şey Tanrı'nın tezahürüdür ve O'ndan başka hiçbir şeyin vücudu yoktur. Dolayısıyla her nereye dönülürse dönülsün görünen şey Hakk'ın tecellisidir ve O'ndan ayrı düşünülemez (Birge, 1991: 125; Dedebaba, 1988: 416; Üzüm, 2000: 69).

Bektaşî tarikatına mensup olan Nazmî, şiirlerinde evrendeki her şeyin Allah'ın tezahürü olduğu ve O'nun varlığından başka hiçbir varlığın gerçek olmadığı görüşünü birçok kez dile getirmektedir:

Hak'dan özge görmezem zāhirde vü bāṭında çün
Gerçi ki Hū münkire yok nutḳ-ı merdāndır sözüm (182/5)

Ṭālibā ḫaḳdır sözüm ḫaḳ söylerim ḫaḳ diñle sen
Hak'dan ayrı nesne yok şeytānı raḫmān görmüşüm (176/6)

4.1.2. Melekler

Melekler yeme, içme ve uyuma gibi ihtiyaçları olmayan nurdan yaratılmış cinsiyetsiz varlıklardır. Onlar farklı suretlerde bulunabilir ve duyular ile algılanamazlar. Daima Allah'a ibadet eder ve O'nun emri ile hareket ederler. Asla O'nun emirlerine karşı durmazlar. Meleklerin içinde Cebrail, Mikail, İsrail ve Azrail dört büyük melek olarak isimlendirilir.

Kiramen kâtibin, Rıdvan, Münker ve Nekir de diğer mekelerden farklı ve üstün tutulurlar (Pala, 2016: 303; Özervarlı, 2004: 37).

Dîvân'da meleklerden İsrâfil, Hatif, Harut ve Rıdvan'ın isimleri geçmektedir. Bunun dışında Allah'a yakın dört büyük melek olarak bilinen Cebrail, Mikail, İsrâfil ve Azrail "Kerrubiyân" olarak bir beyitte geçmektedir.

Hz. Hüseyin'in ve yanındakilerin Kerbela'da Yezid'in ordusu tarafından şehit edilmesi herkesi büyük bir hüzne gark etmiştir. Yeryüzündeki tüm insanlar ve dört büyük melek de dahil olmak üzere gökyüzündeki bütün melekler Hz. Hüseyin için gözyaşı dökmüştür. Öyle ki felek bile bu vaka karşısında hayret edip devrini şaşırmıştır:

Yirde insân ağladı ol vaç'aya gökde melek
Kaldı hayretde şaşırdı devrini ol gün felek (18/4-6)

Çalınmadı hîç yerde insân ağladı bu vaç'aya
Âsumânda Kerrübiyân ağladı bu vaç'aya (18/8-1)

4.1.2.1. İsrâfil

Dört büyük melekten biridir. Sur borusuna üfleyerek kıyamet vaktinin geldiğini haber vermekle görevlidir (Zavotçu, 2013: 397). *Nazmî Dîvânı*'nda üç yerde ve sura üfleme görevine telmih edilerek yer almaktadır:

Yâre yâr ağyâra ağyâr hem hayâtız hem memât
Nefh-i İsrâfil'de çün ki şür olan Bektâşiyüz (141/3)

Şür-i İsrâfil dehânım şânıma Hû üflerim
Lâ-ubâli meşrebim 'irfânıma Hû üflerim (178/1)

Mülk-i 'aşkı şâh-ı 'aşk itdi bize ihsân u cüd
Ol gürühuz biz bu vaḥdet tekkesinde yek vücüd
Şür-i İsrâfil dehânız nefrimizdir yâ *Vedūd*
Biz bu pāzār içre çün şarf eyleyüp eşk-i nuḳūd
Vaşl-ı yâre ol sebeb şâyân olan Bektâşiyüz (225/2)

4.1.2.2. Hatif

Gaybdan seslenir gibi haber veren melektir (Ayverdi, 2011: 482). Hatif ismi *Dîvân*'da sadece bir kez Mehmet Ali Baba'nın posta oturduğu sebebi ile yazılan tarihte zikredilmektedir:

Nazmîyâ târîhin itdim çün erenlerden niyâz
Geldi güş-ı ma‘nevîme Hâtif den böyle şadâ (42/7)

4.1.2.3. Rıdvân

Cennetin kapısını beklemekle görevli olan melektir. Cennetin hazinedarı ya da kapıcısı olarak nitelendirilir (Onay, 1996: 410). *Dîvân*’da Rıdvân ismi, Kol Ağası Edhem Bey’in kızının doğumu, Mehmet Ağa’nın eşinin vefatı ve Abdurrahman Paşa’nın vefatı için yazılan tarihlerde olmak üzere toplam üç kez zikredilmektedir:

Bî-miṣl ü nazîr öyleki bir âfet-i dil-cû
Hürî mi nedir bu
Cennât-i ‘adenden mi kaçırılmış anı Rıdvân
Hîç görmemiş insân (59/4)

İki Rıdvân gelüp Nazmî didiler fevtine târîh
Şehîde Hürîye gitdi cinâna genç iken eyvâh (85/5)

4.1.2.4. Harut

Kur’ân-ı Kerîm’de arkadaşı Marut ile birlikte anılır. Büyü ve sihirde meşhur olan bir melektir. Klasik Türk edebiyatı sanatçıları Harut ve Marut ile beraber Babil, Zühre, sihir ve büyü kelimelerini çok kullanırlar. Sevgilinin saçları, gözleri ve gamzesi sihir konusunda Harut’un üstadı sayılır (Pala, 2016: 194).

Nazmî aşağıdaki örnekte sözlerinin her birinin birer “sihr-i helâl”³⁹ olmasından dolayı Harut’un kendisini kıskandığını ifade etmektedir:

Reşk ider ṭab‘-ı füsünkârıma elbet Hârût
Ki benim sözlerimiñ her biri bir sihr-i ḥelâl (313/29)

4.1.3. Kutsal Kitaplar

Dîvân’da doğrudan ya da dolaylı olmak üzere dört büyük kitap olan *Kur’ân-ı Kerîm*, *İncîl*, *Tevrât* ve *Zebûr* zikredilmiştir.

4.1.3.1. Kur’ân-ı Kerîm

Dört büyük kitabın sonuncusudur ve Cebrail vasıtası ile Hz. Muhammet’e gönderilen kutsal kitaptır. Diğer kutsal kitaplar tek bir kavim için gönderilmesine rağmen *Kur’ân-ı Kerîm* tüm insanlık için indirilmiştir. 114 sure ve 6666 ayetten oluşur. *Kur’ân-ı Kerîm*, klasik Türk

³⁹ Güzel ve iyi söylenmiş sözler (Pala, 2016; 405)

şairinin beslendiği en temel kaynaklardandır. Şairler pek çok ayeti mana ve söz yolu ile iktibas ederek şiirlerinde kullanmışlardır (Pala, 2016: 278).

Diğer kutsal kitaplar çeşitli sebeplerle zaman içinde ilk halinden uzaklaşıp değişikliğe uğradığı hâlde *Kur'ân-ı Kerîm* tek bir kelime hatta tek bir nokta bile eksik ya da fazla olmadan ilk indirildiği şeklini korumaktadır. Nazmî aşağıdaki iki beyitte de *Kur'ân-ı Kerîm* yerine “âyet-i tebcîl” ve “sûre-i tenzîl” ifadelerini kullanarak onun hiçbir değişikliğe ya da bozulmaya uğramadan varlığını koruması özelliğini hatırlatıp insanların da kararlı ve vefalı olması gerektiğini dile getirir:

Sözde sâbit-ka-dem ol âyet-i tebcîl gibi
Nesh ü tahvîli kabul eyleme İncîl gibi (219/1)

Çünkü maqbûl olamaz eylemeyen ‘ahde vefâ
Kâ’im ol haşre degin sûre-i tenzîl gibi (219/2)

Dîvân’da *Kur'ân-ı Kerîm* üç beyitte *Kur'ân* şeklinde yer almaktadır. Birinci beyitte Nazmî, Hz. Muhammet’ten kendisine şefaet etmesini ve *Kur'ân-ı Kerîm*’deki gizli manaları kendisine açıklamasını talep etmektedir. İkinci beyitte Muaviye’yi kastederek Sufyan kavminin önce “Kur’ân-ı inkâr ettiklerini daha sonra da İmam Hüseyin’i öldürdüklerini ifade etmektedir. Üçüncü beyitte ise Sacid’in *Sâkinâmesi*’nin *Kur'ân*’ın yedinci batını olduğunu dile getirmektedir:

Sen şeffîc eyle meded Aḥmed ü Muḥtâr baña
Şerḥ ide ma’ni-i Qur’ân’daki esrâr[ı] baña (1/5-1)

Ḳavm-i Sufyân evvelâ Qur’ân’ı inkâr itdiler
Ba’de-zâ katl-i imâmı anlar inkâr itdiler (18/5-1)

Sâcid’iñ Ḥaḳḳ’a bu sâkinâmesi taḥsîn olur
Sırr-ı Qur’ân’ıñ yedinci bâṭnıdır ma’nâsı hep (82/1)

Kur'an-ı Kerim, klasik Türk şiirinde sevgilinin güzelliği, boyu, saçı, yüzü, gözü, kaş, hattı ve benini temsil etmek için kullanılırken çoğunlukla “mushaf” kelimesi ile ifade edilir (Pala, 2016: 278). *Nazmî Dîvânı*’nda sevgilinin güzelliği ve yüzü için üç yerde mushaf kelimesi kullanılmıştır:

Mekteb-i ‘aşkda biz nevhâtı dil-ber okuruz
Hâfızız Muşhaf-ı ruhsârını ezber okuruz (144/1 ve 5)

Ezberledi **Nazmî** seniñ ol âyet-i vechiñ
Şol muşhaf-ı hüsnündeki esrârı görünce (201/5)

Mekteb-i ‘aşkda elifden derse âgâz eyledik
Ben muşhafi hatim eyledim ... Leylâ’da kaldı Kays (292)

4.1.3.2. İncîl, Tevrât ve Zebûr

Dört mukaddes kitaptan biri olan *İncîl*, İsa peygambere gönderilmiştir ve Hristiyanların kutsal kitabıdır. *İncîl*, bugüne kadar maruz kaldığı tahrifatlar sebebiyle bozulmuştur ve ilk hali elde yoktur. *Tevrat*, Musa peygambere gönderilmiştir. Tekvin, Çıkış, Levililer, Sayılar ve Tesniye olmak üzere tamamı beş bölümden oluşur. Dünyanın başlangıcından Musa peygamberin vefatına kadar yaşanan olaylara yer verir. *Zebûr* ise Davut peygambere gönderilmiştir. Mezamir olarak da bilinen bu kitapta kutsal emirler yerine ilahi ve neşideler bulunmaktadır. Davut peygamber güzel sesi ile bu ilahileri okuduğu vakit herkes imana gelirmiş. *Zebûr*, zamanla insanlar tarafından değiştirilmiş ve bozulmuştur (Pala, 2016: 232, 455, 489).

Dîvân’da *Tevrat* ve *Zebûr* bir kez *İncîl* ise üç kez geçmektedir. Nazmî; *Zebûr*, *İncîl* ve *Tevrât*’taki kutsal emirlerin hepsinin kendisinde olduğunu ve hem iman edenlerin hem de kafirlerin ibadethanesi olduğunu dile getirmektedir:

Hem Zebûr, İncîl ü Tevrât ile fermân bendedir
Sâcide mescûd olup kâfirlere puthâneyim (179/4)

Nazmî, insanların verdikleri sözlerde zamanla değişikliğe uğramış ve bozulmuş olan *İncîl* gibi değil ilk günden beri hiçbir değişikliğe uğramadan aynı kalan *Kur’ân-ı Kerîm* gibi olmanın önemini vurgulamaktadır:

Sözde şâbit-ka-dem ol âyet-i tebcîl gibi
Nesh ü tahvîli kabul eyleme İncîl gibi (219/1)

Aşağıdaki örnekte ise şair, sevgilisini “Ey sevgili senin ruhbanım olduğumdan beri kiliseye gitmeyi ve aşk İncîl’ini okumayı bıraktın. Bunun sebebini Yuhanna’ya nasıl açıklayacaksın.” diyerek uymaktadır:

Ruhbāniñ olalı ey put-ı tersā
Rağbet itmez olduñ hîç kilīsāya
Muḥabbet İncīl'in oқumazsañ tā
Ne cevāb virirsin ol Yuḥannā'ya (245/1)

4.1.4. Peygamberler

4.1.4.1. Âdem

Bütün ilahi dinlerde Âdem yaratılan ilk insan ve ilk peygamber olarak kabul görmektedir. Allah, Âdem'i yeryüzünün dört bir tarafından alınan toprakların birleşiminden yaratmıştır. Âdem peygamberin ve onun soyundan gelenlerin diğer birçok varlıktan üstün ve değerli olarak kabul görülmesinin (bkz. el-İsrâ 17/70) temelinde Allah'ın onlara bahsettiği bilgi olduğu söylenebilir. Çünkü *Kur'ân*'da meleklerin, insanoğlunu “yeryüzünde fesat çıkarıcı ve kan döken” varlıklar olarak nitelendirmeleri üzerine Allah'ın Âdem'e bütün isimleri öğrettikten sonra bunları meleklerle sorduğu, onlar bilemeyince Âdem'e, “Ey Âdem, onlara eşyanın isimlerini bildir!” dediği ve Âdem'in isimleri onlara bildirdiği anlatılmaktadır (bkz. el-Bakara 2/30-33) (Bolay, 1989: 358-363).

Allah, Âdem peygambere bütün isimleri öğretmiştir. O, Allah'ın bütün isimlerini bilendir. Yani alleme'l-esmadır. Başlangıçtan sonsuzluğa kadar kâinata ne olmuş ve ne olacaksa bunların hepsini Âdem peygamber Allah'tan öğrenmiştir:

Ḥamd itme vācīb ḳullara zīrā suy-ı Mevlā'dan gelen iḥsāna
Âdem'i ḳıldı 'alleme'l-esmā luḫfunı erzān itmiş insāna (30/1)

Kur'ân-ı Kerîm'e göre Allah, meleklerle Âdem'i yarattığı ve ona ruh üflediği zaman ona secde etmelerini buyurmuştur. İblis dışındaki bütün melekler bu emre uymuşlardır. İblis kendisinin ateşten, Âdem'in ise topraktan yaratıldığını öne sürerek ondan üstün olduğunu ifade edip secde etmeyi reddetmiştir. Bunun üzerine Allah'ın rahmetinden uzaklaştırılmış ve lanetlenmiştir (Bolay, 1989: 358-363). İslam dininde Allah'tan başka bir varlığa ibadet amacıyla secde etmek küfür sayılır. Meleklerin Âdem peygambere secde etmesi ibadet amacıyla değil biat amacı ile saygı secdesidir. Âdem peygamber Allah'ın vekili olarak yeryüzünde O'nun hükümlerini uygular. Bu sebeple ona secde etmek Allah'a secde etmektir. Allah'a ulaşmak için topraktan yaratılan ve fâni olan Âdem'e iman etmek gerekir:

Mürşid olmaz iki birdir ten libāsın tāzeler
Âdeme it secde sen de bul fenā içre beḳā (94/7)

4.1.4.2. Hızır

Hızır'ın peygamber ya da veli olduğu konusunda rivayetler vardır. *Kur'ân-ı Kerîm*'de Musa peygamber ile olan yolculuğu anlatılır. Rivayete göre İlyas peygamber ile birlikte büyük Zülkarneyn'e kılavuzluk ederek "ab-ı hayat" olarak bilinen ölümsüzlük suyunu aramışlardır. Hızır ve İlyas "ab-ı hayat"tan içerek ölümsüzlüğe kavuşmuşlardır. Zülkarneyn ise bu sudan mahrum kalmıştır. Allah tarafından kıyamete kadar Hızır denizde İlyas ise karada darda kalanlara yardım etmekle görevlendirilmişlerdir. Halk arasında onun darda kalanlara yardım etmesi inancı oldukça yaygındır (Pala, 2016: 204-205).

Nazmî Dîvânı'nda da bilhassa denizlerde zorda kalan insanların yardımına koşması yönü ile ele alınmaktadır. Şair, Bahriye Nazırı Mahmut Nedim Paşa için yazdığı kasidede Paşa'yı donanmayı abat etmek için gösterdiği çabalardan dolayı Hızır'a benzetmektedir:

Şaşırdık puşulayı kaldık 'umūmen baħr-i ħayretde⁴⁰
Yetişdi Ĥızrveř luşfi ider imdād k̄abildir (16/10)

Ĥızır gibi irüp yelken kürek imdādına zātın
İderseñ Āşafā bahriyyeye dil-řād k̄abildir (16/14)

Vücūdı devlete elzem mu'ini Ĥızır ola her dem
Ola tevfiķ-i bārī emrine münkād k̄abildir (16/32)

4.1.4.3. İsa

Cebrail'in nefesi ile Hz. Meryem'den babasız olarak dünyaya gelen İsa peygamber, İsrailoğullarının son peygamberidir. Dört büyük kutsal kitaptan biri olan *İncil*, İsa peygamber için gönderilmiştir. Klasik Türk edebiyatında genellikle sıra dışı doğumu, daha bebekken konuşmaya başlaması, nefesi ile ölüleri diriltmesi, dikmiş dikmesi ve göğe yükselmesi gibi birçok bağlamda ele alınmaktadır (Zavotçu, 2013: 385-389).

İsa peygamber, *Nazmî Dîvânı*'nda babasız bir şekilde dünyaya gelmesi yönüyle Hz. Meryem ile birlikte zikredilmektedir:

Rūħ-ı kuddüsüm t̄ālî'mle 'iffet-i Meryem'de ben
Ĥādım-i mehd-i zamānım bilmezem 'İsā nedir (131/4)

⁴⁰Vezin kusuru var.

Şair, Hz. İsa'nın ölü bedenlere nefesini üfleyerek onları yeniden hayata döndürdüğü mucizesini hatırlatarak kendi sözlerinin de insanlara yenilik ve canlılık kattığını iddia etmektedir:

Virse ger kâlib-ı bî-rûḥa n'ola tâze ḥayât
Mişl-i 'İsâ- nefesim cevher-i cândır süḥanım (189/2)

4.1.4.4. Muhammet

İslam peygamberi Hz. Muhammet Mustafa, Allah tarafından tüm insanlığa gönderilen son peygamberdir. 571 yılında Mekke'de dünyaya gelmiştir. Kureyş kabilesinin en köklü ailelerinden birine mensuptur.

Hz. Muhammet, klasik Türk şiirinde çeşitli isim ve sıfatları ile birçok eserde ele alınmıştır. Onun doğumu, hayatı, mucize ve cihatları; mevlit, naat, miraciye, muhammediye gibi pek çok edebî türün konusunu oluşturmaktadır.

Nazmî Dîvânı'nda bulunan dördüncü şiir gazel nazım şekli ile sekiz beyit olarak Hz. Muhammet için yazılmış bir naattir.

Bu şiirde şair, mahşer gününde huzura geldiğinde ne kadar günahkâr ve değersiz olsa da peygamberin kendisine şefaet ederek kapısından uzaklaştırmamasını talep etmektedir:

Na't-ı Şerîf

[Mefâ'îlün mefâ'îlün mefâ'îlün mefâ'îlün]

Şefâ'at kânı luṭfuñ râygândır yâ Resûla'llâh

Deriñ her ümmete dârü'l-emândır yâ Resûla'llâh

Deyince “*nefsî nefsi*” hep nebîler rûz-ı mahşerde

Diliñde “*ümmeti*” vird-i zebândır yâ Resûla'llâh

Günehkâram siyeh-rûzam bırakma küfr [ü] zulmetde

Çerâğım nûr-ı luṭfuñdan uyandır yâ Resûla'llâh

Gelince rû-siyâhımla ḥuzûra rûz-ı mahşerde

Şefâ'at itmeseñ ḥâlim yamandır yâ Resûla'llâh

Esîr-i leşker-i nefsem hevâ-yı 'aql ile hergâh

Bu ḥâl ile bütün kârım ziyândır yâ Resûla'llâh

Şefâ‘at kıl ‘ināyet kıl mürüvvet kıl hidāyet kıl
Meded ‘ișyān ile kārım fiğāndır yā Resūla’llāh

Şefâ‘atler ‘ināyetler mürüvvet luţf u şefkatler
Saña maḥşūş ‘alemdir bu ‘ayāndır yā Resūla’llāh

Ne kem-ķadr olsa da **Nazmî** anı dūr itme bābıñdan
Yine bir ümmet-i şādık nişāndır yā Resūla’llāh (4)

Çeviri yazılı metindeki 248 numaralı kıt’a nazım şekli ile yazılmış manzume de naat özelliği taşımaktadır. Şair, Hz. Muhammet’in naatını yazmakta aciz olduğunu bilir ve bundan dolayı kendini suçlu hissettiği için af diler:

Dīger

[**Mefā‘ilün mefā‘ilün mefā‘ilün mefā‘ilün**]

Amān lafz-ı teşādūf itdigiçün ism-i pākiñle
Saña yetmiş iki millet amān der yā Resūla’llāh

Seniñ na‘t-ı şerīfiñde egerçi **Nazmî** ‘ācizdir
Bilür cürmin saña elbet amān der yā Resūla’llāh (248)

Nazmî, birçok şiirde Hz. Muhammet’in ismini ve sıfatlarını zikreder. Bunlar; Aḥmed, Aḥmed-i Mürsel, Ḥabīb, Muḥtār, Muḥammed, Muḥammed Muştafā, Muştafā, Resūla’llāh’tır.

4.1.4.5. Musa

İsrailoğulları peygamberlerindedir. Dört büyük kutsal kitaptan biri olan *Tevrat* Musa peygamber için gönderilmiştir. Tur dağında Allah ile konuştuğu için “Kelimullah” lakabı ile anılmıştır. Klasik Türk edebiyatında Firavun ile olan mücadelesi, “Kelimullah” lakabı ile anılması, Tur dağına çıkması ve orada Allah’ı görmek istemesi sonucu Allah’ın nurunun dağa tecelli etmesi, yed-i beyza mucizesi, Hızır peygamber ile çıktığı yolculuk ve ejderhaya dönüşen asası bağlamları ile çeşitli benzetme ve telmihlerle anılmaktadır (Pala, 2016: 334-335).

Nazmî Dīvānı’nda Musa peygamber Tur dağında Allah ile konuşması ve Allah’ın nurunun dağa tecelli etmesi yönleri ile ele alınmaktadır:

Vāşıl-ı ķudsī kelāmım lāubāli meşrebim
Meskenim Ṭūr-ı tecelli bilmezem Mūsī nedir (131/3)

4.1.4.6. Nuh

Hız. Nuh, *Kur'ân-ı Kerîm*'de ve hadislerde diğler peygamberlere nispeten geniş bir şekilde anlatılan ve "ülü'l-azm" olarak isimlendirilen beş büyük peygamberden biridir. *Kur'ân-ı Kerîm*'de yirmi sekiz surede Nuh peygamber hakkında bilgi verilmektedir ve kırk üç yerde de ismen zikredilmektedir. Klasik Türk şiirinde de birçok kez adı zikredilen Hz. Nuh genellikle Tufan hadisesi ve uzun ömrü ile beyitlere konu olmuştur. Rivayete göre insanlar Hz. Nuh'a kadar tevhit inancıyla yaşamalarına rağmen Nuh'un kavmiyle birlikte ilk defa putpereslik ortaya çıkmıştır. Hz. Nuh, kavmini putperestlikten vazgeçirip tevhit inancına döndürme vazifesi ile gönderilmiştir. Hz. Nuh uzun mücadelelerden sonra kavmini putperestlikten uzaklaştıramadığını görünce inanmayanları cezalandırması için Allah'a dua etmiştir. Allah, Nuh'un duasını kabul ederek inkârcı kavminin tufanla helak edileceğini ve sadece kendisine inananların kurtulacağını bildirerek bir gemi yapmasını istemiştir. Geminin inşası tamamlanınca her hayvan türünden birer çift ve iman eden insanlar gemiye bindirilir. Hz. Nuh ve ona inananlar kurtulurken eşi ve oğlu Yam inanmayanlarla birlikte boğulur. Tufandan sonra insanlık Hz. Nuh'un Sam, Ham ve Yafes adındaki oğullarından türediğı için ona "İkinci Âdem denildi (Pala, 2016: 361; Harman, 2007: 224-227).

Nazmî, bir şiirinde "Nuh'un gemisinin kaptanı olduğı için gam tufanından korkmadığını" ifade ederken Nuh peygamberin adını zikretmektedir:

Nâhuda-yı keştî-i nâcî-yi Nûh'ım **Nazmîya**
Korkmazam tûfân-ı gamdan bilmezem pervâ nedir

4.1.4.7. Süleyman

Davut peygamberin oğludur. Hem peygamber hem de kral olan Süleyman peygamber babasının vefatından sonra on iki yaşında tahta oturmuştur. Kudüs'teki Mescid-i Aksa'yı inşaa etmiştir. Süleyman peygamber sadece insanlara değil hayvanlara ve cinlere de hükmeden güçlü bir hükümdar olarak rivayet edilir (Pala, 2016: 411-412).

Süleyman peygamber klasik Türk edebiyatında ihtişamlı hayatı, kudreti, "Asaf" adındaki veziri, üzerinde "İsm-i Azam" yazan ve mühür olarak kullandığı yüzüğü, "Hüdhüd" adındaki kuşu, "Belkıs" adındaki eşi ve bir sefer esnasında karınca beyi ile yaşadığı hadiseler ile ele alınmaktadır (Harman, 2010: 56-60).

Nazmî, Süleyman peygamberi bir karıncayı dahi incitmeyecek kadar adaletli ve merhametli oluşu, veziri Asaf, mühürü ve mühürün dev tarafından hile ile zapt edilmesi gibi yönleri ile ele almıştır:

Sen ol Āşaf'sıñ ey Āşaf eridi zātıñ ol devre
Ne mümkün idi ki dīv zabt ide mühür-i Süleymān'ı (69/6)

Yıkmayuz hāṭırını mūr-ı za'fıñ gözedüp
Kim Süleymān-şifat ḳadrini vālā bilürüz (145/5)

Hāṭır-ı mūrda tutunmaz bir Süleymān'im bugün
Ḳāf-ı himmet meskenim 'anḳā-yı Hāḳḳ'a lāneyim (179/5)

Hātem-i feyz-i İlāhi şimdi engüştümdedir
Mülk-i 'aşḳa ben Süleymān oldığım demdir bu dem (180/3)

4.1.4.8. Yakup

İshak peygamberin oğlu, İbrahim peygamberin torunu ve Yusuf peygamberin de babasıdır. Babası öldükten sonra Ken'an ilinde kalıp yerine geçti ve Allah ona peygamberlik verdi. Klasik Türk edebiyatında genel olarak oğlu Yusuf'un kardeşleri tarafından kıskanılarak kuyuya atılması ve babalarına da onun öldüğünü söylemeleri üzerine Beytü'l-ahzen denilen kulübesinde yıllarca ağladığı için gözlerinin kör oluşu, oğluna kavuştuktan sonra gözlerinin yeniden görmeye başlaması gibi bağlamlarda anılmıştır (Pala, 2016: 478).

Nazmî Dîvânı'nda Yakup peygamber, oğlu Yusuf için gözyaşı dökmesi ve Beytü'l-ahzen denilen kulübede yaşaması yönleri ile ele alınmaktadır:

Çāh-ı ğamda ḳalalı Yūsuf-ı Ken'an emeli
Cümle ihvān baña Ya'ḳūb gibi her gün ağlar (124/7)

Māh-ı Ken'anımdan ayrıldım meded zulmetdeyim
Gūşe-i beytü'l-ḳazen kim şimdi meskendir baña (90/2)

4.1.4.9. Yusuf

Hız. Yakup'un en küçük oğlu olan Yusuf, İsrailoğulları'na gönderilen ve *Kur'ân-ı Kerîm*'de adı geçen peygamberlerdendir. Klasik Türk şiirinde adı en çok zikredilen peygamberlerdendir. Eşsiz güzelliğinden dolayı sevgili çok kez ona benzetilir. Ay ile güneşin ona secde etmeleri, kardeşleri tarafından kuyuya atılması, terazi ile tartılıp ağırlığınca altın karşılığı köle olarak satılması, Züleyha ile olan maceraları, zindana atılması, rüya tabir etmesi,

Yakup peygamberden ayrı oluşu, köle iken Mısır'a sultan oluşu gibi hikâyeler sebebiyle birçok manzumeye konu olmuştur (Pala, 2016: 483-484).

Nazmî Dîvânı'nda Yusuf peygamber güzel yüzü ve kardeşleri tarafından kuyuya atılması ile babasından ayrı kalması, babasının çektiği üzüntüler, Züleyha'nın güzelliğine meyletmeyecek kadar güzel ahlaklı oluşu ve Mısır'a sultan oluşu bağlamları ile beyitlerde yer almaktadır:

O Yūsuf-ṭīnete te'sīr ider ḥüzn-i dilim **Nazmî**
Eger tefsīr idersem āyet-i Ya'qūb-ı gīryānı (69/20)

Çāh-ı ğamda ḳalalı Yūsuf-ı Ken'ān emeli
Cümle ihvān baña Ya'qūb gibi her gün ağlar (124/7)

Dāmen-i vaşla irer dest-i Züleyhā-yı emel **N.**
Taht-ı Mısr-ı dile bir Yūsuf-ı Ken'an ister **Ā.** (127/3)

Eylerdi eger görseyidi Yūsuf-ı Ken'ān
Mısr-ı dile Sultān
Bu ḥüsn ile sultān-ı cihān olmağa hemvār
Şāyestedir ol yār (135/4)

Mā'il-i ḥüsn-i Züleyhā olmadım olmam yine
Ben seniñ ey Yūsuf-ı dil Ya'qūb-ı giryānıñım (177/4)

Cemāline Züleyhā-yı zamān reşk eylese çok mı
O Yūsuf ṭīyneti ḥaḳ eylemiş Ḥaḳ ḥaşr-ı şüretle (260/3)

4.1.4.10. Zekeriyya

İsrailoğulları peygamberlerinden olan Zekeriyya, Yahya peygamberin babası ve Hz. Meryem'in de dayısıdır. Yahudiler tarafından testere ile kesilerek şehit edilmiştir (Pala, 2016: 490).

Dîvân'da bir beyitte testere ile öldürülmesi olayına telmihte bulunularak Yahya'nın babası ifadesi ile zikredilmektedir:

Erre-i cevriñ görünce 'āḳibet bī-nāb olup
İbn-i Yaḥyāveş maḳāmın eyledi dārü's-selām (40/2)

4.1.5. Sure, Ayet ve Hadisler

4.1.5.1. Sure

Sure; *Kur'ân-ı Kerîm*'deki en küçüğü 3, en büyüğü ise 286 ayetten oluşan yüz on dört bölümünden her birine verilen isimdir (Ayverdi, 2011: 1135). *Nazmî Dîvânı*'nda Fatiha, İnsan ve Yusuf sureleri yer almaktadır.

Fatiha

Kur'ân-ı Kerîm'in ilk suresi olması hasebiyle “başlangıç, açış yapan, açan” manasında “Fatiha” ismini almıştır. Yedi ayettir ve Mekke döneminde nüzul olmuştur. Bu sure, *Kur'ân-ı Kerîm*'in içerdiği bütün esasların, bilgi ve hükümlerin bir özeti mahiyetindedir.

Her mümin kıldığı namazların her rekâtında bu sureyi okur. Bu sure, Müslümanların günlük hayatlarında da önemli bir yer tutmaktadır. İnsanlar dua edecekleri zaman okudukları surelerin başında “Fatiha” gelir. Ayrıca Müslümanlar arasında ölümlerin arkasından Fatiha okumak gibi yaygın bir âdet vardır. Fatiha suresi, *Nazmî Dîvânı*'nda ölümlerin arkasından okunma âdeti bağlamında iki beyitte yer almaktadır:

Rûhuna bir Fâtiha her kim ki ihşân eyleye
Raḥmet itsün ceddine anıñ daḥı Perverdigâr (60/4)

Budur me'mûl ki ḳabrini ziyâret eyleyen ihvân
İdeler rûḥını bir Fâtiha'yla luṭf idüp tezkâr (312/4)

Hel eta/İnsan Suresi

Medine döneminde 31 ayet olarak nüzul olan surenin ismi, birinci ayetteki “insan” kelimesinden gelmektedir. Sure; insanın yaratılış süreci, yükümlülükleri ve ahirette onlar için hazırlanmış olan ödüller ve cezalar gibi hususları içermektedir (DİB, 2024).

Şair, *Dîvân*'da İnsan suresinin Hz. Ali için gönderildiğini dile getirmektedir:

Ey şehinşâh-ı velâyet pâdişâh-ı lâ-fetâ
Çün seniñ şân-ı 'azîmüñde gelüpdür *hel etâ* (5/1)

Yusuf Suresi

Ahsenü'l-Kassas olarak bilinen Yusuf suresinde Hz. Yusuf'un başına gelenler tüm tafsilatı ile anlatılmaktadır. Bu surede Hz. Yakup hakkında bilgiler de verilmektedir. Yakup peygamber; oğlu Yusuf'u kaybettikten sonra uzun bir süre hüzün içinde yaşamış, ağlamaktan

gözleri kör olmuş, oğlunun gömleğinin kokusunu 80 fersahtan almış ve gömleği yüzüne sürünce gözleri açılmıştır (Harman, 2013: 274-276).

Aşağıdaki beyitte Nazmî, eğer ağlayan Yakup'un ayetini tefsir edebilirse o Yusuf yaratılışlı sevgiliye gönül hüznünün tesir edeceğini ifade etmektedir. Beyitte geçen “âyet-i Ya'kûb” tabiri ile Yusuf suresi kastedilmektedir:

O Yûsuf-ñinete te'sîr ider hüzni-dilim **Nazmî**
Eger tefsîr idersem âyet-i Ya'kûb-ı gîryânı (69/20)

4.1.5.2. Ayet

Kur'ân-ı Kerîm'i meydana getiren her bir kelime ya da cümleye ayet adı verilmektedir. Klasik Türk şiirinde hem manzum hem de mensur eserlerinde anlatılmak istenen düşünceyi ispatlamak ve ifadeyi daha etkileyici kılmak için sanatçılar iktibas yapmışlardır. *Dîvân*'da pek çok ayet tam iktibas ya da nakıs (yarım, eksik) iktibas yoluyla şiirlerde geçmektedir. Şair, aşağıdaki örnekte *Kur'ân-ı Kerîm*'i meydana getiren altı bin altı yüz altmış altı ayetin anlamını idrak etmenin önemini vurgulamaktadır:

Altı biñ altı yüz altmış altı âyet ma'nîsin
Fehm idüp öyle kelâm it hağ ola her bir sözüñ (163/4)

Nazmî Dîvânı'nda yer alan ayetler aşağıda anlamları ve örnek beyitleri ile birlikte verilmektedir:

Alleme'l-Esmâ

Bakara suresi 31. ayette geçmektedir. Allah, Hz. Âdem'e bütün isimleri öğretti anlamına gelmektedir (Yılmaz, 2013: 46).

Bu sure *Dîvân*'da bir örnekte yer almaktadır. Şaire göre Allah'tan gelen ihsanlara kulların şükretmesi gerekir. Çünkü O, Âdem peygambere bütün isimleri öğreterek insanların işini kolaylaştırmıştır:

Hamd itme vâcîb kullara zîrâ suy-ı Mevlâ'dan gelen ihsâna
Âdem'i kıldı 'allemü'l-esmâ luftunu erzân itmiş insâna (30/1)

Sekāhüm rabbühüm şerâben tahûren

“Rableri onlara tertemiz bir içki içirir” (İnsan, 76/21). Bu ayet Allah’ın insanlara cennetinde sunacağı ödülleri hakkında bilgiler vermektedir (Yılmaz, 2013: 604).

Dîvân’da bir kez zikredilmektedir. Şaire göre şarap, surede bahsedilen tertemiz içkiyi içen âşıklar için kevser ırmağının sakisi olan Hz. Ali zamanından kalma bir işarettir.

Çün *seḳāhüm rabbühüm* hamrını içen ‘âşıklara
Sâḳî-i Kevser deminden bir işaretdir şarâb (98/2)

Semme vechu’l-lâhi

“Doğu da batı da Allah’ındır. Nereye dönerseniz O’nun zatı oradadır. (Bakara 2-115).

Nazmî bu ayeti üç beyitte zikretmektedir. Yüce Allah’ın sureti mürşidin yüzünde zahir olmuştur. Talipler mürşitlerinin yüzüne can gözüyle baktıkları zaman hiç şüphesiz O’nu göreceklerdir:

Semme vechu’l-lâhi işte vechi mürşidde ‘ayân
Cân göziyle bir nazâr kıl itme şüphe ṭalibâ (94/8)

Nazmî, Allah’ın sırrına vasıl olduğu zamandan beri O’nun zatını her yerde görmektedir:

Vâşıl-ı sırr-ı Yedullâh olduğım demden beri
Semme vechu’l-lâhi her yerde nümāyan görmüşüm (176/4)

Nazmî’nin arzusu Allah’a kavuşmaktır. O’ndan mahrum kalmak istemez:

Arzû eylerdi gönül ol ḡonca-ı nâzik gülü
Bezm-i vaşlına irişdi ḡamd ola cân bülbülü
Ḳıblegâh im secdegâh im vech-i mâhımdır belî
Semme vechu’l-lâhdan itme sâḳîyâ maḡmûr dili
Öyle mestim dâde-i mestânıma Hû üflerim (228/4)

Kün

“Allah bir varlığın veya olayın gerçekleşmesini istediği zaman ‘ol’ (kün) der, o da hemen oluverir” (Bakara 2/117, Âl-i İmrân 3/47-59).

Türk dinî-tasavvufi edebiyatında, bilhassa Alevi-Bektaşî şairler tarafından bu kelime ve ibarelerin remzi olarak “kâf u nûn, kâf u nûn hitabı/emri, vücûd-ı kün fe-kün” gibi ifadeler sık sık zikredilmektedir (Pala, 2002: 552).

Dîvân'da kün, “kâf u nûn” olarak bir örnekte zikredilmektedir.

Bir elin çıkmaz şadâsı kim bilürdi çalsa da
Kaf [u] nûnuñ perdesinde sâz-ı ‘aşk dürlü hevâ (91/5)

İrci’î

“*İrci’î ila rabbiki radiyeten mardıyyeh*”. Rızasını kazanarak, razı olarak Rabb'ine dön (Fecr/28).

Şair bu ayeti Hacı Ömerzade Hasan Ağa'nın kerimesi ve tersane katiplerinden Ethem Efendi'nin kerimesinin vefatı vesilesi ile yazdığı tarihlerde zikretmiştir:

Vârid oldı çün yigirmi üçde emr-i *İrci’î*⁴¹
Âb-ı çeşm-i vâlideynin eyledi mânend-i yemm (25/3)

Çün hitâb-ı *İrci’î* sem‘ine irdi ol zamân
Terk idüp cân ü cihânı dosta kıldı ‘azm-i râh (37/3)

Va’f ü ‘annâ Rabbenâ va’firlenâ verham lenâ

Bizi affet, bizi bağışla, bize merhamet et. (Bakara 286. ayet)

Şair bu ayeti terakibent nazım şekli ile duvazname türünde yazdığı çeviri yazılı metindeki 5 numaralı manzumede bir kez zikretmektedir.

Gelmişem dergâhına cürmümi ikrâr eyleyüp
“*Va’f ü ‘annâ Rabbenâ va’firlenâ verham lenâ*” (5/12-5)

⁴¹ “Ey mutmain olan nefis! Râzı olmuş ve kendisinden râzı olunmuş bir halde Rabb'ine dön” âyetinin ilk kelimesi olup çeşitli kullanılışlarda “ölüm” anlamına gelir:

4.1.5.3. Hadisler

Men ‘arefe

“Nefsini bilen kendini bilir” manasındadır. Bu hadis insanoğlunun; Allah’ın isim ve sıfatlarının yeryüzündeki tecelligâhı ve onun mevcudiyetinin ise Hakk’a götüren nişanlar olduğunu gösteren hadislerdendir. Kulun Rabb’ini bilebilmesi için önce kendisini bilmesi gerekmektedir. Bu durumda kul kendi bilgisinde fâni olduktan sonra esas murat olan Rabbini bilmeye geçebilir.” Hz. Muhammet ile ilişkilendirilen “Kendini bilen Rabbini bilir” hadisi daha çok tasavvufi muhitlerce zikredilen bir hadis olmuştur (Küçük, 2011: 132).

Şair *Dîvân*’da beş kez “men ‘arefe” ifadesini bir kez de Türkçe manasını zikretmektedir. O, *Men ‘araf* sırrını Hz. Ali ile ilişkilendirmektedir. Hz. Ali ve onun yolundan gidenler bu sırta vâkıftır. Nazmî de onun bendesi olduğu için bu sırta erişmiştir:

Men ‘araf sırrına eyle beni maẓhar yâ Rab
Senden ancak bu kemâli ẓuluñ ister yâ Rab (1/6-1)

Bilmeyen nefisini Rabbini bilemez *El-Ḥaḳ*
Beni bildir baña vechiñ ola iẓhâr yâ Rab (1/6-2)

Öz vücūdın *Ḥaḳḳ*’a vâşıl itmege ğayret ider
Dil virir mi dehr-i dūna *Men ‘araf* sırrın bilen (41/1)

Men ‘araf esrârına maẓhar olursa çok mıdır
Her kimiñ mi’râcına rehber olursa Murtaẓâ (91/6)

Nazmîyâ ‘ayn-ı cemi dildâra vâşıl olmuşum
Men ‘araf sırrından ‘irfân oldığım demdir bu dem (180/8)

Bir cemâl-i şâha biz ḥayrân olan Bektâşiyüz
Men ‘araf esrârına ‘irfân olan Bektâşiyüz
‘Âlem-i vâḥdetde çün merdân olan Bektâşiyüz
Kişver-i ‘aşka bugün sulṭân olan Bektâşiyüz
Şâh-ı ‘aşka bende-i fermân olan Bektâşiyüz (225/1)

Men Re’ânî Feḳad Re’a’l-Ḥaḳ

“Kim rüyada beni görürse şüphesiz gerçekten görmüştür”.

Bu hadis sahih hadis kaynaklarında yer almaktadır. İslam âlimleri Hz. Muhammet'in rüyada görülmesi konusuna olumlu bakmışlardır. Fakat rüyanın kesin bilgi aracı olarak kabul edilmemesi sebebiyle Hz. Muhammet'i rüyasında gördüğünü ve ondan talimatlar aldığını ifade edenlere itibar edilmemiştir. Ayrıca tasavvufta bir kısım sufiler uyumak yerine uyanık kalmayı tercih ederken bazı sufiler ise bu hadisi dayanak göstererek rüyada Hz. Muhammet'i görme fırsatı olduğu için uykuya önem vermektedirler (Çelebi, 2008: 306-309; Uludağ, 2008: 309-310).

Şair bu hadisi “*men reānī*” şeklinde eksik iktibas etmektedir. Allah'ın dört madde olarak bilinen hava, su, toprak ve ateşin içinde gizli bir durumdayken Hz. Muhammet'in suretinde görüldüğünü ifade etmektedir:

Dört ‘anāşır içre pinhān oldı çünkü ol Hudā
Sūret-i Aḥmed’de oldı *men reānī*rū-nümā (94/1)

Lā-fetā illā ‘Alī lā-seyfe illā-Zu’l-feḳār

“Ali'den başka yiğit, Zülfikârdan başka keskin kılıç yoktur.”

Bu söz sahih hadis kaynaklarında yer almamasına rağmen klasik Türk şiirinde çokça iktibas edilen hadisler arasında sayılmaktadır (Keleş, 2013: 348). *Nazmî Dîvânî*'nda bu hadis bir defa tam iktibas üç defa da “lâ-fetâ” ibaresi ile eksik iktibas yoluyla zikredilmektedir:

Ey şehinşâh-ı velâyet pâdişâh-ı *lā-fetā*
Çün seniñ şân-ı ‘azîmüñde gelüpdür *hel etā* (5/1-1)

Lā-fetā illā ‘Alī lā-seyfe illā-Zu’l-feḳār
Dinmez idi olmasañ sen feyz ile şîr-i Hudā (5/1-3)

Vâşıl-ı sırrü'l-‘acâyib *lā-fetânun* mazharı
Nūr-ı Yezdân ol şehîd-i Kerbelâ'dır sevdigim (175/4)

Erenler bendesi olmaḳlıḡa muhtâc olup lâkin
Bu bir sırr-ı ‘acâ’ibdir ṭariḳ-i *Lā-fetâdır* bu (197/3)

Laḥmike Laḥmî Demüke Demî Cismüke Cismî Rūḫuke Rūḫî

“Ey Ali etin etimdir, kanın kanımdır, cismin cismimdir, ruhun ruhumdur”.

Hız. Ali'ye hitaben söylenen bu sözün Hız. Muhammet'e ait olup olmadığı hakkında hadis kaynaklarında kesin bir bilgi bulunmamaktadır. Ancak mutasavvıf şairler tarafından özellikle de "Etin etimdir" anlamındaki "*laħmike laħmî*" ifadesi kullanılmaktadır (Keleş, 2013: 346). Nazmî, Hız. Ali için yazdığı 208 numaralı manzumenin ikinci ve üçüncü beytinde hadis-i şerifin tamamını 5. ve 31. şiirlerde ise sadece "*laħmike laħmî*" ibaresini zikretmektedir.

Laħmike laħmî buyurdi seniñ için Aħmed
Demüke demî ħıṭābı saña hemvār 'Alî (208/2)
Rūħuke rūħî didi *cismüke cismî* hem de
Bir olup Aħmed ü Maħmūd ile muħtār 'Alî (208/3)

Mazħar-ı zāt u şifāt olduğunuñ işbātıdır⁴²
Laħmike laħmî ħıṭābın çün buyurdi Muştafa (5/1-2)

Hācî Bektāş-ı Velî'niñ maħrem-i rāzı idi
Laħmike laħmî olup ol şāh ile bî- iştibāh (31/5)

Levlâke levlâk

"Sen olmasaydın, sen olmasaydın kâinatı yaratmazdım"

Klasik Türk edebiyatı şairlerinin en çok alıntıladıkları hadislerden birisi; "Sen olmasaydın, sen olmasaydın âlemleri yaratmazdım" anlamındaki "*Levlâke levlâke lemâ halaktü'l-eflâke*" hadis-i kudsisidir. Bu hadis genellikle naatler ve Hız. Muhammet övgüsü niteliğindeki beyitlerde bazen hem kafiye hem de vezin zorlaması sebebiyle "levlâk" şeklinde eksik iktibas bazen de tam iktibas olarak yer almaktadır (Yıldırım, 2018: 154-168).

Nazmî aşağıdaki beyitte "*levlâk*" ifadesini kullanarak Allah'tan, Hız. Muhammet'in hürmetine kendisini bağışlamasını mahşer gününde gözü yaşlı bırakmamasını talep etmektedir:

Rüz-ı mahşerde benim dîdemi itme nem-nāk
Hürmet-i⁴³ Ĥaĥķ-ı⁴⁴ ola Ĥazret-i Şāh-ı Levlāk (1/2-6)

⁴² Metinde "işpāt" şeklinde yazılmıştır.

⁴³ Tamlama belirtme durum eki ile yazılmış.

⁴⁴ Tamlama belirtme durum eki ile yazılmış.

Nefsî Nefsî

“Kendim kendim”

Şefaât sözcüğü “Kıyamet gününde peygamberlerin ve bazı salih kulların, mü’minlerin affedilmesi için Allah katında niyazda bulunması” anlamına gelmektedir (Alıcı, 2010, 411). Başta Hz. Muhammet olmak üzere peygamberler, melekler ve bazı salih kullar mü’minlerin günahlarının bağışlanması için şefaâtçi olacaklardır. Hadis-i şerife göre insanlar şefaât için kıyamet günü peygamberlerin kapısını çalacaklardır. Hz. Âdem, Hz. Nuh, Hz. Musa ve Hz. İsa kıyamet gününün dehşetine kapılarak “nefsî” diyecekler ve onları Hz. Muhammet’e göndereceklerdir. Allah, her peygambere kabul olacak bir dua bahşetmiştir. Hz. Muhammet mahşer gününde ümmetinin günahlarının bağışlanması için dua etmiştir (Yavuz, 2010: 411-412). Nazmî aşağıdaki örnekte mahşer günü bütün peygamberler kendileri için dua ederken Hz. Muhammet’in duasının ümmeti için olduğunu ifade eder:

Deyince “*nefsî nefsi*” hep nebîler rûz-ı mahşerde
Diliñde “*ümmetî*” vird-i zebândır yâ Resûla’llâh (4/2)

4.1.6. İbadet

Lügat anlamı “*İnsanın tek Tanrılı dinlerde Allah’a, diğer din ve inanışlarda ise inanıp bağlandığı kudrete kulluğunu göstermek üzere yaptığı hareketler, tapma, tapınma*” olan ibadetin İslam dininde çok önemli bir yeri vardır (Ayverdi, 2011: 532). Müslümanlar için manevi yükselişin temelinde ibadet vardır. İslam düşünce tarihinde günümüze kadar dinin nasıl tanımlanacağı, nasıl anlaşılacağı ve nasıl uygulanacağı hususunda siyasi, ahlaki, felsefi, ittikadi ve içtimai gibi birbirinden farklı alanlarda birçok söylem geliştirilmiştir (Azar, 2005: 262).

Sünnî inanışa göre; şehadet etmek, namaz kılmak, oruç tutmak, zekat vermek ve hacca gitmek gibi İslamın beş şartı ibadet kavramı altında ele alınıp şeriatin koyduğu kurallar doğrultusunda uygulanmaktadır. Alevi-Bektaşî inancında ise ibadet niyaz olarak ifade edilmektedir. Allah’a giden yolda geçilmesi gereken dört kapı sıralamasının ilk aşaması olan şeriat kapısı insanın hak yolu bulması, kötülüklerden arınması ve olgunlaşması sürecine karşılık gelmektedir. Bu aşamayı geçip tarikat kapısından girmiş olanlar için şeriat kurallarına uyma zorunluluğu yoktur (Korkmaz, 1994: 176).

Alevi-Bektaşilik'te anlayış ve uygulamada farklı tutum ve davranışlar görülse de ibadet gerçeği inkâr edilmemektedir. Bu anlayışa göre ibadetin temeli içtenlik unsuruna dayandırılır. Yapılan bütün ibadetler Hakk'ın rızasını kazanmak için olmalıdır. İbadette önemli olan biçim değil özdür. İbadet mükafat ya da ceza duyguları ile değil aşk ve şevk ile yapılmalıdır (Azar, 2005: 262-263).

Nazmî Dîvânı'nda ibadet kavramı Alevi-Bektaşî inancı doğrultusunda ele alınmaktadır. Şair, klasik Türk edebiyatındaki rint-zahit, iman-küfür, hak-put gibi karşıt ikiliklerden yararlanarak ibadet konusundaki görüşlerini açıklamaya çalışmaktadır.

4.1.6.1. Kelime-i Tevhit

“Lâ ilâhe illâllâh Muhammetün Resûlu'llâh” şeklinde zikredilen kelime-i tevhit

Müslüman olmanın ilk şartıdır. Allah'ın birliğine ve onun dışında hiçbir yaratıcının var olmadığına, Hz. Muhammet'in ise onun kulu ve elçisi olduğuna inanıp kabul etmektir. *Dîvân*'da kelime-i tevhit “lâ” ve “illâ” kelimeleri iktibas edilerek zikredilmiştir. Kelime-i tevhitteki Arapça olumsuzluk eki olan “lâ” inkâr etmek (nefy), istisna edatı olan “illâ” ise ispat içindir (Üstüner, 2007: 45).

Şaire göre Allah'ın varlığını ve birliğini inkâr ve ispat etme çabaları beyhudedir. Çünkü o bütün ruhların bir araya toplanıp Allah'ın “ Ben sizin Rabbiniz değil miyim?” sorusuna “Evet, Rabbimizsiniz” cevabını verdiği günden beri imanından ve kararından dönmemiştir.

Lâ-yı nefy illâyı işbât itmege hâcet nedir
Tâ elest bezmindeki ikrâr u imândır sözüm (182/3)

4.1.6.2. İman ve Küfür

İman; Allah'ın varlığını ve birliğini, melekleri, kutsal kitapları, peygamberleri, kaderi, kıyamet gününü, ölümden sonra yeniden dirilmeyi şüpheye yer vermeden kalp ile tasdik ve dil ile ikrar etme durumudur (Ayverdi, 2011: 557).

Kelime manası “bir şeyi perdelemek, örtmek, gizlemek ve nimete nankörlük etmek” olan küfür, dinî bir terim olarak imanın zıttıdır. Allah'ın varlığını ve birliğini kabul etmeyip, Hz. Peygamberi ve onun Allah'tan getirdiği emirleri yalanlayıp dinî esaslara inanmama durumudur. Küfür, en büyük günah olarak kabul edilir (Karaman vd., 2006: 390).

Nazmî için iman etmenin manası istikrarlı bir şekilde Hz. Ali'yi ve onun soyundan gelen selamete ermişlerin yolunda olmaktır:

Rāh-ı nācī-i tevellāda olur s̄ābit-ķadem
Ger nedir dirseñ efendi ehl-i ĩmāndan ğarāz (152/6)

Nazmī Hz. Hüseyn’i sultan, kendini de onun bir kulu olarak vasıflandırır. Bu sebeple onun bütün inanmışlığı Hz. Hüseyn’edir.

Şāh Hüseyn-i Kerbelā’dır dīnimiz ĩmānımız
Biz anıñ bir bendesiyüz ol bizim sultānımız (5/3-1)

Hz. Hüseyn ve yanındakilerin Kerbela’da şehit edildiği gün matem günüdür ve canlı-cansız tüm malukat bu günde keder içinde gözyaşı döker. Şair de kendi gönlüne seslenerek ondan Hz. Hüseyn için gözyaşı dökmesini ister. Çünkü insanın en büyük günahı olan Allah’ın varlığını ve birliğini yok sayma, gaflete düşüp doğru yoldan ayrılmanın meydana getirdiği kiri, pası ancak gözyaşı seli temizler:

Çalma ‘ışyān içre ey dil sen de āh it ağla kim
Seyl-i girye taḥhīr eyler çirk-i küfr-i ādemi (18/1-3)

Nazmī, Hünkār Hacı Bektaş Velī sayesinde küfürden dönüp iman ederek Allah yolunda olduğunu ifade etmektedir:

Küfrüm imāna deĝişdim sāye-i hünkārda
Sālik-i rāh-ı Hüdā’ya **Nazmī** burhāndır sözüm (182/6)

Nazmī’ye göre bir gece irfan ile aynı mecliste bulunan o rint tabiatlı kimse iman cevheri sayesinde küfürden döner:

Küfrin deĝişür cevher-i imān ile ol rind
Bir gice ki ‘irfān ile hem-bezm olur elbet (106/7)

4.1.6.3. Namaz

Namaz, Müslümanların belli zaman veya durumlarda *Kur’ân-ı Kerīm*’de emredildiği ve Hz. Peygamber’in de tarif edip yaptığı şekilde Allah’ı ta’zim için yapmış oldukları ibadettir. İslam’ın beş şartından olup günde beş vakit namaz farz kılınmıştır (Pala, 2016: 349)

Şair vasiyetname türünde yazdığı manzumede öldükten sonra cenaze namazının tarikat ehli tarafından kılınmasını istemektedir “molla” olarak ifade ettiği çok dindar olup irfanı olmayan şeriat ehlinin cenazesine gelmemesini istemektedir.

Ehl-i rindân-ı ħarâbât **namâzım** kılalar
El-ħazer uğramasun semtime mollalardan (195/4)

Dîvân’da bir beyitte namaz, Arapça karşılığı olan “salat” sözcüğüyle oruç ile birlikte zikredilmektedir. Nazmî beyitte sufiye nasihat etmektedir. Ona göre namaz ve oruç gibi ibadetler ile cennete girilemez. Cennete ulaşmanın yolu Allah’ın sırrına vâkıf olmaktan geçer.

Behište şüfi **şavm u salât** ile girilmez
Esrâr-ı Ĥudâ saña ‘ayân olmadan evvel (167/3)

4.1.6.4. Oruç

Medine’de Hicri ikinci yılında farz kılınan oruç, İslâm’ın beş şartından biridir. Oruç ibadeti imsak vaktinden güneş batıncaya kadar olan süre içerisinde yeme, içme ve cinsel ilişkiden uzak durma şeklinde yerine getirilir (Ayverdi, 2011: 954). Oruç ibadeti; farz, vacip, sünnet, mendup, nafile ve mekruh olmak üzere altı kısımdır. Müslümanlar için farz olan oruç, ramazan ayında hilalin (yeni ay) görünmesi ile başlayan ve yeniden kaybolup görünmesine kadar süren otuz günlük zaman içerisinde yerine getirilen ibadettir (Pala, 2016: 365).

Nazmî Dîvânı’nda oruç, Arapça “sıyâm” ve “savm” kelimeleri ile “hicrân ve ıyd” kavramlarıyla birlikte anılmıştır. Klasik Türk şiiri geleneğinde şairler ramazan ayının ve bayramın başlama zamanını ifade eden hilalin görünmesi olayını sevgilinin kaşını ya da yüzünü görme ile ilişkilendirmişlerdir. Nazmî de bu geleneğe uyarak aşağıdaki iki örnekte oruç ve bayram kavramlarını ayrılık ve kavuşma kavramları üzerinden ele almıştır. Şair birinci örnekte bütün yıl boyunca sevgilisinden uzakta ayrılık orucu tuttuğunu ve sevgilisine kavuşmadıkça bayram yapamayacağını dile getirir. Nevruzun gelişini kutlamak için yazdığı manzumede yer alan ikinci beyitte ise ayrılık orucundan çıkıp bayrama ulaştığı için yaşadığı sevinci ifade etmektedir:

On bir ay yirmi toķuz gün **şavm-ı hicrânıñ** tutup
Görmedikçe ben o mâhı dilde bayrâm eylemez⁴⁵ (140/4)

Zevķim ol kim **şavm-ı hicrândan** çıkup ‘ıyd eyledim
Var mıdır ħâcet su’âle rûz-ı nevrûzdur bugün (196/15)

⁴⁵ On bir ay yigirmi toķuz gün şavm-ı hicrânıñ tutup
Görmedikçe ben o mâhı dilde bayrâm eylemez metinde bu şekilde yazılmıştır vezin gereği yirmi okundu.

Şaire göre sevgilisinde uzak olduğu için ayrılık orucu tutan âşıkların vuslat vakti gelip hasretleri sona ermediği sürece iftar yapmaları mümkün değildir:

Rūzedārān-ı firākīñ niçe iftār itsün
Rūz-ı ḥasret uzadı olmadı aḥşām-ı vişāl (308/43)

Hz. Muhammet, muharrem ayını “Allah’ın ayı” olarak nitelendirip ramazandan sonraki en faziletli orucun da bu ayda tutulan oruç olduğunu belirtmiştir (Yaşaroğlu, 2006: 5). Muharrem ayının onuncu günü “âşûrâ” olarak ifade edilir. Sami dinlerde özel bir değeri olan âşûrâ gününde Cahiliye Arapları da oruç tutmuşlardır. Hz. Muhammet risaletten önce ve Medine’ye hicretinden sonra âşûrâ gününde birkaç kez oruç tutmuş ve Müslümanlara da bu günde oruç tutmalarını buyurmuştur. Ancak ramazan orucunun farz kılınmasından sonra âşûrâ gününde tutulan orucu isteğe bırakmıştır. Ayrıca Hz. Muhammet muharrem ayının sadece dokuzunda değil onuncu ve on birinci günlerinde de oruç tutmayı tavsiye etmiştir 10 Muharrem 61’de (10 Ekim 680) Kerbela’da Hz. Hüseyin ile yakınlarının şehit edilmesi üzerine muharrem ayı özel bir anlama sahip olmuştur. Bu tarih Hz. Hüseyin’in intikamını alma ahdinin tazelendiği bir matem günü haline gelmiş ve bu ayda oruç tutmak makbul görülmüştür. Anadolu’daki Alevi-Bektaşî kültüründe bazı peygamberlerin ve dördüncü imam Zeynelabidin’in kurtuluşu için tutulacak oruçlar ve Kerbela şehitlerinin yasının tutulması amacıyla düzenlenen faaliyetler ile birlikte yapılmaktadır. Muharrem ayının ilk on ya da on iki günü matem orucu tutulur (Yaşaroğlu, 2006: 4, 5). Matem orucunun amacı, zalimlerden gelen ve geriye getirilmesi mümkün olmayan bir felaketin bedelini ödeme duygusunu yaşatmaktır. Oruç günlerinde kurban kesilmez, saç-sakal tıraş edilmez, çamaşır değiştirilmez, cinsel ilişkide bulunulmaz, eğlence ve düğün yapılmaz ya da bu tür faaliyetlere katılmamaz (Korkmaz, 1994: 232).

Dîvân’da şair muharrem ayında Hz. Hüseyin için yas orucu tuttuğunu zikretmektedir:

Kāmımı telḥ-i firāk eyledi derdiñ şāhā
Elemiñ mäh-ı muḥarremde şıyām oldı baña(270)

4.1.6.5. Hac ve Zekât

İslamın beş şartından biri olan zekât, zenginlerin yılda bir kez mallarının kırkta birini ihtiyacı olan insanlara vermesidir. Zekât mali ibadetlerdendir ve malın temizlenmesi manasına gelmektedir (Pala, 2016: 490).

Hac, Müslümanların zilhicce ayında Kâbe'yi ve çevresindeki belli yerleri usulüne göre ziyaret etmesidir. İslamın beş şartından biridir fakat her Müslüman için farz olma hükmü geçerli değildir. Divan şiirinde âşık sevgilisinin bulunduğu yeri Kâbe olarak kabul eder ve onun mahallesini tavaf ederek hac vazifesini yerine getirir. Böyle hacı olur (Pala, 2016: 180).

Dîvân'da bir beyitte zekât ve hac kelimeleri birlikte zikredilmiştir. Şaire göre insanın istediği şeye ulaşması zekât ve hac gibi ibadetlerle değil fâni dünyadan vazgeçmesi ile mümkün olacaktır.

Sen şanma ki **hacc** ile **zekât** ile irerler
Maşşûda olar terk-i cihân olmadan evvel (167/4)

Şair, Kâbe olarak kabul ettiği sevgili (Allah)nin yüzünü görme ve güzelliğinin kiblesine secde ederek hacı olma arzusundadır.

Kıble-i hüsnüñe secde iderek hâcî olam
Sen naşîb eyle hemân Ka'be-i dîdâr baña (1/5-4)

4.1.7. Diğer Dinî Mefhumlar

4.1.7.1. Kıyamet, Harş ve Mahşer

Kıyamet; semavi dinlerdeki ortak inanişe göre bu âlemin ve bu âlemdeki canlı cansız her varlığın bir anda mahvolup yok olması, bütün ölümlerin dirilmesi, ahiret hayatının başlaması olayı ve bu olayın vuku bulduğu zamandır (Ayverdi, 2011: 675). Haşr, Allah'ın dünyada yaptıklarının hesabını sormak için bütün ölümleri diriltip bir araya toplamasıdır (Ayverdi, 2011: 480). Mahşer ise bütün ölümlerin yeniden dirilip Allah huzurunda hesap vermek için toplanacakları yer anlamına gelmektedir (Ayverdi, 2011: 759-760).

Nazmî Dîvânı 'nda kıyamet kelimesi doğrudan beş örnekte zikredilmektedir. Ayrıca üç örnekte de kıyamet kelimesi yerine “kalkma, ayaklanma, ölümden sonra dirilip ayağa kalkma” anlamlarına gelen “kıyam” kelimesi zikredilmektedir. Şair “kıyamet ve kıyam” kelimelerini “içinde yaşadığımız bu âlem var olduğu müddetçe” anlamında kullanmıştır.

Şair doğum tebriki için yazdığı 262 ve 311 numaralı tarihlerinde doğan bebeğin ailesi ile birlikte kıyamet gününe kadar mutlu ve uzun bir ömür sürmesini temenni etmektedir:

Vâlideynile o mevlüdi kıyâm-ı haşre dek
Kâm-yâb eyle Hudâ'yâ devlet ü iclâl ile (262/4)

Keder göstermesün Haḫ vālideynile o mevlūde
Ḳıyām-ı ḫaşre dek itsün kemāl-i ‘ömrini müzdād (311/11)

Sevgilinin dert ve gamı kıyamet gününe kadar âşğın sinesinde kalacak. O gün geldiğinde Haḫ’ın huzurunda davası görülecektir:

Sīnede derd u ḡamıñ tā be-ḳıyāmet bākī
Varıcaḫ Ḥazret-i Ḥaḫḫ’a anı da‘vā iderem (172/3)

Nazmî, düvazdeh nazım türü ile yazdığı manzumenin beşinci bendinde dördüncü İmam olan Zeynelabidin’den ayrı kaldığı için kıyamet gününe kadar ciğerini parça parça eden bir keder içinde olduğunu ifade etmektedir:

Bu cigerler pāre pāre olmasın mı āh āh
Tā-ḳıyāmet firḫatūñle ey cigergāh -ı Ḥüseyn (5/4-4)

Şair, 102 numaralı manzumede ise aşkından asla vazgeçmeyeceğini dile getirirken kıyamet kelimesini “ortalık birbirine girmek, büyük gürültü ve karışıklık çıkmak” anlamında kullanmıştır. Şair aşağıdaki örnekte Hallac-ı Mansur’un öldürülme hadisesine telmihte bulunarak kendisi de ister onun gibi idam edilsin ister kıyamet kopsun yine de sevgilisinden vazgeçmeyeceğini ifade etmektedir:

Manşūr gibi ger itse felek baña siyāset
Ey sevdiğim āffet
Dönmem yine ‘aşkıñdan eger ḳopsa ḳıyāmet
Ey servi-i ḳāmet (102/1)

Nazmî “ḫaşr” kelimesini tıpkı “kıyamet ve kıyam” kelimelerinde olduğu gibi zaman ifadesi olarak “içinde yaşadığımız bu âlem var olduğu müddetçe” anlamında kullanmıştır. Şair, Halep’te görüp aşık olduğu bir güzel için yazdığı gazelde ölümden korkmadığını ifade eder. Çünkü o sevgilisine olan aşkının yeniden dirilip bir araya toplandıkları güne kadar gönlünde baki olacağından emindir. Onun tek endişesi ölüm ve yeniden dirilme arasında geçen zaman diliminde sevgilisine hasret kalacak olmasıdır:

Ben ölümden içtināb itmeme velī ḫaşret uzar
Ḥaşre dek sevdāsı dilden şanma kim bir ān çıkar (136/9)

Şair, Mısır valisinin oğlu Tevfik Paşa için yazdığı kasidede eğer amacına ulaşamazsa bütün canlıların yeniden dirilip bir araya toplanacağı güne kadar bülbül gibi acı içinde inleyeceğini dile getirmektedir:

Haşre dek bülbül gibi feryād ü efġān eylerim
Ġonca-i maķşūdu mı ger açmaz ise rūzgār (307/24)

Dîvân'da "mahşer" kelimesi "hesap günü" anlamında kullanılmaktadır. Şair günahkâr olduğu için mahşer günü orada toplanan herkesin kendisiyle alay edeceği için edişelidir. Bu sebeple hesap günü günahları ile Allah'ın huzuruna geldiğinde Hz. Muhammet'in kendisine bağışlanması için şefa'at etmesini ummaktadır. Çünkü eğer Hz. Muhammet kendisi için şefa'atte bulunmazsa işlediği günahlardan dolayı Allah'ın huzurunda zor durumda kalacaktır:

Rūz-ı maķşerde n'olur ħāl-i perīşānım 'aceb
Ehl-i maķşer baña fi'l-cümle güler vāh eyvāh (1/4-4)

Gelince rū-siyāhımla ħuzūra rūz-ı maķşerde
Şefā'at itmeseñ ħālim yamandır yā Resūla'llāh (4/4)

4.1.7.2. Kabir

Kabir, insanın öldükten sonra gömüldüğü mezar çukurudur (Tulum, 2013: 432). Bütün ölülerin yeniden dirilip hesap verecekleri güne kadar kalacakları yerdir. *Dîvân*'da kabir kelimesi Edhem Efendi'nin validesinin ölümü üzerine yazılan tarihte geçmektedir. Şair Hatice Hanım'ın kabrini ziyaret eden dostlarının Fatiha okumasını temenni etmektedir:

Budur me'mül ki ħabrini ziyāret eyleyen ihvān
İdeler rūhını bir Fātiĥa'yla luġf idüp tezkār (312/4)

4.1.7.3. Cennet

Kelime anlamı toprağı tamamen örten yeşilliklerle kaplı etrafı çevrili bahçedir. Dinî istilahta ise iman eden ve salih ameller işleyen kişilerin ahiret hayatında ebedî nimetlerle yaşayacağı yurtlarıdır. Cennet tasavvuru insanların içinde yaşadığı kültür, medeniyet ve coğrafyanın da etkisiyle bütün dinlerde farklılıklar göstererek gelişmiştir. İslam dünyasındaki cennet tasavvuru da yüzyıllardır din bilginlerinden avamına kadar çeşitlilik göstererek günümüze kadar gelmektedir. Cennetin şekli, derecesi, iman edenlere sunulacak sayısız nimetleri vb, konularda farklı rivayetler mevcuttur. Bu rivayetler arasında en yagın ve ortak inanişā göre Allah farklı derecelere sahip sekiz cennet yaratmıştır. Bunlar; Dār'üs-Selām,

Dâr'ül-Celâl, Cennet'ül-Me'vâ, Cennet'ül-Huld, Cennet'ün-Naîm, Cennet'ül-Firdevs, Cennet'ül-Karâr, Cennet'ül-'Adn (Şentürk, 2017: 387-388). Şair bu sekiz cennetten “‘Adn, Firdevs, Huld ve Me'vâ”yı beyitlerde zikretmektedir.

Nazmî, şiirlerinde cennet kavramını farklı bağlamlarda ele almıştır. Cennet genel olarak yukarıdaki tanıma uygun bir şekilde iman edenlerin ahirette sayısız nimetlerle ebedî bir yaşam süreceği yer olarak zikredilmektedir.

Şair, mersiye türünde yazdığı 18 numaralı manzumede üstün ahlaka ve güzel huylara sahip olan Hz. Hüseyin'in yanındakilerle birlikte Kerbela'da şehit olup en yüksek derecede olan Cennet'ül-'Adn'ne gittiğini zikretmektedir:

Ol gün ol baht-ı sa'îd anlar ile oldu şehîd
Eyledi rûh-ı revânın cennet-i 'adne duhûl (18/2-5)

Ayrıca bir kimsenin vefatı sebebi ile yazdığı tarihlerinde genel olarak ya sözü geçen kişinin makamının cennet olduğunu ifade etmektedir ya da günahlarının bağışlanıp cennete kabul edilmesi için dua etmektedir:

Vâlideynine Hudâ virsün hemân şabra mecâl
Uçdı cennet kuşu oldu bâğ-ı 'adniñ bülbülü (22/4)

Hürmet-i Zehrâ için 'afv it günâhın bâğını
Cennet-i firdevsi kılsun rûh-ı pāk-i cilvegāh (27/4)

Hâcî Hasan Baba işte cān alup bu dehrden Sene 1274
Cennet-i firdevsi kıldı rûh-ı pāki cilvegāh Sene 1274 (31/7)

Cennet kelimesi *Dîvân*'da güzellik bağlamında ele alınmaktadır. Şair İstanbul ve Halep şehirlerinin güzelliğini anlatmak için cennet ile kıyaslamaktadır. Ona göre Halep şehri güzellik bakımından cennete eş değerdir. Çünkü o şehirdekiler cennet ehli olan huri ve gılman güzelliğine sahiptir. Bu sebeple Halep şehrine cennet demek yanlış olmaz:

Ey Haleb şehri saña cennet demek olmaz haṭā
Hür u gilmāniñ seniñ hep ehl-i hüsn ü ān çıkar (136/4)

İstanbul baştan başa bir cennettir. Onun değerini ancak olgun kimseler bilebilir:

Ḳadrini ādem olanlar bilür ancak **Nazmî**
'Ayni cennet gibidir ser-be-ser-i İstanbul (170/8)

İnsani niteliklere sahip olgun kimseler için İstanbul şehri cennettir. Bu yüzden Nazmî gerekçesi ne olursa olsun asla İstanbul'u terketmek istemez:

Ehl-i ʿāb' cennet gibidir İstanbul
Togrısı terk idemem ben buña şu bu olamaz (137/7)

Klasik Türk şiiri geleneğinde cennet ve işret meclisi kıyaslaması şairlerce sıkça yapılmaktadır. Sevgili ile baş başa şarap içilen eğlencelerin yapıldığı işret meclislerinin güzelliğini cennet zevklerine benzeten şairler her fırsatta sofulara dil uzatmaktadırlar. Nazmî de bu şairlerden biridir. Ona göre bu işret meclislerindeki güzellikler ile cennet zevkleri aynıdır. Bu sebeple ebedî hayattaki zevkleri düşünerek bu hayattaki zevklerden vazgeçmek manasızdır:

Ne revā cennet için terk-i mey u maḥbūb idüp
Bu seniñ söyledigiñ küll ü riyā ey vā'iz (155/2)

Terk idersek mey ü maḥbūbı eger cennet için
Ġayrı cennetde ne var söyle baña ey vā'iz (155/3)

Klasik Türk şiiri geleneğinde âşıklar sofuların aksine cenneti arzulamazlar. Onlar için sevgilinin (Allah) yüzü veya kapısı daha kıymetlidir. Yaygın bir rivayete göre; Allah hesap gününde dünyada işlediği iyi amelleri kötü amellerinden biraz fazla olan kullarını en düşük dereceli cennetine koyarmış. Kul, Allah'ın ona sunduğu ve hayal dahi edemeyeceği güzellikleri görüp mutlu bir yaşam sürmeye başlamış. Ancak bir süre sonra bir üst derecedeki cennete açılan pencereden oradaki güzellikleri gören kul için içinde bulunduğu cennet cehennem gibi gelirmiş ve buradan kurtulup o güzelliklere ulaşmak için ağlayarak Allah'a dua edermiş. Allah da kulunun duasını kabul ederek onu bir üst cennetine koyarmış. Bu durum en üst derecedeki cennete kadar aynı şekilde sürermiş. Kul ulaştığı her cennet katında önce mutlu bir hayat sürer sonra bir üst cennetin güzelliğini görüp oraya ulaşmak için feryat figan edermiş. Allah en üst derecedeki cennetinde olan kullarına kendi cemalini gösterirmiş. Oraya ulaşan kullar cennetin olağanüstü mükemmel güzelliğine hiç aldırmandan ve bir an dahi gözlerini kapatmadan ebediyete kadar Allah'ın cemalini seyredermiş (Şentürk, 2017: 389).

Şair bu rivayete uygun olarak aşağıdaki beyitte cennete ve cennetteki güzelliklere ulaşma arzusunun olmadığını sadece Allah'ın cemalini görmek istediğini zikretmektedir:

Cennet ü hürî vü ğilmānîña mā'il degilem
İsterim zāt-ı cemālîñ baña göster yā Rāb (1/6-4)

Cenneti terk eyler Ādem dil-rübālar seyr için
Başsa ger rüyunda hāle rüz-ı nevrüzdur bugün (196/11)

4.1.7.4. Cehennem

Cehennem, Allah'ı inkâr edenlerin ve günahkâr kişilerin ahiret hayatını azap içinde geçirecekleri büyük ateşli çukurun adıdır (Şentürk, 2017: 369).

Nazmî Dîvânı'nda cehennem için çoğunlukla Farsça duzah kelimesi kullanılmıştır. Sevgiliye kavuşmayı beklemek âşık için cehennem ateşinden çok daha yakıcı bir azaptır. Bu sebeple âşık sevgilisine dudağının serinliği ile imdadına koşması ve bu ateşi söndürüp azabına son vermesi için yalvarmaktadır:

İntizār 'aşıkına nār-ı cehennemden eşed
Yetiş imdādıma la'liñ ile ey şūh meded (115/1)

Şair, Muhammet Rüştü Paşa için yazdığı kasidede Paşa'yı överken "Eğer senin kahredici kılıcını düşmanın üzerine gönderirsem bütün düşman askerleri korkularından cehenneme girmek için can atacaklardır" ifadesini kullanmaktadır:

Tîğ-i kahrın eger a'dāya havāle kılsam
Cān atar dūzağa havf ile cüyüş-ı kuffār (310/18)

Din adamları vaazlarında halkı korkutup dindarlığa teşvik etmek için bine bin katarak cehennem ile ilgili hikâyeler anlatmaktadırlar. Şairler arasında sofı olarak nitelendirdikleri bu din adamlarının tutumu alay konusu olmaktadır. Cehennemi bir korku nesnesi olarak dillerinden düşürmeyişi acımasız bir üslup ile eleştirilmektedir. Şaire göre insanların eylemlerinin sebebinin Allah rızası için olması gerektiği gerçeği yerine sofuların cennetin zevklerini ve cehennem azabını anlatarak onların eylemlerini yönlendirme çabaları hem ikiyüzlülük hem de bıktırıcı bir yöntemdir:

Zevk-i cennetle 'azab-ı dūzağı diñletdi
Pek uşandırdı bizi şūfî riyādan ğayrı (214/3)

4.1.7.5 Huri ve Gılman

Ahu gözlüler manasındaki “ahver” kelimesinin çoğulu olan huri, cennetin kız çocukları için kullanılır. Bıyığı çıkmamış genç anlamındaki “gulam” kelimesinin çoğulu olan gılman ise cennetin erkek çocuklarını ifade eder (Onay, 1996: 273).

Benzersiz bir güzelliğe sahip olduklarına inanılan huri ve gılman cennet ehline hizmet etmekle görevlidirler. Bilhassa “servi boylu, ahu gözlü, inci dişli, hilal kaşlı, gül yanaklı, şiveli ve nazlı” gibi olumlu vasıflarla tasvir edilen huriler klasik Türk edebiyatında sevgili için kullanılan bir teşbih unsurudur.

Nazmî, sevgilinin güzelliğini anlatmak için huri ve gılmanı bir kıyas unsuru olarak kullanmaktadır. Sevgili o kadar güzeldir ki ona kavuşma hayali bile eşsiz bir güzelliğe sahip olduklarına inanılan huri ve gılmanın güzelliğini unutturur:

Meyân-ı yâri âğuş-ı hayâle aldığım demde
Kenâr-ı hâtıra gelmez behiştîñ hür u gılmânı (69/17)

Aşağıdaki örnekte ise Hz. Hüseyin’in şehit edilmesi canlı-cansız tüm varlıkları derinden üzen bir hadise olarak anlatılır. Bu hadise karşısında denizler buz tutmuş, cehennem ehli ah etmiş ve cennetteki huri ve gılman ağlamıştır:

Dest-i deryâ buz kesildi ehl-i nîrân âh idüp
Cennet içre hür u gılmân ağladı bu vaķ‘aya (18/8-3)

4.1.7.6. Ukba

Ukba kelimesinin sözlükte “ceza ve ahiret âlemi” olmak üzere iki anlamı vardır (Asil, 2011: 387).

Nazmî’nin Hz. Ali’ye karşı olan sevgisi Allah’a olan imanı gibi kuvvetli ve gönüldendir. Onun hem bu dünyada hem de airette sahip olduğu tek şey kendisine yardım etmesi için okuduğu duadır. Çünkü Hz. Ali’den başka yardım umacağı lütuf bekleyeceği kimsesi yoktur:

Mu‘înim dest-gîrim senden özge bir kimesnem yok
Meded mîrim baña senden kerem dünyâ u ‘uķbâda (267)

Baña sermāye-i dünyâ vü ‘uķbâ nād-ı zātıñdır
Seniñ ħubbuñ derūnumda olup îmân gibi peydâ (92/4)

4.1.7.7. Havz-ı Kevser

Cennette bulunan büyük akarsu veya gölün adıdır. Suyu süttten daha beyaz, baldan daha tatlı, kaymaktan daha yumuşak, kardan daha soğuk ve bir içenin bir daha asla susamayacağı gibi vasıflarla tarif edilir. Kevser'i cennette Allah'ın Hz. Muhammet'e özel ihsanı olarak tefsir edenler de vardır (Pala, 2016: 268). Kevser suyunun sakisi Hz. Ali'dir. Klasik Türk şiirinde şairler kevser suyu için saki, şarap ve sevgilinin dudağı gibi kelimelerle çeşitli tamlamalar kurarlar. Âşık suzuzluğunu gidermek için kevser suyundan içme arzusundadır.

Nazmî, Kevser suyunu içip Allah aşkı ile sarhoş olup kendinden geçmek için Kevser suyunun sakisi Hz. Ali'den kendisine su bahşetmesini ister:

Havz-ı Kevser'den içüp mest olayım 'aşkırla
Neş'e bahş eyleye ol Haydar-ı Kerrâr baña (1/5-3)

4.1.7.8. Miraç

Sözlük anlamları “merdiven ve göğe çıkma” olan miraç Hz. Muhammet'in Recep ayının 27. gecesini izahı mümkün olmayan bir şekilde Arş'a yükselmesi mucizesidir (Devellioğlu, 2010: 757).

Miraç mucizesi tasavvufi anlamda iki aşamada vuku bulmuştur. İlk aşama Hz. Muhammet'in Cebrail ile birlikte Mekke'deki Mescid-i Harâm'dan Kudüs'teki Mescid-i Aksâ'ya yaptığı yolculuğu içeren “İsrâ” yani “gece yürüyüşü”dür. Diğer aşama ise Mescid-i Aksâ'da başlayıp “Burak” ile göğe yükseldiği, göğün çeşitli katlarında muhtelif hadiselerle karşılaştığı, en son aşamada Cenabıhak ile görüştüğü ve bir anda Mekke'ye döndüğü yolculuktur (Gündüz, 1998: 263; Kaya, 2007: 257).

Bedenleriyle miraç, Hz. Muhammet dışında dünyada iki peygambere daha nasip olmuştur. Hz. İsa ikinci feleğe, Hz. İdris ise dördüncü feleğe dek yükseltilmiştir. Hz. Muhammet ise hiçbir canlının ayak basması mümkün olmayan zirve-i arşa kadar yükselmiştir. Allah, resulünü zatına davet etmiş ve suretini habibine göstermiştir (Ceylan, 2000: 127).

Nazmî, Çarhçı Kol Ağası Ahmed Efendi'nin oğlu Mehmed Nâzım'ın doğumu vesilesi ile yazdığı tarihte doğumun Miraç Gecesi'nde gerçekleşmesini mutluluk işareti olarak kabul etmektedir:

Teşâdüf eyledi çün Leyle-i Mi'râc'a mevlüdi
Sa'âdet hâline işte bu yer burhân olup âniñ (64/3)

Alevi-Bektaşî kültüründe miraç hadisesi Sünnî inanışa göre farklılık arz etmektedir. Alevi-Bektaşî kültüründen beslenen şairler miraç mucizesine yaptıkları telmihlerde Hz. Ali'yi de zikrederler (Uğur, 2020: 255). Alevi-Bektaşî inanışına göre miraç mucizesinin kaynağı Kırklar Meclisi'ne dayanmaktadır ve kısaca şöyledir:

Bir gün Cebrail, Hz. Muhammet'e Hakk'ın davetini bildirir ve ona miraç yolculuğunda rehberlik eder. Semada, yolculuk sırasında, önlerine bir arslan çıkar ve kükremeye başlar. Hz. Muhammet, ne yapacağını şaşırır. O anda bir ses; "Ey Muhammet, yüzüğünü arslanın ağzına ver!" der. Hz. Muhammet, söylenilene yapar; yüzüğünü, arslanın ağzına verir. Arslan, yüzüğü alınca sakinleşir. Hz. Muhammet, yoluna devam eder; göğün, en yüksek katına kadar ulaşır. Sonunda Hak tecelli eder ve Hakk'ın yüzünü görür; dost dosta kavuşur. Allah, Hz. Muhammet'e sessiz ve sözsüz bir şekilde doksan bin sır iletir. Hz. Muhammet, miraçtan dönerken Kırklar Meclisi'ne katılır. Sohbet ve semah sona erdikten sonra Hz. Muhammet bunlara pîrlerini ve rehberlerini sorar. Kırklar; "Pirimiz Şah-ı Merdan Ali'dir ve rehberimiz Cebrail aleyhisselamdır", derler. Bu yanıt üzerine Hz. Muhammet, Hz. Ali'nin Kırklar Meclisi'nde olduğunu anlar. Hz. Ali, Hz. Muhammet'e doğru yürür; Hz. Ali'nin yaklaştığını gören Hz. Muhammet, tecella ve temenna ile ona yer gösterir. Kırklar da Hz. Muhammet'e katılır; saygıyla eğilip ona yol açarlar Hz. Muhammet, Hz. Ali'nin parmağında, Miraç yolculuğunda arslanın ağzına verdiği yüzüğü görür ve karşısına çıkan arslanın Hz. Ali olduğunu anlar (Korkmaz, 1994: 15-19; Vaktidolu, 2014: 13-18).

Miraç, *Nazmî Dîvânı*'nda Alevi-Bektaşî kültüründe yer aldığı şekliyle geçmektedir. Şair, Hz. Ali'nin miraçta Hz. Muhammet'e eşlik ettiğini ve sırlara vakıf olduğunu ifade etmektedir:

Men 'arafesrârına mazhar olursa çok mıdır
Her kimiñ mi'râcına rehber olursa Murtażâ (91/6)

4.1.7.9. Ölüm ve Hayat

Lügat manası itibarıyla hayat, "canlıların varlıklarını sürdürme durumu, canlı olma, dirilik" ölüm ise "canlının hayati fonksiyonlarının kesin bir şekilde son bulma hâli" olarak tanımlanmaktadır (Ayverdi, 2011: 487).

Tasavvufî manası itibarıyla hayat, "Saliki dünyevi bağlardan ve nefsanî arzulardan koparan kutsal ve ilahî nurun tecelli etmesidir".

Kalbin hayatta olmasının tek şartı nefsin ölmesidir. Çünkü ilmin yaşaması için cehaletin ölmesi gerektiği gibi Hak ile hayatta olabilmek için de halk ile birlikte yaşama

durumunun son bulması gerekmektedir. Kötü hâl ve hareketlerin terk edilmesi ölüm, iyi hâl ve hareketlerin kazanılması ise hayattır. Gerçek sufiler hakiki hayata ulaşmak için ölmeden önce ölür (Uludağ, 2016: 162).

Nazmî, münacat nazım türü ile kaleme aldığı 1 numaralı manzumenin altıncı bendinde hayat ve ölüm kavramlarını tasavvufî anlayışa göre ele almaktadır. Hakk'a kavuşmak için nefsini öldürüp ölmeden önce ölmeyi diler. Nazmî'nin amacı kendini bilmektir. Çünkü kendi nefsini bilmeyen kul Rabb'ini bilemez. O benliğinden kurtulup Hakk'a ulaşmayı arzular ve bunun için her an dua eder:

Men 'arafsırrına eyle beni mazhar yâ Rab
Senden ancak bu kemâli kuluñ ister yâ Rab

Bilmeyen nefsini Rabbini bilemez El-Hâk
Beni bildir baña vechiñ ola izhâr yâ Rab

Bir gönül ki seniñ 'aşkıñ ile memlû olmuş
Ėayrı bir yâr-i vefâdarı o neyler yâ Rab

Cennet ü hürî vü Ėilmâniña mâ'il degilem
İsterim zât-ı cemâliñ baña göster yâ Râb

Kendözün bilmek imiş maqşadı **Nazmî** kulunuñ
Her nefesde bu niyâzı saña eyler yâ Rab

Seni ben de bulayım feyzini eyle hemrâh
Benliğim benden alup kıl beni benden âğâh (1/6)

Nazmî'ye göre şehitlerin serveri olan Hz. Hüseyin için canından vazgeçip O'nun yolunda ölenler sonsuza dek ölüm yüzü görmeyecektir:

Çün şehâdet iklîminiñ serveridir sevdiğim
Yolına başın vireniñ görmedi cânı memât (5/8-3)

Kim bu yolda cân virürse aña irmez hîç memât
Tâ ki hoşnud ola bizden bunda fahr-i kâ'inât (7/1-5)

Âşık için ölüm ve hayat birbirinden ayrı değerlendirilemez ve her ikisi de sevgilinin iradesindedir. Sevgilinin nazlı bir bakışı ile ölü gönüller hayat bulurken kızgın bir bakışı ile hayatlar sona erer:

Cân virir hâste-i dil-mürdeye nâz-ı nigehiñ
Cân alur hışm ile bir şîr-i jiyândır gâmzeñ (165/4)

Sevgilinin dudağı âşıklarına hayat verirken bakışları ise âşığın hayatına kasteder:

Leb-i cân bahşın ider ‘âşıkına bahş-ı hayât
Tîr-i gâmzeñ ise itmektedir ĩmâ-yı memât (100/1)

4.1.7.10. Cin, Peri, Şeytan

Cinler, ateşten yaratıldıklarına inanılan ve gözle görülemeyen ruhani varlıklardır. Tıpkı insanlar gibi Allah’a kulluk etmekle görevlendirilmiş olan cinlerin kâfir ve müslüman olanları vardır. Ayrıca yine insanlar gibi dişi ve erkek cinsiyetine sahiptirler. Cinlerin dişi olanları peri ismi ile anılmakta ve çok güzel olduklarına inanılmaktadır. Bu sebeple şairler sevgililerinin güzelliğini anlatırken onları peri olarak vasıflandırmaktadır (Pala, 2016: 92, 369).

Şair aşağıdaki örnekte geleneğe uygun olarak sevgilisinin yüz güzelliğini anlatırken onu periye benzetir:

Cemâliñ vaşfına âğâz idersem ey perî-peyker
İştise nerm olur saht-ı dil-i zühhâd kâbildir (16/25)

Nazmî’ye göre âşık ve sevgili farklı türlere mensup olan insanoğlu ve peri gibidir. Bu iki türün mensuplarının bir arada olması alışılmamış bir durum değildir. Bu sebeple âşığın peri gibi güzel ve kibirli olan sevgili ile kavuşmayı ümit etmesi yersizdir:

Vaḥşîdir ol nev-gazâlim vuşlat ârzûsı ‘abeş
Bir perî insânla ülfet itdigin gördüñ mi hîç (112/4)

Şair aşağıdaki örnekte ise Hz. Hüseyin şehit edildiği için bütün insan, cin ve kuşların feryat ettiğini peygamberlerin ağladığını ifade etmektedir:

Geldiler feryâda bi’l-cümle tıyūr u ins ü cin
Hep nebîlerle Süleymân ağladı bu vaç‘aya (18/8-2)

İblis ismi ile de bilinen şeytan önceleri meleklerle hocalık eden ve onların en ulusu olan Haris adında bir melektir. Allah Âdem'i yarattıktan sonra tüm meleklerle Âdem'e secde etmelerini buyurmuştur. Haris dışındaki tüm melekler bu emre uyarak secde etmişlerdir. Ancak Haris kendisinin ateşten Âdem'in ise topraktan yaratılmasını öne sürerek daha üstün olduğunu iddia eder ve asi olur. Allah da onu lanetleyerek rahmetinden uzaklaştırmış ve şeytan kılığına sokmuştur. Şeytan, Âdem ve Havva'yı kandırıp cennetten kovulmalarına sebep olmuştur. Âdem ve Havva cennetten kovulduktan sonra şeytan da yeryüzüne gönderilmiştir. Âdem ve Havva'yı arayıp bulup onları ve onların soyundan gelenleri kandırarak yeryüzünde fitne çıkarmaya devam etmiştir (Pala, 2016: 431).

İnsanın tabiatında birçok istek mevcut değildir dışarıdan gelir. Bunların güzel ve faydalı olanlarını Allah merhamet ederek gönderir. Kötü ve zararlı olanlarını ise şeytan gönderir. Şeytan kâfirdir ve insanları hep kötülük ile düşmanlık yapmaları için vesveseye düşürür. Onların nefislerini kızıştırarak aldatmak için uğraşır. İbadetlerini unutturup günah işlemeye yöneltir (Asil, 2011: 350).

Nazmî aşağıdaki örnekte Allah'ın Âdem'i yaratıp O'na secde edilmesini buyurduğunu, şeytanın bu emre uymadığını hatırlatırken kendisinin bu emre uyanlardan olduğunu ifade etmektedir:

Vücūd-ı Âdemi eyleyüp inşā
Buyurdı fecr ü Hâzret-i Mevlā
Gerçi iblis secde itmemiş ammā
Nazmî o fermāna kâ'il olmuşuz (242/3)

4.1.7.11. Kible ve Kâbe

Lügat anlamı “küp” olan ve Mekke'de ilk mabet olarak inşa edilen Kâbe, halk arasında Beytullah (Allah'ın evi) ismi ile bilinir. *Kur'ân-ı Kerîm*'de Hz. İbrahim ve oğlu İsmail tarafından inşa edildiğinden bahsedilir (Bakara, 2/124-129). Ancak Kâbe'nin ilk kez Hz. Âdem tarafından inşa edildiği zamanla tahrip edilip yıkıldıktan sonra Hz. İbrahim ve oğlu İsmail tarafından yeniden inşa edildiği görüşü de yaygındır. *Kur'ân-ı Kerîm*'de Kâbe'den yeryüzünün ilk mabedi olarak bahsedilmesi (âl-i İmrân, 396) ve Kâbe'ye el-beytü'l-atîk (eski ev) denilmesi (Hac, 22(29) bu görüşü destekler niteliktedir (Karaman vd., 2006: 350).

Kible, Müslümanların namaz ibadetlerini eda edecekleri vakit yöneldikleri yön, Kâbe için kullanılır (Karaman vd., 2006: 375). Yeryüzündeki tüm Müslümanların kiblesi Kâbe'dir.

Tasavvufi anlamda Hz. İbrahim'in oğlu İsmail ile beraber taştan topraktan yaptığı ve birçok kez tahrip edildiği için tamir edilip yeniden yapılan maddi yapı ve Allah'ın yarattığı insanoğlunun gönlü olmak üzere iki Kâbe vardır (Cebecioğlu, 2009: 108). İlahi aşk insanın gönlünde tecelli ettiği için gönül Kâbe olarak kabul edilir.

Şair, aşağıdaki örnekte İbrahim peygamberin oğlu ile inşa ettiği mimari bir yapı olan Kâbe inşa edilmeden hatta adı dahi bilinmezken Meleklerin Allah'ın tecelli ettiği yer olan Âdem'in gönlüne secde edip ibadetlerini ona yönelerek yaptıklarını ifade etmektedir:

İsm ü cism mi yoğiken Ka'be'niñ ašlā dilde
Âdemiñ gönlüne eylerdi melâ'ik secde (174)

Kâbe için Müslümanların namaz ibadetlerini eda edecekleri vakit yöneldikleri yön olan kible kelimesi de kullanılır (Karaman vd., 2006: 375). Yeryüzündeki tüm Müslümanların kıblesi Kâbedir. Âşıkların Kâbe'si ise sevgilinin (Allah) yüzü ya da sevgilinin bulunduğu yerdir.

Nazmî'ye göre âşığın Kâbe'si olan sevgilinin mahallesi cennet gibidir. Nasıl ki kâfirler cennete ya da Kâbe'ye girmeye layık değilse rakip de sevgilinin mahallesine girmeye layık değildir. Bu sebeple tıpkı Kâbe'de şeytanın taşlandığı gibi rakibin de sevgiliye yaklaşmaması için taşlanması gerekir:

Ka'be-i küyuña uğratma raķibi recm it
Ne revâdır kim ola deyü sezâ-yı cennât (109/3)

Klasik Türk edebiyatında Kâbe; aşk, sevgi, kavuşma vb. imajlar ile sıkça kullanılır. Kâbe için benzetme unsuru olarak sevgilinin yüzü ya da mahallesi kullanılır.

Nazmî sevgilisine kavuşma arzusunu müminlerin Kâbe'yi tavaf ederek haç vazifelerini yerine getirme arzusuna teşbih etmektedir. O, Kâbe olarak kabul ettiği sevgilisinin yüzünü görüp, güzellik kıblesine secde ettikten sonra mahallesini tavaf ederek hacı olmak ister.

ķible-i ħüsnüñe secde iderek ħâcî olam
Sen naşîb eyle hemân Ka'be-i dîdâr baña (1/5-4)

4.1.7.12. Kadir Gecesi

Kadir (kadr) kelimesinin sözlük anlamı “hüküm, şeref, güç, yücelik”tir. Dinî literatürde ise ramazan ayı içerisinde *Kur'ân-ı Kerîm*'in indirilmeye başlanıldığı mübarek

gecenin adı olarak “leyletü’l-Kadr” şeklinde kullanılır. Bu mübarek gece Hz. Muhammet’in ümmetine mahsustur. Cenabıhak bu geceyi inanarak ve sevabını bekleyerek ibadetle geçiren kullarının bütün günahlarını affeder (Asil, 2011: 199).

Kadir Gecesi *Dîvân*’da sadece Mucib Bey’in oğlu Mahmut Kadri Bey’in doğumu vesilesi ile yazılan tarihte geçmektedir. Cenabıhak Kadir Gecesi’nde güzel yüzlü bir erkek evlat vererek Mucib Bey’i ödüllendirmiştir.

Ya‘ni bir ferzend-i hûb-rû ile talâtif eyledi
Leyle-i Kâdr-i mübârekde Hudâ-yı zü’l-Celâl (73/2)

4.2. Tasavvuf

Tasavvuf için mutasavvıflar tarafından tarihî süreç içerisinde “güzel ahlak, Hakk’a boyun eymek, nefsin bütün zevklerini terk etmek, sadece Alah’a yönelip masivadan uzaklaşmak, ilahi emir ve yasaklar altında sabretmek” gibi sayısız tanım yapılmıştır. Bu tanımların farklılık arz etmesinin sebebi tasavvufun hem ibadet, amel, ahlak, takva ve tecrübe hem de bilgi, irfan, marifet ve felsefî yönünün olmasına dayandırılabilir (Üstüner, 2007: 2-3).

Tasavvufun kelime olarak sözlük anlamı “Gönlü Allah sevgisine bağlama” terim anlamı ise “Ruhu zühd ve takva ile temizleyerek Hakk’ın ahlakı ile ahlaklanmak, masivadan uzaklaşıp kendi varlığını Hakk sevgisinde eritmek ve O’nun emir ve yasaklarını benimseyerek ebedî mutluluğa ulaşmak”tır (Güzel, 2014: 33).

Kaynağını *Kur’ân-ı Kerîm* ve Hz. Muhammet’in hadislerinden alan tasavvuf anlayışı, Allah’a kayıtsız şartsız teslim olmayı, O’na ulaşmayı ve varlığı O’nda yok etmeyi telkin eder (Karataş, 2011: 407).

Tasavvuf; geçici lezzetlerden sakınmak, dünyanın aldatici süsünden vazgeçmek, Hakk’a yönelmektir. Tasavvufun amacı; nefsi arındırarak Hakk’ın rızasını kazanmaktır. Çünkü insan ruhunun olgunlaşması ancak nefsin arındırılması ile mümkün olabilir. Allah Resulü: “Ben güzel ahlakı tamamlamak için gönderildim” buyurmuştur. Ahlakın en üst derecesinin en güzel örneği olan Hz. Muhammet’in güzel ahlakı ile ahlaklanmaya çalışmak tasavvufun gayesidir (Eraydın, 2004: 56).

Sufilerin sohbet ve eserleri vasıtasıyla tasavvufi ahlak ve felsefe topluma aktarılmıştır. Mürşit-mürit eğitimi vasıtası ile kalp kirden ve pastan arındırılmış, manevi hastalıklar iyileştirilmiş ve sevginin önündeki engeller ortadan kaldırılmıştır (Kara, 2003: 5).

Tasavvuf, klasik Türk şiirini besleyen ana kaynaklardan biridir. Zengin ve renkli bir terminolojiye sahip olan tasavvuf, dile zenginlik katarak şiirin anlam ve hayal dünyasını olabildiğince genişletmiş ve derinleştirmiştir. Şiir dilini kelime oyunları ile süsleyip farklı düşünceler arasında yeni anlam ilişkileri oluşturulmasına olanak sunmuştur (Üstüner, 2008: 290).

Nazmî, mutasavvıf bir şair hüviyetine sahip olmamasına rağmen tasavvufi terminolojiden yoğun bir şekilde faydalanmıştır. Onun şiirlerinin ana temasını tasavvufi imgeler oluşturmaktadır. Şiirlerinde ilahi aşk, Allah, Hz. Muhammet, Hz. Ali, on iki imam, Kerbela hadisesi, vahdetivücut, insanoğlunun yaratılışı, nefsin terbiyesi gibi konuları ele almaktadır.

Dîvân'daki dokuz beyitten oluşan ve gazel nazım şekli ile yazılmış 145 numaralı manzume baştan sona tasavvufi imgeler içermektedir:

[Fe'îlâtün fe'îlâtün fe'îlâtün fe'îlün]

Oğuyup 'ilm-i Ledün bir niçe ma'na bilürüz
Vaḥdet esrârını biz cümleden a'lâ bilürüz

Girüben gönllüne bir mürşid-i dil-âgâhıñ
Anı biz kendimize cennet-i me'vâ bilürüz

Ḥavfımız yok hele Fir'avn zamândan aşlâ
Luḫf-ı Mevlâ'yı hemân Ṭür-ı tecellâ bilürüz

Çeşm-i 'ibretle bakup âyîne-i ruḫsâra
Nür-ı vechiñ dile mir'at-ı mücellâ bilürüz

Yıkmayuz ḥâṭırını mür-ı za'îfiñ gözedüp
Kim Süleymân-şıfat ḳadrini vâlâ bilürüz

Gerçi biz ehl-i diliz lîk ḫarâbâtdanız
'Aşḳ rüsvâlığını rütbe-i bâlâ bilürüz

Şâf âyîne gibi jeng-i elemden sâde
Gönllümüz sildi süpürdi mey-i şahbâ bilürüz

Görmeyüz nîk ü bedin ‘âlemiñ ašlâ **Nazmî**
Bizler⁴⁶ her kârı hemân hikmet-i Mevlâ bilürüz

Bizi Hakk’a götürür mürşide teslîm olduk
Allâh Allâh ‘Alî’yi rehber-i dānâ bilürüz (145)

4.2.1. Tasavvufi Ekoller

4.2.1.1. Bektaşilik

Bektaşilik, adını XIII. yüzyılda Hoca Ahmed Yesevi'nin öğretilerinin Anadolu'daki uygulayıcısı olan ve Türk-İslam kültürünün Anadolu'da yayılması sürecinde etkin faaliyet gösteren Hacı Bektaş Velî'den alır. Bektaşilik; Hacı Bektaş Velî, Balım Sultan, Abdal Musa, Sarı Saltuk, Hubyar Sultan, Teslim Abdal, Seyyid Baba ve Mansur Baba gibi birçok eren vasıtasıyla Anadolu'da ve Balkanlar'da faaliyet göstermiş Türk kökenli tasavvufi bir tarikattir (Uğur, 2020: 55). Özellikle Moğol istilaları sebebiyle Horasan'dan Anadolu'ya zaman içerisinde göç eden Bektaşi devişlerinin amacı Yesevilik öğretilerini, Eski Türk inanışlarını ve İslamiyet'i halka anlatmaktır (Öngören, 2012: 263).

Bektaşiliğin “âşık, muhib, derviş, baba, halife” gibi dereceleri bulunmaktadır. Âşık, tarikate katılmak isteyen kişidir. Bazı tecrübelerden geçip tarikate girmiş olan kişiye muhip denir. Dervişlik ikrarı veren muhiplere dervişlik tacı giydirilerek tekkede bir hizmetin sorumluluğu verilir. Halifeden icazet alan derviş tacının üstüne sarık sararak babalık derecesine ulaşır. Babalar muhip ve derviş yetiştirebilir ancak başka bir dervişe babalık icazeti veremez. Bektaşilerin en büyüğü olan halifeler babalık icazeti verme salahiyetine sahiptirler. Bektaşi tacının üzerine halifeler siyah sarık sararlar. Peygamber soyundan gelen babalar taclarına yeşil diğerleri ise beyaz sarık sararlar (Gölpınarlı, 1969: 275).

Nazmî, Bektaşi dergâhında taç giyip derviş olduğunu aşağıdaki örneklerde açıkça ifade etmektedir:

Bî-ğamam bî-elemem dâr-ı fenâda **Nazmî**
Hubb-ı evlâd-ı ‘Alî’den giyeli başıma tâc (110/5)

Tâc-ı fakrî giyüp ol tekye-i ‘aşk içre bugün
Dervişim köhne ‘abâ olsa da hoş olmasa da (202/6)

⁴⁶ Vezin kusuru var.

İsen; Divan şairlerinin tasavvuf ve tarikatlerle olan ilişkileri üzerine yaptığı araştırmada tezkirelerde adı geçen şairlerin % 2'sinin Bektaşî olduğunu bildirmiştir (İsen, 1997: 216). Bektaşî meşrep bir şair olan Nazmî'nin *Dîvân*'ında Hacı Bektaş Velî, Hz. Ali, on iki imam, Hz. Hüseyin ve Kerbela hadisesi için farklı nazım biçimlerinde ve türlerinde manzumeler yer almaktadır. Bu manzumeler arasında 141 numaralı gazel, 225 numaralı muhammes ve 227 numaralı tahmis "bektaşiyiz" rediflidir. Ayrıca Alevi-Bektaşî babalarından olan ve Şahkulu Sultan Dergâhı postnişini olan Hacı Hasan Baba, Ali Baba ve Mehmed Ali Baba için de göreve başlama ve vefat konularında yazılmış tarihler mevcuttur (Kelemci, 2020: 566).

Nazmî, şiirlerinde Bektaşîlerin Hz. Muhammet'in ailesinden olan Hz. Ali'nin yolunda canlarından ve benliklerinden vazgeçmeleri ile nam salmış kişiler olduğunu ifade ederken kendisinin de Bektaşî olduğunu açıkça ifade etmektedir:

Âl-i evlâd-ı Muḥammed Murtaẓâ'nıñ rāhına
Cân ü ten maḥv eyleyüp meşhūr olan Bektāşīyüz (141/11)

Nazmî, birçok manzumede Hz. Ali'nin kölesi olduğunu ve bundan da gurur duyduğunu açıkça dile getirmektedir. Onun için Ali'nin kapısından başka kapı yoktur. O hem bu dünyada hem de öbür dünyada her ne isterse Hz. Ali'den ister ve ona sığınır.

Nazmî'ye göre Necef şehrinin sultanı olan Hz. Ali'nin kapısında bende olmak büyük saadettir. Artık başka bir kapıya yönelip bir lütuf unmak gereksizdir:

Der-i sulṭân-ı Necef kim saña iḳbāl yeter
Ġayrı bir bâbdan itme ṭaleb-i kām 'abeş (108/6)

4.2.1.2. Hurufilik

Hurufilik, İran'da XIV. yüzyılda Fazlullah Esterabadi tarafından kurulmuş bir tarikattir. İran topraklarında kurulan bu tarikatın ilk düşünürleri eserlerini de Farsça olarak kaleme almışlardır. Fazlullah Esterabadi'nin *Câvidân-nâme* adını verdiği kitabı bu eserlerin başında yer alır ve Hurufiliğin kaynak kitabı olarak kabul görmektedir. Fazlullah Esterabadi Şirvan'da öldürüldükten sonra Irak, Azarbaycan ve Anadolu'ya dağılan müritleri onun öğretilerini yaymaya çalışmışlardır. Her şeyi harflere dayandırarak izah etmeye çalışan

Hurufilik tarikatının öğretileri Nesimî başta olmak üzere Misâlî, Yemînî ve Refî gibi şairlerin eserleri vasıtasıyla Anadolu’da hızlıca yayılmıştır (Canım, 2021: 148-149).

Hurufilik anlayışına göre Tanrı, harflerle seslerden meydana gelir. Varlığın özünü harflerle sesler oluşturur ve harflerin karşılık geldiği seslerin görünür olması ile varlık türleri meydana gelir. Harfler insanda ses aracılığı ile dile aktarıldığı zaman söz hâlini alır ve harflerin mana âleminde madde âlemine geçmesi “oluş”u meydana getirir. Evrenin özü olan insanın yüzü hakikatin aynası olarak kabul edilir. İnsan yüzünde bulunan ve doğuştan gelen yedi çizgi “hutut-ı ebiye” yedi göğü, sonradan oluşan yedi çizgi “hutut-ı ümmiye” ise yeri temsil etmektedir. İnsan yüzünde bulunan on dört çizgi ve onların buldukları on dört yerin toplamı yirmi sekiz eder. Bu yirmi sekiz harf Tanrı’yı işaret ettiği için insan konuşan ve görünen bir Tanrı olarak kabul görür (Korkmaz, 1994: 173). Ayrıca Arap alfabesinde yirmi sekiz harf vardır ve Allah’ın ilahi emirlerinden meydana gelen *Kur’ân-ı Kerîm* de bu harflerden meydana geldiği için insan yüzünde bu ilahi emirleri bulmak mümkündür.

Hurufilere göre bütün dinî hükümleri 28 ve 32 harf üzerinden izah etmek mümkündür. Hurufilik sisteminde bu sayılara ulaşabilmek için ilm-i Huruf usullerinden faydalanılır. Örneğin Hurufiler “kün” sözcüğünü kabz ve bast kuralları çerçevesinde yorumlarken bu sözcüğü meydana getiren harflerin Arapça okunuşu olan “kaf ve nun” ifadesini dikkate alırlar. Böylelikle “kef, elif, fe, nun, vav, nun” olmak üzere altı sayısına ulaşırlar. Bu altı sayı ise mekanın asli özelliklerinden olan altı yönü ifade ettiği için Allah’ın “kün” emri ile kevn ve mekanın nasıl var olduğu izah edilir (Aksu, 1998: 408).

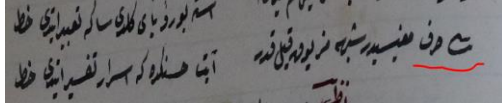
Zengin bir edebiyata malik olan Hurufiliği benimsemiş sanatçılar pek çok kelime ve terimi remizlerle ifade etmişlerdir. *Nazmî Dîvânı*’nda direkt olarak Hurufilik ve Fazlullah kelimelerine yer verilmemesine rağmen Hurufilikle ilgili bazı remizler mevcuttur. Hurufi remizlerinin yer aldığı örnek beyitler şunlardır:

Şair aşağıdaki örnekte Allah’ın “kün” emrini “şeş cihet” remizi ile ifade etmektedir:

Oğudım ‘ilm-i Ledünnî h^vâce-i ‘irfândan
Şeş cihetden kendüzin gösterdi mir’ât-ı vücūd (117/4)

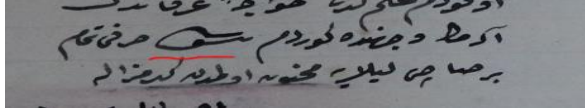
Aşağıdaki beyitin ilk dizesinin başında yer alan remiz “bist ü heşt” yani 28 sayısı için kullanılmaktadır:

Bist ü heşt (28) harf ma‘nîsidir şüphemiz yok kıl kadar
Âyet-i hüsnüñdeki esrârı tefsîr itdi haṭ (154/4)

Aşağıdaki beyitin ilk dizesinde yer alan remiz ise “si vü dü” yani 32 sayısı için kullanılmaktadır:

Ādemiñ vechinde gördüm *si vü dü* (32) ħarfi tamām
Ĥāfızam çün ezberimde işte āyāt-ı vüçüd (117/5)

İnsan yüzünde varlıkların asli unsurları olan yirmi sekiz ve otuz iki harfin tamamı mevcuttur. Her şeyde özellikle insan yüzünde bu harflerin işaretlerini arayıp bulma “ilm-i alâ” en büyük ilim olarak kabul edilir. Bu ilme vâkıf olanlar insan yüzünün kutsallığını idrak ederler (Üstüner, 2007: 331).

Şair sevgilinin (insanın) yüzünde bulunan yirmi sekiz ve otuz iki harflerini şerh ederek gizli manaları çözdüğünü iddia etmektedir:

Ĥarf-be-ħarf şerħ eylerim yāriñ kitāb-ı ĥüsnini
Gün gibi esrār-ı ma‘nī şöyle rüşendir baña (90/6)

4.2.2. Bazı Mutasavvıflar

4.2.2.1. Hacı Bektaş Velî

Hacı Bektaş Velî, Bektaşî tarikatının kurucusu kabul edilen Türkmen şeyhidir (Ocak, 1996: 455). Hacı Bektaş Velî, Alevi-Bektaşî kültüründe saygı duyulan ve bu kültürün edebiyatında çok işlenen bir isimdir. Yunus Emre’yi Taptuk Emre’ye yönlendirerek onun tasavvufî kişiliğinin oluşmasında etkili olmuştur. Bunun dışında Kaygusuz Abdal, Abdal Musa ve Pir Sultan Abdal gibi şairler de Hacı Bektaş Velî’nin tasavvufî kişiliklerinin oluşumunda etki ettiği şairlerdendir. Hacı Bektaş Velî’nin tasavvufî öğretileri tekke edebiyatında işlenip günümüze kadar yaşatılmıştır. Birçok şair ona duydukları sevgi ve saygıyı şiirlerine konu edinerek yazdıkları methiyelerde onu övüp yüceltmişlerdir (Zavotçu, 2013: 303). Bu şairlerden biri de Nazmî’dir.

Nazmî Dîvânı’nda Hacı Bektaş Velî için yazılmış “Selāmnāme-i Ĥazret-i Pîr” ve “Münācāt-I ez-Cenāb-ı Ĥazret-i Pîr” başlıklı beşer bentten oluşan iki mütekerrir müseddes yer

almaktadır. Bu manzumeler dışında *Dîvân*'da yer alan diğer manzumelerde de şair Hacı Bektaş Velî'den bahsetmektedir.

Şair, lütuf madeni olan piri Hacı Bektaş Velî'nin dergâhına sığınmış ve yardım bekleyen bir dilenci olduğunu ifade etmektedir:

Gedâyım âsitâniñda şıgındım yâ Hâcî Bektâş
Mürüvvet kânısıñ pîrim meded hünkârım eyvâllah (203/6)

Nazmî'ye göre Hacı Bektaş Velî, Hz. Ali'nin pak neslinin tarikatının piridir ve ondan daha büyük bir pir yoktur:

Hâtem-i pîr-i ʔarîkat nesl-i pâk-i Murtażâ
Bir daħı bir pîr gelmez Hâcî Bektâş üstüne (204/6)

Şair, *Dîvân*'daki münacat nazım türü ile yazılmış 1 numaralı manzumede Allah'a kavuşma yolunda Hacı Bektaş Velî'nin kendisine rehber kılınması için dua eder:

Menzil-i maşşûda vâşıl olayım kıl rehber
Rehber-i râhiñ olan Hâzret-i Hünkâr baña (1/5-5)

4.2.2.2. Hallac-ı Mansur

Asıl ismi Hüseyin b. Mansur'dur. Mutasavvıfların en meşhurlarındandır. “*Ene'l-Hak*” sözüyle bütün tasavvuf mahfillerini meşgul etmiştir. Bu cümlenin telaffuzundan sonra katledilmiştir. Katli ile ilgili menkıbevi rivayetler mevcuttur. Samimiyetin, sadakatin ve cezbenin sembolüdür (Ceylan, 2000: 383).

Şair, “*Ene'l-Hak*” sırrını sevgilinin yüz aynasında seyretmiş ve Hallac-ı Mansur'un idam edildiği gibi sevgilinin saçına asılmıştır:

Ene'l-Hak sırrını mirʔât-ı vech-i yârda seyrettim
Ser-i zülf-i dilârâda bugün berdârım eyvâllah (203/3)

Nazmî, Hallac-ı Mansûr'daki sırta sahip olmuş ve aşk darına çekilmiş bir Bektaşidir:

Dâ'vâ-yı sırr-ı *Ene'l-Hak* neydüğün fehm eyledik
Dâr-ı 'aşka biz bugün Manşûr olan Bektâşîyüz (141/2)

Rivayetlere göre “*Enel Hak*” dediği için vücudu parça parça edilerek idam edilen bu tasavvuf ehli, Bektaşî şairlerinin örnek aldığı bir şahsiyettir. Bektaşî Meydan Evi'nde, baba

efendi karşısında durulan, odanın orta yerine ‘‘Dar-ı Mansur’’ veya kısaca ‘‘Dar’’ derler. Bu, Mansur’un asıldığı yer anlamına geldiği gibi, Tanrı’dan yardım görülen yer anlamına da gelir. Yeni nasip alarak yola girecek olan talip, ‘‘Tîğ-bend’’ denilen yünden örülmüş ince kuşağı boynuna dolanmış olarak Dar-ı Mansur’da durdurulur ve erkân üzre tercemanları (dua) okunarak, baba katına ulaştırılır.

Şāhķulu Sultān ile Mañşūr Baba ķerāğlarıñ
Rūşen ile her gice gün gibi pür-şavķ ü ziyā (33/4)

Şāhķulu Sultān ile Mañşūr Baba dārında ķün
Çok zamān Hāķ Hū diyüp itdi fedā-yı cān ü ten (41/4)

Nazmî, şiirlerinde Hallac-ı Mansur’un asılma olayına telmihte bulunarak gerçek âşığın her ne olursa olsun kararından dönmemesi gerektiğini vurgular:

Mañşūr gibi ger itse felek baña siyāset
Ey sevdigim āffet
Dönmem yine ‘aşķıñdan eger ķopsa kıyāmet
Ey servi-i ķāmet (102/1)

Rāh-ı ‘aşķda **Nazmîyā** sābit-ķadem olmaķ gerek
Olur iseñ daķı Mañşūr gibi sen berdār-ı ‘aşķ (159/6)

4.2.3. Tasavvufi Mefhumlar

4.2.3.1. Dergāh

Farsça. kapı, eşik, kapı yeri, sığımlacak yer, makam, tekke gibi manaları vardır. Tarikat mensubu şeyhlerle, dervişlerin ikametgāhı olan büyük tekkelere dergāh denir. Hürmeti arttırmak için şerif sıfatı eklenerek ‘‘Dergāh-ı Şerif’’ de denilir. Kelime hafifletilerek ‘‘dergeh’’ şeklinde de telaffuz edilir (Cebecioğlu, 2009: 92).

Nazmî Dîvānı’nda zikredilen dergāh Bektaşî dergāhıdır. Şair de bu dergāhın bir bendesidir:

Dergeh-i Şāh Kulu Sultān’a var ey dil gözüñ aç
Andadır ģaste-i derd ü ģam-ı ‘uşşāķa ilāç (110/1)

Dergehi Şāh-ı Necef’dir ilticāmız anda biz
Zerre-i nā-cīziz ammā kim velāyet bekleriz (143/7)

Şair dergâh için zaman zaman “asitan, bab, der, hangah” kelimelerini de kullanmaktadır:

Gedâyım **āsitānıñda** şıgındım yā Hācī Bektāş
Mürüvvet kânısıñ pīrim meded hünkārım eyvāllah (203/6)

Der-i sultān-ı Necef kim saña iqbāl yeter
Ġayrı bir bābdan itme taleb-i kām ‘abeş (108/6)

Hāngāh-ı ‘aşk dirler bir mekānım var benim
Kıble-i dil anda bir rûh-ı revānım var benim (171/1)

Hāngāh-ı ‘aşkda mesrūr olan Bektāşīyüz
Bu harābāt içre biz ma‘mūr olan Bektāşīyüz (141/1)

4.2.3.2. İkrar

Sözlükte “itiraf etme, kabul etme, bildirme” gibi anlamlara gelen ikrar tasavvuf terimi olarak tarikata girenlerin şeyhlerine biat etmesi, söz vermesi için ve daha çok Bektaşiler arasında kullanılan bir tabirdir (Cebecioğlu, 2009: 131).

Nazmî, ikrar kavramını iki şekilde ele almaktadır. Birincisi ilk toplantı olan elest meclisinde bütün ruhların Allah’a verdiği söz, ikincisi ise bir müridin tarikata girerken müşidine verdiği sözdür.

Hakiki tevhit anlayışının temelinde masivanın yokluğu ve Allah’ın tek gerçek varlık olduğu inancı vardır. Şair elest bezminde Allah’ın varlığını kabul edip O’na iman ettiğini ve o zamandan beri bu ikrarı üzere hareket ettiğini dile getirmektedir:

Lā-yı nefy illāyı işbāt itmege hācet nedir
Tā elest bezmindeki ikrār u imāndır sözüm (182/3)

Nazmî, tarikat yolunda bir abdal olarak hiç durmadan teslimiyetini bildirir. Onun teslimiyeti Hz. Ali ve onun yolundan gidenleredir:

Rızā bābında abdālım müdām ezkārım eyvāllah
Muhib-i āl-i Kerrār’ım budur ikrārım eyvāllah (203/1)

4.2.3.3. İlm-i Ledün

Tasavvuf ilmi “Kur’ân”da “ilm-i ledün” olarak yer almaktadır. İlm-i ledün, herhangi bir tahsil olmaksızın Allah tarafından verilen ilim demektir. Şeri ve zahirî ilimler, melek ve

resul aracılığı ile gelir, ilham ise doğrudan Hak'tan gelir. Bu sebeple ilhama, ilm-i ledün denmiştir (Cebecioğlu, 2009: 471).

Şair, vâkıf olduğu ledün ilmi sayesinde vahdet konusunda pek çok gizli manaları bildiğini iddia etmektedir:

Oğuyup ‘ilm-i Ledün bir niçe ma‘nā bilürüz
Vaḥdet esrārını biz cümleden a‘lā bilürüz (145/1)

4.2.3.4. Mürşit

“Rehber, delil, yol gösterici, kılavuz” anlamlarına gelen mürşit; “pir, şeyh, post-nişin, seccade-nişin” gibi kelimelerle de ifade edilir. Mürşit, ruh ile meşgul olur ve kendisine intisap etmiş olan müritlerin tüm özelliklerini ve yeteneklerini dikkate alarak her birine ayrı ayrı yol gösterir (Ceylan, 2000: 245).

Muḥabbed bādesin her kim içerse dest-i mürşidden
Ayılmaz ḥaşre dek mestānedir elbetteki her gāh (263/1)

Bizi Ḥaḳḳ’a götürür mürşide teslīm olduk
Allāh Allāh ‘Alī’yi rehber-i dānā bilürüz (145/9)

4.2.3.5. Nefs

Nefs kelimesi sözlükte “ruh, can, hayat, hayatın ilkesi, nefes, varlık, zat, insan, kişi, hevâ ve heves, kan, beden, bedenden kaynaklanan süfli arzular” gibi anlamlar ile açıklanmaktadır. Tasavvufî nazariye göre nefis; şer ve günahın kaynağı, kötü huy ve süfli arzuların tamamı” olarak değerlendirilmektedir. Tasavvufî düşüncede nefsin tanımından ziyade onun nasıl terbiye edileceği hususu ele alınmıştır. Bu düşünceye göre insanın kendini tanıması çok önemli bir konudur. Çünkü Allah’ı tanımak nefsinin bilmekle mümkündür. “*Men arefe nefsehû fekad arefe Rabbehû*”/“*Nefsini bilen rabbini bilir*” ifadesi tasavvuf ehli arasında sıkça tekrar edilir (Uludağ, 2006: 522-523; Üstüner, 2007: 209).

Şair, Allah’a ulaşmanın nefsinin terbiye etmekle mümkün olacağını bilincindedir bu sebeple “Nefsini bilen rabbini bilir” ifadesini hem Arapça hem de Türkçe olarak zikrederek Allah’tan yardım talep etmektedir:

Men ‘araf sırrına eyle beni mazhar yā Rab
Senden ancak bu kemāli ḳuluñ ister yā Rab (1/6-1)

Bilmeyen nefisini Rabbini bilemez El-Ḥaḳ
Beni bildir baña vechiñ ola izhâr yâ Rab (1/6-2)

Nefis, insanın savařması gereken en büyük dűřmanıdır. řair, Hz. Muhammet için kaleme aldıđı münacatında dűřman askerine benzettiđi nefisini terbiye edemeyip onun esiri olduđu için bütün amellerinin ziyan olduđunu dile getirmektedir:

Esîr-i leşker-i nefsem hevâ-yı ‘aql ile hergâh
Bu ĥâl ile bütün kârım ziyândır yâ Resûla’llâh (4/5)

4.2.3.6. Sabır ve Rıza

Sabır; başa gelen musibetlerden dolayı Allah’tan başka kimseye şikâyetçi olmamak, sızlanmamak, yakınmamak, kendini acındırmamaktır. Rıza ise “Allah’ın kulun hâli ve yaptıkları karşısında duyduğu hoşnutluk” ya da “kulun Allah’tan gelen her şeyi itiraz etmeden, sızlanmadan karşılması, kabul etmesi durumu”dur (Ayverdi, 2011: 1026). Nazmî de bu anlam doğrultusunda sabır ve rıza içerisinde bulunulması gerektiğini belirtir:

Nazmîyâ bâb-ı ĥaĥîkatde muĥîm ol şabr it
Bir gün elbetde döner , başımıza sâye-i feyz (153/5)

Ṭur rızâ bâbında ĥizmetde muĥîm ol yoĥsa kim
Bir günâh eylersen anda biñ gün âh itmek gerek (268)

şaire göre Hz. Hüseyin’e reva görülen zulme Allah’ın rızası yoktur:

Ol gün az ĥaldı cihân zîr ü zeber olsun hemân
Çün bu zulme Ḥâliĥu’l-eşyâ daĥı olmaz rızâ (18/4-2)

4.2.3.7. Sufi, Vaiz, Zahit

Genellikle Melami-meşrep ve rint olarak görülen âşığın zıddı bir hüviyet gösterirler. Nazmî’nin şiirlerinde olgunlaşmamış, dinin özünden habersiz, şekilci bir tip olarak yer almaktadırlar.

Çeviri yazılı metindeki 223 numaralı ve mütekerrir müseddes nazım şekli ile 6 bentlik manzumede şair zahit hakkındaki düşüncelerini ifade etmektedir. Zahit ömrünü riya ile geçirir. Nazmî’ye göre zahit, rindan meclisine gelip kemal ehline nazar kılıp irfan ehlinin sözüne kulak tutmadığı sürece arşa dahi çıksa âdem (insan) olamaz:

Oturduñ mı ‘aceb bir kez gelüp bu bezm-i rindāna
Nazar kıldıñ mı bir kerre kemal-i kāmīl insāna
Kulak tutduñ mı hīç āyā kelām-ı ehl-i ‘irfāna
Gezersin serserī her dem nedir bu tavr-ı bīgāne
Sañā her meclisinde söylesemde mülzem olmazsın
Değil kürsīye vā‘iz ‘arşa çıksan ādem olmazsın (223/2)

Zahit, eşyanın zahirî boyutuyla hemhâl olduğundan dolayı Âdem’e öğretilen isimlerin bātını yönünden habersizdir. Beyitlerde genellikle zahitliğin züht ve riya olduğu ancak bununla da bir yere kadar gidilebileceği söylenir, onun maksadı cennet, huri ve gılmandır. O, insaları cehennem ile korkutur:

Zevk-i cennetle ‘azab-ı dūzahı diñletdi
Pek uşandırdı bizi şūfī riyādan ğayrı (214/3)

4.2.3.8. Tecelli

Sözlük anlamı “görünür olma, zuhur etme” olan tecelli, tasavvuf anlayışında “Hakk’ın zat ve sıfatının arifin gönlünde zahir olması, Allah’ın kudretinin şahıslarda ve eşyada görünmesi” şeklinde izah edilmektedir. Tecelli, ruhani ve rabbani olarak iki bölümde ele alınır. Ruhani tecellide zuhur gerçekleştiği zaman beşerî sıfat tamamen ortadan kalkıp yok olmaz. Ancak rabbani tecellide tamamen ortadan kalkar ve varlık yokluğa karışır (Ayverdi, 2011: 1217; Eraydın, 2004: 197-198).

Nazmî, iki örnekte Allah’ın Tur dağında Hz. Musa’ya tecelli etmesini hatırlatmaktadır. Allah kelamına vasıl olmuş, zahir olan bütün sıfat ve fiilleri Hakk’ın sıfat ve fiili olarak kabul eden Nazmî’nin meskeni Allah’ın Hz. Musa’ya cemalini gösterdiği Tur dağı olmasına rağmen Musa’yı bilmez. Çünkü zahir olan her şey Allah’ın tecellisidir. Dolayısıyla Allah’tan başka hiçbir şey yoktur:

Vāşıl-ı kudsī kelāmım lāubāli meşrebim
Meskenim Tūr-ı tecelli bilmezem Mūsī nedir (131/3)

Nazmî’nin, Hz. Musa’ya zulmeden Firavun gibi kendi zamanındaki zalimlerden korkusu yoktur. Çünkü o Allah’ın her lütfunu Tur dağında Hz. Musa’ya tecelli etmesi gibi düşünür:

Havfımız yok hele Fir‘avn zamāndan aşlā
Luţf-ı Mevlā’yı hemān Tūr-ı tecellā bilürüz (145/3)

Şāhid-i ‘aşk cilvesinde biñ tecellī gösterir
Şīvelerle ‘arz idelden vechini dīdār-ı ‘aşk (159/3)

Şair bir beyitte tecelli kelimesini mecaz anlamı olan “kader, talih” ile ele almaktadır. Kaderinin adalet ile hükmetmediğini ve kara bahtının amacına ulaşmasına hiçbir zaman izin vermediğini dile getirmektedir:

Hīç beni baht-ı siyāhım nā’il-i kām eylemez
‘Adl ü dād ile tecellim bir kez aḥkām eylemez (140/1)

4.2.3.9. Vahdetivücut

Vahdetivücut, varlığın tek oluşu anlamına gelmektedir. Allah’tan başka hakiki hiçbir vücut yoktur. Diğer bütün mevcudatı mutlak vücudun isim ve sıfatlarının tecellisi sayarak hakiki varlığa nazaran onların ezeli ve ebedi yokluğu ifade ettiğini keşf ve tecrübe yoluyla izah eden tasavvufi bir meslektir (Erdem, 1990: 98).

İslam tasavvufunda Hakk ile halkın münasebetlerine dayalı “vahdet-i şühut ve vahdetivücut” olmak üzere iki anlayış ortaya çıkmıştır. Vahdet-i şühut anlayışını benimseyenler “Her şey O’ndadır” düşüncesinden yola çıkarak bütün eşyayı Allah’a bağlayıp “iki vücut” kabul ederler. Vahdetivücut anlayışını benimseyenler ise “Her şey O’dur” düşüncesiyle Allah’tan başka varlık tanımayıp, tüm mevcudatın mutlak varlığın tecellisi olduğunu kabul ederler (Azar, 2005: 296).

Lā-yı nefy illāyı işbāt itmege ḥācet nedir
Tā elest bezmindeki ikrār u imāndır sözüm (182/3)

Vāşıl-ı ‘ayn-ı cemim meydānıma Hū üflerim
Cān gözüyle gördüğüm cānānıma Hū üflerim
Dā’imā bu zıkr ile ikrārıma Hū üflerim
Nefr-i dildār-ı dehānım şānıma Hū üflerim
Lā vü illādan geçüp her ānıma Hū üflerim (228/1)

Vahdetivücut anlayışında yaratan ve yaratılan bir olarak kabul edilir. Yaratma yoktan var etme olarak kabul edilmez. “Kenz-i mahfi” hadisine dayandırılır ve gizlilikten görünüş alanına çıkma olarak açıklanır. Buna göre gizli bir hazine olan Tanrı bilinmek istedi ve evreni yarattı. Yaratılanlar arasında Tanrı’ya öz bakımından en yakın olan insandır. Çünkü Tanrı varlıkların en olgunu olan insanda kendini daha belirgin nitelikte göstermiştir ve insanda Tanrı’ya ait kıvılcımlar bulunmaktadır. Bu kıvılcımlar insanda vahdeti bulup tek gerçekle bir

olma, doğduğu kaynakla birleşme arzusu uyandırır. Bu arzu insanı kendi benliği ile bir mücadeleye sevk eder. Çünkü bir olma arzusunun gerçekleşmesi insanın benlik (nefs-i emmare) duygusunu ortadan kaldırması ile mümkün olabilir. Bunu yapabilmek için de engin bir aşk gücüne ve “Küntü Kenz” sırrına vasıl olmak gerekir (Eröz, 1990: 206; Korkmaz, 1994: 368).

Nazmî, hakiki varlık olan Allah’a ulaşmanın yolunun benlik duygusundan sıyrılmak ile gerçekleşeceğinin bilincindedir. Allah’ın feyzi ile kendi benliğinden kurtulup tek ve hakiki varlığa vasıl olmak için dua eder:

Seni ben de bulayım feyżini eyle hemrâh
Benligim benden alup kıl beni benden āgâh (1/6-6)

Evrendeki her şeyin mutlak varlığın yansımasından ibaret bir gerçekliğe sahip olması sebebiyle “şeş cihet”teki (sağ, sol, ön, arka, yukarı, aşağı) her şey O’nun varlığının tecellisi ile oluşmuştur.

Oğudım ‘ilm-i Ledünnî h’âce-i ‘irfândan
Şeş cihetden kendüzin gösterdi mir’ât-ı vücüd (117/4)

4.2.3.10. Vahdet ve Kesret

Vahdet kelimesi sözlükte kesret karşıtı olarak “birlik, teklik, bütünlük” tasavvufi olarak ise “Allah’ın varlığının bir ve tek olması, Allah’a ulaşıp Allah’la bir olma durumu” olarak tanımlanır (Ayverdi, 2011:1304).

Kesret ise “*Cenâbıhakk’ın tecellîsiyle zuhûra gelmiş olan çokluk, mahlûkâtın çokluğu*” olarak tanımlanır (Ayverdi, 2011: 661).

Nazmî için ham tabiatlı zahidin cismi muhabbet meclisine kesret vermektedir. Onun bu meclis içinde yeri yoktur. Rint tabiatlı âşık onunla hemdem olamaz:

Kerem kıl zâhidâ virme gelüp bu meclise keşret
Muhabbet bezmine cismiñ virir tağlar gibi şiklet
Saña lâyıķ bu bezm içre bulunmaz hâşılı şöhet
Bu meclisde yeriñ yoğdur seniñle itmeyüz ülfet
Saña her meclisinde söylesemde mülzem olmazsın
Değil kürsiye vâ’zâ ‘arşa çıksan âdem olmazsın (223/5)

Nazmî, vahdet kavramını Allah’a yakın olma, Allah ile bir olma bağlamı üzerinden ele almaktadır. Tasavvuf ilmine sahip olanlar vahdet sırrına vasıl olanlardır:

Oğuyup *‘ilm-i Ledün* bir niçe ma‘nā bilürüz
Vaḥdet esrārını biz cümleden a‘lā bilürüz (145/1)

4.3. Toplum

4.3.1. Şahıslar

4.3.1.1. Dinî Şahsiyetler

Ehlibeyit ve On İki İmam

Ehlibeyit kelimesi Hz. Muhammet’in kızı, damadı ve torunlarından oluşan ailesi için kullanılmaktadır (Güncel Türkçe Sözlük,2024). Kelime manasıyla “ev halkı” anlamına gelen ehlibeyit, ev sahibi ile onun eşi, çocukları, torunları ve yakın akrabalarını kapsamaktadır. Hz. Muhammet’in ehlibeytine kimlerin dahil olduğu konusunda farklı görüşler vardır. Bir rivayete göre ehlibeyit ile ilgili ayet (el-ahzâb 33/33) nazil olduğunda Hz. Muhammet; kızı Fatma, damadı Ali ve torunları Hasan ve Hüseyin’i abasının altına alarak, “Allah’ım, bunlar benim ehlibeytimdir, onları günahlardan temizle” diye duada bulunmuştur (Öz, 1994: 498-501). Ehlibeyit kavramı yaygın bir şekilde “al-i aba” kavramı ile de ifade edilmektedir. Ayrıca Hz. Muhammet ile birlikte aba altına girenlerin sayısı beş olduğu için “pençe-i al-i aba, hamse-i al-i aba, pençten-i al-i aba” gibi tamlamalar da al-i aba yerine kullanılmıştır (Canım, 2021: 133; Uludağ, 1989; 306).

Bir başka tanımlama da ise Hz. Peygamberin soyunun kulu, kölesi anlamında bende-i al-i aba (abanın altındaki soyun bendesi, kölesi) sözü de kullanılmıştır (Fığlalı, 1994: 234).

Nazmî Dîvânı’nda ehlibeyit için “al-i aba, hanedan-ı Mustafa, al-i evlad-ı Muhammet, al-i Kerrar, al-i Muhammet Murteza” gibi kavramlar da kullanılmaktadır.

Nazmî, ehlibeyti oluşturan Hz. Muhammet, Hz. Fatma, Hz. Ali, Hz. Hasan ve Hz. Hüseyin için derin bir muhabbet beslemektedir eserde yer alan birçok beyitte onların adını zikretmektedir:

Hānedān-ı Muştafā’ya zulm iden maḫhūr olur
Ehl-i beyte cevr iden āyā niçe mağfūr olur (7/6-5)

Ehl-i beyt-i Muştafā’dan eyleme yā Rab cüdā
Nazmî-i bî-çāreyi anlar ile ḫaşr eyle tā (18/12-6)

Ehl-i beytiñ dostuna dost düşmenine düşmeniz
Münkire tîğ urmağa me’mūr olan Bektāşîyüz (141/8)

Ehl-i beytüñ âhı ol gün virdi dehre zelzele
Ditredi ol vaq‘a-ı cānsūz içün arz u semā (18/4-4)

Arapça “isnâ-aşerriyye” olarak bilinen on iki imam tabiri, dinin hükümlerini yerine getirmek ve müminlere önderlik etmek için Hz. Muhammet’in halifesi ve vârisi olarak kabul edilen on iki kişiyi ifade etmek için kullanılır. Caferiyye mezhebinde yaygın olarak inanılan bir hadise göre; Hz. Muhammet Veda Haccı’ndan dönerken Gadir Hum denilen yerde Allah’ın emri ile Hz. Ali’yi müminlere imamlık etmesi için kendisine vasî ve halife olarak tayin etmiştir. İlk imam olan Hz. Ali ile birlikte on iki imam olacağını ve son imamın da Hz. Mehdî olacağını bildirmiştir⁴⁷ (Ekici, 2022: 236; Yaman, 2011: 261).

Alevi-Bektaşî edebiyatında on iki imamdan her birinin farklı vasıfları tavsif edilir. On iki imam mürşit kabul edilir ve onlara bağlılık esastır. Nazmî, on iki imamın ismini ustaca bir beyit içerisinde şu şekiilde sıralamıştır:

Bir Hüseyn iki Hasan’dur üç Muhammed dört ‘Alî
Biri Ca‘fer birisi Mūsā’dur on iki imām (6)

Birçok Alevi-Bektaşî şair de olduğu gibi Nazmî’de on iki imamı şiirlerinde işlemiştir. Onların isimlerini ve vasıflarını bazen Hz. Muhammet, Hz. Ali, Hacı Bektaş Velî ya da Kerbela olayı için yazdığı şiirlerdeki birkaç beyitte bazen de müstakil şiirlerde zikretmiştir. On iki imam içerisinde Hz. Ali ve Hz. Hüseyin için yazılmış şiirler daha fazladır.

Dîvân’da, Hz. Ali; “Haydar-ı Kerrâr, şehinşâh-ı velâyet, şîr-i Hüdâ, ‘Aliyyü’l-Murtażâ, Şîhr-i Aḥmed, şîr-i Mevlâ, vâlid-i şâh-ı şehîd, Murtażâ, Haydar, Zu’l-fekâr-ı Haydar, Şâh-ı Merdân Haydar’ı, âl-i Kerrâr, şâh-ı velâyet, pîşvâ-yı ehl-i dîn, Kerrâr, Maḥrem-i râz-ı nihâni Muştafâ, Vâşıl-ı sırr-ı rumûzı enbiyâ, Vâlid-i şâh-ı şehîd-i Kerbelâ, şâh-ı Necef, ” gibi sıfatlarla zikredilmektedir.

Alevi-Bektaşî kültüründe *Kur’ân-ı Kerîm*’deki İnsan suresinin Hz. Ali için gönderildiği inancı yaygındır (Kaplan, 2007: 854). Aşağıdaki örneğin birinci beyitinde Nazmî

⁴⁷ On iki imamın isimleri ve sıfatları sırasıyla şu şekildedir: 1. Ali b. Ebu Talib (Emîrü’l- Mü’minîn), 2. Hasan b. Ali (Mücteba), 3. Hüseyin b. Ali (Seyyid-üş Şuhedâ), 4. Ali b. Hüseyin (Zeyne’l- Âbidin), 5. Muhammed b. Ali (Muhammed Bakır), 6. Cafer b. Muhammed (Cafer Sadık), 7. Musa b. Cafer (Musa Kazım), 8. Ali b. Musa (Ali Rıza), 9. Muhammed b. Ali (Muhammed Taki), 10. Ali b. Muhammed (Ali Naki), 11. Hasan b. Ali (Hasan Askerî), 12. Mehdi b. Hasan (Kaim, İmâm-ı Zamân).

bu surenin ilk ayetinde bulunan ve isimlerinden biri olan “*hel-etā*” kelimesini kullanarak bu görüşe vurgu yapmaktadır. İkinci beyitte ise mutasavvıflar tarafından hadis olduğuna inanılan Hz. Muhammet’in “Etin etimdir” anlamındaki “*lahmike lahmī*” ifadesini delil göstererek Allah’ın Hz. Muhammet ve Hz. Ali’de tecelli ettiğini ifade etmektedir. Hz. Ali yiğitlerin en cesuru ve onun zülfikar adındaki kılıcı da en keskin kılıç olduğu için Allah’ın aslanı sıfatıyla anılmaktadır. Hz. Ali peygamberlerin sırlarına vasıl olmuştur. Hz. Muhammet’in damadı, şehitlerin şahı olan Hz. Hüseyin’in babası, velilerin şahı ve din ehlinin lideridir. Hakk’a ulaşmak isteyenler onu kendilerine örnek almalı ve ona tabi olmalıdır:

Ey şehinşāh-ı velāyet pādişāh-ı *lā-fetā*
Çün seniñ şān-ı ‘azīmüñde gelüpdür *hel etā*

Mazhar-ı zāt u şifāt olduğımıñ ispâtıdır
Lahmike lahmī hıñtābın çün buyurdu Muştafā

Lā-fetā illā ‘Alī lā-seyfe illā-Zu’l-fekār
Dinmez idi olmasañ sen feyz ile şīr-i Hudā

Şīhr-i Aḥmed şīr-i Mevlā vālid-i şāh-ı şehīd
Sensin ey şāh-ı şecā‘at yā ‘Aliyyü’l-Murtażā

Sensin ol şāh-ı velāyet pīşvā-yı ehl-i dīn
Rāh-ı Ḥaḥḥ’ı isteyenler saña itsün iktidā

Vāşıl-ı sırr-ı rumūzı enbiyāsın yā ‘Alī
Cism ü cānı enbiyā u evliyāsın yā ‘Alī (5/1)

Dīvān’da, Hz. Hüseyin; Hüseyin-i Kerbelā, Nūr-ı ‘ayn-ı Muştafā vü Murtażāsın, Yādigār-ı Aḥmed-i Maḥmūd, Nāzeniñ-i Ḥazret-i Ma‘būd, şāh-ı şehīd-i Kerbelā, Lāmi‘-i nūr-ı şerī‘at, Rehber-i ehl-i ṭarīkat, hādī-i rāh-ı hidāyet, Mazhar-ı luṭf-ı sa‘ādet, Vāşıl-ı sırr-ı risālet, Vāriş-i şāh-ı velāyetdür, Nāzenīn-i Rabb-i ‘izzet, mazhar-ı feyz-i Hudā, Kurre-i a‘yān-ı ümmet, nūr-ı çeşmi Muştafā, Gevher-i sencīde-i naḥd-i Cenāb-ı Murtażā, Seyyid-i sādāt-ı eşrefzāde-i ḥayrū’n-nisā, Menba‘-ı cūd u şehāvet, Hüsrev-i ceşş-i şehādet, Fātiḥ-i mülk-i velāyet, Gevher-i kân-ı kerāmet, Ḥāzin-i kufl-ı ‘ināyet, Server-i ceşş-i siyādet, Ḥāris-i mülk-i

‘adālet, Revnaḳ-ı şadr-ı hilāfet, Rehber-i raḥ-ı reşādet, Pertev-i mihr-i fütüvvet, Şu‘le-i māh-ı mürüvvet, Şu‘le-pāş-ı mihr-i ḳudret, Lem‘a-i māh-ı hüviyyet, Mīve-i bāğ-ı nübüvvet, Vāriş-i sırr-ı emānet, Meş‘al-i nūr-ı ḥaḳīḳat, Encüm-i burc-ı fazīlet, ebr-i raḥmet, baḥr-i şefḳat, Mültecā-yı ehl-i ḥacet, Şāfi‘-i cürm u cināyet, Cism ü cānı Murtażā, Mefḥar-ı āl-i ‘abā, nūr-ı Ḥudā” gibi isim ve sıfatlar ile zikredilmektedir.

İmām Ḥüseyn

Şāh Ḥüseyn-i Kerbelā’dır dīnımız ĩmānımız
Biz anıñ bir bendesiyüz ol bizim sulṫānımız

Dostuna dost düşmenine la‘net eyleyenleriz
Gice gündüz anıñ içündür bizüm efgānımız

Nār-ı ‘aşḳı göñlümüzde şöyle mesken itdi kim
Tā be-maḥşer yanmadadır sīne-i sūzānımız

Yıkdılar beyt-i Resūla’llāh’ı seyr it zālīmān
Yā niçe ta‘mīr olunur bu dil-i vīrānımız

Ey olan zāt u şifātıñ maḫharı nūr-ı cemāl
Sensin ‘aşḳ rāhında şāhım hādī-i burhānımız

Nūr-ı ‘ayn-ı Muşṫafā vü Murtażāsın yā Ḥüseyn
Sūy-ı Ḥaḳ’dan sen bize baḫş-ı ‘aṫāsın yā Ḥüseyn (5/3)

Yoḳladum ben defter-i göñlümde ḳaydı çıḳmadı
Senden özge bulmadum mevcūd sensin yā Ḥüseyn (18/11-5)

On Dört Masum

Alevi-Bektaşî geleneğinde “çardeh masum ya da on dört masum” olarak bilinen kavram, on iki imam ile beraber Hz. Peygamber ve Hz. Fatma’nın da dahil olduğu o dört kişiyi ifade etmek için kullanılmaktadır. Bu kavram bazen de on iki imamın soyundan gelen ve daha büluğ çağına ermeden vefat eden on dört çocuğu ifade etmek için kullanılır. Bu topluluğu oluşturan kişiler sırasıyla şu şekildedir: “Hz. Ali, Muhammet Ebu Bekr İbn Aliyyü’l-

Murtaza, Abdullah İbn Hasan İbn Aliyyi'l-Murtaza, Kasım İbn Hüseyin İbn Aliyyü'l-Murtaza, Hüseyin İbn Ali Zeynelabidin İbn Hüseyin, Kasım İbn Ali Zeynelabidin, Aliyyü'l-Ahtaş İbn Muhammet el-Bakır, Abdullah İbn Cafer-i Sadık, Yahya el-Hadi İbn Cafer-i Sadık, Salih İbn Musa el-Kazım, Tayyib İbn Musa el-Kâzım, Cafer İbn Muhammet et-Taki, Cafer İbn Hasen el-Askeri ve Hasen İbn Hüseyin el-Askeri (Radıyallahu anhum)'' (Cebecioğlu, 2009: 139- 140; Yıldırım, 2005: 221).

Nazmî Dîvânı'nda üç örnekte yer alan "çardeh masum" kavramı iki örnekte on iki imam kavramı ile diğer örnekte ise İmam Askerî ve İmam Mehdî isimleri ile beraber zikredilmektedir:

On ikiler haqqıçün hem çār-deh-i ma'şüm-ı pāk
Cürmümi 'avf it be-haqq-ı Muştafā vü Murtażā (5/12-4)

Çār-deh-i ma'şüm-ı pāk isnā-'aşer sırr-ı ilāh
Eş-selāt u eş-şelām 'āl-i 'abādır sevdiğim (175/9)

'Askerî vü Mehdî vü ma'şüm-ı çār-deh hürmeti
Hıdmet-i Selmān-ı pāk-i bî-riyānuñ 'aşkına (18/12-4)

Sahabeler

İslami bir terim olan sahabe, Hz. Muhammet'i gören ve onun meclislerinde bulunup konuşmalarını dinleyen kimseler için kullanılan bir ifadedir. *Nazmî Dîvânı*'nda bu tanıma uyan sadece iki kişinin ismi zikredilmektedir.

Kanber, Hz. Ali'nin yanından hiç ayrılmayan siyahi kölesidir. İyi bir hatip olan Kanber, Hz. Ali'ye ve ehlibeyte candan ve gönülden bağlıdır. Hz. Ali'nin halifeliği sırasında kendisinin hacipliği/perdecilik görevini yapmıştır. Halk arasında Kamber olarak telaffuz edilen Kanber hizmetin ve sadakatin sembolü olmuştur (Sarıkaya, 2004: 321).

Selman-ı Farisi, İsfahan şehrinde varlıklı bir ailede doğmuştur. Köyün lideri olan babası Mecusi dinine mensup olmasına rağmen Selman-ı Farisi ailesine karşı gelerek Hristiyanlığı benimsedi ve önce Dımaşk'a daha sonra Musul, Nusaybin ve Ammuriye'ye (Amorion) gitti. Ammuriye'de bulunduğu sırada kendisinden Hristiyanlık hakkında bilgi edindiği bir papazdan çok yakında İbrahim peygamberin Hanif dini üzere gönderilecek son peygamberin Arabistan'da zuhur edeceğini öğrenir ve Arabistan'a gidip Hz. Muhammet'i görmeye karar verir. Yolda Hristiyanlar tarafından Yahudilere satılıp Medine'ye götürülür.

Hız. Muhammet onu Yahudilerden satın alır ve azat eder. 655 yılında vefat eden Selmān-ı Farisi, Hız. Muhammet'e ilk iman edenlerdendir ve uzun yıllar Hız. Ali'nin yanında kalmıştır. Selmān-ı Farisi'nin reislerinin Hız. Ali olduğuna inanılan "kırklar"dan olduğu inancı vardır (Canım, 2021: 328-329; Hatipoğlu, 2009: 441-443).

Cenāb-ı Hāzret-i Selmān ile Kanber'den ahz itdim
... akit kim kabul evliyā vü enbiyādandır (134/3)

‘Askerī vü Mehdī vü ma‘şūm-ı çār-deh hürmeti
Hıdmet-i Selmān-ı pāk-i bī-riyānuñ ‘aşkına (18/12-4)

Şairler Kanber'i, her zaman Hız. Ali'nin yanında olması yönüyle ele alarak onun yerinde olabilme arzularını ifade etmek için eserlerinde zikretmişlerdir. Nazmî'nin arzusu Hız. Ali'nin sadık bir bendesi olan Kanber'in yerinde olmak değildir. Çünkü onun mertebesi o kadar yücedir ki o ancak onun bendesi olabilir:

Çeker-i āl-i ‘abāyım hāk-i pāyī Murtażā
Kanber'iniñ Kanber'iyim bende-i Kerrār-ı ‘aşk (159/7)

4.3.1.2. Hükümdarlar

Firavun

Firavun, Eski Mısır inanişına göre hem kral hem de tanrı olarak kabul edilir. Klasik Türk edebiyatında genellikle zalim, kibirli, gururlu ve inatçı gibi olumsuz vasıflarla anılmaktadır (Uzun, 1996: 121). Firavun, *Nazmî Dîvânı*'nda iki kez zikredilmektedir.

Şair, Hız. Hüseyin için yazdığı mersiyede Firavun'u Yezid için olumsuz bir sıfat olarak kullanmaktadır. Kerbela sahrasında Hız. Hüseyin ve taraftarlarını şehit eden Yezid'in ordusu, Musa peygamber ile savaşan Firavun'un ordusuna benzetilir:

Ol zamān ceş-i Firāvān-ı Yezīd-i bā-ḥayā
Der-‘aşab anlar daḥı ol mevķı‘a buldı vuşul (18/2-2)

Şair, Allah'ın lütfu ile Hız. Musa'nın zalim Firavun ile olan mücadelesinden galip geldiği gibi kendisinin de Firavun gibi zalimlerden korkmadığını Allah'ın lütfu ile onlarla mücadele ettiğini ifade etmektedir:

Havfımız yok hele Fir‘avn zamāndan aşlā
Luḥf-ı Mevlā'yı hemān Tur-ı tecellā bilürüz (145/3)

Sultan Abdülaziz

Osmanlının otuz ikinci padişahı olan Sultan Abdülaziz, II. Mahmut ve Pertevniyal Valide Sultan'ın oğludur. 25 Haziran 1861-30 Mayıs 1876 yılları arasında hüküm sürmüştür. 1867 yılında Avrupa'ya gerçekleştirdiği seyahat ile Osmanlı tarihinde yabancı ülkelere seyahat eden tek padişah ve Hristiyan dünyasına dost olarak giden ilk halife olmuştur. 30 Mayıs 1876'da darbe ile tahttan indirilmiş ve 4 Haziran 1876'da intihar etmiştir. Abdülaziz'in ölümünün intihar mı yoksa cinayet mi olduğu gerçeği günümüze kadar devam eden bir tartışma konusu olmuştur (Küçük, 1988: 179-185).

Nazmî, Abdülaziz'in Avrupa seyahatine katılan görevlilerden biridir. Bu seyahat esnasında kendisine bir manzume taktim etmiştir. Ayrıca bu seyahat hakkında bir tarih kaleme almıştır.

Sultan V. Murat

Osmanlı Devleti'nin 33. padişahıdır. 1840 yılında doğdu. Babası Sultan Abdülmecit ve annesi Şevkefza Kadınefendi'dir. İyi bir eğitim alan şehzade amcası Abdülaziz'in Mısır ve Avrupa seyahatlerine veliaht sıfatı ile katıldı. Sultan Abdülaziz'in tahttan indirilişinden sonra 30 Mayıs 1876'da tahta çıkmıştır. 93 gün kadar kısa bir süre tahtta kaldıktan sonra akıl sağlığının bozuk olduğu gerekçesi ile 31 Ağustos 1876'da tahttan indirilmiştir ve 29 Ağustos 1904'te vefat etmiştir. Sultan Murat Osmanlı tarihinde en az süre hüküm süren padişaktır. Tahttan indirilmesinin ardından birçok siyasi grubun V. Murat'ı yeniden yönetime getirme çabaları olsa da hiçbiri başarılı olamamıştır.

Nazmî Dîvânı 'nda Sultan Murat'ın tahta çıkışı vesilesi ile kaleme alınmış bir gazel ve bir beyit yer almaktadır:

Tārîḫ-i Culūs-ı Sulṭān Murād Ḥān

[Fā'ilātün fā'ilātün fā'ilātün fā'ilün]

Bārekallāh ey şehin-şāh-ı cihān 'āl-i nejād

Zîr-destān oldu taḥt-ı teşrîk ile ber-murād

Hep tevārîḫ-i selef ḥātîr-nişānımdır benim

Böyle vaḳ'a görmedim memnūn ola cümle 'ibād

Ḥāşıl oldu milletiñ çünkü murādı baġteten

Ḳalb-i maḥzūn kalmadı hep oldu mesrūr'ül-fu'ād

Her umūruñda muvaffıķ eyleye Mevlā seni
Çarĥ-ı devrān eylesün devriñde bir def‘a Murād

Kilk-i zerle ĥaydını **Nazmī** müverriĥ tārīĥim
Şāh-ı ‘adl oldı cihān-ı fetrete Sultān Murād
Sene 1293 (318)

Dīger

[Fā‘ilātün fā‘ilātün fā‘ilātün fā‘ilün]

Hāṭṭ-ı zerle ger yazılsa **Nazmī** tārīĥim sezā
İttiĥād-ı hey‘et ile Sultān Murād itdi culūs Sene 1293 (319)

4.3.1.3. Devlet Adamları

Fuat Paşa

İstanbul’da 1815 (H. 1230) yılında doğdu. Babası Keçecizade İzzet Molla’nın Sivas’a sürülmesinden dolayı genç yaşta Mekteb-i Tıbbiyye’ye girdi ve okulu bitirdikten sonra Trablusgarb’a doktor yüzbaşı olarak gitti. Sonra Mustafa Reşit Paşa’nın yönlendirmesi ile 1873 yılında meslek değiştirerek Babıali tercüme kaleminde memur oldu. Daha sonra Londra büyükelçiliği, sadaret müsteşarlığı, hariciye nazırlığı, sadrazamlık ve sadaret kaymakamlığı gibi pek çok önemli vazifelerde bulundu. 1869’da yakalandığı kalp rahatsızlığından dolayı hava değişimi için gittiği İtalya’nın Nice şehrinde vefat etti. Cenazesi Sultanahmet semtindeki Peykhane caddesinde yaptırdığı caminin yanına defnedildi (Köprülü, 1996: 202-205).

Nazmî Dîvânı’nda Fuat Paşa için yazılmış iki kaside yer almaktadır. Çeviri yazılı metindeki 69 numaralı 22 beyitlik manzume Sultan Abdülazın’ın Avrupa seyahati esnasında, 70 numaralı 30 beyitlik kaside ise Paşa’nın Kırım seyahati esnasında kendisine takdim edilmiştir.

Rasim Paşa

İstanbul’da 1826 yılında doğan Rasim Paşa’nın babası Bedestanî Şalçı Nazif Efendi’dir. Küçük yaşta annesi Mehtap Hanım’la Atina’ya giderek orada Rumca, İtalyanca ve Fransızca öğrenmiştir. İstanbul’a geldikten sonra Türkçe, Arapça ve Farsçayı da öğrenmiştir. Akdeniz Flosu tercümanlık ve politika memuriyeti, Selanik emlak memurluğu, Vidin kaymakamlığı ve mutasarrıflığı gibi çeşitli görevlerde hizmet vermiştir. Ayrıca Yanya, Tuna, Trabzon, Aydın, Diyarbakır, Trablusgarb gibi birçok şehirde valilik görevlerinde

bulunmuştur. 1897 yılında hastalanarak Kanlıca'daki yalısında vefat etmiştir (Mehmet Süreyya, 1996: 1352).

Çeviri yazılı metindeki 15 beyitten oluşan 14 numaralı manzume hem Paşa'nın kızının doğumunu tebrik hem de Paşa'dan gördüğü yardımlara teşekkür etme maksadı ile kaleme alınmıştır.

Mehmet Tevfik Paşa

Mısır valisi ve ilk hidivi İsmail Paşa'nın en büyük oğlu olan Mehmet Tevfik Paşa 1852'de Kahire'de doğdu. Veliht olarak yetiştirildiği için iyi bir eğitim gördü. 1879 yılında II. Abdülhamit tarafından Hidiv İsmail Paşa azledildi ve yerine Tevfik Paşa tayin edildi. hidiv olduktan sonra bir yandan Avrupalı güçlerin isteklerini karşılamak, diğer yandan da Avrupalıların Mısır ekonomisini kontrol çabalarına karşı oluşan yerli muhalefeti kontrol altında tutmak için çabalamıştır. Tevfik Paşa'nın 1892'de vefat ettiği dönemde Mısır'da İngiltere'nin hakimiyeti artmış, hidivlik makamı oldukça zayıflamış, Osmanlı otoritesi ise sadece resmiyette kalmıştır (Buzpınar, 2012: 14-15).

Çeviri yazılı metindeki 307 numaralı 29 beyitlik kaside Mehmet Tevfik Paşa için kaleme alınmıştır.

Mehmet Rüştü Paşa

Sinop'ta 1811'de doğan Paşa, kayıkçılık yapan Hasan Ağa'nın oğludur. Küçük yaşta ailesi ile birlikte İstanbul'a geldikleri için eğitimine burada başlamıştır. Özel hocalardan Arapça, Farsça ve Fransızca dersleri almıştır. Fransızca bilmesi memuriyet kademelerinde hızlıca yükselmesinde etkili olmuş ve serasker tercümanlığı görevine getirilmiştir. Bu sebeple "mütercim" lakabı ile tanınmıştır. Rumeli, Anadolu ve Suriye'de Kolağası rütbesiyle dokuz sene görev yaptıktan sonra 1839'da miralay, 1843'te ise Rumeli ordusunda miraliva olmuştur. 1845'te ferik rütbesine terfi ederek redif kuvvetlerini kurma görevi verilmiştir. Daha sonra Hassa Ordusu müşirliği, Dar-ı Şura-yı Askerî reisliği, Meclis-i Tanzimat üyeliği Tophane müşirliği, Meclis-i Ali üyeliği ve reisliği, seraskerlik (beş defa) ve sadrazamlık (beş defa) gibi pek çok önemli görevlerde hizmet vermiştir. Yıldız mahkemesi tarafından Sultan Abdülaziz'in ölümüyle ilgili yargılansa da bir ceza almamıştır. Manisa'da 1882 yılında vefat eden Paşa'nın cenazesi Hatuniye Camii bahçesine defnedilmiştir (Saydam, 2006: 202-203).

Çeviri yazılı metindeki 310 numaralı 41 beyitlik kaside Mehmet Rüştü Paşa için kaleme alınmıştır.

Mahmut Nedim Paşa

İstanbul'da 1817 (H. 1233) yılında doğdu. Babası Gürcü Mehmet Necip Paşa Osmanlıda valilik ve vezirlik gibi görevlerde bulunmuştur. Özel hocalardan dersler alarak eğitimini tamamladıktan sonra göreve divan kâtabi olarak başlamıştır. Sadaret mektupçuluğu, sadaret müsteşarlığı, hariciye müsteşarlığı, ticaret nazırlığı, İzmir, Trablusgarb ve Hicaz valiliği, bahriye nazırlığı ve sadrazamlık gibi Osmanlı Devleti'nde çeşitli görevlerde hizmet vermiştir. Dahiliye nezareti görevinde iken 1883 yılında hastalanıp vefat etti. Vasiyeti üzerine akrabaları tarafından Cağaloğlu'nda Mahmudiye Caddesi'ndeki Kapalı Fırın civarında satın alınan arsaya defnedildi (Arslan, 2020; Pakalın, 1940: 1).

1867 yılında Bahriye Nazırı olan Mahmut Nedim Paşa dört yıl kadar kaldığı bu görevde birçok ıslahat yaparak tersaneyi mükemmel bir şekilde idare etmiştir.

Nazmî Dîvânı'nda Mahmut Nedim Paşa için 32 beyitten oluşan bir kaside yer almaktadır. Şair, Osmanlı tersanesinin âşığın gönlü gibi harap bir vaziyette iken Paşa'nın himmeti ile yeniden canlanıp güçlendiğini ifade etmektedir. Hızır peygamberin denizlerde zorda kalanlara yardım ettiği gibi Paşa da Osmanlı bahriyesinin yardımına koşmuş karanlığa mahkum edilmiş bir hâlde olan donanmayı lütuf mumu ile aydınlatmıştır:

Harâp olmuş dil-i 'âşık gibi mersâ-yi tersâne
'Uluvv-i himmeti eyler anı âbâd kâbildir (16/11)

Hızır gibi irüp yelken kürek imdâdına zâtıñ
İderseñ Âşafâ bahriyyeye dil-şâd kâbildir (16/14)

Donanma göz gözi görmez 'aceb zulmetde kalmışdır
Çerâğın anlara luţfuñ ider îkâd kâbildir (16/15)

Mehmet Emin Ali Paşa

Sadrazam Mehmet Emin Ali Paşa, Mısır Çarşısı'nda aktarlık ve kapıcılık yapan Ali Rıza Efendi'nin oğludur. Ailesinin imkânlarının yetersizliği sebebi ile Paşa, düzenli ve iyi bir eğitim görememiştir. 1830'da bir aile dostlarının yardımıyla Divan-ı Humayun kaleminde memur olarak işe başlamıştır. Kısa sürede çalışkanlığı ve zekâsı sayesinde kendisini geliştirerek devlet adabını öğrenmiştir. Mustafa Reşit Paşa'nın dikkatini çekerek onun desteği

ile zamanla önemli vazifelere getirilmiştir. Mehmet Emin Ali Paşa, Sultan Abdülmecit ile Sultan Abdülaziz devrinde beş defa Sadrazamlık, yedi defa Hariciye Nazırlığı ve daha birçok önemli görevlerde hizmet vermiştir. Mehmet Emin Ali Paşa; Girit meselesi, Islahat Fermanı, ve hukuk, askerî, eğitim, ticaret gibi pek çok alanda hayata geçirdiği reformları ile döneminin en önemli devlet adamlarından birisidir. Temiz ve namuslu olarak bilinen Paşa, Devlet idaresindeki özenli ve kurallı tutumu sebebi ile başta Ziya Paşa olmak üzere bazı yazarlar tarafından tenkit edilmesine rağmen iç ve dış politikada büyük değişimlerin yaşandığı bir dönemde Osmanlı Devleti'nin çıkarlarını korumak ve üstlendiği çeşitli kademelerdeki vazifeleri en iyi şekilde yerine getirmek için çabalamıştır. Mehmet Emin Ali Paşa, hamisi Mustafa Reşit Paşa ve yakın dostu Keçecizade Fuat Paşa ile birlikte Tanzimat döneminin en önemli üç devlet adamından biri olarak kabul görmektedir. Paşa, yakalandığı verem hastalığı sebebiyle 7 Eylül 1871'de 57 yaşında vefat etmiştir (Gündüz, 2010: 76-84).

Dîvân'daki en uzun manzume olan ve çeviri yazılı metindeki 11 numaralı 57 beyitlik kaside, Sadrazam Mehmet Emin Ali Paşa için kaleme alınmıştır.

Mithat Paşa

Asıl adı Ahmet Şefik olan Mithat Paşa, Rusçuklu Mehmet Eşref Efendi'nin oğludur. Çocukluğu İstanbul, Vidin ve Lofça'da geçmiştir. Özel hocalardan Arapça, Farsça ve Fransızca dersleri almıştır. 1834'te Divan-ı Humayun kaleminde göreve başlayan Paşa, Osmanlı Devleti'nde kâtip, vezir, vali, sadrazam olarak hizmet vermiş önemli bir devlet adamıdır. Mithat Paşa, Osmanlı Devleti'nin ilk anayasası olan "Kanun-i Esasi"yi hazırlayan kurulun başkanı ve birçok reformun mimarıdır. Sultan Abdülaziz'in tahttan indirilip yerine V. Murat'ın geçmesi ve 3 ay sonra V. Murat'ın sağlık sorunları sebebiyle tahttan indirilip yerine II. Abdülhamit'in tahta çıkmasında Mithat Paşa'nın rolü önemlidir. Sultan Abdülhamit tahta oturduktan kısa bir süre sonra Paşa'yı Avrupa'ya sürgüne göndermiştir. Bir yıl kadar Avrupa'da kalan Paşa'nın önce Girit'e dönmesine izin verilmiş sonra da 1878'de Suriye valiliği, 1880'de ise Aydın valiliği görevi verilmiştir. 1881'de Yıldız mahkemesi tarafından Sultan Abdülaziz'i öldürme suçundan yargılanarak idama mahkum edilmiştir. İngilizlerin ricası üzerine II. Abdülhamit'in kararı ile idam cezası ömür boyu hapse çevrilmiş ve Arabistan'daki Taif Kalesi'ne sürülmüştür. Paşa, burada sürgündeyken 8 Mayıs 1884 gecesi muhafızları tarafından boğularak öldürülmüştür. 1951'de Taif'ten getirilen Mithat Paşa'nın cenazesi dönemin Cumhurbaşkanı Celal Bayar'ın da katıldığı bir tören ile 26 Haziran 1951'de Abide-i Hürriyet Tepesi'ne defnedilmiştir (Yücedağ, 2011: 16-17).

Çeviri yazılı metindeki 313 numaralı 40 beyitlik kaside, Mithad Paşa için kaleme alınmıştır.

4.3.1.4. Sanatkarlar/Âlimler/Flozoflar

Âgâh

Asıl adı Osman Âgâh olan şair, Trabzon'da 1831 yılında doğmuştur. Babası Trabzon valisi Hazine-dar-zade Osman Paşa'nın Kavasbaşı Mustafa Ağa'dır. 1849'da tahsilini tamamladıktan sonra kitabet mesleğine giren Âgâh, gemi hocalığı ve kalyon kâtipliği yapmıştır. Binbaşı rütbesi ile Fırka-i Zaptiye azalığına getirilen Agah, alaybeyi olduktan sonra Hüdavendigâr, Hicaz ve Pürzerrin vilayetlerinde görev yapmıştır. Van, Bitlis, Erzurum, Diyarbakır, Kosava, Halep, Selanik, Manastır ve Ankara vilayetlerinde alaybeyliği ve kumandanlığı görevlerinde bulunduktan sonra beylerbeyi olmuştur. Divan sahibi şairlerdendir. Şiirleri tasavvufî ve hikemî tarzdadır. Trabzonlu şair Hilmî ile yazdıkları müşterek kaside türünün tek örneğidir (Aksoyak, 2020).

Nazmî, Âgâh Bey'in Hicaz ordusuna miralay oluşunu tebrik etmek amacıyla gazel nazım şekli ile 11 beyitten oluşan bir tarih kaleme almıştır:

Tārîḫ-i Mîrālāy Şode Birāder-i Ḥavîş

[Fā'îlātün fā'îlātün fā'îlātün fā'îlün]

Bārekallāh mîralay oldı Ḥicāz ordusuna

Dāverim Āgāh Beg oldur şā'ir-i şîrîn-edā

‘ilm ü ‘irfān ile meşhūr-ı zamāndır zāt[ı] kim

Her ḥuşūşda re'yine teslîm olur bay u gedā

Sāḥa-i ‘irfānına ‘aql [u] ḥîred bitmez hele

Urmasunlar nāfile bu ‘arşada hîç püşt-pā

Şî'r ü inşā ‘ilm ü ‘irfān zātına mevhüb-ı Ḥaḳ

Her kemāli ḥāşılı luṭf eylemiş zāt-ı Ḥudā

Ṭab-ı pāki gülşen-i eş‘āra meyl itse o dem

Şāhid-i gülgonca-ı maḳşūd olur neşv ü nemā

Her hünerden muḥliş-i pāki gibi Āgāh olup

Azdır isti‘dādına mîr-i mîrānlık bî-riyā

‘An-aşıl şadr-ı hükümetde budur lâzım olan
Tavr-ı uslûb-ı hakîmâneyle tarz-ı hoş edâ

Bu ise mevcûd olup zât-ı kerîminde anıñ
Var mıdır başka mebâhiş andan itsek ibtidâ

Doğrusı Allâh için şâyestedir her rütbeye
Bir başı yok tab‘-ı hussâd görmese şâyed revâ

Gevher-i nazmı dökünce **Nazmî** râh-ı müjdeye
Geldi birer târîh oldu mışra‘ında rû-nümâ

Mîr Âgâh mîralaylık şadrına revnağ virüp Sene 1287
Şadr-ı rif‘at üzre yârab kâm-rân it dâ‘imâ Sene 1287 (12)

Çeviri yazılı metindeki 233 numaralı yedi bentlik manzume Âgâh Efendi’nin bir gazelinin beyitlerinin önüne üç dize eklenerek oluşturulmuş bir tahmistir. Ayrıca çeviri yazılı metindeki 127 numaralı gazel nazım şekli ile yedi beyit olarak yazılmış manzume ve 285 numaralı müfret Âgâh Efendi ile Nazmî’nin müşterek yazdıkları manzumelerdir.

Ârif

Kaynaklarda Ârif mahlasını kullanan birden fazla şair hakkında bilgi bulunmaktadır. *Dîvân’daki* Ârif’in hangisi olduğu tespit edilememiştir.

Çeviri yazılı metindeki 236 numaralı dört bentlik manzume Ârif’in bir gazelinin beyitlerinin önüne üç dize eklenerek oluşturulmuş bir tahmistir.

Aristo

Yunan filozoflarından ve klasik felsefenin kurucularındandır. “Akademia”da 20 yıl kadar Platon’un asistanlığını yapmış ve tahsil görmüştür. Daha sonra bütün Yunanistan’ı gezerek dersler vermiş ve Büyük İskender’in danışmanlığını yapmıştır. Klasik Türk edebiyatında akıl, hikmet ve tedbirli düşüncenin sembolü kabul edilen şahsiyetlerdendir (Canım, 2021: 241). Şair, Mahmut Nedim Paşa için yazdığı kasidede Paşa’yı Aristo’nun üstadı olarak gördüğünü ifade etmektedir:

O zât-ı ‘aql-ı evvel ehl-i hikmet hāmî-i millet
Aristo’ya eger zâtın disem üstâd kâbildir (16/5)

Behzad

Klasik Türk edebiyatında resim çizme konusundaki marifeti ile övülen ressamlardan biridir (Canım, 2021: 251). Şaire göre üzüntü ve sıkıntıdan uzak huzurlu olmanın nasıl bir şey olduğunu çok ünlü bir ressam olan Behzad bile zihninde canlandırıp resmini yapamamıştır.

Taşavvur itmemiş zannım ki Behzād-ı muşavvir de
‘Acebdır bulmamış zihinde hîç bir şüret-i rāhat (309/13)

Cafer-i Sâdık Perverî Beg/Cafer Beg (Ca’fer/Ca’ferî/Perverî)

Kaynaklarda “Ca’fer” mahlasını kullanan birden fazla şair yer aldığı için Nazmî’nin tahmis yazdığı şiirlerin kime ait olduğu tespit edilememiştir.

Dîvân’daki “Dîger Taḥmîs-i Ğazel-i Ca’fer Beg” başlıklı 230 ve 231 numaralı manzumeler Cafer Bey’in iki farklı gazelinin beyitlerinin önüne üç dize eklenerek oluşturulmuş tahmislerdir. Bu manzumelerde “Ca’fer” mahlası bulunmaktadır.

Bedri Noyan *Bütün Yönleriyle Bektaşîlik ve Alevîlik* adlı eserinde “Ca’ferî” mahlaslı iki şairin olduğunu bildirir. Ergun ise; dördü Alevi inancına sahip beş şairden bahsetmektedir. Alevi inancına sahip olan dört şairden birinin 15. yüzyılda, ikisinin 16. yüzyılda ve birinin de 17. yüzyılda yaşamış olacağını ileri sürer. *Caferî Baba Dîvânı* üzerine çalışma yapan Bedir, Ergun’ün 17. yüzyılda yaşamış olacağını düşündüğü şair ile 16. yüzyıldaki şairin aynı kişi olduğunu bildirmektedir (Bedir, 2004: 2; Ergun, 1956: 891-894; Dedebaba, 2001: 62).

Nazmî Dîvânı’ndaki “Taḥmîs-i Ğazel-i Ca’fer-i Şâdık Beg” başlıklı 229 numaralı manzume, Cafer-i Sadık Bey’in bir gazelinin beyitlerinin önüne üç dize eklenerek oluşturulmuş beş bentten oluşan bir tahmistir. Bu manzumede “Ca’ferî” mahlası yer almaktadır.

Kaynaklarda “Perverî” mahlaslı bir şair yer almaktadır İbrahim Perverî XIX. yüzyıl saz şairlerindedir. Hayatı hakkında başka bir bilgi kayıtlı değildir (Demir, 2016: 553).

“Taḥmîs-i Ğazel-i Perverî Beg” başlıklı 227 ve 235 numaralı manzumeler ile “Taḥmîs-i Ğazel-i Dîger Perverî Beg” başlıklı 228 numaralı manzume Perverî Bey’in üç gazelinin beyitlerinin önüne üç dize eklenerek oluşturulmuş tahmislerdir. Bu manzumelerde “Perverî” mahlası yer almaktadır.

Çeviri yazılı metindeki “Şu‘arā-yı ‘Aşırdan ve Aħibbā-yı Aşdıķāmızdan Ca‘fer-i Şādık Perverī Beg Efendi Me‘muriyetile Preveze Cānibinde Bulunduğı Hengāmda Kendülerine Gönderilen Mektūb-ı Mevzūnuñ Şūretidir” başlıklı 80 numaralı şiir Nazmī’nin arkadaşı Cafer-i Sadık Perverī Bey’e gönderdiği bir manzum mektup örneğidir. Şair arkadaşına manzumenin matla beyitinde hem Perverī hem de Ca‘ferī isimleri ile hitap etmektedir:

Ey fütüvvetlü Efendim **Perverī** Ėazretleri
Merħabā ey maħrem-i rāz-ı Ėafā ey **Ca‘ferī** (80/1)

“Ca‘fer Beg ile Müşterek” başlıklı 209 numaralı manzume ise Cafer Bey ile Nazmī’nin gazel nazım şekli ile müşterek yazdıkları manzumedir. Bu manzumede ise “Ca‘ferī” mahlası bulunmaktadır.

Türk edebiyatında aynı mahlasın başka bir şair tarafından kullanılması, tasavvufi bir gruba intisap etme, mahlasın imlası, şairin bir büyüğünün telkin ve tavsiyesi, şairin yaşı ya da mevcut mahlasın şairin kendisince beğenilmemesi gibi sebeplerden dolayı ilk seçtikleri mahlası değiştiren şairlere rastlanmaktadır. Ayrıca manzumelerin yazıldığı dil, manzumelerin türü ve şairin bir büyüğünün telkin ve tavsiyesi üzerine birden fazla mahlas kullanan şairler de vardır (Kurtoğlu, 2006: 73-75).

Şairin 80 numaralı manzumede arkadaşına hem Ca‘ferī hem de Perverī isimleri ile hitap etmesi ve Cafer Bey ile müşterek yazdıkları gazelde Ca‘ferī mahlasının yer alması söz konusu şiirlerin hepsinin Nazmī’nin arkadaşı Cafer-i Sādık Perverī Bey’e ait olduğu düşüncesini akla getirmektedir.

Cāhī

Cāhī mahlası ile şiirler yazan ve 16. yüzyılda yaşamış olan iki şair bulunmaktadır. Biri Şah İsmail’in torunu İbrahim Mirza diğeri ise Siyavuş Paşa’nın musahiplerinden Prizenli Cāhī Bey’dir (Kaplan, 2020; Eren, 2020). *Dīvān*’da adı üç kez zikredilen Cāhī’nin bunlardan biri olması mümkün değildir.

Şair Fırat Nehri’nde bulunduğu dönemde arkadaşı Cāhī ile şiir sohbetleri ederek vakit geçirdiğini bildirmektedir:

Nazmī tenhā kalıcaķ şimdi Fırāt Nehri’nde
Yoķdır aħvālini ‘arz itmege bir ‘ārif zāt (100/7)

Hazret-i **Câhî**-i dānā diliñ eyler ancak
Yine güftār-ı şirîni dile bahş-ı lezzāt (100/8)

Fikr-i şîr itmege yer kalmadı dilde **Nazmî**
Câhî-i nükte-şinās eyleyeli talâtîfāt (109/10)

Çeviri yazılı metindeki “Mümā-ileyh Birisinden Āzürde-ḥāṭır Oldığını Dā’ir Tarafımıza Gönderdiği Ġazeliñ Nazîresidir” başlıklı 101 numaralı şiir Cāhî mahlaslı şairin bir gazeli için yazılmış naziredir. Nazmî bu gazelin son beytinde Cāhî’nin nazire yazma konusundaki ustalığını övmektedir:

Rāh-ı tanzīrde ol **Câhî**-i dānā-dil ile
Süremez **Nazmîyā** bu ‘arşada bir kimseler at (101/6)

Felaton

Asıl adı Platon olan Yunanlı filozof Sokrates’in öğrencisi ve Aristo’nun hocasıdır. Başta simya ilmi olamak üzere birçok ilme vâkıf olduğuna inanılır. Aristo ile birlikte Büyük İskender’in danışmanlığını yapmıştır. İslam bilginleri arasında “Eflatun” ismi ile anılır. Klasik Türk edebiyatında akıl ve tedbirli düşüncenin sembolü olarak kullanılmaktadır. Şairler zaman zaman vezin için “Felaton” şeklinde zikretmişlerdir (Canım, 2021: 264).

Gelse Loḳmān idemez zaḥm-ı dile bir çāre
Yāre-i göñlümi görseydi Felātūn ağlar (124/2)

Hâfız/Şevket/Sâ’ib/Hassân

Hâfız: Gerçek adı Hacı Şemseddin Muhammet’dir. 1317 ya da 1326 tarihinde Şiraz şehrinde doğduğu ve *Kur’ân-ı Kerim*’i ezberlediği için Hâfız-ı Şirazi olarak anılmaktadır. İran’ın meşhur lirik şairlerinden biridir. İran tasavvuf şiirinin gelişmesine öncülük etmiştir. Şiirlerinde gerçeküstü unsurlar da yer alan şair kendi dönemindeki ve kendinden sonraki bazı şairleri etkilemiştir. *Hâfız Dîvânı*, Farsça metinler içerisinde Türkiye’de *Mesnevî* ve *Gülistân*’dan sonra en çok okunan eserlerin başında yer almaktadır (Yazıcı, 1997: 103-106).

Hassân bin Sâbit: Hz. Muhammet döneminde yaşamış ünlü bir şairdir. Hz. Muhammet’in mescitte kendisi için yaptırdığı minbere çıkıp müşrikleri yerip Hz.

Muhammet'i övermiş. Hz. Muhammet de kendisine "Cebrail sana yardım etsin" diye duada bulunurmuş (Elmalı,1997: 399-402).

Sâ'ib: Tebriz'de yaklaşık olarak H. 1012 (M. 1603-4) yılında doğdu. Babası Tebriz'in tanınmış tüccarlarından. Küçük yaşta hac vazifesini yerine getirmek için Mekke'ye gitti. Anadolu'ya gelerek bir süre Konya'da bulundu kendisine Mevlevi tarikatinden hilafet verildi. İsfahan'da bir Mevlevi tekkesi açarak hayatının sonuna kadar sakin bir hayat geçirdi. Sâ'ib, yeni bir tarz ve üslup geliştirmiş büyük bir şairdir. Ziya Paşa onun nazmını külfetli ve atasözlerinin çokluğu konusunda eleştirmesine rağmen yeni bir tarz geliştirdiği hususuna vurgu yapmıştır. Sâ'ib, İranlı bir şair olmasına rağmen İran dışında daha çok tanınıp takip edilmiştir. Yaşadığı asırdan itibaren özellikle Hindistan, Afganistan ve Anadolu'da büyük üstat olarak tanınmış, sevilmiş ve takip edilmiştir (Diriöz, 1977: 280; Göçgün, 1987: 99-100).

Şevket: Buhara'da yaklaşık H.1037 (M.1628) tarihinde doğdu. Babası Buhara emirlerindedir. Fars şiirinde sebki Hindî akımının önde gelen temsilcilerindedir. Afganistan, Tacikistan, Hindistan, Pakistan ve Anadolu'da oldukça ilgi ve takdir görmüş ve takip edilmiştir. Bu tarz üzere şiir yazarları etkilemiştir. Koca Ragıp Paşa ve Şeyh Galip kendisine nazire yazan şairlerdendir (Şafak, 2019: 557-558).

Nazmî bir beyitte Hâfız, Şevket, Sâ'ib ve Hassân ismini zikrederek kendisinin de onlar kadar güçlü bir şair olduğunu ifade etmektedir:

Nazmîyâ şâ'ir-i mu'ciz-eşer-i devrânsîñ
Hâfız ü Şevket ü Şâ'ib ile Hâssân gibi (216/8)

Şair Fuat Paşa için yazdığı 69 numaralı kasidede Paşa'yı övmek için onun sözlerini anlayan kişilerin ünlü şair Hassân'ın şiirlerini hatıra getirmeyeceğini ifade eder:

Sen ol şâ'ir-sîñ ey Âşaf ki şâ'irzâdesîñ hağğa
Kelâmîñ fehm iden yâd eylemez ol şî'r-i Hâssânı (69/7)

Hâkî

XIX. asır Bektaşî saz şairlerinden olan Hâkî'nin hayatıyla ilgili kaynaklarda bilgi bulunmamaktadır Hâkî'nin aruz ve hece vezni ile yazdığı koşma ve nefesleri bazı yazma dergilerinde yer almaktadır (Özmen, 1998: 235; Yıldırım, 1997: 225). Yılmaz, *Millî Kütüphane 06 Mil Yz A 9110 Numaralı Şiir Mecmuasının Mecmuaların Sistemik Tasnifi Projesi'ne (MESTAP) Göre Tasnifi* başlıklı çalışmasında Hâkî'ye ait 1 adet koşma nazım

şekli ile yazılmış manzumenin olduğunu bildirmiştir (Yılmaz, 2018: 9). Bunun dışında Duygu Bingöl hazırlamış olduğu *Süleymaniye Kütüphanesi, Galata Mevlevîhânesi Koleksiyonu 26 Numaralı Cönk 1-137 Numaralı Sayfalar (İncelenme-Metin)* isimli çalışmasında Hâkî'ye ait gazel nazım şekli ile yazılmış beş beyitlik bir manzumenin olduğunu bildirmiş ve manzumenin matla ve makta beyitlerine yer vermiştir (Bingöl, 2017: 15).

Çeviri yazılı metindeki 224 numaralı yedi bentlik manzume Hâkî'nin bir beyitinin üzerine dört dize eklenerek oluşturulmuş mütekerrir tesdistir.

Hilmî

Asıl adı Mehmed Ali Hilmi Dedebaba'dır ve 1842 tarihinde İstanbul'da doğmuştur. Şiirlerini Hilmî ve Hilmî Dede mahlasları ile kaleme alan şair XIX. yüzyılın tanınmış Bektaşî şairlerindedir. Annesi Emine Şerife Bacı ve babası Güngörmez Camii imamı Nûri Efendi' Merdivenköy Şahkulu Sultan Dergâhı postnişini Hacı Hasan Baba'ya ikrar vermişlerdir. Hilmî, medrese eğitimi almıştır. Babasının vefatından sonra bir süre Güngörmez Camii imamlığını yapmıştır. Aşçı Ali Baba rehberliğinde Hacı Hasan Baba'ya ikrar vermiştir. Hacı Hasan Baba (1857) ve Aşçı Ali Baba'nın (1864) vefatından sonra Merdivenköy postnişini olmuştur. Aynı yıl Hacı Bektaş Dergâhı'na giderek Pirevi'nde Turabî Dedebaba'nın mücerredlik erkânına girmiş ve menguş takmıştır. 1869 tarihinde Selanikli Hacı Hasan Dedebaba'dan babalık icazeti almış ve kısa bir süre sonra da hilafet alarak Halifebaba olmuştur. Üç yıl Pirevinde Dedebabalık yaptıktan sonra İstanbul'a dönüp vefat edene kadar Merdivenköy Dergâhı postnişinliğini yapmıştır. Şeker hastalığının ilerlemesi ve elinde çıkan egzama sebebiyle sağlık durumu kötüleşmiş 12 Ocak 1908'de vefat etmiştir. M. Ali Hilmi Dedebaba'nın *Dîvân*, *Kâşifu'l-Esrâr Reddiyesi* ve *Mehmed Ali Hilmi Dedebaba Erkânâme* isimli üç eseri vardır. *Dîvân*'ında aruz ve hece vezni ile koşma, gazel, muaşşer, müseddes, muhammes, murabba, tahmis, mersiye, nasihatname, tarih, kıt'a ve müfred nazım şekillerinde yazılmış manzumeler yer almaktadır (Akın, 2020).

Nazmî Mehmet Ali Hilmi Dedebaba'nın babasının vefat tarihini kıt'a nazım şekli ile yazdığı beş beyitlik manzume ile kaydetmiştir.

Güngörmez Mağlesi İmâmı Nûrî Efendi'nin Târîh-i Vefâtı

[Kıt'a]

[Fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilün]

Qıl 'ibâdet Hakk'a dâ'im itme dünyâya tama'

Saňa hoş gün gösterir zan eyleme çarh-ı kütâh

İşte Güngörmez imâmı bak fenâdan göz yumup
Cân gözin açdı cemâl-i hazrete ol bî-günâh

Çün hitâb-ı *irci'î* sem'ine irdi ol zamân
Terk idüp cân ü cihânı dosta kıldı 'azm-i râh

Hem muhibb-i hânedân-ı Aḥmed-i Mürsel idi
Cânını virdi imâmın 'aşkına bî-iştibâh

Yâd idüp rahmetle **Nazmî** söyledim târîḫini
Bâğ-ı 'adni Nürî Efendi idüp ârâm-gâh
15 Rebî'ü'l-âḫire Sene 1274

Nazmî Mehmet Ali Hilmi Dedebara'nın Merdivenköy dergahı posrnişini olduğu tarihi
gazel nazım şekli ile 8 beyit olarak yazdığı manzumede bildirmiştir.

Târîḫ-i Postnişîn şoden Meḥammed 'Alî Baba
[Gazel]

[Fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilün]
Dîde-i im'ân ile gel bir nazar kıl 'ârifâ
Râh-ı Ḥaḫḫ'ı bulmağıçün kullara neyler Ḥudâ

Hâcî Ḥasan Baba çünki bu güzer-gehden göçüp
Kıldı perverde iki ḫayrû'l-ḫalef ol bî-riyâ

Birisi 'Alî Baba kim oldu bunda postnişîn
Altı sene sâlikân-ı 'aşқа oldu reh-nümâ

İşte ol daḫı olunca 'âzim-i dîdâr-ı dost
Bu Meḥammed 'Alî Baba oldu bu posta sezâ

Hâcî Ḥasan Baba'nıñ perverde-i iḫsânıdır
Hem vâkıf-ı müşkülât hem vâşıl-ı sırrü'l-'alâ⁴⁸

'Aḫl-ı küllüñ maḫarı hem kâşif-i her ma'nevî
Bu sebebden sâlikân-ı Ḥaḫḫ'a oldu pîşvâ

⁴⁸ “Hâcî Ḥasan Baba'nıñ perverde-i iḫsânıdır/Hem vâkıf-ı her müşkülât hem vâşıl-ı sırrü'l-'alâ” Vezin gereği
“her” kelimesi beyitten çıkarılmıştır.

Nazmîyâ târîhî itdim çün erenlerden niyâz
Geldi gûş-ı ma‘nevîme Hâtif’den böyle şadâ⁴⁹

Târîh-i itmâmı oldu pençe-i âl-i ‘abâ
İt niyâzı geçdi ‘Alî postuna ‘Alî Baba
Fi 16 Cumâde’l-âhîre Sene 1280 (42)

Nazmî, aşağıdaki Hilmi Dedebaba’nın kendisine tahmis yazmasıyla şiirlerinin rağbet bulacağını dile getirmektedir. Ancak *Hilmi Dedebaba Dîvânı*’nda Nazmî’nin şiirleri için yazılmış bir tahmis yer almamaktadır (Karakuş, 2012).

Buyursa tahmîse himmet Cenâb-ı Hâzret-i **Hilmî**
Ne şüphe **Nazmîyâ** rağbet bulur eş‘arım eyvâllah (203/5)

Lokman

Peygamber ve veli olduğu konusunda rivayetler vardır. *Kur’ân-ı Kerim*’in 31. suresi onun adını taşır ve bu surenin bir ayetinde ona hikmet verildiği bildirilir. Ayrıca tevhit ve ahiret hususunda öğütler vermesi ve ilahi emirlere vasıta olması gibi yönleriyle zikredilir. Lokman’la ilgili Hristiyan ve Museviler arasında da inanışlar bulunmaktadır. Klasik Türk edebiyatında hikmet ve hekimliğin piri olarak anılır (Canım, 2021: 312; Pala, 2016: 290).

Nazmî Dîvânı’nda Lokman; tıp konusundaki üstatlığı ve hikmet sahibi olması sebebiyle beş kez zikredilmektedir. Nazmî’ye göre Lokman sadece bedensel hastalıklara çare olabilir âşîğın gönül yarasına deva olması mümkün değildir:

Gelse Loqmân idemez zaḥm-ı dile bir çâre
Yâre-i gönlümi görseydi Felâṭûn ağlar (124/2)

Hz. Hüseyin’in şehit edilmesi Nazmî’nin en büyük yarası ve devası olmayan derdidir. Lokman dahi bu yarayı iyileştiremez.

Bir devâsuz yâredir bu buña Loqmân ağlasun
Yâd idüp bu demde âh-ı kalb-i süzân ağlasun (7/3-5)

⁴⁹ Vezin kusuru var.

Ne'şet

Babası Ahmet Refâî Efendi'nin sürgün edildiği Edirne'de doğmuş, gerçek adı Süleyman'dır ve Mevlevî tarikatına mensuptur. Dönemin ünlü âlimlerinden olan Ali Efendi ve Yasinizade'den dersler alan Hoca Ne'şet Farsçayı en iyi bilen âlimlerdendir. Hayatının büyük bir kısmını genç şairlere dersler vererek geçirmiştir. Öğrencilerinin hizmetine sunduğu Molla Gürani'deki konağı edebî bir muhit olmuştur. Ne'şet şairliğinden ziyade öğrencileri için yazdığı mahlasnameleri ile tanınır. On altı mahlasname yazdığı bilinen Ne'şet, Şeyh Galip'e "Esâd" mahlasını vermiştir. Ne'şet; dinî, edebî ve diğer ilimlerde âlim, irfan sahibi, hayırsever, cömert, nüktedan bilgisini öğrencileri ve arkadaşları ile paylaşan bir üstattır (Bektaş, 2011: 181).

Çeviri yazılı metindeki 221 numaralı dört bentlik manzume Ne'şet'in bir beyitinin üzerine dört dize eklenerek oluşturulmuş mütekerrir tesdisdir. Çeviri yazılı metindeki 232 numaralı yedi bentlik manzume ise Ne'şet'in bir gazelinin beyitleri üzerine üç dize eklenerek oluşturulmuş tahmistir.

Sâcidî

Sâcidî, XIX. yüzyılın ikinci yarısında İstanbul'da yaşamış genellikle aruz vezni ile rindane şiirler yazan Alevi-Bektaşî meşrep bir şairdir. Kaynaklarda Sâcid hakkında "Fındıklı'da ikamet ettiği, Rumelihisarı'ndaki Bektaşî tekkesinin şeyhi Mahmut Baba'ya intisap ettiği, Arap Camii civarında makaracılık mesleğini icra ettiği için muasırları arasında Makaracı Sâcid olarak da bilindiği, gece gündüz içki içtiği için Galata'daki Koyun Baba Meyhanesi'nin müdavimlerinden olduğu ve yaklaşık H.1260 (M.1844-45) yılında vefat ettiği" gibi kısıtlı ve benzer bilgiler yer almaktadır (Ergun, 1956: 61; Özmen, 1998: 129; Takır, 2018: 54; Bülbül, 2018: 9).

Nazmî Dîvânı'nda kıt'a nazım şekli ile iki beyitten oluşan 82 numaralı manzume Sâcid'in "Sâkî-nâme"sine, gazel nazım şekli ile sekiz beyitten oluşan 83 numaralı manzume ise "Devriye Risâlesi"ne yazılmış takriz türündeki manzumelerdir. Nazmî, Sâcid'in ölüm tarihini altı beyittiten oluşan bir kıt'a ve bir beyit ile kaydetmiştir. Bu manzumelerden edindiğimiz bilgilere göre Sâcid'in asıl adı Hüseyin, mesleği makaracılık, ölüm tarihi ise 15 Zi'l-ka'de Sene 1282'dir.

Vefâtı târîhi **Nazmî** yazıldı eşk-i mâtemle
Hüseyn Efendi'ye zaḥm-ı ecel baḫ nişledi âh vâh
Fî 15 Zî'l-ka'de Sene1282 (264)

Şevkî

Kaynaklarda XIX. yüzyılda Şevkî mahlası ile şiirler yazan 11 şair yer almaktadır. Şevkî mahlasını kullanan şairlerin isimleri ve doğum-ölüm tarihleri şu şekildedir: Şeyhî/Şevkî, Mehmet Şeyhî (D. 1815), Şevkî, Ömer Şevkî (Ö. 1268/1852), Şevkî, Muhammed Resûl (D. 1270/1853-1854), Şevkî, Muhammed Şerîf, Kettekorganî (D. 1199/1785 - Ö. 1277/1861), Şevkî, Konyalı (Ö. 1305/1888), Şevkî, Hasan Tahsîn (D. 1241/1825), Şevkî, Hasan Şevkî (D. 1248/1832 - Ö. 1321/1903), Şevkî (19 yy.) Şevkî, Azîz İmâmî-zâde Osman Şevkî Efendi (Ö. 1235/1839), Şevkî, Ahmed (19 yy.), Ahmed Şevkî Efendi (D. 1249) (Aksoyak, 2020; Çakır, 2020; Dağdelen, 2020; İnal, 1970: 1795 Öger, 2020; Taşdelen, 2020; Tekin, 2020; Yekbaş, 2020; Fatın Davud, 2007: 278-279).

Dîvân'da adı iki kez zikredilen Şevkî mahlaslı şair hakkında ayırt edici bir bilgi yoktur. Bu sebeple adı geçen Şevkî'nin bu on bir şairden biri mi yoksa farklı bir şair mi olduğu konusunda kesin bir yargıya ulaşmak mümkün değildir.

Nazmî vasiyetname türünde yazdığı 195 numaralı şiirin makta beyitinde arif bir zat olan Şevkî'ye tabi olup onun ardından giden kişinin de kıyamet gününe kadar arif kişilerden sayılacağını ifade etmektedir:

Nazmîyâ Şevkî-i dānā-dile pey-revlik iden
Şayılur ḥaşre kadar 'arif-i yektâlardan (195/8)

Aşağıdaki örnekte ise şair, Şevkî'nin şiirini tanzir ettiğini bildirmektedir.

Ḥazret-i Paşa'ya efenim **Şevkî**-i dānişvere
Eyle tanzîrin ḥavāle rûz-ı nevrûzdur bugün (196/17)

4.3.1.5. Tarihî ve Efsanevi Şahsiyetler

Asaf

Hız. Süleyman'nın kuzeni, sır kâtibi, veziri ve en güvendiği kişidir. Klasik Türk edebiyatında "Asaf" sıkça zikredilmektedir. Şairler özellikle kasidelerde "ileri görüşlü ve tedbirli bir devlet adamı, yüksek ve isabetli fikir sahibi, ideal bir vezir" vasıflarından dolayı memduhlarını bazen "Asaf" olarak nitelendirirken bazen de ondan üstün sayarlar (Canım, 2021: 242).

Şair devlet adamları için yazdığı kasidelerin methiye bölümlerinde onları Âsaf olarak nitelendirir:

Sen ol Âşaf'sıñ ey Âşaf eridi zātıñ ol devre
Ne mümkün idi ki dīv zabt ide mühr-i Süleymān'ı (69/6)

Sen ol şā'irsiñ ey Âşaf ki şā'irzādesiñ haqқа
Kelāmıñ fehm iden yād eylemez ol şî'r-i Hāsānı (69/7)

Sensin ol Âşaf-ı memdūh-şiyem ehl-i kerem
Midhat'ındır şu'arāya seniñ aqdem-i āmāl (313/22)

Cafer-i Bermeki/Harun Reşit/Hüsrev

Sözlük anlamı “padişah, şah, hükümdar” olan Hüsrev, İran’ın Sasaniyan sülalesine mensup ünlü hükümdarlarından Nuşirevan’ın torunu ve Hürmüz’ün “Perviz” lakabı ile bilinen oğlunun adıdır. Hüsrev Klasik Türk edebiyatında şairlerin memduhlarını övmek için kullandıkları hükümdarlardan biridir. Hüsrev “Hüsrev ile Şirin” mesnevilerinin erkek karakteri olarak efsanevi kişiliği ile de “telmiş, tenasüp ve tevriye” yolu ile birçok manzumede zikredilmektedir (Pala, 2016: 220; Zavotçu, 2013: 351).

Harun Reşit, Abbasi halifesidir. Onun saltanat dönemi Abbasilerin altın çağı olarak nitelendirilmektedir. Cafer-i Bermeki ise Emevilerin yıkılışında ve Abbasi Devleti’nin kurulmasında etkileri olan ve Harun Reşit döneminde vezirlik yapmış Bermeki sülalesine mensuptur. Cafer-i Bermeki saygın iyi bir devlet adamı olması yanında zenginliği ile de meşhur olmuştur. Harun Reşit ve Cafer-i Bermeki dönemi Abbasilerin altın çağı olarak nitelendirilmektedir (Zavotçu, 2013: 127,322).

Nazmî, Mithat Paşa için yazdığı kasidenin methiye bölümünde Paşa’yı Harun Reşit, Hüsrev ve Cafer-i Bermeki’ye benzetmektedir.

Hüsrev-i pervîz sîret s̄anî-i Hārūn Reşîd
Ca'fer-i Bermekî-ḥaşlet şadr-ı sūtūde-aḥvāl⁵⁰ (313/16)

Nazmî, Şehzade Mehmet Selim’in doğumu vesilesi ile yazdığı tarihte Perviz’in şehzadenin hocası İskender’in de yakın dostu olmasının uygun olacağını ifade etmektedir.

Şulb-i pakînden cihāna geldi bir şehzāde kim
Çoq mıdır lālāsı Pervîz olsa İskender nedîm (61/3)

⁵⁰ Vezin kusuru var.

Hatem

Tay kabilesine mensup ve Arap kabileleri içerisinde cömertliği ile tanınan İbn Abdullah b. Sa'd'ın lakabıdır. Klasik Türk edebiyatında cömertlik sembolü olarak eserlerde zikredilmektedir (Pala, 2016: 198).

Nazmî methiyelerinde Hatem'i bir kıyas unsuru olarak kullanır. Şaire göre övülen kişi cömertlik konusunda Hatem'den daha daha üstündür.

Egerçi Hâtem'in nâmı cihândan hak olunsaydı
Sehâvet mesleğin işte bu zât eyler idi icâd (311/3)
Sehâvet tahtı münhal kalsa idi vaqt-i Hâtem'den
O tahta zâtını lâzım gelürdi eylemek iķ'ad (311/4)

İskender/ Nuşirevan/ Dara

Şehnâme'nin karakterlerinden olan Dara Keyaniyan sülalesinin son padişahıdır. Klasik Türk edebiyatında genellikle ululuğun ve ihtişamın sembolü olarak zikredilmektedir (Canım, 2021:262).

Tarihte İskender ismi ile bilinen ve Zülkarneyn olarak anılan iki kişi vardır. Birincisi *Kur'ân-ı Kerîm*'de de ismi geçen, Hızır ile beraber ölümsüzlük suyunu arayan, peygamber ve padişah olduğuna inanılan Büyük İskender'dir. İkincisi ise Makedonya hükümdarı Filip'in oğlu olan ve İran'ı baştan başa zapteden ünlü hükümdardır (Levend, 2015: 163).

Nuşirevan, İran'ın Sasani sülalesine mensup adaleti ile nam salmış bir hükümdardır. Babası Kubad'ın ölümünden sonra tahta geçip ülkeyi adalet üzere yönettiği için halk onun yönetiminden oldukça memnundur. Klasik Türk edebiyatında adalet sembolü olarak zikredilmektedir (Zavotçu, 2013: 573).

Şair, Mehmet Rüştü Paşa için yazdığı kasidede İskender ve Dara gibi büyük hükümdarların bile Paşa'nın yanında sıradan bir asker olacağını iddia etmektedir:

Şehsüvâr-i 'azametsinki Sikender ü Dârâ
Ki yürür pîş-i rikâbında piyâde her bâr (310/23)

Sultan Abdülaziz'in tersane ziyareti vesilesi için yazdığı tarihte ise Nuşirevan, İskender ve Dara gibi ünlü hükümdarların dahi Abdülaziz'in yanında önemsiz kaldığını ve onun karşısında duramayacağını zikretmektedir:

Şehā karşı tırur yokdur saña bu ‘adl ü saıvetle
Eger Nüşîrevân olmuş ve ger İskender ü Dārā (317/15)

Karun

Kur’ân-ı Kerîm’de adı geçen Karun çok zengin ama cimri ve zalim bir kişidir. Musa peygamberin akrabalarından olduğuna dair rivayetler de vardır. Allah ona büyük bir zenginlik ihsan ettiği halde o kibre düşüp zekât vermeyi kabul etmediği için Musa peygamberin duası sonucu toprak Karun’u serveti ile birlikte yutmuştur. Klasik Türk edebiyatında zenginliği ve cimriliği ile eserlere konu olmuştur (Pala, 2016: 258).

Şair, nazım hazinesini gönül hazinesinde bulduğunu, bu hazinenin bir pulunu dahi Karun’un malı ile değiştiremeyeceğini ifade etmektedir:

Genc-i nazmı **Nazmî** buldum genc-i dilde şimdi ben
Mâl-ı Kārûn’a değişmem bir pulu hâzînemî (217/5)

Kiyumers

Şehname’ye göre Acemlerin ilk hükümdarı olan Kiyumers, İran mitolojisinde ilk insan olarak bilinmektedir (Canım, 2021: 310). *Burhân-ı Kâti*’da yer alan ve “balçıgın padişahı” anlamına gelen “gil-şâh” maddesindeki bilgilere göre Kiyumers, Ebü’l-beşer olan Âdem peygamberdir ve yeryüzünün ilk padişahıdır (Mütercim Asım Efendi, 2009: 288).

Klasik Türk edebiyatında Kiyumers ismi çok zikredilmez. Ancak Nazmî, Mithat Paşa için yazdığı 313 numaralı kasidesinde bir kıyas unsuru olarak bahsetmektedir:

Ya’ni şad müjde ki şadrı bugün itdi teşrîf
Ol veliyyü’n-ni‘am ol zât-ı Kiyūmers-i ikbâl (313/7)

Şeddat

Şeddat, güzelliği ile cennete benzetilen meşhur İrem bahçesini yaptırmış olan Ad kavmi hükümdarıdır (Sefercioğlu, 2001: 66).

Nazmî, Deyr şehrinde Ömer Paşa tarafından yapılan millet bahçesini İrem bağından bir bahçe olarak nitelendirir ve Şeddat’ın bu bahçeği kıskanacağını ifade eder:

Ne bāğçe bāğçe-i bāğ-ı İrem’den bir nişândır kim
Bu tarz üzre binâsın görse reşk eyler idi *Şeddād* (306/3)

4.3.1.6. Aşk Hikayelerinde Adı Geçen Şahıslar

Nazmî Dîvânî'nda; halk arasında iyi bilinen Ferhat ile Şirin, Leyla ile Mecnun hikâyelerinin yanında kısmen daha az bilinen Vamık ile Azra gibi Fars kaynaklı hikâyelerden de bahsedilmektedir. Ayrıca Yusuf ile Züleyha gibi *Kur'ân-ı Kerîm*'de adı geçen kıssalardan da bahsedilmektedir.

Ferhat İle Şirin

Klasik Türk edebiyatında mesnevilere konu olan ve Fars edebiyatında daha çok “Hüsrev ü Şirin” olarak bilinen hikâye Türk edebiyatında “Ferhat ü Şirin” olarak yaygınlık kazanmıştır. Hikâyenin farklı varyantları bulunmasına rağmen şairler genel olarak “Leyla vü Mecnun” hikâyesinde olduğu gibi âşık ve sevgilinin sembolü olarak bu isimleri şiirlerinde zikrederler. Ferhat'ın en bilinen özellikleri sadık bir âşık olması ve sevgilisinin arzusunu yerine getirebilmek için “bîsûtûn” olarak bilinen dağı külüngüyle delmesidir. Ferhat, gerçekleşmesi imkansız gibi görünen işleri aşkı uğruna göze alan, sevgilisine kavuşmadan aşkının derin üzüntüsü içinde ölen âşığın sembolüdür. Şirin ismi hem sevgili için hem de kelimenin “tatlı, sevimli” anlamları ile genellikle tevriyeli bir şekilde kullanılır (Zavotçu, 2013: 242-243).

Şair aşağıdaki beyitte Ferhat ve Şirin isimlerini hem aşk hikâyesinin kahramanları olarak hem de Şirin ismini tatlı anlamıyla tevriyeli bir şekilde zikretmektedir.

Dil-i Ferhâd'ıma zehr oldığın helvâ-yı Şîrîn
Tuyup ol hâleti şahrâ ile hāmûn ağlar (124/8)

Leyla ile Mecnun

Leyla ile Mecnun hikâyesinin konusu kısaca şudur: Necid çöllerinde Beni Amir kabilesine mensup Kays ve Leyla birlikte okula giden iki arkadaşken âşık olurlar. Kısa bir süre sonra dedikodular yayılınca Leyla'yı annesi çadırına kapatır. Kays ise Leyla'yı göremeyince, üzüntüyle aklı başından gider ve çöllere düşer. Bir süre sonra çöllerde dolaşan Kays, Mecnun (deli) olarak anılmaya başlar. Kays'ın babası oğlunun derdini örgenince Leyla'yı babasından ister. Ancak Kays, Mecnun olarak anıldığı için evlenmelerine razı olmazlar. Babası oğlunu iyileşmesi için Kâbe'ye götürür. Kays derdine çare aramak yerine aşkının ve derdinin artması için dua eder ve duası kabul olur. Nevfel adlı bir Arap beyi çöllerde yabani hayvanlarla arkadaşlık eden ve Layla'ya olan aşkını anlatan Mecnun'a yardım etmek için Leyla'yı babasından ister. Babası razı olmayınca savaş açar. Mecnun Leyla'yı ve ona ait her şeyi o kadar çok sevmektedir ki kendisine yardım eden Nevfel'in ordusu yerine

Leyla'nın babasının ordusunun kazanması için dua eder. Nevfel bu duayı öğrenince yardım etmekten vazgeçip gider. Sonra Leyla'yı İbn-i Selam adında biri ile evlendirirler. Mecnun'un aşkına sadık kalmak isteyen Leyla bir hikâye anlatarak kocasını kendisinden uzak tutmayı başarır. Bir süre sonra İbni Selâm ölünce Leyla, çöle giderek Mecnun'u arayıp bulur. Ancak Mecnun onu tanımaz ve kavuşmak için gücü olmadığını söyler. Çünkü Mecnun artık maddi olan hey şey ile ilgisini kesmiş ve ilahi aşk ile sarhoş olmuştur. Çaresizce geri dönen Leyla bir süre acı çektikten sonra ölür. Leyla'nın ölüm haberini alan Mecnun mezarına gider ve orada kendisinin de ölmesi için Allah'a dua eder. Duası kabul olur ve Leyla'nın mezarına sarılarak son nefesini verir (Pala, 2016: 288-289). Klasik Türk edebiyatında Mecnun, âşığın Leyla ise sevgilinin sembolüdür. Her iki isim de âşık ve sevgili ile ilgili olabilecek bütün kavram ve çağrışımları katmanlarını ifade edebilecek genişliktedir.

Nazmî Dîvânı'nda Kays; Leyla ile olan okul arkadaşlığı, ona âşık olması, kavuşamadıkları için çöllere düşüp mecnun olması, kuşların başına yuva yapması ve en sonunda Leyla'ya duyduğu mecazi aşktan sıyrılıp ilahi aşkı bulması yönleri ile ele alınmaktadır.

Şair, kendini Mecnun ile mukayese ederek ondan daha çaresiz ve daha büyük bir âşık olduğunu ispat etmeye çalışmaktadır. Nazmî, Leyla tabiatlı sevgiliye âşık olduğundan beri gam kuşu başına yuva yapmış ve onu bırakmamıştır. Mecnun'un Leyla'ya duyduğu aşkın çaresizliği ile çöllere düştüğü gibi kader de Nazmî'yi çaresizlik çölüne düşürmüştü ve bir çıkar yol göstermemiştir. Mecnun'un başında onun başındaki gibi bir ümitsizlik yuvası olmadığı halde ümitsizliğe düşmesi gariptir. Çünkü Mecnun, Nazmî'nin çektiği dertleri görseydi Leyla'nın derdini unutup onun için ağlardı:

Mürğ-ı gam lâne yapup başıma 'aşkıñla seniñ
Olalı ben saña Mecnün vü baña sen Leylâ (96/3)

Nazmîyâ Leylâ'sın eylerdi ferâmüş belki
Beni bu derd ile görse dağı Mecnün ağlar (124/9)

Beni Mecnün gibi şahrâlara şaldı bahtım
Baña göstermedi hîç çâre-i Leylâ-yı firâk (160/2)

Çays ise kendüyi me'yūs mı 'aceb zan eyler
Yoğ iken ben gibi başında anıñ lâne-i ye's (147/4)

Benim başımdaki ğam lānesin seyr eylese Mecnūn
Güzār itmez idi şahrāları dīvāne dīvāne (198/4)

Nazmî aşağıdaki örneklerde Mecnun ve Leyla isimlerini tasavvufi anlayış içerisinde ele almaktadır. Tasavvufi manada aşk, Allah'ın zuhuruna sebep olan ilk sıfatıdır. Kâinatın yaratılma sebebi olan aşk, Hak yoluna girenleri Allah'a ulaştıran en kısa yoldur.

İnsanın insana ya da diğer yaratılanlara sevgi beslemesi mecazi aşk, Allah'ın kuluna ya da kulun Allah'a sevgi beslemesi ise hakiki aşk olarak tarif edilmektedir. Mecaz, hakikatin köprüsü olduğu için hakiki aşka mecazi aşk yoluyla ulaşılır. Çünkü kâinattaki her şey mutlak varlık olan Allah'ın zuhurudur. Onları sevmekle sevmeyi öğrenen kişi hakiki aşka ulaşabilir.

Nazmî, delilik sıfatını Kays'a değil asıl kendisine yakıştırır. Çünkü onun Leyla'ya duyduğu aşk (mecazi aşk) Allah'a kavuşma (hakiki aşk) yolunda bir araçtır:

Ḳays'a isnād-ı cünūn itmēm reh-i 'aşkıñda ben
Bu dil-i Mecnūn'a 'aşkıñ oldu Leylā'dan ğaraż (151/3)

O aşk belasının çölünde hakiki aşkı arayan bir Mecnun'dur. Leyla'ya kavuşmak önemli değildir:

Men ki Mecnūn-ı beyābān-ı belāyı 'aşkıım
Şoḫbet-i Leylā baña olsa da ḫoş olmasa da (202/2)

Nazmî'ye göre bela çölüne düşmüş Kays'ın Allah'tan başka imdadına koşan kimsesi yoktur:

Deşt-i hāmūn-ı beyābān-ı balāya uğramış
Var mı bilmem Ḳays'a Ḥaḳ'dan özge āyā dād-res (146/2)

Vamık ile Azra

Vamık, Çin hükümdarı Taymus ile Turan hükümdarının kızı Meryem'in tek oğludur. Azra ise Gazne hükümdarının kızıdır. Vamık aşkı için yollara düşer bazen Frenk askerleri ile bazen de ateşperestlerle savaşır birçok badire atlattıktan sonra Azra'ya kavuşur ve evlenirler. Türk edebiyatında “Vamık ile Azra” hikâyesi “Leyla vü Mecnun, Ferhat u Şirin” kadar yaygınlık kazanmamasına rağmen şairler zaman zaman âşığın simgesi olarak Vamık'ı şiirlerinde anarlar. Azra ise hem sevgilinin sembolü olarak hem de “yanak” anlamına gelen

“izar” kelimesiyle olan benzerliğinden dolayı tevriyeli olarak anılmaktadır (Zavotçu, 2013: 758).

Nazmî, Vamık ve Azra isimlerini iki beyitte Hüsrev ve Şirin isimleri ile birlikte zikretmektedir:

Küh-ı ‘aşk kim kendüsin Ferhād’a Şīrīn gösterür
Nūr-ı vechiñdir dil-i Vāmıķ’a ‘Azrā’dan ğaraż (151/4)

Dil-i Ferhād’ıma Şīrīn görinür küh-ı belā
Ṭab^c-ı Vāmıķ’ıma ‘Azrā olsa da hoş olmasa da⁵¹ (202/3)

Züleyha

Züleyha, Yusuf ile Züleyha kıssasındaki kadın kahramanın adıdır. *Dîvân*’da Züleyha güzelliği ve Hz. Yusuf’a olan aşkı ile ele alınmaktadır:

Cemāline Züleyhā-yı zamān reşk eylese çok mı
O Yūsuf ṭiynet-i ḥaķ eylemiş Ḥaķ ḥaşr-ı şüretle (260/3)

Mā’il-i ḥüsn-i Züleyhā olmadım olmam yine
Ben seniñ ey Yūsuf-ı dil Ya’ķüb-ı giryānıñım (177/4)

4.3.2. Kavimler

4.3.2.1. Arap ve Türk

Arap ve Türk kelimeleri *Dîvân*’da bir örnekte beraber zikredilmektedir. Çeviri yazılı metindeki 135 numaralı müstezat nazım şeklindeki 5 bentlik manzume Bağdatlı bir güzel için yazılmıştır. Şair bu manzumede âşık olduğu güzelin Türk değil Arap olduğunu ifade etmektedir:

Çün Türk degil ol sevdiğim evlād-ı ‘Arab’dır
Ammā ne ‘acebdir
Terbiyye idüp gūyā anı dāye-i efkār
Pek şīveli dildār (135/1)

⁵¹Vezin kusuru var.

4.3.3. Ülkeler ve Şehirler

4.3.3.1. Ane

Irak'ın Enbar vilayetindeki şehirlerden biridir.

Şair, Abdülaziz döneminde Ane şehrinde inşa edilen hükümet konağı için bir tarih yazmıştır:

Hazret-i Sulţān ‘Azīz’iñ maḥz-ı luţfıdır bu kim
Nev-sarāy-ı dil-güşā ihyā olundı ‘Ane’de (315/1)

4.3.3.2. Arabistan

Şair bir örnekte Arabistan'da İstanbul'dan uzakta olduğu için duyduğu hasreti ifade eder ve Allah'tan yardım ister:

Atdı ‘Arabistān’a bizi baht-ı siyāh vāh
İstanbul’ı ārzū ideriz cān ile her gāh
Her ‘āşık-ı ḥasret-keşe imdād ide Allāh
Yok vaḳtimiz eglendirelim göñlümüzi āh
Bir ‘āleme düşdük ki muḥabbetden uşandık (235/4)

4.3.3.3. Avrupa (Tulon, Paris, İngiltire, Nemçe, Rusçuk, Vidin, Varna)

Sultan Abdülaziz 21 Haziran 1867-7 Ağustos 1867 tarihleri arasında 46 gün süren Avrupa seyahatine çıkmıştır. *Dîvân*'da Avrupa kıtası Abdülaziz'in seyahati hasebiyle beş kez zikredilmektedir. Ayrıca Nazmî, Abdülaziz'in İstanbul'a dönüşünü kutlamak için kendisine yirmi sekiz beyitten oluşan bir kaside sunmuştur. Bu kasidede Abdülaziz'in seyahati sırasında uğradığı “Tulon, Paris, İngiltire, Nemçe, Rusçuk, Vidin, Varna” gibi ülke/şehir isimlerini birer kez zikretmiştir:

Avrupa kıt‘asını teşrîfe raġbet eyleyüp
Tā **Ṭulon’dan**⁵² **bed’an** ile seyr eyleyüp her bir yerin (10/5)

Paris ü İngiltire seyr ü temāşāsın idüp
Nemçe’den kılup güzer andan daḥı **Rusçuk Vidin** (10/6)

Varna’dan İstanbul’a ‘avdet idüp ol şehriyār
Kıldı teşrîfiyle ihyā bendegānın her birin (10/7)

⁵² Fransa'da şehir.

4.3.3.4. Bağdat

Nazmî Dîvânı'ndaki 135 numaralı manzume şairin Bağdat şehrinde görüp âşık olduğu bir kadın için yazılmıştır:

Her kande gönül varsa olur aşka giriftār
Kendine bulur yār
Bağdad'a varup bir güzele oldı hevādar
Bî-minnete aġyār (135/1)

Bağdadlıdır ol gonca-i gülzār-ı leṭāfet
Ol sevdiğim āfet
Luṭfına ider bendesin⁵³ her demde sezā var
O şūḫ-ı vefādār (135/5)

4.3.3.5. Girit

Girit, *Nazmî Dîvânı*'nda adı en çok geçen şehirlerden biridir. *Dîvân*'da 120 numaralı manzume gazel nazım şekli ile 13 beyit olarak “Girid” redifi ile kaleme alınmıştır. Şair hem bu manzumede hem de diğer manzumelerde toplam yirmi kez Girit ismini zikretmektedir.

Nazmî'nin görevli olarak gittiği ve uzun süre orada kaldığını bildirdiği Girit şehri hakkındaki düşünceleri pek olumlu değildir. Şair; İstanbul özlemi ile yalnız, çaresiz ve garip kaldığı Girit'te mutsuzdur. Bu şehrin havası, suyu, kokusu hatta ilacı bile şairin gözüne kötü gözükmektedir. Öyle ki kalemi dahi Girit kelimesini yazmak istememektedir. Bir an önce bu şehirden kurtulup İstanbul'a dönmek için tayin isteğini dile getirmektedir:

[Fe'ilātün fe'ilātün fe'ilātün fe'ilün]

Uzadı leyle-yi ḥasret gibi ġavġa-yı Girid
Bitmedi miḥnet-i aşık gibi da'vā-yı Girid

Ben ise anda esīr-i ġam ü hīcrān oldım
Tenk olup gönlüme şol saḫa-i pehnā-yı Girid

Bulmadım āb u hevāsında leṭāfet ašlā
Telḫ-kām itdi beni kaṭre-i şahbā-yı Girid

Yāreler açdı dile ḫançer-i bürrān elem
Sīnede bākī ḳalup sūziş-i tamġā-yı Girid

⁵³Vezin kusuru var.

Gerçi dil-rîş firākım yine ğam çekmez idim
Yāreme merhem olaydı eger eczā-yı Girid

Baňa nā-ḥoş gelür ölsem dahı şem eyleyemem
Ḥoş meşām olsa bile ğonca-i ra'nā-yı Girid

Kilk-i ṭab'ım ise ol rütbede nefret itmiş
İstemez ḥ'āhiş ile yazmağa imlā-yı Girid

Dīdelerden dökilen eşkim olup baḥr-i sefid
Āb-ı ⁵⁴fırkat görinür çeşmime deryā-yı Girid

Lenger-endāz⁵⁵ ve ikāmet ise rāḥat şayılur
Baňa girdāb-ı elemdir yine mersā-yı Girid

Mebḥaş-ı zülf-i dilārā gibi ḥaylī uzadı
Kesmedi hem kesemez da'vā-yı monlā-yı Girid

Faşl olur maḥkeme-i 'askerīde da'vāsı
Kesilürse kesilür seyf ile da'vā-yı Girid

Nazmīyā bu ğazel İstanbul'a varsun itsün
Der-i āḥbābıña bu vechile inhā-yı Girid

Mu'tedil anda hevā 'ayn-ı cinān İstanbul
Eylesün medḥ-i Sitanbul ile şekvā-yı Girid (120)

4.3.3.6. Halep

Osmanlı Devleti'nin önemli merkezlerinden biri olan Halep, Suriye'nin başkent Şam'dan sonra ikinci büyük şehridir (Canım,2021: 588).

Şair, Halep şehrinde görüp âşık olduğu bir güzel için yazdığı 136 numaralı manzumede üç kez Halep ismini zikretmektedir:

Deldi bağrım ol Ḥalebli dil-beriñ müjğānları
Sīne mi ger yoklasañ biñ nāvek-i hicrān çıkar (136/2)

⁵⁴ Metinde terkip yerine atıf vavı kullanılmış.

⁵⁵ Endāz kelimesi elifsiz yazılmış.

Ey Haleb şehri saña cennet dimek olmaz haṭā
Hūr u ḡilmāniñ seniñ hep ehl-i ḡüsn ü ān çıkar (136/4)

Yūsufı ben görmedim ammā Haleb’de gördigim
Taḥt-ı Mıṣr-ı ḡüsne lāyık niçe biñ sulṭān çıkar (136/6)

4.3.3.7. Hata (Hıten/Hoten)

Hıten, günümüzde Çin Halk Cumhuriyeti’ne bağlı olan Sincan Uygur Özerk Bölgesi sınırları içerisinde bir şehirdir. Klasik Türk şiirinde genellikle misk ve göbeğinden misk elde edilen ceylanlarla birlikte zikredilmektedir. Ayrıca “hata” kelimesi ile tevriyeli olacak şekilde kullanımı yaygındır.

Dîvân’da Hıten bir beyitte hem misk hem de ceylan kelimeleri ile iki kez zikredilmektedir. Sevgilinin saçları hem rengi hem de kokusu yönüyle Hıten şehrinde gelen miske, gözleri ise yine Hıten şehrinin ünlü ceylanlarına benzetilmektedir:

Kākülüñ misk-i Hıṭa gözleriñ āhū-yı Hıṭen
Būy-ı zülfüñ gibi ‘anber daḡı ḡoş bū olamaz (137/3)

4.3.3.8. Hicaz

Arap yarımadasında Mekke ve Medine şehirlerinin yer aldığı bölgeye denir. *Dîvân*’da Hicaz ismi bir kez geçmektedir. Şair Âḡāh Bey’in Hicaz ordusuna miralay oluşunu tebrik etmektedir:

Bārekallāh mīralay oldı Hicāz ordusuna
Dāverim Āḡāh Beg oldur şā‘ir-i şirīn-edā (12/1)

4.3.3.9. Kâfiristan

Hindistan’ın kuzey batısında yer alan bir bölgenin adıdır. Ayrıca bu isim bütün Hristiyan ülkeleri için de kullanılmaktadır. Kâfiristan ismi eserde hem siyah renk ile olan ilişkisi hem de Hristiyanların yaşadığı ülke bağlamında iki örnekte zikredilmektedir.

Sevgilinin süzgün can alıcı bakışlarıyla âşığın zayıf gönlünün inleyip acı çekmesi şaşılacak şey değildir. Çünkü Müslüman bir kimse kâfirlerin hüküm sürdüğü (yabancı/düşman) bir ülkede kendini kimsesiz hisseder:

Devr-i ḡamzeñde niçe nāleler itmez dil-i zār
Kâfiristān’da olmaz mı Müselmān ḡarīb (99/4)

Kāfiristān-ı sır-ı zülfünde kaldı gönlümüz
Bir büt-i tersānıñ ‘aşkıyla Müselmāndır göñül (168/2)

4.3.3.10. Kenan

Dîvân’da Kenan ülkesi, Hz. Yakup ve Hz. Yusuf dolayısıyla “*meh-i Ken’ân*” *Yûsuf-ı Ken’ân*” tamlamaları ile on bir kez anılmaktadır.

Oğlu Yusuf’un ayrılık acısı ile beytü’l-hazende (Hüzünler evi) ağlamaktan kör olan Yakup gibi Nazmî de sevgilisinden ayrılmanın acısı ile karanlıkta kalmıştır:

Māh-ı Ken’ānımdan ayrıldım meded zulmetdeyim
Güşe-i beytü’l-ḥazen kim şimdi meskendir baña (90/2)

4.3.3.11. Kerbela

Dîvân’da Kerbela, Hz. Muhammet’in torunu Hz. Hüseyin’in ve yakınlarının şehit edildiği yer olması hasebiyle tam yetmiş dört yerde zikredilmektedir.

Ehlibeyte karşı duyduğu derin muhabbeti şiirlerinde sıkça dile getiren Nazmî onlara zulmedilmesinden dolayı duyduğu üzüntüyü içten ve samimi bir şekilde ifade etmiştir. Hz. Hüseyin ve yakınlarının Kerbela’da eziyet edilerek şehit edilmesi onun ve hatta tüm kâinat için çok büyük ve unutulmaması gereken bir acıdır. Öyle ki sabahın ilk saatlerinde gökyüzünde oluşan kızılılık Hz. Hüseyin’in dökülen kanıdır ve aşk ehline her gün bu elem verici hadiseyi hatırlatır:

Hün-ı şāh-ı Kerbelā’dır çarḥda gülgün-ı şabāḥ
Mācerāyı ehl-i ‘aşka her gün itmekde îzāḥ (266)

İman ehlinin aklına Kerbela geldikçe acı çekerek inler. Çünkü Hz. Muhammet’in gözünün nuru olan küçük torunu Hz.Hüseyin ve yanında bulunan 72 kişi Kerbela çölünde Yezid’in ordusu tarafından önce susuz bırakılmış sonra da şehit edilmiştir:

Yāda geldikçe meded ol Kerbelā vādîleri
Ehl-i îmān zār iderler bunda bugün her biri (7/5-4)

Bir içim şu virmeyüp katl itdiler hep teşne-leb
Kerbelā’da bir gün içre yetmiş iki ehl-i din (18/3-2)

Nūr-ı çeşm-i Aḥmed-i Muḥtār’a gör nitdi Yezîd
Kerbelā şahrāsı içre teşne-leb itdi şehîd (18/10-1)

4.3.3.12. Necef

Şair, Necef şehrini Hz. Ali ile ilişkisi yönüyle şiirlerinde üç kez zikretmektedir. “Şâh-ı Necef ve sultân-ı Necef” Hz. Ali’in sıfatlarındandır. Şair, Necef şehrinin şahı, sultanı olan Hz. Ali’nin dergâhının kapısından başka hiçbir yerden talepte bulunmaz. O, ne kadar değersiz olduğunu bilse de yine de Hz. Ali’nin dergâhına iltica eder ve bir lütuf bekler. Çünkü o hem cömertlik denizi hem de lütuf madenidir:

Der-i sultân-ı Necef kim saña iqbâl yeter
Ġayrı bir bâbdan itme taleb-i kām ‘abes (108/6)

Dergehi Şâh-ı Necef dir ilticamız anda biz
Zerre-i nâ-cîziz ammâ kim velâyet bekleriz (143/7)

Nazmî’yi vaşfînda gūyâ eyle ey şâh-ı Necef
Hem ‘inâyet kâmi hem baħr-i ‘atâsın yâ ‘Alî (213/5)

4.3.3.13. Mısır

Şair, Hariciye Nazırı Fuat Paşa ve Mısır Valisi Mehmet Tefik Paşa için yazdığı kasidelerde iki kez Osmanlı Devleti’ne bağlı bir eyalet olan Mısır’dan bahsetmektedir. Bunun dışında “Mısır-ı dil ve taht-ı Mısır” tamlamaları ile Hz. Yusuf’un köle olarak satıldığı Mısır’a sonradan sultan olması olayına telmih yaparak dört yerde zikretmektedir. Ayrıca Mısır kelimesi bir beyitte “Mısır-ı vücûd” tamlaması ile varlık âlemine karşılık olarak kullanılmaktadır:

Ġazret-i Sultân ‘Azîz’iñ rûħ-ı sânisî odur
Vâlî-i Mısır saħâvet ol kerîm zü’l-vaħâr (307/3)

Mısır’ı teşrîfînde daħı maħrem-i ħâşşî idi
Bir umûr olsa mühim anıñla eyler istişâr (70/10)

Yûsuf’ı ben görmedim ammâ Ġaleb’de gördüğim
Taht-ı Mısır-ı ħûsne lâyıķ niçe biñ sultân çıkar (136/6)

Dimişler vâlîdeynî tārîħ-i mevlûdîni **Nazmî**
Yûsuf Ken‘ânımız Mısır-ı vücâda geldi devletle (260/5)

4.3.3.14. İstanbul

İstanbul *Nazmî Dîvânı*'nda adı en çok geçen şehirdir. Şair İstanbul ismini 20 kez bazen de vezin gereği "Sitanbul" olarak toplam 25 defa zikretmektedir. *Dîvân*'da 170 numaralı manzume gazel nazım şekli ile 8 beyit olarak "İstanbul" redifi ile kaleme alınmıştır. Şair hem bu manzumede hem de İstanbul'dan bahsettiği diğer manzumelerde genel olarak İstanbul'a duyduğu aşırı sevgiyi ve ayrı kaldığı için çektiği hasreti ifade etmektedir:

[Fe'îlâtün fe'îlâtün fe'îlâtün fe'îlün]

Hoş meşâmdır hele bād-ı seher-i İstanbul
Başka bir bûy virir verd-i ter-i İstanbul

Göz ucuyla ider 'uşşâkına yüz biñ cilve
Başkadır dil-ber-i pür-şîve-ger-i İstanbul

Şadef-i baħr-i nezâketde bulunmaz mişli
Olamaz kıymeti dürr ü güher-i İstanbul

Şoħbet-i rûħa şafâ meclis-i 'irfânında
Özgedir 'arîf-i mu'ciz-eşer-i İstanbul

Ne eser şavurur ol bād-ı şabâ bey hûde
Yoğise anda eger bir ħaber-i İstanbul

Telĥ-kâm itdi beni āb u hevāsı Girid'iñ
Ķandesin Ķande 'aceb ey şeker-i İstanbul

Pek bitürdi bu sefer āh beni derd-i firāk
Ne Ķarafda 'acebā reh-güzer-i İstanbul

Ķadrini ādem olanlar bilür ancak **Nazmî**
'Ayni cennet gibidir ser-be-ser-i İstanbul (170)

4.3.3.15. Rave

Halep ve Basra arasında Fırat Nehri kıyısında bulunan bir bölgenin adıdır. *Dîvân*'da bir kez geçmektedir:

Râvedir meskeni ya'ni ki Fırāt Nehri'nde
Ķastedir 'aşķıñ ile şöyle idüp ta'birāt (109/8)

4.3.3.16. Remadiye

Halep ve Basra arasında Fırat Nehri kıyısında bulunan bir bölgenin adıdır. *Dîvân*'da bir kez geçmektedir.

Nazmî, Mimar Mehmet Eşref Bey'in mutasarrıf olduktan sonra yaptırdığı camii ve okulun inşası için bir tarih yazmıştır:

Yâ Rab itmâmina **Nazmî** bu tām tārîḥ-i dil-cūyı
Remâdiye'de⁵⁶ güzel inşâ olunmaḡ bu 'ibâdetgâh
Fî 12 Rebî'ü'l-evvel Sene 1290 (314/6)

4.3.3.17. Sivastopoli

Dîvân'da Sivastopoli şehrinin fetih tarihini bildiren bir beyit yer almaktadır:

Meserretle yazup cevher gibi bu tārîḥi **Nazmî**
Sivastopoli fethini şükür gösterdi ol Mevlâ
Sene 1272 (28)

4.3.3.18. Trablus

Bahriye Nazırı Mahmut Nedim Paşa için yazdığı kasidede Paşa'nın Trablus valiliği sırasında gösterdiği başarılı yönetim stratejisini övmek vesilesi ile bir kez zikredilmektedir:

Ṭarāblus ḡalkın iḡyâ itdigi ma'lûm-ı 'âlemdir
Bu ḡâşletle egerçi zâtına üstâd ḡâbildir (16/7)

4.3.4. Dağlar, Denizler ve Nehirler

4.3.4.1. Kaf

Kaf, dünyanın etrafını çevrelediğine ve aşılmasının mümkün olmadığına inanılan efsanevi dağın adıdır (Pala, 2016: 248). Eserde iki örnekte yer almaktadır.

Nazmî'ye göre sevgilinin eziyetine yüceliği ile nam salmış Kafdağı dahi dayanamazken âşık katlanır:

Kûh-ı Ḳâf olsa seniñ cevriñe ṫâḡat virmez
Cevr-i ġirâniñi ṫağlar gibi hep ben çekerim (174/2)

Ḥâṫır-ı mûrda ṫutunmaz bir Süleymân'ım bugün
Ḳâf-ı himmet meskenim 'anḡâ-yı Ḥaḡḡ'a lâneyim (179/5)

⁵⁶Vezin kusuru var.

4.3.4.2. Tur

Sina ölü’nde Kızıl Deniz yakınlarında yer alan ve ‘‘Tur-ı Sina ya da Tur dağı’’ gibi isimlerle anılan dađ. Hz. Musa’nın Allah’ın hitabını işittiği ve Allah’ın nurunun tecelli ettiği yerdir (Canım, 2021: 612). Eserde ‘‘tūr-ı tecellī’’ terkibi ile iki örnekte yer almaktadır:

Vāşıl-ı udsī kelāmım lāubāli meşrebim
Meskenim ūr-ı tecellī bilmezem Mūsī nedir (131/3)

Havfımız yok hele Fir‘avn zamāndan aşlā
Luğf-ı Mevlā’yı hemān ūr-ı tecellī bilürüz (145/3)

4.3.4.3. Akdeniz

Akdeniz, *Nazmī Dīvānı*’nda sadece bir örnekte ‘‘bahr-ı sefid’’ terkibi ile yer almıştır. Şair, Ramazan Bayramında İstanbul’dan uzakta Akdeniz’de (Girit) olmaktan duyduğu üzüntüyü ifade etmektedir:

[Mefā‘ilün mefā‘ilün mefā‘ilün mefā‘ilün]
Sitanbul’dan cüdāyım āh mübārek şavm-ı ‘ıyd içre
Dolaşdırdı kara bahtım beni baħr-i sefid içre
Eger böyle alursa ‘ālemi ğarğ-āb ider eşkim
Olup çār-eṭrāfım deryā meded aldım Girīd içre (250)

4.3.4.4. Şattūlarap ve Ceyhun

Şattūlarap, Irak’ın güneyinde Dicle ve Fırat nehirlerinin birleşmesiyle oluşan 200 km uzunluğundaki nehirdir (Bilge, 2010: 3081-382).

Ceyhun, Pamir dağlarından doğup Aral dağlarına dökülen 2540 km uzunluğunda bir ırmaaktır (Canım, 2021: 579). Klasik Türk edebiyatında genellikle âşığın gözyaşlarının çokluğunu bildirmek için zikredilen bu iki nehir *Dīvān*’da bir örnekte birlikte anılmaktadır:

Keşti-i ğamda baña yār olalı derd ü elem
Çeşm-i giryānıma nisbet Şağ ü Ceyhūn ađlar (124/4)

4.3.4.5. Fırat Nehri

Türkiye topraklarından doğup Irak’ta Dicle Nehri ile birleştikten sonra denize ulaşan nehrin adıdır. Klasik Türk edebiyatında çoşgunluğu hasebiyle âşığın gözyaşları için benzetme unsuru olarak anılmaktadır. Eserde Fırat Nehri yedi kez zikredilmektedir. Nazmī sadece bir örnekte, döküğu gözyaşlarının çokluğunu bildirmek için Fırat Nehri’nin en çoşgun olduğu

dönem ile kıyaslamaktadır. Diğer altı örnekte ise görevi itibarıyla Fırat Nehri'nde bulunduğu bu süre içerisinde yaşadığı kimsesizlik ve özlem duygularını ifade etmektedir:

Cüy-ı eşkim o kadar mâtem ile çağlar kim
Vaḳti gelmiş şanasın cüş idiyor Nehr-i Firât(100/6)

Nazmî tenhâ ḳalıcaḳ şimdi Firât Nehri'nde
Yoḳdır aḥvâlini 'arz itmege bir 'ârif zât (100/7)

4.3.4.6. Kestane Suyu

Kestane suyu İstanbul'un Sarıyer ilçesinde bulunan meşhur içme sularındandır. Kum ve taş dökme gibi böbrek rahatsızlıklarına iyi geldiği söylenmektedir (Yurdakul, 1998: 140).

Nazmî bir örnekte sevgiliyle birlikte Kestane suyuna gezintiye çıkıp rakibi kıskandırdığını ifade etmektedir:

O fişenkçi güzeliyle alaraḳ mehtâba
Oḅ Kestane şuyunda raḳîbi patlattım (188/10)

4.3.4.7. Kızılırmak

Kızılırmak kaynağını Sivas'ın Zara ilçesinin doğusunda yer alan Kızıldağ'dan alan ve Bafra ovasından Karadeniz'e dökülen 1182 km uzunluğundaki nehirdir. Eserde Kızılırmak ismi bir örnekte rengi hasebiyle âşığın ağlamaktan kızaran gözleri için benzetme unsuru olarak zikredilmektedir:

Aḡlamaḳdan Ḳızılıрмаḡ'a dönüp dîdelerim
Dehr-i seylâba virüp cüşiş ile eşk-i terim
Hicr ü ḡamla bilemem neydüḡi şâm u seḡerim
Söylesem dilde daha gör nelerim var nelerim
Gözlerim yaş-ı firâḳ ile şarâb oldu bu şeb
Senc-i miḡnetde ciger yandı kebâb oldu bu şeb (222/3)

4.4. İnsan

İnsan mefhumu “fert, nâs, âdem, kişi” kelimeleri ile ifade edilmiştir. Şair, hikemî bir üslup ile insana çeşitli nasihatler vermenin yanında, devrin kişilerinin olumsuz hâllerini ve felek karşısında düştükleri zor durumu aksettirmeye çalışmıştır.

Nazmî'ye göre insan, yeryüzünün süsüdür ve bu âlem onunla bir mana kazanır. Şair insanı, bir ağaca benzettiği bu dünyanın meyvesi olarak görmüştür. Eğer insanoğlu yaratılmasaydı bu dünya meyvesiz bir ağaç olurdu:

Şükürler her nefes ol Hâzret-i Hallâk-ı eşyâya
Zemîni kürre-i arzı kıilup âdemle pîrâye (14/1)

Bu 'âlem bir şecerdir kim aña mîve olup âdem
Bütün âdemden 'âlem bulmada gündengüne mâye (14/2)

Ger âdem olmasa 'âlem şemersiz bir şecerdir çün
Ne hâşıldır şemersiz bir şecerden bâğ-ı dünyâya (14/3)

4.4.1 Sevgili

Klasik Türk edebiyatının baş kişisi olan sevgili *Nazmî Divân*'nda çeşitli tasavvurlar içerisinde doğrudan veya mecaz ve teşbihler vasıtasıyla dolaylı olarak farklı ifadelerle zikredilmektedir. Bunlardan bazıları; can, canan, hub, huban, afet, efendi, beg, şah, sultan, mah, meh-ru, mihr, huşid, gül, gonca, peri, melek, güzel, kâfir, şuh, tıfl"dır.

Sevgilinin ay gibi güzel yüzü, uzun boyu, ince ve nazik bedeni, siyah saçları, ahu gözleri âşığı perişan eden; onu kendine esir eden unsurlardır. Sevgili fiziki özellikleri yönünden yüceltilirken âşığa zulmettiği için karakter yönünden olumsuz vasıflarla nitelendirilmektedir. Nazmî'ye göre eğer ay yüzlü sevgili güzel olduğu kadar güzel bir ahlaka da sahip olsaydı âşık ayrılık ateşi ile yanmazdı:

Nâr-ı hicrânına yanmaz idüm ol meh-rünüñ
Âh eger hüsünü gibi olsa güzel ahlâkı (220/2)

Sevgilinin en belirgin özelliği âşıklarına zulmetmesidir. O, attığı kirpik okları ile âşığın bağırını deler ve acı çekmesine neden olur. Sevgili birçok kez âşığın canına kastetse de kimse ondan hesap sormaz. Sevgili taş kalpli ve merhametsizdir. Âşığın onun için çektiği çileleri ya da ağlayıp inlemesini umursamaz. Aksine bu durum onu mutlu eder ve âşık ağladıkça o güler:

Ağlasam ben güler ol gonca dehen hazz eyler
Bâğa revnağ virir elbette nüzül-i reşehât (100/3)

Nazmî, şiirlerinde sevgili ve âşık için “gül-bülbül, şem-pervane, avcı-av, sultan-geda” gibi rumuzlardan faydalanarak klasik Türk edebiyatının alışılmış mecaz ve teşbihlerini kullanmaktadır. Ayrıca bu geleneğin içerisinde zamanla oldukça geniş bir çağrışım dünyası meydana getiren kelimeleri büyük bir ustalıkla şiirlerinde işlemiştir. Sevgilinin “gül”, âşığın “bülbül” konumunda olduğu aşağıdaki örnekte: Şair “Gonca ağızlı sevgili âşıklarının kendisine bülbül gibi feryat ederek aşk nameleri okumasını arzu ettiği için onların dertlerini bilse de bilmezden geldiğini” ifade etmektedir:

Derdimiz bilse de bilmezlenür ol gonca dehen N.
Gerçi ‘uşşâkıını bülbül gibi nālân ister Ā. (127/5)

Ay yüzlü sevgililerin âşığa ihsanda bulunması görülmüş şey değildir. Ancak onlar, âşığa küçük bir ihsanda bulunmazken başkalarına karşı oldukça cömerttir:

Mehveşâna benden evvel mâ’il oldıñ ey göñül
‘Āşıka anlar mürüvvet itdigin gördüñ mi hiç (112/2)

Kākülün şem itmege hiç virmediñ ruşat baña
Neyleyim kim gice gündüz hem-demiñ bir niçe hār (70/4)

Nazmî’ye göre sevgilinin âşığa cefa edip ağıyara vefa göstermesinin sebebi âşığı ağıyar, ağıyarı da yar sanmasındandır:

Ġalaṭ endişedir yoḥsa teġāffüldeñ degil ol mäh
Ki yār ‘add itmiş ağıyārı beni ağıyār ḫann itmiş (149/3)

Sevgilinin bir başka özelliği ise tek bir âşığının olmamasıdır. Birçok kişi onun güzelliğinin tutsağı olmuştur. O, güzelliği ve nezaketi ile aşk ehlini kendine hayran bırakma hünerine sahiptir:

Belki yıldız kadar ‘âşıkları vardur o mehiñ
Yalñız ben degilim ol güzeliñ müştākı (220/3)

Ey gonca-dehen ḫüsn ü nezāket saña maḥşüş
‘Aşq ehlini celb itmek ey āfet saña maḥşüş (150/1)

Sevgili güzellik bakımından idealize edilip yceltirmiştir. Kâinattaki hiçbir güzellik sevgilinin güzelliğine denk değildir. Âşık için sevgili Hz. Yusuf'un güzelliğine sahiptir ve o, güzellik mülkünün sultanıdır:

Eylerdi eger görseyidi Ysuf-ı Ken'ân
Mışr-ı dile Sulţân
Bu hüsn ile sulţân-ı cihân olmağa hemvâr
şâyestedir ol yâr (135/4)

Klasik Türk şiirinde ay önemli bir metafordur. Gökyüzündeki ayın gecenin karanlığını aydınlattığı gibi ay yzly sevgili de âşığın dünyasını aydınlattırmaktadır. şairler güzelleri parlayan bir aya benzetmektedirler. Nazmî'ye göre dünyada gökyüzündeki parlak ay gibi birçok güzel bulunsa da bunların hiçbiri onun ay yzly sevgilisi kadar güzel değildir:

Saňa beňzer gzelim dil-ber-i hb-r olamaz
Mehveş 'âlemde olur sen gibi meh-r olamaz (137/1)

Bir gl bahçesinin içerisinde sayısız taze goncanın olduğu gibi bu dünya içerisinde de birçok güzel vardır. Ancak hiçbiri gl yanaklı sevgilinin güzelliğine sahip değildir:

Gerçi bu bāđ-ı cihândır niçe ter-gncası var
Lk zbāyiř-i hsnň gibi gl-r olamaz (137/2)

Nazmî'ye göre İstanbul terbiyesi ile yetişmiş güzeller nazenindir. Taşranın güzelleri onlarla rekabet edemez. Onun İstanbullu nazenin sevgilisi nezaket denizinin incisidir. Dünyada birçok güzel olsa da hiçbirinin İstanbullu güzellerin kıymetinde olmadığı herkesin kabul ettiği bir gerçektir:

Nāzenīndir güzeli terbiye-i İstanbul
Tařranıň dil-beri elbetde ki dil-c olamaz (137/4)

Sevdiğim şehr-i Sitanbul güzeli nāzende
şadef-i baħr-i nezāketde bu inc olamaz (137/5)

Hbān-ı Sitanbul gibi dünyāda bulunmaz
Bir çāre bulunmaz
Nazmî bu sözüm eyleyemez kimseler inkār
'Ālemde neler var (135/6)

4.4.1.1. Sevgilide Güzellik Unsurları

Boy

Klasik Türk edebiyatında servi ağacı düzgün boyu ve rüzgarda salınışı hasebiyle sevgili için kullanılan bir teşbih unsurudur. Servi ağacı, sonbahar ve kış mevsimlerinde dahi yapraklarını dökmeyen dört mevsim yeşil kalan uzun, ince ve düzgün bir gövdeye sahip bir ağaçtır. Sevgili de aynı servi ağacı gibi her zaman güzel ve canlıdır. Onun vücudu servi ağacının gövdesi gibi ince, uzun ve düzgündür. Âşık, Hallac-ı Mansur gibi idam edilecek hatta kıyamet dahi kopacak olsa servi boylu sevgilinin aşkından vazgeçmeyecektir:

Manşūr gibi ger itse felek baña siyāset
Ey sevdiğim āffet
Dönmem yine ‘aşkıñdan eger kıpsa kıyāmet
Ey servi-i kāmēt (102/1)

Boyu posu servi gibi olan sevgili naz ile salına salına yürüdüğünde âşığın ciğeri yanıp tutuşur:

Nev hırāmānımı seyr eyleyin ol serv-endāmıñ⁵⁷
Āteşe döndi cigerler tutuşup ‘ayn-i çınār (310/36)

İlkbaharın ilk günü olan nevruz günü geldiğinde doğa yeniden canlanıp çiçek açmaktadır. Nevruz günü bahçedeki çiçeklerin yeşerip ortaya çıktığı gibi içlerinde servi fidanı gibi nazik ve düzgün vücutlu sevgilinin de olduğu güzeller de bin naz ile salınarak gezinmeye başlamışlardır:

Dil-rübālar seyr-i bāğ eyler hırām-ı nāz ile
Bağ gözüm serv-i nihāle rüz-ı nevrūzdur bugün (196/3)

Dudak- Ağız

Dîvân'da, sevgilinin güzellik unsurları arasında en çok bahsi geçenlerden biri de dudaktır. Sevgilinin dudağı; güzelliği, şekli, rengi ve vuslata vesile olma yönleri ile öpmek, emmek, buse almak” gibi fiillerle birlikte zikredilmektedir.

Âşık için sevgilisinin dudaklarını öpebilmesi vuslattır. Âşık bu arzusunu güzellik hükümdarı olan sevgiliye bildirmek istese de bu tekliften hoşlanmayarak onun katledilmesi için emir vereceğinden korkmaktadır:

⁵⁷Vezin kusuru var.

‘Arzuḥāl itsem o şeh-r-i yār-ı ḥüsne būs için
Ḥavfım oldır ki ğazabla ḳatlime fermān çıkar (136/8)

Şair rengi ve tadı itibarıyla dudağı kiraza bezetmektedir. Âşık için sevgilinin kiraz renkli dudağını öpmek vuslatların en büyüğüdür. Ancak paha biçilemez oldukları için âşık canını dahi verse bu arzusuna ulaşması mümkün değildir:

Naḳd-i cān virmek ile geçmez ele şāḥ-ı vişāl
Bī-bahā būs-ı kirāz lebleridir ol şūḥıñ (161/3)

Naḳl-i gülbūsını dünyāya deĝişmem sākī
Ki verir būs-ı lebiñ ‘aşıḳa ‘ömr-i sermed (115/2)

Parlak, kırmızı renkli ve çok kıymetli bir taş olan la’l sevgilinin dudağı için sık sık kullanılan bir teşbih unsurudur. Aşk hastalığına bir çare arayan âşık için tek şifa sevgilinin la’l renkli dudaklarıdır:

‘Aşḳ ‘illetine çāre ‘aceb var mı devāya
Şordum ḥükemāya
Yāriñ leb-i la’li didiler olsa şifādır
Her derde devādır (123/4)

Şairler, sevgilinin dudağını rengi ve şekli bakımından birçok unsura benzetmektedirler. Bunlardan biri de nar çiçeğidir. Âşık sevgilinin nar çiçeği gibi parlak ve canlı kırmızılıkta olan dudaklarını gördüğünde cennet bahçelerinin hayal dahi edilemeyecek güzellikte olan meyvelerini aklına dahi getirmez. Onun için sevgilisinin dudağı her şeyden daha kıymetlidir:

Yād eylemezem mīvesine bāĝ-ı behiştīñ
Her çendi ki ol lebleri gülnārı görünce (201/3)

Dudak rengi ve haz verme yönleri ile kırmızı şaraba benzetilmektedir. Şarabın insanları sarhoş ettiği gibi sevgilinin dudağı da âşıklarını sarhoş etmektedir. Bu şarap bazen gerçek anlamıyla içeni sarhoş eden keyif verici bir içecek olarak bazen de cennet ırmağı olan kevser suyu olarak karşımıza çıkmaktadır. Dudağın şarap vasıtası ile kevsere benzetilmesi ise sevgiliye verilen kıymeti göstermekte ve onun bir cennet varlığı olarak düşünülmesinden kaynaklanmaktadır:

Mest-i şahbā-yı vişālîñ olmuşam sākî meded
Kevser-i la'l-i lebiñdir baña şahbādan ğaraž (151/2)

Ayağ çekdi der-i meyḥāneden şanmayınız cānā
Şarāb ey lebleri Kevser baña sensiz ḥarām oldı (284)

Sevgilinin ağzı, renginin kızılığđ ile küçük ve yuvarlak şekli bakımından açılmamış bir goncaya benzetilmektedir. Şair “nergis, gonca, lale, sümbül, gül, bülbül” gibi kelimeleri bir arada kullanarak bir gül bahçesi tablosu oluşturmaktadır. Nergis gözlü ve gonca ağızlı sevgiliyi seyredilemek için bahçedeki (diğler çiçekler) sümbüller laleler gibi boynunu eğmiştir:

Nergis-i çeşm ile gonca-i femin seyr idicek
Lālelerveş aña karşı boyun egdi sünbül (34/2)

Gül bahçesindeki bülbüllerin güller karşısında feryat ettikleri gibi âşıklar da gonca ağızlı sevgilinin gül yüzünü gördüğünde feryat etmektedirler:

Gül-i ruḥsārîñı ey gonca-fem gördükde ‘uşşākîñ
İderler her biri bülbül gibi feryād kâbildir (16/24)

Gamze

Dîvân'da üzerinde en çok durulan unsurlardan biri de gamzedir. Sevgilinin süzgün ve manalı yan bakışđ olarak tanımlanan gamze; göz, kaş ve kirpiğın birlikte meydana getirdikleri bir hareket olması sebebiyle genellikle beyitlerde bir arada zikredilmektedirler. Cellat, katil, kılıç, ok gibi kelimeler ile birlikte zikredilen gamze, âşığın vücudunu ve gönlünü yaralar. Onun en büyük özelliğđ de zalim ve merhametsiz oluşudur.

Sevgilinin keskin bir kılıç gibi olan katil gamzesi için âşığđ öldürmek çok kolay bir iştir:

Seyf-i şārim gibidir gamze-i kıttālîñ āh
‘Āşık öldürmege zahmet mi çekerler āyā (96/4)

Gamze tabiatđ gereğđ âşıkları öldüren bir cellattır. Bu sebepten dolayı âşık keman kaşlı sevgilisinden göğsünü yaralayan ok gibi keskin bakışlarını çekmesini ister:

Çek sīnemden tīr-i ğamzeñ ey kemān ebrū meded
Kana girmek ğamze-i cellāda kânūn olmasun (193/4)

Ayrıca *Dîvân*'da yer alan 165 numaralı manzume gazel nazım şekli ile sekiz beyit olarak “-dır gamzeñ” redifi ile kaleme alınmıştır. Şair bu manzumede gamzenin özelliklerini sıralamaktadır.

Sevgilinin gamzesi; âşığın canına kasteden, kana susamış keskin bir kılıçtır, ne kadar can alırsa alsın kana doymaz. O, kızgın bir aslanın avına saldırıp öldürdüğü gibi âşığın canını alır. Âşık onun ne kadar kan dökücü bir zalim olduğunu bilse de yine de ona meyleder çünkü gizli bir sihri vardır:

[Fe‘ ilātün fe‘ ilātün fe‘ ilātün fe‘ ilün]

Seyf-i şārim gibi ey şūḥ yamandır gamzeñ
Raḥm ider ādeme dirlerse yalandır gamzeñ

Girse de ḳana boyunca yine olmaz ḳāni‘
Ḥūn-ı üftādeye pek teşne dehāndır gamzeñ

Selb ider ‘āşıkıñ ārāmını kāfir zülfüñ
Āh kim düşmene her dīn ü ĩmāndır gamzeñ

Cān virir ḥaste-i dil-mürdeye nāz-ı nigeḥiñ
Cān alır ḥışm ile bir şīr-i jiyāndır gamzeñ

Şehsüvārān-ı celādetdir o çeşm-i ḥūnī
Līk ḳan içmede perhīze-pāyāndır gamzeñ

Füc’eten cān virir her ‘āşık-ı dilḥaste aña
Nāmına peyk-i ecel dinse şāyāndır gamzeñ

Tīz-i müjgānıñı vaşf itmede ‘ālem ‘āciz
Ḥāşılı sevdicegim āfet-i cāndır gamzeñ

Yine ol gamze-i ḥūnrīziñe **Nazmī** mā’il
Ben de bilmem ki niçe siḥr-i nihāndır gamzeñ (165)

Göz

Dîvân'da sevgilinin güzellik unsurlarından olan göz, geleneğe uygun bir şekilde ele alınmaktadır. Göz mefhumu genel olarak tek başına kullanılan bir unsur değil “kaş, gamze, kirpik” gibi birçok unsuru içine alan mürekkep bir unsurdur.

Âşığı umursamayan ve onu görmezlikten gelen sevgilinin gözü insafsız bir celladdir. Sevgilinin bakışı hem âşığın aklını başından alacak kadar etkileyici hem de onu öldürecek kadar can yakıcıdır.

Âşığın gönlünün, naz sarhoşu olan sevgilinin aşkı ile sarhoş olmasının sebebi onun can alıcı gazabı ile baygın bakışlarıdır:

Mest-i nâzım gönlümü ‘aşkıñla mestân eyleyen
Cân alıcı hışm ile çeşm-i humârıñdır seniñ (162/4)

Şaire göre her kim sevgilinin zalim bir cellat olan gözlerinin karşısına çıkarsa onun kan dökücü gamzelerini gördüğünde yaralanır ve kan içinde kalır:

Çeşm-i cellâdına kim karşı tırur ‘âlemde
Her kaçan gamze-i hûn-h‘ârıñı kana boyanur (122/5)

Peri gibi güzel sevgilinin şuh bakışlarının amacı bir bakışla âşığın gönül hazinesini ve akıl cevherini yağmalamaktır:

Bir nazarda ol merâmı çeşm-i şūhuñ ey perī
Gâret itdi cevher-i ‘aql [u] dil-i gencīnemi (217/3)

Klasik Türk şiirinde idealize edilen sevgili, genellikle siyah bazen de ela gözlüdür. *Dîvân*’da şair sevgilinin yüzünün hep beyaz olarak kaşını ve gözünü ise hep siyah olarak tasavvur ettiğini ifade etmektedir:

Hep beyāza çekeriz nüşha-i hüsñüñ lâkin
Çeşm ü ebrūsını gāyet ile esmer oğuruz (144/3)

Âşık sevgilinin bakışlarından kendi lehine ya da aleyhine anlamlar çıkarmaya çalışmaktadır. Âşığın gönlü av, sevgilinin gözleri ise avcıdır. Şuh sevgilinin can alıcı gözleri yırtıcı ve avcı bir kuş olan doğan gibi âşığın gönlünü avlamak için süzülür:

Süzülen murğ-ı diliñ şaydına şahbāz gibi
Hışm ile cān alıcı gözleridir ol şūhuñ (161/2)

Âşık için sevgilinin gözleri tehlikeli olduğu kadar çekicidir. Çünkü onun hayalindeki sevgilinin sadece güzel olması kâfi değildir. Onun gönül kuşunu avlayabilecek hünere sahip olmalıdır:

Neyleyim cāzibesiz sādece bir ruhsārı
Şayd-ı murğ-ı dile bir gözleri şehbāz ister (290)

Dîvân'da sevgili siyah ve iri gözlü olduğu için ahu gözlü olarak vasıflandırılmaktadır. Ayrıca bir bakışı ile âşığı kendine bağlayıp esir ettiği için gamzeler de cadı olarak nitelendirilmektedir. Aşk âhûsu gözleri ile âşığı avlamış, aşk cadısı ise gönlünü büyüleyip, bağlamıştır:

Bend itdi dili gamze-i cādū-yı muḥabbet
Şayd itdi beni gözleri āhū-yı muḥabbet (107/1)

Dîvân'da sadece bir beyitte göz, nergis çiçeğine benzetilmektedir.

Nergis-i çeşm ile gonca-i femin seyr idicek
Lālelerveş aña qarşu boyun egdi sünbül (34/2)

Hal

Sevgilinin çoğunlukla yüzünde, yanağında ve dudağının kenarında bulunan küçük siyah bir nokta olan ben; güzellik unsurlarından biridir. Şaire göre avcıların kuşları avlamak için yem tanesi ile tuzağa çektikleri gibi sevgili de âşığın gönül kuşunu avlamak için saç ve beni ile tuzağa çekmektedir:

Zülf ü ḥālîñ var iken murğ-ı dil[i] şayda hemān
Aña bir dāne yeter ḳurmağa biñ dām ‘abeṣ (108/3)

Bir gül bahçesinin güzelliği içinde yetişen birbirinden farklı güzellikteki çiçeklerle tamamlandığı gibi sevgilinin gül yüzü de saç ve beninin güzelliği ile tamam olur:

Ḥāl ü zülfüñle bulur gülşen-i ḥüsnüñ revnaḳ
Sāde bir gül ile yoḥsa olamaz zīnnet-i bāğ (157/4)

Kaş (Ebru)

Sevgilinin güzellik unsurları arasında kaş, şiirlerde şekli ve rengi itibarıyla ele alınmaktadır. Kaş; eğri bir şekle sahip olduğu için yay, yılan, hançer keman ve kılıca benzetilirken siyah renkli olduğu için de âşığın bahtına benzetilmektedir. Kaş hiçbir zaman şiirlerde tek başına yer almamaktadır. Genel olarak kirpik, gamze ve saç gibi unsurlarla birlikte zikredilmektedir.

Âşığın bahtı gibi siyah kaşlı olan sevgili her biri bir ölüm oku olan kirpikleri ile âşıklarına ölümü gösterir:

Bahtım gibi ebrū siyehi öyle bir āfet
Bir yosma kıyafet
Müjgānlarınıñ her birisi merg-nümādır
Bir tīr-i qazādır (123/2)

Âşık, hilal kaşlı sevgilinin kirpiklerinin esiri ve saçlarına bağlanmış bir kölesidir:

Ey hilāl ebrū esīr-i leşker-i müjgānıñım
Zülf-i zencīrinde bağı bende-i fermānıñım (177/1)

Keman kaşlı sevgilinin kirpikleri, âşığın canına saplanıp onun tek parça olan gönül aynasını paramparça etmiştir:

Ey kemān ebrū müjen tā levḥ-i cāna şaplanup
Rīze rīze eyledi yekpāre dil āyīnemi (217/2)

Kirpik (Müjgan)

Sevgilinin güzellik unsurlarından biri de gözün ve bakışın tamamlayıcısı olan kirpiklerdir. Kirpikler bazen göz ya da kaş ile birlikte bazen de müstakil olarak farklı hayaller içerisinde beyitlerde karşımıza çıkmaktadır. *Dīvān*'da genel olarak kirpikler düşman askeri, ok, hançer, kılıç, peykân, mızrak gibi benzetmelerle âşığın bağırmı delip canına kastetme özelliği ile zikredilmektedir.

Klasik Türk edebiyatında şekilleri itibarıyla kaş hançere kirpikler de oka benzetilmektedir. O şuh sevgilinin kavisli kaş ölüm hançeri ok gibi sivri ve keskin kirpikleri ise ecelin yüzüdür:

Qavs-i ebrūsı qazā ḥançeridir ol şūḥıñ
Tīr-i müjgānı ecel peykeridir ol şūḥıñ (161/1)

Sevgilinin kirpikleri âşıkları kandıran bir tabur düşman askeridir. Âşıklar ordusu bu askerlerin karşısına çıkıp onlara meydan okuyacak güçte değildir. Onları görseler hemen yenilgiyi kabul edip, savaşmadan teslim olurlar:

Bir alay şāf gönüller aña qarşu varamaz
Görseler ṭabur-ı müjgānını cānlar uşanur (122/3)

Sevgili güçlü bir orduya sahip bir hükümdardır. Binlerce âşığı kirpik ordusuyla kendine esir ederken birçoğunu da saçları ile perişan etmiştir:

Tabur-ı müjgānı itmişken niçe biñ dil esīr
Bir alay bī-çāreler de zülfünüñ āvāresi (211/4)

Halepli bir güzel olan sevgilinin keskin kirpikleri şairin bağrını delmiştir. Eğer âşığın sinesine bakarlarsa orada bin tane ayrılık oku olduğunu görürler:

Deldi bağrım ol Halebli dil-berin müjgānları
Sīne mi ger yoklasañ biñ nāvek-i hicrān çıkar (136/2)

Sevgilinin keskin kirpikleri yırtıcı ve avcı bir kuş olan doğan gibidir. Doğan kuşunun gökyüzünden yere su içmek için süzüldüğü gibi sevgilinin kirpikleri de âşığın kanlı gözlerini görüp kanını içmek için gönlüne doğru inmektedir:

Süzülmüş içmege kanım dile şehbāz müjgānı
Görüp bir hūn-ı çeşmim bāde-i serşār zan itmiş (149/5)

Saç (Zülf, Perçem, Kakül)

Klasik Türk edebiyatında “zülf, perçem, kakül” kelimeleri ile ifade edilen saç mefhumu, üzerinde en çok durulan ve çeşitli benzetmelere konu olan güzellik unsurudur. *Dîvân*'da saç; rengi, uzunluğu, dağınık ve karışık oluşu, kokusu, sevgilinin yüzünü ve gerdanını kapatması gibi özelliklerinden dolayı değişik hayallerle karşımıza çıkmaktadır.

Saç rengi ve kokusu bakımından sık sık misk ve anbere benzetilir. Âşık için ahu gözlü sevgilinin siyah kakülü ve saçının kokusundan daha güzel bir koku yoktur:

Kākülün misk-i Hıta gözleriñ āhū-yı Hoten
Būy-ı zülfün gibi ‘anber dağı hoş bū olamaz (137/3)

Saç renk itibarıyla yılanı benzetilmektedir. Efsanelere göre her hazinenin çevresini sarıp onu gizleyen koruyucu bir yılan bulunmaktadır. Saç da siyah renkli bir yılan gibi sevgilinin yüzü ve gerdanı gibi güzellik hazinesini kaplamış onu gizlemektedir:

Kaplamış eṭrāfını mār-ı siyehveş kākülün
Nolsun āyā genc-i hūsnün böyle pinhāndan gāraž (152/4)

Sümbül; rengi, kıvrım kıvrım oluşu, kokusu, çokluğu, dağınık ve karışık olma gibi özelliklerinden dolayı saçın benzetildiği unsurlardan biridir. Nazmî, aşağıdaki iki örnekte saçı büklüm büklüm olması hasebiyle sümbüle benzetmektedir. Ayrıca saçla birlikte sevgilinin diğer güzellik unsurlarından olan yüz ve yanağı gül ve goncaya benzeterek bir bahçe tablosu oluşturmaktadır:

Rûyına gülgonca ham kâkülüne sünbül direm
Âh kim sevdâ-yı zülf ile perîşandır gönül (168/3)

Nazmî'ye göre güllerin kırmızı renkli olmasının sebebi sevgilinin yanaklarını gördükten sonra utanmalarındandır. Sümbülün kıvrımlı oluşu ise sevgilinin kaküllerinin kıvrımından dolayıdır:

Güller kızarır şermile ruhsârını görse
Sünbül ham olur kâkül-i dildârı görünce 201/4)

Sevgilinin dağınık saçı âşıklarının başını döndüren, aklını dağıtan bir çekiciliğe sahiptir. Şair “püsküllü bela” olarak ifade ettiği sevgilinin aşkı ile akli karışmış, düzeni bozulmuş ve acınası bir hâle gelmiştir. İşi cefa çekmek olmuştur:

‘Aklım tağıdup zülfü gibi kıldı perîşân
Ol âfet-i devrân
Sevdâsı bugün başıma püsküllü belâdır
Kârım bu cefâdır (123/3)

Sevgilinin saçı siyah rengi dolayısıyla âşığın bahtı ile ilişkilendirilmektedir. Âşığın her gece sabahlara kadar ah edip acı çekmesinin sebebi bahtının da ay yüzlü sevgilisinin saçları gibi siyah oluşundandır:

Giceler tâ şubha dek ey meh-liķâ itmezdim âh
Olmasaydı sevdiğim zülfüñ gibi bahtım siyâh (276)

Sevgilinin siyah saçları beyaz gerdanını kapatıp karanlıkta bırakmıştır. O ay ışığı gibi parlak ve beyaz gerdanın görülmesini engellemiştir:

Setr idüp gerden-i kâfûrîni zülf-i siyehi
Zîr-i zûlmetde görünmez göze ol nûr-ı hilâl (313/33)

Dîvân'da "didar, cemal, çehre, ru, ruhsar" kelimeleri ile ifade edilen yüz, üzerinde en çok durulan unsurlar arasında yer almaktadır. Bu durumun en önemli sebebi ise "kaş, kirpik, dudak, ben" gibi sevgilinin diğer güzellik unsurlarını içinde barındırmasıdır. Sevgilinin yüzü; güzelliği, şekli, rengi, kokusu gibi pek çok özelliğinden dolayı "gül bahçesi, gül, gonca, melek, peri, ay, güneş, ateş" gibi unsurlara benzetilmektedir.

İslam dininde Müslümanların namaz ibadetlerini eda ederken yöneldikleri cihet kibledir. Bütün Müslümanların kiblesi ise Kâbe'dir. Ayrıca Müslümanlar Kurban Bayramı günlerinde belli kaidelere göre Kâ'be'yi ziyaret ederek hacı olurlar. Âşığın kiblesi ve Kâbe'si sevgilinin güzel yüzüdür. Sevgilinin yüzü ne tarafa dönük ise âşık o yöne yönelir ve secde eder. Onun güzel yüzünü gördüğünde ise haç vazifesini yerine getirir:

Kıble-i hüsniñe secde iderek hâcî olam
Sen naşîb eyle hemân Ka'be-i dîdâr baña (1/5-4)

Lokman, hikmet sahibi olduğuna inanılan ve amansız hastalıklara şifa bulması ile ünlü bir doktordur. Ancak aşk derdi ile gönlü hasta olanların Lokman'ın hikmetine ihtiyacı yoktur. Çünkü iyileşmeleri için tek yol sevgilinin yüzünü görmeleridir. Başka çare aramanın faydası yoktur:

Hikmet-i Lokmân'a hâcet kalmadı şimdengeru (C)
Buldı şîhhat haste diller göricek dîdârını (N) (209/3)

Sevgili arada sırada da olsa arz-ı cemal eyleyip yüzünü gösterir. Âşık ise sevgilinin yüzünü görebilmek için her şeyini vermeye razıdır. Sevgilinin güzel yüzünü gören âşık kederden kurtulur ve artık acı çekmez.

‘Âşıka ‘arz-ı cemâl itse eger ol nâzenîn
Hüsniñüñ üftâdesi eyler mi hîç âh u enîn (10/19)

Güneş sevgilinin güzelliğini ve nurlu yüzünü bir kere görse onun saçtığı parlaklık karşısında utancından yüzünü yere eğer:

Görse ol sevdigimiñ hüsniñ ü cemâliñ bir kez
Pertevinden yüzini hâke şalar mihr utanur (122/2)

Nazmî, daha önce kimseye âşık olmamışken sevgilinin ay yüzünü gördükten sonra hayran kalmıştır:

Senden evvel kimseye dil virmedim virmem yine
Māh cemālîñ seyr idelden vāllahi ḥayrānîñim (177/6)

Âşık ateşin etrafında dönerek yanıp yok olan bir pervanedir. Sevgilinin yüzü (yanağı) ise kırmızı renkli ve ışık kaynağı olması sebebi ile ateştir. Âşık sevgilinin al renkli yanaklarının güzelliğini görünce o ışık kaynağına ulaşmak için canından vazgeçer ve etrafında dolanarak ateşi ile yanar:

Hüsnüñ göricek cān atup ol nūr-ı cemāle
Ol ruḥları ala
Pervāne gibi şem^c-i ruḥ-ı yāre dolandım
Āteşlere yandım (185/2)

Yüzün ay ve güneş ile olan münasebeti rengi ve parlaklığı itibarıyladır. Ay ve güneşin dünyayı aydınlattığı gibi “mehlika, mehru, meh-pare, mihr-i rahşan” vb. kelimelerle ifade edilen sevgilinin yüzü de âşığın gönlünü aydınlatır. Şair çoğu zaman sevgilinin yüzünün güzellik ve parlaklık bakımından ay ve güneşten daha üstün olduğunu iddia etmektedir.

Güneş, etrafında dönen gezegenlere ve diğer yıldızlara ısı ve ışık veren en büyük yıldızdır. Dünyadaki hayatın devamlılığı için çok önemli bir enerji kaynağıdır. Âşığın yaşam kaynağı olan güneş ise sevgilisinin yüzüdür. O sevgilisinin gün gibi parlak olan yüzünü göremedikten sonra gökteki parlak güneşi görmek istemez:

Gün yüzüñ pinhān iken ben āfitābı neyleyim
Şūḥ-ı ruḥsārîñdir ancak mihr-i rahşāndan garaż (152/5)

Güneş, ay ve sevgilinin yüzü eşit güzelliğe ve parlaklığa sahip üç kardeştir. Ay yüzlü sevgilinin erkek kardeşi ay, kız kardeşi ise güneştir:

İki māh olsa eger biri odur biri budur
Dir isem bedr-i felek belki anîñ dāderidir (130/2)

Gerçi bir māh ile bir meh-rū felekde mevcūd
Yoksa ḥūrşîd mi disem ol güzeliñ ḥ^vāheridir (130/3)

Älemde yüzü aya benzeyen güzeller olsa da hiçbiri âşığın ay yüzlü sevgilisine denk değildir. Onun, güzel yüzü eşsizdir. Melekler dahi onun kadar güzelini görmemiş ünlü ressam Behzad resmini yapmamıştır:

Saňa beñzer güzelim dil-ber-i hüb-rū olamaz
Mehveş ‘ālemde olur sen gibi meh-rū olamaz (137/1)

Feleklerde melekler görmemiş hüsnuñ gibi meh-rū
Taşavvur itmemiş resmüñ hele Bihzād kâbildir (16/26)

Nazmî’ye göre sevgili Züleyha’dan da güneşten de çok daha güzeldir. Onun yüzünü bir kez gören insafa gelir ve bu gerçeği kabul eder:

Gören ol meh-liķānıñ vechini inşāf ider bir kez
Züleyhā’ya niçe teşbīh ider hüsnuñ yāḥūd mihre (58/3)

Sevgilinin yüzü bazen içinde çeşitli güzellik unsurlarını barındırdığı için birbirinden güzel çiçeklerle dolu bir bahçeye bazen de kırmızı ve pembe rengi ile güzel kokulu bir gül/goncaya benzetilmektedir. Âşık ise gül bahçesindeki bülbüldür.

Âşık eğer gül yüzlü sevgilisine bir kez olsun kavuşabilseydi onun gönlü bülbül gibi feryat etmezdi:

Ol gül-i ruhsārı bir kere ideydim der-kenār
‘Andelīb-i dil bu rütbe eylemezdi āh u zār (70/1)

4.4.2. Âşık

Lugat kitaplarında âşık; “tutkun, düşkün, vurgun, haddinden çok fazla ve aşırı derecede seven” olarak tanımlanmaktadır. Tasavvufi bir terim olarak ise “Allah Teala’yı son derece ve azami mertebede seven, muhib, Hak âşığı” anlamlarına gelmektedir (Uludağ, 2016: 48).

Dîvân’da âşık ile şair aynı kişidir. Şair; bazen Allah, Hz. Muhammet ve ehlibeyite karşı duyduğu aşırı sevgiyi dile getiren bir Hak âşığı bazen de beşerî bir sevgiliye gönül vermiş bir âşık olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu iki aşk hâlinde de âşığın özellikleri aynıdır. Âşık daima sevgiliye olan karşılıksız aşkı ve sevgiliye ulaşamamanın verdiği ıstırap ile ruhi ve fiziki çöküntü içerisinde.

Sevgili; âşığın değerini bilmeyen, onu umursamayan ve hiçbir zaman merhamet etmeyen bir zalimdir. Âşık sevgili karşısında çaresizdir. Onun yapabildiği tek şey feryat figan ederek sevgilinin eziyetlerine tahammül etmeye çalışmaktır. Âşık fiziki olarak solgun benizli, beli bükük, zayıf, güçsüz bir yapıda olsa da karakter olarak sözünde duran, sevgilisinden vazgeçmeyen, sabırlı, aşk yolunda her türlü zorluğa göğüs geren güçlü bir tiptir. Kafdağı gibi

yüce bir dağ bile sevgilinin cevriine dayanamazken âşık bu ağır yüke tahammül edebilecek kadar sabırlı ve güçlüdür:

Kūh-ı Kāf olsa seniñ cevriñe tākāt virmez
Cevr-i gīrānıñı tağlar gibi hep ben çekerim (174/2)

Âşığın gücü, sevgilisine duyduğu büyük aşkı ve kavuşma arzusundan kaynaklanmaktadır. Onun aşkı, mücerret bir güzelliğe karşı hissedilen ve maddiyata dayanmayan samimi bir aşktır. İnsanoğlunun hayal dahi edemeyeceği güzellikteki cennet nimetlerinin bile âşık için bir kıymeti yoktur. Çünkü onun tek arzusu sevgilisine kavuşmaktır:

Meyān-ı yāri āğuş-ı hayāle aldığım demde
Kenār-ı hātıra gelmez behiştin hūr u gilmānı (69/17)

Yād eylemezem mīvesine bāğ-ı behiştin
Her çendi ki ol lebleri gülnārı görünce (201/3)

Âşık maddi manevi tüm varlığını sevgilisinin yoluna feda eder. Sevgiliye kavuşma müjdesi için bir değil bin canı olsa hepsini verir. Çünkü âşık için sevglinin uğruna can vermek büyük bir şereftir. Kurban Bayramı'nda Allah yolunda kurban edilen koçlar gibi âşık da canından vazgeçerek kavuşma bayramında sevgilisi uğruna kurban olur:

Cān virme nedir müjde-i vaşlıñda dilāra
Biñ cān ile bu cānıma minnetdir efenim (181/4)

Ben cānımı nezr eyledim ey meh reh-i vaşla
Cān virme seniñ rāhına devletdir efenim (181/3)

Çuzucuğım yolıña nezr eyledim cān u teni
İyd-ı vaşlıñda seniñ ben қоç gibi kurbānıñım (177/5)

Âşık için sevgiliden gelen kaçamak bir bakış bile büyük bir lütuftur. Onun tek arzusu sevgilisinin kendisine ilgi göstermesidir. Ancak sevgili ona lütufta bulunmaz, başkalarına ilgi gösterir. Âşık sevgilinin eziyetine maruz kalsa da ona en yüce övgülerini sunmaktan geri kalmaz. Çünkü âşığın gıdası eziyet olduğu için sevgili ona yüz vermedikçe onun aşkı daha da artar:

Nazmī'ye sevdiceğim cevri ü cefā itseñ de
Yine ey gönca dehen medhiñi ra'cānā iderem (172/5)

Sevgili, hilekâr bir avcı olduğu için âşık onun güzelliğinin tuzağına düşüp esir olan bir avdır. Nazmî her güzele gönlünü vermeyen dikkatli davranan biri olsa da sevgiliyi gördükten sonra ona gönlünü kaptırmış ve keder tuzağında bir esir olmuştur:

Nazmî her şayyâda şayd olmaz iken tedbîr ile
Şimdi taqđîrle esîr-i dām-ı hicrândır gönül (168/5)

Âşığın en büyük özelliği sevgiliye olan aşkında kararlı ve sadık olmasıdır. Yeryüzündeki ve gökyüzündeki her şey onun sevgiliye olan aşkının şahididir. Dünyanın sonu gelip kıyamet dahi kopsa o aşkından ebediyete dek vazgeçmez:

Şâhidimdir seni sevdigime bu ârz u semâ
Dönmem ‘aşkıñdan ebed olsada yevm-i ‘araşât (100/2)

Sevgilinin peşinde birçok âşığı olsa da onun güzelliğinin en sadık âşığı Nazmî’dir. O, canından da olsa yine de sevgilinin üzerinden elini çekmez. Dolayısıyla sevgiliye kavuşmaya layık tek âşık da odur. Bu yüzden sevgilinin ona merhamet edip lütufta bulunmasını ümit eder:

Şüret-i zâhirde gerçi bî-hesâbdır ‘âşıkñ
Lîk **Nazmî**veş haqîkat dil-fikâr olmaz saña⁵⁸ (93/5)
Hüsnüñe ‘âşık egerçi ister isen işte ben
Vaşlıña lâyıq egerçi ister iseñ işte ben
‘Âşık-ı şâdik egerçi ister iseñ işte ben
El-meded müştâkıñım ey mihr-i rahşân el-meded
El-meded hayrânıñım ey mâh-ı tâbân el-meded (238/3)

Nazmî ‘âşıkdır saña ey şâh-ı hûbân toğrısı
Çekmez el senden egerçi virse de cân toğrısı
‘Aşkına arz u semâ şâhiddir el-ân toğrısı
El-meded müştâkıñım ey mihr-i rahşân el-meded
El-meded hayrânıñım ey mâh-ı tâbân el-meded (238/4)

4.4.2.1 Gönül

Aşkın asıl merkezi gönüldür. O, âşığın söz dinlemeyen, aşkın ve güzelliğin karşısında duramayan ve sevgilinin her türlü eziyetine boyun eğdiği için gam yuvasına dönen iç

⁵⁸şüret-i zâhirde gerçi bî-hesâbdır ‘âşıkñ/Lîk Nazmîveş haqîkat bir dil-fikâr olmaz saña vezin gereği bir kelimesi metinden çıkarıldı.

dünyasıdır. Gam ise âşığın gönlünde konaklayan ve her daim onunla sohbet eden bir misafirdir.

Anıñ nāmı ki ğamdır hāne-i göñlümde mihmāndır
Gice gündüz o mihmānım benimle itmede şöhet (105/2)

Gönül ağzına kadar inci dolu bir hazinedir. Ancak içinde inci olan istiridyenin denizin derinlerinde olduğu gibi gönül de gam deryasının tam ortasında tek başınadır. Ona kucak açan derdini dinleyen kimse yoktur:

Bir şadefdir dil güherlerle töludur leb-be-leb
Çäre ne deryā-yı ğamda yoğ aña hıç bir kenār (70/16)

Sevgili güzelliği ile âşığın gönlünü bir anda kendine çekebilme hoşluğuna sahiptir:

Bir laħzada cezb-i dil ider cezb-i hüsñüñ
Ey şūh-ı cihān bunca hālāvet saña maħşüş (150/4)

Sevgilinin gözleri ve bakışları âşığı sarhoş eden unsurlardır. Gönül sevgilinin gözlerini seyrederek mest olup kendinden geçer. Sevgilinin lal renkli dudağı şaraptır, âşık kendisini sarhoş eden sevgilinin dudağına kavuşabilme arzusu ile meyhane meyhane gezer:

Nigāh-ı çeşmiñi seyr eyleyüp mestāne mestāne
Göñül la'liñ hayāliyle gezer meyhāne meyhāne (198/1)

Gönül daima hasta ve yaralı olarak tasavvur edilir. Sevgili onu hançere benzeyen kaşları, kirpik okları ve keskin bakışları ile sürekli yaralar. Sevgiliye kavuşamamak ondan ayrı kalmak gönlü hasta eder. Gönül biçaredir, onun yaralarını ünlü hekim Lokman dahi iyi edemez, Felatun bu yaraları görse elinden ağlamaktan başka bir şey gelmez:

Gelse Loğmān idemez zağm-ı dile bir çäre
Yāre-i göñlümi görseydi Felātün ağlar (124/2)

Âşığın bütün derdinin ve kederinin sebebi sevgilisinden ayrı olmak, ona kavuşamamaktır. Eğer sevgilisine bir kez kavuşabilse onun gönül hanesinden hasret derdi kaçır gider:

Gelse āğüş-ı visāle āh bir kez ol nigār
Derd-i hāsret hāne-i göñlümden itseydi firār (307/20)

Şair gönlü; bakımsız, terkedilmiş, harap yerleri mesken edinmiş bir kuş olan baykuşa benzetmektedir. Çünkü o, sevgilisine kavuşup mesut olmak, şenlenmek arzusunundayken bu isteği gerçekleşmediği ve ayrılık acısı ile kahrolduğu için harabeleri kendine mesken edinmiştir:

Vişālîñle gönül ma‘mūr u ābād olmağ isterken
Fırākıñla gezer baykuş gibi vîrāne vîrāne (198/3)

“Ken’an ülkesinin ayı” anlamına gelen “mah-ı Ken’an” tabiri Hz. Yusuf için kullanılan sıfatlardan biridir. Âşıklar sevgililerinin güzelliğini anlatabilmek için Hz. Yusuf’un güzelliği ile mukayese etmektedirler. Sevgili Hz. Yusuf kadar hatta bazen ondan daha da üstün bir güzelliğe sahiptir. Âşığın gönlü, Hz. Yusuf güzelliğine sahip sevgiliye bir anda hayran olduğundan beri gece gündüz ona kavuşma hayali kurmaktadır:

Gönül ol Yūsuf-ı hüsnuñ olaldan nāgeh hayrānı
Hayāl eyler gece gündüz vişāl-i mäh-ı Ken‘anı (69/16)

Klasik Türk şiirinde gönlün, sevgilinin zincire benzeyen uzun ve siyah saçlarına bağlandığı sık sık kullanılan tasavvurlardan biridir. Sevgilinin aşkına tutulmuş âşığın çaresiz gönlü için kaza (yargı) hükmünü vermiş ve onu sonsuza dek saçları ile esir etmiştir:

İtdi güzelim hükmü kazā ‘aşkıñıñ dūçār
Bu gönülümü nāçār
Taqdîr ile bend oldı gönül zülfiñe ğāyet
Yoğ buña nihāyet (102/2)

Gönül için kullanılan benzetme unsurlarından biri de “ülke, devlet” gibi anlamları olan mülk ve kişver kelimeleridir. Nazmîye göre sevgilinin ordusu âşığın gönül ülkesini kuşatmış olsaydı eğer gam askerleri gönül mülkünde kalamazdı:

Kişver-i gönülüm ihāta eylese ceşş-i server
Mülk-i dilde leşker-i gam ğayrı tutmazdı qarār (307/22)

Âşıklarına cevr ü cefa etmeyi adet edinmiş sevgili, onların şen gönüllerini perişan etmiştir:

Gönlümü aldı ezelden bir şeh-i⁵⁹ ‘ali cenāb
İtdigi cevri ü cefāyı bir kerre itmez hesāb
Öyle şūha meyl iden çekmekdedir dā’im ‘azāb
‘Aşıkıñ ma‘mūr olan dil mülkini kıldı harāb
Böyle derde dūş olan ma‘mūr u ābād olmamış (231/2)

Âşığın gönlünün “şeyda, mecnun, deli, divane” gibi kelimelerle anılması sevgilinin bütün umursamaz, ilgisiz ve vefasız tavırlarına rağmen ondan hiçbir zaman vazgeçememesinden ve ona karşılıksız olarak bağlanmasından kaynaklanmaktadır.

Deli gönül merhametsiz sevgilinin vefasız olduğunu bilmez onu lütufkar biri zannederek vuslat talebinde bulunur:

Dil-i dīvāne teklīf-i vişāl itmiş o bī-rahme
Vefāsız oldığıñ bilmez mürüvvetkār zann itmiş (149/4)

Gönül, çoğu zaman denizin ortasında pusulasını şaşırması yardım çağrısında bulunan bir gemiye benzetilmektedir. Âşığın gönlü sevgilinin yokluğunda fırtınanın giderek arttığı gam denizinde kalmış ümitsiz bir gemidir. Eğer sevgili yardıma gelmezse keder içerisinde boğulacaktır:

Rūzgār-ı nā-müsa‘id baħr-i ğamda artmada
Nā-ümīd-i keştī-i dil ğarķ-ı hicrān oldı gel (169/4)

Âşığın gönül levhası putlarla dolu bir tapınak gibi sevgilinin güzel suretinin hayali ile doludur. Bu durumu görenler onun gönlünü bir puthaneye denk tutmaktadırlar:

Hayāl-i naķş-ı⁶⁰ hüsünüle derūnum levhası memlū
Görenler gönlümü cānā kıyās itmez mi puthāne (300)

Tasavvufi nazariye göre gönül Allah’ın makamı olarak düşünüldüğü için insanı vahdete ulaştırabilecek manevi idrak merkezidir. Çünkü Allah yere göğe sığmazken kullarının gönüllerine sığmıştır. Bu sebeple gönül Allah’ın evi ve manevi Kâbe olarak kabul edilir ve mutasavvıflara göre çok kıymetlidir (Üstüner, 2007: 224-225).

Şair aşağıdaki örnekte Allah’ın insanın gönlünde olduğunu ve orada aranması gerektiğini ifade etmektedir:

⁵⁹ Tamlama belirtme durum eki ile yazılmıştır.

⁶⁰ Tamlama belirtme durum eki ile yazılmıştır.

Hakḳ'ı sen ḳande ararsan yokla kendi gönlünü
Gönlüñ içre yoğ ise ger ulu Yezdān ḳandedir (132/5)

Nazmî bir başka örnekte ise Hz. İbrahim'in oğlu ile birlikte inşa ettiği maddi bir yapı olan Kâbe yokken meleklerin insanın gönlüne secde ettiklerini zikretmektedir:

İsm ü cism mi yoğiken Ka'be'niñ aṣlā dilde
Ādemiñ gönlüne eylerdi melā'ik secde (274)

4.4.2.2. Âşığa Ait Vücüt Aksamı ve İlgili Durumlar

Beden (Cism, Ten, Vücut, Gövde)

Klasik Türk edebiyatı geleneğinde âşığın vücudu zayıf, güçsüz ve yara dolu olarak tasvir edilmektedir. *Dîvân*'da âşığın vücuduyla ilgili tasavvurlar da bu geleneğe uygundur. Şair sık sık âşığın vücudunun aşk yüzünden zayıf düştüğünü mübalağalı bir anlatımla ifade etmektedir. Ona göre âşığın bedeni o kadar zayıflamıştır ki aynada dahi görülemeyecek hâle gelmiştir:

Göremem kendimi âyîneye baksam aṣlā
Ol ḳadar za'if vücūd itdi beni 'aşḳ zîrā (301)

Sevgiliden ayrılmak âşığın bedeninde derin yaralar açan büyük bir acıdır. Bir ok gibi âşığın bedenine saplanan ayrılık acısı büyük bir tahribata sebep olur. Âşığın bedeni üst üste yaşadığı ayrılık acıları yüzünden bir kalbur gibi delik delik olmuştur:

Birbir ardınca gelür sîneme yeter hicrān
Eyledi cismimi eyvāḥ miṣāl-i ğırbāl (308/35)

Klasik Türk edebiyatı geleneğinde âşığın vücudunda açılan yaralar rengi dolayısıyla gül bahçesinde açılan kırmızı güllere ve bu yaraların üzerindeki koyu renkli kabuk bağlayan bölümü ise lale çiçeğinin göbek kısmında bulunan siyahlığa benzetilmektedir. Âşığın yaralı sinesinde sevgilinin ayrılık ateşi ile kırmızı renkli güller açılmıştır. Onun zayıf bedeni ise bu yaralardan dolayı lale bahçesine dönmüştür:

Güller açmış dāğ-ı hicriñ sîne-i mecrūḫuma
İşte bu cism-i nizārim lāle-zārıñdır seniñ (162/3)

Âşığın bedeni ile ilgili tasavvurlarda ateş önemli bir unsurdur. Âşık için sevgilisine kavuşamamanın verdiği acı ateş gibi yakıcıdır. Ateşin mumun bedenini eritip yok ettiği gibi ayrılık acısı da âşığın bedenini yakıp yok etmektedir:

Gözüm nûrı seni benden felek böyle ırağ itdi
Bu haste ‘âşık-ı zâra heme zevki⁶¹ yasağ itdi
Bu firkat âteşi cismim mişâli bir çırâğ itdi
Şerâr [u] dūd-ı âhım sînemi pür-dâğ dâğ itdi
Âyâ gönlüm tabîbi gönlümü kimler tımâr eyler (230/2)

Nazmî'nin vücudu hasret ateşi ile yandığı için artık tüm vaktini bu ateşin verdiği sıkıntı ile ah ederek geçirmektedir:

Âteş-i hasret-i mihnetle vücûdum yandı
Şimdi ben âh-ı şerer-bârım ile eglenürüm (190/3)

Boy

Âşığın boyu keman kaşlı sevgilinin eziyetlerine tahammül etmekten iki büklüm olmuştur. Onun çektiği ahlar doğudan batıya kadar uzanıp bütün âlemi sarmıştır:

Şarqdan garba resîde olur elbet yeter âh
Ol kemân ebrû bükünce kıddimi mektûb gibi (287)

Çiğer

Nazmî Dîvânı'nda çiğerden daha çok kanı dolayısıyla söz edilir. Çünkü sevgili kirpik, gamze ve kaş gibi güzellik unsurları ile âşığın çiğerinde yaralar açıp kanatır. Sevgilinin kana susamış, gaddar gamzesi âşığın çiğer kanını içip sarhoş olsa da gözü doymaz daha çok kan dökmek isteğiyle âşığın canına da kasteder:

Ciger kanım içince mest olup ol gamze-i hūnh^vâr
‘Acebdir kıanmayup kıana yine ârzū-yı cân itmiş (148/2)

Âşığın çiğeri; gönlü, sinesi ve bedeni gibi hep yaralarla doludur. Bu yaralardan başka onun yanında olan, perişan hâline acıyan, onu teselli eden kimsesi yoktur:

Bir acır mı bulunur şu benim aḥvâlîme âh
Cigerimde bulunan yaralarımдан ğayrı (218/4)

⁶¹ ج harfi ile yazılmış.

Âşığın ciğeri aşk ateşi ile yanıp kül olduğu için birçok örnekte ciğer kebaba benzetilmektedir. Âşık harap olacağını ya da ciğerinin yanıp kebaba döneceğini bilse de aşk şarabını içmekten geri durmaz:

İçeriz bâde-i ‘aşkıñla h̄arâb olsağ da
Senc-i miñnetde ciger gibi kebâb olsağ da (200/1)

Yoğimiş sende vefâ ey gül-i nâzik bedenim
H̄âr-ı zar-ı elemiñ kılmada yâre bu tenim
Lebiñ emmek emelinde gezinürken dehenim
Nâr-ı ğamla cigerim âh kebâb oldu benim
Ben şarâb istedim ey şūh kebâb istemedim (226/3)

Açdı tîr-i nigehiñ sîneme yüz biñ yâre
Ey kemân ebrû ciger olmada pâre pâre
Derdine çâre aramağda dil-i bî-çâre
Yoğimiş bâdeden özge aña hiçbir çâre
Ben şarâb istedim ey şūh kebâb istemedim (226/4)

Göz

Âşığın gözleri; rengi, şekli ve kirpiklerle olan münasebeti ile değişik tasavvurlar içerisinde ele alınmaktadır. Âşığın gözleri, sevgilinin güzelliğinin tecelli ettiği ve değer kazandığı yer olduğu için önemli bir unsurdur. Acının, kederin ve türlü zorlukların meskeni olan âşığın gözü hep kanlı yaşlar döker. Âşık sabahlara kadar uyumaz sevgilisine kavuşma arzusu ile gözyaşı döker. Matem gecesinde aşk ehlinin hâli perişandır, sabaha kadar kanlı yaşlar dökerek uyumazlar:

Gice tâ şubha kadar şeb-nem-i eşki dökilür
Müjde-i vuşlat ile dîde-i giryân uyumaz (139/3)

Ehl-i ‘aşkıñ nedir ol h̄âli meded yâ Rabbi
Şeb-i mâtemde gözinden dökerek kân uyumaz (139/5)

Âşığın gözyaşları miktarı, dökülme, saçılma ve akış şekli bakımından, nehre benzetilmektedir. Âşığın gönlü her sabah gonca sevgilinin aşkı ile ağlayıp inleyen bir bülbüldür. Gözyaşları ise sevgilinin güzelliğinin gül bahçesini sulayan bir akarsudur:

Her seher ey gönca gönlüm çü hezârîndır seniñ
Gülşen-i hüsnünde eşkim cüybârîndır seniñ (162/1)

Nazmî, gözyaşlarını nehire benzettiği başka bir örnekte ise, memleketinden ve arkadaşlarından uzakta, yalnız kaldığı Fırat Nehri'nde tüm zamanını ağlayarak geçirdiğini dile getirmektedir:

Tek ü tenhâ alalı āh Fırāt Nehri'nde
Dīdelerden aan enhārım ile eglenürüm (190/4)

Şair başka bir örnekte ise gözyaşlarını, kanlı ve çok olması sebebiyle Kızılırmak olarak ifade etmektedir. Ayrıca bu örnekte gözyaşları, kanlı olması sebebiyle şaraba da benzetilmektedir. Âşığın yaşlı gözleri ağlamaktan kızarmış Kızılırmak gibi görünmektedir:

Ağlamadan ızılıрмаğ'a dönüp dīdelerim
Dehr-i seylāba virüp cūşış ile eşk-i terim
Hicr ü amla bilemem neydügi şām u seherim
Söylesem dilde daha gör nelerim var nelerim
Gözlerim yaş-ı firāk ile şarāb oldu bu şeb
Senc-i miħnetde ciger yandı kebāb oldu bu şeb (222/3)

Âşığın gönlünü kendine bağlayan sevgililerin gazabı, gam çeken âşığın ise kan dolu gözleri vardır:

Dilsitānîñ gerçi nāzı hışm-ı cevr-efzūnı var
Āşık-ı amkeşlerin de dīde-i pür-hūnı var (126/1)

Sevgilinin yokluğunda âşığın kan dolu gözleri gam kadehi ile sarhoştur, sinesi yanmış, gözü yaşlı ve gönlü perişan olmuştur:

Cām-ı am maħmūrı oldu çeşm-i pür-hūnım meded
Sīne sūzān dīde giryān dil perīşān oldu gel (169/2)

Sine (Göğüs, Bağır)

Âşığın sinesi; çektiği acı ve ıstıraplardan dolayı her daim ateşler içinde, kanlı ve yaralıdır. Onun üzerindeki kanlı yaralar kırmızı güle, kabuk bağlamış kısımlar ise lale çiçeğinin ortasındaki siyahlığa ya da yanığa benzetilir. Âşığın sinesinde o kadar çok yara vardır ki artık o, bir gül bahçesi olarak tasavvur edilir. Üzeri parça parça yaralarla dolu sine,

bazen âşığın gonca ağızlı sevgiliden ayrı olmanın verdiği acı ile döktüğü gözyaşlarıyla suladığı bir bahar bahçesi bazen de ayrılık ateşi ile oluşmuş türlü renklerdeki yanıklarla sevgilinin seyretmesini istediği bir gül bahçesidir:

S̄inem üzre şerha şerha dāğlar ey gonca-fem
Eşk-i firkatle açılmış nev-bahārīndır seniñ (162/2)

Reng-i elvān görünür s̄inede dāğ-ı hicriñ
Seyr it ey gonca-dehen ‘ayn-i gülistān gibi (216/6)

Sevgili, can alıcı keskin gamzeleriyle âşığın tertemiz sinesinde parça parça açtığı yaralar ile onun bir lale bahçesi gibi görünmesine yol açmıştır:

Tīğ-ı gamzeñ şöyle kıldı şerha şerha s̄inemi
Lāle-zāra döndürüp bu s̄ine-i bī-kīnemi (217/1)

Âşığa göre sevgili kendisini yeni âşıklarından biri zannedip yabancı bildiği için bağrını kan edecek kadar eziyet etmektedir. Oysaki ta ezelden beri âşık onun aklını başından alan sarhoş edici gamzesine aşınadır:

Yeñi ‘âşık mı zan itdiñ ki bağrım h̄ün ider cevriñ
Ezelden gamze-i ser-mestine ben āşinā düşdüm (187/2)

Âşık sevgilinin hasreti ile çektiği acıyı sinesindeki her tüyün, gönlündeki her yaranın ve güçsüz bedeninin dile gelip anlatmasını istemektedir:

Hasretile s̄inede her m̄üyım olsun bir dehān
Rīşe-i dāğ-ı derūnum cism-i zārım söylesün (192/3)

Âşığın gönlünde zulüm testeresi ile bin yarık açılmıştır. O ölse dahi kimseye derdini açıp sırrını paylaşamaz. Gönlündeki sırrın, derdin, kederin görülebilmesi için sinesinin açılıp gönlünün içine bakılmasını ister:

Erre-i cevr ile biñ raḥnelerim var dilde
S̄inemi yar da benim gör nelerim var dilde (206/1)

Söylemem rāzımı bir kimseye **Nazmī** ölsem
S̄inemi yar da benim gör nelerim var dilde (206/5)

Aşk derdi âşığın sinesinde onu hayatta tutan canı gibi yer edinmiştir. Âşık sevgilisine karşı duyduğu aşkı, Allah'a olan imanı kadar güçlü ve kıymetli olduğu için sinesinde saklamaktadır:

Derd-i 'aşkıñ yer idüp sinedeki cān gibi
Şaklarım sinede 'aşkıñ seniñ ĩmān gibi (216/1)

Dīvān'da, âşığın sinesi yaralarla dolu olmasının dışında ağzına kadar sevgilinin her biri ayrı bir cevher olan sıfatları ile dolu olan bir hazine olarak ele alınmaktadır:

Açmadım fazlını gencine-i sīnem töludur
Şöyle ki cevher-i na'tiñ ile hep māl-ā-māl (313/25)

4.4.2.3. Maddi ve Manevi Hâller

Aşk

Arapça aslı “ışk” olan kelimenin lügat anlamı “*şiddetli ve aşırı sevgi; bir kimsenin kendisini tamamen sevdiğine vermesi, sevgilisinden başka güzel görmeyecek kadar ona düşkün olması*” şeklindedir. Sözlüklerde aşk sözcüğü ile aynı kökten gelen ve anlamı “şarmaşık” olan “aşeka” arasında yakın bir ilgi olduğu ifade edilir. Sarmaşık bitkisinin etrafını kuşatıp sardığı diğer bitkilerin sularını emmesi, onları zayıflatıp soldurması hatta kuruyup yok olmalarına sebep olması gibi aşk duygusu da âşığın sevgilisinden başka her şey ile bağımlı kesip sararıp solmasına sebep olmaktadır (Uludağ, 1991: 11-17).

Kur'an-ı Kerim ve sahih hadislerde aşk kelimesi yer almaz, “sevgi” genellikle “hub, muhabbet ve meveddet” sözcükleri ile ifade edilmektedir. Bundan dolayı ilk sufiler Allah sevgisinin aşk kelimesiyle ifade edilmesinin doğru olmadığını savunarak çoğunlukla “aşk, âşık ve mâşuk” kelimeleri yerine “hub, muhabbet, habib, mahbub” kelimelerini kullanmayı uygun görmüşlerdir. Ancak bazı ayet ve hadisleri dayanak göstererek “aşk” kelimesini kullanmanın uygun olduğunu düşünenler de vardır. Örneğin; Bakara suresinin “İman edenler Allah'ı daha şiddetle severler” (el-Bakara 2/165) ayetindeki “şiddetli sevgi” aşktır. Bunun yanında Tevbe suresinde müminlerin Allah'ı her şeyden çok sevmeleri gerektiği yer almaktadır (et-Tevbe 9/24). Ayrıca “habibullah” (Allah'ın sevgilisi) ismi ile bilinen Hz. Muhammet'in Hz. Ömer'e, “Ben sana herkesten daha sevimli olmadıkça iman etmiş olamazsın” hadisi bulunmaktadır (Buhârî, “İmân”, 8-9; Müslim, “İmân”, 67-70). Mutasavvıflar bu ayet ve hadislerden yola çıkarak Allah'a ve Hz. Muhammet'e âşık olmanın gerektiğini savunmuşlardır (Uludağ, 1991: 11-17).

Mutasavvıflar *Kur'ân-ı Kerîm*'deki “Allah onları sever, onlar da Allah'ı severler.” (Mâide, 5/54) ayetinden yola çıkarak aşk cevherinin ezelde ilahi lütfun bir sonucu olarak meydana geldiğini ifade ederler. İnsanın da Allah'ın ezelde kendisini sevmiş ve hidayet ihsan etmiş olmasından hareketle Allah'ı sevdiğini ifade ederler. Nazmî de aşağıdaki örneklerde bir kula Allah aşkıdan daha başka bir ihsan olamayacağını dile getirmektedir. Ona göre; Allah aşkı ile dolu bir gönül artık başka bir şeye meyiletmez:

Çula ihsân olamaz ‘aşk-ı Hudâ’dan gayrı
Dile maḥbûb olamaz mâh-likâdan gayrı (214/1)

Bir gönül ki seniñ ‘aşkıñ ile memlû olmuş
Gayrı bir yâr-i vefâdarı o neyler yâ Rab (1/6-3)

Tasavvufi nazariye göre aşk, hakiki ve mecazi olarak ikiye ayrılmaktadır. İnsanın başka bir insanı ya da diğer yaratıkları sevmesi mecazi aşk, Allah'ın kulu ya da kulun Allah'ı sevmesi ise hakiki aşk olarak ifade edilmektedir. Allah gizli bir hazine iken bilinmeyi arzulamış, bu arzu ve aşk evrenin yaratılmasına sebep olmuştur (Canım, 2021: 43).

Bir elin çıkmaz şadâsı kim bilürdi çalsa da
Kaf [u] nûnuñ perdesinde sâz-ı ‘aşk dürlü hevâ (91/5)

Hak yoluna giren bir kimse için Allah'a ulaşmanın en kısa yolu ise aşktır. Hakiki aşka mecazi aşk ile ulaşılır. Çünkü dünyadaki güzeller, hakiki güzel olan Allah'ın güzelliğinin zuhur ettiği yerlerdir. İnsan bu güzelleri sevmekle sevmenin ne olduğunu öğrenir ve onlardaki güzelliklerin Hakk'ın güzelliği olduğu bilinciyle hakiki aşka ulaşır (Üstüner, 2007: 86).

Âşık birçok çetin aşamadan geçtikten sonra hakiki aşka ulaşır, tek ve gerçek varlık olan Allah'ın varlığında kendi varlığını yok ederek fenafillah mertebesine ulaşır. Fenafillaha ulaşmak ise ancak kişinin maddi ölümden önce aşk yolunda nefsini öldürmesi ile gerçekleşebilir. Nazmî de bu aşamaları geçip mecazi aşktan kurtulup hakiki aşkın sırrına vasıl olmadan ölmek istmez:

Alma bu ‘aşk-ı mecâziyle ilâhî cânımı
Sen refîk eyle baña ikrârımı îmânımı
Almaz oldı gayrı defter cürm-i bî-pâyânımı
Dergehe taqdîm idince defter-i ‘işyânımı
El-meded senden meded sultânım Allâh el-meded (2/4)

Sihhat ve vuslat bekleyen bir aşk hastası olan Nazmî hekim-i ezeli olan Hakk'tan aşk ile derman beklemektedir. Onun tek arzusu mecazi aşktan geçip hakiki aşk olan Hakk'a ulaşmaktır:

Benim ey Bār-i Hudā taqlīdim eyle tahkīk
İde gör 'aşk-ı mecāzīmi haķīkiye vuşul (1/1-2)

Haste-i 'aşkıñ olup şihhat u vuşlat dilerem
Ey Hakīm-i⁶² ezeli 'aşk ile dermānımı bul (1/1-4)

Bu yolla fenafillaha ulaşan âşık geçici de olsa masivaya bağlandığı için pişman olur ve tövbe eder. Âşığın amacı vuslata erdiğinde canını sevgiliye kurban etmektir (Uzun, 1991: 18-21).

Gerçi teslīm-i rızāyım tīg-i bend-i 'aşkile
'İyd-ı vaşl-ı yāre kurbān oldığım demdir bu dem (180/2)

Aşk yoluna giren kişi Allah'a ulaşmak için canından vazgeçer:

Menem ol rāh-ı 'aşkıñda iden cān ü teni ifnā
Cemāliñ seyridir maķşūd bu ednā bendeñe şāhā (92/1)

Nazmî, Allah aşkı ile vücut gemisini aşk denizinin dalgaları arasında yok ederek fenafillah mertebesine ulaşmıştır:

'Aşkile bir nūra garķ itdim vücūdum keştis
Baħr-i 'aşk mevcinde ğaltān oldığım demdir bu dem (180/4)

Mutlak hakikat olan Allah'a ulaşmanın (vuslat) aşk ve akıl olmak üzere iki yolu bulunmaktadır. Âşık aşkın, zahit ise aklın sembolüdür. Aşk amaca ulaştırır en kısa ancak en çetin yoldur. Akıl gönlü aşktan ayırmak ister, gönül ise aşka koşar, onu her şeye tercih eder. Mutasavvıflar baştan beri akılla Allah'a varılamayacağını, O'na ulaşmanın sadece sevgiyle mümkün olduğunu iddia etmişlerdir (Uludağ, 1991: 11-17).

Şeytān gibi ĩmānıma göz dikme be zāhid
'Aşkı baña terk it deyu gel itme naşihat (106/3)

Ben mest-i mey-i mey-gede-i kişver-i 'aşkıım
Bundan baña a'la olamaz dāye-i devlet (106/4)

⁶² Tamlama belirtme durum eki ile yazılmış.

Alevi-Bektaşî inancında ise hem hakiki hem de mecazi olarak Sünnî inanışın Allah ve Hz. Muhammet'e yönelttiği aşk anlayışının yerine Hz. Ali'ye ve ehlibeyite karşı hissedilen aşırı ve sonsuz sevgi ön plandadır (Uzun, 1991: 18-21). Aşk mefhumu Nazmî'nin şiirlerinde Alevi-Bektaşî geleneğinde olduğu gibi Hz. Ali ve onun soyundan gelenlere karşı duyulan aşırı sevgiyi ifade etmek için zikredilmektedir:

[Fā'ilātün fā'ilātün fā'ilātün fā'ilün]

‘Arş-ı dilde seyr olunca bir gice envār-ı ‘aşk
Ol zamān ‘arz eyledi dīdārını dildār-ı ‘aşk

Şağlarım sīnede cānım dilde imānım gibi
Gūşe-i dilde nihāndır kışşa-i esrār-ı ‘aşk

Şāhid-i ‘aşk cilvesinde biñ tecellī gösterir
Şīvelerle ‘arz idelden vechini dīdār-ı ‘aşk

Bendesiyim dergehiñde ‘aşkla sulṭānımıñ
Luṭfını ihsān idüp virdi baña hūnkār-ı ‘aşk

Her seher būy-ı muḥabbet koğlarım ben ‘aşk ile
Būlbül-i gülzār-ı ‘aşkıım būlbül-i gülzār-ı ‘aşk

Rāh-ı ‘aşkda **Nazmīyā** s̄ābit-ka-dem olmak gerek
Olur iseñ dahı Manşūr gibi sen berdār-ı ‘aşk

Çeker-i āl-i ‘abāyım hāk-i pāyī Murtaẓā
Çanber'iniñ Çanber'iyim bende-i Kerrār-ı ‘aşk (159)

Nazmî, aşk (عشق) mefhumunu eski yazı ile yazılış özelliğinden yola çıkarak, “üç harf, beş nokta” rumuzuyla da ifade etmektedir. Şair genel olarak hakiki aşk olan Allah'a ulaştığını ifade ettiği aşağıdaki örnekte bismelenin ilk harfi “b”nin altındaki nokta olan Hz. Ali'nin aşkı ile aşk yoluna girdiğini ve vuslata erdiğini ifade eder. İkinci beyitte ise Allah'ın, gönlünü aşk nuru ile doldurarak kendisini doğru yoldan ayırmamasını niyaz eder:

ꞖıꞖ⁶³

[Fā'īlātün fā'īlātün fā'īlātün fā'īlün

Bā-i *Bismillāh* ile üç harfe itdim ibtidā

Ögrenüp beş nokꞖayı Ꞗatm itdim anda ders-i tā

Gönlümi envār-ı aşꞖıñ ile pür-nür eyleyüp

Eyleme yā Rab şırāꞖ-ı müstakīmiñden cüdā (3)

Nazmî'nin aşꞖ yolundaki yol göstericisi Hz. Hüseyin'dir. Ona duyduğu aşꞖ ile hakiki aşꞖa vasıl olacaktır:

Ey olan zāt u şifātıñ maꞖharı nür-ı Cemāl

Sensin aşꞖ rāhında şāhım hādī-i burhānımız (5/3-5)

AşꞖ o kadar ulvi bir değerdir ki onun uğruna kimileri İbrahim Ethem gibi tac ve tahtından vazgeçmiş kimileri ise Hallac-ı Mansur ve Nesimî gibi canlarından vazgeçmişlerdir. Bu sebeple Hallac-ı Mansur "şehid-i aşꞖ" olarak anılmaktadır. Nazmî, Hallac-ı Mansur için "berdār-ı aşꞖ" tamlamasını kullanmaktadır. AşꞖ yoluna girenlerin kararlı olmaları sonunda Hallac-ı Mansur gibi canlarından olacaklarını dahi bilseler vazgeçmemeleri gerektiğini ifade etmektedir:

Rāh-ı aşꞖda **Nazmīyā** sābit-Ꞗadem olmak gerek

Olur iseñ dađı Mañşūr gibi sen berdār-ı aşꞖ (159/6)

Şair "şehid-i aşꞖ" tabirini ise kendisi için kullanmaktadır. Hz. Ali'nin evlatlarının aşꞖı ile şehit olduğunu mezar taşına yazılmasını vasiyet etmektedir:

Mezārım taşına **Nazmī** yazılsun tā vefātında

Şehid-i aşꞖ-ı evlād-ı 'Alīyyü'l-Murtaẓā'dır bu (197/5)

AşꞖ; akli başından alma, sarhoş etme ve insanı kendinden geçirme gibi vasıflarından dolayı şaraba benzetilmektedir. AşꞖ şarabı ise âşığa Elest Meclisi'nde sunulmuştur. Âşık o gün sevgilisini ilk kez görmüş ve görür görmez de âşık olmuştur. Âşık sevgilisinin güzelliği karşısında sarhoş olmuş ve o zamandan beri kendinde değildir:

Mest-i şāhbā-yı⁶⁴ Elestiz cām-ı aşꞖ-ı yār ile

Ol zamāndan tā bu dem maħmūr olan Bektāşīyüz (141/6)

⁶³ Mahlas kullanılmamış.

⁶⁴ Metinde ħ ile yazılmış.

Ehl-i ‘aşka neş’eler bahş eyleyen meyḥāneyim
Cām-ı ‘aşkı tā ezelden nūş iden mestāneyim (179/1)

Bezm-i vuşlatda şunuldu destime bir cām-ı ‘aşk
Nūş idüp ben kendime ser-mest ü ḥayrān görmüşüm (176/2)

Pazar; tasavvufta “ilahi nurların zuhur ettiği makam, kesret ve tefrika mertebesi” olarak tanımlanmaktadır. Aşk pazarı ise âşığın sevgilisine yönelmesidir (Uludağ, 2016: 285)

Nazmî, Elest Meclisi’nde ruhların Allah’a verdikleri sözü hatırlatarak sevgilinin aşkı için gönül nakdini verdiğini ifade eder:

Virüp naqd-i dili aldım metā^c-ı ‘aşk-ı cānānı
Ezelden yār ile böyle idüp bāzārım eyvāllah (203/2)

Şairin beşerî aşkı konu edindiği şiirlerinde ise genel olarak geleneğe uygun anlatım tarzı ve hayaller görülmektedir. Nazmî aşk derdi ile o kadar zayıflamıştır ki artık aynada görünemeyecek hale gelmiştir:

Göremem kendimi āyīneye baksam aşlā
Ol kadar za‘if vücūd itdi beni ‘aşk zīrā (301)

Nazmî’ye göre âşığı aşk derdinin bir çaresi olduğuna inandırıp ona ümit vermek gönlünde yeni yaralar açılmasına sebep olmaktadır:

Tāze dāğ açmaḫ mıdır bilmem derūna niyyetiñ
Ey diyen bu derd-i ‘aşkıñ var cihānda çāresi (211/3)

Derd-i ‘aşka çāre olmaz şöyle me’mülem bu kim
Sende ey sākī bu derde belki bir dermān çıkar (136/10)

Aşk karşısında herkes eşittir. Onun tek hükmü, fakir, güçlü, zayıf ayırt etmeden herkesi kendine esir etmektir:

Pādişāhı vü gedāsı yeknişini mey-gede
Hüküm iden bu şehir-i ‘aşkıñ bir ‘aceb kânūnı var (126/3)

Ayrılık (Hasret-Hicran)

Âşık için ayrılık; bazen hiç bitmeyen karanlık bir gece, bazen cehennem ateşinden daha yakıcı bir ateş bazen de dermanı olmayan bir hastalıktır. Âşık, sevgilisinden ayrı olduğu için hasret ateşiyle yanmaktadır. Bu hasret sevgilinin güzelliğine, yüzüne, yanağına, dudağına, kaşına vb. gibi unsurlara bağlı olarak gelişmektedir. Aslında âşığın amacı sevgilinin dudağı ve yanağıdır. Çünkü bunlar vahdeti simgeleyen unsurlardır. Ancak âşık bir türlü amacına ulaşamaz ve bu sebeple bazen deli divane bazen de hasta olur. Bu hastalık âşığın belini bükerek iki büklüm olur. Âşık en çok ayrılık gecesi acı çeker, o sabaha kadar sevgiliye kavuşma düşüncesiyle uyuyamaz:

Şeb-i hicrân ne belâ ‘âşık-ı hayrân uyumaz
Fikr-i vuşlatla ider şubha dek efgân uyumaz (139/1)

Âşığın bahtı Leyla’sına kavuşması için bir yol bulmasına fırsat vermemiş, onu Mecnun (deli) gibi çöllere düşürmüştür:

Beni Mecnûn gibi şahrâlara şaldı bahtım
Baña göstermedi hîç çâre-i Leylâ-yı firâk (160/2)

Âşık için ayrılık gecesi şeb-i yeldadır (en uzun gece) Kavuşma güneşi ise bir türlü doğmaz:

Mihr-i vuşlat ufuk-ı⁶⁵ gamda mı habs olmuşdur
Uzadı leyle-i hasret şeb-i yeldâ-yı firâk (160/6)

Âşık sevgilisine kavuşma arzusu ile çare ararken kaza (yargı) müftüsü onun için ayrılık fetvası vermektedir:

Vuşlat-ı yâre niçe çâre arandım **Nazmî**
Viridi müftî-i kazâ haqqıma fetvâ-yı firâk (160/7)

Nazmî’nin kısmeti eziyet anbarından ayrılmıştır ve her sabah ayrılık hizmetlisi onun nasibini getirir:

Behrem enbâr-ı mihendenden baña ta’yîn olmuş
Her şabâh hâdim-i firkatle gelür vâye baña (11/2)

⁶⁵ Vezin gereği “ufuk” şeklinde okundu.

Âşığın kaderine, sevgilisinin güzelliğinin gül bahçesinde mutlu olmak yerine ondan ayrı kaldığı için matem ahı çekmek düşmüştür:

Neyleyim gülzâr-ı hüsniñde gülüp açılmadım
Firkatîñ ey gonca-fem bir âh-ı şîvendir baña (90/4)

Âşığın arzusu, ah rüzgarının sevgilisine ulaşip ayrılık acısı ile ne hâle geldiğini bildirmesidir:

[Fâ‘ilâtün fâ‘ilâtün fâ‘ilâtün fâ‘ilün]

Yâre varsun bād-ı âhım hâl-i zârım söylesün
Firkat ile genc-i ğamda zârdârım söylesün

Ben şeb-i firkatde sūzân oldığım nâr-ı ğama
Âb-ı çeşmim bu derûn-ı dilfikârım söylesün

Hasretile sînede her mûyım olsun bir dehân
Rîşe-i dâĝ-ı derûnum cism-i zârım söylesün

Halkı itdi bî-huzûr ey bülbül efgâmiñ seniñ
Tır birâz gülşende bârî şîvekârım söylesün

Ger ölürsem **Nazmîyâ** bu derd-i bî-dermân ile
Mâcerâmı haşre dek seng-i mezârım söylesün (192)

Feryat (Ah, Figan, Nale)

Klasik Türk edebiyatında âşığın inleme, ağlama ve sızlanma gibi acı ve çaresizlik içinde çıkardığı sesler “ah, feryat, figan ve nale” kelimeleri ile ifade edilmektedir. Âşık; kendisini umursamayan, alay eden, aşkına karşılık vermeyen merhametsiz sevgili karşısında acizdir. Aşk hastası olan âşığın, çaresizlik içinde çektiyi acıları feryat ederek sevgiliye duyurup kendine merhamet etmesini ummaktan başka elinden bir şey gelmez. Ah mefhumu ince ve uzun oluşu, çokluğu, rüzgar ile birlikte ele alınışı, ateşli ve dumanlı oluşu, göğe yükselişi gibi özellikleri ile şiirlere söz konusu olmaktadır.

Aşk ateşi ile yanan âşık öyle bir ah çeker ki bu ah göklere yükselip gökyüzünün eteğini parçaladığı için bütün yıldızlar yere dökülür. Bu yıldızlar âşığın ah ederken döktüğü

gözyaşlarıdır. Âşık göklere çıkan bu ahından sevgilisinin etkilenip kendisine insaf etmesini, onu kanlı gözyaşları ile acı içinde yalnız bırakmamasını umut eder:

Medd-i āhım her kaçan kim dāmen-i çarha irer
Dökilür yere sipihriñ encüm ü sitāresi (5/2-4)

Ser çeken eflāke āh te'sīr itmez mi saña
Kıl mürüvvet 'āşıkānıñ çeşmi pür-ḥūn olmasun (193/2)

Âşığın gönlü hasret ateşi ile yanmaya devam ederse göğe çıkan ahının dumanı dokuz feleği geçecektir. Bu sebeple âşık, “ah”tan Allah rızası için biraz sabırlı olup sürekli yetimlerin çektiği ahlar gibi göğe yükselmemesini ister:

Dūd-ı āhım geçecektir giderek nüh-tākı
Āteş-i ḥasret-i dil böyle kalursa bākī (220/1)

Olsun Allāh için ey āh birāz şabr eyle
Göklere çıkma müdām āh-ı yetimān gibi (216/3)

Ahın rüzgâra benzetildiği aşağıdaki örnekte ise âşığın arzusu ah rüzgarının uzakta olan sevgilisine ulaşır ayrılık yüzünden çektiği acıları bildirmesidir:

Yāre varsun bād-ı āhım ḥāl-i zārım söylesün
Firḫat ile genc-i ḡamda zārdārım söylesün (192/1)

Ancak sevgili âşığın feryadına kulak vermez. Âşık vuslat için canını dahi verse kıymeti yoktur. Çünkü sevgilinin gözünde bu figanların bir pul kadar değeri yoktur.

Bir pula almaz fiḡānım gūş kılmaz nālemi
Vaşl-ı dildāra eger cān naḡdini virsem peşīn (10/22)

Âşık, sevgiliye gönül verdiği için beri onun hasret gamı ile gece gündüz ağlayıp feryat eder. Onun tek sermayesi çektiği ahların uzunluğudur. Ne yazık ki bu ahlar vuslatı satın alabilmek için sevgiliye rehin bırakılacak kadar değerli değildir:

Gice gündüz ḡam ile āh ü fiḡān itmededir
Dil-i zārıñ olalı ḥāl-i dīger-gūn aḡlar (124/6)

Ceyb-i endîşemde sermâyem benim bir medd-i âh
Âh olur mı hîç metâ^c-ı vaşl-ı cānāna rehîn (10/23)

Dîvân'da Hâkî isimli şairin bir beytine tesdis olarak yazılan 224 numaralı manzumede âşığın çektiği âhın sebebi, sevgiliden ayrı olmak ya da sevgilinin ilgisizliği değildir. Bu manzumede âşık, sevgilinin güzellik unsurlarından olan perçeminin kesilmesinden dolayı beddua etmektedir. Âşık sevgilisinin perçemini kesen kişiye karşı öylesine kızgındır ki ondan bir ömür nefret eder. Onun ahının ateşi o kadar güçlüdür ki dağları bile eritir. Keskin bir ok gibi olan dili ölüm hançeri ve zalimlerin kanını dökcek bela neşteridir:

‘Ömrüm oldukça eger nefred idersem yeridir
Âteşî âhım ise taşları billâh eridir
Tîzdir tîğ-ı zebânım ki kazâ hançeridir
Zâlimiñ kanını dökmekde belâ neşteridir
Çurusun elleri mikrâzî aña göstereniñ
Sevdiğim perçemini ‘ömri kısalsun keseniñ (224/5)

Cevr (Cefa, Mihnet)

Bu kavramlar, klasik Türk şiirinde âşık ve sevgili ile ilgili yapılan tasavvurlarda yer alan önemli unsurlardandır. Genel olarak zalim, merhametsiz, gaddar ve vefasız gibi olumsuz sıfatlarla anılan sevgilinin en büyük vasıflarından biri âşiğe cefa etmektir. Sevgilinin bir lütfu binlerce cefası mevcuttur. O lütf konusunda bu kadar cimri olmasına rağmen cefa konusunda çok cömerttir. Âşık ise bu durum karşısında kanlı gözyaşları dökse de birgün mükafatlandırılacağını ümit ederek sabretmeye çalışır.

Kırık bir kadehin içindeki şarabın damla damla dökülmesi gibi sevgilinin cevri taşı ile kırılıp, incinen âşık da parça parça yerlere dökülmektedir:

Seng-i cevriñle begim sāğar-şikest itdiñ beni
Cur^caveş hâk-i siyehden dahı pest itdiñ beni (210/1)

Âşık, sevgilisine seslenerek ettiği cefalardan usandığını, derdinin çok olduğunu bildirerek artık daha fazla cefa etmemesini ister:

Derdim yetişür itme baña gayrı cefâyı
Biñ dürlü ezâyı
Ey şūh-ı sitemkâr cefâlardan uşandım
Miñnetlere kıandım (185/7)

Sevgili dışında rakip, zaman, felek, talih gibi unsurlar da âşığın cefa çekmesine sebep olmaktadır. Şair aşağıdaki iki örnekte de cefa çekmesinin Allah'ın kendisine takdir ettiği kaderi olduğunu ifade etmektedir:

Bütün bu çekdiğim cevr ü cefâlar hükmi-tâli'dir
Ne çâre 'illet-i 'aşka ezelden mübtelâ düşdüm (187/4)

Çekdiğim cevr ü cefâ hükmi-i kazâ âh çâre ne
Virmişiz hükmi-i kazâyâ biz rızâ âh çâre ne (199/1)

Gönül kırıcı, kaba ve cahil kimselere lütuflar bahşedilirken âşıklara ise cefa etmek adet olmuştur:

Zümre-i nâdân-ı 'âlem mazhar-ı luğf olmada
Ehl-i 'aşka 'âdet olmuş hep cefâ âh çâre ne (199/4)

Nazmî için dünyanın elemi onun canını acıtacak kadar önemli değildir. Bu sıkıntılar onun için zevk ve sefadır. O, yaşadığı bütün acıların sebebini sevgilinin cefasından kaynaklandığını ifade etmektedir:

Baňa çarhıñ elemi zevk ü şafâdır cümle
Çekdiğim cevr ü cefâyı heme senden çekerim (174/4)

Âşık için en büyük cefa sevgilisinin onu umursamamasıdır. Sevgilinin âşığa cefa etmesi ona ilgi gösterdiği anlamına gelmektedir. Bu yüzden âşık çoğu zaman sevgilinin cefasından şikayet etse de aslında onun için bir lütuftur:

Yâriñ saña cevri dahı olursa da ey dil
Sen anı kerem bil
Yardan gelen 'uşşâka eger nâz u edâdır
Hep luğf-ı 'atâdır (121/4)

Gam (Gussa, Dert, Keder)

Âşığın perişan olmasının sebebi ona musallat olan bu unsurlardır. Âşık için vuslat dışındaki her şey onun acı çekmesi için bir vesiledir. *Dîvân*'da gam için düşman askeri, ateş, kadeh, zehir, rüzgar, deniz vb. kelimelerle birçok farklı tasavvurlar yer almaktadır. Sevgili âşığın yanından uzaklaştığında gam askerleri onun gönlüne misafir olur. Gönül mülkü gam ateşiyle yanıp küle döner. Âşığın ağlamaktan kızarmış gözleri gam kadehi ile sarhoş olmuş,

sinesi yanmış ve gönlü perişandır. Onun gönül kuşu gam zehrini içmekten mihnet şişinde yanıp kül olmaktadır. Gam denizinde fırtınanın ortasında kalan gönül gemisi ayrılık acısıyla boğulmaktadır. Nazmî'nin sevgilisinden ayrı olmanın acısı ile gam tufanı gibi döktüğü yaşlar büyük bir deniz olup bütün âlemi gark etmeye yetecektir:

[Fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilün]

Gitme şâhım leşker-i gam dilde mihmân oldu gel
Mülk-i gönlüm nâr-ı gamla yandı sūzân oldu gel

Câm-ı gam maḥmûr-ı oldu çeşm-i pür-ḥūnım meded
Sîne sūzân dîde giryân dil perişân oldu gel

Zehr-i gam nūş eylemekden murğ-ı gönlü 'âşık-ıñ
Sîh-i miḥnetde efenim yandı büryân oldu gel

Rūzgār-ı nâ-müsa'îd baḥr-i gamda artmada
Nâ-ümîd-i keştî-i dil gark-ı hicrân oldu gel

Nazmî tūfân-ı belâya gark ider hep 'âlemi
Eşk-i ḥasret taş-ı gerdün içre 'ummân oldu gel (169)

Âşık ile gam ve mihnet mefhumları arasındaki münasebet yeni değildir, onların ezelden (Elest Meclisi) beri yakın bir dostlukları vardır. Âşık için mutluluk geçişi bir hâlden mihmet hâli kalıcıdır. Bu hâl en eski ve kıymetli bir dost gibi onun yanından hiç ayrılmaz:

Ġam ü miḥnetle bir kere ezelden eyledik ülfet
Yeñi dostum degil çok eskiden biz itdik ünsiyyet (105/1)

Benim yâr-i ḳadîmimdir ki benden hîç cüdâ olmaz
Ferah gibi degil fânî yanımda bâḳîdir miḥnet (105/4)

Aşk derdi ile dolmuş âşık çaresizdir. Bu derde derman bulup gamı azaltmanın ya da tamamen gamdan azat olmanın yolu sevgiliye kavuşmak ile mümkündür. Sevgili sakiye, yanağı ve dudağı ise şaraba teşbih edildiği için âşık bu güzel sakinin sunduğu lal renkli şarabı içerek gönlündeki bütün elemi temizler:

Derd-i 'aşka çâre olmaz şöyle me'mülem bu kim
Sende ey sâḳî bu derde belki bir dermân çıkar (136/10)

Çalmasun hâne-i dilde has u hâşâk-ı elem
Sil süpür gerd-i dili bâde virüp ey sâķī (220/4)

Gurbet

Gurbet kavramı sözlüklerde “gariplik, yabancılık, yabancı bir yerde bulunma hâli yabancı memleket, yad el” olarak tanımlanmaktadır. Gurbet kişinin öz vatanından uzak olma durumudur. (Pala,2016: 170).

Âşık için vatan, sevgili ile ilintili bir mefhumdur. Çünkü onun asli vatanı her zaman sevgilinin olduğu yerdir. Bu sebeple sevgiliden uzakta olan âşık her daim gurbettedir.

Aşağıdaki örnekte âşık, sevgilisinden uzakta gurbettede olan gönlünü bir nebze de olsa teselli edebilmek için sabah rüzgarından sevgilisinin saçının kokusunu getirmesini talep eder:

Büy-ı zülfin getir ey bād-ı seher anıñ ile
Dil-i gurbet-zedemiz bula birâz teslîyât (109/5)

Dîvân'da yek-aheng gazel özelliği taşıyan ve gurbet mefhumunun ele alındığı iki manzume bulunmaktadır. 191 numaralı birinci manzume “-yı vatan” redifi ile 6 beyit olarak kaleme alınmıştır. Şair bu manzumede sevgilinin köyünün hasreti ve gurbetten şikâyet etmektedir. Ona göre ayrılık zamanında vatan sevdası unutulmaz çünkü gurbettede olan gönül vatanının hayali ile avunur. Şair vatanı, bazen gönül bahçesinde açan bir güle bazen de sevgiliye benzetmektedir. Vatanından uzakta sıkıntı içinde olan gönlün huzurlu ve mutlu olması mümkün değildir. O, vatan hasreti ile ağlayıp inler. Şair bu düşüncelerini “Bülbülü altın kafese koymuşlar, ‘ah vatanım’ demiş” atasözü ile desteklemektedir:

[Fe ilātün fe ilātün fe ilātün fe ilün]
Dil-i gurbettede itmekdedir hulyā-yı vağan
Unutulmaz dem-i firqatde bu sevdā-yı vağan

Ağlamaz mı dil-i şeydā bu mihenhānede āh
Öliceğ gülşen-i dilde gül-i ra'nā-yı vağan

Bu meşeldir qosalar bülbülü altun kafese
Hār iken meskeni itmekde temennā-yı vağan

Niçe ārām ideyim gurbet-i miñnetde iken
Geliceğ haţır-ı nā-şāda dilārā-yı vağan

Şüphesiz bu gâzelim ehl-i dil eyler taşdîk
İricek dergeh-i vâlāsına enhā-yı vaṭan

Ḥasret-i kûy-ı dilārā ile **Nazmî** ben de
Eyledim şekve-i gurbet ile eşnā-yı vaṭan (191)

99 numaralı ikinci manzume ise “gârib” redifi ile 7 beyit olarak kaleme alınmıştır. Gurbet mefhumu bu manzumede genel olarak gerçek anlamı ile ele alınmıştır. Şair İstanbul’dan uzakta Girit’te gurbette olduğunu bildirmektedir. Ona göre gurbette olan biri her zaman ağlayan bir gariptir, bir an dahi mutlu ve mesut olamaz. Kendi vatanının güzelliğine, nimetlerine alışmış olan insan için gurbette olmak zordur. Nazmî, İstanbul’dan uzakta Girit’te olmasını bir Müslümanın kâfirlerin arasında tek başına kalmasına benzetmektedir. Kıtlık şehri olarak ifade ettiği Girit’te nasipsiz olduğunu ve aç kaldığını dile getirir. Onu arayıp soran, yardım eden kimsenin olmadığını Girit’te perişan olduğunu ifade eder. Sıhhat ile İstanbul’a varıp hasta ve kederli gönlünden ayrılığın gitmesini temenni eder:

[Fe ‘ilātün fe ‘ilātün fe ‘ilātün fe ‘ilün]
Bir daķıka olamaz şevk ile ḥandān gârib
Gurbet ilde olur her sa‘āt giryān gârib⁶⁶

Ni‘met ü nāz ü na‘im-i vaṭana me’lûf iken
Bu ne müşgüldür olursa eger insān gârib

Ḥûn-ı dil bādesidir laḥt-ı cigerdir mezesi
Sîh-i miḥnetde olur dā‘imā büryān gârib

Devr-i gâmzeñde niçe nāleler itmez dil-i zār
Kāfiristān’da olmaz mı Müselmān gârib
Çalır elbedte ki gürsine bî-behre müdām
Şehr-i қаḥṭ içre ne yapsun bulamaz nān gârib

Bir acırım ararım ḥāṭırımı yok şoranım
Çaldım eyvāh Girîd içre perişān gârib

Åh İstānbul’a sıhhat ile varsam **Nazmî**
Gitse maḥzûn [u] dil-ḥasteden⁶⁷ hicrān gârib (99)

⁶⁶ Vezin kusuru var

⁶⁷ Vezin kusuru var.

Hastalık ve Delilik

Âşığın kendisini umursamayan zalim sevgiliye duyduğu karşılıksız aşk ile aklının başından gitmesi ve canından dahi vazgeçmesi bir delilik hâlidir. Âşığın sevgilinin güzelliğini gördükten sonra ona âşık olmaması ve bu aşk ile mecnuna dönmemesi imkansız bir durumdur:

Seyr iden bu hüsni sende niçe meftûn olmasun
Hîç gelür mi ‘aqlına ‘aşkıñla mecnûn olmasun (193/1)

Âşık bu aşk ile öyle bir hale gelmiştir ki artık onun sevgiliye ihtiyacı yoktur. O, aşka âşıktır:

Öyle Mecnûn’am ki idrāk itmezem Leylā nedir
Gezdigim kûh-ı melāmet bilmezem şahrā nedir (131/1)

Kays, aşk yolunda aklı başından gitmiş ve “Leyla ile Mecnun” isimli aşk hikâyesinin erkek karakteridir. Âşıklar kendilerini onunla kıyaslar kendi aşklarının onunkinden daha üstün olduğunu iddia ederler. Nazmî de delilik sıfatının Leyla’ya olan aşkı sebebiyle adı mecnuna çıkan Kays’a değil kendisinin hakkı olduğunu düşünür:

Ḳays’a işnād-ı cünûn itmeme reh-i ‘aşkıñda ben
Bu dil-i Mecnûn’a ‘aşkıñ oldı Leylā’dan ğaraż (151/3)

Mecnun’un, Leyla’ya kavuşamadığı için çılgına dönüp kendini çöllere vurması gibi Nazmî’nin kara bahtı da sevgilisinden ayrı kalmasına bir çare bulmasına fırsat vermemiş, onu çöllerde bırakmıştır:

Beni Mecnûn gibi şahrālara şaldı bahtım
Baña göstermedi hîç çāre-i Leylā-yı firāk (160/2)

Âşığın hastalığı aşk derdi ve ayrılık acısından kaynaklanmaktadır. Sevgilinin hasreti ve onun umursamazlığı âşığı hasta eden unsurlardır. Ancak bu hastalığın derdi de dermanı da yine sevgilidedir başka hiçbir hekim bu hastalığa çare bulamaz:

Var ṭabībā derdimi ol yāre şor
Şorma benden ḫālîmi dildāra şor
Zevḳ-i şihḫat neydüğün bīmāra şor
Var mı ḫācet şerḫe dildārım bilür
Benden ā’lā ḫālîmi yārım bilür (239/3)

Nazmî sevgilinin derdi ve gamı ile hasta olmuşken bir gece rakiplerinden saklı sevgilisi ile yalnız kalma fırsatı bulup, gönlünü inciten durumları ve şikâyetlerini anlatmış, lale yanaklı sevgilinin elinden safa kadehini içerek iyileşmiştir:

Nazmîyâ hasta idim derd u gam-ı dildârdan
Bu gice maḥfî bulup yâri hele aḡyârdan
Çok teşekkî eyledim ḥâl-i dil-i âzârdan
Nûş idüp cām-ı şafâyı lâle-yi ruḡsârdan
Ḥâlimi taşvîre **Ca'fer** kimse Bihzâd olmamış (231/5)

Aşk ehli rahat nedir bilmez. Su uyur, düşman uyur ama acı içinde kıvranan bir hastanın sabahlara kadar uyuyamadığı gibi sevgilisinden ayrı kaldığı için hasta olan âşık da sabahlara kadar feryat ederek gözyaşı döker uyuyamaz:

Nazmîyâ rāḥatı yok ḥāşılı ehl-i 'aşkıñ
Şu uyur düşmen uyur ḥaste-i hicrân uyumaz (139/6)

Sitem

Âşık çoğu zaman sevgilinin her türlü eziyetini aşkının artmasına vesile olan bir lütuf olarak görse de zaman zaman ona sitem de etmektedir. Şaire göre eğer o nazenin sevgili âşığa güzel yüzünü gösterseydi onun güzelliğine tutulmuş âşık acı çekmezdi. Âşık talihli bir kimse olsaydı tek başına mihnet köşesinde oturamaz yaralarını sevgilisi sarardı. Ancak sevgili hep başkalarına yakın davranır onlara iltifat eder hiçbir zaman âşığa yakın davranmaz. Âşık sevgiliye kavuşabilmek için canını dahi verse sevgili için bunun bir kıymeti yoktur:

'Âşıka 'arz-ı cemâl itse eger ol nâzenîn
Ḥüsnünüñ üftâdesi eyler mi hîç âh u enîn (10/19)

Ṭâli'im yâr olsa elbet yâr şarardı yâremi
Olmaz idim gûşe-i miḥnetde ben tenhâ-nişîn (10/20)

İltifâtı dâ'imâ aḡyâradır ol âfetiñ
Olmadı ḥasret-keş-i 'uşşâkına aslâ qarîn (10/21)

Bir pula almaz fiḡânım gûş kılmaz nâlemi
Vaşl-ı dildâra eger cân naḡdini virsem peşîn (10/22)

Ceyb-i endişemde sermāyem benim bir medd-i āh
Āh olur mı hīç metā^c-ı vaşl-ı cānāna rehīn (10/23)

Dīvān'daki "çektim" redifli 173 numaralı manzume gazel nazım şekli ile 5 beyit olarak kaleme alınmıştır. řair bu manzumede vefasız, merhametsiz ve zalim gibi olumsuz sıfatlar ile seslendiği sevgilisine tuzağına dūřtūđunden beri çektiği çileler için sitem etmektedir. Aslında āřıkların gönlü güzellerin eziyetlerine alıştır. Nazmī'nin sitem etmesinin sebebi ise o sevgilisi için bunca eziyete sabrederken onun insaf edip bir kere onun hālini sormamasıdır:

[Mefā^cīlūn mefā^cīlūn mefā^cīlūn mefā^cīlūn]

O řūhīñ dām-ı zūlfine dūřelden ben neler çekdim
Fiğān ü nāle ü āhı giceler tā seşer çekdim

Mürüvvetsiz hađıķatsiz vefāsız va^cdesiz zālim
Seniñ için ben a zālim neler çekdim neler çekdim

Göñül ālüftedir gerçi cefā-yı cevr-i hūbāna
Velākin ben seniñçün āh niçe biñ çileler çekdim

Görüp hālim terađđum itmediñ zerre dil-i zāra
Ġam-ı ālām-ı dünyāyı a kafir ser-be-ser çekdim

Gelüp inřāfa bir demde su³āl it **Nazmī'niñ** hālin
Ġamıñla ben neler çekdim neler çekdim neler çekdim (173)

şair sadece merhametsiz sevgiliye değil talihine de sitem etmektedir. Kara bahtı onu gam karanlığına hapsedmiş ve saadet güneşi de bir türlü doğmak bilmediği için çaresiz kalmıştır. Nazmī hayalini kurduğu hiçbir şeye ulaşamamasının sebebini talihsiz oluğu ile ilişkilendirmektedir:

Habs idüp zulmet-i ğamda beni bağt-ı karam
Toğmadı neyleyim eyvāh ki mihr-i iķbāl (308/3)

Ṭālī'im yār degildir baña kim yār olsun
Girmedi destime ařlā ne ki itdimse hayāl (308/12)

Sarhoşluk

Klasik Türk şiirinde âşık; sevgilinin göz, gamze ve dudak gibi güzellik unsurları karşısında mest olup aklı başından gitmiş olarak tasavvur edilir. İçkinin insanları sarhoş edip muhakeme yeteneğini yok etmesi gibi sevgilinin güzelliği de âşıklarını kendinden geçiren sarhoş edici bir özelliğe sahiptir. Özellikle dudak renk itibarıyla şarap ile ilişkilendirildiği için beyitlerde âşığı sarhoş eden en etkili unsur olarak sıkça zikredilmektedir.

Aşağıdaki örnekte şair sevgilisinin dudağının vasıfları karşısında içki içmiş biri gibi olduğu için şaşkına döndüğünü ve sevgilisinin dudaklarının sarhoş edici özelliğinin sebebinin çözemediğini ifade etmektedir:

Nazmî lebiñ evşâfi ile olmada med-hüş
İtmiş gibi mey nüş
Bilmem ki nedir sükker-i la'liñde bu hâlet
Mest itmede ğāyet (102/5)

Nazmî'nin sevgilisinin aşkı ile sarhoş olmasının sebebi ise onun süzgün bakışları ve gazabıdır:

Mest-i nâzım göñlümi 'aşkıñla mestân eyleyen
Cân alıcı hışm ile çeşm-i humarıñdır seniñ (162/4)

Ben ayağımla tutuldum sākīyā bu bezmde
Hasret-i şevk-i būs-ı la'liñ ile mestānıñım (177/2)

Öyle mest itdiñ ayağ üstünde sākī bendeñi
Mest iden 'uşşākı la'l-i cām-ı gülgün olmasun (193/3)

Nigāh-ı çeşmiñi seyr eyleyüp mestāne mestāne
Göñül la'liñ hayāliyle gezer meyḥāne meyḥāne (198/1)

Çeşm-i maḥmūruñ gibi oldum ḥarāb-ender-ḥarāb
Bāde-i zehr-i sitemle şöyle mest itdiñ beni (210/4)

Vuslat

Vuslat ya da visal kelimeleri âşığın sevgiliye kavuşmasını ifade etmek için kullanılır (Pala, 2016: 476). Âşığın en büyük arzusu vuslattır. O yaşadığı bütün zorluklara sadece

sevgilisine kavuşabilme umudu ile sabreder. Onun bütün ağlayıp inlemeleri sevgilisine kavuşma arzusu içindir.

Şaire göre gül bahçesindeki bülbüllerin figanının sebebi sevgiliden vuslata dair bir işaret alabilmek içindir:

Bülbüle şordum ki neymiş bunca efgāndan ğaraż
Büy-ı vuşlatdır didi ol verd-i ħandāndan ğaraż (152/1)

Değersiz bir dilenci olan Nazmî, gece gündüz o şuh sevgilinin lütuf kapısında kavuşma nimetinin sunulması umudu ile beklemektedir:

Niʿmet-i vuşlatı gözler gice gündüz **Nazmî**
Der-i luţfunda gedā kemteridir ol şūħiñ (161/5)

Nazmî, arzu ettiği vuslata ulaşabilmesi için sevgilinin yanında bulunanlara dalkavukluk yaparak yakınlık kurması gerektiğini ifade etmektedir:

Vuşlat-ı yār için aġyāra müderā lāzım
Ĥātır-ı dost için hep zaĥmet-i düşmen çekerim⁶⁸ (174/3)

Âşık vuslatı ima edecek küçüçük bir işaret bulmayı umsa da bu çabası boşunadır:

Aradım aġzını kim var mıdır anda bir ħarf
Bulmadım vuşlata dāʿir ne kelām u ne māʿil (313/32)

Hasret günü uzayıp kavuşma akşamı gelmedikçe ayrılık orucu tutanların iftar yapması mümkün değildir:

Rūzedārān-ı firāķiñ niçe iftār itsün
Rūz-ı ħasret uzadı olmadı aĥşām-ı vişāl (308/43)

Sevgiliye kavuşma âşıklar için kolay kolay elde edebilecekleri bir husus değildir. Vuslat altın ve gümüş gibi maddi şeyler karşılığında satın alınamaz. Ona ulaşmak isteyenlerin canlarından geçmeleri gerekir:

Sîm ü zer ile vuşlat-ı dildāra irilmez
Pāzāra gidilmez
Kālāy-ı vişāl isteyen aşĥab-ı muĥabbet
Cāndan geçe elbet (104/7)

⁶⁸ Vezin kusuru var.

Cân virmiyecek vuşlat-ı cānān ele girmez
Vaşlın saña virmez
Cân virmege cānāneye ey ehl-i ṭabi‘at
Hîç çekme meşakḳat (104/8)

Yalnızlık

Klasik Türk şiirinde genel olarak sevgili ve rakip meclislerde bir arada eğlenirken âşık hep sevgiliden uzakta tek başına acı çeken kimse olarak tasavvur edilmektedir. *Nazmî Dîvânı*'nda da geleneğe uygun örnekler yer almaktadır. Âşık ile özdeşleşen şair yalnız ve kimsesiz olduğunu şiirlerinde dile getirmektedir. Âşık o kadar yalnızdır ki onun derdi ile dertlenecek sadece kendi gözlerinden ve hâline acıyıp yarenlik edecek de yine sadece kendi yaralarından başka kimsesi yoktur:

Kimler ağlar baña bu dîdelerimden başka
Bir acır mı bulunur yârelerimden ğayrı (302)

Şair, aşağıdaki örneklerde İstanbul'dan uzakta Fırat Nehri yakınlarında bulunduğu dönemlerde yaşadığı yalnızlığı dile getirmektedir. Bu örneklerde gece gündüz ağlamaktan gözyaşlarının nehir olduğunu ve bu gözyaşı nehirlerinden başka vakit geçirip oyalanabileceği hiçbir şeyin olmadığını ifade etmektedir. Çünkü yanında hâlini anlatabileceği ve ona dert ortağı olabilecek bir dostu ya da onu koruyup, himayesine alabilecek bir hami yoktur:

Nazmî tenhâ ḳalıcaḳ şimdi Fırāt Nehri'nde
Yoḳdır aḥvālını ‘arz itmege bir ‘ārif zāt (100/7)

Tek ü tenhâ ḳalalı āh Fırāt Nehri'nde
Dîdelerden aḳan enhārım ile eglenürüm (190/4)

Tek ü tenhâ ḳalup eyvāh Fırāt Nehri'nde
Eşḳ-i çeşmim aḳıdup şubḥ u mesā seyl gibi (219/5)

Yara

Klasik Türk şiirinde âşık daima yaralı olarak tasavvur edilir. Başta sevgilinin kaşı, gözü, kirpikleri gibi güzellik unsurları olmak üzere feleğin cefası, rakibin hileleri gibi birçok etken âşığın yaralanmasına sebep olmaktadır. Âşığın her zaman kanlı olan vücudundaki

yaralar siyah renkli, yuvarlak deliklerdir. Bu sebeple gül ve lale çiçekleri âşığın yaraları için teşbih unsuru olarak sıkça kullanılmaktadır. Âşığın lale ve gül çiçeklerine benzeyen yaralarla dolu bedeni ise bir gül bahçesine benzetilmektedir:

S̄inem üzre şerha şerha dāğlar ey gonca-fem
Eşk-i firkatle açılmış nev-bahārīndır seniñ (162/2)

Güller açmış dāğ-ı hicriñ s̄ine-i mecrūhuma
İşte bu cism-i nizārım lāle-zārīndır seniñ (162/3)

Reng-i elvān görünür s̄inede dāğ-ı hicriñ
Seyr it ey gonca-dehen ‘ayn-i gülistān gibi (216/6)

Âşığın yaralarına derman olacak tek şey sevgilinin dudaklarıdır. Ancak sevgili âşığın yanına yaklaşmasına izin vermediği için onun yaralarının iyileşmesi mümkün değildir. Vefasız sevgilinin bir gül kadar nazik bedenindeki dikenlerin elemi âşığın vücudunda yaralar açmaktadır. Âşık sevgiliye kavuşup dudaklarını öpmek hayali kurarken ciğeri gam ateşiyle yanmaktadır:

Yoğimiş sende vefā ey gül-i nāzik bedenim
H̄ār-ı zar-ı elemiñ kılmada yāre bu benim
Lebiñ emmek emelinde gezinürken dehenim
Nār-ı ğamla cigerim āh kebāb oldu benim
Ben şarāb istedim ey şūh kebāb istemedim (226/3)

Sevgilinin keskin bakışları âşığın sinesinde yüz bin yara açıp ciğerini parça parça etmiştir. Çaresiz kalan gönlün derdine badeden (dudak) başka bir çare yoktur. Âşığın arzusu sevgilinin şarap rengindeki dudaklarına kavuşmakken hasret ile ciğeri kebab olmaktadır:

Açdı t̄ir-i nigehiñ s̄ineme yüz biñ yāre
Ey kemān ebrū ciger olmada pāre pāre
Derdine çāre aramağda dil-i bī-çāre
Yoğimiş bādeden özge aña h̄içbir çāre
Ben şarāb istedim ey şūh kebāb istemedim (226/4)

Âşığın gönlü, bütün eziyetlerine katlandığı keman kaşlı sevgiliden ayrılmanın verdiği bir ok gibi keskin acıyla yaralıdır:

Çekerim çilesini āh o kemān ebrūnuñ
T̄ir-i hicrinden aniñ yārelerim var dilde (206/2)

Aşk okunun âşığın gönlünde açtığı yaralar gün geçtikçe çoğalmaktadır. Bu sebeple âşığın gözü bu yaraların tabibi olan keman kaşlı sevgiliyi gözlemektedir:

Ey kemān ebrū ṭabībim dīdeler gözler seni
Gün-be-gün artmakta dilde tīr-i ‘aşkıñ yāresi (211/2)

Âşık gam oku ile yaralıdır eğer sevgili onun derdini bilse lütuf merhemi ile yardım ederdi:

Benim ol dāğdār-ı tīg-ı gam kim derdimi bilseñ
İderdiñ merhem-i luṭfuñ ile imdād kâbildir (16/20)

4.4.3. Rakip (Ağyar)

Klasik Türk edebiyatında âşık ve sevgili dışındaki her şey rakiptir ve âşığın düşmanıdır. Rakip bazen âşık gibi sevgilinin güzelliğine meftun olan diğer kişilerken bazen de sevgilinin her zaman yanında olan dadısı, arkadaşları, dostları olabilir. Âşık için sevgili ile kavuşmalarına engel olan herkes ve her şey rakiptir.

Sevgilinin güle âşığın bülbüle benzetildiği gül bahçesinde rakip ise esmer ve kötü sesli oluşu sebebiyle kargaya benzetilmektedir. Âşığa göre rakibin sevgiliye olan aşkı gerçek değildir. O sadece âşığı taklit eder. Ancak kötü sesli oluşu ile bilinen bir karganın güzel sesli bülbüle denk olmasının mümkün olmadığı gibi rakibin de âşığa denk tutulması mümkün değildir. Bu sebeple çabası beyhudedir:

Yāre üftādeliği taḫlīd idermiş ağyār
Gülşen-i ‘aşqda mānend olamaz bülbüle zāğ (157/2)

Âşığın acı çekmesinin sebepleri genel olarak sevgiliden ayrı oluşu, ona yaklaşamaması, yaklaşıp da kaş, kirpik, gamze gibi güzellik unsurları ile gönlünün yaralanması gibi durumlardır. Ancak âşık için bunlardan daha acı olan durum sevgilisini kötü tabiatlı rakipler ile görmektir. Âşık bu acıyı yaşamaktansa sevgilinin hasreti ile ya da onun eziyetleri ile can vermeyi tercih etmektedir:

Bed-menīş ağyār ile dildārı görmekten ise
Ġamze-i hūn-riz ucundan ölmek ehvendir baña (90/3)

Yâri aġyâr ile görmekten ise ‘âşık-ı zâr
Şüphesiz yegdir aña eylemek⁶⁹ ĥasretle vefât (100/4)

Âşığın amacı rakibi sevgilinin gözünde itibarsızlaştırmaktır. Bu sebeple onu hep olumsuz sıfatlarla zikreder. Âşığın köpek olarak zikrettiği rakip, sevgiliyi yalanları ile kandırmaya çalışan alçak tabiatlı biridir. O, âşk ehli gibi sabırlı ve sadık değildir ve sevgili için türlü zorluğa göğüs geremez. Bu sebeple âşık sevgiliyi onun sözlerine kanmaması konusunda uyarır:

Uyma ol kelb raķıbiñ sözine kıl inşâf
Degil ‘aşk ehli sözünde olamaz şıdķ u sebât (100/5)

Sevgilinin köyü, mahallesi âşığın Kâbe’sidir. Müslümanların kutsal mabetlerine düşmanların girmesine izin vermediği gibi âşık da rakibin buraya girmesini istemez. Âşığın cenneti olan sevgilinin köyüne rakibin girmesi reva değildir:

Ka‘be-i kûyuña uğratma raķıbi recm it
Ne revâdır kim ola deyü sezâ-yı cennât (109/3)

Âşığı üzen şey aslında rakibin varlığı değildir. Sevgilinin kendisine değil ona ilgi göstermesidir. Rakip karşısında çaresiz kalan âşık ona olan gerçek olumsuz duygularını gizleyerek sevgiliye yakın olabilmek için onunla iyi geçinmeye çalışır:

Vuşlat-ı yâr için aġyâra müderâ lâzım
Ĥâtır-ı dost için hep zaĥmet-i düşmen çekerim⁷⁰ (174/3)

Şair; sevgilisinin nezdinde bir yabancı olduğu için Alah’ın kendisine yardım etmesini istediği aşığıdaki örnekte, yaşadığı bu çaresizlikten kurtulmak arzusuyla sevgilinin dostlarına dalkavukluk yaparak onların dostluğunu kazanmaya çalıştığını dile getirmektedir:

Meded Allâh baña kim yârime aġyâr oldum
Varup aġyâra tek-â-püy iderek yâr oldum
Gerçi bu derd ile hemrâhıma da yâr oldum
Ben de cân ile cihândan daĥı bîzâr oldum
Merĥamet eyle efenim hele nâçâr oldum
Şabri güç çâresi güç derde giriftâr oldum (221/1)

⁶⁹ Vezin kusuru var.

⁷⁰ Vezin kusuru var.

Şair, aşağıdaki beyitte ise sevgiliye ulaşmak için başkalarına müdara etmek yerine yazdığı şiirler ile hâlini sevgiliye anlattığını ifade etmektedir:

Hâlim eş‘âr ile iş‘âr iderem dildâra
Vaşl için şanma kim aġyâra müdârâ iderem (172/4)

Âşığın rakibe karşı olan düşmanlığı ve onu bu kadar önemsemesi sevgilinin ona gösterdiği ilgiden kaynaklanmaktadır. Âşık sevgilinin yanına yaklaşma fırsatı bulamazken rakibin sevgili ile sohbet etmesi onu helak etmektedir. Âşık, sevgilinin aşkı ile türlü dertler çekerken sevgilinin rakiple safa sürmesini istemez:

İltifâtı dâ‘imâ aġyâradır ol âfetiñ
Olmadı hasret-keş-i ‘uşşâkına aşlâ karîñ (10/21)

‘Uşşâkı helâk itmekdir elbet
Aġyârla hûbân itdikçe şöhet
Çekmek de ‘âşık biñ derd u miñnet
Raķîble şafâ eylesünler (244/2)

Şair, rakiplerin girmesinin yasak olduğu sadece sevgilinin ve âşıkların bulunduğu büyük bir bahçe hayali kurmaktadır. Rakibin ise sevgilinin kendisiyle değil de âşıkları ile bir arada olduğunu öğrenip acı çekmesini ister:

O meh ‘âşıklar ile hem ‘âzim-i bâġ olsun
Bizim ammâ o seg aġyâra yasaġ olsun⁷¹
Raķîbiñ kalbine bu derd işidüp dâġ olsun
Hânümân yandı ise dostlarım şaġ olsun
Didim ammâ ki figân germî-i ülfet yandı (232/2)

4.4.4. Gelenek Dışı Kullanımlar

Klasik Tük edebiyatı geleneğinde sevgili, âşık ve rakip tiplerinin çerçevesi çizilmiş kendilerine ait çok farklılık arz etmeyen özellikleri vardır. Bu gelenek içerisinde yetişen sanatçılar eserlerinde bu tipleri benzer özellikleri ile ele almaktadır. Sevgili; güzelliği, merhametsizliği, umursamazlığı ve âşiġa eziyet etmesi yönleri ile ele alınırken âşık; aşk ateşi ile yanıp kül olması, her fırsatta sevgiliye kavuşmanın yollarını araması, sevgilinin her türlü eziyetine rağmen onu sevmekten vazgeçmeyen sabırlı ve sadık olması yönleri ile ele

⁷¹ Vezin kusuru var.

alınmaktadır. Rakip ise sevgiliye âşık kadar gönülden bağlı olmadığı hâlde sürekli sevgilinin lütfuna mazhar olan, layık olmadığı hâlde hep onun yanında bulunan kötü tabiatlı biridir. *Nazmî Dîvânı*'nda bu tipler genel olarak geleneğe uygun bir şekilde ele alınmasına rağmen şair birkaç örnekte farklı tasavvurlar içerisinde işlemektedir. Bu örneklerde sevgili; âşığın aşkına karşılık verir, vefalı ve merhametlidir. Âşık sabırlı ve sadık olmayı bırakmış, sevgilinin gerçek yüzünü görerek ondan vazgeçmiştir.

Gazel nazım şekli ile yedi beyit olarak kaleme alınan 156 numaralı manzume âşığın sevgilisine yazdığı bir veda mektubudur. Âşık sevgilinin merhametsiz, vefasız, umursamaz tavırlarından bıkmıştır. Sevgilinin başkaları ile olan yakınlığını görüp aşkına karşılık bulamayacağını idrak etmiştir. Onun uğruna çile çektiği ve kendi hayatından vazgeçtiği için pişman olmuştur. Âşığın gönlü o kadar kırılmıştır ki sevgiliden ebediyete kadar vazgeçme konusunda kesin kararlıdır. Kendisine başka bir sevgili bulup bir daha o vefasız sevgili ile görüşmeyeceğini bildirirken sevgilinin de hasret acısı çekip pişman olmasını umut etmektedir:

[Fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilün]

Elvedâ^c ey bî-vefâ senden muhabbet elvedâ^c
Eyledim ben gayrı senden şimdi nefret elvedâ^c

Şimdi bildim ben senin ağıyāra yār olduğunu
Eyleme gayrı benimle daḥı şohbet elvedâ^c

Ben saña cānlar fedā itdigime şad ḥayf ḥayf
Añladım bildim seni ey bî-mürüvvet elvedâ^c

Nāmeñi almam lisāna ey vefāsız ba^cdezīn
Pek gücendim ben saña ey bî-ḥaḳīḳat elvedâ^c

Sen ki böyle bî-vefāsıñ gayrı itmez de nider
Ḳaḅḅı 'āşık olsa saña eyler elbet elvedâ^c

Saña 'āşık var ise ger baña dil-ber yok mıdır
Hāşılı itdim seniñle ḳaṭ^c-ı ülfet elvedâ^c

Nazmî yā şimden gerü ḳanda görürsüñ bilmezem
Ṭaş ile döḅ baḅrıñı çek yüz biñ⁷² ḥasret elvedâ^c (156)

⁷² Vezin kusuru var.

Ay yüzlü sevgili hem sayısız lütuf ve yardımda bulunan hem de âşıklarına vefalı ve başkalarına cefa etmeyi alışkanlık hâline getirmiş bir tabiata sahiptir:

‘Uşşâka vefâ ğayra cefâ ṭab‘îna mu‘tād
Ey meh bu kadar luṭf u ‘ināyet saña maḥşûş (150/2)

Nazmî'nin bir gül bahçesindeki açılmamış gonca gibi hoş olan Bağdatlı sevgilisi, âşığına lütufta bulunan vefalı bir güzeldir:

Bağdadlıdır ol gonca-i gülzâr-ı leṭâfet
Ol sevdiğim âfet
Luṭfına ider bendesin⁷³ her demde sezâ var
O şûḥ-ı vefâdâr (135/5)

Şuh tabiatlı sevgili, âşığın aşk ateşiyle yandığını görünce ona merhamet ederek yanan gönlünün ateşini söndürmek için lütufta bulunur:

Âteş-i ‘aşk ile ben yanmış idim niçe zamân
Merḥamet şuyını serpdî dil-i sūzânıma bir şûḥ (114/2)

Aşağıdaki örnekte ise âşık kavuşma meclisinde sevgiliyle dudak dudağa mutlu olduğunu rakiplerinin bilmesini ve kıskançlık ateşi ile sinelerinde yaralar açılmasını arzu etmektedir:

Leb-be-leb yâr ile hem-bezm-i vişâl oldığımı
Ṭab‘-ı ḥussâd işidüp sînesine açsun dâğ (157/5)

4.5. Tabiat

4.5.1. Kozmik Alem

4.5.1.1. Felek

Anstronomi terimi olarak “yıldızların döndüğü yer” şeklinde tanımlanan felek; sözlüklerde “gökyüzü, dünya, devran, kadere hakim olduğuna inanılan güç, talih, baht” olarak açıklanmaktadır (Ayverdi, 2011: 374; Canım, 2021: 436).

Nazmî Dîvânı’nda gök, gökyüzü ve gökkubbeyi ifade eden felek kelimesi ile beraber çarh, asuman, sema, sipihr, gerdun vb. tabirler de yer almaktadır. Felek; dünya, devran, zaman, âlem, talih, baht gibi geniş ve mecazi bir anlam dünyasına sahiptir.

⁷³ Vezin kusuru var.

Nazmî Dîvânı 'nda felek mefhumu hem dünyanın dönüşü ve bu dönüşle geçen zaman hem de kader ve baht kavramlarına karşılık gelmektedir. Felek, dünya ve zaman anlamlarında acımasız ve zalimdir. Nazmî, feleğin eziyeti yüzünden şairlik kabiliyetini tam olarak gösterememiş ve Sultan Abdülaziz'e layık olduğu övgüyü sunmaktan aciz kalmıştır:

Pâdişâhım böyle mi vaşf eyler idim şâniñi
Olmasam renc-i felekden zâr u giryân ü hâzîn (10/14)

Şaire göre eğri yüzlü felek, tabiatı gereği irfan sahiplerine karşı hep olumsuz bir tutum içindedir. Bu sebeple ondan bir lütuf beklemek boşunadır. Onun az da olsa bir lütfü varsa onu da cahillere bahşeder, ariflere rağbet etmez:

Nazmîyâ tavr-ı felek 'aksinedir 'irfâna
Tab'ı-ı kec-rûdan ise ma'lab-ı in'âm 'abeş (108/5)

Varsa lu'fı yine az çok câhile eyler felek
'Ârife bir kerre rağbet itdigin gördüñ mi hîç (112/5)

Nazmî'nin feleğe karşı tutumu olumsuzdur. Eserde felek, şikâyet edilen bir unsur olarak karşımıza çıkmaktadır. O, insanı derde sürükleyen, sözüne güven olmayan, aldatan, aç gözlü ve hilecidir:

Kendi kıanburına bir çâre iderdi bulsa
Ho'kka-ı devr-i felekde ne gezer derde 'ilâç (111/4)

Heft-iklimi yedi toymadı gitdi kıarnı
Ne umarsın o felekden gözi senden anıñ aç (111/5)

4.5.1.2. Ay ve Güneş

Klasik Türk şiirinde “meh, mah ve kamer” kelimeleriyle ifade edilen ay, ışık kaynağıdır. Onun ışığının kaynağı güneş gibi ateş değil nurdur. O, parlak nuru ile güzeldir ve gecenin güzelliği onunla kaimdir. Âşık için ay, nurlu yüzüyle sevgiliden bir başkası değildir (Pala, 2016: 42). Sevgilinin yüzü, yuvarlak şekli, parlaklığı ve güzelliği yönleriyle aya benzetilmektedir.

Klasik Türk şiirinde “âfitab, hurşid, mihr ve şems” kelimeleriyle ifade edilen güneş, ışığı, parlaklığı, ısısı ve dünyanın enerji kaynağı olma yönleriyle ele alınmaktadır (Pala, 2016:

176). Güneş mefhumu bütün bu vasıflarıyla sevgilinin ya da memduhun yüzü için bir teşbih unsuru olarak zikredilmektedir (Canım, 2021: 447).

Nazmî Dîvânı'nda birçok örnekte ay ve güneş birlikte zikredilmektedir. Şair doğum vesilesi ile yazdığı tarihlerde doğan bebeğin güzelliğini tarif edebilmek için ay ve güneşi kıyas unsuru olarak kullanmaktadır.

Şair, Niyazi Efendi'nin oğlu Mehmet Kazım'ın doğumu için yazdığı tarihte “Allah'ın Niyazi Bey'e lütuf nurundan bir evlat bahşettiğini ve gündüzleri güneşin geceleri ise ayın bu doğan çocuğun güzel yüzüne imrendiğini” ifade etmektedir:

Ḥudā envār-ı luṭfundan aña baḥş itdi bir evlād
Güneş ğıbṭa ider her gün cemāline kamer her şeb (75/3)

Şair Yüzbaşı Eşref Efendi'nin oğlu Mehmet Faik'in doğumu için yazdığı tarihte ise “Allah'ın Eşref Efendi'ye bir evlat ihsan ettiğini ve doğan bebeğin gündüzleri güneşi geceleri ise ayı kıskandıracak bir güzelliğe sahip olduğunu” ifade etmektedir:

Bir evlād eyledi iḥsān aña Ḥallāk-ı zü'l-iḥsān
Ki reşk eyler cemāline şems her gün kamer her şeb⁷⁴ (253/3)

Âşığın meftun olduğu sevgili hem cihanı süsleyen bir güneş hem de ay kadar güzel ve parlaktır:

Şanki bilmez misiñ üftādeyim ey māh saña
Bu teğāfül nedir ey mihr-i cihān söyle baña (96/1)

Sevgili, güzelliği ile güneş ve aya eştir. Bu sebeple onlar sevgilinin anne ve babası ya da kız ve erkek kardeşleridir:

İki māh olsa eger biri odur biri budur
Dir isem bedr-i felek belki anıñ dāderidir (130/2)

Gerçi bir māh ile bir meh-rū felekde mevcūd
Yoksa ḥūrşīd mi disem ol güzeliñ ḥvāheridir (130/3)

Kaṅğı burcdan ‘acebā toğdı o necm-i envār
Var ise māh pederi mihr ü cihān māderidir (130/4)

⁷⁴ Vezin kusuru var.

Şair bir örnekte ise insanoğlunun ay ve güneşi ayna yapıp kendi özünü seyredip gece ile gündüzün farkına varması gerektiğini ifade etmektedir:

Mihr ü mähı kendüne mir'ât idüp seyr it özüñ
Mişl-i huffâş olma fark it gice ile gündüzüñ (163/1)

4.5.1.3. Yıldızlar

Yıldız, lügat kitaplarında “Işıklı ve sabit bir nokta hâlinde görülen gök cisimlerinden her biri” mecaz anlam olarak da “şans, talih” vb. şeklinde açıklanmaktadır. “*Nazmî Dîvânı*’nda yıldız (2) dışında bu anlama gelen ahter (10), kevkeb (5), necm (6), sitare (1), kelimeleri de kullanılmaktadır.

Nazmî’ye göre; “Gökyüzünde sayısız yıldız olduğu gibi ay yüzlü sevgiliye de kendisi dışında âşık olan birçok kişi vardır”. Şair bu örnekte yıldız kelimesini miktar ifadesi olarak kullanmıştır:

Belki yıldız kadar ‘âşıkları vardur o mehiñ
Yalñız ben degilim ol güzeliñ müştâkı (220/3)

Nazmî’nin çektiği ahlar öyle uzun ve yakıcıdır ki yükselip gökyüzünü parçalar ve yıldızların yere saçılmasına sebep olur:

Medd-i âhım her kaçan kim dâmen-i çarha irer
Dökilür yere sipihriñ encüm ü sitâresi (5/2-4)

Süreyya

Süreyya; Türkçede “Ülker”, Farsçada “Pervin” olarak bilinen kuzey yarım kürede bir yıldız kümesine verilen isimdir (Canım, 2021: 447).

Eserde bu yıldız bir kez zikredilmektedir. Şair doğum vesilesi ile yazdığı bir tarihte Kol Ağası Memiş Ağa’nın yeni doğan evladının güzellikte bir eşini süreyya yıldızının dahi görmediğini ifade etmektedir:

Çol Ağası Memiş Ağa’ya ihsân itdi bir evlâd
Felekde mişlini görmüş degil çeşm-i süreyyâniñ (51/2)

Zuhal

Keyvan ismi ile de bilinen Zuhal, Satürn gezegeninin adıdır. Eski astrolojik inanç sisteminde zuhal yıldızı büyük uğursuzluk (nahs-ı ekber) olarak kabul edilir. Zuhal yıldızının tesirinde doğanların cahil, yalancı, pinti gibi kötü tabiatlı kimseler olduklarına inanılmaktadır. (Canım, 2021:453; Pala, 2016: 494).

Dîvân'da bu yıldız nahs-ı ekber ve zuhal isimleri ile bir örnekte birer kez zikredilmektedir. Şair, kötü talihli oluşunu ifade ederken bu yıldızın etkisinde olduğunu dile getirmektedir:

Naḥs-ı ekber mi nedir kevkeb-i baḥtım bilemem
Ḥükümünü mişl-i Zuḥal itmede dâ'im icrâ (11/3)

Zühre

Zühre; Çobanyıldızı ve Nahid olarak da bilinen Venüs gezegeninin adıdır. Zühre yıldızının tesirinde doğanların güzel, zarif, sanatkâr ve zeki kimseler olduklarına inanılmaktadır. Bu yıldız klasik Türk edebiyatına Harut ve Marut isimli iki meleğin yeryüzüne gönderilme efsanesi ile girmiştir. Çok güzel ve fattan bir kadın olarak tasvir edilen Zühre, bu iki meleği baştan çıkarıp onlardan sihir yapmayı ve ism-i azam duasını öğrenerek göğe yükselir. Göğün üçüncü katına kadar yükselen Zühre, Allah tarafından cezalandırılarak bir yıldıza (gezegen) dönüştürülür. Zühre, ayrıca musikîye olan üstün kabiliyeti sebebiyle feleğin çalgıcısı olarak da bilinmektedir (Canım, 2021:453; Pala, 2016: 494).

Dîvân'da Zühre yıldızı beş kez zikredilmektedir. Şair bu yıldızı sahip olduğu üstün musikî yeteneği ile ele almaktadır. O; doğum vesilesi ile yazılan tarihlerde yeni doğan bebeklere, güzel sesi ile ninniler söyleyen bir sûtanne olarak tasvir edilmektedir:

Büyüsün mehd-i nâz içre şafâ-yı bâl ile gülsün
Terennüm-ḥvân olur elbet aña zühre olup dâye (14/9)

Egerçi mehd-i nâz içre nücūma nâz ider ise
Yeri vardır terennüm-ḥvân olur elbet aña Zühre (58/4)

Reşk ider görse Zeliḥâ-yı zamâne ḥüsnüni
Zühre elbet dâyeliikle iftiḥâr eyler aña (78/5)

Dâ'imâ efkâr-ı nârı ta'lîm eyler 'aşk ile
Ḥüb şadâsı Zühre'ye bir armağân-ı müsîkâr (129/2)

Zühre bir örnekte ise sevgilinin güzellik unsurlarından olan “hâl” için bir teşbih unsuru olarak ele alınmaktadır. Şaire göre yeni ay (hilal) sevgilinin kaş, Zühre yıldızı beni ve güneş doğarken gökyüzünde oluşan kızılık ise al yanaklarıdır. Sevgilinin yüzü güneştir. Gece olduğunda güneşin ortadan kaybolduğu gibi siyah saçlarının yüzünü örtmesi de sevgilinin güzelliğinin görülmesini engellemektedir:

Mâh-ı nev-âsâ o meh kâş-ı hilâliñ gösterir
Zühre şerm eyler nedem rûyında hâlîñ gösterir
Şubh-ı maşrık şanma kim ruhsâr-ı alın gösterir
Gün gibi ol mihr-i pür-enver cemâlin gösterir
Çün gelür gîsü-yı şeb-rengi zevâlin gösterir (233/1)

4.5.1.4. Burç

Yıldızların ait oldukları burçta buldukları zaman “şeref” veya “vakt-i şeref” olarak adlandırılır. Çeşitli beyit ya da mısralarda türlü vesilelerle birçok kez tekrar edilen bir unsur olan “eşref-i saat” mefhumu buradan doğmuştur. Şairler, bu mefhumu genellikle sevgilisini gördüğü, ona kavuştuğu, ondan haber aldığı anı bildirmek için kullanmaktadırlar (Uzun, 1992: 424-426).

Müneccimler yıldızlara bakarak onların buldukları konumları haritalandırıp bir kimsenin talihi ve geleceği hakkında değerlendirmeler yapmakta ve geleceği ile ilgili bilgiler vermektedir. Şaire göre müneccimler bir kimsenin sıkıntıdan kurtulup huzura eriştiği zaman hakkında bir yıldız haritası yapmamışlardır:

Müneccimler buña bir zâyiçe hîç yazmamışlardır
‘Aceb kanķı burüc içre var eşref sâ‘at-i râhat (309/11)

4.5.2. Bitkiler

Klasik Türk edebiyatında bitkiler; şekil, renk, tat gibi kendilerine has özellikleri ile başta sevgili olmak üzere peygamberler ya da devrin önemli kişileri için teşbih unsurları olmuş ve çeşitli tasavvurlar oluşturulmuştur.

4.5.2.1. Ağaçlar

Dîvân’da ağaç mefhumu “şecer (7), dıraht (5), nahıl (3), fidan (1) ve nihâl (10)” kelimeleri ile yer almaktadır. Genel olarak ağaç mefhumu maddi âlem olan dünya için tasavvufi bağlamda yer almaktadır.

Nazmî'ye göre dünya dedikleri bu âlem bir ağaçtır ve onun meyvesi de âlemin özü olan insanoğludur. Eğer insanoğlu yaratılmasaydı dünya meyvesi olmayan boş bir ağaç olurdu. Şair bu anlama gelecek benzer beyitleri doğum vesilesi ile yazdığı tarihlerde tekrarlamaktadır:

Bu 'âlem bir şecerdir kim aña mîve olup âdem
Bütün âdemden 'âlem bulmada gündengüne mâye (14/2)

Ger âdem olmasa 'âlem şemersiz bir şecerdir çün
Ne hâşıldır şemersiz bir şecerden bâğ-ı dünyâya (14/3)

Cihân didikleri şol bir şecerdir mîvesi âdem
Demâdem 'âlem âdemden bulur günden güne mâye (72/2)

Egerçi olmasa âdem şemersiz bir şecerdir kevn
Ne hâşıldır dıraht-ı bî-şemerden bâğ-ı dünyâya (72/3)

Bir dıraht -ı bî-şemerde nev-nihâl-i 'ömrümüz
Mîve virdi tâzelendi bâğ-ı dil vîrânemiz (67/3)

Şair, dünya denilen bu bağda arzu ettiği şeylere ulaşamazsa eğer gece gündüz keder içinde olacağını ifade etmektedir:

Hüzn ile ben ağlarım şâm u seher bu bâğda
Nahl-ı ümîdim eger kim olmaz ise mîvedâr (307/23)

Nazmî, dünya denilen bu bahçede sevgilisine kavuşamadığı için eziyet çeken bülbül gibidir. Çünkü tıpkı bülbülün sevgilisine kavuşmasının imkansız olduğu gibi onun da bu bahçede arzu ettiği şeylerin gerçek olabilmesine dair ümit olabilecek bir fidan yeşermemektedir:

Gülşen-i dehriñ olup bülbül-i miñnet-zedesi
Açmadı gonca-i makşûdumı bir tâze nihâl (308/4)

Servi

Servi ağacı Klasik Türk edebiyatında sevgilinin boyu için kullanılan en önemli teşbih unsurudur. Sevgilinin boyu ve yürüyüşü ile ilgili tasavvurlar içinde sıkça zikredilmektedir:

Bir devāsız derde dūçār oldı kim bī-çāre vāh
Serv-i kıaddiñ hāke şaldı āh çarh-ı pür-sitem (25/2)

Nazmî, Mansur gibi idam edilecek olsa hatta kıyamet dahi kopsa servi boylu sevgilisine olan aşkından vazgeçmez:

Manşūr gibi ger itse felek baña siyāset
Ey sevdiğim āffet
Dönmem yine ‘aşkıñdan eger kıpsa kıyāmet
Ey servi-i kāmēt (102/1)

Aşağıdaki beyitte fidan mefhumu sevgili için bir teşbih unsuru olarak zikredilmektedir. Şair; bağdaki taze fidanlar gibi ince, uzun boylu, zarif güzellerin naz ile salınarak yürüdüğünü gördüğü vakit nevrüz gününün geldiğini anlamaktadır:

Dil-rübālar seyr-i bāğ eyler hırām-ı nāz ile
Bağ gözüm serv-i nihāle rüz-ı nevrūzduz bugün (196/3)

Çınar

Çınar ağacı, servi ağacı gibi düzgün ve uzun olması hasebiyle sevgilinin boyu için kullanılmaktadır:

Nev hırāmānını seyr eyleyin ol serv-endāmıñ⁷⁵
Āteşe döndi cigerler tutuşup ‘ayn-ı çınār (310/36)

Tuba

Tuba, cennette kökü yukarıda, dalları aşağıda olan ve bütün cennete gölge saldığına inanılan büyük ağacın adıdır. Eserde bir beyitte geçmektedir.

Tuba ağacı sevgilinin uzun boyu için kullanılan bir teşbih unsurudur. Âşık sevgilinin güzelliğinin cennetindeki boyunun hayranıdır. Onun asıl maksadı Tuba ağacı değil sevgilisinin boyuna kavuşabilmektir:

Cennet-i hüsnüñde cānā kıaddiniñ hayrānıyım
Kāmēt-i vaşlıñdır ancak baña Tūbā’dan ğaraz (151/6)

⁷⁵ Vezin kusuru var.

4.5.2.2. Çiçekler

Gonca

Gonca, gülün açılmamış hâli olması sebebiyle Klasik Türk edebiyatında gül ile birlikte en çok kullanılan çiçektir. Açılmamış olması, rengi ve şekli itibarıyla sevgilinin kendisi, ağzı ve dudağı için teşbih unsuru olarak zikredilmektedir. Goncanın gülmesi, onun açılıp gül hâline gelmesi anlamına gelmektedir. Kapalı olduğunda ise içinde sırlar saklayan bir gülün sembolü olarak zikredilmektedir. *Dîvân*'da genel olarak gonca; gül, gülşen, bağ, dehen, leb, fem, eşk ve rana kelimeleri ile birlikte zikredilmektedir.

Âşığın gönlü, gonca sevgili için her sabah aşk nameleri söyleyen bir bülbül gibidir. Gözyaşları ise sevgilinin güzelliğinin gül bahçesini sulayan bir nehirdir:

Her seher ey gonca gönlüm çü hezârîndir seniñ
Gülşen-i hüsnünde eşkim cüybârîndir seniñ (162/1)

Gonca, ilkbahar yağmurları ile etrafındaki yaprakları yırtarak açılır ve gül olur. Şair bu hadiseyi ayrılık gözyaşlarıyla suladığı gonca ağızlı sevgilinin âşığın sinisini parçalayarak yaralar açması şeklinde ifade etmektedir:

Sînem üzre şerha şerha dâğlar ey gonca-fem
Eşk-i firkatle açılmış nev-bahârîndir seniñ (162/2)

Aşağıdaki beyitte şair gonca gibi kırmızı ve açılmamış ağızlı sevgilisine seslenerek güzellik ve zerafet sahibi olma özellikleri ile âşıkları kendisine çektiğini ifade etmektedir:

Ey gonca-dehen hüsn ü nezâket saña maḥşûş
‘Aşk ehlini celb itmek ey âfet saña maḥşûş (150/1)

Âşıklar, gonca ağızlı sevgilinin gül yüzünü gördüklerinde bülbül gibi feryat etmektedirler:

Gül-i ruḥsârîñi ey gonca-fem gördükde ‘uşşâķıñ
İderler her biri bülbül gibi feryâd kâbildir (16/24)

Yağmur damlalarının bahçeye tazelik, ferahlık vermesi gibi âşığın gözyaşları da gonca ağızlı sevgiliye mutluluk vermektedir:

Ağlasam ben güler ol gonca dehen ḥazḥ eyler
Bâğa revnaķ virir elbette nüzül-i reşehât (100/3)

Nazmî'ye sevdiceğim cevri ü cefâ itseñ de
Yine ey gonca dehen medhiñi ra'cânâ iderem (172/5)

Ayrıca goncanın açılması kişinin arzu ettiği şeylere ulaşması sebebiyle de beyitlerde yer almaktadır. Rüzgar (zaman) âşğın arzu ettiği şeylerin gerçek olmasına izin vermezse âşık, kıyamet gününe kadar bülbül gibi feryat edecektir:

Haşre dek bülbül gibi feryâd ü efğân eylerim
Gonca-i maşşudu mı ger açmaz ise rüzgâr (307/24)

Nazmî, bir beyitte mutluluğunu anlatmak için goncaya benzettiği tabiatının Allah'ın ihsan rüzgarı ile açılıp gönlünün baştan başa gül bahçesine döndüğünü ifade etmektedir:

Açıldı gonca-i tab'ım nesîm-i luţf-ı Mevlâ'dan
Göñül iklîmi ser-tâ-ser mişâl-i gülsitân oldu (320/5)

Gül

Gül, Klasik Türk edebiyatında en çok yer alan çiçeklerdendir. Sevgilinin güzel yüzü gül bahçesine, yanağı da rengi sebebiyle güle benzetilmektedir. Gül; renk, koku ve şekil özellikleri ile çiçeklerin en güzeli olarak değerlendirilmektedir.

Gül ile bülbül şairlerin aşk konulu manzumelerinde adını en çok zikrettikleri ikilidir. Gül; rengi, kokusu, nazlı oluşu ve çok çabuk incinmesi gibi özellikleri itibarıyla sevgilinin sembolüdür. Bülbül ise gül bahçesinde gülün etrafından hiç ayrılmayan, aşk nameleri söyleyen, sevdiğine kavuşamadığı için feryat eden, hatta güle yaklaştırmaya çalıştığında dikeninin bağırını deldiği için akan kanı ile güle al rengini veren âşğın sembolüdür.

Dünya denilen bu gülşende bazıları açılan güller gibi mesut iken bazıları da feryat eden bülbüller gibi ağlamaktadır:

Güler gül bülbül ağlar bāğbān hayretde kalmışdır
Bu gülşende 'aceb mi olmasa cem'iyet-i rāhat (309/7)

Şair, Mehmet Rüştü Paşa için yazdığı kasidede onun devrinde herkesin mesut ve huzurlu olduğunu anlatmak için kavuşmalarının imkansız olduğu bilinen sevgili ile âşğın kavuştuklarını ve rakiplerin onları ayırmak için fırsat bulamadığını gül ve bülbül üzerinden izah etmektedir:

Gül ü bülbül idiyor yüz yüze hep nāz u niyāz
Fitnelik itmege fırsat bulamaz hīç aġyār (310/6)

Sevgilinin güzelliğinin gül bahçesinde ona âşık olan pek çok âşık vardır. Ancak bu âşıklar arasında en sadık olanı Nazmî'dir. Kimse ona rakip olamaz:

Gülşen-i hüsnuñüñ ey gül niçe şeydāları var
Līk **Nazmī** gibi bir 'âşık-ı şādık göremem (184/5)

Gül, kırmızı rengi sebebiyle sevgilinin yanağına benzetildiği gibi şaraba da benzetilmektedir. Yanağı gül renginde olan sevgili, mahremiyet sarayına hoşluk ve naziklik getiren şarap gibidir:

Gül gibi ruhsār-ı alım dilde cānānım benim
Mahrem-i hālvat-serāya hoş nezāketdir şarāb (98/7)

Nazmî, tersane kâtiplerinden İbrahim Efendi'nin oğlunun doğumu vesilesi ile yazdığı tarihte Cafer-i Sadık Efendi'nin dünyaya gelmesini gül bahçesinde taze bir gülün açması ve etrafına güzel kokular saçması ile ifade etmektedir:

Gülşen-i himmet-i merdānda bitüp tāze fidān
Bāġ-ı İbrāhim Efendide açıldı gül-rū (32/1)

Henüz üşküfte olup bāġ-ı keremden geldi
Virdi gülzār-ı fenā içre o gül goncası bū (32/2)

Gül bahçesinde güllerin açması baharın habercisidir. Canlılık, mutluluk ve neşe getirir. Şair aşağıdaki örneklerde mutlu ve sevinçli olmasını istediği kimselere dua ederken gül metaforunu kullanmaktadır:

İde ol Hāzret-i Mevlā mu'ammer vālideynile
Cihānda eylesün ol nāzenīni gül gibi hāndān (52/4)

Edhem Efendi şād olsun her an bir duġter itdi Hāķ aña ihsān
Dā'imā olsun gül gibi hāndān şükr itsün luṭf-ı Yezdān'a (30/2)

Gülnār

Gülnar, narçiçeği anlamına gelmektedir (Ayverdi, 2011: 444). Kırmızının parlak ve biraz açık bir tonuna sahip bu çiçek manzumelerde yaygın kullanılan bir çiçek değildir. *Dîvân*'da bir kez zikredilen narçiçeği, rengi dolayısı ile sevgilinin dudakları için bir teşbih unsuru olarak kullanılmaktadır.

Âşık sevgilinin narçiçeği gibi olan dudaklarını gördüğü zaman cennet meyvelerini aklına dahi getirmez:

Yād eylemezem mīvesine bāğ-ı behiştîñ
Her çendi ki ol lebleri gülnārı görünce (201/3)

Lale

Dîvân'da en çok adı zikredilen çiçeklerden biri de laledir. Lale kırmızı rengi ile sevgilinin yüzü ya da yanağına, ortasındaki siyah renk dolayısıyla da âşğın aşk ateşi ile yanan bedeninde ya da gönlünde açılan yaralara teşbih unsuru olarak zikredilmektedir.

Âşğın yara dolu bedeni lale bahçesine dönmüştür. Sevgili bahçe görmek isterse âşğının bedenine bakması yeterlidir:

Bāğa meyliñ var ise gel sevdigim eyle nazar
Cism-i pür-dāğım gibi bir lāle-zār olmaz saña (93/2)

Âşğın yaralı gönlünde ayrılık yaraları güller gibi açılmıştır. Onun zayıf bedeni sevgilisinin lale bahçesidir:

Güller açmış dāğ-ı hicriñ sīne-i mecrūhuma
İşte bu cism-i nizārım lāle-zārıñdır seniñ (162/3)

Baharın habercisi olan nevruz günü geldiğinde baharın şahı bahçeye yeşil bir çadır kurar ve her yerde taze laleler açar:

Sebz-ḥayme kırdı bāğa çün bugün şāh-ı bahār
Bāğlar açdı tāze lāle rüz-ı nevrūzdur bugün (196/2)

Âşğın sinesi sevgilinin keskin bakışları ile parça parca olmuştur. Bu yaraların kabuk bağlaması ile oluşan siyahlık ise âşğın tertemiz olan sinesinin lale bahçesi gibi görünmesine sebep olmuştur:

Tîğ-ı ğamzeñ şöyle kıldı şerha şerha sīnemi
Lāle-zāra döndürüp bu sīne-i bī-kīnemi (217/1)

Aşağıdaki örnekte ise lale kırmızı rengi dolayısı ile sevgilinin yanağı için zikredilmektedir:

Nazmīyā hasta idim derd u ğam-ı dildārdan
Bu gice maḥfī bulup yāri hele aġyārdan
Çok teşekkī eyledim ḥāl-i dil-i āzārdan
Nūş idüp cām-ı şafāyı lāle-yi ruḥsārdan
Ḥālīmi taşvīre **Ca'fer** kimse Bihzād olmamış (231/5)

Nergis

Nergis çiçeği ile ilgili Batı mitolojisinde iki farklı efsane anlatılmaktadır. Birinci efsaneye göre Narsis, çok güzel ama aşktan anlamayan bir genç olduğu için kendisine âşık olan ve aşk acısı ile perişan olan kızların şikâyeti üzerine tanrılar tarafından cezalandırılmıştır. Narsis, birgün dere kenarında su içerken gördüğü kendi aksine hayran olur ve bu güzelliğe kavuşabilmek için suya atlayınca boğularak ölür. Narsis'in vücudu çürüdükten sonra yerinde göze benzeyen bir çiçek yetişir. Bu çiçek dere kenarına gelen güzellere hayran hayran bakar. İkinci efsane de ise Narsis, bir peri ile ırmağın oğludur. İnsanlar ve periler ona âşıktır. Şark mitolojisinde ise Nergis ile Gül arasında bir aşk yaşandığına inanılmaktadır. Nergis göz şeklinde bir çiçek hâline getirilmiş ve kıyamet gününe kadar sevgilisine hayran hayran bakıp acı çekmeye mahkum edilmiştir (Pala, 2016:356).

Klasik Türk edebiyatında nergis ile göz arasında çok yakın bir bağ vardır. Sevgilinin şehla ve baygın bakan gözü için teşbih unsuru olarak kullanılmaktadır. *Dîvân*'da nergis çiçeği bir beyitte göz ile birlikte zikredilmektedir:

Nergis-i çeşm ile ğonca-i femin seyr idicek
Lālelerveş aña qarşu boyun egdi sünbül (34/2)

Semen

Yasemin (semen) çiçeği klasik Türk edebiyatında rengi ve kokusu itibarıyla ele alınmaktadır. *Dîvân*'da bir kez zikredilen bu çiçek sevgilinin saçının kokusunu nitelendirmek için kullanılmaktadır:

Ne zamānda gelür eyvāh o hūb-rū yerine
Bāğ-ı ruhsārda sūnbül bite gīsū yerine
Şimdi yeller esiyor zūlf-i semen-bū yerine
Āh-ı āşık uzayor kākül-i dil-cū yerine
Çurusun elleri miḳrāzı aña göstereniñ
Sevdiğim perçemini ‘ömri kısalsun keseniñ (224/4)

Sümbül

Sümbül çiçeği klasik Türk edebiyatında siyah rengi, güzel kokusu ve kıvrımlı şekli itibarıyla sevgilinin saçını için kullanılan teşbih unsurlarından biridir. Şair ise bu çiçeği sadece şekil yönü ile ele almaktadır. Saç ve sümbül dağınık ve kıvrımlı olmaları bakımından birbirine benzemektedir. Nazmî’ye göre sümbül çiçeğinin şeklinin kıvrımlı oluşu sevgilinin kakülünü görüp ona özenmesi ile ilgilidir:

Güller kızarır şermile ruhsārını görse
Sümbül ham olur kākül-i dildārı görünce (201/4)

Rūyına gülgonca ham kākülüne sūnbül direm
Āh kim sevdā-yı zūlf ile perīşāndır göñül (168/3)

Luṭf itmez imiş bülbül-i şūrīdeye ol gül
Ol kākül-i sūnbül
Bildim ne çiçek olduğımı şimdi inandım
Bende buña ḳandım (185/6)

Har

Klasik Türk edebiyatında gonca, sevgiliyi temsil ederken etrafındaki dikenler de âşığın sevgiliye ulaşmasını engelleyen rakipleri temsil etmektedir. *Dîvân*’da har ismi üç örnekte zikredilmektedir.

Âşık ile sevgilinin arasını bozmaya onlara engel olmaya çalışan rakiplerin çabaları boşunadır. Çünkü artık kavuşma zamanı gelmiştir:

Şimdi ülfet demidir firḳate ruḫşat yokdur
Dāmen-i ḡoncayı beyhūde tutar berīḳ hār (310/5)

Âşık, sevgilinin saçını koklamak için yanına yaklaşamazken har tabiatlı rakip hep onun yakınındadır:

Kākülũñ ŧem itmege hĩç virmediñ ruħŧat baña
Neyleyim kim gice gündüz hem-demiñ bir niçe ħār (70/4)

Âlem dedikleri bu gül bahçesi içinde gül yanaklı sevgili yoksa âŧıĝın gözünde orası
gül bahçesi deĝil dikenliktir:

Çeŧmime gülzār-ı ‘âlem ħār olur sensiz benim
Gül-ruħuñsuz gülsitānı neyleyim ey gül-‘izār (307/25)

Berg

Klasik Türk edebiyatında yaprak özellikle gül yapraĝı çok sık zikredilen kelimeler
arasındadır. Yaprak rüzgarda titremesi ve savrulması yönleri ile ayrılık rüzgarı karşısında
sürüklenen âŧıĝa benzetilmektedir. Sonbahar geldiğinde sararan yapraklar ise âŧıĝın aşk
yüzünden sararıp solan yüzünü temsil etmektedir. Berg-i gül tabiri sevgilinin yanaĝı ve yüzü
için kullanılmaktadır. Berg ü bar tabiri ise yaprak ve meyve için kullanılmaktadır.

Nazmî, berg-i gül tabirini sevgilinin yanaĝı ve yüzü için deĝil kakülü için kullanmayı
tercih etmiştir. Nazmî’ye göre kakül; sevgilinin gül yüzünün süsü, onun gonca yanakları
üstüne açılmış bir gül yapraĝı ve yeŧil bir sümbüldür. Âŧıĝın gönlü sevgilinin sümbül saçının
ve gül yanaklarının bülbüldür. ŧair, sevgilinin güzelliĝinin kaynaĝı olan kakülünü kesenin
ellerinin kurumasını ve ömrünün kısılmasını istemektedir:

Gül-i ruħsārıña zillet viren ol kākül idi
Kākülũñ ĝonca ruħuñ üstüne berg-i gül idi
Berg-i gül sāde degil sebzece bir sünbül idi
Sünbül-i zülfüñe gül rüyuña dil bülbül idi
Ķurusun elleri miķrāzı aña göstereniñ
Sevdiğim perçemini ‘ömri kısalsun keseniñ(224/3)

Sonbaharda yaprakların kuruyup gitmesi gibi sevgilinin güzelliĝinin yaprakları olan
kakülü de yok olup gitmiştir. Sevgilinin kakülsüz yüzü âŧıĝı kendisine hayran etmeye yetecek
kadar güzel olsa da âŧık yine de sevgilisinin kakülünü kesenlere beddua etmekten geri
durmamaktadır:

Berg-i ħüsniñ bulup eyvāh bu demlerde ħazān
Sāde ruħsārıña ħaldım hele ŧimdi ħayrān
Nazmīyā çāre nedir olmadan özge giryān
Māṭla^ç-ı **Ħākī**’ye bāri ideyim vird-i zebān

Ķurusun elleri miĳrāzı aña göstereniñ
Sevdiğim perçemini ‘mri kısalsun keseniñ (224/7)

Şaire göre dünya denilen bu bağı, içindeki her goncanın açılıp gl olmasına fırsat vermeden onların sararıp gitmesine sebep olması gibi değişmeyen bir adeti vardır:

Mdāyim ‘ādet-i ma‘ddidir bu bāğı dnyāniñ
Gl açmazdan bulur berg-i ĳazān her goncası nāgāh (259/1)

4.5.2.3 Meyveler

Dvān'da genel olarak meyve mefhumu miĳve (12) ve Őemer (7) kelimeleri ile dünya denilen bu ālemin özünü oluşturan insanoğlunu ifade etmek için kullanılmaktadır. Dünya denilen bu ālem insanoğlunun varlığı ile bir değer kazanmaktadır. Şair daha çok doğum vesilesi ile kaleme aldığı tarihlerde bu mefhumu ele almaktadır.

Dünya bahçesi insanoğlu ile güzellik, neşe ve mutluluk bulur. İnsanoğlunun gönül bahçesinde yetişen meyveler ile dünya canlanır ve gelişir:

Ādemle bulur bāę-ı cihān neşe-nmāyı
Her ĳsn  edāyı
Hep miĳve-i bāę-ı dil-i ādem ile dünyā
Olmağdadur iĳyā (54/2)

İnsanoğlu, dünya bahçesindeki bir ağağtır evlatları ise meyveleridir. Bir ocuğun dünyaya gelmesi birçok kişiye sevindiren bir hadisedir:

Bāę-ı dehre bir Şecerdir ādem evlādı Őemer
Her Şemerden biñ Şecer bulmağdadır neşe-nümā (65/2)

Şair aşağıdaki beyitlerde Mısır Valisi'nin oğlu Mehmet Tevfik Paşa'yı lütuf bahçesinin meyve veren ağağı olarak ifade etmektedir. Ayrıca bu ālem var oldukça kıyamet gününe kadar Paşa'nın ömür ağacının kendi arzusu doğrultusunda meyve vermesini temenni etmektedir:

Bārekallāh ey gül-i gülzār-ı mihr-i ‘āĳifet
Sensin ol bāę-ı mürüvvet içre naĳl-ı miĳvedār (307/13)

Bāę-ı ‘ālem sebzedār oldukça tā rz-ı kıyām
Naĳl-ı ‘mri ola yā Rab maĳlab üzre miĳvedār (307/28)

Kiraz

Dîvân'da bir kez zikredilen kiraz meyvesi, rengi dolayısı ile sevgilinin dudakları için teşbih unsuru olarak kullanılmaktadır. Âşık, canını dahi verse vuslata erip sevgilinin paha biçilemez kiraz rengindeki dudaklarına kavuşamaz:

Nağd-i cān virmek ile geçmez ele şāh-ı vişāl
Bî-bahā būs-ı kirāz lebleridir ol şūhıñ (161/3)

4.5.3. Hayvanlar

Klasik Türk edebiyatında hayvanlar; biyolojik özellikleri, yaşadıkları coğrafya ve efsanevi özellikleri gibi hususlarla eserlerde bahsedilmektedirler. *Nazmî Dîvânı*'nda başta kuşlar olmak üzere birçok hayvan ismi teşbih ya da istiare unsuru olarak yer almaktadır. Eserde ismi geçen hayvanlar “kuşlar, dört ayaklı hayvanlar, sürüngener ve böcekler” olarak üç başlık altında incelenmiştir.

4.5.3.1. Kuşlar

Dîvân'da “murg (13) ve kuş (1)” isimleri ile ifade edilen kuş mefhumu gönül ve ruh kavramları ile ilişkili olarak zikredilmektedir.

Gönül, göğüs kafesi içerisinde bulunması sebebiyle kafeste tutsak olan bir kuşa benzetilmektedir. Âşığın gönül kuşu, sevgilisinin derdini sıkıntısını çekmekten yanıp kavrulup kebaba dönmüştür:

Zehr-i gam nüş eylemekden murğ-ı göñli ‘âşıkıñ
Şîh-i miñnetde efenim yandı büryān oldu gel (169/3)

Tabiatta büyük yırtıcı kuşların tuzak kurup küçük kuşları avlamaları gibi sevgili de âşığın gönlünü avlayan bir şahbaz (doğan)dır:

Neyleyim cāzibesiz sādece bir ruhsārı
Şayd-ı murğ-ı dile bir gözleri şehbāz ister (290)

İnsan bedeni melakut âleminde maddi âlem olan dünyaya gelen ruhun kafesidir. Gönül kuşu dünya denilen tuzaktan kurtulup özgür olmak için her nefesinde Allah'ın adını zikreder:

Cismim olmuş murğ-ı rūḥa dār-ı dünyāda kafes
Hū çeker ol dām içinde murğ-ı göñlüm her nefes (146/1)

Şair aşağıdaki beyitte fâni dünyayı, buğdayların olgunlaştıktan sonra sapsarıyla tanelerinin ayrıldığı yer olan harman yerine, insan ömrünü buğday tanesine ve ruhunu da kuşa benzetmektedir. İnsanoğlunun ömür tanesi fâni dünyada olgunlaştıktan sonra ruh kuşu bu fâni dünyadaki yuvasından uçup gidecektir:

Murğ-ı rûhı âşiyân-ı dehrden pervâz idüp
Hırmen-i âlemde oldı dâne-i ‘ömri tamâm (40/4)

Nazmî, İsmail Efendi'nin oğlu Ali'nin vefatı için yazdığı tarihte onun cennet kuşu olduğunu dile getirmektedir:

Vâlideynine Hudâ virsün hemân şabra mecâl
Uçdı cennet kuşu oldı bâğ-ı ‘adniñ bülbüli (22/4)

Anka

Kafdağı'nda yaşadığına inanılan, yere konmayıp daima yükseklerde uçan, yüzü insana benzeyen, bünyesinde her kuştan bir alamet bulunduran ve renkli tüyleri olan bir kuştur (Pala, 2016: 24).

Dîvân'da üç kez zikredilen anka iki örnekte dünyayı çevrelediğine inanılan Kafdağı ile birlikte anılmaktadır:

Öyle bîmâr-ı ğamım bir nefes ârâm idemem
Câme-ḥ'âbım daḥı olursa da bâl-i ‘anḳâ (11/34)

Hâṭır-ı mûrda tutunmaz bir Süleymân'ım bugün
Ḳâf-ı himmet meskenim ‘anḳâ-yı Ḥaḳḳ'a lâneyim (179/5)

Ḳaşr-ı nâz üzre oturmuş sevdiğim ol nâzenîn
‘Arz-ı dîdâr eylemez ‘uşşâḳına ol meh-cebîn
Ḥasret-i şevḳ-i ruḥıyla **Nazmî** şeydâ-dil ḥazîn
Lâne-i ḳâf-ı emel **Āgâh** pek bâlâ-nişîn
Şanma ‘anḳâ-yı ḳader bâl-i vişâlin gösterir (233/7)

Baykuş

Genellikle baykuş, harabe yerlerde yaşaması, yüzünün hiç gülmemesi ve uğursuzluk getirmesi gibi özellikleri ile bilinmektedir. *Divan*'da sadece bir beyitte adı geçmektedir. Âşığın gönlü, sevgiliye kavuşup mutlu olmak isterken ayrılık acısı ile baykuş gibi viranelerde dolaşmaktadır:

Vişâliñle gönül ma‘mūr u ābād olmağ isterken
Firākıñla gezer baykuş gibi vîrāne vîrāne (198/3)

Bülbül (Andelib, Hezar)

Dîvân'da bu kuş; bülbül (46), andelib (1) ve hezar (1) isimleriyle kırk sekiz defa anılmaktadır.

Güzel sesi ile meşhur küçük bir kuş olan bülbülün klasik Türk edebiyatında önemli bir yeri vardır. Bülbül güllerin açma dönemlerinde daha canlı öttüğü için gül ile aralarında hayali bir aşk ilişkisi kurulmuş ve bülbül âşığa, gül de sevgiliye benzetilmiştir. Bülbül, gülün aşkı ile yanıp tutuştuğu için şeyda (çılgın) ve zar (ağlayıp inleyen) sıfatları ile anılmaktadır. Bülbülün güle kavuşmasını önleyen en büyük engel ise gülün dikenidir. Bülbül ne zaman sevgilisine yaklaşmak istese diken onu yaralayıp inletir. Bundan dolayı bülbül sevgilisine kavuşamaz ona uzaktan bakarak feryat eder. Ancak eğer bülbül her sabah sevgiliyle yüz yüze gelip hâlini arz edebilme fırsatı bulabilseydi bu onun için en büyük mutluluk olurdu:

Rū-be-rū dildāra hālîñ ‘arz iderseñ her seher
Andan a‘lā bülbülüm bir baht yār olmaz saña (93/3)

Aşk acısıyla sinesi hep yaralı olan bülbül genellikle dertli, kalbi kırık ve gözü yaşlıdır. Onun ötüşünde kimi zaman neşeli nağmeler olsa da çoğu zaman inleme, ağlama ve feryat vardır. Nazmî, gül bahçesinde her sabah sevgilisi için ağlayıp inleyen bülbülü rahatsızlık verdiği için uyarır ve bir an için bile olsa ağlamayı bırakıp sakin olmasını ister:

‘Ālemi ta‘cîz idübdür her seher zār itdigiñ
Sâkin ol gülşende bülbül bir nefesde zârı kes (146/4)

Klasik Türk edebiyatında âşık için bülbül benzetmesi yapılırken sevgili için de gül ya da gül bahçesi benzetmeleri yapılmaktadır. Bir gül bahçesinde birçok bülbül olabileceği gibi sevgilinin de birden fazla âşığı olabilir. Ancak bu âşıklardan hiçbiri Nazmî'ye denk değildir. Sevgilinin en büyük ve gerçek âşığı Nazmî'dir:

Gülşen-i hüsnünde ben tek bir hezār olmaz saña
Benden a'lā 'andelīb ey gül-'izār olmaz saña (93/1)

Âşık sevgilinin güzelliğinin gül bahçesinde her sabah öten bülbül gibidir. Gözyaşları da o gül bahçesindeki çeçekleri sulayan nehirdir:

Her seher ey gonca gönlüm çü hezārıñdır seniñ
Gülşen-i hüsnünde eşkim cūybārıñdır seniñ (162/1)

Bunun dışında *Divân*'da bir beyitte bülbül, cennet kuşu olarak nitelendirilmektedir:

Vālideynine Hudā virsün hemān şabra mecāl
Uçdı cennet kuşu oldı bāğ-ı 'adniñ bülbülü (22/4)

Hüma

Okyanus adalarında ya da Çin'de yaşadığı düşünülen serçeden biraz büyük, yeşil kanatları ve sarı gagası olan efsanevi bir kuştur. Şans getirdiğine inanıldığı için “devlet kuşu, talih kuşu, cennet kuşu” gibi isimlerle de anılmaktadır. Bu kuşun ayaklarının olmaması sebebiyle yeryüzünde hiçbir yere konmadığına ve canlı bir şekilde ele geçmediğine dair rivayerler de mevcuttur. Klasik Türk edebiyatında refahın, kudretin, şansın ve mutluluğun simgesi olarak anılmaktadır (Pala, 2016: 216).

Eserde iki örnekte geçmektedir. Hüma kuşu yeryüzüne inmez hep yükseklerde uçar onu canlı yakalamak ya da tuzağa düşürmek mümkün değildir. Nazmî'nin gönlü de tıpkı hüma kuşu gibi tuzağa düşme korkusu nedir bilmezken sevgilinin saçının tuzağına düşmüştür:

Hümā-yı dil gezerken evc-i istignāda bī-pervā
Ki dām-ı zülfiñe cānā bilürsiñ ez-każā düşdüm (187/3)

Şair Mehmet Efendi'nin bir yaşındaki oğlu Ali Nakî'nin vefatı üzerine yazdığı tarih manzumesinde çocuğu hüma kuşuna benzetmektedir. Hüma kuşu bir cennet kuşu olarak bilinir ve yeryüzüne inmeyip hep yükseklerde uçar. Ali Nakî'nin de sadece bir yıl kadar kısa bir süre bu dünyada kalıp hemen yine uçup cennete gitmesi onun Hüma gibi nazlı bir kuş olmasındandır:

Hemān bir yaşına gelüp hümā-nāzım uçup gitti
Firār idüp bu 'ālemden qarār kıldı çü 'uqbāda (38/3)

Kebk (Keklik)

Şair, Mehmet Rüştü Paşa için yazdığı kasidede onun devrinde her canlının barış içinde huzurlu bir şekilde beraber yaşadığını anlatmak için bir örnekte keklikten bahsetmektedir:

Kebk [ü] şahbâz ise devrinde olup hem-pervâz
Gezmede gürk u ğanem birbiriyle⁷⁶ leyl ü nehâr (310/8)

Doğan (Şâhbâz/Şehbâz)

Klasik Türk edebiyatında avcı bir kuş olan doğan genellikle bu özelliği hasebiyle âşıkların tuzağına düşüren sevgilinin sembolü olarak kullanılmaktadır.

Doğan kuşunun su içmek için gökyüzünden aşağıya doğru süzüldüğü gibi sevgilinin keskin kirpikleri de âşığın kanlı gözlerini görünce ağzına kadar dolu kadeh gördüğünü zannederek âşığın gönlüne doğru inmektedir:

Süzülmüş içmege kıanım dile şehbâz müjgâni
Görüp bir hûn-ı çeşmim bâde-i serşâr zan itmiş (149/5)

Papağan (Tuti)

Klasik Türk edebiyatında şairlerin bir benzetme unsuru olarak zikrettikleri hayvanlar arasında papağan geniş bir yer tutar. Papağan; genel olarak bir kafes kuşu olması, şekerle beslenmesi, karşısına bir ayna konularak konuşma alışkanlığı kazanması gibi özellikleri hasebiyle şairler için çeşitli teşbihler oluşturmaya uygun bir hayvandır (Canım, 2021: 512).

Papağanların karşısına ayna konularak konuşma öğretildiği gibi âşık da gönül papağanın karşısına sevgilisinin güzellik aynasını koyarak vezinli güzel sözler öğrenmiştir:

Ṭūṭī-i dil ideli kendine hüsnuñ mir'ât
Veznile itmede ta'lim-i edâ-yı kelimât (101/1)

Güzelliği seçebilme melekesine sahip zevkli insanlar Nazmî'nin bir papağan gibi tatlı dilli ve şuh bir mizacının olduğunu onaylamaktadır:

Nazmîyâ ehl-i ṭabî'at beni eyler taşdîk
Tab'-ı şūḥum gibi bir ṭūṭī-i ḥoş-gū olamaz (137/8)

⁷⁶ Vezin kusuru var

Karga (Zâg)

Klasik Türk edebiyatında karga; kıskanç, ara bozucu, kötü kalpli, dışı gibi içi de kara, hırsız, uğursuz, hileci gibi olumsuz sıfatlarla tanınmaktadır (Canım, 2021: 514).

Dîvân'da sadece bir örnekte yer almaktadır. Gül bahçesi sevgilinin, bülbül âşığının, karga da rakibin simgesidir. Rakibin sevgiliye duyduğu hisler âşığı taklit etmekten başka bir şey değildir. Ancak rakip ne kadar uğraşırsa uğraşsın gül bahçesinde güzel ötüşü ile bilinen bülbül ile kötü sesi ile nam salmış karga birbirine denk olmaz:

Yâre üftâdeligi taqlîd idermiş aġyâr
Gülşen-i ʿaşqda mânend olamaz bülbüle zâġ (157/2)

4.5.3.2. Dört Ayaklı Hayvanlar

At (Rahş, Esb)

Bir binek hayvanı olan atın Türk kültüründe önemli bir yeri vardır. Edebiyat, folklor, güzel sanatlar gibi pek çok alanda at figürü yer almaktadır. Klasik Türk edebiyatı sanatçıları da bu geleneğe uyarak eserlerinde atların çeşitli özelliklerine yer vermişlerdir.

Dîvân'da at; “at(4), esb (1), rahş (3)” isimleri ile hem somut hem de soyut anlamları ile geçmektedir.

At sürmek ya da at oynatmak tabirleri gerçek anlamda düşman üzerine akın yapmak, savaşmak anlamlarına gelirken mecazi anlamda bir alanda marifet, hüner göstermek anlamlarına gelmektedir. Şair bu tabiri hem gerçek hem de macaz anlamları ile beyitlerde zikretmektedir.

Hz. Hüseyin için yazdığı mersiyede şair; Hz. Hüseyin'in öcünü almak için sevenlerinin bir araya gelip, kendisiyle beraber Kerbela çöllerinde düşman ordusu üzerine gaza yapıp, galip gelmelerini ister:

İşbu deşt-i Kerbelâ'da benim ile sürsün at
Varalum semt-i ġazāya düşmenimiz ola māt (7/1-4)

Eserde yer alan 101 numaralı manzume Nazmî'nin Câhî mahlaslı bir arkadaşının kırgınlığını dile getirmek için yazdığı gazeline naziredir. Şair, satranç terimleriyle örülü bu manzumede arkadaşına mücadeleyi bırakmayıp savaşması gerektiğini söyler. Ayrıca Câhî'nin tanzir konusunda usta olduğunu kimsenin onunla rekabet edemeyeceğini bildirir:

Cenkde ferzâne urup alma piyāde Őāhā
At sūrūp rūhını al dūŐmeni eyle ser-māt (101/5)

Rāh-ı tanzīrde ol **Cāhī-i** dānā-dil ile
Süremez **Nazmīyā** bu ‘arşada bir kimseler at (101/6)

Başka bir manzumede ise Türkçe gazel tanzir etmenin bütün zorluklarına rağmen kendisi bu konuda dahi hünlerli olduğunu ispatladığını ifade eder:

Şarb iken vādī-i Türkīde gazel tanzīmi
Nazmīyā atımı ben anda dağı oynatdım (188/15)

Savaş meydanında dūŐman üstüne akın eden bir at gibi Nazmī’nin tabiat atı Őairlik ve nazire alanında marifetini göstermek için izin istemektedir:

Bir gazel tanzīmine destūr alursam söylerim
Rağş-ı ab‘ım meydān almaz bulmasa cevlāngehin (10/18)

Gel imdi bir gazel tanzīmine bed’ eyle kim ānda
abī‘at rağşına dizgin idüp al sende meydānı (69/15)

Hem-‘inān olmağa **Nazmī** ne ‘aceb cūr’et idüp
Esb-i ab‘ın sūrūp **Āgāh** yine meydān ister (127/7)

Ahu (Gazal)

Ahu ve gazal avlanılan bir çeŐit geyik türünün ismidir. Klasik Türk edebiyatında gözlerinin güzel olması hasebiyle sevgilinin gözlerine teşbih unsuru olarak kullanılmaktadır. *Dīvān*’da ahu (4) ve gazal (1) bu yönleri ile yer almaktadır.

Sevgili hırçın, inatçı ve ele geçmez tabiatıyla evcil olmayan vahşi bir hayvan olan gazala benzetilmektedir. Perilerin insanlarla bir arada olması ne kadar sıradıŐı ise āŐığın da vahşi tabiatlı sevgililiye kavuşma arzusu o kadar sıra dıŐıdır:

VahŐīdir ol nev-ğazālim vuŐlat ārzūsı ‘abeŐ
Bir perī insānla ũlfet itdigin gördüñ mi hīç (112/4)

Ay yüzlü sevgili kendisi gibi Şuh tabiatlı ahu gözölü birine āŐık olmuştur. Ancak o afet, sevgilinin perişan haline aldırıŐ etmemektedir:

Kendi gibi bir şūha meyil virmiş o meh-rū
Ol gözleri āhū
İtmezmiş anıñ hāl-i perīşānına hürmet
Ol sevdiği āfet (104/4)

Sevgili büyücü bir cadı gibi süzgün bakışları ile âşığın gönlünü bağlamış, ahu gözleri ile de âşığı avlamıştır:

Bend itdi dili gamze-i cādū-yı muḥabbet
Şayd itdi beni gözleri āhū-yı muḥabbet (107/1)

Sevgilinin gözleri Hıten ülkesinin ünlü ceylanlarının gözleri gibi saçları yine bu ülkenin ünlü kokusu olan siyah renkli miski gibidir. Âşık için sevgilinin saçlarının kokusundan daha güzel bir koku olamaz:

Kākülüñ misk-i Hıta gözleriñ āhū-yı Ḥoten
Būy-ı zūlfüñ gibi ‘anber daḥı hoş bū olamaz (137/3)

Aslan (Şîr)

Arslan, ormanlık alanda yaşayan pençesi güçlü yırtıcı vahşi bir hayvandır. Bütün eski medeniyetlerde olduğu gibi Türk medeniyetinde de aslan yiğitliğin, cesaretin ve gücün sembolü olarak bilinmektedir. Eserde arslan (2) ve şîr (10) kelimeleri 12 kez zikredilmektedir.

Sevgilinin nazlı bir bakışı ölü gönüllere can ihsan ederken kızgın bir aslan olan süzgün bakışının hışmı can alır:

Cān virir ḥaste-i dil-mürdeye nāz-ı nigehiñ
Cān alur hışm ile bir şîr-i jiyāndır gamzeñ (165/4)

Nazmî'nin sözleri düşmanlarına karşı kükreyen bir aslan olduğu için onu sözlerini işitenlerin bedenlerini titreme sarar:

Cismine lerze düşer tā işidüp sözlerimi
Çünkü a‘dālara bir şîr-i jiyāndır sūhanım (189/5)

Alevi-Bektaşî kültüründe yaygın olarak inanılan bir rivayete göre; Hz. Muhammet miraç yolunda iken arşa vardığında önüne kükreyen bir aslan çıkar ve Hz. Muhammet

Allah'ın emri ile parmağındaki yüzüğünü çıkartıp aslana atar. Arslan yüzüğü ağzına aldıktan sonra sakinleşir ve Hz. Muhammet'in önünden çekilir. Miraç dönüşü Hz. Muhammet Kırklar Meclisi'ne uğrar orada Hz. Ali'nin ağzındaki yüzüğü çıkartıp ona vermesi ile miraçta önüne çıkan aslanın o olduğunu anlar (Vaktidolu, 2014: 13-18).

Hz. Ali hem bu rivayetten hem de yiğitlik ve cesareti ile nam salmış olmasından dolayı Allah'ın aslanı sıfatı ile bilinmektedir. *Dîvân*'da Hz. Ali “şîr-i Hudâ, şîr-i Mevlâ, şîr-i Yezdân” tamlamaları ile zikredilmektedir.

“Ali'den başka yiğit, zülfikardan başka keskin kılıç yok” hitabı Allah'ın aslanı olan Hz. Ali için söylenmiştir:

Lâ fetâ illa Alî la-seyfe illa Zu'l-fekar
Şânña buyruldı sen şîr-i Hudâ'sın yâ 'Alî (213/2)

Ayrıca “Herkesin kendine göre büyük bir emeli vardır.” anlamındaki “Her yiğidin gönlünde bir aslan yatar.” atasözü iki örnekte zikredilmektedir:

Uğraşurlar bu cihân içre bular her demde
Güyâ kalbinde yatur her biriniñ bir arslan (81/16)

Nazmîyâ meşhûrdır her dilde bir arslan yatur
Muhtelifdir bahş olunmaz gerçi meşreb başkadır (133/7)

Gürk (Kurt)

Şair, Mehmet Rüştü Paşa için yazdığı kasidede onun devrinde her canlının barış içinde huzurlu bir şekilde beraber yaşadığını anlatmak için bir örnekte gürk ismini zikretmektedir.

Mehmet Rüştü Paşa'nın devrinde aralarında av-avcı münasebeti olan canlılar bile barış içindedir. Her zaman keklik ve doğan birlikte uçar kurt ve koyun beraber gezer:

Kebk [ü] şahbâz ise devrinde olup hem-pervâz
Gezmede gürk u ğanem birbiriyle⁷⁷ leyl ü nehâr (310/8)

⁷⁷ Vezin kusuru var.

Köpek

Eserde köpek; kelb, seg ve it isimleri ile birer kez zikredilmektedir. Klasik Türk edebiyatında köpek; âşık ile sevgilinin arasına giren, ara bozucu ve fesat gibi özellikleri ile yer almaktadır.

Aşağıdaki beyitte âşık sevgilisini köpek tabiatlı rakibe karşı uyarmaktadır. Çünkü o aşk ehli değildir sevgiliye verdiği sözleri yerine getirmez:

Uyma ol kelb raķıbiñ sözine kıl inşāf
Degil ‘aşk ehli sözünde olamaz şıdķ u şebāt (100/5)

Şair aşağıdaki beyitte sevgili ve âşıkların bir arada olup eğlendiği ve o köpek rakibin girmesinin yasak olduğu büyük bir bahçe hayal etmektedir. Ayrıca rakibin bu haberi duyduktan sonra kalbinde yaralar açılmasını temenni etmektedir:

O meh ‘âşıklar ile hem ‘āzim-i bāğ olsun
Bezm ammā o seg aģyāra yasağ olsun⁷⁸
Raķıbiñ kalbine bu derd işidüp dāğ olsun
Hānumān yandı ise dostlarım şağ olsun
Didim ammā ki figān germi-i ülfet yandı (232/2)

Koç

Koç, şairin pek ilgi duymadığı hayvanlardandır. Eserde bir yerde kurban edilmesi yönüyle zikredilmektedir.

Âşık canını sevgilinin yoluna adamıştır. Kavuştukları gün âşığın bayramı olduğu için koç gibi kurban edilmeye razıdır:

Ķuzucuğım yoluña nezr eyledim cān u teni
‘ıyd-ı vaşlıñda seniñ ben koç gibi ķurbānıñım (177/5)

Koyun

Koyun *Dîvân*'da ismi çok az zikredilen hayvanlardandır. koyun (2) ve ğanem (1) isimleri ile üç örnekte yer almaktadır.

⁷⁸ Vezin kusuru var.

Alevi-Bektaşî geleneğinde Hz. Ali'yi ve onu sevenleri sevmek, Ona ve sevenlerine zulmedenlere ise lanet etmek yaygın bir davranıştır. Nazmî'de Hz. Hüseyin için yazdığı mersiye de ona zulmeden herkes için bahçesindeki hayvanlarına kadar lanet okumaktadır:

Āline evlādına 'ammīsine Mervān'ına
Atına hem itine koyununa çobanına (7/2-2)

Şair aşağıdaki beyitte ise bir mecliste içki içmediğini söyleyen kasapzade için onu otlattığı bir koyun kuzusu olarak nitelendirerek sadece meze yedirdiğini ifade etmektedir:

Bāde içmem didi meclisde o kaşşābzāde
Mezelerden o koyun kuzusını otladım (188/12)

4.5.3.3. Sürüngenler ve Böcekler

Karınca (Mur)

Dîvân'da bir beyitte üç kez karınca üç örnekte de mur şeklinde adı geçen karınca; küçük ve güçsüz olması yönü ile ele alınmaktadır. Şair bu üç örnekte de Hz. Süleyman ile olan kıssaya telmihte bulunmaktadır:

Yıkmayuz hāṭırını mūr-ı za'fīñ gözedüp
Kim Süleymān-şifat kadrini vālā bilürüz (145/5)

Hāṭır-ı mūrda tutunmaz bir Süleymān'ım bugün
Kāf-ı himmet meskenim 'anḳā-yı Hāḳḳ'a lāneyim (179/5)

Ḳıyās olsa eger farkı pek azdır şāh u ednāniñ
Süleymān'a meger mürdan irermiş şıḳlet-i rāḫat (309/6)

Süleymān'dır maḳāmında ḳarınca
Süleymān'dan ḳarıncaya varınca (298)

Yılan (Mâr)

Dîvân'da bir örnekte yılan, rengi hasebiyle sevgilinin saçı için zikredilmektedir. Şair, hazinelerin birer yılan tarafından korunduğu efsaneyi hatırlatarak sevgilinin kakülünün hazineyi bekleyen siyah bir yılan gibi güzel yüzünü gizlediğini ifade etmektedir:

Ḳaplamış eṭrāfını mār-ı siyehveş kākülün
Nolsun āyā genc-i ḥüsünüñ böyle pinhāndan garaż (152/4)

BEŞİNCİ BÖLÜM

NAZMÎ DÎVÂNİ

5.1. Nüsha Tavsifi

Eserin bilinen tek nüshası İzmir Milli Kütüphanesi Yazmalar Bölümü 1559 numarada kayıtlıdır. Eserin ebatları 240x165 (160x135) mm'dir. Eser rik'a yazı sitili ile kaleme alınmıştır. Yazmanın başında ve sonunda yer alan ifadeler şu şekildedir:

باش: مناجات از جناب رب عزت

کوما یارب بنی جهل ایچره ضلالتده ملول

باگا گستر که سکا قنقی گدر طغریجه یول

صونی: ای شریرلردو کمیکڭ بیهوده قاننی

Yazma siyah renkli cilt ile ciltlenmiştir. Arka kapağın dış yüzeyinde sol üst köşede beyaz renkte boş bir etiket bulunmaktadır. Sırt bölümünde ise beyaz bir etiket üzerinde raf numarası olduğu düşünülen 35/13 numarası bulunmaktadır. Nazmî eserine Arapça rakamlarla 1,2,3.... sıra sayı sistemi ile sayfa numarası vermiştir. Bu numaralandırmaya göre eser 227 sayfadır. Ancak 227. sayfadan sonraki boş sayfalar da 255'e kadar numaralandırılmaya devam edilmiştir. *Dîvân*'ın ilk sayfasında sol üst köşede Latin harfleri ile "fihriste geçmiştir" ifadesi vardır. Bu ifadenin altında Arap harfleri ile sırasıyla;

اثر ادبی ۳/۲/۵۹۲۹ فهرسته گچمشدر

ifadeleri ile Osmanlıca bir mühür bulunmaktadır. Sayfanın ortasında İzmir Milli Kütüphane Müdürlüğü mührü vardır. Mührün üzerinde kırmızı mürekkeple 'Yaz-1559' numarası kayıtlıdır. Sağ alt köşede ise demirbaş numarası bulunmaktadır (Demirbaş No:22170). İlk sayfadan sonra sayfa numarası da bulunmayan 2 adet boş sayfa vardır. Dördüncü sayfadan itibaren sayfa numaraları bulunmaktadır. Nazmî, eserine Arap harfli metinlerin çoğunda olduğu gibi varak sistemi ile değerlendirildiğinde sağ taraftaki sayfadan değil de bu sayfayı boş bırakıp sol taraftaki sayfadan başlamayı tercih etmiştir. Eser, kırmızı mürekkeple yazılmış *Dîvân-ı Nazmî* başlığı ile beşinci sayfadan başlamaktadır. *Dîvân*'ın ilk sayfalarında kırmızı mürekkeple çizilmiş bir çerçeve bulunmaktadır. Ancak bütün sayfalarda yoktur. *Dîvân*'da yer alan başlık, mahlas ve terkihibentlerin vasıta beyitleri ya da musammatların tekrar eden mısraları ekseriyetle kırmızı mürekkeple yazılmıştır. *Dîvân*'da ara ara üstü çizili şiirler/beyitler, boş ve yırtılmış sayfalar vardır.

5.2. Metin Oluşturulurken Takip Edilen Yol

Nazmî Dîvânı'nda yer alan şiirleri Arap harflerinden Latin harflerine aktarırken, elimizde bulunan tek nüsha esas alınmıştır. Eser, XIX. yüzyılın ikinci yarısına ait bir metin olduğu için bu yüzyılın imla hususiyetleri esas alınmış eklerin yazımında ve bazı kelimelerin tespitinde günümüz Türkçesine yakın bir yazım oluşturulmaya çalışılmıştır.

Metnin transkribe edilmesinde yazım birliği sağlanması sebebiyle İsmail Ünver'in makalesi dikkate alınmıştır (Ünver, 2008: 1-45).

Bu bağlamlarda *Nazmî Dîvânı*'nın çeviriyazılı metni oluşturulurken şu esaslar dikkate alınmıştır:

1. Çeviri yazılı metinde şiirlerin sayfa numaraları sayfanın sol tarafında gösterilmiştir. Her şiirin numarası başlık üzerinde (1., 2. 3.), her beytin numarası o beytin sol kısmında (1., 2. 3.), her bendin bent numarası ise o bendin üzerinde (I., II., III.) şeklinde gösterilmiştir.

2. Metinde, belki de müstensih hatası olarak yorumlanabilecek eksik bırakılmış kelime, ek veya harfler metin tamiri yöntemi kullanılarak tamamlanmaya çalışılmış ve eklenen kısımlar [] işareti ile gösterilmiştir. Anlam ve yazılış olarak okunamayan kısımlar ise üç nokta (...) ile gösterilmiştir.

3. *Dîvân*, mürettep bir eser olmadığı için şiirlere bölüm ya da nazım şekli gözetilmeksizin eserde buldukları sıraya göre sıra numarası verilmiştir.

4. İnceleme kısmında metinden alıntılanan şiirler şiir numarası ve beyit numarası parantez içinde (1/5, 3/8) şeklinde, terkihibent nazım şekli ile yazılmış şiirler ise önce şiir numarası sonra bent numarası ve beyit numarası parantez içinde (1/3-2, 3/5-6) şeklinde gösterilmiştir. Örneğin; 1/5 kısaltması, 1. şiirin 5. beyti, (3/5-6) kısaltması ise 3. şiirin 5. bendinin 6. beyti anlamına gelmektedir.

5. Arapça ve Farsçadaki uzun ünlüler uzatma işareti ile gösterilmektedir (ā,ū,î).

6. Genellikle vezin gereği düşen ünlüler için tek tırnak işareti (') kullanılmıştır.

7. Farsçadaki “vâv-ı madûle” ile yazılan kelimelerdeki vavlar “ū^vāce” örneğinde olduğu gibi (ˆ) işareti ile gösterilmektedir.

8. Arapça ve Farsça birleşik isim ve sıfatların yazılışında dilimizde tek kelime ile ifade edilenler dışında “pākîze-aḥter, perî-peyker, dem-sāz, dem-be-dem, ser-be-ser” şeklindeki yazılışlar tercih edilmiştir.

9. Türkçe eklerin yazımında XIX. yüzyıl Osmanlı Türkçesinin genel özellikleri esas alınmıştır.

10. Transkripsiyonlu metinde sonu hemze ile biten kelimelerde hemze işareti belirtilmemiştir. Sonu hemze ile biten kelimeler Arapça veya Farsça tamlama kurmaları durumunda hemzeli şekliyle yazılmıştır.

11. Metinde geçen Arapça ibareler ve iktibas niteliğindeki ayet, hadis ve kalam-ı kibarlar italik şekilde yazılmıştır.

12. Transkripsiyonlu metinde özel isim ve yer adları büyük harflerle ve kendinde sonra gelen ekler ayrı yazılmıştır.

13. “Temām, zemān, hisāb, ” kelimeleri kalınlık-incelik uyumuna göre günümüze uygun olarak “tamām, zamān, ḥesāb” şekilleriyle okunmuştur.

14. “Cū(y), rū(y), sū(y)” gibi kelimeler tamlama oluştururken çeviri yazıya şu şekilde aktarılmıştır: cūy-ı muhabbet, sūy-ı Hāk, rūy-ı deryā gibi.

15. “ile”, “ise”, “idi”, “için” gibi edat, bağlaç ve ek fiiller “elif”le yazıldığı zaman kelimedden ayrı “elif”siz yazıldığı zaman kelimeye bitişik yazılmış ve kalınlık-incelik uyumuna uğramıştır.

16. Elif-i maksûrelerde uzun okunan yerlerde İṣā, Mūsā, Leylā, ma'nā şeklinde yazılmış olup vezin gereği herhangi bir kısaltma yapılmamıştır.

17. İmla hataları ayrıca anlam ve vezin açısından hatalı görülen kelime veya eklerde tashih yapılmaya çalışılmış ve bunlar dipnotla gösterilmiştir.

18. Metinde bazı yerlerde atıf vavı yerine “i” (ﻯ) kullanılmıştır. Bu tür yazımlar vav olarak okunmuştur.

XIX. Metinde bazı yerlerde izāfet kesresi belirtme eki (ﻯ) ile gösterilmektedir. Bu tür örnekler dipnotta gösterilmiştir.

XX. Arapça ve Farsça uzun ünlülerde ve nispet “yā”larında zihaf yapılması gereken durumlarda, kısa okunsalar bile daima uzunluk işareti kullanılarak yazılmıştır: āyine, Nazmî gibi.

21. Metinde yer almayan, ancak anlamı daha uygun hale getiren veya vezin gereği eklenmesi gereken kelimeler ve ekler köşeli parantez içinde verilmiştir.

22. Metinde bazı örneklerde gereksiz olan kelimeler ve ekler anlamın ve veznin tam olması için atılmıştır. Bu örneklerin orijinal hâlleri dipnotta verilmiş atılan kelime ve ek belirtilmiştir.

23. Nazmî'nin şiirlerinde imale ve zihaf dışında tespit edilen aruz bakımından kusurlu mısralar anlamı gözeterek ekleme ve çıkarma yöntemi ile tamir edilemediği takdirde dipnotta “vezin bozuk” ifadesi ile belirtilmiştir. Ayrıca hece vezniyle yazılan şiirlerde de ölçüsü fazla veya eksik olan mısralar gösterilmiştir.

5.3. Çeviri Yazılı Metin

DİVÂN-I NAZMÎ

Bismillâhi'r-raḥmâni'r-raḥîm

5

1.

Münâcât Ez-Cenâb-ı Rabb-i 'İzzet

[Terkibibent]

[Fe'îlâtün fe'îlâtün fe'îlâtün fe'îlün]

I.

1. oma yâ Rab beni cehl içre alâletde melûl
Baña göster ki saña angı gider oğrıca yol
2. Benim ey Bâr-i udâ taqlîdim eyle taḥḳîḳ
İde gör 'aşḳ-ı mecâzîmi ḥaḳîḳiye vuşûl
3. üremi engûr idüp şîremi eyle bâde
Ki olam tâ ki ḥum-ı mey-gede-i 'aşḳa duḥûl
4. aste-i 'aşḳıñ olup şıḥḥat u vuşlat dilerem
Ey Ḥakîm-i⁷⁹ ezeli 'aşḳ ile dermânımı bul
5. 'İlm ü 'irfânıñı ıl rûzî baña her demde
Olayım râh-ı rızâ içre revân ile abûl
6. *Feyz-i burhânıñı luḫf it baña hem-râh eyle*
Sırr-ı nihânıña yâ Rab beni âgâh eyle

II.

1. anlı yaşlar dökerek gözlerim⁸⁰ her dem giryân
Sîḥ-i 'aşḳında diler olmağa cismüm biryân
2. Feyz-i İlâhî'ni gözler gice gündüz gözler
Reh-i vaşlıñı baña eyle İlâhî iḥsân
3. Beni maḥşerde zelîl eyleme 'afv it cürmüm
Pür-uşûram baña raḥm eyle meded yâ ufrân

⁷⁹ Tamlama belirtme durum eki ile yazılmış.

⁸⁰ Vezin kusuru var.

4. Mücrim ü pür-kuşūram her ne dilerseñ işle
 Ḳul seniñ mihr ü kerem cümle seniñdir fermān
5. Maḳşadım zāt-ı cemāliñ görebilsem Bārī
 ‘İyd-ı vaşlıñda⁸¹ idem cānımı ben de ḳurbān
6. *Rūz-ı maḥşerde benim dīdemi itme nem-nāk*
Ḥürmet-ī⁸² Ḥaḳḳ-ī⁸³ ola Ḥazret-i Şāh-ı Levlāk

III.

1. Cehl ile ḳoyma beni ‘ilm ile eyle ‘āmil
 O kemāl ile benim eyle murādım ḥaşıl
2. Ḳaṭre iken niçe kim sen beni itdiñ insān
 Ḳaṭremi öylece ḳıl baḥr-i muḥīte vāşıl
3. Aḥter-i ṭāli‘imi māh-ı münīr eyle benim
 Zerreyem ḥürşīd-i envāriña eyle nā’il
4. Ḳalmaya ‘ālem-i fānīde benim noḳşānım
 ‘İlm ü ‘irfāniñ ile ḳıl beni şöyle kāmīl
5. Taşra ḳıl sen beni şol yetmiş iki milletden
 Zümre-i nācī olan firḳaya eyle dāḥil
6. *Mest-i ‘aşḳıñ olayım ḳıl beni şād u ḥürrem*
Ḥarem-i mey-gede-i ‘aşḳa olam tā maḥrem

6

IV.

1. ‘Amelim yok saña bir toḡrı gider vāh eyvāh
 Derd ile itmedeyim şām u seḥer vāh eyvāh
2. Baña tevfiḳini sen eyle refiḳ ü hādī
 Yanarım cehlde ḳalursam eger vāh eyvāh
3. Ne ‘ibādetle ‘aceb miḥr-i cemāliñ görürem
 Yok elimde nideyim zerre hüner vāh eyvāh

⁸¹ Metinde bu kelime “vaşlında” şeklinde yazılmış.

⁸² Tamlama belirtme durum eki ile yazılmış.

⁸³ Tamlama belirtme durum eki ile yazılmış.

4. Rūz-ı maḥşerde n' olur ḥāl-i perīşānım 'aceb
Ehl-i maḥşer baña fi'l-cümle güler vāh eyvāh
5. Āteş-i 'aşkıñ ile cismimi yandır Bārī
İtmesün sīḥ-i miḥen üzre ciger vāh eyvāh
6. *İsm-i Hādī'ye hemān eyle ilāhī maḥzar*
Reh-i rāstıñda beni koyma meded bī-rehber

V.

1. Sen şeffī' eyle meded Aḥmed ü Muḥtār baña
Şerḥ ide ma'nī-i Qur'ān'daki esrār baña
2. Rūz [u] şeb zülmet u ğamda beni koyma mehcūr
Luṭf kıl mihr ile māhındaki envār baña
3. Ḥavz-ı Kevşer'den içüp mest olayım 'aşkıñla
Neş'e baḥş eyleye ol Ḥaydar-ı Kerrār baña
4. Kible-i ḥüsnüñe secde iderek ḥacī olam
Sen naşīb eyle hemān Ka'be-i dīdār baña
5. Menzil-i maḥşūda vāşıl olayım kıl rehber
Rehber-i rāhıñ olan Ḥazret-i Ḥünkār baña
6. *Yürüyüp başım açık yalın ayak rāhında*⁸⁴
*Olayım ehl-i niyāz 'aşkile dergāhında*⁸⁵

VI.

1. *Men 'arafsırrına eyle beni maḥzar yā Rab*
Senden ancak bu kemāli kuluñ ister yā Rab
2. Bilmeyen nefsinin Rabbini bilemez El-Ḥaḥ
Beni bildir baña vechiñ ola izḥār yā Rab
3. Bir gönül ki seniñ 'aşkıñ ile memlū olmuş
Ġayrı bir yār-i vefādārı o neyler yā Rab

⁸⁴ Metinde bu kelime "rāhında" şeklinde yazılmış.

⁸⁵ Metinde bu kelime "dergāhında" şeklinde yazılmış.

4. Cennet ü hürî vü ğilmānıña mā'il degilem
İsterim zāt-ı cemāliñ baña göster yā Rāb
5. Kendözün bilmek imiş maqşadı **Nazmî** kulunuñ
Her nefesde bu niyāzı saña eyler yā Rab
6. Seni ben de bulayım feyzini eyle hem-rāh
Benligim benden alup kıl beni benden āgāh

Fî Muḥarrem

7

2.

Münācāt

[Mütekerrir Muhammes]

[fa'ilātün fā'ilātün fā'ilātün fā'ilün]

I.

Ben za'if-i bî-kese raḥm eyle Allāh el-meded
Ġam çerāğıyla yanup cān u ciger vāh el-meded
Ḥalkı itdi bî-ḥuzūr hep itdigim āh el-meded
Bülbül-āsā oldı kārım her seḥergāh el-meded
El-meded senden meded sulṭānım Allāh el-meded

II.

Qalmışım şahrā-yı ğamda yārsız hem-rāhsız
Geçdi hep zulmet şebinde 'ömrümüz ol māhsız
Geçmedi hîç bir günüm zār u fiġān u vāhsız
Defter-i ā'mālimiz kayd olmadı hîç āhsız
El-meded senden meded sulṭānım Allāh el-meded

III.

Tövbe ile urmazam ben sāġar u mīnāya dest
Göricek bir şūḥ-ı sākī tövbeler bulur şikest
Cur'aveş meyḥānelerde olmuşum āh pāy-pest
Ser-nüviştım böyle yazmış kātib-i bezm-i elest
El-meded senden meded sulṭānım Allāh el-meded

IV.

Alma bu 'aşq-ı mecāziyle ilāhī cānımı
Sen refīk eyle baña ikrārımı imānımı
Almaz oldı ġayrı defter cürm-i bî-pāyānımı
Dergehe taqdīm idince defter-i 'iştānımı
El-meded senden meded sulṭānım Allāh el-meded

V.

El-meded maḥşer yerinde olıcak cürmüm ḥesāb
Nazmī'niñ çoḡdur günāhı ḡangına virsün cevāb
Ḳıl mürüvvet ey keremkārım baña itme ʿazāb
Ger meded olmazsa şāhım senden işim pek ḡarāb
El-meded senden meded sultānım Allāh el-meded Fī Muḡarrem

3.

Ḳıṭʿa

[Ḳıṭʿa]

[Fāʿilātün fāʿilātün fāʿilātün fāʿilün]

1. Bā-i *Bismillāh* ile üç ḡarfe itdim ibtidā
Ögrenüp beş noḡṡayı ḡatm itdim anda ders-i tā
2. Göñlümi envār-ı ʿaşḡıñ ile pür-nür eyleyüp
Eyleme yā Rab şırāṡ-ı müstaḡīmiñden cüdā

8⁸⁶

4.

Naʿt-ı Şerīf

[Gazel]

[Mefāʿilün mefāʿilün mefāʿilün mefāʿilün]

1. Şefāʿat kānı luṡfuñ rāygāndır yā Resūla'llāh
Deriñ her ümmete dāru'l-emāndır yā Resūla'llāh
2. Deyince “*nefsī nefsi*” hep nebīler rüz-ı maḡşerde
Diliñde “*ümmeti*” vird-i zebāndır yā Resūla'llāh
3. Günehkāram siyeh-rüzam bıraḡma küfr [ü] ḡulmetde
Çerāḡım nür-ı luṡfuñdan uyandır yā Resūla'llāh
4. Gelince rü-siyāhımla ḡuzūra rüz-ı maḡşerde
Şefāʿat itmeseñ ḡālīm yamandır yā Resūla'llāh
5. Esīr-i leşker-i nefsem hevā-yı ʿaḡl ile herḡāh
Bu ḡāl ile bütün kārım ziyāndır yā Resūla'llāh
6. Şefāʿat ḡıl ʿināyet ḡıl mürüvvet ḡıl hidāyet ḡıl
Meded ʿişyān ile kārım fiḡāndır yā Resūla'llāh

⁸⁶ Sayfanın başında üzeri çizilmiş beyitler var.

7. Şefâ'atler 'inâyetler mürüvvet luğf u şefkatler
Saña maşşüş 'alemdir bu 'ayândır yâ Resûla'llâh
8. Ne kem-ğadr olsa da **Nazmî** anı dūr itme bâbıñdan
Yine bir ümmet-i şâdıķ nişândır yâ Resûla'llâh

9

5.

Evşâf-ı Dûvâzdeh İmâm

[Terkibibent]

[Fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilün]

I.

1. Ey şehinşâh-ı velâyet pâdişâh-ı *lâ-fetâ*
Çün seniñ şân-ı 'azîmüñde gelüpdür *hel etâ*
2. Mazhar-ı zât u şifât olduđınıñ işbâtıdır⁸⁷
Laħmike laħmî ħıtabın çün buyurdu Muştafâ
3. *Lâ-fetâ illâ 'Alî lâ-seyfe illâ-Zu'l-feķâr*
Dinmez idi olmasañ sen feyz ile şîr-i Ĥudâ
4. Şîhr-ı Aħmed şîr-i Mevlâ vâlid-i şâh-ı şehîd
Sensin ey şâh-ı şecâ'at yâ 'Aliyyü'l-Murtażâ
5. Sensin ol şâh-ı velâyet pîşvâ-yı ehl-i dîn
Râh-ı Ĥaķķ'ı isteyenler saña itsün iktidâ
6. *Vâşıl-ı sırr-ı rumûzı enbiyâsıñ yâ 'Alî*
Cism ü cānı enbiyâ u evliyâsın yâ 'Alî

II.

İmâm Ĥasan

1. Şâh Ĥasan ħalku'r-rızâdır ehl-i derdiñ çâresi
Ĥurretü'l-'ayn-ı Muħammed v'ey cigerler pâresi
2. 'Aşķıñ ile zehr-i ģam nüş eylemekde 'aşķān
Hep firâķıñ âteşidir bu cigerler pâresi

⁸⁷ Metinde "işpât" şeklinde yazılmıştır.

3. Derdiñ ile şöyle sūzānım ki şāhım düşse ger
Heft deryāyı yaqar sūz-ı diliñ bir pāresi
4. Medd-i āhım her kaçan kim dāmen-i çarha irer
Dökilür yere sipihriñ encüm ü sitāresi
5. Gerçi āh itmemege de çāre yokdur sevdigim
Āhdan özge bendeniñ āh ğayrı var mı çāresi
6. *Ey fūrūğ-ı şems-i 'irfān nūr-ı çeşm-i Muştafā
Ġonca-i bāğ-ı haqīkat cism ü cān-ı Murtażā*

III.

İmām Hüseyn

1. Şāh Hüseyn-i Kerbelā'dır dīnımız Ġmānımız
Biz anıñ bir bendesiyüz ol bizim sultānımız
2. Dostuna dost düşmenine la'net eyleyenleriz
Gice gündüz anıñ içündür bizüm efgānımız
3. Nār-ı 'aşkı göñlümüzde şöyle mesken itdi kim
Tā-be-maḥşer yanmadadır sīne-i sūzānımız
4. Yıkdılar beyt-i Resūla'llāh'ı seyr it zālimān
Yā niçe ta'mīr olunur bu dil-i vīrānımız
5. Ey olan zāt u şifātiñ mazharı nūr-ı Cemāl
Sensin 'aşk rāhında şāhım hādī-i burhānımız
6. *Nūr-ı 'ayn-ı Muştafā vü Murtażā'sın yā Hüseyn
Sūy-ı Haq'dan sen bize baḥş-ı 'aḫāsın yā Hüseyn*

10

IV.

İmām Zeyne'l-Ābidīn

1. Qurretü'l-'ayn-ı Hüseyn ol şāh-ı Zeyne'l-Ābidīn
Mazhar-ı cevr ü cefā-yı Kerbelā ol ehl-i dīn
2. Rāhına cānlar fedā kılmak sa'adetdir bize
Sensin ol şāh-ı hidāyet reh-nümā-yı sālīkīn

3. Kerbelā deştinde sen kim bunca zaḥmetler çeküp
Baş u cān virmek senüñ rāhiñda çok mu müslimīn
4. Bu cigerler pāre pāre olmasın mı āh āh
Tā-kıyāmet firķatüñle ey cigergāh-ı Hüseyn
5. Sālik-i rāh-ı hidāyet pādişāhısın hele
Faķr-ı tāmıñ mazḥarısıñ yā emirü'l-mü'minīn
6. *Cedd-i evlād-ı ḥabīb-i kibriyāsın sevdigim*
Nūr-ı çeşm-i Şāh Hüseyn-i Kerbelā'sıñ sevdigim

V.

İmām Muḥammed Bākır

1. Ol Muḥammed Bākır'a olsun fedā cism ile cān
Müjde-i vaşlına yetmez gerçi kim cān u cihān
2. Ey ḥaķīķat 'ilminiñ dānişveri şāh-ı kerem
Gelmişem dergāha ümmīd-i keremle ben hemān
3. Sensin ey şāhım imāmü'l-evliyā hem ehl-i cūd
Sendedir miftāḥ-ı genc ü 'ināyetler bī-gümān⁸⁸
4. Teşneyim şāh-ı şehidān 'aşķına iḥsān idüp
Süz-ı ḳalbe Kevşer-i feyz-i keremden it revān
5. Umaram dergāh-ı luṭfuñda ḳabül olur niyāz
Hāşā ki maḥrūm ola şāhım saña diyen emān
6. *Cedd-i evlād-ı Muḥammed Muştafā degil misin*
Sālik-i rāh-ı ḥaķīķat reh-nümā degil misin

VI.

İmām Ca'fer-i Şādık

1. Ca'fer-i Şādık imāmım her 'ulūmuñ mazḥarı
Rüşen itmişdir çerāğ-ı ḥāne-i peygamberi
2. Rāh-ı 'aşķda mezhebim hem dīnim İmānım durur
Ol imāmü'l-evliyādır nesl-i pāk-i Ḥaydarī

⁸⁸ Vezin kusuru var.

3. Meslegiñ üzre gidenler buldular rûh-ı necât
Gitmeyenler ğark olupdur baħr-i zulme her biri
4. Her kim inkâr eyledi sen şâhı şâhım şüphe yok
Yapdılar Mervân gibi kendüye dūzaħda yeri
5. Dehre sulţân olmadan yegdür saña bende olup
Dergehiñde secde kılmak ey sa‘âdet enveri
6. *Sensin ol fazl-ı Hudâ’dan feyz alan ey ehl-i dîn
Seni bildim saña geldim çek beni saña karîn*

11

VII.

İmâm Mûsa el-Kâzım

1. Mûsa el-Kâzım imâmım evliyâlar şâhıdır
Şems-i Haĸ’dır nûr-ı dîdem hem velâyet mâhıdır
2. Haste-i ‘aşk olanıñ hâzık tabîbidir hele
Derdümüñ dermânı oldur gönlümüñ âgâhıdır
3. Toĸdı ol mâh-ı velâyet rûşen oldı cân u dil
‘Āşıkıñ firĸat şebinde yâridir hem-râhıdır
4. Ol çerâĸ-ı hânedâniñ şu‘lesidir sevdiğim
Ehl-i ‘aşkıñ dergeh-i⁸⁹ vâlâsı kıblegâh ıdır
5. Sâlik-i râh-ı hidâyet pîşvâsıdır hele
Her ki bilmezse o şâhı şüphesiz gümrâhıdır
6. *Ey hidâyet şemsiniñ burc-ı vefâda pertevi
Sensin ol mâh-ı velâyet enveri dîn Hüsrevi*

VIII.

İmâm ‘Alî Rızâ

1. Şâh ‘Alî Mûsa’r-Rızâ’dur kâşif-i her müşkilât
Vâşıl-ı sırr-ı rumûz-ı enbiyâdır pâk-i zât

⁸⁹ Tamlama belirtme durum eki ile yazılmış.

2. H^vāce-i dānā-yı ‘irfān vāriş-i peygamberī
Kaṭre-i feyzin iĉenler buldılar tāze ḥayāt
3. Ćün şehādet iĉlīminiñ serveridir sevdigim
Yolına başın vireniñ görmedi cānı memāt
4. Bende-i dergāhı her ki oldısa buldı necāt
Rūḥ-ı pākine hezārān es-selām u eş-şālāt
5. ‘Āşıkuñ cānı şehādet mülkiniñ sulṭānıdır
Vaşfını itmek ne mümkin böyle geldi temşilāt
6. *Fazl-ı Haḫ’dan ol şehim ‘ayn-ı hidāyetdir bize
Bende-i dergāhı olmak çok ‘ināyetdir bize*

IX.

İmām Muḥammed Taḫī

1. Şāh Muḥammed hem Cevād u hem Taḫī şāḫib-kerem
Mürşid-i rāh-ı hidāyet menba^c-ı cūd u himem
2. Kim ki ol şāḫıñ ḫaḫīḫat zātını derk itmedi
Urmasun meclis-i ‘irfān iĉre ol bī-ĉāre dem
3. Ol kerem-kānı idince ‘āşıka bir kez nigāh
Baḫtiyār olur iki ‘ālemde dā’im bī-elem
4. Hāk[i] iksīr-i hidāyetdir hele ‘āşıklara
Yüz süren dergāhına oldı cihānda muḫterem
5. Her ki virdi dergehiñde destini rızāya ḫoş
Görmedi ol ḫadr-i ‘ālī zerrece bir derd ü ğam
6. *Ey velīler ser-firāzı Şāh Taḫī vü bā-Cevād
Hāk-ı pāy-ı vuşlatuñdur bizlere ancaḫ murād*

12

X.

İmām ‘Alī Naḫī

1. Şāh Naḫī mülk-i velāyetde olupdur ser-bülend
Kim kerāmetle o şāḫım ĉarḫa atmışdır kemend

2. Çün velāyet sırr[1] bunlardan zühūr itdi tamām
Secde kıl ʿaşk ile dergāhında hem ol müstemend
3. Tālib-i sırr-ı haqīkat lāzım olan rüz [u] şeb
Her nefesde zıkr idüp ol şāha olur başı bend
4. Gel sözümden hişşe al ey sālīk-i rāh-ı Hudā
Cān u dilden eyledim işte saña ben nuş u pend
5. Ben degilem söyleyen söyletdiler bunda beni
Güş-ı cān ile işit bu sözlerimi bend bend
6. *Ol şeh-i ʿālem iderse bizlere bir kez nigāh
Oluruz biz dağı elbet vāşıl-ı her sırr-ı şāh*

XI.

İmām Hasanʿel-ʿAskerī

1. Şāh Hasanʿel-ʿAskerī şems-i velāyet pertevī
Ol maʿānī burcudur andan toğar her maʿnevī
2. Şol gedā şāh oldu iki ʿālem içre şöyle kim
Dergehiñde bende olup tutdı destīñden⁹⁰ kavī
3. Ol kerāmetle çeküp mülk-i velāyetde ʿalem
Oldı ol nūr-ı hidāyetle velīler Hüsrevi
4. Fazl-ı Haqʿla oldığıçün ol şehim şāhib-livā
Oldı ol şāh-ı kerāmet ehl-i ʿaşkıñ pīşrevi
5. Gerçi ikrāra çeküp çün münkiri ol nesl-i pāk
Yapdı maʿmūr evlerini dünyevī vü uhrevī
6. Ey velāyet kişveri şāhib-livāsı şāhımız
Dergeh-i elṭāfiñ oldı şāhā secdegāh ımız

XII.

İmām Muḥammed Mehdī

1. Ol Muḥammed Mehdī-i şāhib-zamān Ḥaydar-edā
Ġonca-ı bāğ-ı velāyet vāşıl-ı sırruʿl-ʿalā

⁹⁰ Metinde bu kelime “destinden” şeklinde yazılmıştır.

2. Ol gelür bir gün zühür eyler hidāyetle hemān
Eyle mülhāk bizleri ol şāha sen yā Rabbenā
3. Ey Hudā-yı zū'l-Celāl [ü] şāhib-i kevn ü mekān
Nazmī'i maḳbül-i dergāh it be-ḫaḳḳ-ı Muştafā
4. On ikiler ḫaḳḳıçün hem çār-deh-i ma'şüm-ı pāk
Cürmümi 'avf it be-ḫaḳḳ-ı Muştafā vü Murtażā
5. ⁹¹Gelmişem dergāhıña cürmümi ikrār eyleyüp
“*Va'f ü 'annā Rabbenā va'firlenā verḫam lenā*”
6. *Gerçi mücrīmüz günāhkāruz gedāyuz biz bugün
Ḥamdülillāh bende-i āl-i 'abāyuz biz bugün*

6.

Müfred

[Fā'ilātün fā'ilātün fā'ilātün fā'ilün]

1. Bir Hüseyin iki Ḥasan'dur üç Muḫammed dört 'Alī
Biri Ca'fer birisi Mūsā'dur on iki imām
Fī Muḫarrem

13

7.

Mersiye

[Terkibibent]

[Fā'ilātün fā'ilātün fā'ilātün fā'ilün]

I.

1. Rūz-ı mātemdir fiğān it ey gönül şeydā-şifāt
Çün şehīd oldu bu günde āh o nūr-ı pāk-zāt
2. Gör neler itdi o şāha çarḫ-ı zālim bī-şebāt
Ey Hüseyin-i Kerbelā'mız es-selām u eş-şalāt
3. Āh u zār-ı mātemiñle ḳaddim oldu iki ḳat
Kim dilerse Muştafā vü Murtażā'dan iltifāt
4. İşbu deşt-i Kerbelā'da benim ile sürsün at
Varalum semt-i ğazāya düşmenimiz ola māt

⁹¹ Metinde bu kelime “dergāhına” şeklinde yazılmıştır.

5. Kim bu yolda cān virürse aña irmez hīç memāt
Tā ki hoşnud ola bizden bunda fahr-i kā'ināt
6. *Ey şeh-i mülk-i şehādet kurretü'l-‘ayn-ı Resūl*
Bendeñe luṭf it efendim tā saña bula vuşul

II.

1. La‘net olsun ol Yezīd’iñ meslek-i ĩmānına
Ceddine ensābına hem devlet ü erkānına
2. Āline evlādına ‘ammīsine Mervān’ına
Atına hem itine koyununa çobanına
3. Dostuna sevenlere muḥibbine yārānına
Tābi‘īn bendesine hem kapusu derbānına⁹²
4. Każīsine müftīsine ḥükmine devrānına
‘Adline ‘aṭāsına hem luṭfına iḥsānına⁹³
5. Āh āteşi yansun⁹⁴ her dem ol pelīdūñ cānına
Halka-i la‘net taḫılsun ḥāşılı gerdānına
6. *Hū diyelüm ey Hüseyñiler geliñ⁹⁵ hep bir yere*
Uğraya ol ervāḥ-ı ḥām Zu’l-fekār-ı Haydar’a

III.

1. Ağlasun bu gözlerim derdüñle her ān ağlasun
Ağlasun her kimde varsa zerre ĩmān ağlasun
2. Cūşa gelsün mevc-i ğamla heft ‘ummān ağlasun
Gülmesün bu ğamla kimse kürs-i devrān ağlasun
3. Sīḥ-i ğamda hep cigerler mişl-i büryān ağlasun
Kā'inātıñ gözleri bu demde al kan ağlasun

⁹² “Hem dostuna sevenlere muḥibbine yārānına/Tābi‘ne bendesine hem kapusu derbānına” vezin gereği Hem kelimesi çıkartıldı.

⁹³ “Każīsine müftīsine hem ḥükmine devrānına/‘Adline ‘aṭāsına hem luṭfına iḥsānına” vezin gereği Hem kelimesi çıkartıldı.

⁹⁴ Vezin kusuru var.

⁹⁵ Metinde bu kelime “gelin” şeklinde yazılmış.

4. Firḳatîñle rūz-ı mātem ‘arş-ı Raḥmān ağlasun
Ehl-i cennet āh idince ḥūr u ḡilmān ağlasun
5. Bir devāsuz yāredir bu buña Loḳmān ağlasun
Yād idüp bu demde āh-ı ḳalb-i sūzān ağlasun
6. *Hey meded kān-ı mūrūvvet pādīşāhım yā Hüseyn
‘Arş u kürsī levḥ u kilki yaḳdı āhım yā Hüseyn*

14

IV.

1. Öldürelim şol Yezīd’i Kibriyā’nuñ ‘aşḳına
Bir ḡazā-yı ekber olsun Muştafā’nuñ ‘aşḳına
2. Ey Hüseynīler geliñ⁹⁶ şol Murtażā’nuñ ‘aşḳına
Rūz-ı mātem ağlayalum ol belānuñ ‘aşḳına
3. Zehr içelüm Şāh Ḥasan el-Müctebā’nuñ ‘aşḳına
Ḳan şaçalum Şāh Hüseyn-i Kerbelā’nuñ ‘aşḳına
4. ‘Ābidīn ü Bāḳır u Ca‘fer Mūsā’nuñ ‘aşḳına
Şāh ‘Alī Rızā Taḳī vü bā-şafānuñ ‘aşḳına
5. Hem Naḳī vü ‘Askerī şaḥib-livānuñ ‘aşḳına
Mehdī-i şāḥib-zamān Ḥaydar-edānuñ ‘aşḳına
6. *Raḥmet-i Raḥman’ı ḳaṭ‘ā görmesün ḳavm-i Yezīd
Rāḥat u ārāmı zerre bulmasun rūḥ-ı pelīd*

V.

1. Kimdi bu da‘vāda āyā ol Yezīd’üñ rehberi
Āl ü evlāda cefālarla idüp bu işleri
2. Şaymadı ol zālīmān hīç ḥāṭır-ı peygamberi
Yā unutmuşdur o kāfir Şāḥ-ı Merdān Ḥaydar’ı
3. Hep gürūḥ-ı nāciler ṭutsun ḳulaḳ gelsün beri
Bu arada ayrılır Nu‘mānīlerle Ca‘ferī

⁹⁶ Metinde bu kelime “gelin” şeklinde yazılmış.

4. Yāda geldikçe meded ol Kerbelā vādīleri
Ehl-i ĩmān zār iderler bunda bugün her biri
5. Ben niçe āh itmeyem kim Ca‘ferīyem Ca‘ferī
Yaş yirine kan aqıdur bu huşūşda dīn eri
6. *Ey Hüseyn-i Kerbelā cāñum fedā olsun saña
Çünkü sen cān u cihānsuñ saña ‘ālem hep fedā*

VI.

1. Çün muhibbi hānedānuñ nūr[un] ‘alā-nūr olur
Rüz-ı maşşer anlaruñ her bir günü bir sūr olur
2. Bende-i āl-i ‘abā ihsānile mesrūr olur
Āsitān-ı evliyāyı hor görenler hor olur
3. Nūr-ı çeşm-i Aşmed’e egri bağanlar kör olur
Raşmet-i Raşmān’ı anlar görmez aşlā dūr olur
4. Kerbelā da‘vāsı için bir ‘azīm cumhūr olur
Hem bu da‘vā ol Yezīd’uñ alnına mestūr olur
5. Hānedān-ı Muştafā’ya zūlm iden maşhūr olur
Ehl-i beyte cevr iden āyā niçe maşfūr olur
6. *Fazl ider da‘vāmızı Haş rüz-ı maşşerde bizüm
Hiç kalur mı Nazmīyā bu āhımız yerde bizüm
Fī Muşarrem*

15

8.

Selāmnāme-i Haşret-i Pīr

[Mütekerrir Müseddes]

[Fā‘ilātün fā‘ilātün fā‘ilātün fā‘ilün]

I.

Ey şeh-i⁹⁷ mülk-i hidāyet kudret-i Haşk’uñ eli
Ehl-i faşruñ pīşvāsı bāğ-ı ‘irfānuñ güli
Būy-ı vaşluñ haşretiyle zār ider cān bülbüli
Beyt-i Haşsuñ dergehünde baş egüp didük belī

⁹⁷ Tamlama belirtme durum eki ile yazılmış

Es-selām ey hādī-i rāh-ı Hudā nesl-i ‘Alī
Es-selām ey kuṭb-ı ‘ālem Hācī Bektāş-ı Velī

II.

Olmasun ey kuṭb-ı ‘ālem senden ayrı cānumuz
Mülk-i tende sensin ey şeh rūḥumuz sultānumuz
Luṭfuñı gözler müdāyim⁹⁸ dīde-i giryānumuz
Umaruz ‘afv idesiñ bu yoldaki noḳsānumuz
Es-selām ey hādī-i rāh-ı Hudā nesl-i ‘Alī
Es-selām ey kuṭb-ı ‘ālem Hācī Bektāş-ı Velī

III.

Sensin ey pīr-i hidāyet rāh-ı Hāḳḳ’a reh-nümā
Maḫhar-ı rāz-ı nübüvvet vāşıl-ı sırru’l-‘alā
Hem daḫı maḳbūl-i ḫāzret ser-gürūh-ı evliyā
Kıl ‘ināyet baş açık yalın ayak geldim saña
Es-selām ey hādī-i rāh-ı Hudā nesl-i ‘Alī
Es-selām ey kuṭb-ı ‘ālem Hācī Bektāş-ı Velī

IV.

Ey şehinşāh-ı velāyet Muştafā’nuñ ḫaḳḳiçün
Cism ü cānı enbiyā ol Murtażā’nuñ ḫaḳḳiçün
Şāh Ḥasan hem Şāh Ḥüseyn-i Kerbelā’nuñ ḫaḳḳiçün
Bendeñe luṭf eyle ol Zeyne’l-‘Abā’nuñ ḫaḳḳiçün
Es-selām ey hādī-i rāh-ı Hudā nesl-i ‘Alī
Es-selām ey kuṭb-ı ‘ālem Hācī Bektāş-ı Velī

V.

Ol Muḫammed Bāḳır u Ca‘fer Mūsā’nuñ ‘aşḳına
Şāh Rızā vü Şāh Taḳī ol bā-şafānuñ ‘aşḳına
Hem Naḳī vü ‘Askerī Mehdī zamānuñ ‘aşḳına
Naẓmī’ye luṭf eyle şāhum ḫānedānuñ ‘aşḳına
Es-selām ey hādī-i rāh-ı Hudā nesl-i ‘Alī
Es-selām ey kuṭb-ı ‘ālem Hācī Bektāş-ı Velī

Fī Muḫarrem

⁹⁸ Metinde(مدایم) şeklinde yazılmıştır. (مدارم)

Münacât ez-Cenâb-ı Hâzret-i Pîr

[Mütekerrir Müseddes]

[Fe‘ilâtün fe‘ilâtün fe‘ilâtün fe‘ilün]

I.

Ey olan maẓhar-ı esrâr-ı Hudâ nûr-ı ‘Alî
Sensin ol nûr-ı Hudâ sendedir ol ¼udret eli
Himmetüñdür iden ihyâ niçe biñ mürde-dili
Dergehüñde baş egüp biz de dedik gerçi belî
Amân ey kân-ı seḫâ mihr-i vefâ nûr-ı Celî
Meded ey nûr-ı hidâyet Hâcî Bektâş-ı Velî

II.

Bî-ḫuzûr itdi beni miḫnet-i ğam derd ü elem
Ben gibi derd-keş-i mücrîme ¼ıl luḫ u himem
Gerçi kem-bendeñ ise senden olur cümle kerem
Cürmüme mu‘terifem ḫâ‘ata maĝrûr degülem
Amân ey kân-ı ‘aḫâ sırr-ı ‘alî nûr-ı Celî
Meded ey ¼uḫb-ı velâyet Hâcî Bektâş-ı Velî

III.

Yetiş imdâdîma firḫatle ḫarâb olmadayım
Sîḫ-i miḫnetde ciger yandı kebâb olmadayım
Dûzaḫ-ı derde düşüp şöyle ‘azâb olmadayım
Dest-i ḫarb-ı eleme sîne-rebâb olmadayım
Amân ey ma‘den-i iḫsân u seḫâ nûr-ı Celî
Meded ey nûr-ı velâyet Hâcî Bektâş-ı Velî

IV.

Mücrimân senden umar derdlerine cümle devâ
Gerçi kim senden olur cümle marîzâna şifâ
İlticâ saña ider pîr ü civân bay u gedâ
Dergehüñ bendeleri ğayriye eyler mi recâ
Amân ey baḫr-i kerem mevc-i ‘aḫâ nûr-ı Celî
Meded ey dürr-i kerâmet Hâcî Bektâş-ı Velî

V.

Çünkü dergāhıña⁹⁹ geldüm baş açık yalın ayak
El-amān āl-i ‘Alī’ye beni eyle mülhak
Der-i luṭfuñda budur işte niyāzum el-Ḥaḳ
Kıl kerem **Nazmī**-i bī-çāreñe de bir kez bak
Amān ey maḫhar-ı esrār-ı Hudā nūr-ı Celī
Meded ey genc-i seḫāvet Hācī Bektāş-ı Velī

17

10.

Tariḫ-i Teşrīf-gerden-i Padişāh der-Asitāne-i ‘Aliyye
[Kaside]

[Fā‘ilātün fā‘ilātün fā‘ilātün fā‘ilün]

1. Bārekallāh zevke tebdīl oldu hengām-ı ḫazīn
Ḥamdülillāh kalmadı dillerde bir āh u enīn
2. Māşā’allāh teşrīfiñle şādumānız cümleten
Çoḳ şükür vaşluñla olduḳ kāmuran u kām-bīn
3. Rūḫ-ı ‘ālem Ḥazret-i ‘Abdü’l-‘azīz Ḥān’ıñ müdām
‘Ömrini müzdād kılsun zāt-ı Rabbü’l-‘ālemīn
4. Ehl-i İslām’a vücūdı sū-yı Ḥaḳ’dan bir luṭuf
Būsi¹⁰⁰ pāyile anuñ eflāka faḫr eyler zemīn
5. Avrupa kıt‘asını teşrīfe raḡbet eyleyüp
Tā Ṭulon’dan bed’ ile seyr eyleyüp her bir yerin
6. Paris ü İngiltere seyr ü temāşāsın idüp
Nemçe’dan kı lup güzer andan daḫı Rusçuk Vidin
7. Varna’dan İstanbul’a ‘avdet idüp ol şehriyār
Kıldı teşrīfiyle ihyā bendegānın her birin
8. Büsbütün Avrupa’ya ve’l-ḫāşılı seyr eyleyüp
Her ne ki ‘ilme’l-yakīniñ oldı hep ‘ayne’l-yakīn

⁹⁹ Metinde bu kelime “dergāhına” şeklinde yazılmış.

¹⁰⁰ Metinde bu kelime “pūs” şeklinde yazılmış.

9. Avrupa kıt'ası buldı pā-būsiyla¹⁰¹ imtiyāz
Kıt'a-ı sâ'ireye fahr itse çok mı ba'dezîn
10. Pādişāhā şehriyārā hüsrevā adl-āverā
Şafderā 'ālī-tebārā dāverā ey şāh-ı dīn
11. Gelmemiş zātın gibi şāhib-'adālet pādişāh
Görmemiş emsāliñi¹⁰² çeşm-i felek 'ayne'l-yaķın
12. İftihār itmezdi ger görse seḫā vü cūdını¹⁰³
Hātem-i engüşt 'ināyetiñde olmaz bir nigīn
13. Nūr-ı hürşid āfitāb-ı 'adliniñ bir zerresi
Āsitānında gelür her şubḫ ider vaz'-ı cebīn
14. Pādişāhım böyle mi vaşf eyler idim şānını
Olmasam renc-i felekden zār u giryān ü ḫazīn
15. Tā zamān-ı ḫaşre dek bitmez tükenmez kışşası
Çarḫ-ı nā-sāziñ baña vaşf eylesem itdüklerin
16. Yoḫsa ben ol şā'ir-i mu'ciz-demem sayeñde kim
Kilk-i ṭab'ım fetḫ ider ol nükte-sencān kişverin
17. Vāķı'ā bī-ķābiliyet olsa idim ğam degil
Niçe bir ehl-i diliñ çarḫ-ı denī bükümüş belin
18. Bir ğazel tanzīmine destūr alursam söylerim
Raḫş-ı ṭab'ım meydān almaz bulmasa cevlāngehin
19. Āşıķa 'arz-ı cemāl itse eger ol nāzenīn
Hüsñünün üftādesi eyler mi hīç āh u enīn
20. Ṭālī'im yār olsa elbet yār şarardı yāremi
Olmaz idim gūşe-i miḫnetde ben tenhā-nişīn

18

¹⁰¹ Metinde bu kelime "pā-pūsıyla" şeklinde yazılmış.

¹⁰² Metinde bu kelime "emsālini" şeklinde yazılmış.

¹⁰³ Metinde bu kelime "cūdını" şeklinde yazılmış.

21. İltifâtı dâ‘imā aġyāradır ol āfetiñ
Olmadı ħasret-keş-i ‘uşşākına aşlā karīn
22. Bir pula almaz fiġānım gūş kılmaz nālemi
Vaşl-ı dildāra eger cān naġdini virsem peşīn
23. Ceyb-i endişemde sermāyem benim bir medd-i āh
Āh olur mı hīç metā‘-ı vaşl-ı cānāna rehīn
24. Lāf-ı şekvā vü teġazzül oldu pāyāna resīd
Ol şehinşāhīñ du‘ā-yı devletin it ba‘dezīn
25. Bir du‘ā it kim melā‘ik āmīne gelsün bütün
Bir du‘ā it kim işidenler disünler āferīn
26. Nüh felek devr eyledikçe ‘ömrini müzdād idüp
Mekr-i düşmenden o şehriyārı kılsun Ĥaġ emīn
27. Ķonmasun āyīne-i ħātırına gerd-i melāl
Her umūrunda Cenāb-ı Lem-yezel olsun mu‘īn
28. ‘Avdetine tām tārīġ **Naẓmī** yazdı faġr ile
Avrupa’dan kıldı ‘avdet ol imām’ül-müslimīn
Sene 1284

11.

Ķaşīde Der-sitāyiş-i Şadr-ı a‘zam Emīn ‘Alī Paşa

[Ķaside]

[Fe‘ilātün fe‘ilātün fe‘ilātün fe‘ilün]

1. Levġa taşvīrimi çekdikde benim kil-k-i ħazā
Ĥāk-ı miġnetle meger cismimi kılmış inşā
2. Behrem enbār-ı miġenden baña ta‘yīn olmuş
Her şabāġ ħādīm-i firġatle gelür vāye baña
3. Naġs-ı ekber mi nedir kevkeb-i baġtım bilemem
Ĥükmünü mişl-i Zuġal itmede dā‘im icrā

4. Görmedim müddet-i 'ömürde şafā-yı hātır
Bulmadım gerdiş-i devrānda hele cüz'-i vefā
5. Qalmanı çekmedigim renc ü mihen 'ālemde
Görmedim sāye-i bahtımda nedir rüy-ı şafā
6. Allāh Allāh buña insān mı taḥammül eyler
Birbir ardınca gelür şā'ıkaveş seng-i cefā
7. Ne zahīr ü ne de bir yār-i vefādārım var
Ki ide āteş-i dāğ-ı dil-i yāri itfā
8. Bādbānımda eger bād-ı muvāfiķ olsa
Keştī-i ğamda figān itmez idim şubḥ u mesā
9. Maṭlab üzre dümen almazsa eger fülk-i emel
Qapudan olsa Felāṭün buña niş'ler āyā
10. Poça orsa gider elbette ki başdan qaraya
Qāresiz lücce-i ğam içre qalan bī-ser ü pā
11. Beni başdan qara uğratmadır efkārı hele
Rūzgārıñ emelidir bilürem bu hūlyā
12. Şarf-ı naķdine anıñ itmedeyim leyl ü neḥār
Baḥr-i ğamda geçiyor 'ömrümüz¹⁰⁴ hep bād-ı hevā

19

13. Şaşurup puslayı deryā-yı miḥende qaldım
Qanı mersā-yı murāda yetürür rāh-nümā
14. Beni bir ḥālet-i buḥrāna yetürdi firķāt
Şiḥḥat ümmīdini rü-bādede görmem aşlā
15. Meger āgāh ola aḥvālime bir şāhib-dil
Ya'ni şadrü'l-vüzerā Ḥazret-i 'Āli Paşa
16. Ey reis'ül-vükelā meḥar-ı ḥaķķü'l-bilgā
Qadr-dānū'ş-şu'arā āşaf 'āli keremā

¹⁰⁴ Vezin kusuru var.

17. Ne zamān bulsa kudūmuñla şadāret revnaķ
Cism-i bī-mār-ı re‘āyā bulur ol anda şifā
18. Sensin ol bā‘iṣ-i āsāyiş-i mülk ü millet
Seyf-i tedbiriñ ider anı da kaç‘-ı da‘vā
19. Sensin ol nāzım-ı ārāyiş-i dīn ü devlet
Ki olur himmet-i re‘yiñ ile her kār icrā
20. Kimseler lā diyemez dā‘ire-i re‘yiñde
Hikmet-i re‘yiñe hayrān kalur ‘aklı hükemā
21. Devlet ü milletiñ ihyāsına bā‘iṣ sensin
Seni bu millete bahş eylemiş ol zāt-ı *Hudā*
22. Çünkü var milletiñ hüsni nazarı zātında
Şüphesiz her ne dilerseñ virir *Allāh* saña
23. Nīk-ḥaşlet ne ki var *Hak* saña ihsān itmiş
Şāhib-i seyf ü kalem ehl-i keremiñ ḥaķķā
24. Ca‘fer-i Bermekī -ḥaşlet ḥāmī-i mülk ü millet¹⁰⁵
Āşaf-ı temkīn-sīret şafder-i Kerrār-edā¹⁰⁶
25. Āsitān-ı keremiñ kıble-i ehl-i ḥacāt
Hāk-i pāy-ı himemiñ kuḥl-ı ‘uyūn-ı zu‘afā
26. Sendedir kufl-ı der-i merḥamet-i genc-i ilāh
Sensin ol baḥr-i kerem mevc-i ‘atā kār-ı vefā
27. Yazamam vaşfiñi ey baḥr-i kerem bālā-cemāl
Bu ‘ayāndır ki sebū içre şığışmaz deryā
28. Hep zamānında cihān şulḥ-ı şalāḥ üzre bütün
Ġamze-i şūḥ ile ‘uşşāk ide belki ğavgā

¹⁰⁵ Vezin kusuru var.

¹⁰⁶ Vezin kusuru var.

29. Mevc-i ğam başdan aşup baħr-i firāk içre yerim
Beni girdāb-ı meşakķatden amān eyle rehā

30. Luţfunı görmedik ʿālemde ʿacep kim ķaldı
Defter-i mekremetiñde aranılsa farazā

31. Olmadıķ mazħar-ı luţfuñ yalıñız ben ķaldım
Līk ʿarz itmedim aħvālimi bir kerre saña

32. Böyle bir kadr-şinās ʿāli-himem devrinde
Bulunup ħālını ʿarz itmemek elbette ħatā

33. Beni pā-māl iden¹⁰⁷ hep sadme-i ihmālimdir
Baħt-ı vārūnemi hīç eylemedim ben şekvā

20

34. Öyle bīmār-ı ğamım bir nefes ārām idemem
Cāme-ħ̣ṿābım daħı olursa da bāl-i ʿanķā

35. Leşker-i mülk-i ğama ben ki sipehsālarım
Dilerim şimdi o ħidmetden idem istiʿfā

36. Nażar-ı luţfuñ olursa olurum naʿil-i feyz
Saña güçlük nedir ey zāt-ı şadāret ʿuzmā

37. Nāħudā olsa n'ola keşti-i maķşūda ķuluñ
Himmetiñle ķapudanlıkda gözüm var zīrā

38. Dād-hv̄āhānuñ olup cümle murādı ħāşıl
Ķuluñuz mı yalıñız maħrūm olur kim ħāşā

39. Yalıñız himmetim eşʿāra degildir maşrūf
Her hünerde iderem daʿvā-yı cihān ammā

40. Neyleyim ehl-i diliñ düşmenidir çarħ-ı leʿīm
İstemez irdigini rifʿate birgün aşlā

41. Destġir ol baña ey āşaf-ı ʿālī-keremim
Her umurūnda saña yāver ola zāt-ı Ĥudā

¹⁰⁷ Vezin kusuru var.

42. Āşafā her ne kadar taşdı' ise 'afv eyle
Renc-i eyyām-ı mihenden baña pek geldi ğınā
43. İhtiyārımla degil bunca ki taşdı' itdim
Düzd-i ğam şabr u kararım bütün itdi yağmā
44. Bu tazarru' ile dergāhıña rū-māl oldum
Kerem ü luḡfuñı arzū idüp ey kân-ı 'aḡā
45. Himmetiñle eger āzāde olursam ğamdan
Şān-ı vaşfiñda neler kilkim ider gör imlā
46. Gezinürken reh-i vaşfiñda kalem şevkuñ ile
Anda der-ḡāḡır idüp bir ğazel-i bī-hem-tā
47. 'Arz-ı ḡāl eylesem ol pādişeh-i ḡüsn ü edā
Der-kenār itmege raġbet buyurur mı āyā
48. Zānnım oldur ki virir maḡşadıma bir şüret
O şeh-i memleket-i ḡüsne irersem inhā
49. ḡvāh nā-ḡvāh çeker cevr ü cefā-yı 'uşşāk
Cānı cānān dileseydi ider elbetde fedā
50. Cānı cānāna virüp vaşla irendir 'āḡil
Ne çeker ol ğam-ı imrüz ne ālām-ı ferdā
51. Yār ile maḡfī idi beyne-hümāda esrār
Sensin ey ḡāme iden rāz-ı derūnı ifşā
52. Lāf-ı şekvā ü taġazzül yetişür ey **Nazmī**
Ba'dezīn eyle hemān şıdḡ ile āġāz-ı du'ā
53. Çünkü cāmi'-i ḡaşā'idde ferā'iz gibidir
Eñ nihāyetde du'ā eylemek 'indeş-şu'arā
54. Bir du'ā eyle ki taḡsīn ide efrād-ı melek
Bir du'ā eyle ki amīn diye hep ehl-i semā

55. Mîhr ü meh tâ ki olur çarh-ı felekde gerdân
‘Ömrin efvn ide ol rütbe Cenâb-ı Mevlâ
56. Dâmen-i luḫfî ola busegeh¹⁰⁸ ḫavâş u ‘avâm¹⁰⁹
Der-i eltâfî penâgâh -ı şıgâr u kübrâ
57. Merkez-i dâ’ire-i şihḫat ola câygehi
Cümle evlâdı vü ensâbını baḫş ide Ḥudâ

12.

Târîḫ-i Mîrâlây Şode Birâder-i Ḥavîş

[Gazel]

[Fâ‘ilâtün fâ‘ilâtün fâ‘ilâtün fâ‘ilün]

1. Bârekallâh mîralay oldı Ḥicâz ordusuna
Dâverim Âgâh Beg oldur şâ‘ir-i şirîn-edâ
2. ‘İlm ü ‘irfân ile meşhûr-ı zamândır zât[ı] kim
Her ḫuşûşda re’yine teslîm olur bay u gedâ
3. Sâḫa-i ‘irfânına ‘aql [u] ḫired bitmez hele
Urmasunlar nâfile bu ‘arşada hîç püşt-pâ
4. Şi‘r ü inşâ ‘ilm ü ‘irfân zâtına mevhûb-ı Ḥaḫ
Her kemâli ḫâşılı luḫf eylemiş zât-ı Ḥudâ
5. Ṭab-ı pâki gülşen-i eş‘âra meyl itse o dem
Şâhid-i gülgonca-ı maḫşûd olur neşv ü nemâ
6. Her hünerden muḫliş-i pâki gibi Âgâh olup
Azdır isti‘dâdına mîr-i mîrânlık bî-riyâ
7. ‘An-aşıl şadr-ı ḫükümetde budur lâzım olan
Ṭavr-ı uslûb-ı ḫakîmâneyle tarz-ı ḫoş-edâ
8. Bu ise mevcûd olup zât-ı kerîminde anıñ
Var mıdır başka mebâḫiş andan itsek ibtidâ

¹⁰⁸ Metinde bu kelime puse-geh” şeklinde yazılmış.

¹⁰⁹ Vezin kusuru var.

9. Toğrısı Allāh için şâyestedir her rütbeye
Bir başı yok ʿab-ı ḥussād görmese şâyed revā
10. Gevher-i nazmı dökünce **Nazmī** rāh-ı müjdeye
Geldi birer tārīḥ oldu mışraʿında rū-nümā
11. Mīr Āgāh mīralaylık şadrına revnaḥ virüp Sene 1287
Şadr-ı rifʿat üzre yā Rab kāmurān it dāʿimā Sene 1287

22

13.

Limān Reʿisi Mīr-livā İbrāhim Paşa Bahriyye Ferīklığı Rütbesini Ḥāmil ve
İkinci Rütbeden Bir Kıtʿa Mecīdiye Nişānına Nāʿil Oldığı Rüz-ı Nevrüzda
Teşādūf İtdiginde Söylenilen Nevrüziyedür

[Kaside]

[Fāʿilātün fāʿilātün fāʿilātün fāʿilün]

1. Bārekkallāh ey cihāniñ sırrına mazhār olan
Cilve-i feyzi İlāhī oldu yüzinden ʿayān
2. Zāt-i pāki bu vücūd-ı ʿāleme bāʿiṣ olup
Oldı emrine musahḥar ʿālem-i kevn ü mekān
3. ʿAql-ı külle mazhār iken zāt-ı pāki şüphesiz
Ol daḥı kendüye bulmuş bir nedīm-i ʿālīşān
4. Yaʿni ol zāt-ı Muḥammedʾdür ki maḥbūb-ı İlāh
Hem-dem-i esrār olmuş şāh Ḥaydar bī-gümān
5. ʿĀrife taʿrīf olmaz gün gibi izhār bu kim
Olmada her yıl teceddüd sāl-ı devrān-ı cihān
6. İşte geldi rüz-ı nevrüz ʿāleme virdi feraḥ
Bā-ḥuşuş şāh-ı velāyet cilvesin itdi ʿayān
7. Ol mübārek dem bu kim şāh-ı bahār itdi cülūs
Baʿdezin açmaḥdadır her gonca-ı maḥşūd dehān
8. Ey efendim bu feraḥ demde saña virdi Ḥudā
Rütbe-i mihr-i saʿādet pertevinden bir nişān

9. Zāt-ı Haḫ mazhar düşürdi bu mübârek demlere
Zātiñi mesrûr idüp bu demde kıldı şādumân
10. Sen muḫibb-i ḫānedân-ı Aḫmed-i Mürsel olup
Ben daḫı bu vādî-i rāh-ı ḫaḫikatde pūyân
11. Eylereḡ tebrîk zātiñ mesned-i vālāsını
Bu ferîkliğ rütbesi olsun mübârek bu zamân
12. Destgîr olsun erenler zātiña her dem seniñ
Eylereḡ zāt-ı Ḥudâ'dan bu niyâzı her zamân
13. Devletiñle kāmurân ol ey efendim dâ'imâ
İşte **Nazmî** de niyâz itmekdedir Ḥaḫḫ'a hemân
14. Rûz-ı nevrûzuñ mubârek rütbeñiz mes'ûd ola
Her umûruñda saña imdâd ide şâh-ı cihân
15. İtsün emsâl-i keşîr ile müşerref niçe dem
Her muḫibbi ḫānedân-ı Aḫmedî ol müste'ân
Fî Muḫarrem

23

14.

**Yāver-i Ḥarb Ḥazret-i Şehriyârî Râsim Paşa Ḥazretleri'niñ Kerîmeleri
Vilâdetinde Kendülerine Taḫdîm Olunan Teşekkürnâmedir
[Kaside]**

[Mefâ'ilün mefâ'ilün mefâ'ilün mefâ'ilün]

1. Şükürler her nefes ol Ḥazret-i Ḥallâḫ-ı eşyâya
Zemîni kürre-i arzı kılup âdemle pîrâye
2. Bu 'âlem bir şecerdir kim aña mîve olup âdem
Bütün âdemden 'âlem bulmada gündengüne mâye
3. Ger âdem olmasa 'âlem şemersiz bir şecerdir çün
Ne ḫâşıldır şemersiz bir şecerden bâḡ-ı dünyâya
4. Dil-i cāhil gibi sâde cihân bir ḫaleb-i bî-rûḫ
Cihân dükkânına ehl-i ma'ârif oldı sermâye

5. Yaratdı ādemi ol Hāḡ yine ādem bilür Hāḡḡ'ı
Çün ādem 'alemü'l-esmā olupdur ism-i ma'nāya
6. Şehinşāh-ı cihānıñ yāver-i ḡarbi Rāsım Paşa
Du'ā-yı devleti te'sīr idüp dergāh-ı 'ulyāya
7. Toḡup bir duḡteri pākīze-aḡter şulb-i pākīnden
İştdikde niyāz itdim Cenāb-ı Zāt-ı Mevlā'ya
8. Didüm ey Hālikü'l-eşyā yaratdıñ bir meh-i ḡarrā
Getürdüñ nāz ile gerçi anı bu mihr-i dünyāya
9. Büyüsün mehd-i nāz içre şafā-yı bāl ile gülsün
Terennüm-ḡ'ān olur elbet aña Zühre olup dāye
10. Kılıp ol vālid-i zī-şānını mesrūr [u] rüşen-dil
Oḡursun 'izz-i devletle cihānda şadr-ı ā'lāya
11. Çü zātı bende-perverdir ḡulūş-ı pāk-i gevherdir
Nufūzı çoḡ mıdır çārī olursa berre deryāya
12. Senā-gūyem veliyyü'n-ni'metimsin kim baña olmuş
Nihāl-i himmetiñ zīr-i felekde başıma sāye
13. Senin bendeñ¹¹⁰ bulunmaḡlık benim bir iftiḡārımdır
Cenāb-ı Hāḡ saña 'ömr-i ḡavīller eyleye vāye
14. Murādım şādumān oldıḡımı 'arż itmedir ancaḡ
Teşekkürnāme taḡdīm eylemekde şavb-ı vālāya
15. Teşekkürnāme-i **Nazmī** oḡundukça ola ḡandān
Şafālar baḡş ide Mevlā o verd-i ḡonca-ra'nāya

25¹¹¹

15.

Tārīḡ-i Vefāt

[Gazel]

[Fā'ilātün fā'ilātün fā'ilātün fā'ilün]

¹¹⁰ Metinde bu kelime "benden" şeklinde yazılmıştır.

¹¹¹ 24. sayfa çizik. 25. sayfanın başında çizik beyitler var.

1. Niçe kıydıñ bir buçuk yaşındaki ma‘şūma āh
Āh cellād-ı ecel pek ğaddārsın¹¹² bī-iştibāh
2. Ağlasun Biñbaşı Edhem Beg dem-ā-dem āh idüp
Şīr-h‘āhı tıflınıñ ‘ömrin ecel kıldı tebāh
3. Mātemi ağlatdı cümle akrabāsın hūzn ile
Vālideynine hemān ecr ü şabır virsün İlāh
4. Tıtmayan bilmez nedir āh āh evlād acısın
Çeşm-i a‘mā fark ider mi reng-i ebyāz u siyāh
5. Vāli di söylerken ey **Nazmī** işitdim tārīhin
Hay Meħemmed hay ciger köşem cihāndan gitti vāh
Sene 1287

26

16.

Kaşide der-Sitāyiş-i Nāzır-ı Bahriyye Devletlü Maħmūd Nedīm Paşa

[Kaşide]

[Mefā‘ilün mefā‘ilün mefā‘ilün mefā‘ilün]

1. ‘Uluvv-i himmet-i ‘Abdü’l-‘azīzi yād kâbildir
Haṭâdır lîk ihsânın disem ta‘dād kâbildir
2. O şeh eyler hemîşe her işi erbâbına tefvîz
Karıben mülküni itmek aña âbād kâbildir
3. İdüp bahriyyeye nâzır hele bir bende-i hâşın
Yeñiden köhne tersâne olur bünyād kâbildir
4. Ki ya‘ni Hażret-i Maħmūd Nedīm Paşa-yı pür-‘adliñ
Bu mevzûya denilse ger mübârek bād kâbildir
5. O zāt-ı ‘aql-ı evvel ehl-i hikmet hāmī-i millet
Aristo’ya eger zātın disem üstād kâbildir
6. Ne āşaf şāhib-i tedbîr ne āşaf şā‘ir ü māhir
Ki her re’yin disem kânûn nev-icād kâbildir

¹¹² Vezin kusuru var.

7. Trāblus halkın ihyā itdiği ma'lūm-ı 'ālemdir
Bu hāşletle egerçi zātına üstād kâbildir
8. Muḥālif rūzgār esdi sefā'in kaldı seyrinden
Ne hāle geldigin itsem eger İrād kâbildir
9. Olup bil hastası¹¹³ yatmış yüz üstü ehl-i tersāne
Ki tedbīr-i ḥakīmānıyla eyler şād kâbildir
10. Şaşırdık puşlayı kaldık 'umūmen baḥr-i ḥayretde
Yetişdi Hızrveş luḫfi ider imdād kâbildir
11. Ḥarāp olmuş dil-i 'āşık gibi mersā-yi tersāne
'Uluvv-i ḥimmeti eyler anı ābād kâbildir
12. Gelüp bir hāl-i buḥrāna hemān baḥriyyeniñ hāli
Bu hālden re'y ü tedbīri ider āzād kâbildir
13. Donanmanıñ görünce hālini pejmürde hey'etle
Dinürdi az vaḳit içre olur ber-bād kâbildir
14. Hızır gibi irüp yelken kürek imdādına zātıñ
İderseñ Āşafā baḥriyyeye dil-şād kâbildir
15. Donanma göz gözi görmez 'aceb zūlmetde kalmışdır
Çerāğın anlara luḫfuñ ider ikād kâbildir
16. Bulurdı keştī-i ğamda göñül bu gūne tesliyyet
Murād üzre eser elbette ki ber-bād kâbildir
17. *Biḥamdillāhi ve'l-minne*¹¹⁴ ki zātıñ eyleyüp teşrīf
Bulunmaz ba'de-zā baḥriyyede nā-şād kâbildir
18. Kuluñ ez-cümle olmuşdur ğarīḳ-i lücce-i miḫnet
Meger ğavvāsı elṫāfiñ ider āzād kâbildir

¹¹³ Metinde bu kelime "ḥ" (ح) harfi ile yazılmış.

¹¹⁴ lillahi'l-hamdü ve'l-minne / lillāhi'l-hamdü ve'l-minne: Tüm hamd ve minnetler Allah'a mahsustur, O'na aittir.

19. Felekden çekdiğim cevri ne mümkin eylemek takrîr
Dinür mi cümle deryâlar ola a‘dâd kâbildir

20. Benim ol dâgdâr-ı tîğ-ı gam kim derdimi bilseñ
İderdiñ merhem-i luṭfuñ ile imdâd kâbildir

21. Uzatmaḡ baḡs-i rencûrı ne ḡâcet ey dil-i gamgîn
‘Ubûdiyyet ki ‘arz itdik emîr-i dâd kâbildir

22. Hemân evşâf-ı şânında sen eyle bir ğazel inşâd
Ki zîrâ midḡatinde itmek istiṭrât kâbildir

27

23. O şūḡuñ devr-i ḡüsnünde dil olsa şâd kâbildir
Ġam-ı hicrinden ‘uşşâka reh-i âzâd kâbildir

24. Gül-i ruḡsârıñı ey gonca-fem gördükde ‘uşşâkıñ
İderler her biri bülbül gibi feryâd kâbildir

25. Cemâliñ vaşfına âġâz idersem ey perî-peyker
İşitse nerm olur saḡt-ı dil-i zühhâd kâbildir

26. Feleklerde melekler görmemiş ḡüsnüñ gibi meh-rû
Taşavvur itmemiş resmüñ hele Bihzâd kâbildir

27. Çekersem sîneye cevri [u] ġamıñ cânâ elem çekmem
Bu pâzâr-ı muḡabbetde sitâd u dâd kâbildir

28. Sînem âmac idüp ol nâvek-i ḡün-rîz cânâna
Taḡammül eylerem itmez meger pülâd kâbildir

29. Geçüp lâf-ı temeddüḡle ġazelden ba‘deza **Nazmî**
Du‘â-yı âşaf-ı zî-şânı itmek yâd kâbildir

30. Ola günden güne ‘ömri fizûn-ter ‘izz ü devletle
İdersem zât-ı ḡaḡ dan böyle istimdâd kâbildir

31. ḡudâ münzam ide ‘ömr-i cihânı ‘ömrüne her bâr
Bu ġünâ devletiñ olsun disem müzdâd kâbildir

32. Vücūdı devlete elzem mu'ini Hızır ola her dem
Ola tevfiḳ-i Bārī emrine münḳād ḳābildir

17.

Tārīḩ-i Vilādet

[Ḳıṭ'a]

[Mefā'ılün mefā'ılün mefā'ılün mefā'ılün]

1. Müşerrefdir Edhem Beg ṭāli'-i mes'ūd ile çünki¹¹⁵
Bu günler ḳıldı bir ferzend ile ḩaḳ zātını talṭif
2. Ne ferzend kim cemāli ḡıḃṭa-baḩş-ı mäh-rüyāndır
Ne ferzend kim degildir mihr-i ḩüsni ḳābil-i ta'rif
3. Meh ü mihr içtimā' itmiş meger kim burc-ı ḩüsünde
Tulū'-ı şubḩ ferdāya ḳılup birbirine teklif
4. ToḒup mihr-i cihān-āsā bu nūr-ı şun'-ı Yezdān'dır
Cemāline ḩudā ḳılmış kemāl-i nūrını terdif
5. Kederden ḩıfz ide ḩaḳ vālideyn ile o maḩdümü
Kemāl-i 'izz ü rif'atle cihānda olalar tavşif
6. İdüp **Nazmī** bu tām tārīḩle ben de vālideyn tebşir
Meḩammed Beg bu yıl bezm-i vücūdı eyledi teşrif
Sene 1285

28

18.

Merşiye-i ḩazret-i Şāh-ı Şehidān Raḑıya'llāhu Te'ālā 'anhu

[Terkibibent]

[Fā'ilātün fā'ilātün fā'ilātün fā'ilün]

I.

1. Geldi eyyām-ı Muḩarrem girye vü hicrān demi
Ehl-i derdiñ tāzelendi āh kim köhne Ḓamı
2. Rüz-ı mātem çağlayan seyller gibi ḩün-ı sirişk
Şuphesiz gark-āb-ı baḩr-i raḩmet eyler 'ālemi

¹¹⁵ Vezin kusuru var.

3. alma iřyān ire ey dil sen de āh it ala kim
Seyl-i girye tahīr eyler irk-i kūfr-i ādemi
4. āker-i āl-i abāyım rūz-ı amda ōnlūmūñ
Mātem-i řāh-ı řehīd-i Kerbelā'dır hem-demi
5. Zev ū řādī ōnlūme bī-ānedūr leylū'l-firā
Olsa olsa mātem-i āl-i abādur maremi
6. *Mātem-i řāh-ı řehīd-i Kerbelā eyyāmıdır*
Va'a-i dil-sūz-ı āl-i Muřtafā eyyāmıdır

II.

1. İřte bu ařr-ı Muarrem'dir ki evlād-ı Resūl
Tābi'iyile Kerbelā řarāsına itdi nūzūl
2. Ol zamān ceyš-i Firāvān-ı Yezīd-i bā-ayā
Der-aab anlar daı ol mevı'a buldı vuřūl
3. Ol imām-ı dīn yazdı anlara pendnāmeler
İtmediler hī biri pendnāmesin ařlā abūl
4. Yalñuz geldi uzūr-ı azrete arbe Yezīd
Didi kim cānum fedādur yoluña olma melūl
5. Ol ūn ol bat-ı sa'ıd anlar ile oldu řehīd
Eyledi rū-ı revānın cennet-i adne duūl
6. *ōnlūmi neyle tesellī eylesem bilmem ki āh*
Dīdeden pinhān olup gitdi bugūn ol evc-i māh

III.

1. avm-i Sufyān'dan neler ekmiřler āl-i mūslimīn
Bā-uřuř āl-i Muammed hem emīr'ūl-mū'minīn
2. Bir iim řu virmeyūp atlı itdiler hep teřne-leb
Kerbelā'da bir ūn ire yetmiř iki ehl-i dīn

3. İbn-i Sa‘ad ile ‘Abdullāh Ziyād-ı zālīmān
Kim olardur cümleten serdār-ı çeyş-i hā’inīn
4. Şimr Zī'l-Cevşen imām-ı dīnūñ oldur kātīli
Oldı hā'in bu sebeb mel‘ūn-ı Rabbü'l-‘ālemīn
5. Āl-i Sufyān’a sezādur virdüm olsun dā’imā
Hağlarında “*la‘netu’llāhi ‘aleyhim ecma‘īn*”
6. *Unudulmaz haşre dek bu müdde‘ā mümkin degül
Hağlarında başka dürlü bir du‘ā mümkin degül*

29

IV.

1. Hāke düşdükde o günde hūn-ı şāh-ı Kerbelā
Bir ğarīb hālet o demde oldı anda rü-nümā
2. Ol gün az kaldı cihān zīr ü zeber olsun hemān
Çün bu zulme Hāliķu’l-eşyā dağı olmaz rızā
3. Ebr-i zulmetde nihān oldı o dem mihr-i münīr
Kim hicāb itdi cihāna virmege nūr u ziyā
4. Ehl-i beytüñ āhı ol gün virdi dehre zelzele
Ditredi ol vaķ‘a-ı cānsüz için arz u semā
5. Kāş ‘ālem yirlere geçse idi ol demde de
Tek o şāha irmeseydi bunca zulm ile cefā
6. *Yirde insān ağladı ol vaķ‘aya gökde melek
Kaldı hayretde şaşırđı devrini ol gün felek*

V.

1. Kavm-i Sufyān evvelā Qur‘ān’ı inkār itdiler
Ba‘de-zā katl-i imāmı anlar inkār itdiler
2. Hāşeallāh dīn ü imān zerre yok ol zümrede
Putperest oldukların hep bunda izhār itdiler

3. Yıkıldılar şer'îñ bināsın yaqdılar âteşlere
Ehl-i İmān dillerini külli pür-nār itdiler
4. Kāfir olsa katline fetvā virür mi seyyidüñ
Kağı hüccet ile kaşd-ı āl-i Kerrār itdiler
5. Çok mudur la'net okursam haşre dek ol fırkaya
Kendü kendin la'nete anlar sezāvār itdiler
6. *Raḥmet-i Raḥmān'ı görmez zümre-i āl-i Yezīd
Eylemiş Haḫ anları hep dīn ü İmāndan ba'īd*

VI.

1. Ey gönül şol vaḫ'a-ı dilsūzı gel eyle ḥesāb
Çehre-i zevk ü sürūra dūd-ı āhı kıl niḫāb
2. Nūr-ı 'ayn-ı Muştafā'ya nāvek-endāz oldılar
Tīr-i la'net yağdır ol kavm-i Yezīd'e çün seḫāb
3. Lā'net olsun āline aḫābına etbā'ına
İtmediler ol gürüh-ı bī-ḫayā Haḫ'dan ḫicāb
4. La'net olsun cānına her kim ki la'net itmese
Rūḫ-ı nā-pāk-ı Yezīd'e tā dem-i yevmi'l-ḫesāb
5. Hūn-ı Şāh-ı Kerbelā'nuñ 'akdidür ki her şabāḫ
Dāmeninde zāhir itmiş lā'l-günāna ḫebāb
6. *Kerbelā şahrāsı al ḫan olduğı gündür bugün
Ol seḫüñ ḫūn içre galṭān olduğı gündür bugün*

30

VII.

1. Dāğ-ı mātem nevk-i hicrān-ı belā var dilde āh
Şerḫ olunmaz niçe biñ zaḫm-ı cefā var dilde āh
2. Nār-ı firḫat derd ü miḫnet sūz-ı ḫayret içreyem
Vaḫ'a-ı cān-sūz-ı şāh-ı Kerbelā var dilde āh

3. Olsun Allāh ‘aşkına gelme biraz şabr it sürür
Çün bu günde mâtem-i âl-i ‘abâ var dilde âh
4. Ben senüñle ülfet itmem ey feraḥ bîgānesüñ
Yâr-ı bâķī bir ğam-ı bî-intihâ var dilde âh
5. Nāleme ta‘n itme zāhid koy beni öz ḥālime
Mâtem-i âl-i Muḥammed Murtażâ var dilde âh
6. *N’ola āhımla idersem dāmen-i eflākı çāk
Āh-ı mazlūm ‘ālemi ser-tā-be-ser eyler helāk*

VIII.

1. alması hıç yerde insān ağladı bu vaķ‘aya
Āsumānda Kerrūbiyān ağladı bu vaķ‘aya
2. Geldiler feryāda bi’l-cümle tıyūr u ins ü cin
Hep nebīlerle Süleymān ağladı bu vaķ‘aya
3. Dest-i deryā buz kesildi ehl-i nīrān āh idüp
Cennet içre ḥūr u ğilmān ağladı bu vaķ‘aya
4. Çok degül ğarķ-āb iderse ‘ālemi göz yaş ile
Nüh felekle ‘arş-ı Raḥmān ağladı bu vaķ‘aya
5. Ol zamān rūḥ-ı Resūla’llāh’a düşdi zelzele
Āh idüp çün şāh-ı merdān ağladı bu vaķ‘aya
6. *Çok mudur bu demde ey dil ehl-i ĩmān ağlasa
Çok mudur bu demde gözler cümleten kan ağlasa*

IX.

1. Ağlasun bu vaķ‘a için ehl-i ĩmān ağlasun
Ağlasun her gün gözünden eşkile kan ağlasun
2. Gülmesün ‘aşr-ı Muḥarrem’de muḥıbb-i ḥānedān
Yād idüp ol vaķ‘a-ı cānsūzı her ān ağlasun

3. Şaldı gülzār-ı nübüvvet goncası işte bugün
Hemçü bülbül ağlasun ‘uşşāk-ı nālān ağlasun
4. Ağlamazsa gülmesin ‘ālemde aşlā bir dahı
Hā’inānuñ meskeni olsun da nīrān ağlasun
5. Dāye-i ‘āgūş-ı ‘ālemden çıkup gitti Hüseyn
Ba‘dezīn ‘āşıklararı mişl-i yetimān ağlasun
6. *Rūz-ı mātem gönlüme biġānedür zevk ü feraĥ
Bāde-i şādī ĥarām olsun içerse bir ĥadeĥ*

31

X.

1. Nūr-ı çeşm-i Aĥmed-i Muĥtār’a gör nitdi Yezīd
Kerbelā şahrāsı içre teşne-leb itdi şehīd
2. Ol imāmuñ ĥatline fetvā viren müslim midür
Kim revā görmez bu zulmı kāfir olsa bir ‘abīd
3. Bunca evlādı vü etbā‘ını kesdi göz göre
Ėorĥmayup Mevlā’dan ol mel‘ün ‘Ömer ibn-i Sa‘īd
4. Gerden-i pür-nūr kim büşişgeh-i Aĥmed iken
Ėançer-i bürrān ile kıydı aña Şimr-i pelīd
5. Hīç oñulmaz yarası tā ĥaşre dek ol vaĥ‘anuñ
Dāġ-ı mātem sīnelerde olmada her yıl cedīd
6. *Neyleyim āh irmedüm ol vaĥte kim ben anda tā
Cānımı şāh-ı şehīdān ‘aşķına kılsam fedā*

XI.

1. Yādigār-ı Aĥmed-i Maĥmūd sensin yā Hüseyn
Nāzenīn-i Ėazret-i Ma‘būd sensin yā Hüseyn
2. Gülşen-i ‘aşķuñda feryād eylerüm leyl ü nehār
Hemçü bülbül gonca-ı maĥşūd sensin yā Hüseyn

3. Cedd-i pākūñ Aḥmed ü Ḥaydar ile ḥayrū'n-nisā
Her cihet anlar gibi mes'ūd sensin yā Ḥüseyn
4. Luṭf ile ceddūñ gibi mümtāz-ı 'ālemsūñ hele
Mesleğinde anlaruñ pür-cūd sensūñ yā Ḥüseyn
5. Yoḳladum ben defter-i göñlümde ḳaydı çıḳmadı
Senden özge bulmadum mevcūd sensin yā Ḥüseyn
6. *Dīn yolında cān virdūñ ḳurb-ı Ḥaḳḳ'a gitdūñ āh*
Līk bunda 'āşıkānuñ zār u giryān itdūñ āh

XII.

1. Yā Rab ol mihr-i risālet Muşṭafā'nuñ 'aşḳına
Yā Rab ol māh-ı velāyet Murtażā'nuñ 'aşḳına
2. Ḥürmet-i ḥaḳḳ-ı Ḥadīce girye-i Zehrā için
Şāh Ḥasan şāh-ı şehīd-i Kerbelā'nuñ 'aşḳına
3. 'Ābidīn u Bāḳır u Ca'fer daḫı Kāzım Rızā
Hem Taḳī vü bā-Naḳī şāhib-'aṭānuñ 'aşḳına
4. 'Askerī vü Mehdī vü ma'şūm-ı çār-deh ḥürmeti
Ḥıdmet-i Selmān-ı pāk-i bī-riyānuñ 'aşḳına
5. Girye-i bī-iḥtiyār-ı bende-i āl-i 'abā
Dāḫil-i bezm-i müheyyā şādıḳānuñ 'aşḳına
6. *Ehl-i beyt-i Muşṭafā'dan eyleme yā Rab cüdā*
Nazmī-i bī-çāreyi anlar ile ḥaşr eyle tā
Fī 10 Muḥarrem Sene 1285

I.

Lāmi^c-i nūr-ı şerī^catdur Hüseyn-i Kerbelā
Rehber-i ehl-i ʔarīkatdur Hüseyn-i Kerbelā
Hādī-i rāh-ı hidāyetdür Hüseyn-i Kerbelā
Maẓhar-ı luṭf-ı sa^cādetdür Hüseyn-i Kerbelā
Vāşıl-ı sırr-ı risāletdür Hüseyn-i Kerbelā
Vāriş-i şāh-ı velāyetdür Hüseyn-i Kerbelā

II.

Nāzenīn-i Rabb-i ʔizzet maẓhar-ı feyz-i Hudā
Ḳurre-i a^cyān-ı ümmet nūr-ı çeşmi Muştafā
Gevher-i sencīde-i naḳd-i Cenāb-ı Murtaẓā
Seyyid-i sādāt-ı eşrefzāde-i ḥayrū'n-nisā
Menba^c-ı cūd u sehāvetdür Hüseyn-i Kerbelā
Ced-be-ced ehl-i şerāfetdür Hüseyn-i Kerbelā

III.

Nūr-ı ʔayn-ı ehl-i sünnetdür Ḥasan Ḥalku'r-rızā
Seyyid-i şübbān-ı cennetdür Ḥasan Ḥalku'r-rızā
Mefḥar-i eşraf-ı ümmetdür Ḥasan Ḥalku'r-rızā
Nūr-ı mışbāḥ-ı imāmetdür Ḥasan Ḥalku'r-rızā
Ḥüsrev-i ceşş-i şehādetdür Hüseyn-i Kerbelā
Fātiḥ-i mülk-i velāyetdür Hüseyn-i Kerbelā

IV.

Ḥazret-i Zeyne'l-ʔabādur gevher-i kān-ı kerem
Ḥazret-i Zeyne'l-ʔabādur menba^c-ı cūd u himem
Ḥazret-i Zeyne'l-ʔabādur maẓhar-ı ism ü ʔalem
Ḥazret-i Zeyne'l-ʔabādur ey ʔazīzüm muḥterem
Gevher-i kān-ı kerāmetdür Hüseyn-i Kerbelā
Ḥāzin-ı¹¹⁶ ḳufl-ı ʔināyetdür Hüseyn-i Kerbelā

V.

Maẓhar-ı sırr-ı rumüz-ı enbiyādur Bāḳırī
Vāriş-i ʔilm-i ledünnī evliyādur Bāḳırī
Bu sebebden mefḥar-ı āl-i ʔabādur Bāḳırī
Her cihat maḥbūb-ı zāt-ı Kerbelā'dur Bāḳırī
Server-i ceşş-i siyādetdür Hüseyn-i Kerbelā
Ḥāris-i mülk-i ʔadāletdür Hüseyn-i Kerbelā

¹¹⁶ Metinde bu kelime “ḥāzin” şeklinde yazılmış.

VI.

Ca'fer-i Sādik imāmü'l-evliyādur feyzile
Kāşif-i sırr-ı haķāyık muķtedādur feyzile
Vāşıl-ı ma'nā-yı mübhem zū'l-ʿaṭādur feyzile
Sālik-i müftī-i feyz-i Kibriyā'dur feyzile
Revnaķ-ı şadr-ı hilāfetdür Hüseyin-i Kerbelā
Rehber-i rah-ı reşādetdür Hüseyin-i Kerbelā

33

VII.

Mūsa el-Kāzım kim oldur rehber-i rāh-ı necāt
Bāb-ı ihsānında eyler ser-fürü hep kā'ināt
Vāriş-i naķdīne-i genc-i 'ināyetdür bu zāt
Şāh olur itse egerçi bir gedāya iltifāt
Pertev-i mihr-i fütüvvetdür Hüseyin-i Kerbelā
Şu'le-i māh-ı mürüvvetdür Hüseyin-i Kerbelā

VIII.

Server-i ḥayl-i belāğatdur 'Alī Mūsā Rızā
Mażhar-ı esrār-ı ḥikmetdür 'Alī Mūsā Rızā
Ḥāfiz-ı genc-i kerāmetdür 'Alī Mūsā Rızā
İftihār-ı her bir ümmetdür 'Alī Mūsā Rızā
Şu'le-pāş-ı mihr-i kudretdür Hüseyin-i Kerbelā
Lem'a-i māh-ı hüviyyetdür Hüseyin-i Kerbelā

IX.

Zāt-ı hem-nām-ı Muḥammed kân-ı rif'atdur Taķī
Mażhar-ı sırr-ı reşādet ehl-i ḥürmetdür Taķī
Vāriş-i feyz-i rızādur genc-i ḥikmetdür Taķī
Pür-keremdür şāhib-i cūd u seḥāvetdür Taķī
Mīve-i bāğ-ı nübüvvetdür Hüseyin-i Kerbelā
Vāriş-i sırr-ı emānetdür Hüseyin-i Kerbelā

X.

Mażhar-ı sırr-ı Hudā'dur zāt-ı vālā-yı Naķī
Ḥāzin-i¹¹⁷ ḥilm ü ḥayādur zāt-ı vālā-yı Naķī
Gevher-i kân-ı 'aṭādur zāt-ı vālā-yı Naķī
Eşref-i āl-i 'abādur zāt-ı vālā-yı Naķī
Meş'al-i nūr-ı haķīkatdur Hüseyin-i Kerbelā
Encüm-i burc-ı fazīletdür Hüseyin-i Kerbelā

¹¹⁷ Metinde bu kelime “ḥāzın” şeklinde yazılmış.

XI.

Server-i cünd-i şecâ'atdur Cenâb-ı 'Askerî
Şâhib-i seyf-i celâletdür Cenâb-ı 'Askerî
Hâris-i mülk-i şerî'atdur Cenâb-ı 'Askerî
Rehber-i ceş-i tarîkatdur Cenâb-ı 'Askerî
Özge sırru'llâh-ı hikmetdür Hüseyin-i Kerbelâ
Mazhar-ı esrârı vahdetdür Hüseyin-i Kerbelâ

XII.

Mehdî-i şâhib-zamândur vâriş-i peygamberî
Mehdî-i şâhib-zamândur naqd-i pâk-i Haydarî
Mehdî-i şâhib-zamândur fahr-i tâmuñ mazharı
Mehdî-i şâhib-zamândur ehl-i beytüñ mefharı
Ümmete bir ebr-i rahmetdür Hüseyin-i Kerbelâ
'Aleme bir baħr-i şefkatdür Hüseyin-i Kerbelâ

34

XIII.

Cümlesi ol şehleriñ kim nür-ı vâhiddür hemân
Başka yokdur anlarıñ dergâhıdur dâru'l-emân
Hamdülillâh kim menem **Nazmî** muħibb-i hânedân
Eyleyüp bu maṭlâ'-ı şubḥ u meşâ vird-i zebân
Mültecâ-yı ehl-i hâcetdür Hüseyin-i Kerbelâ
Şâfi'-i cürm u cinâyetdür Hüseyin-i Kerbelâ

Temmet

20.

Târîḫ-i Zifâf

[Kıt'a]

[Mefâ'ilün mefâ'ilün mefâ'ilün mefâ'ilün]

1. İki yüzbaşılar ki Aḫmet ü Eşref Efendi'dir
Te'ehlül itdiler bir hânede bir günde pek ra'nâ
2. Şerîk-i ders iken tâ mekteb-i baħriyyede bunlar
Muħabbet itdiler bir rütbe dâverden rehâ i'lâ
3. Bular hemşirelerin birbirine va'd idüp ol dem
Meger on beş sene soñra müyesser eylemiş Mevlâ

4. Bu sāl ol niyet-i hayrın irişmiş vaqt-i merhūnı
Gelüp ʿavn-i Hudā işte zuhūra hāşılı maʿnā
5. İdüp tertīb-i cemʿiyyet ehibbāyı kı lup daʿvet
Mükemmel bir güzel sūr itdiler bī-mişl ü bī-hemtā
6. Velīme sūrını ʿālem-pesend itdi haqīkatde
Hemān yıldız barışıklığı virsün Hālikü'l-eşyā
7. Bu çifte sūr için **Nazmī** temennā-yı teberrüken
İki tām tārīḥ itdim bir beyitde baġteten imlā
8. Bu zifāf Aḥmed ü Eşref Efendi'ye ola mebrük Sene 1286
Tenākuḥ vü tezevvücün ikisi eyleyüp icrā Sene 1286

21.

Tārīḥ-i Vilādet

[Kıtʿa]

[Feʿilātün feʿilātün feʿilātün feʿilün]

1. Kıldı yüzbaşı Ḥasan Ḥüsni Efendi'ye Hudā
Ṭālīʿ-i saʿd ile bir duḡteri luṭf u iḥsān
2. Ḥabbezā duḡter-i ḥüsñā ki nazīri nā-būd
Görmemiş mişlini ʿömründe bu çarḥ-ı gerdān
3. Vālideynile o mevlüdeye zāt-ı Mevlā
ʿİzz-i iḳbāl-i meserret vire ṭurduḡça cihān
4. Geldi mīlādına bir tārīḥ-i raʿnā **Nazmī**
Āmine Ḥānım'ı şād eyleye dāʿim Yezdān
Sene 1287

35

22.

Tevārīḥ

[Kıtʿa]

[Fāʿilātün fāʿilātün fāʿilātün fāʿilün]

1. Bend-i zincīr-i ecelden çāre yok bir kimseniñ
Aşlā taḡlīş-i girībān itmege yetmez eli

2. Bād-bānī İsmā'īl Efendi'niñ ferzendi vāh
Şoldurup bād-ı ecel ol ğonca-ı nevres güli
3. Niçe kıyduñ toköz aylık şîr-h'āra tıfla āh
Āh cellād-ı ecel ğaddār imişsin pek belī
4. Vālideynine Hudā virsün hemān şabra mecāl
Uçdı cennet kuşu oldı bāğ-ı 'adniñ bülbüli
5. Geldi üç er didiler **Nazmī** bu tārīh[i]de hayf
Bülbül-i gülzār-ı firdevs oldı gitti āh 'Alī
Sene 1286

23.

Tārīh-i Fevt

[Kıt'a]

[Fā'ilātün fā'ilātün fā'ilātün fā'ilün]

1. Bād-bānī İsmā'īl Efendi'niñ bu zevcesi
Nağd-i 'ömrin firqat-i ferzend ile kıldı tebāh
2. Toköz aylık şîr-h'āra ma'sūmınıñ mātemi
Çeşmini genclikde giryān eyledi 'ömrin kütāh
3. Şu yanındaki şabī merhūmeniñ maħdūmudur
Firqatiyle iki hafta şoñra itdi 'azm-i rāh
4. Haşret-i evlād ile cān itdi kūy-ı vuşlata
Hiç şehīde oldığında buña var mı iştibāh
5. **Nazmī** tārīhīn yazarken ağladı hāmem bile
Cāy kıldı cennet-i huldı fehimce āh āh

Sene 1286

24.

Tārīh-i Vefāt

[Kıt'a]

[Mefā'ilün mefā'ilün mefā'ilün mefā'ilün]

1. Giderse birbir ardınca beş evlādı bu 'ālemden
O kimse çāre var mı her nefesde itmesün biñ āh

2. Yeşil direkliniñ ya'ni hamāmcısı 'Alī Beg kim
Muhibb-i hānedāndır hayr-ı h^vāhdır 'āleme her gāh
3. Beşinci ma'şūmun aldı üç aylıken elinden çün
Vefāsızdır cefākārdır felek didikleri bed-h^vāh
4. İştirdim vālidī söyler iken tārīhini **Nazmī**
Cināna tıfl idi gitti Mehemmed 'Ārif'im şad vāh
Sene 1286

36

25.

Tevārīh

[Kıt'a]

[Fā'ilātün fā'ilātün fā'ilātün fā'ilün]

1. Hācī 'Ömerzāde Ḥasan Ağa'nıñ kerīmesi
Ya'ni [kim] but¹¹⁸-hānedir mevlūd-i nesl-i pāk[i] hem
2. Bir devāsız derde dūçār oldı kim bī-çāre vāh
Serv-i kıddiñ hāke şaldı āh çarh-ı pür-sitem
3. Vārid oldı çün yigirmi üçde emr-i *irci*¹¹⁹
Āb-ı çeşm-i vālideynin eyledi mānend-i yemm
4. Çünki hem-nām idi aña Ḥazret-i Zehrā şefi'
Cürmini 'afv eyleye rüz-ı cezā ol pür-kerem
5. Raḫmet olsun cānına **Nazmī** didim tārīhini
Fāṭma Kıadın bülbül-i bāğ-ı İrem oldı bu dem
Sene 1258

26.

Tārīh-i Vilādet-i Ḥurşid Ağazāde

[Kıt'a]

[Fā'ilātün fā'ilātün fā'ilātün fā'ilün]

1. Ḥurşid Ağa'ya Cenāb-ı Lemyezel ihsān idüp
Virdi bir maḫdüm-ı zibā yaşasun du'acıyız

¹¹⁸ Metinde bu kelime "put" şeklinde yazılmıştır.

¹¹⁹ "Ey mutmain olan nefis! Râzı olmuş ve kendisinden râzı olunmuş bir halde Rabb'ine dön" âyetinin ilk kelimesi olup çeşitli kullanılışlarda "ölüm" anlamına gelir:

2. Tuħfe itdüm ben de **Nazmî** cevher-i târîhîni
Bu Meħemmed Ğâlib olsun luṭf-ı Haḡ ile ‘azîz
Sene 1268

27.

Târîh-i Vefât-ı Vâlide-i Nazmî Efendi

[Kıt‘a]

[Fâ‘ilâtün fâ‘ilâtün fâ‘ilâtün fâ‘ilün]

1. Mesken olmaz kimseye hiç böyle miħmân-ħânedir
Hep gelen gitmekdedir bay u gedâ ednâ ü şâh
2. Şöyle bir şâliħa ħâtun idiki dünyâda hiç
İtmemişdi göz açup [hiç] dehr-i fânîye nigâh
3. *İrci‘î* emrîne âmennâ deyüp gitdi meded
Ḳubbe-i devrâna çıḡdı âh idince ‘azm-i râh
4. Hürmet-i Zehrâ için ‘afv it günâhın bâġını
Cennet-i firdevsi kılsun rûh-ı pâk-i cilvegâh
5. Ağlagup eşkimle **Nazmî** târîh-i fevtiñ yazup
Vâlidem göçüp cihândan dideler ḡân ağlar âh
Sene 1268

28.

Târîh-i Feth-i Sivastopoli

[Müfret]

[Mefâ‘ilün mefâ‘ilün mefâ‘ilün mefâ‘ilün]

1. Meserretle yazup cevher gibi bu târîhi **Nazmî**
Sivastopoli fethini şükür gösterdi ol Mevlâ
Sene 1272

29.

Târîh-i Hüşî

[Müfret]

[Fâ‘ilâtün fâ‘ilâtün fâ‘ilâtün fâ‘ilün]

1. Geldi üç er didi mi‘râciñ mübârek **Nazmîyâ**
Târîh-i tâmdır ħesâb it feyz-yâb-ı sırr-ı Haḡ
Fî 5 Şaferü’l-ħayr Sene 1274 Fî23 Eylöl Sene 1273

Tersâne Kâtiplerinden Edhem Efendi'niñ Kerîmeleri Seher Hânım'ıñ¹²⁰
Târîh-i Vilâdetleridir

[Gazel]

[?]

1. Hâmd itme vâcib kullara zîrâ suy-ı *Mevlâ*'dan gelen ihsâna
Âdem'i kıldı 'allemü'l-esmâ luḡfunı erzân itmiş insâna
2. Edhem Efendi şâd olsun her an bir duḡter itdi Haḡ aña ihsân
Dâ'imâ olsun gül gibi ḡandân şükr itsün luḡf-ı Yezdân'a
3. Bed nazarlardan ḡıfz ide her dem ma'ni olsun Cenâb-ı Erḡam
Görmesün ḡaḡa ol civân bir dem olsun emânet Zât-ı Raḡmân'a
4. Târîh-i **Nazmî** manend-i gevher çârem çarḡdan ol şem-i enver
Gün toḡdı şanki hengâm-ı seḡer ol Seher Hânım geldi cihâna
Sene 1273

Târîh-i Vefât-ı Mürşid-i Nazmî Efendi

[Kıt'a]

[Fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilün]

1. Merdivânköy¹²¹ dergehiniñ postnişîni ya'ni kim
Pîrim el-Ḥacî Ḥasan Baba fenâdan gitti vâh
2. Sâlike râh-ı ḡaḡîkat reh-nümâsı pîr idi
Mâtem-i şâh-ı şehîdiyle idip cânın tebâh
3. Sen benimsiñ didi bî-şekk aña şâh-ı evliyâ
Çünkü zâtı olmış idi vâşıl-ı her sırr-ı şâh
4. Dest-gîridir aña şâh-ı şehîdân şüphesiz
Kerbelâ vâdileriñ yâd eyleyüp eylerdi âh
5. Ḥacî Bektâş-ı Velî'niñ maḡrem-i râzı idi
Laḡmike laḡmî olup ol şâh ile bî- iştibâh

¹²⁰ Metinde ḡ (ح) harfi ile yazılmıştır.

¹²¹ Metinde bu kelime "merdîmânköy" şeklinde yazılmış.

6. Bendesini **Nazmî** iki târîhi yazdı fevtine
Biri cevher birisi tām oldu bi-luṭf-ı İlāh
7. Hācī Ḥasan Baba işte cān alup bu dehrden Sene 1274
Cennet-i firdevsi kıldı rūḥ-ı pāki cilvegāh Sene 1274 Fī19 Muḥarrem

32.

Tersāne Kātiplerinden İbrāhim Efendizāde Ca'fer-i Şādık Efendi'niñ Tārîḥ-i Vilādetleridir

[Kıt'a]

[Fe'ilātün fe'ilātün fe'ilātün fe'ilün]

1. Gülşen-i himmet-i merdānda bitüp tāze fidān
Bāğ-ı İbrāhim Efendi'de açıldı gül-rū
2. Henüz üşküfte olup bāğ-ı keremden geldi
Viridi gülzār-ı fenā içre o gül goncası bū
3. Pederi oldığıçün çāker-i āl-i evlād
Ola kendü dahı dergāh-ı rızāda ḥoşnūd
4. Dest-gīri hemen ḥazret-i ḥünkār olur
Vire gülzār-ı ḥaḳīkatde cihāna ḥoş bū
5. Toğmadan gitdi toğup ismi ile târîhi
Allāh Allāh ne 'ināyet ne hidāyetdir bu
6. Didi seyrānda gelüp gūşuma bir şāhib-dil
Nazmīyā târîhidir bu iki mışra' dil-cū
7. Toğdı bu Ca'fer-i Şādık hele luṭf-ı Kerrār 1275
Şu'le-i bahş-ı gönül oldu cihānda yā Hū 1275

38

33.

Tārîḥ-i Postnişin-şoden Rehber-i Nazmî Efendi

[Kıt'a]

[Fā'ilātün fā'ilātün fā'ilātün fā'ilün]

1. Aç gözüñ baḳ her zamān ol zāt-ı Ḥaḳ kim ḥalk ider
Rāst-ı rāha gitmek için ḳullarına reh-nümā

2. Merdiven-i¹²² postnişini Hācī Hasan Baba çün
İdicek cānın imāmın ‘aşkına maḥv-ı fedā
3. Eyleyüp bir zāt-ı ‘ālī-ḳadri anda postnişin
Çün selefden geydi ol tāk-ı mücerred bī-riyā
4. Şāhḳulu Sultān ile Maṣūr Baba çerāğlarıñ
Rūşen ile her gice gün gibi pür-şavḳ ü ziyā
5. Haşre dek yansun çerāğı ḥānedāniñ şevḳle
Görmesün bād-ı muḥālif şu‘le-i āl-i ‘abā
6. İsterem himmet babadan tārīḳ-i itmāma ey **Nazmī**¹²³
Gel niyāz it geçdi Aḥmed postına ‘Alī Baba
19 Şafer Sene 1274

34.

**Tersāne Kātibi Hüseyn Efendi’niñ Maḥdūmı Meḥemmed Cevdet
Efendi’niñ Tārīḳ-i Vilādetleridir**

[Kıt‘a]

[Fe‘ilātün fe‘ilātün fe‘ilātün fe‘ilün]

1. H‘āce Hüseyn’e idüp bār-ı Hudā çün iḥsān
Virdi bu bāğ-ı cihān içre aña ra‘nā gül
2. Nergis-i çeşm ile ḡonca-i femin seyr idicek
Lālelerveş aña ḳarşu boyun egdi sünbül
3. Didi tārīḳini **Nazmī** pederi ağzından
Gülşen-i dehre Meḥemmed Cevdet’im oldı bülbül¹²⁴
Sene 1274

35.

**Çarḳıcı Ḳol Ağası Edhem Efendi’niñ Kerīmeleri Maḥmūre Ḥanım’ıñ
Tārīḳ-i Vilādetleridir**

[Kıt‘a]

[14’lü Hece]

¹²² Metinde bu kelime “merdīmān” şeklinde yazılmış.

¹²³“ İsterem himmet babadan tārīḳ-i itmāma ey **Nazmī**¹²³/Gel niyāz it geçdi Aḥmed postına ‘AlīBaba” vezin gereği “ey kelimesi çıkartılmıştır.

¹²⁴ Vezin kusuru var.

1. Rāh-ı Mevlā'da du'ā hīç olur mı ber-havā
Dergeh-i¹²⁵ Hāḡ'da recā şanmaki olur telef
2. Sen niyāza it devām ne ise aşıl merām
Maṭlabiñ Rabbü'l-enām luṭf ider itme esef
3. Edhem Efendi'ye Hudā luṭf idüp bir meh-liḡā¹²⁶
Şükri mümkün mi edā virdi bir ḡayrü'l-ḡalef
4. Öyle bir mihr-i zamān görmemiş çeşm-i cihān
Gelmemiş mişl-i hemān ḡande görmüşdir selef
5. İki tārīḡ **Naẓmiyā** söylemişlerdir aña
Vālideyni baḡ saña olmuş ol dürre şadef
6. Gün gibi bu meh-liḡā toḡdı çünki nev-edā Sene 1277
Maḡmüre'miz Hāḡ'dan nümā virdi dünyāya şeref Sene 1277

39

36.

Dīger

[Kıt'a]

[Fā'ilātün fā'ilātün fā'ilātün fā'ilün]

1. Zāt-ı Hāḡ Edhem Efendi'ye 'ināyet eyleyüp
Virdi bir duḡter ki mişlin virmemişdir her ḡula
2. Ber-murād olsun cihānda vālideynile hemān
Luṭf-ı *Hāḡ*'la her umūrunda sa'ādetler bula
3. Vālideyni **Naẓmī** bu tārīḡle tebrīk eyledim
Müjde vir Maḡmüre ḡanım geldi dehre ḡamd ola Sene 1277

37.

Güngörmez Maḡlesi İmāmı Nürī Efendi'niñ Tārīḡ-i Vefātı

[Kıt'a]

[Fā'ilātün fā'ilātün fā'ilātün fā'ilün]

1. ḡıl 'ibādet Hāḡḡ'a dā'im itme dünyāya ṡama'
Saña ḡoş gün gösterir ḡan eyleme çarḡ-ı kütāh

¹²⁵Tamlama belirtme durum eki ile yazılmış.

¹²⁶ Vezin kusuru var.

2. İşte Güngörmez imāmi baḳ fenādan göz yumup
Cān gözin açdı cemāl-i ḥazrete ol bī-günāh
3. Çün ḥiṭāb-ı *irci*‘īsem‘ine irdi ol zamān
Terk idüp cān ü cihānı dosta kıldı ‘azm-i rāh
4. Hem muḥibb-i ḥānedān-ı Aḥmed-i Mürsel idi
Cānını virdi imāmın ‘aşḳına bī-iṣtibāh
5. Yād idüp rahmetle **Nazmī** söyledim tārīḥini
Bāḡ-ı ‘adni Nūrī Efendi idüp ārāmgāh
15 Rebī‘ü’l-āḥire Sene 1274

38.

Tersāne Kātiplerinden Malkaravī Meḥmed Efendi’niñ Maḥdümü ‘Alī Naḳī
Efendi’niñ Tārīḥ-i Fevti

[Gazel]

[Mefā‘ilün mefā‘ilün mefā‘ilün mefā‘ilün]

1. Şunar şahbā yerine kāse kāse zehr ‘irfāna
Bu ḡamla ḡulmesün ‘ārif olan bu dār-ı dünyāda
2. Olup tersānede Ḥvāce Meḥemmed Malkaravī kim
Yetiṣdirdi hemān bir ḡoncaḡül bu bāḡ-ı ifnāda
3. Hemān bir yaşına gelüp hümā-nāzım uçup gitti
Firār idüp bu ‘ālemden ḡarār kıldı çü ‘uḡbāda
4. Yazup **Nazmī** bu tārīḥ-i vefātın eşḳ-i mātemle
‘Alī Naḳī olunca ḡonca-i ḡamrā o me‘vāda Sene 1276

40

39.

Tārīḥ-i Vefāt-ı Yemenici ‘Azīz Usta

[Kıt‘a]

[Mefā‘ilün mefā‘ilün mefā‘ilün mefā‘ilün]

1. ‘Azīzim gel bu dehr-i bī-beḡāyı şanma ārāmgēh
Ki mihmān-ḡānedir her kim gelür bir gün gider elbet
2. Baḳ işte yāḡ ḡapanında yemenici ‘Azīz Usta
Ayak çeküp bu dükkān-ı fenādan ḡılmadı raḡbet

3. Söküldi rişte-i ‘ömri niçe üstād-ı devrānuñ
Dikiş tıtmaz bu köhne kār-ı gehde sāye-i rāhat
4. Şefi‘î rüz-ı maḥşerde ola ol sākî-i Kevşer
İmāmınıñ yolunda virdi cānın çünki bî-minnet
5. Didim tārîhini lafzān vefāt itdikde ey **Nazmî**
Sene bîn iki yüz yetmiş yedide eyledi rıḫlet
Fî3 Rebî‘ü’l-evvel

40.

Destereci Aḥmed Ağa’niñ Tārîḫ-i Fevti

[Kıt‘a]

[Fā‘ilātün fā‘ilātün fā‘ilātün fā‘ilün]

1. Destereci Aḥmed Ağa’niñ dıraḫt-ı ‘ömrine
Diş bilerdi ḫaylî demdir bu sipihr-i bed-merām
2. Erre-i cevriñ görünce ‘ākibet bî-nāb olup
İbn-i Yahyāveş maḫāmın eyledi dārü’s-selām
3. Hem tevellā ü teberrā sırrına maḥrem idi
Dest-i evlād-ı Resūla’llāh’a virmişdi zimām
4. Murğ-ı rûḫı āşiyān-ı dehrden pervāz idüp
Ḥırmen-i ‘ālemde oldı dāne-i ‘ömri tamām
5. Çıkdı bu tārîḫi yazdım taşına **Nazmî** oḫu
Aḥmed Ağa’ya ide *Ḥaḫ* dergeh-i ‘adni maḫām
Fî 7 Receb Sene 1278

41.

Tārîḫ-i Vefāt-ı Rehber-i Nazmî Efendi

[Kıt‘a]

[Fā‘ilātün fā‘ilātün fā‘ilātün fā‘ilün]

1. Öz vücūdın Ḥaḫḫ’a vāşıl itmege gayret ider
Dil virir mi dehr-i dūna *Men ‘araf* sırrın bilen
2. Gülşen-i ‘ālemde çünki ‘ādet-i ma‘hūd budur
Būy-ı firḫat şem ider bāğ-ı fenāda gül diken

3. Niçe yıl bunda bu zāt oldı ‘ibādetde muķīm
Hāke saldı ‘āķibetde anı çarh-ı dilşiken
4. Şāhķulu Sultān ile Manşūr Baba dārında çün
Çok zamān Hāķ Hū diyüp itdi fedā-yı cān ü ten
5. **Nazmīyā** tārīhın üçler böyle imā itdiler
Hāngāh ola ‘Alī Baba’ya cennāt-i ‘aden
Yevm-i aħad Fī 16 Cumāde’l-āhire Sene 1280

41

42.

Tārīh-i Postnişīn şoden Meħemmed ‘Alī Baba
[Gazel]

[Fā‘ilātün fā‘ilātün fā‘ilātün fā‘ilün]

1. Dīde-i im‘ān ile gel bir nazār kıl ‘ārifā
Rāh-ı Hāķķ’ı bulmağıcün kullara neyley Hūdā
2. Hācī Hasan Baba çünki bu güzergehden göçüp
Kıldı perverde iki hayrū’l-ħalef ol bī-riyā
3. Birisi ‘Alī Baba kim oldı bunda postnişīn
Altı sene sālīkān-ı ‘aşķa oldı reh-nümā
4. İşte ol dahı olunca ‘āzim-i dīdār-ı dost
Bu Meħemmed ‘Alī Baba oldu bu posta sezā
5. Hācī Hasan Baba’nıñ perverde-i iħsānıdır
Hem vāķıf-ı müşkülāt hem vāşıl-ı sırrū’l-‘alā¹²⁷
6. ‘Aķl-ı küllün mazharı hem kāşif-i her ma‘nevī
Bu sebebden sālīkān-ı Hāķķ’a oldı pīşvā
7. **Nazmīyā** tārīhın itdim çün erenlerden niyāz
Geldi gūş-ı ma‘nevīme Hātīf den böyle şadā¹²⁸

¹²⁷ “Hācī Hasan Baba’nıñ perverde-i iħsānıdır/Hem vāķıf-ı her müşkülāt hem vāşı-lı sırrū’l-‘alā” Vezin gereği
“her” kelimesi beyitten çıkarılmıştır.

¹²⁸ Vezin kusuru var.

8. Tārīḥ-i itmāmı oldu pençe-i āl-i ‘abā
İt niyāzı geçdi ‘Alī postuna ‘Alī Baba
Fī 16 Cumāde’l-āḥire Sene 1280

43.

Tārīḥ-i Vefāt-ı Mālḳaravī Tahşildār Ḥüseyn Ağa
[Kıt‘a]

[Mefā‘ilün mefā‘ilün mefā‘ilün mefā‘ilün]

1. Niçeler geldi geçdiler bu cism-i fānīden yā Hū
Bilür ‘arif buz üstünde temel çutmaz binā yapmak
2. Muḥibb-i āl-i evlāddan bu idi Mālḳarave’l-aşl
Murād itdi gelüp bunda beḳā mülkün vaṭan kılmak
3. Ḥaḳıḳat ‘ilmine vāşıl olunmaz ḥod-be-ḥod ey cān
Erenler bendesi olmaḳlıḡa muḥtācdır ancak
4. Şeff‘i ola maḥşerde Cenāb-ı Aḥmed ü Ḥaydar
İmāmeyniñ yolunda cān fedā itdi bu cān el-Ḥaḳ
5. Erenlerden niyāz itdüm vefātı tārīḥin **Nazmī**
Mekān olsun Ḥüseyn Ağa’ya gülzār-ı cemāl-i Ḥaḳ
Sene 1280

42

44.

Tārīḥ-i Vilādet-i Ḳol Aḡası Maḥmūd Ḳapudan’ıñ Kerīmeleri
[Gazel]

[Mefā‘ilün mefā‘ilün mefā‘ilün mefā‘ilün]

1. Şükür minnet Cenāb-ı Ḥazret-i Ḥallāk’a her demde
Yaratmış mīve-i sırrın dıraḥt-ı bāḡ-ı ādemde
2. İdüp Maḥmūd Ḳapudan’a mürüvvet gevherin erzān
Virüp bir duḡter-i pākīze-ṭiyet vakt-i ḥürremde
3. O māh-ı peykere itsün Ḥudā ‘ömr-i ṭavīl iḥşān
Ṭoḡup mehd-i cihān-āsā ziyā baḥş oldu bu demde
4. Dehān-ı vālidinden çün işitdim tārīḥin **Nazmī**
Güneş gibi ziyā virdi Şafürem bezm-i ‘ālemde Sene 1281

45.

Yāver-i Ḥarb Ḥazret-i Şehriyārī Sa‘ādetlü Rāsım Paşa Ḥazretleri’niñ
Kerīme-i Muḥarremeleri Rāsime Ḥanım’ıñ Tārīḫ-i Vilādetleridir

[Gazel]

[Fā‘ilātün fā‘ilātün fā‘ilātün fā‘ilün]

1. Luḫfuna şükr itme lāyık zātınıñ her dā‘imā
Çün virüp ādemle zīnet ‘āleme Bār-i Ḥudā
2. Yāver-i ḥarb-ı şehinşāh-ı Süleymān Hāşım’ıñ
Mīr-livā-yı Mükerrrem Rāsım-i āşaf-edā
3. Tālī-i yāver ḫulūş-ı pāk-i gevher zātınıñ
Şulb-i pākinden cihāna geldi çün bir meh-liḳā
4. Mīhr-i nāz içre büyüsun vālideyni şād olup
Bed-naẓardan cümlesin ḫıfz eyleye ol Kibriyā
5. Böyle tām tārīḫ **Nazmī** biñde bir ancak toğar
Rāsime Ḥanım bu demde mehd-i nāza başdı pā Sene 1281

46.

Yāver-i Ḥarb Ḥazret-i Şehriyārī Mīr-livā Sa‘ādetlü Rāsım Paşa Ḥazretleri’niñ
Ferīḳlık Rütbesiyle Bahriyye Meclis Riyāsetine Ḳu‘ūdlarında Söylenilen
Tārīḫdir

[Gazel]

[10’lu Hece]

1. Şükürler olsun Cenāb-ı Yezdān
Ādeme virmiş ‘aql ile iz‘ān
2. Kimini lākīn eyleyüp cāhil
Kimini kılmış maẓhar-ı ‘irfān
3. Ḥazret-i Rāsım Paşa’yı işte
Luḫf ile kılmış nā’il-i iḫsān
4. Herkesiñ Mevlā göñlüne lāyık
İtmekde dā’im luḫfını erzān
5. Riyāset mūhri zātına mensūb
Ḥil‘at-ı maḫşūş olundı ‘unvān

6. Rütbe ü cāhıñ eylemek tebrîk
İtdi bu gūnā gön̄lümde cevelān
7. Bir düşer **Nazmî** her mışra‘ında
Tārîḫ-i cevher mānend-i raḫşān
8. Efenim zātıña olsun mübārek Sene 1281
Maḫām-ı riyāset tebrîke şāyān Sene 1281

43

47.

Tārîḫ-i Vilādet-i Çarḫçı Yüzbaşısı Luḫfi Efendi’niñ Kerimeleri
[Kıt‘a]

[Fā‘ilātün fā‘ilātün fā‘ilātün fā‘ilün]

1. Luḫf idüp Lüḫfî Efendi’ye Cenāb-ı Müste‘ān
Virdi bir duḫter mişāl-i gevher-i yektā şükür
2. Vālideyni bir mürüvvet görmege ḫasret idi
Anlarıñ virdi murādıñ Ḥazret-i Mevlā şükür
3. Gülşen-i bāğ-ı emel maḫşūlidir bu nev-nihāl
Gül gibi oldı güşāde gonca-i ra‘nā şükür
4. **Nazmīyā** tārîḫi ṭoğdı mihr-i ḫudretveş bu gün
Gün gibi virdi ziyā ol Fāṭıma Zehrā şükür Sene 1279

48.

Tārîḫ-i Vilādet-i Maḫmūd Efendizāde ‘Alî Rıza Efendi
[Gazel]

[Fā‘ilātün fā‘ilātün fā‘ilātün fā‘ilün]

1. Ḥaḫ kabūl eyler niyāzıñ sen aña itme esef
Rāh-ı Ḥaḫ’da şarf olan a‘māl hıç olmaz telef
2. Eyleyüp Maḫmūd Efendi işte Mevlā’ya niyāz
Çün kabul itdi niyāzıñ virdi bir ḫayrū’l-ḫalef
3. Bir cemāle maḫzar itmiş kim Cenāb-ı Zāt-ı *Ḥaḫ*
Mişlini ḫürşid bile görmüş degil ḫande selef

4. Vālideyni söylemişler **Nazmīyā** tārīhini
Şu iki mışra‘ ki ol dūr-dāneye olmuş şadef
5. Hāmd ola ihsān idüp ol hāzret-i Mevlā bize Sene 1281
Bezm-i dünyā kim ‘Alī Rizā ile buldı şeref Sene 1281

49.

Tārīh-i Vilādet-i Biñbaşı Mehemmed Begzāde ‘Osmān Nūrī Beg
[Kıt‘a]

[Fā‘ilātün fā‘ilātün fā‘ilātün fā‘ilün]

1. Şükriye kādır degildir her nefesde kā‘ināt
Diseler de ol Hūdā-yı bī-niyāza hāmd ola
2. Oldı Biñbaşı Mehemmed Beg Efendi şād u mān
Gülşen-i maqşūdı açdı verd-i tāze hāmd ola
3. Bir düşer tārīh-i tāmı **Nazmīyā** olsa hesab
Bugün ‘Osmān Nūrī geldi mehd-i nāza hāmd ola
Sene 1280

44

50.

Tārīh-i Vilādet-i Mülāzım Hasan Taḥsīn Efendizāde ‘Alī Ḥaydar Efendi
[Kıt‘a]

[Mefā‘ilün mefā‘ilün mefā‘ilün mefā‘ilün]

1. Niyāz ehli olan cānlar size şad müjdeler olsun
Gönüller maqşadıñ luḫ eyleyüp Bār-i Hūdā virdi
2. Mülāzımken Hasan Taḥsīn Efendi bende-i Ḥaydar
Hūdā’ya çün niyāz itdi aña bir hūb-liḳā virdi
3. Haḳīkat gülşeninde bir gül-i ra‘nā güşād oldı
Gelüp bu bezm-i ‘ālemde ‘aceb būy-ı şafā virdi
4. Toḡup burc-ı ‘ināyetden bu miḫr-i nūr-ı Ḥaydar’dır
Ki Hādī ismine maḫhar düşüp neşve-nümā virdi
5. Mücevher tārīhin **Nazmī** gelüp remz[in] idüp üç er
‘Alī Ḥaydar cihān içre güneş gibi ziyā virdi

Sene 1281

51.

Tārīḥ-i Vilādet-i ol Ağası Memiş Ađazāde asan İřsān Efendi
[Gazel]

[Mefā'īlūn mefā'īlūn mefā'īlūn mefā'īlūn]

1. şükür iřsānına ol azret-i allā-ı eřyānıñ
Nihāl-i feyziñ ādemde oyup bu bāđ-ı dūnyānıñ
2. ol Ağası Memiş Ağa'ya iřsān itdi bir evlād
Felekde mişlini görmüş degil eřm-i řüreyyānıñ
3. Mu'ammer eyleye Mevlā cihānda vālideynile
Murādı üzre devr itsün müdāyim arı devrānıñ
4. İki mıřra'da ey **Nazmī** birer tārīḥ zuhūr itdi
Me'āli dürr-i yektādır şu bir beyt-i dilārānıñ
5. Bize luşf-ı güneş gibi ziyā virmekdedür dā'im Sene 1281
Bugün toğdı asan İřsān Beg'üm iřsān-ı Yezdān'ıñ Sene 1281

52.

Tārīḥ-i Vilādet-i arcı Yüzbaşısı İsmā'īl Efendi'niñ Kerīmeleri
[Gazel]

[Mefā'īlūn mefā'īlūn mefā'īlūn mefā'īlūn]

1. aıat şükürine ādir degildir her nefes insān
Egeri itseler zāt-ı udā'nıñ luşfunı iz'ān
2. Diraḥt-ı bāđ-ı ādemde yaratmış mīve-i sırrın
Bu bir luşf-ı ilāhī'dir ider ullarına erzān
3. Olup yüzbaşı İsmā'īl Efendi řād u ürrem-dil
Aña bir duşter-i pākīze-aḥter virdi ol Yezdān
4. İde ol azret-i Mevlā mu'ammer vālideynile
Cihānda eylesün ol nāzenīni gül gibi andān
5. İşitdim **Nazmī** bir tārīḥ-i cevher vālideyninden
Sa'ādet ānım'im Mevlā bize ıldı bugün iřsān
Sene 1282

Tārīḫ-i Vilādet-i Kātib-i Tersāne ‘Alī Efendi’niñ Maḥdūmı Süleymān Nūrī Efendi

[Gazel]

[Mefā‘ilün mefā‘ilün mefā‘ilün mefā‘ilün]

1. Ḥudā’nın şükrine hiç bir kulu kâdir midir āyā
Ki şükri hiç edā olmaz ‘ināyetler ider zīrā
2. ‘Alī Efendi’ye ihsān idüp ol Ḥazret-i Ḥallāk
Mürüvvet madeninden bir güher kim mişli yok aşlā
3. Güşād oldı yine ol gülşen-i elṭāf-ı Mevlā’dan
Henüz bir nev-resīde gonca-i ra‘nā gül-i zībā
4. Mu‘ammer eylesün Bārī Te‘āla vālideynile
Kederden bed-naẓardan hıfz ide ol Ḥālīkū’l-eşyā
5. Vilādet tārīḫin **Nazmī** tamām her okuyan söyler
Süleymān Nūrī’ye ‘ömr-i ṭavīller luṭf ide Mevlā
17 Ramazān Sene 1282

‘Aşir Begzāde Meḥammed Nūrī Beg’iñ Tārīḫ-i Vilādetleridir

[Müstezat]

[Mef‘ülü mefā‘ilü mefā‘ilü fe‘ülün/mef‘ülü fe‘ülün]

1. İhsān-ı Ḥudā dā’im olur kullara zīrā
Şükr itmeli ammā
‘Aşir Beg’e luṭf eyledi ol Ḥālīkū’l-eşyā
Bir gevher-i yektā
2. Ādemle bulur bāğ-ı cihān neşve-nümāyı
Her ḥüsn ü edāyı
Hep mīve-i bāğ-ı dil-i ādem ile dünyā
Olmaḫdadur iḫyā
3. Ādemsiz olan ‘āleme derler ten ü bī-cān
Rūḫı anıñ insān
İnsān ile zīnet bulur elbetde ki hercā
Gel eyle temāşā

4. Ol gülşen-i elṭāf-ı Hudā kıldı güşāde
Bu bāğ-ı fenāda
Gülzār-ı emel ḡoncasıdır bu gül-i ra‘nā
Ol ḡonca-i zībā
5. **Naẓmī** güher-i tārīḡini eyledi taştır
Vālidini tebşır
Eyledi aña Nūrī Meḡemmed Beg'im ihdā
Ol Ḥāzret-i Mevlā
Sene 1282

55.

Tārīḡ-i Vefāt

[Kıt‘a]

[Fā‘ilātün fā‘ilātün fā‘ilātün fā‘ilün]

1. Ḥāliş ü muḡliş hele bir er idi işte bu zāt
Cān ile olmuşdı çünki çāker-i āl-i ‘abā
2. Ḥıdmet[i] Baba erenlerde idüp bezl-i vücūd
Mātem-i şāh-ı şehīd ile kı lup cānın fedā
3. Fevti tārīḡinde **Naẓmī** hep muḡibbān ağladı
Cān atup dīdār-ı yāre gitdi Dervīş Muştafā
Sene 1285

46

56.

Tārīḡ-i Vilādet-i Kātib-i Tersāne Meḡemmed Efendi’niñ Maḡdūmı ‘Alī

Ḥaydār Efendi

[Gazel]

[Mefā‘ilün mefā‘ilün mefā‘ilün mefā‘ilün]

1. Şükür minnet Cenāb-ı Ḥāzret-i Ḥallāķü’l-eşyāya
Yaratdı ‘ālemi virdi aña ādemle pīrāye
2. Bugün Meḡmed Efendi’ye Hudā luṭf itdi bir evlād
Müşābihdir cemāl-i ḡüsni mihr-i ‘ālem-ārāya
3. Büyüsün mehd-i nāz içre mu‘ammer eyleye Bārī
Ḥaṭālar ḡörmesün olsun emānet zāt-ı Mevlā’ya

4. Erenler destgîr olsun hemân her bir umûrunda
Niyâzımız gice gündüz budur dergâh-ı ‘ulyâyâ
5. Yazulsun hâme-i zerle tevellüd târîh-i **Nazmî**
‘Alî Haydar güneş gibi ziyâlar virdi dünyâyâ
Fî 22 Cumade'l-ülâ Sene 1282 ve Fî 30 Eylül Sene 1281 Yevm-i şenbe

57.

**Cerrâh-ı Mu‘allim Muştafâ Efendi’niñ Kerîmesi ‘Âyşe Nâciye Hânım’ıñ
Târîh-i Vilâdetleridir**

[Kıt‘a]

[Fâ‘ilâtün fâ‘ilâtün fâ‘ilâtün fâ‘ilün]

1. Ol Hâkîm-i bî-zevâle hamd ola her dem ider
Kullarınıñ yarasına merhem-i luţf u kerem
2. Zât-ı Hâk’ıñ şükrini mümkün midir kılmak edâ
Ân-ı vâhid içre var eyler yoğı ol pür-himem
3. İşte Cerrâh-ı Mu‘allim Muştafâ Efendi’ye
Virdi bir duhter ki dirler her gören hürî şanem
4. Ber-murâd eyle İlâhî vâlideynile hemân
Görmesün dâr-ı cihânda zerrece derd ü elem
5. **Nazmîyâ** târîh-i tâmiñ vâlidî itdi hesâb
‘Âyşe’ m Nâciye Hânım başdı dehr içre kadem Sene 1282

58.

**Tabîb-i Kâymakâm ‘Ömer Beg’iñ Kerîmesi Hadîce Hânım’ıñ Târîh-i
Vilâdetleridir**

[Gazel]

[Mefâ‘ilün mefâ‘ilün mefâ‘ilün mefâ‘ilün]

1. Hâkîm-i mutlakıñ ihsânına hamd olsun her demde¹²⁹
Çü kılmış luţfını her bir marîziñ derdine behre
2. Tabîb-i kâymakâm ya‘ni ‘Ömer Beg şâd u mân oldu
Kılp ihsân aña bir duhter-i pākîze gül-çehre

¹²⁹ Vezin kusuru var.

3. Gören ol meh-liḳānıñ vechini inşāf ider bir kez
Züleyhā'ya niçe teşbīh ider ḥüsnüñ yāḥūd mihre
4. Egerçi mehd-i nāz içre nücūma nāz ider ise
Yeri vardır terennüm-ḥ^vān olur elbet aña Zühre
5. Mücevher tārīḥin **Nazmī** işitdim vāli di söyler
Ḥudā'ya ḥamd ola geldi Ḥadīce Ḥānım'ım dehre
Sene 1283

47

59.

Der-sitāyīş ü Tārīḥ-i Vilādet Ḳol Ağası Edhem Beg'iñ Kerīmeleri Feyziye
Ḥānım

[Müstezat]

[Meḫ^ulü meḫā^ulü meḫā^ulü fe^ulün/meḫ^ulü fe^ulün]

1. Edhem Beg'e ol zāt-ı Ḥudā eyleyüp erzān
Bir gevher-i iḥsān
Şükr itse n'ola Ḥālīḳ'ine her dem ü her ān
Ḳıldı anı şādān
2. Bir duḫter-i pākīze güher eyledi ihdā
Ol Ḥālīḳü'l-eşyā
Bir ḥüsn-i edā virmiş aña Ḥazret-i Mennān
Vaşf itmege şāyān
3. Dünyāya ziyā virdi aniñ şevḳ-i cemāli
Ol ruḫları alı
Bir pāre-i nūr oldı hemān dehrde tābān
Çün mihr-i dıraḫşān
4. Bī-miṣl ü nazīr öyleki bir āfet-i dil-cū
Ḥūrī mi nedir bu
Cennāt-i 'adenden mi ḳaçırmış anı Rıdvān
Hīç görmemiş insān
5. **Nazmī** iki mışra'da iki tārīḥ-i gevher
Ammā ne mücevher
Güyā pederi söyledi gūş eylemiş ol ān
Bu kilik-i dūr-efşān

6. Dünyā evine geldi hemān Feyziye Hānım
Mānende-i cānım
Luṭf eyleyüp ol mehveşi bu bendeye Yezdān
Olsam n'ola ḥandān
Sene 1283

60.

**Baḥriyye Liman Kātibi Hüseyn Efendi'niñ Maḥdümü Muştafā Mazḥar
Efendi'niñ Tārīḥ-i Vefātı**

[Kıt'a]

[Fā'ilātün fā'ilātün fā'ilātün fā'ilün]

1. Āh budur baḥriyye limān başkātibi zāde kim
Berriyede yüzbaşıydı bir şecī'-i nāmdār
2. Muştafā Mazḥar Efendi genç iken itdi vefāt
Vālideyniñ zār u gīryān eyledi bī-iḥtiyār
3. Bī-murād itdi cihānda līk cennetde anı
Bir bölük ğilmāna serdār eyleye ol Kird-gār
4. Rūḥuna bir Fātiḥa her kim ki iḥsān eyleye
Raḥmet itsün ceddine anıñ daḥı Perverdigār
5. Ağladım **Nazmī** yazarken tārīḥ-i fevtiñ anıñ
Cennet-i ḥuldı İlahī kıl aña dārü'l-ḳarār
Sene 1283

48

61.

Tārīḥ-i Vilādet-i Şehzāde Meḥammed Selīm Hān ibn-i Sulṭān 'Abdü'l-'azīz

[Gazel]

[Fā'ilātün fā'ilātün fā'ilātün fā'ilün]

1. Ḥamdülillāh kıldı iḥsān zāt-ı Raḥmanü'r-Raḥīm
Luṭf ider ḳullarına her demde Mevlā-yı 'Azīm
2. Ḥazret-i 'Abdü'l-'azīz Hān-ı 'adālet-pişeye
Taḥtgāh -ı salṭanatda eylesün Mevlā muḳīm
3. Şulb-i pakīnden cihāna geldi bir şehzāde kim
Çoḳ mıdır lālāsı Pervīz olsa İskender nedīm

4. Kāmurān itsün cihānda ḥānedāniñ cümleten
Cevher-i dürdānesiyle dā'imā Rabbü'l-Kerīm
5. Vālid-i zī-şānı görsün müyını çok dem sefid
Bī-ḥesāb 'ömr-i ṭavīl iḥsān ide Rabbü'l-Ḥakīm
6. Tārīḥ-i cevherle **Nazmī** bendesi tebşir ider
Geldi dehr içre Meḥemmed Ḥazret-i Sulṭān Selīm
Sene-1283

62.

Tārīḥ-i Vilādet-i Emine Sulṭān İbn-i Sulṭān 'Abdü'l-'azīz Ḥān
[Gazel]

[Fe'ilātün fe'ilātün fe'ilātün fe'ilün]

1. İder ol zāt-ı Ḥudā kullara dā'im iḥsān
Şükrine 'āciz olur kulları elbet her ān
2. Mülk-i İslām'a şehinşāh kırup ol zātı
Taḥt-ı baḥtında ide dā'imā bākī Yezdān
3. Kıldı bu milleti iḥyā kerem u luṭfı añıñ
Ya'ni ol Ḥazret-i Sulṭān 'Abdü'l-'azīz Ḥān¹³⁰
4. Geldi bir duḥter-i pākīze güher şulbünden
Virdi dünyāya hele ol şeref-i bī-pāyān
5. **Nazmīyā** tārīḥ-i cevher ile tebşir eyle
Şan ki nūr ṭoldı cihān toḡdı Emīne Sulṭān
Sene 1283

63.

Rüküb-ı Şāhāneye Maḥşuş Sulṭāniyye-nām Vāpur-ı Humāyün Süvārisi 'İzzet
Beg'iñ 'Uhdesine Mīralaylık Tevciḥ Olunduḡda Bil-bedāhe Söylenilen Tārīḥdir
[Gazel]

[Fā'ilātün fā'ilātün fā'ilātün fā'ilün]

1. Ez-dil ü cān ḥidmet eyle millete itme esef
Şarf olan dīn uğrına ḥidmet hiç olmaz telef¹³¹

¹³⁰ Vezin kusuru var.

¹³¹ Vezin kusuru var.

2. Kim veliyyü'n-ni'cmetiñ¹³² hoşnud iderse şüphesiz
Luţf-ı şehinşâh ile andan olur ğam ber-ţaraf
3. Ma'nisin fehm eyleyene her sözümdür bir güher
Ol kelâm-ı gevhere bu cismim olmuştur şadef
4. Sözde ma'nî isterim her bir söze söz di[ye]mem
Şad hezâr terbiyye itsek dürr olur mı her şadef
5. Pür-ma'ânî ân-ı vâhid içre bir söz söyledim
Yek kalemde söylemiş mi mişlini hîç bir selef
6. Lîk da'vâ-yı enâniyyet degildir itdigim
Böyle isbât eylerim taşdıķ ider her bir halef
7. Tārîḫ-i cevherle **Nazmî** mesnediñ tebrîk ider
Mîr-alay rütbesi ile bulsun 'İzzet Beg şeref
Sene 1283

49

64.

**Çarḫcı Køl Ağası Aḫmed Efendi'niñ Maḫdûmı Meḫemmed Nâzım
Efendiniñ Tārîḫ-i Vilâdetleridir**

[Kıt'a]

[Mefâ'ilün mefâ'ilün mefâ'ilün mefâ'ilün]

1. Hudâ'nıñ şükrine bilmem niçe kâdir olur ḫullar
Güneş gibi toĝar mihri beher demde o Raḫmân'ıñ
2. Bir evlâd eyledi Aḫmed Efendi'ye bugün iḫsân
Dıraḫt-ı 'ömriniñ nev-bâdesidir elbet insânıñ
3. Teşâdüf eyledi çün Leyle-i Mi'râc'a mevlüdi
Sa'âdet ḫâline işte bu yer burhân olup âniñ
4. İştidim vâliidi **Nazmî** iki tārîḫ söylerken
Baña bir gevher-i erzânîdir bu luţf-ı Yezdân'ıñ
5. Şükürler geldi dehr içre Meḫemmed Nâzım'ım yâ Hû Sene 1283
Niçe ḫamd eylemem iḫsânıdır ol zât-ı Mevlâ'nıñ Sene 1283

¹³² 3. Şahıs iyelik eki nun (ن) harfi yerine nazal n (ن) ile yazılmış.

65.

Beriyye K ol Aġalarından Aġmed Efendi'niñ Maġdümü Y suf Ziy 
Efendi'niñ T riġ-i Vil detleridir

[Gazel]

[F 'il t n f 'il t n f 'il t n f 'il n]

1. H md ola ol H liġ-i arz u sem ya d 'im 
 ' leme  demle z net-baġş id bd r ibtid 
2. B ġ-1 dehre bir Şecerdir  dem evl d  Őemer
Her Şemerden biñ Şecer bulmaġdadır neşve-n m 
3. K ol Aġas  Aġmed Efendi ġuluna luġ id p
G lŐen-i Őulb nde aġtı bir g l-i nevres ed 
4. V lideyniyle cih nda her ġaġadan ġıfz ide
T l-i  omr ile mu'ammer eyleye ol Kibriy 
5. Geldi **Nazm ** iki mışra'da birer t riġ kim
Her biri bir d rr-i yekt dir disem elbet sez 
6. Toġdı ġ n ol m h-1 ken'an virdi dehre z b   fer Sene 1283
Ő kr ola kim geldi d ny ya begim Y suf Ziy  Sene 1283

66.

T riġ-i Vil det Destereci H san Aġaz de  Al  R za Efendi

[Gazel]

[Mef 'il n mef 'il n mef 'il n mef 'il n]

1. *Biġamdill hi ve'l-minne*¹³³ Cen b-1 H liġ 'l-kevne
Nih l-i feyzini ġoymıŐ miy n-1 b ġ-1  demde
2. Olup destereci H san Aġa'nıñ nuġfe-i p ki
Toġup bayr m ayı gibi bu Şa'b n 'l-mu'azzamda
3. MiŐ l-i ġ snini ġ rŐ d bile g rm Ő degil aŐl 
Peder m der bunuñla iftiġ r itmez mi  alemde

¹³³ lillahi'l-hamd  ve'l-minne / lill hi'l-hamd  ve'l-minne
T m hamd ve minnetler Allah'a mahsustur, O'na aittir.

4. Teşekkür eyleyüp Hakk'a didim tārīhini **Nazmī**
Erenler destgīr ola 'Alī Rızā'ya her demde
Sene 1280

50

67.

**Bahriyye Yüzbaşlarından Hasan Efendi'nin Kerimesi Revzāne Hānım'ın
Tārīh-i Vilādetleridir**

[Kıt'a]

[Fā'ilātün fā'ilātün fā'ilātün fā'ilün]

1. Ol Cenāb-ı Hālikü'l-eşyāya hamd olsun müdām
Gerçi 'acizdir anın şükürinde dil-dīvānemiz
2. Çünkü toksān toktuz esmāsında yüz biñ luftı vār
Kağısın zikr eylesün bir demde seçme dānemiz
3. Bir dirāht-ı bī-semerde nev-nihāl-i 'ömrümüz
Mīve virde tazelendi bāğ-ı dil-vīrānemiz
4. Āb-ı nīsānveş Hudā'nın rahmeti te'sīr idüp
Bir şadefde hāşıl oldu bu dūr-i yek-dānemiz
5. Bu güher tārīhi **Nazmī** vālideyni söylemiş
Zāt-ı Mevlā'nın bize ihsānidir Revzāne'miz

Sene 1283

68.

**Sultān 'Abdü'l-'azīz Hān Hāzretleri'nin Culūsı Hümāyunlarının Birinci
Senesi Zāt-ı Şāhāneleri Fransa Cānibine Teşrifleri ve Malta Engininde
Rūz-ı Culūsı Teşādūf İttiginden ol Eşnāda Söylenüp Taqdīm Qılınan
Tārīhtir**

[Kıt'a]

[Fā'ilātün fā'ilātün fā'ilātün fā'ilün]

1. Pādişāh-ı baħr ü ber kim Hāzret-i 'Abdü'l-'azīz
'Ömrünü müzdād ide ol Hālik-ı arz ü semā
2. 'Arş-ı irtikā kıble cālis olaldan tahtına
Mülk-i İslām'ı 'adālet kapladı ser-tā-be-pā

3. Çün cülûsı meymenet me'nûsuñ oldı sāl-ı heft
Heft deryālar kadar Hāḡ ṭālī'ıñ ḡılsun ḡüşā
4. Rūz-ı iclāsı teşādūf itdi esnā-yı sefer
Seyr iderken rūy-ı deryāda sefā'inlerle tā
5. Çünki bir baḡr-i tefekkür maḡşūlidir bu güher
Nāmına bir dürr-i deryādır disem elbet sezā
6. Niçe biñ sāl fer [ü] şafālar irişdirsün müdām
Cümle evlādı ve insānile zāt-ı Kibriyā
7. Çekdi seniñ nazma **Nazmī** bendesi tārīhini
Luṭf ile Sultān 'Azīz'i kāmurān itsün Hudā
Sene 1284

51

69.

**Zāt-ı Şāhāne ile Fransa'ya Giderken Esnā-yı Rāhda Şadr-ı Sābıḡ Hāla Hāriciye
Nāzırı Fu'ād Paşa'ya Takdīm Olunan Şitāyişnāmedir
[Kaside]**

[Mefā'ilün mefā'ilün mefā'ilün mefā'ilün]

1. Gel ey ḡāme biraz vaşf it bugün bir zāt-ı zī-şānı
Ki tezyīn ile vaşf eyle şu evrāk-ı perīşānı
2. Anıñla iftiḡār itmekdedir hep millet-i İslām
Medār-ı dīn ü devletdir vezīrānıñ 'ālīşānı
3. Fū'ad Paşa-yı pürçüda hemān efkārını 'arz it
Anıñ elṭāfidır ta'mīr iden her ḡalb-i vīrānı
4. Efendim bende-perversiñ ḡulūşuñ pāk-ı gevhersıñ
Sañā çok mı eger dirsem ki sensin merḡamet kānı
5. Bugün bir şāḡib-i seyf ü ḡalem ehl-i keremsin sen
Bu ḡālet saña mevrūşī Cenāb-ı Şīr-i Yezdānī
6. Sen ol Āşaf'sıñ ey Āşaf eridi zātıñ ol devre
Ne mümkün idi ki dīv zabṭ ide mühr-i Süleymān'ı

7. Sen ol şā'irsiñ ey Āşaf ki şā'irzādesiñ haqqa
Kelāmiñ fehm iden yād eylemez ol şī'r-i Ḥassān'ı
8. Vezīr ü hem ḥakīm ü nüktedān şāhib-i tedbīr[sin]
Bu 'aşrıñ hāşılı sensin ferah-baḥşende Loḳmān'ı
9. Ḥakīmāne senin tavr u revīşin görseler eslāf
Felāṭūn-ḥired olsa bulur kendinde noḳşānı¹³⁴
10. Umūruñ dāhili ve ḥāriciye zātıña maḥkūm
Seniñ tedbīriniñ teslīmidir her devlet erkānı
11. Teveccüh zātıña itmiş ḥaber ḥ'āhānı İslām'ıñ
Şadāretde seni bāḳī diler hep ehl-i 'irfānı
12. Tutar bir gecede şadra seniñ lākin yeriñ tutmaz
Bu ḥāli ol ki şadr kimse anıñ var çeşm-i im'ānı
13. *Biḥamdillahi ve'l-minne* muvaffıḳ eylemiş Mevlā
Seniñ tek bir vezīre Ḥazret-i 'Abdü'l-'azīz Ḥān'ı
14. Uşan virme ne lāzımdır kelāmı eyleme taṭvīl
Ne mümkin ḳaṭreden ta'rīf idersek bilmem 'ayānı
15. Gel imdi bir ḡazel tanzīmine bed' eyle kim ānda
Ṭabī'at raḥşına dizgin idüp al sende meydānı
16. Göñül ol Yūsuf-ı ḥüsnüñ olaldan nāgeh ḥayrānı¹³⁵
Ḥayāl eyler gece gündüz vişāl-i māh-ı Ken'ānı
17. Meyān-ı yāri āḡuş-ı ḥayāle aldığım demde
Kenār-ı ḥāṭıra gelmez behiştin ḥūr u ḡilmānı
18. Uzansa mebḥaş-i zülf-i dilārā inceden ince
Bulunur bir kılı kırk yarmanıñ elbetde erkānı

¹³⁴ Vezin kusuru var.

¹³⁵ Vezin kusuru var.

19. Kaẓā-yı ‘aşka bir çāre ider elbetde sulṭānım
Hālim‘arz eylesem tenhā bulup ben de o cānānı
20. O Yūsuf-ṭīnete te’sīr ider hūzn-i dilim **Nazmī**
Eger tefsīr idersem āyet-i Ya‘kūb-ı gīryānı
21. O zāt-ı ekremiñ şimdi du‘ā-yı devleti elzem
Elin kaldır hemān başla du‘āya Bi-sm-i Sübhānī
22. Gedālar dest-gīrisiñ seniñ de olsun¹³⁶ her demde
Mu‘īniñ dest-gīriñ yāveriñ ol zāt-ı Rabbānī
Fī Muḥarrem

52

70.

**Muṣārün-ileyh Ḥazretleri’niñ Ma‘iyyet-i ‘Āliyeleriyle Rusya İmparatoruyla
Görüşmek Üzere Kıırım’a ‘Azīmet ve ‘Avdetimiz Eṣnāsında Bi’l-bedāhe
Söylenilen Gazel ile Zīrinde Muḥarrer Şitāyiş-nāmedirki Takdīm Şod
[Kaside]**

[Fā‘ilātün fā‘ilātün fā‘ilātün fā‘ilün]

1. Ol gül-i ruḥsarı bir kere ideydim der-kenār
‘Andelīb-i dil bu rütbe eylemezdi āh u zār
2. Luṭf kılsa talṭīf itse bendesin bir kez nigār
Kalmasa āyīne-i ḥāṭırda bir zerre gubār
3. Ğonca-i ḥüsnüñ açılmış şeb-nem-i eşkimle hep
Bā‘iṣ-i efzāyiş-i ḥüsnüñ benim ey gül-‘izār
4. Kākülüñ şem itmege hīç virmediñ ruḥṣat baña
Neyleyim kim gice gündüz hem-demiñ bir niçe ḥār
5. Țoğmadiñ ufq-ı emelde necm-i maḥşūdum benim
Țālī‘im ‘akreb mi bilmem ğayrı bir ḥikmet mi var
6. Mülk-i dilde birbirin ta‘kīb ider peyk-i elem
Mevc-i deryā şayılır derdim benim olmaz şümār

¹³⁶ Vezin kusuru var.

7. Baħr-i ğamda keŝtī-i miħnet sūvārım **Nazmīyā**
Tāli‘imden esmedi hīç bir muvāfiķ rūzgār
8. Ol Fu‘ād-ı dīn-i devlet şadr-ı ŝabıķ zātıdır
Melce‘-i ehl-i niyāz ü ehl-i derde dest-yār
9. Avrupa’ya teŝrīfide Ĥazret-i ‘Abdü’l-‘azīz
Eylemiŝdi kendüsüne zātını çün müsteŝār
10. Mışr’ı teŝrīfide daħı maħrem-i ĥāŝı idi
Bir umūr olsa mühim anıñla eyler istiŝār
11. Her umūrı müphem olmiŝ re‘yine cümle menūť
Millet-i İslām anıñla çok mı itse iftiħār
12. Defter-i elťāfınıñ ĥālī-maħali yoĝ iken
Her naŝılsa bir kenāra kayd olup bu dil-fikār
13. Dāmeniñ elden bıraķmaķ itmesün Mevlā naŝīb
‘Ömrüm oldıķça seniñ ey āŝaf-ı ‘ālī-tebār
14. Āsitān-ı devletiñde kim iderse ferŝ-rū
Maķŝada nā’il olurlar ger ŝıĝār u ger kibār
15. Böyle bir zāt-ı dil-āĝāha eger bende olan
Ķulluĝunda eylemez de neyler āyā iftiħār
16. Bir şadefdir dil güherlerle ıoludur leb-be-leb
Çāre ne deryā-yı ğamda yoķ aña hīç bir kenār
17. Böyle mi ŝerħ eyler idim āŝafā evŝāfiñı
Ķurtılup ğamdan ĝöñül ger bulsa ŝādīde ķarār
18. Ĥāk-i pāya ferŝ-rū itmiŝde maħrūm oldıĝıñ
Ķörmedik iŝitmedik bu āna dek ey kāmķār
19. Ĥāŝa kellā ben dimem kim çākeriñ maħrūm olur
Ced-be-ced ŝāħib-keremsin ey vezīr-i nāmđār

20. Aşafâ ‘arz-ı merām itmekden ancak zātına
Bil ki maḫşūdum degildir yardım¹³⁷ yāḫūd dīnār
21. Vüs‘at-i iḫbāl ile ḫadrim bülend olduğunu
Eylerem senden temenni āşaf-ı devlet-medār¹³⁸
22. Zāt-ı Mevlā her ḫulunı bir ḫula itmiş sebab
Zāt-ı ‘ulyāñız daḫı ben çākerine dest-yār
23. İltifātıñ görmez isem ey veliyyü’n-ni‘metim
Haşre dek cān ü ciger nār-ı taḫassürle yanar
24. Bunca taşdıḫ-i cesāret ihtiyārımla degil
Tīḡ-i ḡam şabr u ḫarārım eylemişdir tār u mār
25. Ta‘n-ı nādān ḡayret-i aḫrān ile tīr-i cefā
Bir de bī-keslik belāsı eyledi tā cāna kār
26. Destḡir ol ben gibi bī-çāreye olsun müdām
Zātınıñ da dest-ḡiri her zamān Perverdigār
27. Lāf-ı şekvā vü temeddüh buldı pāyān ba‘dezīn
Eyle ol zātıñ du‘ā-yı devletine ibtidār
28. Mīhr ü meh encümeni devr eyledikçe nüh felek
‘Ömrine munzam ide ‘ömr-i cihāne Kirdḡār
29. Pāk olup jeng-i kederden ḫātırıñ olsun ḡüşād
Bir nefes mir‘āt-ı ḫab‘ıñ görmesün zerre ḡubār
30. Cümle evlādı vü aḫfādı ü ensābıñ ile
Zāt-ı Mevlā merkez-i şıḫḫatde ḫılsun ber-ḫarār
Fī Muḫarrem

¹³⁷ Türkçe kelimedede med yapılmış.

¹³⁸ “Vüs‘at-i iḫbāl ile ḫadrim bülend olduğunuEylerem senden temenni ey āşaf-ı devlet-medār” Metinde ey hecesi aruz kusuruna yol açtığı için çıkartılmıştır.

71.

Tārīḥ

[Kıt'a]

[Fā'ilātün fā'ilātün fā'ilātün fā'ilün]

1. Yüzbaşı 'Aşım Efendi ol hüner-mend-i cihān
Zātını Haḫ eylemişdir şāhib-i rüşd ü kemāl
2. Mālik oldı bir mişilsiz gevher-i yekdāneye
Māşāallāh ṭālī'-i sa'd aḫter-i ferḫunde-fāl
3. Eyledi duḫter-i sa'd aḫterle talṭīf ü bekām¹³⁹
Burc-ı luṭfindan bu günlerde Cenāb-ı zü'l-Celāl
4. Ḥabbezā ol duḫter-i ḫüsnā ki mişli bī-naẓīr
Şüret-i ḫüsni ḫabul itmez hele ḡayrı mişāl
5. Vālideyniyle cihān ṭurdukça olsun kām-yāb
Görmesün hīç āfitāb-ı ṭālī'ı zerre zevāl
6. Silk-i tebşīre iki tāriḫ çekildi Nāzmīyā
Her biri bir gevher-i ferdāne-i dürr ü le'āl
7. Bāḡ-ı dünyāya ḫademler başdı Meryem Vaşfiye Sene 1284
Geldi 'iffetle bu güne Vaşfiye Ḥānım bu sāl Sene1284 Fī Rebī'ü'l-āḫire

54

72.

Tārīḫ-i Vilādet

[Gazel]

[Mefā'ilün mefā'ilün mefā'ilün mefā'ilün]

1. Niçe yüz bīn şükür her bir nefes Ḥallāḫ-ı eşyāya
Cihānı var idüp ḫıldı yine ādemle pīrāye
2. Cihān didikleri şol bir şecerdir mīvesi ādem
Dem-ā-dem 'ālem ādemden bulur günden güne māye
3. Egerçi olmasa ādem şemersiz bir şecerdir kevn
Ne ḫāşıldır dıraḫt-ı bī-şemerden bāḡ-ı dünyāya

¹³⁹ “Eyledi bir duḫter-i sa'd aḫterle talṭīf ü bekām/Burc-ı luṭfindan bu günlerde Cenāb-ı zü'l-Celāl” Beyitindeki “bir” kelimesi vezin gereḡi çıkartılmıştır.

4. Dil-i cāhil gibi dünyā tehī bir kālīb-ı sāde
Cihān dükkānına ādem olupdır çünki sermāye
5. Dilerdi Muştafā Hāfız Efendi bir püser Hāķ'dan
Niyāzı bu idi dā'im anıñ dergāh-ı 'ulyāya
6. Bir evlād eyledi ihdā aña Mevla-yı zü'l-ihsān
Müşābihdir cemāl-i nūr-ı mihr-i 'ālem-ārāya
7. Niyāz ehli olan cānlar gönüller cem' idüp yāhū
Niyāz eyleyelim cümle gelin şıdķ ile Mevlā'ya
8. Hāķadan hıfz ide her dem cihānda vālideyniyle
Cenāb-ı Hāķ aña 'ömr-i tavīller eyleye vāye
9. Ne hoşdur **Nazmīyā** çıķdı iki mışra'da pāk ra'nā
Sezādır sāde tārīhim aşılsa şaķf-ı mīnāya
10. Cenāb-ı Şāh-ı Merdān'ıñ bu bir ihsānıdır işte
Bu dem Seyyid Hasan Hāķkü'r-Rızā Beg geldi dünyāya

Sene 1284

73.

[Gazel]

[Fā'ilātün fā'ilātün fā'ilātün fā'ilün]

1. Bārekallāh ṭālī'-i sa'd aḥter-i ferḥundefāl
Şāhid-i baḥtı idüp Mucīb Beg'e 'arz-ı cemāl
2. Ya'ni bir ferzend-i hūb-rū ile talṭīf eyledi
Leyle-i ḳadr-i mübārekde Hudā-yı zü'l-Celāl
3. Bunca luṭfuñ şükkrine 'ācizdir elbet her nefes
Luṭf-ı bī-pāyān-ı Mevlā kim olur fevķü'l-ḥayāl
4. Vālideynile o mevlūdı Hudā dil-şād idüp
'İzz ü devlet 'ömr-i sermed ile ḳılsun ber-kemāl
5. Lafz ü ma'nādan iki tārīḥ yazdum **Nazmīyā**
Rişte-i tebşīre çekdim mānende-i dürr-i le'āl

6. Biñ iki yüz sene seksen dördde mäh-ı rüzeniñ
Leyle-i Qadr'inde Maḥmūd Qadrī Beg tođdı bu sāl
Sene 1284

55

74.

Tārīḫ-i Vilādet

[Kıt'a]

[Fe'ilātün fe'ilātün fe'ilātün fe'ilün]

1. Virir elbetde anıñ maqşadını bī-şüphe
Emr-i Mevlā'ya kişi kārını itse taṭbik
2. İşte yüzbaşı mu'allim-i Süleymān Ağa'nıñ
Ḥaḫ niyāzını qabul itdigini ber-taşdıḫ
3. Ya'ni luṭf itdi aña bir veled-i nūr-pāre
Şükrini kılmak edā emr-i muḫāldir taḫḫik
4. Vālideynile o mevlüde virüp 'ömr-i ṭavil
Her umūrunda ide tevfiḫin Allāh refik
5. Mışra'ın içre ḥesāb eyledim işte **Nazmī**
Baḫr-i ṭab'ımdan olup tārīḫ-i gevher tefrik
6. Qıla Allāh murād üzre cihānda dil-şād
Geldi dünyāya bugün luṭf ile Aḫmed Tevfik

Sene 1282

75.

Tārīḫ-i Vilādet-i Niyāzī Efendizāde Meḥemmed Kāzım Efendi

[Kıt'a]

[Mefā'ilün mefā'ilün mefā'ilün mefā'ilün]

1. Virir her bir quluñ maqşudını elbetde bī-şüphe
Qabule 'ind-i Mevlā'da olursa ṭā'atı aḫreb
2. Niyāz eylerdi dergāh-ı Cenāb-ı Zāt-ı Mevlā'ya
Niyāzī'niñ niyāzını qabule gördü Ḥaḫ enseb
3. Ḥudā envār-ı luṭfundan aña baḫş itdi bir evlād
Güneş gıbṭa ider her gün cemāline kamer her şeb

4. O mevlüdi cihānda kāmurān itsün Hudā her dem
Ola tā vālideyni mesleginde nācī'ü'l-mezheb
5. Mücevher tārīhin **Nazmī** işitdim vālidinden ben
Meħemmed Kāzım'ım geldi cihāna şükr ola yā Rab
Sene 1275

76.

Dīger Tārīh-i Vilādet-i Kerīme-i Mūmā-ileyh

[Kıt'a]

[Mefā'ilün mefā'ilün mefā'ilün mefā'ilün]

1. Kemāliyle niçe mümkin olur şükr eylesün kullar
Hudā'nıñ luḡfuna a'dād olur mı ey dil-i dānā
2. Niyāz itdi Niyāzī bā-niyāza tām ābdestle
Hulūşu'l-bālinī görđi kabul itdi hemān Mevlā
3. Aña bir duḡter-i pākīze aḡter eyledi iḡsān
Cemāl-i nūr-ı mihrinden Cenāb-ı Hālikü'l-eşyā
4. Olalar vālideynile müdāyim gül gibi ḡandān
Açıldıķça cihān bāğında her bir ḡonca-i ra'nā
5. İşitdim vālidi söyler iken tām tārīhin **Nazmī**
Muḡaddes Hānım'ı Mevlā baña kıldı bugün ihdā
Sene 1284

56

77.

Tārīh-i Kā'im-maḡām Şoden Muştafā Beg

[Kıt'a]

[Fā'ilātün fā'ilātün fā'ilātün fā'ilün]

1. Mekteb-i bahriyye-i şāhāneden neş'et idüp
Hem donanma-yı Humāyün'da kazanmış nīk nām
2. Ya'ni sulḡāniyye vapuruñ ikincisi o kim
Biñbaşılıķ mesnedinde çok zamān ḡutmış maḡām
3. Mīr-alāylık rütbesi çok azdır isti'dādına
Rütbe-i vālāya şāyāndır ... iḡtirām

4. **Nazmî** bu tārīḫle hep yārāna tebşīr eyledim
Bu yıl aldı Muştafā Beg rütbe-i ḳā'im-maḳām
Sene 1285

78.

Tārīḫ-i Vilādet

[**Ḳit'a**]

[**Fā'ilātün fā'ilātün fā'ilātün fā'ilün**]

1. Bārekāllāh ṭālī'-i mes'ūd-ı ferruḫ-fāl kim
Necm-i baḫtı burc-ı şādīden olur ṭal'at-nümā
2. Ol ma'ārif-pīşe ḫayr-endīş Dervīş Beg ki Ḥaḳ
Zātın itmiş mālīk-i gencīne-i cūd u seḫā
3. Ol kerīme bir kerīme ya'ni iḫsān eyledi
Mīhr-i luṭfindan Cenāb-ı Ḥālīḳ-i arz u semā
4. Görmemiş emsālını gehvāre-i kevn içre hīç
Leyle-i ḫublā toḡurmuş gerçi yüz biñ meh-liḳā
5. Reşk ider görse Zeliḫā-yı zamāne ḫüsnüni
Zühre elbet dāyeliḳle iftiḫār eyler añā
6. Vālideynile cihān ṭurduḳça ol mevlūdeye
'Ömr-i sermed zevḳ-i bī-ḫad baḫş ide zāt-ı Ḥudā
7. Geldi üçler didi **Nazmî** tārīḫ-i mevlūdini
Fāṭıma Zeyneb Ḥanım mīhr-i devirde başdı pā
Sene 1285

79.

Tārīḫ-i Vilādet

[**Ḳit'a**]

[**Fe'ilātün fe'ilātün fe'ilātün fe'ilün**]

1. Ḥabbezā bāḡ-ı merāmında Süleymān Aḡa'nıñ
Bitdi bir mīve bi-iḫsān-ı Ḥudāvend-i Şamed
2. Ya'ni bir duḫter-i pākīze güher şulbünden
Geldi gehvāre-i iskāna be-luṭf-i İzid

3. Vālideynile o meh-pāreye virsün Mevlā
‘İzz ü iqbāl-i mü’ebbed ile ‘ömr-i sermed
4. Yazdı milādına ihlāş ile **Nazmī** tārīh
Fāṭıma Hıanım ola nā’il-i ‘ömr-i bī-ḥad
Sene 1284

61¹⁴⁰

80.¹⁴¹

Şu‘arā-yı ‘Aşırđan ve Aḥıbbā-yı Aşdıķāmızdan Ca‘fer-i Şādık Perverī Beg Efendi
Me’muriyetile Preveze Cānibinde Bulunduğı Hengāmda Kendülerine
Gönderilen Mektüb-ı Mevzūnuñ Şüretidir.

[Gazel]

[Fā‘ilātün fā‘ilātün fā‘ilātün fā‘ilün]

1. Ey fütüvvetlü Efendim **Perverī** Ḥazretleri
Merḥabā ey maḥrem-i rāz-ı ḥafā ey **Ca‘ferī**
2. Bu ṭarafđan zāt-ı pākīn çün ‘azīmet eylediñ
Tā gidelden bir kere yād itmediñ bu aḥķari
3. Bundan aķdem zātıñna bir mektüb irsāl eyledim
Bir cevābın gönderüp şād itmediñ bu kemteri
4. Bād-ı Ḥālīķ sizde ḥāşā çünki mes’ül eylemem
Ger kuşūr bizde ise ‘avf itmeniñ vardır yeri
5. **Sācidī** ile niçe dem zikriñiz sebķat idüp
Beynimizde vāķı‘ olmuş bezm-i ülfet demleri
6. Cümlesin ḥāle getürdüñ ķāle bir yer ķalmadı
Yek vücūd olduğımız işbāt ider bu sırları
7. Nād-ı ‘Alī gibi zikriñ oldı evrād-ı zebān
Her daķıķa her nefes ey ehl-i ‘irfān serveri
8. Meşrebine mezhebine āşınāsın herkesiñ
Cezbe’-i ‘aşķıñ seniñ cezbe itse çok mı dilleri

¹⁴⁰ 57., 58., 59. ve 60. sayfalar yok.

¹⁴¹ Manzum mektup.

9. Ya niçün ey sevdiğim bir nāme irsāl itmediñ
Şād ide tā ḥasretiñle ğamgīn olan göñülleri¹⁴²
10. Gūşe-i dilden ferāmūş eylediñ yārāniñ
Zevke daldıñ ḳande ḳaldı eski ūlfet demleri
11. Göñlüñi yağma mı itdi deyr-i vaşl içre ‘aceb
Ol ḫarafda çok bulunur ‘īsevī dil-berleri
12. Orda bir bāğ ḫutmuşıñız anı işitdik hele
Maḫşūli neymiş velākin niçedir müşmirleri
13. Bize bildir kim ne biter bāğıñız içre siziñ
Güllere ḫarşu ne efġān itmede bülbüleri
14. Bāğıñızda var mıdır bizler gibi bir ‘andelīb
Ṭobṭolıdır zannıma göre Mesihā gülleri
15. Ol civānlar ile bāğıñ zevki vardır ṭoġrusı
Ḥoş tekellüm ḫoş edādır gerçi nāzik dilleri
16. Her dem ol zevḳ ü şafāda şıḫḫat üzre var olup
Līk ḫaḫırdan ferāmūş itme eski dostları
17. İşte mektūbım cevābın gözlerim biñ cān ile
İntizār üzre bırakma ey muhibbī Ḥaydarī
18. **Nazmī**-i dilden ferāmūş itme bir dem sevdiğim
Ey benim rūḫum efendim sevdiğim erler eri
15 Teşrin-i Şānī Sene 1280

62

81.

Tefekkürnāme-i Ahvāl-i ‘Ālem

[Gazel]

[Fe‘ilātün fe‘ilātün fe‘ilātün fe‘ilün]

1. Ey göñül geldiñ ise itmege dehri seyrān
Bir iki gün bu misāfir-ḫānede oldıñ mihmān¹⁴³

¹⁴² Vezin kusuru var.

¹⁴³ Vezin kusuru var.

2. Niçe bir dağdağa-ı dehri çekersiñ ey dil
Aç gözüñ bir kere baķ kim kime yār oldı cihān
3. Ālemin bār-ı ğamıñ çekmege yok mı kimse
Saña mı ķaldı bütün bār-ı cihān çekmek hemān
4. Her kesiñ hālını bir kerre nazār ķıl soñra
Ne gidişdir ne revişdir ānı eyle izān
5. Sen daħı ol gidişe ol revişe ķıl diķķat
Naķd-i ‘ömriñi şaķın eyleme beyhūde ziyān
6. Ne müneccim ne mühendis ne bilür evķātı
Niçedir sāt-i ‘ömriñ ne ķadar ķaldı zamān
7. Dün gelüp ‘āleme bayġın yine yorġun gider hep¹⁴⁴
Hālīñ encāmı niye müncer olur eyle beyān
8. Gice gündüz bu cihān iķre ķalışdın sen de
Ne ķazandıñ ne temettu‘ saña oldı ihsān
9. Devlete irse ķişi ‘ālem-i fānīde güzel
Līk bir ‘illet aña olmasa ‘arız bir ān
10. Fuķarā olsa eger dā’imā bir bī-ķāre
Renc ü miħnet ile vaķtūñ geķürür ol her ān
11. Zengīn olursa da bir ‘illet aña ‘arız olur
Aġniyā ger fuķarā cümleñiñ aħvāli yamān
12. Derd[i] var herkesiñ ‘ālemdeki olmaz ta‘dād
Cüst ü cū itmededir derdine herkes dermān
13. Kendi ķanķārı ile tartılamaz ‘ālemde
Birbirine olur elbetde ki lāzım insān
14. Fuķarā zengīne zengīn fuķarāya muħtāc
İkisi daħı pazarlıķda dimekdir yeksān

¹⁴⁴ Vezin kusuru var.

15. Kim kime hālını şerh eylesün āyā bilmem
Herkesiñ marazı gönülünde olubdır pinhān
16. Uğraşurlar bu cihān içre bular her demde
Güyā qalbinde yatur her biriniñ bir arslan
17. Aşl ü faşlıñ göremem ʿālem-i fāniniñ hiç
Eñ nihāyetde n'ola hālleri bilmem el'ān
18. Ben daħı haylıce uğraşmış idim ʿālemde
Hele ʿaqlım başıma geldi bilindi noqşān
19. Ne revā ʿāqile bir böyle tükenmez derdi
Kendine pīşe idüp olmada nāra sūzān
20. Cehl ile ʿālem-i fānīde ʿömür sürdigim
Töbe ol hālime oldum hele şimdi pişmān
21. **Nazmīyā** zevkiñe baq ʿālemiñ aḥvālını qo
Mey ü maḥbūb ile dem sürmededir zevq-i cihān
Temmet

63

82.

Hüseyn Sācid Efendi'niñ Sāqīnāmesine Söylenilen Takrīzdir

[Kıt'a]

[Fā'ilātün fā'ilātün fā'ilātün fā'ilün]

1. Sācid'iñ Haqq'a bu sāqīnāmesi taḥsīn olur
Sırr-ı Qur'ān'ıñ yedinci bāṭnıdır ma'nāsı hep
2. **Nazmīyā** esrār-ı Haqq'a zerrece ʿārif olan
Elbet idrāk eyler anıñ nazmına neymiş sebeb

83.

Hüseyn Sācid Efendi'niñ Te'lif İtmiş Olduğı Devriye Risālesi Haqqında Söylenilen Takrīzdir

[Gazel]

[Fā'ilātün fā'ilātün fā'ilātün fā'ilün]

1. Sācid'iñ devriyesini her gören ehl-i naḥar
Sözleri haqdır deyu elbetde ki taşdıq ider

2. Öz vücūdın Hakk'a vāşıl eyleyenlerdir bütün
Bu cihān içre bırakmış niçe böyle hūb eşer
3. Bu vücūduñ aşlı neydi tā ezel şimdi nedir
Her kim anı fehm iderse tā odur ehl-i hüner
4. Çok misāfir geldi gitdi işbu mihmān hāneye
Ekşeri bilmez ne için geldigin konar göçer
5. 'Ārif oldur ki bile neymiş seferden maṭlabı
Bunca eşyāya geçüp bu illere kıldı sefer
6. Bu yere gelmekligi bir kimse gerçi istemez
Zātın ādem bilmek için 'āleme gelüp gider
7. *Men 'arafesrārını* fehm itdigin işbāt için
Zātınıñ ne olduğın virdi bu cān işte haber
8. **Nazmīyā** her harfini takrīz idersem var yeri
Gördüğimiz bildüğimiz böyledir yok bir dīger
Temmet

84.

Tārīḫ-i Vefāt

[Kıt'a]

[Fā'ilātün fā'ilātün fā'ilātün fā'ilün]

1. Niçe kıydıñ dört yaşında bī-güneh ma'şūmeye
Āh cellād-ı ecel şad āh eliñden şad fiğān
2. Ya'ni Cerrāḫ Muştafā Efendi'niñ cān pāresi
Ağa babasınıñ işte tutdı kırbünde mekān
3. Akrabāsı şöyle tursun hem-civārı zār idüp
Mātemile vālideyni çok mıdır ağılarsa kār
4. Geldi bir tārīḫ yazdı vālidı **Nazmī** oku
'Āyşe Nāciyem eyvāh cennete oldu revān

Sene 1285

Tārīḫ-i Vefāt

[Kıt'a]

[Mefā'ilün mefā'ilün mefā'ilün mefā'ilün]

1. Budır sākī-i devrānıñ hemīşe luṭf u in'āmı
Şunar zehr-i firāķı kāse kāse dillere her gāh
2. Dirīgā zevcesi el-hāc Meḥemmed Ağa'nıñ şad ḫayf
Cihāndan *irci'ī* emri ile rıḫlet idüp nāgāh
3. Şehādet şerbetin içdi 'aķīb-i vaż'-i ḫamlinde
Hemān ma'şūmesiyle süy-ı Ḥaķķ'a oldılar hem-rāh
4. Firāķ-ı mātemi ağlatsa çok mı akrabāsın hep
İşidenler bile ḫayfā kı lup şad nāle vü şad āh
5. İki Rıḫvān gelüp **Nazmī** didiler fevtine tārīḫ
Şehīde Ḥūriye gitdi cināna genç iken eyvāh

Sene 1285

Tārīḫ-i Vefāt

[Kıt'a]

[Fā'ilātün fā'ilātün fā'ilātün fā'ilün]

1. İşte dünyā cāhını terk itdi çāh-ı ğam bilüp
Mīr-i mīrān-ı kirāmdan 'Abdü'r-raḫmān Paşa vāh
2. Oldı dört yüz yıl bu zātıñ nesl-i pāk-i ced-be-ced
Hem muḫıbb-i ḫānedāndı hem vezīr-i ḫayr-ḫ'āh
3. Rūz-ı maḫşerde şeffī' olsun Cenāb-ı Muştafā
Kıldı 'ömrin mātem-i āl-i Resül ile tebāh
4. Rūḫını Kevşer'le irvā eyleye şīr-i Ḥudā
Rūz-ı 'aţş-ı Kerbelā'yı yād idüp eylerdi āh
5. Bir ḫaber geldi bu tārīḫ **Nazmīyā** Rıḫvān'dan
'Abdü'r-raḫmān Paşa aldı cennet-i me'vāda cāh

Sene 1285

87.

Tārīḫ-i Vilādet

[Gazel]

[Mefā'īlün mefā'īlün mefā'īlün mefā'īlün]

1. Şükürler her nefes luṭf-ı Cenāb-ı Zāt-ı Mevlā'ya
Ki eyler dā'imā kullarına iḥsān-ı bī-gāye
2. Aḥibbādan ki ya'ni Ḥazret-i Maḥmūd Ḳapudān'ı
Muvaffaḳ eyledi bir duḡter-i bī-miṣl ü hemtāya
3. Ne duḡter ki nazīrin görmemiş çeşm-i beşer belki
Cihānda almamış emşālini āgūşa bir dāye
4. Şafā-yı bāl ile 'ömr-i ṭavīller eyleye iḥsān
Ḥudā hem vālideynine daḡı ol bedr-i zībāya
5. Mücevher tārīḫim **Nazmī** behā-yı müjdedir ḡalkā
Nefise Zāhıde Ḥānım meserret virdi dünyāya

1287

65

88.

Tārīḫ-i Mīralay şode Muştafā Beg

[Gazel]

[Fā'īlātün fā'īlātün fā'īlātün fā'īlün]

1. Müjde ey dil-şādumānın nā'īl oldı vuşlata
Ḥasta-i miḡnet iken irdi bu günler şıḡhate
2. Sen bilürsün kim bu gerdün 'aksi devrān itdigin
Cāhili cāhile memnün 'ārifi ḡor mihnete
3. Bā-ḡuşuş kim mīralaylıḡ bir mezīd'ül-ḡadr iken
Nā'īl olmuş bir niçe nādān ḡerīf ol devlete
4. Bir ṭaḡım nā-ehline tevzī' olurdu rütbeler
Hīḡ baḡan var mı idi bir kerre de ehliyet
5. Ḥazret-i Sulṭān 'Azīz'in maḡşuş luṭfıdır bu kim¹⁴⁵
Her işin erbābını me'mūr ider ol ḡıḡmete

¹⁴⁵ Vezin kusuru var.

6. Kā'īm-makām Muştafā Beg bendesin telţif idüp
Mīralay itdi bu günler hıdmet için millete
7. Zırhlı 'Osmāniye nām firķateyniñ süvārisi¹⁴⁶
Kim müşirlik rütbesi azdır o pāk-i haşlete
8. Kaᅅgı bālā rütbe olsa çok degildir zātına
Toᅅrısı şāyestedir Allāh için her 'izzete
9. Levᅅ-i tebşire iki tārīᅅ yazdım **Nazmīyā**
Her birisi tām muvāffaᅅ geldi memnūniyete
10. Şimdi buldu mīralaylık manşıbı erbābını Sene 1286
Muştafā Beg haᅅᅅa lāyıᅅdı o cāh-ı rif'ate Sene 1286

89.

Tārīᅅ-i Çeşme

[Kıt'a]

[Mefā'ilün mefā'ilün mefā'ilün mefā'ilün]

1. Karaaᅅaç dergehiniñ bānī-i şānisidir haᅅᅅā¹⁴⁷
Haşīb Baba ki zātıdır nihāyet menba'ı 'irfān
2. Yapup bu çeşme vü havzı aᅅıtdı fi-sebīl'l-illāh
Kılıp şāh-ı şehīdāniñ bu yolda rūᅅını şādān
3. Sitanbul ile taşraniñ muᅅibbāna idüp ᅅizmet
Erenlerden olup himmet 'ināyet eyledi Yezdān
4. Yazup itmāmına **Nazmī** iki tārīᅅ-i pür-gevher
Bu beytile muᅅibbāna ᅅıtābın eyledim i'lan
5. Ne a'lā havz ile çeşme yapıldı baᅅ [bu] dergāha
Mükerrer kıldı dergāᅅı bu havz u çeşme ābādān
Sene 1287 Sene 1287

¹⁴⁶ Vezin kusuru var.

¹⁴⁷ Vezin kusuru var

[Gazel]

[Fā'ilātün fā'ilātün fā'ilātün fā'ilün]

1. Yār ile külhanda olsam 'ayn-ı gülşendir baña
Yārsız gülşende olsam 'ayn-ı külhandır baña
2. Māh-ı Ken'ānımdan ayrıldım meded zülmetdeyim
Gūşe-i beytü'l-ḥazen kim şimdi meskendir baña
3. Bed-menīş agyār ile dildārı görmekden ise
Ġamze-i ḥūn-rīz ucından ölmek ehvendir baña
4. Neyleyim gülzār-ı ḥüsniñde gülüp açılmadım
Firḫatiñ ey ğonca-fem bir āh-ı şīvendir baña
5. Rāh-ı 'aşkıñ eñ nihāyet kūy-ı yārdır merkezi
Ḳurb-ı dildār 'ākıbet cāy-ı nişimendir baña
6. Ḥarf-be-ḥarf şerḫ eylerim yāriñ kitāb-ı ḥüsniñi
Gün gibi esrār-ı ma'nī şöyle rüşendir baña
7. Sırr-ı Ḥaḳḳ'a **Nazmīyā** 'ārif olursam çok mıdır
Feyz-i Ḥaḳḳ zīrā Tariḳ-i Nāzenīn'dendir baña
8. Dāmeniñ destimdedir ğam çekmezem yā Murtażā
Merḫamet himmet 'ināyet yine sendendir baña

İbtidā-i Ġazeliyyāt

[Fā'ilātün fā'ilātün fā'ilātün fā'ilün]

1. Her bir 'alem düşdi maḫhar 'ārif-i sırr-ı Ḥudā
İtdiğimizün rāh-ı Ḥaḳḳ'a cānını maḫfv u vedā
2. Şüphe var mı vāşıl-ı esrār-ı pinhān olmağa
Böyledir çün her kim itse rāh-ı Ḥaḳḳ'a iktidā

¹⁴⁸ Üstü çizili bir beyit var.

¹⁴⁹ 67. sayfa boş.

¹⁵⁰ Üstü çizili 2 beyit var.

3. Nuṭḡumiñ ma‘nīsini idrāk iden ‘ārif olur
Bu mu‘ammā eyler ol zāt-ı şerīfe iktifā
4. *Men re‘āni* sırrını fehm eyleyen Ḥaḡḡ’ı bilür
Zātınıñ ilbāsıdır bu ḡāk ü bād ü nār ü mā
5. Bir elin çıḡmaz şadāsı kim bilürdi çalsa da
Kaf [u] nūnuñ perdesinde sāz-ı ‘aşḡ dürlü hevā
6. *Men ‘araf*esrārına maḡhar olursa çok mıdır
Her kimiñ mi‘rācına rehber olursa Murtażā
7. **Nūn** ile **Zı Mīm Yā**’da āşikār oldı bu sır [Nazmî]
Çün aña bu rütbeyi luṭf itdi **‘Aydın Lām Yā** [Alî]

92.

[**Mefā‘ilün mefā‘ilün mefā‘ilün mefā‘ilün**]

1. Menem ol rāh-ı ‘aşḡıñda iden cān ü teni ifnā
Cemāliñ seyridir maḡşūd bu ednā bendeñe şāhā
2. Vişāliñdir baña maṭlab seniñ yā Ḥazret-i Ḥaydar
Ġubār-ı pāyîñ olmuşdır dil ü cān çeşmine tütüyā
3. Felekde kimseye baş egmedim sāyeñde egmem hem
Baña pesdür der-i iḡsāniñ ey şāh-ı kerem pey-mā
4. Baña sermāye-i dünyā vü ‘uḡbā nād-ı zātıñdır
Seniñ ḡubbuñ derūnumda olup ĩmān gibi peydā
5. Saña **Nazmî** niyāz eyler gice gündüz meded şāhım
Seniñ ednā ḡuluñ olmaḡ aña bir rütbe-i bālā

93.

[**Fā‘ilātün fā‘ilātün fā‘ilātün fā‘ilün**]

1. Ġülşen-i ḡüsñüñde ben tek bir hezār olmaz saña
Benden a‘lā ‘andelīb ey gül-‘izār olmaz saña
2. Bāġa meyliñ var ise gel sevdiğim eyle naḡar
Cism-i pür-dāġım gibi bir lāle-zār olmaz saña

3. Rū-be-rū dildāra ḥālīñ ‘arz iderseñ her seher
Andan a‘lā bülbülüm bir baht yār olmaz saña
4. Devr-i çarḥdan aḡlama itme teşekkī ṭālī‘in
Yārı tenhā avlamaḡdan ḥüb şikār olmaz saña
5. Şüret-i zāhirde gerçi bī-ḥesābdır ‘āşıkıñ
Līk **Nazmī**veş ḥaḡikat dil-fikār olmaz saña¹⁵¹

69

94.

[Fā‘ilātün fā‘ilātün fā‘ilātün fā‘ilün]

1. Dört ‘anāşır içre pinhān oldı çünki ol Ḥudā
Sūret-i Aḡmed’de oldı *men reānī*rū-nümā
2. Çün nübüvvet ḥatm olup tāc-ı velāyetle hemān
Āşikār oldı bu demde şāh ‘Aliyyü’l-Murtażā
3. Kāh Ḥasan ü kāh Ḥüseyn [ü] kāh Zeyn’el-‘Ābidin
Kāh Muḡammed Bākar oldı kāh Ca‘fer bī-riyā
4. Kāh Kāzım kāh Rızā vü kāh Taḡī vü geh Naḡī
Çün Ḥasan’el-‘Askerī’de oldı bir şāḡib-livā
5. Meḡdī’ye geldik de ey cān cilvesin ta‘bīr idüp
Ḥazret-i ḥüñkārı kıldı ehl-i aşḡa pīşvā
6. Çün yedüllāh sırr-ı izḡār oldı bundan ey ḡabīb
Vaḡdete¹⁵² teslīm olanlar itmedi çün ü çirā
7. Mürşid olmaz iki birdir ten libāsın tāzeler
Ādeme it secde sen de bul fenā içre beḡā
8. *Semme vechullāh* işte vechi mürşidde ‘ayān
Cān göziyle bir nazar ḡıl itme şüphe ṭālibā
9. Sırr-ı Ḥaḡḡ’ı **Nazmīyā** nādāna ifşā eyleme
El-ḡazer bāṭıldan ḡaḡḡa itdirirsın ...

¹⁵¹ Şüret-i zāhirde gerçi bī-ḥesābdır ‘āşıkıñ/Līk Nazmīveş ḥaḡikat bir dil-fikār olmaz saña vezin gereḡi “bir” kelimesi metinden çıkarıldı.

¹⁵² Kelime elif harfi ile yazılmış.

95.

[Fā'ilātün fā'ilātün fā'ilātün fā'ilün]

1. Yok yüzünden sevdiğin ey şüfî yâr olmaz saña
Var yüzünden sevmediñ elbetde var olmaz saña
2. Yoğı vār itmekdir ancak ğayreti ehl-i diliñ
Varı yoğ itdiñ bu pāzār içre kār olmaz saña
3. Ğār idüp ol rāh-ı ğaqqı şormadiñ erbābına
Bilmediñ cehliñden artık bunca Ğār olmaz saña
4. Benligiñdir zāhidā dūr eyleyen ğağdan seni
Ğod-be-ğod bu rāz-ı pinhān āşikār olmaz saña
5. Hem mālîk-i mülk-i sūhan hem vāşıl-ı sırr-ı'ālî
Bundan a'lä **Nazmîyā** bir iftiğār olmaz saña

96.

[Fe'ilātün fe'ilātün fe'ilātün fe'ilün]

1. Şanki bilmez misiñ üftādeyim ey māh saña
Bu teğāfül nedir ey mihr-i cihān söyle baña
2. Bir nîgehle beni kim hüsnüñe ğayrān itdiñ
Nîm nigāhıñ ile şimdi n'ola itseñ iğyā
3. Murğ-ı ğam lāne yapup başıma Ğaşkıñla seniñ
Olalı ben saña Mecnūn vü baña sen Leylā
4. Seyf-i şārim gibidir ğamze-i ğattāliñ āh
Ğāşık öldürmege zağmet mi çekerler āyā
5. Ğadem iğlimine cān itmededir murğ-ı ğayāt
Dile şehbāz-ı nigāhıñ süzülünce cānā
6. Çeşm-i bîmāriña şîğhat mi gelür Ğālemde
Tutalım cevriye Ğuşşākıñ olursa farzā
7. Sūzen-i fikr ile ğayyāt-ı ğabî'at **Nazmî**
Nev-'arūs-ı ğazele cāme yapar pek zîbā

[Kaside]

[Fe‘ilātün fe‘ilātün fe‘ilātün fe‘ilün]

1. Hîç unutmam o geçen bezm-i vişâliñ cānā
Nağş olup levha-yı hātırda hayâliñ hālā
2. Qanı ol demki vişâliñ ile hurrem dil idim
Qanı ol gün felege eyler idim istignā
3. Qanı ol cilve vü cünbiş ü muhabbetler ‘aceb
Qanı ol şubha degin sürdigimiz ‘ayş u şafā
4. Ne idi ol dem-i vuşlat ne bu şimdi firqat
‘Aqla geldikçe o demler yanarım od-āsā
5. Pāyına yüz sürüp aḥvālimi ‘arz it bir bir
Kūy-ı dildāra yoluñ uğrar ise bād-ı şabā
6. Ne yaman miḥnet imiş ādeme leyl-i ḥasret
Ne yaman firqat imiş ‘āşıkā eyyām-ı cüdā
7. ‘Ahdım oldur ki Sitanbul’a varırsam **Naẓmī**
Nağd-i cānım ideyim vuşlat-ı dildāra fedā
8. Mīr Maḥmūd’uñ ide ‘ömrini Mevlā eفزün
Naẓar-ı luḥfi ider mürdeyi fi’l-hāl iḥyā
9. Ya‘ni ser-kātib odur meclis-i vālāda bugün
‘An-ḳarīb eyleye Ḥaḳ zātını şadr-ı vālā
10. Ḥavāş [u] ‘āmadır elṭāfi güşāde dā’im
Luḥfını görmedik hîç ḳalmadı bir bay ü gedā
11. Niyet-i ḥālişesi celb ḳılup itmekdir
Tıynet-i pākīzesi çünki ‘aliyyü’l-a‘lā
12. Şi‘r-i nācizime bir kerre naẓar ḳılsa eger
Kereminden anı eyler ise taḥsīn ammā

13. Ne aa'ıd ne azeller yazarım anında
Ki ola her biri vıze nüh aa sez
14. em'ı-ı ıblı anı görmeye bd-ı arar
İderem zt-ı erıfıne hemn byle du'
15. Sbha-ı dilde budur vird-ı zebnım d'ım
'mrın efzn ide gnden gne zt-ı Mevl

71

arf'l-b

98.

[F'iltn f'iltn f'iltn f'iln]

1. Feyz-i a'dan 'arifne bir hidyetdir arb
Nş iden erbb-ı 'şa bir beretdir arb
2. n *sehm rabbhm* hamrnı ıen 'şklara
S-ı Kevser deminden bir iretdir arb
3. Herkesin ab'ına lyık ne'eler baş itmede
Meclis-i rindn ıinde bir kermetdir arb
4. a harm itmi anı bir atresin zhidlere
ufre-i rindna amm hb leafetdir arb
5. ıpqızıl dvnedir inkr idenler zevini
Bezm-i rindn ıre zt bir erfetdir arb
6. Ehl-i 'şa ne'esi sırr-ı velyetden nin
Ma'n-ı feyz-i aa bir delletdir arb
7. Gl gibi rusr-ı alım dilde cnnım benim
Mahrem-i hlvet-sarya ho nezketdir arb
8. **Scid'n** da'vas adır **Nazm** tadk eylerem
Sırrnı fehm idene 'yn-ı velyetdir arb
9. T elest bezminde her kim cr'asın nş eyledi
Elbet ol 'arife a'dan bir 'ınyetdir arb

99.

[Fe‘ilātün fe‘ilātün fe‘ilātün fe‘ilün]

1. Bir daķıka olamaz Őevķ ile ĥandān ġarīb
Ġurbet ilde olur her sa‘āt giryān ġarīb¹⁵³
2. Ni‘met ü nāz ü na‘im-i vařana me’lūf iken
Bu ne müŐgūldür olursa eger insān ġarīb
3. Hūn-ı dil bādesidir laĥt-ı cigerdir mezesi
Sīĥ-i miĥnetde olur dā‘imā büryān ġarīb
4. Devr-i ġamzeñde niće nāleler itmez dil-i zār
Kāfiristān’da olmaz mı Müselmān ġarīb
5. Ķalur elbedte ki ġürsine bī-behre müdām
Őehr-i Ķaĥt iće ne yapsun bulamaz nān ġarīb
6. Bir acırım ararım ĥātırımı yok Şoranım
Ķaldım eyvāĥ Girid iće periŐān ġarīb
7. Āĥ İstanbul’a sıĥĥat ile varsam **Naźmī**
Ġitse maĥzūn [u] dil-ĥasteden¹⁵⁴ hicrān ġarīb

72

100.

[Fe‘ilātün fe‘ilātün fe‘ilātün fe‘ilün]

1. Leb-i cān baĥŐıñ ider ‘aŐıķıña baĥŐ-ı ĥayāt
Tīr-i ġamzeñ ise itmektedir ĩmā-yı memāt
2. Őāĥidimdir seni sevdiğime bu ārz u semā
Dönmem ‘aŐıķıñdan ebed olsada yevm-i ‘araŐāt
3. Ağlasam ben ġüler ol ġonca dehen ĥazż eyler
Bāġa revnaķ virir elbette nüzūl-i reŐĥāt
4. Yāri aġyār ile ġörmekden ise ‘aŐıķ-ı zār
Şüphesiz yegdir aña eylemek¹⁵⁵ ĥasretle vefāt

¹⁵³ Vezin kusuru var.

¹⁵⁴ Vezin kusuru var.

¹⁵⁵ Vezin kusuru var.

5. Uyma ol kelb raķibiñ sözine kıl inşāf
Degil ʿaşķ ehli sözünde olamaz şıdķ u sebāt
6. Cüy-1 eşkim o ķadar mātem ile çağlar kim
Vaķtı gelmiş şanasın cüş idiyor Nehr-i Firāt
7. **Nazmī** tenhā ķalıcaķ şimdi Firāt Nehri'nde
Yoķdır aķvālini ʿarz itmege bir ʿārif-zāt
8. Hāzret-i **Cāhī**-i dānā diliñ eyler ancaķ
Yine güftār-1 şirini dile baķş-1 lezzāt

101.

Mümā-ileyh Birisīnden Āzürde-ķāķır Oldıķına Dā'ir Tarafımıza Gönderdiği
Ėazeliñ Nazīresidir

[Fe'ılātün fe'ılātün fe'ılātün fe'ilün]

1. Tūķī-i dil ideli kendine ķüsünüñ mir'āt
Veznile itmede ta'lim-i edā-yı kelimāt
2. Felegiñ çekmek ile ķahrı tükenmez bitmez
Zevķe baķ sāķī ile bir iki bāde at yat
3. Merd-i meydān-1 süķan ol düşmana fırsat virme
Çek hemān tiķ-i zebānı ķaşmıñı eyle iskāt¹⁵⁶
4. Ta'n-1 tezvīr ile Ėam çekmede ma'nā yoķdır
Şāhid-i ʿādil ile da'vā-yı dile işbāt
5. Cenkte ferzāne ķurup ķalma piyāde şāhā
At sürüp rūķını al düşmeni eyle ser-māt
6. Rāh-1 tanzīrde ol **Cāhī**-i dānā-dil ile
Süremez **Nazmīyā** bu ʿarşada bir kimseler at

73

Ėarfū't-tā

102.

[Müstezat]

[Mef'ülü mefā'ılı mefā'ılı fe'ülün/mef'ülü fe'ülün]

¹⁵⁶ Vezin kusuru var.

1. Manşūr gibi ger itse felek baña siyāset
Ey sevdigim āfet
Dönmem yine ʿaşkıñdan eger kopsa kıyāmet
Ey servi-i kāmēt
2. İtdi güzelim hükümü kazā ʿaşkıña düçār
Bu göñlümi nāçār
Taқdīr ile bend oldı göñül zülfiñe gāyet
Yoқ buña nihāyet
3. Kıldı beni āyīne gibi hüsñüñe hayrān
Ey mihr-i dirahşān
Envār-ı cemāliñde olan nūr-ı hidāyet
Ey mäh-ı şerāfet
4. Hüsñüñ gören elbetde olur ʿaşq ile giryān
Bülbül gibi nālān
Sensin güzelim gonca-i gülzār-ı leţāfet
Ey şüh-ı nezāket
5. **Nazmı** lebiñ evşāfı ile olmada med-hüş
İtmiş gibi mey nüş
Bilmem ki nedir sükker-i laʿliñde bu hālet
Mest itmede gāyet
6. Ednā nazarıñ olsa eger kañğı gedāya
Her bī-ser vü pāya
Ol bendiñ ider meclis-i ʿirfāna riyāset
Ey şāh-ı velāyet

103.

Baʿzı Ehibbāniñ İltimāsıyla Söylenmiş

[Müstezat]

[Mefʿülü mefāʿilü mefāʿilü feʿülün/mefʿülü feʿülün]

1. Buldı kolerā taʿbīr olan bī-emān ʿillet
Bu belde de keşret
Virdi hele hep sākīn-i İstanbul'a firқat
Ol derd-i muşībet

2. İtmekde teveccüh heme millet hükemāya
Bu derde devāya
Biñ cānı daħı olsa birin virmeye elbet
Varın vire rüşvet
3. Bařmaz yüzine kimse bu günler ‘ulemāniñ
Ammā hükemāniñ
Baş üzre yerin yaptı bu dem mālîk-i hikmet
Bilmem ki ne hikmet
4. Bu ‘ālem-i fāniniñ ider zevķini her dem
Destinde tutan dem
Yanında anıñ birdir¹⁵⁷ hemān zevķ ü meşakķat
Ol rind-i řabī‘at
5. Çekme mey-i maħbūbdan¹⁵⁸ ey **Nazmî** řakın el
Baş zevķiñe yan gel
‘Ālemde řafā kāh cefā eski bir ‘ādet
Ta‘rîfe ne ħācet

74

104.

[Müstezat]

[Mef‘ülü mefā‘ilü mefā‘ilü fe‘ülün/mef‘ülü fe‘ülün]

1. Bir řūĥ ile meclisde bu řeb eyleyüp ülfet
İtdim niçe řoĥbet
Ol řūĥ-ı cihān itdi baña ħayli muĥabbet
Pek cānıma minnet
2. Eş‘āra meger řab‘ı heves itmiş o yāriñ
Ol řūĥ nigāriñ
Ķıldım ben anıñ ķāmet-i mevzūnına raĥbet
Ĥař itdi beĥāyet
3. Veznile kelām itmege āġāz idüp ol māĥ
‘Aşķ ile idüp āĥ
Teftiş idüp aĥvālîni itdim hele diķķat
Bildim ne bu ĥālet

¹⁵⁷ Vezin kusuru var.

¹⁵⁸ Ayrılma durum eki “dın” şeklinde yazılmış.

4. Kendi gibi bir şūha meyil virmiş o meh-rū
Ol gözleri āhū
İtmezmiş anıñ hāl-i perīşānına hürmet
Ol sevdiği āfet
5. Esrārını bir bir baña fāş eyleyüp ol dem
İtdi beni maḥrem
‘Aşk hālını ol şūha idüp ben de hikāyet
Bu gūne naşīhat
6. Bendeñ dahı bir şūh-ı cefā pīşe virüp dil
Bu vādīyi ey bil
Hīç virmez idi zerre baña vaşlına ruḥşat
Çekdim niçe zaḥmet
7. Sīm ü zer ile vuşlat-ı dildāra irilmez
Pāzāra gidilmez
Kālāy-ı vişāl isteyen aşḥab-ı muḥabbet
Cāndan geçe elbet
8. Cān virmiyecek vuşlat-ı cānān ele girmez
Vaşlın saña virmez
Cān virmege cānāneye ey ehl-i ṭabī‘at
Hīç çekme meşakḳat
9. **Nazmī** gibi cān va‘d idüp ol dil-bere ‘aşık
Ol vaşlına lāyık
İtsün seni ol şāhid-i maḳşūdıña vuşlat
Ol ḥazret-i ‘izzet

105.

[Mefā‘ilün mefā‘ilün mefā‘ilün mefā‘ilün]

1. Ğam ü miḥnetle bir kere ezelden eyledik ülfet
Yeñi dostum degil çok eskiden biz itdik ünsiyyet
2. Anıñ nāmı ki ğamdır ḥāne-i gönlümde mihmāndır
Gice gündüz o mihmānım benimle itmede şoḥbet

3. Suçum var mı benim bunda ‘anāşır iktizāsıdır¹⁵⁹
Bu hikmet hükümünü icrā ider yok çāresi elbet
4. Benim yār-i qadīmimdir ki benden hīç cüdā olmaz
Ferah gibi degil fānī yanımda bākīdir miḥnet
5. Benim yanımdan ayrılmaz velākīn şūfī meşrebirdir
Dem-i meyḥāneyi añsam aña hīç eylemez rağbet
6. Ferāmūş itme mümkün mi ğamı bir lahza ḥāṭırdan
Bu bezmgehde¹⁶⁰ ey **Nazmī** egerçi itmesem ‘işret

75

106.

[Mef‘ülü mefā‘ilü mefā‘ilü fe‘ülün]

1. Göñlünde eger toğmaz ise mihr-i muḥabbet
Zāhid idemez bizler ile zerrece ülfet
2. Hem-meşreb-i rindān olamaz ‘ilmi de olsa
‘Aşq ehl-i ile itmez ise gerçi ki şoḥbet
3. Şeytān gibi imānıma göz dikme be zāhid
‘Aşkı baña terk it deyu gel itme naşīḥat
4. Ben mest-i mey-i mey-gede-i kişver-i ‘aşkıım
Bundan baña a‘lā olamaz dāye-i devlet
5. Bed-mest olur elbette ki küfr içre o cāhil
Meyḥāne-yi ‘aşq içre eger itmese ‘işret
6. Ru’yāları hep ‘aksi çıkar ḥayra da yorsa
Pür-ḥāb olanıñ dīdesi ālūde-i ğaflet
7. Küfrin deġişür cevher-i imān ile ol rind
Bir gice ki ‘irfān ile hem-bezm olur elbet
8. **Nazmī** reh-i taḥkīkde pūyān olur anlar
Her kim ki ider ma‘nī-i güftārıma dīkḫat

¹⁵⁹ Bu beyitteki “bu” kelimesi vezin gereği kaldırılmıştır.

¹⁶⁰ Bezmgeh kelimesinde med yapılıp 2 kapalı okunmuş.

9. Ben bende-i evlād-ı Resūl'üm ki 'Alī'den
Çok mı baña olursa eger luṭf u mürüvvet

107.

[Mef'ülü mefā'ilü mefā'ilü fe'ülün]

1. Bend itdi dili gamze-i cādū-yı muḥabbet
Şayd itdi beni gözleri āhū-yı muḥabbet
2. Yāriñ kūyuna uğradı zannım ki şabādan
Geldi bu seḥer cānıma bir būy-ı muḥabbet
3. Dīvānelerin zencīre bir bir dizer ol māh
Ger çözsse idi kākül-i dil-cūy-ı muḥabbet
4. Kaṭ' itmese miḳrāz-ı kazā bir cümle ey şūḥ
Böyle uzayup gitse ebed mūy-ı muḥabbet
5. Rağbet buyur 'uṣṣāḳıñ ile geşt ü güzāra
Olma güzelim öylece bed-ḥūy-ı muḥabbet
6. Bu ceme buyur seyr-i Kāğıdḥāne'ye cānā
Bağ Çağlayan hep anda hemān cūy-ı muḥabbet¹⁶¹
7. Qandīlli'de gök qandīl olup Göksu'ya gitsek
Ṭutsağ bir iki çifte uyar şuy-ı muḥabbet
8. Dil-berler ile 'ayş u şafā itmege her dem
Nazmī iderem toğrısı ārzū-yı muḥabbet

76

Ḥarfü's-ṣa

108.

[Fe'ilātün fe'ilātün fe'ilātün fe'ilün]

1. Bezm-i meyde mey içün sāḳiye ibrām 'abes
Leb-i la'li yetişür bāde-i gül-fām 'abes

¹⁶¹ “Bu ceme buyur seyr-i Kāğıdḥāneye cānā/Bağ Çağlayan hep anda hemān cūy-ı muḥabbet” bu beyitteki “hep” kelimesi vezin gereği beyitten çıkartılmıştır.

2. Naql-i gülbūseni gel eyle havāle bezme
Telh-kām itme bizi sākī her aḥṣām ‘abes
3. Zūlf ü ḥālīñ var iken murğ-ı dil[i] şayda hemān
Aña bir dāne yeter ḳurmağa biñ dām ‘abes
4. Zāhide bāde şunar rinde ise şerbet-i şehd
Sākī-i devriñ¹⁶² hele itdigi ikrām ‘abes
5. **Naẓmīyā** ṭavr-ı felek ‘aksinedir ‘irfāna
Tab‘-ı kec-rūdan ise maṭlab-ı in‘ām ‘abes
6. Der-i sulṭān-ı Necef kim saña iḳbāl yeter
Ġayrı bir bābdan itme ṭaleb-i kām ‘abes

109.

Bād-ı Şabā ile Mukāleme

[Fe‘ilātün fe‘ilātün fe‘ilātün fe‘ilün]

1. Ey şabā yāre varup ḥaylī idüp ta‘zīmāt
Pāyına yüz sürüp aḥvālimi ‘arz it bi’z-zāt
2. Küçücükdür bilemez ‘aşḳ u muḥabbet nidügin
Eger ister ise sen vir aña bir ta‘līmāt
3. Ka‘be-i kūyuña uğratma raḳībi recm it
Ne revādır kim ola deyü sezā-yı cennāt
4. Yoḳ mıdır ‘āşıḳına bāri selāmıñ diyerek
Nāz ider ise eger eyle birāz teşvīḳāt
5. Būy-ı zülfin getür ey bād-ı seḫer anıñ ile
Dil-i ğurbet-zedemiz bula birāz teslīyāt
6. Çünki sen ‘āşıḳıñ aḥvālını ‘ārif olduñ
Olsada senden olur işte eger teshīlāt
7. Ger şorarsa nerede şimdi o bī-çāre ‘aceb
Sende luṭf eyle şabā böyle getür teşbīhāt

¹⁶² Vezin kusuru var.

8. Rāve'dir meskeni ya'ni ki Fırāt Nehri'nde
Hastedir 'aşkıñ ile şöyle idüp ta'bīrāt
9. Bir peyām ile beni şād ü feraḥnāk eyle
Hizmetiñde kerem it itme şabā taḫşīrāt
10. Fıkr-i şī'r itmege yer ḳalmadı dilde **Naẓmī**
Cāhī-i nükte-şinās eyleyeli talṭīfāt

77

Ḥarfū'l-cim

110.

[Fe'ilātün fe'ilātün fe'ilātün fe'ilün]

1. Dergeh-i Şāhḳulu Sultān'a var ey dil gözüñ aç
Andadır ḥaste-i derd ü ḡam-ı 'uşşāḳa ilāç
2. Melce'imdir der- i iḥsānıñ āyā şāh-ı kerem
Eyleme bendeñi¹⁶³ sen ḡayrı ḳapuya muḥtāc
3. Sā'il-i maṭbaḡ-ı iḥsānıñı ey Aşcı Dede
Nān-ı luṭfuñ ile seyr it ḳoma şāhım beni aç
4. Sāye baḡş-ı nazarı şāh-ı velāyetde iken
Ne ḡam olursa sīnem seng-i 'adūya āmāç
5. Bī-ḡamam bī-elemem dār-ı fenāda **Naẓmī**
Ḥubb-ı evlād-ı 'Alī'den giyeli başıma tāc

111.

[Fe'ilātün fe'ilātün fe'ilātün fe'ilün]

1. Kimseye ḡālını 'arz eyleme ey dil gözüñ aç
Şaḡ görüñ herkese olsañ daḡı ḥaste-mizāç
2. Kendi derdi ile uğraşmadadır her bir şaḡs
Giceler şubḡa ḳadar yanmadadır mişl-i sirāc
3. Kimseden kimseye bir fā'ide yok 'ālemde
İtmesün şaḡ gözi hīç şol göze Mevlā muḥtāc

¹⁶³Belirtme durum eki yerine yönelme durum eki yazılmış.

4. Kendi anburına bir āre iderdi bulsa
Hoka-ı devr-i felekde ne gezer derde ilā
5. Heft-iklimi yedi oymadı gitdi arnı
Ne umarsın o felekden gzi senden anı a
6. Med  zemme uarānı yaraur azı velı
Med ile cevher-i nuku bula ey **Nazmı** revā

112.

[Fāilātn fāilātn fāilātn fāiln]

1. Dilsitān mā-yı vulat itdigin grdn mi hı
Ol perı ādemle obet itdigin grdn mi hı
2. Mehveāna benden evvel māil oldı ey gnl
Aıa anlar mrvvet itdigin grdn mi hı
3. Cān yaar beyhdedir bilmez ilācın bir abıb
Renc-i aa ba-ı obet itdigin grdn mi hı
4. Vaıdır ol nev-azālim vulat ārzsı abes
Bir perı insānla lfet itdigin grdn mi hı
5. Varsa lufı yine az ok cāhile eyler felek
ārifeye bir kerre rabet itdigin grdn mi hı
6. Hāset-i lalile mamrum mdāyim sāıyā
Zev iun **Nazmı** ni ıret itdigin grdn mi hı

79¹⁶⁴

Hārfl-a

113.

[Fāilātn fāilātn fāilātn fāiln]

1. Cisme cān ba eyler elbet her dnde her ade
Ddi marem meclis-i irfāna un mazar ade
2. avrını eflāka tebıh eylemilerdir anı
ar gibi bezm-i muabbet ire devr eyler ade

¹⁶⁴ 78. sayfa bo.

3. Neş'egāh -i 'ālem içre öyle maḥbūbdur bu kim
Ehl-i 'aşka rūḥ-ı şāni oldı ser-tā-ser ḳadeḥ
4. Bir muḥāllā ādem olmış mişl yoḳdur zātınıñ
Herkesiñ ṭab'ına lāyık neş'e baḥş eyler ḳadeḥ
5. Ḳışsa-i esrār-ı 'aşkı oḳumış çün tā ezel
Eylemiş 'ilm-i muḥabbet dersini ezber ḳadeḥ
6. Yāre yār aḡyāra aḡyār oldıḡıñ işbāt idüp
Neşvesinde bu nizāmı herkese söyler ḳadeḥ
7. Bezm-i 'irfān içre **Nazmī** yek ḳalemdir bu ḡazel
Fātiḥ-i mülk-i suḥandır şekker-i ejder ḳadeḥ

80

Ḥarfü'l- ḥā

114.

[Fe'ilātün fe'ilātün fe'ilātün fe'ilün]¹⁶⁵

1. Hāṭırım şormaḡıçün geldi bugün yanıma bir şūḥ
Tāze bir cān hemān ḳatdı benim cānıma bir şūḥ
2. Āteş-i 'aşk ile ben yanmış idim niçe zamān
Merḥamet şuyını serpdı dil-i sūzānıma bir şūḥ
3. Kerem ü luṭfı gibi kendi daḡı var olsun
Merḥamet itdi benim dīde-i giryānıma bir şūḥ
4. Ṭab'-ı eş'āra heves oldıḡını bilmezdim
Nazar itdi gülerek şı'r-i perīşānıma bir şūḥ
5. Didi her ḳāfiyede isterim ey **Nazmī** ḡazel
Sebeb oldı bu benim tertīb-i dīvānıma bir şūḥ

115.

[Fe'ilātün fe'ilātün fe'ilātün fe'ilün]

1. İntizār 'āşıkına nār-ı cehennemden eşed
Yetiş imdādıma la'liñ ile ey şūḥ meded

¹⁶⁵ Birinci mısralar [Fe'ilātün Fe'ilātün Fe'ilātün Fe'ilün] ikinci mısralar [Fe'ilātün Fe'ilātün Fe'ilātün Fe'ilātün] vezninde yazılmıştır.

2. Naql-i gülbūsını dünyāya deġiřmem sākī
Ki verir būs-ı lebiñ ‘āřıķa ‘ömr-i sermed
3. Telh-kāmım o ķadar gerdiş-i eyyāmın kim
Gün-be-gün olmadadır zehr-i firākıñ müşted
4. Kūy-ı dildāra niķe mümķün olur kim varayım
Ṭali‘imden reh-i maķřūdıma ķekmiřler sed
5. şimdi ru’yāda da İstanbul’u görmem ařlā
Zannım olmuş gibiyim bu Girid’e nefsi ebed
6. Naẓm renginimi taḥsīn ider erbāb-ı kemāl
Ṭa‘n iderse ne ġam ey **Naẓmī** eger ṭab‘-ı ḥased

81

Ḥarfü’d-dal

116.

[Fā‘ilātün fā‘ilātün fā‘ilātün fā‘ilün]

1. Ḥāk u bād u nār u ābdan ķār erkāndır vücūd
Dört ‘anāřır mülkine tertible sulṭāndır vücūd
2. Mazhar-ı zāt u řifāt oldıġına burhān yeter
‘Āřıķa ma‘řūk gerek ķün cāna cānāndır vücūd
3. Olmasa bir laḥza bende ben de ārām eylemem
Bā‘iř-i ārām-ı cānım cānıma cāndır vücūd
4. Vāřıl-ı ‘ilm-i Ledünni ‘ārif-i sırr-ı kemāl
Ma‘nī-i feyz-i ḥaķīķa özge bir kāndır vücūd
5. Yanmayup yaķılmayup ‘ařķ ile cānlar virmeyen
Sīḥ-i ‘ařķı yārda bilmez ne büryāndır vücūd
6. Ben müdārā itmezem ‘ālemde **Naẓmī** kimseye
Saġ iken dār-ı cihānda řāh-ı řahāndır vücūd
7. Ḥāk-i pāy-ı āl-i Ḥaydar sācidüm ma‘būduma
Perveriniñ mesleginde Ḥaķķ’a ķurbāndır vücūd

117.

[Fā'īlātün fā'īlātün fā'īlātün fā'īlün]

1. Ādem oldum baña lazım oldu bi'z-zāt-ı vücūd
Zātıma mesken arandım oldu cennāt-ı vücūd
2. Çār 'anāşır kendüye ilbās olunca añladım
Bī-tekellüf cāna cānān olduğın zāt-ı vücūd
3. Toğdı tıfl idi büyüdi çün babası besledi
Asumān-ı cisme hūrşīd oldu zerrāt-ı vücūd
4. Oğudım 'ilm-i Ledünnī h'āce-i 'irfāndan
Şeş cihetden kendüzin gösterdi mir'āt-ı vücūd
5. Ādemiñ vechinde gördüm *si vü dü* (32) harfi tamām
Hāfızam çün ezberimde işte āyāt-ı vücūd
6. Bir şaçı Leylā'ya Mecnūn olmadan girmez ele
'Aqla şıgmaz fikre gelmez çün ki heyhāt-ı vücūd
7. **Sācid ile Perveri'**ye pey-rev olduñ Nazmīyā
Gerçi bu da'vāda itdiñ sende işbāt-ı vücūd

118.

[Fe'īlātün fe'īlātün fe'īlātün fe'īlün]

1. Dād ki ṭālī'-i ma'kūsdan¹⁶⁶ her dem feryād
Bir gün itmez beni bu bāğ-ı cihānda dil-şād
2. Lafza bī-ma'nī midir nāmı cihānda meşhūr
Līk ben görmedim 'ālemde ki dirler aña şād
3. Hele ma'mūre-i 'ālemde de ma'nā bulamam
Dil-ḥarābīñ birisin görmedim anda ābād
4. Ser- i āzāde olan var ise gelsün görelim
Ḳandedir semt-i feraḥ bizleri itsün irşād

¹⁶⁶ Vezin kusuru var.

5. Cevr-i girāna taḥammül ider ādem ammā
Gelmese ḥātırına zevk-i behişt-i ābād
6. Meye meyl eylemeyem de neye meyl eyleyeyim
Dil-i ğamgīnim ider kaṭresi ğamdan āzād
7. Bu ūikāyet degil ey **Nazmī** ḥikāyetdir hep
Dād-ı ṭālī^c-i vārūndan her dem ūad dād¹⁶⁷
8. Bugün ālūde-i miḥnet isem eyler yarın
Baña elbetde Cenāb-ı ūeh-i Merdān imdād

82

Ḥarfū'z-zel

119.

[Fā'ilātün fā'ilātün fā'ilātün fā'ilün]

1. Nesne yokdır 'ālem içre gerçi ki cāndan lezīz
Līk ūor 'uūūāka dir yok vaūl-ı cānāndan lezīz
2. La'l-i cānānı emerse āh eger hengām-ı vaūl
Kevūer olsa daḥı gelmez ṭab'ıma andan lezīz
3. ūekker olsa daḥı gelmez bāde-nūūuñ ṭab'ına
Ḥ'ābdan bīdār olunca āb-ı firāvāndan lezīz¹⁶⁸
4. ūoḥbet-i ḥūbān olursa meclis-i 'irfānda
Baḥū ider ṭab'a leṭāfet zevk-i cānāndan lezīz
5. Bir niçe biñ kimselerle ūlfet itdim **Nazmīyā**
Bulmadım bir ūoḥbet aūlā bezm-i 'irfāndan lezīz

120.

[Fe'ilātün fe'ilātün fe'ilātün fe'ilün]

1. Uzadı leyle-yi ḥasret gibi ğavġa-yı Girid
Bitmedi miḥnet-i 'āūıq gibi da'vā-yı Girid
2. Ben ise anda esīr-i ğam ü ḥīcrān oldım
Tenk olup ğönlüme ūol saḥa-i pehnā-yı Girid

¹⁶⁷ Vezin kusuru var.

¹⁶⁸ Vezin kusuru var.

3. Bulmadım āb u hevāsında leṭāfet aṣlā
Telḥ-kām itdi beni ḳaṭre-i ṣahbā-yı Girid
4. Yāreler açdı dile ḥançer-i bürrān elem
Sīnede bākī ḳalup sūziṣ-i tamgā-yı Girid
5. Gerçi dil-rīṣ firāḳım yine ğam çekmez idim
Yāreme merhem olaydı eger eczā-yı Girid
6. Baña nā-ḥoṣ gelür ölsem daḥı ṣem eyleyemem
Ḥoṣ meṣām olsa bile ğonca-i ra‘nā-yı Girid
7. Kilk-i ṭab‘ım ise ol rütbede nefret itmiş
İstemez ḥ‘āhiṣ ile yazmaġa imlā-yı Girid
8. Dīdelerden dökilen eşkim olup baḥr-i sefid
Āb-ı¹⁶⁹ firḳat görünür çeṣmime deryā-yı Girid
9. Lenger-endāz¹⁷⁰ ve iḳāmet ise rāḥat ṣayılır
Baña girdāb-ı elemdir yine mersā-yı Girid
10. Mebhāṣ-ı zülf-i dil-ārā gibi ḥaylī uzadı
Kesmedi hem kesemez da‘vā-yı monlā-yı Girid
11. Faṣl olur maḥkeme-i ‘askerīde da‘vāsı
Kesilürse kesilür seyf ile da‘vā-yı Girid
12. **Nazmīyā** bu ġazel İstanbul’a varsun itsün
Der-i āḥbābıña bu vechile inhā-yı Girid
13. Mu‘tedil anda hevā ‘ayn-ı cinān İstanbul
Eylesün medḥ-i Sitanbul ile ṣekvā-yı Girid

83

Ḥarfū’r-re

121.

[Müstezat]

[Mef‘ülü mefā‘ilü mefā‘ilü fe‘ülün/mef‘ülü fe‘ülün]

¹⁶⁹ Metinde terkip yerine atıf vavı kullanılmış.

¹⁷⁰ Endāz kelimesi elifsiz yazılmış.

1. Gülbang-ı Muḥammed'de olan sırr-ı du'adır
Mevlā'ya recadır
Allāh diyeniñ dād-resi zāt-ı Hudā'dır
Şekk itme ḥaṭadır
2. Sen daḥı eger dervīş iseñ zıkr idüp¹⁷¹ hergāh
Viridiñ ola Allāh
Ḥaḳ'dan gelen¹⁷² ḥaḳkıñda seniñ cümle becadır
Hep mihr-i vefadır
3. Evrādiñ ola gerçi ki Hū münkire hem yuf
Ol böylece me'lūf
Yuf münkire la'net Yezīde gerçi sezadır
Her demde revadır
4. Yāriñ saña cevri daḥı olursa da ey dil
Sen anı kerem bil
Yardan gelen 'uşşāka eger nāz u edadır
Hep luṭf-ı 'aṭadır
5. Dūr olma şaḳın **Nazmī** hemān nād-ı 'Alī'den
Evlād-ı 'Alī'den
Her leyl ü nehār zıkr anıñ rūḥa ğidadır
Hem cāna şafadır

122.

[Fe'ilātün fe'ilātün fe'ilātün fe'ilün]

1. 'Aşḳ kemānını begim çekmeyen āsān şanur
Yeter 'aşḳ cāna beladır dir isem kim inanur
2. Görse ol sevdigimiñ ḥüsn ü cemāliñ bir kez
Pertevinden yüzini ḥāke şalar mihr utanur
3. Bir alay şāf gönüller aña karşı varamaz
Görseler ṭabur-ı müjgānını cānlar uşanur

¹⁷¹ Vezin kusuru var.

¹⁷² Vezin kusuru var.

4. anına teşnedir uŐŐakınıŐ ol amze-i tz
Vad-i cn itsek aÇa az ile az Őulanur
5. eŐm-i celldına kim arŐu Őurur lemde
Her aan amze-i n-vrini ana boyanur
6. Nieh-i trini ruyda görenler ol dem
avf-ı cn ile hemn ddesi vbdan uyanur
7. Benden zge göremem sevdiceğim aŐkıŐda
avs-i ebr-yı¹⁷³ zamdriŐa kimler dayanır
8. am degil Şimdi bah itmese kly-ı hüner
Vat olur ki anıŐ¹⁷⁴ her biri bire biŐ azanur
9. Ne alur var ne Őatar kle-i irfnı bugün
Őaqla **Nazm** anı bir gün olur elbet aranur

84

123.

[Müstezat]

[Mefl mefl mefl feln/mefl feln]

1. Ol sevdiceğim Őh-ı cihn mihre ziydır
Nev-reste eddır
Bu sn  ceml ol gzele dd-ı ud'dır
n vaŐfa sezdır
2. Batım gibi ebr siyehi öyle bir fet
Bir yosma ıyafet
MjgnleriniŐ her birisi merg-nmdır
Bir tr-i azdır
3. aqlım taıdup zülfü gibi ıldı periŐn
Ol fet-i devrn
Sevdsı bugün başıma püsküllü beldır
Krım bu cefdır

¹⁷³ Vezin kusuru var.

¹⁷⁴ Vezin kusuru var.

4. ‘Aşk ‘illette çāre ‘aceb var mı devāya
Şordum hükemāya
Yāriñ leb-i la‘li didiler olsa şifādır
Her derde devādır
5. Cān naḳdi ile vuşlatıñ müşteri var
Yār eylese pāzār
Bir būsesine biñ cān bahā dirse becādır
Hem bād-ı hevādır
6. Müjgānım oḳı biñ¹⁷⁵ eceldir dir imiş yār
Ey ‘āşık-ı didār
Kim karşı turur ğamzesine öyle bahādır
‘Uşşāka şalādır
7. Cāndan geçerim **Nazmī** gibi vaşlına irsem
Tek cānımı virsem
Ey şūḥ-ı cihān yolıña biñ cān fedādır
Yüz biñ de fedādır

124.

[Fe‘ilātün fe‘ilātün fe‘ilātün fe‘ilün]

1. Vaḳf-ı miḥnet olalı bu dil-i maḥzūn ağlar
Eşk-i ḥasret dökerek dīdelerim ḥūn ağlar
2. Gelse Loḳmān idemez zaḥm-ı dile bir çāre
Yāre-i göñlümi görseydi Felāṭūn ağlar
3. Dehr[i] seylāba viren şanmaki bārān-ı semā
Benim aḥvālime hep çeşme-i gerdūn ağlar
4. Keştī-i ğamda baña yār olalı derd ü elem
Çeşm-i giryānıma nisbet Şaṭ ü Ceyḥūn ağlar
5. Ḳān döker dīdelerim derd ile güyā şanasın
Dest-i zāhidde meger sāğar-ı gülgūn ağlar

¹⁷⁵ Türkçe kelimedede med yapılmış.

6. Gice gündüz ğam ile āh ü figān itmededir
Dil-i zārīñ olalı ḥāli dīger-gūn aĝlar
7. Çāh-ı ğamda ḳalalı Yūsuf-ı Ken‘ān emeli
Cümle ihvān baña Ya‘ḳūb gibi her gün aĝlar
8. Dil-i Ferhād’ıma zehr oldıĝın ḥelvā-yı Şīrīn
Ṭuyup ol ḥāleti şahrā ile hāmūn aĝlar
9. **Nazmīyā** Leylā’sın eylerdi ferāmūş belki
Beni bu derd ile görse daḫı Mecnūn aĝlar

85

125.

[Fā‘ilātūn fā‘ilātūn fā‘ilātūn fā‘ilūn]

1. Zāhidā bu ‘arşayı bil Muştafā meydānıdır
Şāh-ı sultān-ı velāyet Murtażā meydānıdır
2. Māder-i nefsiñ taşarruf itmeyenler gelmesün
Bu mücerred pāk ü şāfī bī-riyā meydānıdır
3. Ben eyüyim sen fenāsın lafzı bunda olmaz hīç
Pāk vücūdız cümlemiz bu pūr-vefā meydānıdır
4. Pend-i vā‘iz nuş-ı şūfī bizlere kār eylemez
Ehl-i ‘irfān cümle rindān āşinā meydānıdır¹⁷⁶
5. Baş u cāniñ ḥıfz idenler zāhidā bizden degil
Kelle ḳoltuḳda gelendir bu cān fedā meydānıdır¹⁷⁷
6. **Nazmīyā** serden geçenler var ise gelsün beri
Şāh Hüseyiñ ‘aşkına bu Kerbelā meydānıdır

¹⁷⁶ “Pend-i vā‘iz nuş-ı şūfī bizlere kār eylemez/Ehl-i ‘irfān cümle rindān bu āşinā meydānıdır” beyitindeki “bu” kelimesi fazla olduĝu için çıkarıldı.

¹⁷⁷ “Baş u cāniñ ḥıfz idenler zāhidā bizden degil/Kelle ḳoltuḳda gelendir bu cān fedā meydānıdır” beyitindeki “bu” kelimesi fazla olduĝu için çıkarıldı.

126.

[Fā'ilātün fā'ilātün fā'ilātün fā'ilün]

1. Dilsitāniñ gerçi nāzı hışm-ı cevır-efzūnı var
Āşık-ı ğamkeşlerinde dīde-i pür-hūnı var
2. N'ola 'aks itse semāya nāle-i dil-sūz kim
Şöyle kim bī-çāregāniñ āh dil-i maḥzūnı vār
3. Pādişāhı vü gedāsı yeknişini mey-gede
Hüküm iden bu şehir-i 'aşkıñ bir 'aceb kânūnı var
4. Gūşe-i meyḥāneyi hīç terk ider mi rind olan
Sākī-i peymāne baḥşıñ bāde-i gülgūnı vār
5. Yalınız bir sen mi **Nazmī** şāhib-i derd olmışañ
Herkesiñ 'ālemde āh [u] derd-i gün-ā günı var

127.

Āgāh Efendi ile Müşterek

[Fe'ilātün fe'ilātün fe'ilātün fe'ilün]

1. Bu gece bezmimize bir meh-i tābān ister *Nazmī*
Ya'ni bir bāde-keş-i sākī-i devrān ister *Āgāh*
2. İstemez 'āşık-ı şūrīde olanlar cānın *Ā.*
Sīnede cāna bedel cān ile cānān ister *N.*
3. Dāmen-i vaşla irer dest-i Züleyḥā-yı emel *N.*
Taḥt-ı Mışır-ı dile bir Yūsuf-ı Ken'an ister *Ā.*
4. Ḥavf-ı tīg-i negeh-i hışmıñ ile ḥasta dilimiz *Ā.*
Ḥoḳḳa-yı la'l-i lebiñden bize dermān ister *N.*
5. Derdimiz bilse de bilmezlenür ol gönca dehen *N.*
Gerçi 'uşşākıñı bülbül gibi nālān ister *Ā.*
6. Ḥasret-i ḳadd daḥı yār ile meclisde bu şeb *Ā.*
Sırr-ı mīnāda nihāl-i gül-i ḥandān ister *N.*
7. Hem-'inān olmağa **Nazmī** ne 'aceb cür'et idüp
Esb-i ḫab'ın sürüp **Āgāh** yine meydān ister

[Müstezat]

[Mef'ülü mefâ'ilü mefâ'ilü fe'ülün/mef'ülü fe'ülün]

1. Çün nād-ı 'Alī zıkr bize oldu müyesser
Yā Hazret-i Haydar
Na'atıñ ile Haḫ gönlümüzü kıldı münevver
Yā Hazret-i Haydar
2. Zātıñdır olan vāsıl-ı her sırr-ı Muḫammed
Ey nūr-ı mü'ebbed
İtmezde gönül vaşfıñı her laḫzāda neyler
Yā Hazret-i Haydar
3. Senden irişür cümle dile nūr-ı hidāyet
Ey şāh-ı velāyet
Evşāfıñı bu vech ile zıkr itmede diller
Yā Hazret-i Haydar
4. Rüşen-dil olur vird iden ol nād-ı 'Alī'yi
Evlād-ı 'Alī'yi
İtmekde dile yād-ı 'Alī feyz-i mükesser
Yā Hazret-i Haydar
5. Evḫāt güzār itmede bu zıkr ile her gün
Dil olmada memnūn
Çün **Naẓmī** seniñ na'atıñı itmekdedir ezber
Yā Hazret-i Haydar

[Fā'ilātün fā'ilātün fā'ilātün fā'ilün]

1. Şanma zāhid ber-hevādır āh ü ān-ı mūsīḫār
Nāle-i 'uşşāḫı ta'rīfdır fiḡān-ı mūsīḫār
2. Dā'imā efkār-ı nārı ta'līm eyler 'aşḫ ile
Hüb şadāsı Zühre'ye bir armaḡān-ı mūsīḫār
3. Perde perde āh-ı 'āşıḫ gibi çıksa göklere
'Ayb olamaz ḫāl-i 'aşḫdır hep beyān-ı mūsīḫār

4. Bā'is-i ārām-ı cism ü cānı oldur 'āşıkıñ
Rāhat-ı ervāh-ı 'āşıkdır lisān-ı mūsīkār
5. Lāubāli dil-rübālar hep mūsīkī dil-beri
Hāl-i 'aşka āşinā hem mihribān-ı mūsīkār
6. İhtiyār itmem cihānda ihtiyārlik 'ālemin
Hamdülillāh 'aşrımızda çok civān-ı mūsīkār
7. Zann-ı gālibim ki **Nazmī** sen bugünlerde yine
Sevmişin bir şūh-ı nevres dilsitān-ı mūsīkār

130.

[Fe'ilātün fe'ilātün fe'ilātün fe'ilün]

1. Mülk-i hüsnüñ bugün ol şūh-ı cihān dāveridir
Cümle hūbān hep anıñ emrine fermān-beridir
2. İki māh olsa eger biri odur biri budur
Dir isem bedr-i felek belki anıñ dāderidir
3. Gerçi bir māh ile bir meh-rū felekde mevcūd
Yoksa hūrşid mi disem ol güzeliñ h'āheridir
4. Kağı burcdan 'acebā toğdı o necm-i envār
Var ise māh pederi mihr ü cihān māderidir
5. Var mı ol şūha güzellikde mümāşil **Nazmī**
Bildigim şāh-ı hūbān sevdiğimin çākeridir

87

131.

[Fā'ilātün fā'ilātün fā'ilātün fā'ilün]

1. Öyle mecnūnam ki idrāk itmezem Leylā nedir
Gezdiğim küh-ı melāmet bilmezem şahrā nedir
2. Ademīyyem cennet-i hüsnünde dildārıñ velī
Bilmezem kim dāne-i hāl-i ruḥ-ı Havvā nedir
3. Vāşıl-ı kudsī kelāmım lāubāli meşrebim
Meskenim Ṭūr-ı tecellī bilmezem Mūsī nedir

4. Rūḥ-ı quddüsüm ṭālī‘mle ‘iffet-i Meryem’de ben
Ḥādım-i mehd-i zamānım bilmezem ‘İsā nedir
5. Nāḥuda-yı keştī-i nācī-yi Nūḥ’ım **Nazmīya**
Çorçmazam ṭūfān-ı ğamdan bilmezem pervā nedir
6. Çāker-i āl-i ‘abāyım müntesīb-i Ḥaydar’ım
Bir çapı hīç andan özge bilmezem āyā nedir

132.

[Fā‘ilātün fā‘ilātün fā‘ilātün fā‘ilün]

1. Çande bir mürşid-i kāmıl merd-i merdān çandedir
Bir mücerred pāk ü şāf ü zāt-ı Selmān çandedir
2. Baña bir mürşid gerekir ḥulķi ḥüsn [u] zāt-ı ḥüsn
Öyle bir mürşid-i kāmıl şāḥib-iḥsān çandedir
3. İsterim bir kāmıl er kim bildire baña beni
Baña göster istedigim kāmıl insān çandedir
4. Çatre mi baḥr-i muḥīte vāşıl itmek isterim
Līk bilmem ben ‘aceb kim baḥr-i ‘ummān çandedir
5. Ḥaḳḳ’ı sen çande ararsan yoḳla kendi gönlünü
Gönlün içre yoḳ ise ger ulu Yezdān çandedir
6. Gözlüye gizli olur mı olmaz ammā **Nazmīyā**
Çande ol göz çande ol er çeşm-i ‘irfān çandedir

133.

[Fā‘ilātün fā‘ilātün fā‘ilātün fā‘ilün]

1. Cümleniñ maḳşūdı birdir līk mezheb başçadır
Muḥtelifdir baḥş olunmaz gerçi meşreb başçadır
2. Herkese mirāt-ı ḥikmet başça şüret gösterir
Ger baḳılsa şekl ü ṭabı‘ ādeme hep başçadır
3. Neyle dem-sāz eylesem bilmem dil-i ğamġinimi
Āsumān-ı ṭab‘ımıñ burcunda kevkeb başçadır

4. Sāzunı ʔanbūrumı ĩrās-ı zevk eyler velī
Meclis içre olsa bir şūh-ı şeker-leb başkadır
5. Vāqı‘ā inkār olunmaz neş‘esi yek cür‘anıñ
Līk sākī olsa peymāne leb-a-leb başkadır
6. Nev-nihālim bāğ-ı hūsnüñ cümle hoşdır meyvesi
Neyleyim ‘indimde būs-ı sīb-i ğabğab başkadır
7. **Nazmīyā** meşhūrdır her dilde bir arslan yatur
Muhtelifdir bahş olunmaz gerçi meşreb başkadır

88

134.

[Mefā‘ilün mefā‘ilün mefā‘ilün mefā‘ilün]

1. Edeb bir tāc imiş giydim resūl-i Kibriyā’dandır
Edeb bir sır imiş bildim anı şīr-i Hudā’dandır
2. Şeri‘atle ʔarīkat dāmeni ʔutdum iki elde
Şefā‘at Muştafā’dandır mürüvvet Murtażā’dandır
3. Cenāb-ı Hāzret-i Selmān ile ʔanber’den aḥz itdim
... aḥit kim ʔabul evliyā ü enbiyādandır
4. Şoyundum hūzmete dergāh-ı ‘aşk içre çok eyvāllāh
Hudā’dandır ‘ināyet himmet ammā evliyādandır
5. ʔomaz hāşā anı maḥrūm luḥfundan cenāb-ı pīr
Ne kem-ḥadr olsa **Nazmī** bende-i āl-i ‘abādandır

135.

[Müstezat]

[Mef‘ülü mefā‘ilü mefā‘ilü fe‘ülün/mef‘ülü fe‘ülün]

1. Her ʔande göñül varsa olur ‘aşka giriftār
Kendine bulur yār
Bağdad’a varup bir güzele oldı hevā-dar
Bī-minnete aḡyār

2. Çün Türk degil ol sevdiğim evlād-ı ‘Arab’dır
Ammā ne ‘acebdir
Terbiyye idüp gūyā anı dāye-i efkār
Pek şīveli dildār
3. Hübān-ı cihān ol güzeliñ bendesidirler
Efkendesidirler
Kim zülfünüñ¹⁷⁸ her bir teline biñ dil-i nāçār
Bend olmada her yār
4. Eyledi eger görseyidi Yūsuf-ı ken‘ān
Mışr-ı dile Sulţān
Bu hūsn ile sulţān-ı cihān olmağa hemvār
Şāyestedir ol yār
5. Bağdadlıdır ol gönca-i gülzār-ı leţāfet
Ol sevdiğim āfet
Luţfına ider bendesin¹⁷⁹ her demde sezā var
O şūh-ı vefādār
6. Hübān-ı Sitanbul gibi dünyāda bulunmaz
Bir çāre bulunmaz
Nazmī bu sözüm eyleyemez kimseler inkār
‘Ālemde neler var

89

136.

[Fā‘ilātün fā‘ilātün fā‘ilātün fā‘ilün]

1. Kānde varsam karşıma bir āfet-i devrān çıkar
Her nigāhı cān alur bir gānzesi fettān çıkar
2. Deldi bağrım ol Halebli dil-beriñ müjgānları
Sīne mi ger yoklasañ biñ nāvek-i hicrān çıkar
3. Böyle a‘zā-yı tenāsüb āfitāb-ı hūsn ü ān
Çıkmaz¹⁸⁰ hiç bir yerde cennetden meger ğilmān çıkar

¹⁷⁸ Vezin kusuru var.

¹⁷⁹ Vezin kusuru var.

¹⁸⁰ Vezin kusuru var.

4. Ey Haleb şehri saña cennet demek olmaz haṭā
Ḥūr u ḡilmāniñ seniñ hep ehl-i ḡusn ü ān çıkar
5. İftihār it kim bu ḡālet yoḡdır hīç bir beldede
Hep mevālid bunda miḡl-i Yūsuf-ı Ken‘ān çıkar
6. Yūsuf’ı ben görmedim ammā Haleb’de gördigim
Taht-ı Mısr-ı ḡusne lāyık niçe biñ sulṭān çıkar
7. Bā-ḡuṣūṣ kim cümleye fā’ik benim ol sevdiğim
Seyr içün şeh-rāhına bir niçe biñ ḡübān çıkar
8. ‘Arzuḡāl itsem o şeh-r-i yār-ı ḡusne būs içün
Ḥavfım oldır ki ḡazabla ḡatlime fermān çıkar
9. Ben ölümünden içtināb itmem velī ḡasret uzar
Ḥaşre dek sevdāsı dilden ṣanma kim bir ān çıkar
10. Derd-i ‘aşḡa çāre olmaz şöyle me’mülem bu kim
Sende ey sāḡī bu derde belki bir dermān çıkar
11. Bālī mesdūd itme sāḡī yār u aḡyār gelsün¹⁸¹ hep
İçlerinde ehl-i imān belki bir ihvān çıkar
12. Varmazam meyḡāneye maḡbūb-ı mey içün velī
Ḳorḡaram zāhid deyu ḡaḡkımda bir bühtān çıkar
13. İrtihālimde ne varım var ki çıkısun zāhire
Çıkısa Nazmī bir seyāhatnāme bir dīvān çıkar
14. Eylemem dū-nāna minnet çün baña her ṣubḡ ü ṣam
Bāb-ı evlād-ı ‘Alī’den sufre-i iḡsān çıkar

Temmet

¹⁸¹ Vezin kusuru var.

[Fe'ilātün fe'ilātün fe'ilātün fe'ilün]

1. Saña beñzer güzelim dil-ber-i ḥüb-rū olamaz
Mehveş 'ālemde olur sen gibi meh-rū olamaz
2. Gerçi bu bāğ-ı cihāndır niçe ter-ğoncası var
Līk zībāyiş-i ḥüsnüñ gibi gül-rū olamaz
3. Kākülüñ misk-i Hıta gözleriñ āhū-yı Ḥoten
Būy-ı zülfüñ gibi 'anber daḡı hoş bū olamaz
4. Nāzenīndir güzeli terbiye-i İstanbul
Taşranıñ dil-beri elbetde ki dil-cū olamaz
5. Sevdigim şehir-i Sitanbul güzeli nāzende
Şadef-i baḡr-i nezāketde bu incü olamaz
6. Taş ü tobrağın ide bu belediñ Ḥaḡ altun
Buña mānend hele bir belde-i nīgū olamaz
7. Ehl-i ṭab' ādeme cennet gibidir İstanbul
Toğrısı terk idemem ben buña şu bu olamaz
8. **Nazmīyā** ehl-i ṭabī'at beni eyler taşdıḡ
Tab'-ı şūḡum gibi bir ṭūṭi-i hoş-gū olamaz

Ca'fer-i Şādık Beg'in Baḡr-i Muḡiṭ Cānibinde 'Avdetlerinde Teşrīfiyye Olarak
Bil-bedāhe Söylenilen Ğazeldir

[Fā'ilātün fā'ilātün fā'ilātün fā'ilün]

1. Merḡabā ey maḡrem-i bezm-i şafā hoş geldiñiz
'Aşık-ı sırr-ı 'aliyyü'l-Murtażā hoş geldiñiz
2. İntizār-ı ḡasret-i dīdārıñ olmuşdır göñül
Ey benim mir'āt-ı ḡalbim merḡabā hoş geldiñiz

¹⁸² 90., 91., 92.,93. Ve 94. sayfalar boş.

3. Gūş-ı teşrîfîñle ğam gitdi ‘adem ābādedir
Zūlmet-i dilde toğup mihr ü vefā hoş geldiñiz
4. Dil sarāyında seniñçün tahtıña¹⁸³ amādedir
Bende-i dergāh-ı şāh-ı evliyā hoş geldiñiz
5. Hāzret-i sultān-ı ‘aşkıñ himmetidir bu ğazel
Yek kalemde söyledi **Nazmī** saña hoş geldiñiz

139.

[Fe‘ilātün fe‘ilātün fe‘ilātün fe‘ilün]

1. Şeb-i hicrān ne belā ‘aşık-ı hayrān uyumaz
Fikr-i vuşlatla ider şubħa dek efgān uyumaz
2. Gül-i maķşūd açılır deyu olur eşk-efşān
Tā seħer zār iderek bülbül-i nālān uyumaz
3. Gice tā şubħa kadar şeb-nem-i eşki dökilür
Müjde-i vuşlat ile dīde-i giryān uyumaz
4. Cigeriñ tut kaşı yā ğamze-i hūn-h‘ārıñı āh
Hıvıf ile murġ-ı diliñ baġrı olur kān uyumaz
5. Ehl-i ‘aşkıñ nedir ol hāli meded yā Rabbi
Şeb-i mātemde gözinden dökerek kān uyumaz
6. **Nazmīyā** rāhatı yok hāşılı ehl-i ‘aşkıñ
Şu uyur düşmen uyur haste-i hicrān uyumaz

96

140.

[Fā‘ilātün fā‘ilātün fā‘ilātün fā‘ilün]

1. Hīç beni baht-ı siyāhım nā’il-i kām eylemez
‘Adl ü dād ile tecellim bir kez aħkām eylemez
2. Naqd-i ‘aqlım bir dil uğrısına yaġma itdirüp
Şabrı bārī bu dil-i dīvāneye rām eylemez
3. Būs-ı pāya dest irişmez ‘arzuħāl itsem yine
Bir nigāh-ı luţf ile ‘uşşāka in‘ām eylemez

¹⁸³ Metinde bu kelime “tahtıña” şeklinde yazılmış.

4. On bir ay yirmi üç gün şavm-ı hicrānīñ tūtop
Görmedikçe ben o māhı dil de bayrām eylemez¹⁸⁴
5. Mihr-i vuslat tōgsa gerçi ol mehiñ göñlünde de
Ṭālī'imde rūz-ı hicri baña aḥşām eylemez
6. **Nazmīyā** bu baht-ı nā-hemvār ile dildārsız
Neylesün bī-çāre hīç bir yerde ārām eylemez

141.

[Fā'ilātün fā'ilātün fā'ilātün fā'ilün]

1. Hāngāh-ı 'aşkda mesrūr olan Bektāşiyüz
Bu ḥarābāt içre biz ma'mūr olan Bektāşiyüz
2. Dā'vā-yı sırr-ı *Ene'l-Ḥaḥ* neydüğün fehm eyledik
Dār-ı 'aşka biz bugün Manşūr olan Bektāşiyüz
3. Yāre yār ağıyāra ağıyār hem ḥayātız hem memāt
Nefh-i İsrāfīl'de çün ki şūr olan Bektāşiyüz
4. Gerçi ma'nide ḥaḳīḳat mülkiniñ sultānıyuz
Şūret-i zāhirde ammā ḥor olan Bektāşiyüz
5. Şem'i 'aşka yanmağı pervāne bizden meşḳ ider
Şeb-çerāğ-ı bezm-i vaşla nūr olan Bektāşiyüz
6. Mest-i şahbā-yı¹⁸⁵ elestiz cām-ı 'aşk-ı yār ile
Ol zamāndan tā bu dem maḥmūr olan Bektāşiyüz
7. 'İlm ile 'āmil biziz çün sācid-i Ḥaḳḳ'ız velī
Dīde-i ḥārīcden mestūr olan Bektāşiyüz
8. Ehl-i beytiñ dostuna dost düşmenine düşmeniz
Münkire tiğ urmağa me'mūr olan Bektāşiyüz
9. İsm-i Hādī mazharıyuz zümre-i nācīdeniz
Levh-i maḥfūz üzre biz meşūr olan Bektāşiyüz

¹⁸⁴ On bir ay yigirmi üç gün şavm-ı hicrānīñ tūtop

Görmedikçe ben o māhı dilde bayrām eylemez metinde bu şekilde yazılmıştır vezin gereği yirmi okundu.

¹⁸⁵ Metinde ḥ harfi ile yazılmış.

10. Ol gurūhuz **Nazmīyā** kim yād olup ‘irfān ile
‘Arş ü kürsde şānımız mezkūr olan Bektāşiyüz
11. Āl-i evlād-ı Muḥammed Murtaẓā’niñ rāhına
Cān ü ten maḥv eyleyüp meşhūr olan Bektāşiyüz

142.

[Fe‘ilātün fe‘ilātün fe‘ilātün fe‘ilün]

1. Gehī Allāh ḳuluna gāh ḳul Allāhına nāz
Ola gelmişdir ider bir birine nāz u niyāz
2. Giremez kimse efendiyle ḳuluñ arasına
Ne bilürler arada cilveleriñ maḥfice rāz
3. Olur elbetde ki ol nāz u niyāza maḥrem
Yürüyen yalın ayak dergeh-i¹⁸⁶ Ḥaḳ’da serbāz
4. Bende-i Ḥaydar olan köhne ‘abā içre müdām
Aṭlās-ı çarḫa da nāz eyler ise çok degil āz
5. **Nazmī’niñ** sözlerini şer‘a muḥālif şanma
Bilmesin nāz u niyāzı nedir ey ehl-i namāz

97

143.

[Fā‘ilātün fā‘ilātün fā‘ilātün fā‘ilün]

1. Bendeyiz bir şāh-ı ‘ālī-cāha devlet bekleriz
Ḳadrimiz terfī‘a fermān-ı sa‘adet bekleriz
2. Şādiḳāne ḥādīmüz maḥdūma biz leyl ü nehār
İrtifā‘-i şān için luṭf u ‘ināyet bekleriz
3. Ğayret ehline şadāḳatdir nişān-ı iftiḫār
Bizdedir çünkü ḫamiyet elbet ‘izzet bekleriz
4. Keşti-i feyze süvārız rāhımız rāh-ı şavāb
Varmağa şehir-i murāda bād-ı himmet bekleriz
5. Bir daḳīḳa kesmeyiz ümmīdimiz iḫsāndan
Zāt-ı Ḥaḳ’dan luṭfı biz her ān ü sa‘āt bekleriz

¹⁸⁶ Tamlama belirtme durum eki ile yazılmış.

6. Bir bölük ‘aşk ehliyüz bāb-ı rızāda **Nazmīyā**
Vüs‘at-i ikbāl için biz anda nevbet bekleriz
7. Dergeh-i¹⁸⁷ Şāh-ı Necef’dir ilticāmız anda biz
Zerre-i nā-cīziz ammā kim velāyet bekleriz

144.

[Fe‘ilātün fe‘ilātün fe‘ilātün fe‘ilün]

1. Mekteb-i ‘aşkda biz nev-ḥaṭı dil-ber oğuruz
Hāfızız Muşḥaf-ı ruḥsārını ezber oğuruz
2. Ḥaṭṭ-ı müşkīnde olan noḡṭaları ḥakk iderek
Zülfiniñ vaşfını biz misk ile ‘anber oğuruz
3. Hep beyāza çekeriz nüşḥa-i ḥüsniñ lākin
Çeşm ü ebrūsını ḡāyet ile esmer oğuruz
4. Bülbülüz gülşen-i ḥüsniñde çok ol gonca-femiñ
Her seher şarkıları tāze ü gülder oğuruz
5. **Nazmīyā** levḥ-i dile naḡş olup ḥüsni dil-ber¹⁸⁸
Hāfızız Muşḥaf-ı ruḥsārını ezber oğuruz
6. Hāmemiz şahn-ı şecā‘atde alur nām elbet
Bezm-i evrādımız¹⁸⁹ hep kışsa-i Ḥaydar oğuruz

145.

[Fe‘ilātün fe‘ilātün fe‘ilātün fe‘ilün]

1. Oğuyup ‘ilm-i Ledün bir niçe ma‘nā bilürüz
Vaḥdet esrārını biz cümleden a‘lā bilürüz
2. Girüben göñlüne bir mürşid-i dil-āḡāhıñ
Anı biz kendimize cennet-i me’vā bilürüz

¹⁸⁷ Tamlama belirtme durumeki ile gösterilmiş.

¹⁸⁸ Vezin kusuru var.

¹⁸⁹ Vezin kusuru var.

3. Havfımız yok hele Fir‘avn zamāndan aşlā
Luṭf-ı Mevlā’yı hemān Ṭūr-ı tecellā bilürüz
4. Çeşm-i ‘ibretle bakup āyīne-i ruhsāra
Nūr-ı vechiñ dile mir’at-ı mücellā bilürüz
5. Yıkmayuz hātırını mūr-ı za‘īfiñ gözedüp
Kim Süleymān-şıfat kadrini vālā bilürüz
6. Gerçi biz ehl-i diliz līk ḥarābātđanız
‘Aşķ rüsvālıgını rütbe-i bālā bilürüz
7. Şāf āyīne gibi jeng-i elemden sāde
Göñlümüz sildi süpürdi mey-i şahbā bilürüz
8. Görmeyüz nīk ü bedin ‘ālemiñ aşlā **Naẓmī**
Bizler¹⁹⁰ her kārı hemān ḥikmet-i Mevlā bilürüz
9. Bizi Ḥaķķ’a götürür mürşide teslīm olduk
Allāh Allāh ‘Alī’yi rehber-i dānā bilürüz

99¹⁹¹

Ḥarfū’s-sin

146.

[Fā‘ilātün fā‘ilātün fā‘ilātün fā‘ilün]

1. Cismim olmuş murğ-ı rūḥa dār-ı dünyāda kafes
Hū çeker ol dām içinde murğ-ı göñlüm her nefes
2. Deşt-i hāmūn-ı beyābān-ı balāya uğramış
Var mı bilmem Ḳays’a Ḥaķ‘dan özge āyā dād-res
3. Bunca yıllar perr ü bālin āteşe yaķdı nihān
Kim işitmiş çıķdımı pervāneden bir demde ses
4. ‘Ālemi ta‘cīz idübdür her seḥer zār itdigiñ
Sākin ol gülşende bülbül bir nefesde zārı kes

¹⁹⁰ Vezin kusuru var.

¹⁹¹ 98. sayfa boş.

5. Ger dilerseñ hıdmet itmek bir apuya **Nazmıyā**
Bāb-ı Hāydar saña besdir¹⁹² ğayrıya itme heves

147.

[Fe‘ilātün fe‘ilātün fe‘ilātün fe‘ilün]

1. Şundı sākī-i emel destime peymāne-i ye’s
Telh-kāmım olalı ye’s ile mestāne-i ye’s
2. Kendüsin gūşe-i firkādedir ‘add eylesün
Her kim olursa eger dehrde bīgāne-i ye’s
3. Bend-i zencīr-i cünün olsa da bī-ğam şayılur
Eger olmazsa kişi derd ile dīvāne-i ye’s
4. ays ise kendüyi me’yūs mı ‘aceb an eyler
Yoğ iken ben gibi başında anıñ lāne-i ye’s
5. Ādeme cennet olur mezra‘a-i mümkināt
Olmasa hūşe-i āmālde ger dāne-i ye’s
6. ayd-ı cāha düşeli ğayret-i akrān ile āh
Oldı mesken baña peygüle-i kāşāne-i ye’s
7. **Nazmı** neş’e bulamam sāğar-i āmālde hıç
Şundı sākī-i emel destime peymāne-i ye’s
8. Hāzret-i nāzır-ı bahriyye iderse eyler
Dil-i nā-şādımı āzāde-i ğam-hāne-i ye’s
9. Çünki mi‘mārī-i luţfiyle olurlar ābād
angı dilde var ise hāne-i virāne-i ye’s

101¹⁹³

Harfü’ş-şın

148.

[Mefā‘ilün mefā‘ilün mefā‘ilün mefā‘ilün]

1. Sirişkim cem‘ idüp sākī şarāb-ı erguvān itmiş
Yine miħnet cigerdendir o şūħa armağān itmiş

¹⁹² Metinde bu kelime “pesdir” şeklinde yazılmış.

¹⁹³ 100. sayfa boş.

2. Ciger anıml ıçince mest olup ol amze-i h n  ar
 Acebdir anmayup ana yine  r z -yı c n itmiş
3. Baňa Őorma ne h cet amze-i cell d n  Őor kim
Siy setg h dillerde niçe y z kerre an itmiş
4. Mid d-ı eşk-i eŐmimle yazup dild ra bir n me
alem-i h l-i dil-z r  b t n anda bey n itmiş
5. Gehi lufı gehi ahr  ider  Őıqları g y 
Seni **Nazmi** o dil-ber Ő ir-i Őir n zeb n itmiş

149.

[Mef  l n mef  l n mef  l n mef  l n]

1. G r nce amze-i mestiň g n l huŐy r an itmiŐ
O bir mest-i te ff lm Ő anı b m r an itmiş
2.  Al ka itdigin eŐm nına mestlikle f Ő itdi
Ne bils n amzesin dil maħrem-i esr r an itmiş
3. Gala endişedir yoħsa te ff lden degil ol m h
Ki y r  add itmiş ay r  beni ay r an itmiş
4. Dil-i d v ne tekl f-i viŐ l itmiş o b -raħme
Vef s z oldun bilmez m r vvetk r an itmiş
5. S z lm Ő imege anıml dile Őehb z m jg n 
G r p bir h n-ı eŐmim b de-i serŐ r an itmiş
6. urarmıŐ d m-ı g s sın reh-i  Őıqlara c n n
Meger Şayd itmege mur -ı dili d Őv r an itmiş
7. Ne yapsun niŐles n nits n dil-i **Nazmi** reh  bulsun
Esir olmiŐ meger bir k fire d nd r an itmiş

103¹⁹⁴

150.

[Mef'ülü mefâ'ilü mefâ'ilü fe'ülün]

1. Ey gönca-dehen hüsni ü nezâket saña mahşüş
‘Aşk ehlini celb etmek ey âfet saña mahşüş
2. ‘Uşşâka vefâ gayra cefâ tab‘ına mu‘tâd
Ey meh bu kadar luğf u ‘inâyet saña mahşüş
3. Bir neşveñ ider gâh harâb gâhice ma‘mür
Ey câm-ı kader işte bu ‘âdet saña mahşüş
4. Bir lahzada cezb-i dil ider cezbe-i hüsniñ
Ey şüh-ı cihân bunca halâvet saña mahşüş
5. Olmaz da nider **Nazmî** seniñ hüsniñe mâ’il
Tab‘ınca anıñ yoşma kıyâfet saña mahşüş
6. ‘İrfân olur ikrâr iden evlâdıña el-Ḥağ
Luğf itmede ey şâh-ı velâyet saña mahşüş

105¹⁹⁵

Ḥarfü’-d- dâd

151.

[Fâ’ilâtün fâ’ilâtün fâ’ilâtün fâ’ilün]

1. Bir nişân ‘uşşâka ister gerçi sevdâdan ğarâz
Ḥâl u ruḥniñ buña burhân oldı da‘vâdan ğarâz
2. Mest-i şahbâ-yı vişâliñ olmuşam sâķî meded
Kevşer-i la‘l-i lebiñdir baña şahbâdan ğarâz
3. Ḳays’a işnâd-ı cünün itmem reh-i ‘aşkıñda ben
Bu dil-i Mecnûn’a ‘aşkıñ oldı Leylâ’dan ğarâz
4. Kûh-ı ‘aşğ kim kendüsin Ferhâd’a şîrîn gösterür
Nûr-ı vechiñdir dil-i Vâmıķ’a ‘Azrâ’dan ğarâz

¹⁹⁴ 102. sayfa boş.

¹⁹⁵ 104. sayfa boş.

5. Sāye-i zülfüñde ey meh hürşide kılmam nazar
‘Aks-i¹⁹⁶ nūr-ı vechiñ oldı mäh-ı ğarrādan ğaraż
6. Cennet-i hüsnüñde cānā kıddiniñ hayrānıyım
Ķāmet-i vaşlıñdır ancağ baña Tübā’dan ğaraż
7. Derd-i ‘aşka **Nazmıyā** bir çāre şordum didiler
Haste-i ‘aşkıñ devāsı lafz-ı Mınā’dan ğaraż
8. Müntesib-i Haydar’a kār eylemez lā-i elem
Ķamdan āzād olmadır ikrār-ı illādan ğaraż

152.

[Fā‘ilātün fā‘ilātün fā‘ilātün fā‘ilün]

1. Bülbüle şordum ki neymiş bunca efgāndan ğaraż
Büy-ı vuşlatdır didi ol verd-i handāndan ğaraż
2. Leyl-i zulmet gūşe-i firķātde ārzū itdigim
Meh degil hüsnüñdür ey meh mäh-ı tābāndan ğaraż
3. Ķorķarım cemi‘yyet-i ‘uşşākı eyler tārūmār
Pek yüze çıkdı nedir zülf-i perişāndır ğaraż
4. Ķaplamış eṭrāfını mār-ı siyehveş kākülüñ
N’olsun āyā genc-i hüsnüñ böyle pinhāndan ğaraż
5. Gün yüzüñ pinhān iken ben āfitābı neyleyim
Şüh-ı ruşsārıñdır ancağ mihr-i raşşāndan ğaraż
6. Rāh-ı nācī-i tevellāda olur sābit-ķadem
Ger nedir dirseñ efendi ehl-i imāndan ğaraż
7. Emr-i Hağ vāki‘ olunca **Nazmı**-i dil-ķasteye
Hayr ile yād olmadır tertib-i dīvāndan ğaraż

¹⁹⁶Tamlama belirtme durum eki ile yazılmış

153.

[Fe‘ilātün fe‘ilātün fe‘ilātün fe‘ilün]

1. Elimizde var iken başlıca sermāye-i feyż
Ne revā kim olalım böylece bī-vāye-i feyż
2. Zādegān başına kōnmağda hümā-yı devlet
Terbiye itmedi mi yoğsa bizi dāye-i feyż
3. Zādegāndır denilen şahşı ararsak yokdur
Zāt-ı aşlında anıñ cüz’ce bir māye-i feyż
4. Aranılsa niçe cāhiller¹⁹⁷ hele aç kalur
Çıkısa anbār-ı haķıķatden eger vāye-i feyż
5. **Nazmīyā** bāb-ı haķıķatde muķīm ol şabr it
Bir gün elbetde döner başımıza sāye-i feyż

107¹⁹⁸

Harfū’ṭ-ṭā

154.

[Fā‘ilātün fā‘ilātün fā‘ilātün fā‘ilün]

1. Sāde ruḥsārıñı ey meh çünki te’sīr itdi ḥaṭ
Māh cemālīñ sevdigim bir ḥoşca ta‘bīr itdi ḥaṭ
2. Yüzine karşı çıkup ḥaṭṭ leşkeri bölük bölük
Büsbütün iklīm-i ḥüsnüñ zabṭ ü teşhīr itdi ḥaṭ
3. Ol güzellik gördigüñ bir düş imiş kim ḥayr ola
İşte bu rü’yā-yı geldi saña ta‘bīr itdi ḥaṭ
4. *Bist ü heşt* (28) ḥarf ma‘nīsdir şüphemiz yok kıl kadar
Āyet-i ḥüsnüñde ki esrār-ı tefsīr itdi ḥaṭ
5. **Nazmī** çün sevdā-yı zülfüñle ḥarāb olmuş idi
Tīz yetişdi ol ḥarābı şimdi ta‘mīr itdi ḥaṭ

¹⁹⁷ Vezin kusuru var.

¹⁹⁸ 106. sayfa boş.

[Fe'ilâtün fe'ilâtün fe'ilâtün fe'ilün]

1. Cehl ile 'ilmiñ olup cümle hebâ ey vâ'iz
Bilmediñ 'âkıbetiñ hayf saña ey vâ'iz
2. Ne revâ cennet için terk-i mey u maḥbûb idüp
Bu seniñ söyledigiñ küll ü riyâ ey vâ'iz
3. Terk idersek mey ü maḥbûbı eger cennet için
Ėayrı cennetde ne var söyle baña ey vâ'iz
4. Ėilmân ü Kevşer ise anda Ėarez bunda da var
İşte mevcûd mey ü maḥbûb-ı şafâ ey vâ'iz
5. Mey içüb hûb sever 'âkil olan bunda bugün
Oldı ferdâda bize va'd-i liķâ ey vâ'iz
6. **Nazmî** terk-i mey ü maḥbûb ider dirlerse
Yalan billâhi inânma sen aña ey vâ'iz²⁰⁰

[Fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilün]

1. Elvedâ' ey bî-vefâ senden muḥabbet elvedâ'
Eyledim ben Ėayrı senden şimdi nefret elvedâ'
2. Şimdi bildim ben senin ağyâra yâr olduğımı
Eyleme Ėayrı benimle daḥı şohbet elvedâ'
3. Ben saña cânlar fedâ itdigime şad hayf hayf
Añladım bildim seni ey bî-mürüvvet elvedâ'
4. Nâmeñi almam lisâna ey vefâsız ba'dezîñ
Pek gücendim ben saña ey bî-ḥaķıķat elvedâ'

¹⁹⁹ 108. sayfa boş.²⁰⁰ Vezin kusuru var.²⁰¹ 110. sayfa boş.

5. Sen ki böyle bî-vefâsîñ ğayrı itmez de nider
Kağıñ Ğaşığ olsa saña eyler elbet elvedâ^c
6. Saña Ğaşığ var ise ger baña dil-ber yok mıdır
Hâşılı itdim seniñle kağ^c-ı ülfet elvedâ^c
7. **Nazmîyâ** şimden gerü kanda görürsüñ bilmezem
Taş ile döğ bağıñı çek yüz biñ²⁰² ğasret elvedâ^c

113²⁰³

Harfü'l-ğayn

157.

[Fe'îlâtün fe'îlâtün fe'îlâtün fe'îlün]

1. Ramazândır deyü meyĥâneler oldıysa yasağ
Leb-i meygünuna sâķî virir elbetde mesâğ
2. Yâre üftâdeligi taķlîd idermiş aĝyâr
Gülşen-i Ğaşğda mânend olamaz bülbüle zâğ
3. Ğfitâba niçe tâb-âver ola nûr başar
Miĥr-i ruĥsârîña karşı viremez şu^cle çerâğ
4. Hâl ü zülfüñle bulur gülşen-i ĥüsnüñ revnağ
Sâde bir gül ile yoĥsa olamaz zînnet-i bâğ
5. Leb-be-leb yâr ile hem-bezm-i vişâl oldıĝımı
Tağ^c-ı ĥussâd işidüp sînesine açsun dâğ
6. Tuĥfe it dergeh-i yârâna bu nazmı **Nazmî**
Olalar levn-i ma^cnîsi ile ĥoş dimâğ
7. Dâmen-i Ħaydar elimde baña burĥân yeter
Başka lâzım degil²⁰⁴ ĥiç râh-ı ĥaķîkatde sürâğ

²⁰² Vezin kusuru var.

²⁰³ 112. sayfa boş.

²⁰⁴ Vezin kusuru var.

[Fe'ilâtün fe'ilâtün fe'ilâtün fe'ilün]

1. Çarhıñ iqbâline hem devlet-i dârâsına yuf
‘Aks-i devr eylediği çarh-ı mu‘allâsına yuf
2. Ayak altında kalup ‘ârif olan ‘âlemde
Câhiliñ tañtana-i rütbe vü balâsına yuf
3. ‘Ârife şunsa da bir mey mezesi hıızr-ı sem
Sâķi-i dehrin ola bâde-i hamrâsına yuf
4. Ne şerî‘at ne tarîkat ne haķikât añlar
Müftî-i bî-ħaberiñ virdiği fetvâsına yuf
5. Haķlıyı haķsız ider haķsız haķlı çıkarır
Ķâdi-i bî-ħirediñ gördiği da‘vâsına yuf
6. Bî-‘ilim ‘aql ile ma‘nâ viren haķka nâ-ħaķ
Zihn ü idrâkine hem virdiki ma‘nâsına yuf
7. Kimi şâ‘ir geçinür sözleri hep bî-ma‘nâ
Bî-vezin söylediği şî‘r ü mu‘ammâsına yuf
8. Kimi ‘âlim geçinür cübbe ü destârı ile
‘ilm yok câhiliñ egninde ki elbâsına yuf
9. Halkı aldatmağın dervîş olan tekke-nişin
Hırķa ü tesbîhine çektiği esmâsına yuf
10. Ol ki bir nokta-i naķş ile gözi kör eyler
Kâtib-i bed-raķamıñ haţtına imlâsına yuf
11. Kendi derdin bilemez halka ‘ilâç itmededir
O tabibiñ hele ma‘cûn ile eczâsına yuf
12. Yuf baña **Nazmî** eger çekmez isem her demde
Haķkı nâ-ħaķ bileniñ ‘âlem-i ħulyâsına yuf

²⁰⁵ 114. sayfa boş.

[Fā'ilātün fā'ilātün fā'ilātün fā'ilün]

1. 'Arş-ı dilde seyr olunca bir gice envār-ı 'aşk
Ol zamān 'arz eyledi dīdārını dildār-ı 'aşk
2. Şaklarım sīnede cānım dilde imānım gibi
Gūşe-i dilde nihāndır kışşa-i esrār-ı 'aşk
3. Şāhid-i 'aşk cilvesinde biñ tecellī gösterir
Şīvelerle 'arz idelden vechini dīdār-ı 'aşk
4. Bendesiyim dergehiñde 'aşkla sulṭānımıñ
Luṭfinı iḥsān idüp virdi baña hūnkār-ı 'aşk
5. Her seher būy-ı muḥabbet koḳlarım ben 'aşk ile
Būlbül-i gülzār-ı 'aşkıım būlbül-i gülzār-ı 'aşk
6. Rāh-ı 'aşkda **Nazmīyā** s̄ābit-ḳadem olmak gerek
Olur iseñ dahı Mansūr gibi sen berdār-ı 'aşk
7. Çeker-i āl-i 'abāyım ḥāk-i pāyī Murtaẓā
Ḳanber'iniñ Ḳanber'iyim bende-i Kerrār-ı 'aşk

[Fe'ilātün fe'ilātün fe'ilātün fe'ilün]

1. Neyleyim düşdi dile hecr ile sevdā-yı firāk
Beni ser-mest idüp eyvāhıña şahbā-yı firāk
2. Beni Mecnūn gibi şahrālara şaldı baḥtım
Baña göstermedi hīç çāre-i Leylā-yı firāk
3. Yoḳladı göñlümi yār emti'a-yi zūlmünde
Urdı kālā-yı dile cevr ile tamḡa-yı firāk
4. Şorarım şāhib-i tefsīre nedir 'aşk içre
Hicr-i dildāra taḥammül ile ma'na-yı firāk

²⁰⁶ 116. sayfa boş.

5. Sāhte zan eyleme menşürını peyk-i hicriñ
Çekmiş ol şāh edā üstüne tuğra-yı firāk
6. Mihr-i vuşlat ufuk-ı ğamda mı ħabs olmuşdır
Uzadı leyle-i ħasret şeb-i yeldā-yı firāk
7. Vuşlat-ı yāre niçe çāre arandım **Nazmī**
Viridi müftī-i kazā ħaqqıma fetvā-yı firāk

120²⁰⁷

Ĥarfū'l-Kef

161.

[Fe'ilātün fe'ilātün fe'ilātün fe'ilün]

1. Ķavs-i ebrūsı kazā ħançeridir ol şūĥıñ
Tīr-i müjgānı ecel peykeridir ol şūĥıñ
2. Süzülen murğ-ı diliñ şaydına şahbāz gibi
Ĥışm ile cān alıcı gözleridir ol şūĥıñ
3. Nağd-i cān virmek ile geçmez ele şāĥ-ı vişāl
Bī-bahā būs-ı kirāz lebleridir ol şūĥıñ
4. Şeb-i ğamda dil-i tārīkimi şevķ āver iden
Mun'akis ħüsn ü meh-i enveridir ol şūĥıñ
5. Nī'met-i vuşlatı gözler gice gündüz **Nazmī**
Der-i luţfunda gedā kemteridir ol şūĥıñ

162.

[Fā'ilātün fā'ilātün fā'ilātün fā'ilün]

1. Her seher ey gonca gönlüm çü hezārıñdır seniñ
Gülşen-i ħüsnüñde eşkim cūybārıñdır seniñ
2. Sīnem üzre şerĥa şerĥa dāğlar ey gonca-fem
Eşk-i firķatle açılmış nev-bahārıñdır seniñ
3. Güller açmış dāğ-ı hicriñ sīne-i mecrūĥuma
İşte bu cism-i nizārım lāle-zārıñdır seniñ

²⁰⁷ 118.ve 119. sayfalar boş.

4. Mest-i nāzım göñlümi ‘aşkıñla mestān eyleyen
Cān alıcı hışm ile çeşm-i humārıñdır seniñ
5. Ğamzesi düşmen yüzünden cānıña kaçd itse de
Nazmīyā ben bildigim ol meh-rū yāriñdir seniñ

163.

[Fā‘ilātün fā‘ilātün fā‘ilātün fā‘ilün]

1. Mihr ü māhı kendüne mir’āt idüp seyr it özüñ
Mişl-i huffāř olma farķ it gice ile gündüzüñ
2. Naķř-ı ārāyiř-i dünyā aldadır elbet seni
Ol ‘abā-pūř dervīř iseñ Hāķķ’a gel döndür yüzüñ
3. Ne imiř hāķ varlıđı maħv it vücūduñ bul anı
Gezdigiñ yerlerde hiç farķ olmasun iziñ tozuñ
4. Altı biñ altı yüz altmış altı āyet ma‘nīsin
Fehm idüp öyle kelām it hāķ ola her bir sözüñ
5. Bundan özge ben saña bir nesne ta‘līm eylemem
Hāķ kelāmıdır kelāmı **Nazmī’niñ** gel aç gözüñ

164.

[Mef‘ülü mefā‘ilü mefā‘ilü fe‘ülün]

1. Bir dem o řehiñ la‘lini ikrām alabilsek
Dünyāda n’ola biz dağı bir kām alabilsek
2. Ey sākī saña zerrece minnet mi iderdik
Biz destimize sāđar-ı gül-fām alabilsek
3. Ümmīd-i viřāl itmez idik mihr-i řabādan
Ol māhı ger ađūřa bir ađřām alabilsek
4. Raķř-ı kelebim ‘arşa-i vuşlatda düzdi
Dest-i emele gerçi ki ligām alabilsek

5. **Nazmî** felekiñ zaḥmını çekdiñ dile yāri
Hātem gibi dünyāda urı nām alabilsek

121

165.

[Fe‘ilātün fe‘ilātün fe‘ilātün fe‘ilün]

1. Seyf-i şārim gibi ey şūḥ yamandır amzeñ
Raḥm ider ādeme dirlerse yalandır amzeñ
2. Girse de ana boyunca yine olmaz āni‘
Hūn-ı ūftādeye pek teṣne dehāndır amzeñ
3. Selb ider ‘āṣıķıñ ārāmını kāfir zūlfūñ
Āh kim dūṣmene her dīn ü ĩmāndır amzeñ
4. Cān virir ḥaste-i dil-mürdeye nāz-ı nigeḥiñ
Cān alur ḥıṣm ile bir şīr-i jiyāndır amzeñ
5. Şehsüvārān-ı celādetdir o eṣm-i ḥūnī
Līk an imede perhīze-pāyāndır amzeñ
6. Füc’eten cān virir her ‘āṣıķ-ı dil-ḥaste aña
Nāmına peyk-i ecel dinse şāyāndır amzeñ
7. Tīz-i müjgānıñı vaṣf itmede ‘ālem ‘āciz
Hāṣılı sevdicegim āfet-i cāndır amzeñ
8. Yine ol amze-i ḥūnrīziñe **Nazmî** mā’il
Ben de bilmem ki nie siḥr-i nihāndır amzeñ

124²⁰⁸

Ḥarfū’l-lam

166.

[Fā‘ilātün fā‘ilātün fā‘ilātün fā‘ilün]

1. Şem‘ ü ruḥı Aḥmed’iñ pervānesidir bu göñül
Bezm-i zev-i şeviniñ dīvānesidir bu göñül
2. Zāhidā mest-i müdāmım ḥubb-i Ḥaydar’la hemān
Ol şarāb-ı²⁰⁹ Kevşer’iñ mestānesidir bu göñül

²⁰⁸ 122. ve 123. sayfalar boş.

²⁰⁹ Tamlama belirtme durum eki ile yazılmış.

3. Dürr-i eşkim Şāh Ḥasan çün dem-be-dem kıymetdedir
Ol Ḥüseyn-i²¹⁰ Kerbelā virānesidir bu gönül
4. ‘Ābidin ü Bākır ü Ca‘fer’den aldım dersimi
Ṭālib-i sırrü’l-‘alī ders-ḥānesidir bu gönül
5. Mūsā-yı Kāzım Rızānıñ ‘aşkına nūş eyle gel
Cām-ı ‘aşkı Murtażā peymānesidir bu gönül
6. Taḥtḡāh-ı şāh Naḳī vü bā-Taḳī’niñ sevdigim
‘Askerī Mehdī zamānıñ ḥānesidir bu gönül
7. **Nazmī** nuṭkuñ ehl-i ‘aşka neş’e virse ne ‘aceb
Çün şarāb-ı feyz-i Ḥaḳ meyḥānesidir bu gönül

167.

[Mef‘ülü mefā‘ilü mefā‘ilü fe‘ülün]

1. Ben maḥzar idim sırra cihān olmadan evvel
Ḥaḳḳ’ı bilürüm kevn ü mekān olmadan evvel
2. Ben gülşen-i esrār-ı ḥaḳīkatde öterdim
Ol bülbül-i şeydā figān olmadan evvel
3. Behište şūfi şavm u salāt ile girilmez
Esrār-ı Ḥudā saña ‘ayān olmadan evvel
4. Sen şanma ki ḥacc ile zekāt ile irerler
Maḳşūda olar terk-i cihān olmadan evvel
5. Tāc-ı ser-i ‘ālem olamaz bir kişi zāhid
Ḥāk-i ḳadem-i²¹¹ ‘ālemiyān olmadan evvel
6. Bir mürşidiñ ayağına sür yüziñi sen de
Şol cānıñ evi tā ki virān olmadan evvel

²¹⁰ Tamlama belirtme durum eki ile yazılmış.

²¹¹ Tamlama belirtme durum eki ile yazılmış.

7. **Nazmî** lebi vâkıf olasıñ rāz-ı nihāna
Tā murğ-ı rūhıñ beste dehān olmadan evvel

168.

[Fā'ilātün fā'ilātün fā'ilātün fā'ilün]

1. Bir Mesīhā dil-berine şimdi hayrāndır göñül
Ol kilisā-yı vişāl içre ruhbāndır göñül²¹²
2. Kāfiristān-ı sır-ı zülfünde kaldı göñlümüz
Bir büt-i tersānıñ 'aşkıyla Müselmān'dır göñül
3. Rūyına gülgonca ham kākülüne sünbül direm
Āh kim sevdā-yı zülf ile perīşāndır göñül
4. Meşrebine nā-muvāfık dil-bere biñ cān ile
Yek nazarda meyline hāla peşimāndır göñül
5. **Nazmî** her şayyāda şayd olmaz iken tedbīr ile
Şimdi taqdīrle esīr-i dām-ı hicrāndır gönül
6. Kışsa-i pür-hişşe-i cānsūza āgāh olmuşam
Mācerā-yı ehl-i beytden hayli 'irfāndır göñül

125

169.

[Fā'ilātün fā'ilātün fā'ilātün fā'ilün]

1. Gitme şāhım leşker-i ğam dilde mihmān oldu gel
Mülk-i göñlüm nār-ı ğamla yandı sūzān oldu gel
2. Cām-ı ğam maħmūrı oldu çeşm-i pür-hünım meded
Sīne sūzān dīde giryān dil perīşān oldu gel
3. Zehr-i ğam nūş eylemekden murğ-ı göñli 'āşıkıñ
Sīh-i miħnetde efenim yandı büryān oldu gel
4. Rūzgār-ı nā-müsa'id baħr-i ğamda artmada
Nā-ümīd-i keştī-i dil ğarķ-ı hicrān oldu gel

²¹² Vezin kusuru var.

5. **Nazmî** tūfān-ı belāya ğark ider hep ʿālemi
Eşk-i ḥasret taşu gerdūn içre ʿummān oldu gel

170.

[Feʿilātün feʿilātün feʿilātün feʿilün]

1. Hıoş meşāmdır hele bād-ı seher-i İstanbul
Başka bir būy virir verd-i ter-i İstanbul
2. Göz ucuyla ider ʿuşşākına yüz biñ cilve
Başkadır dil-ber-i pür-şīve-ger-i İstanbul
3. Şadef-i baħr-i nezāketde bulunmaz mişli
Olamaz kıymeti dürr ü güher-i İstanbul
4. Şoħbet-i rūħa şafā meclis-i ʿirfānında
Özgedir ʿārif-i muʿciz-eşer-i İstanbul
5. Ne eser şavurur ol bād-ı şabā bey hūde
Yoğise anda eger bir ḥaber-i İstanbul
6. Telḥ-kām itdi beni āb u hevāsı Girid'iñ
Kandesin kande ʿaceb ey şeker-i İstanbul
7. Pek bitürdi bu sefer āh beni derd-i firāk
Ne tarafda ʿacebā reh-güzere-i İstanbul
8. Kadrini ādem olanlar bilür ancak **Nazmî**
ʿAyni cennet gibidir ser-be-ser-i İstanbul

128²¹³

Ḥarfü'l-mim

171.

[Fāʿilātün fāʿilātün fāʿilātün fāʿilün]

1. Hāngāh-ı ʿaşk dirlere bir mekānım var benim
Kıble-i dil anda bir rūḥ-ı revānım var benim
2. Nağd-i cānım vaşlına şarf itdigim şanma teḥī
Gevher-i ʿālem-behā bir dilsitānım var benim

²¹³ 126. ve 127. sayfalar boş.

3. ‘Andelībim gerçi bāğ-ı dehre itmem iltifāt
Ravza-i ḥüsnüñ mişāli gülsitānım var benim
4. Sevdigim esrār-ı ḥüsnüñ sırrını fāş itmege
Kilk-i endīšem gibi mu‘ciz-beyānım var benim
5. Keşf olur esrār-ı genc-i ma‘nevī her dem baña
Nazmīyā ṭab‘ım gibi bir tercümānım var benim
6. Hānkāh-ı ḥazret-i ḥünkārdan aldım sebāk
Şerḥ-i ma‘nī dilde bir genc-i nihānım var benim

172.

[Fe‘ilātün fe‘ilātün fe‘ilātün fe‘ilün]

1. Ḥüsnüñü kendime mir’āt-ı mücellā iderem
Ṭālī‘-i dūnumı ben anda temaşā iderem
2. Dil-i dīvānecigim sende emānet ṭursun
Vaşlıñı rüz [u] şeb ey māh temannā iderem
3. Sīnede derd u ğamıñ tā-be-kiyāmet bākī
Varıcağ Ḥazret-i Ḥaqq’a anı da‘vā iderem
4. Hālim eş‘ār ile iş‘ār iderem dildāra
Vaşl için şanma kim ağıyāra müdārā iderem
5. **Nazmī**’ye sevdicegim cevr ü cefā itseñ de
Yine ey ğonca-dehen medḥıñı ra‘nā iderem

173.

[Mefā‘ilün mefā‘ilün mefā‘ilün mefā‘ilün]

1. O şūḥıñ dām-ı zülfine düşelden ben neler çekdim
Fiğān ü nāle ü āhı giceler tā seḥer çekdim
2. Mürüvvetsiz ḥaqqıksız vefāsız va‘desiz zālīm
Seniñ için ben a zālīm neler çekdim neler çekdim
3. Göñül ālüftedir gerçi cefā-yı cevr-i ḥübāna
Velākin ben seniñçün āh niçe biñ çileler çekdim

4. Görüp hâlim teraḥḥum itmediñ zerre dil-i zâra
Ġam-ı âlâm-ı dünyâyı a kafir ser-be-ser çekdim
5. Gelüp inşâfa bir demde su'âl it **Nazmî'niñ** hâlin
Ġamıñla ben neler çekdim neler çekdim neler çekdim

174.

[Fe'îlâtün fe'îlâtün fe'îlâtün fe'îlün]

1. Saña meyl eyleyli mâtem-i şîven çekerim
Derdiñi sîneme çün bâdem-i revġan çekerim
2. Kûh-ı Kâf olsa seniñ cevriñe tākāt virmez
Cevr-i ġirâniñi taġlar gibi hep ben çekerim
3. Vuşlat-ı yâr için aġyâra müderâ lâzım
Ĥâtır-ı dost için zaḥmet-i düşmen çekerim²¹⁴
4. Baña çarḥıñ ele mi zevk ü şafâdır cümle
Çekdiğim cevri ü cefâyı heme senden çekerim
5. Bülbül-i ġonca-i ġülzâr-ı cemâlim **Nazmî**
O ġülün ḥasretiyle mâtem-i şîven çekerim

129

175.

[Fâ'îlâtün fâ'îlâtün fâ'îlâtün fâ'îlün]

1. Zât-ı Ḥaḳḳ'ıñ maḫharıdır Muştafâ'dır sevdiğim
Hem imâmı enbiyâyâ müktedâdır sevdiğim
2. Kâşif-i râz-ı nihândır maḫremi sırrü'l-'alî
Sâķî-i Kevser 'alîyyü'l Murtażâ'dır sevdiğim
3. Ḳurretül 'ayn-ı Muḫammed Şâh Ḥasan Ḥalkü'r-Rızâ
Nûr-ı Ḥaḳ'dır ol imâmü'l-evliyâdır sevdiğim
4. Vâşıl-ı sırrü'l-'acâyib *lâ-fetânın* maḫharı
Nûr-ı Yezdân ol şehîd-i Kerbelâ'dır sevdiğim

²¹⁴ “Vuşlat-ı yâr için aġyâra müderâ lâzım/Ĥâtır-ı dost için hep zaḥmet-i düşmen çekerim” beyitindeki “hep” kelimesi vezin gereġi fazla olduġu için çıkartılmıştır.

5. Şāh ‘Alī Zeynel‘abādır mādēni cūd u kerem
Bākır ol rāh-ı Hudā’ya reh-nümādır sevdiğim
6. Ca‘fer-i Şādıķ imāmım fātihī ‘ilm-i nihān
Mūsā-yı Kāzım şehīd-i hūb-liķādır sevdiğim
7. Şāh Rızā baķr-i kerāmet hem Tāķi deryā-yı cūd
Dürr-i ma‘nīdir Naķī kim zū’l-‘aţādır sevdiğim
8. ‘Askerī şāķib-livā Mehdī cihāna reh-nümā
Cümlesi nūr-ı Hudā ehl-i şehādır sevdiğim
9. Çār-deh-i ma‘şüm-ı pāk isnā-‘aşer sırr-ı ilāh
Eş-selāt u eş-şelām ‘āl-i ‘abādır sevdiğim
10. Dest-gīrim dü-cihānda **Nazmī** anlar ğayrı yok
Cedd-i evlād-ı Resül’e iķtidādır sevdiğim

176.

[Fā‘ilātün fā‘ilātün fā‘ilātün fā‘ilün]

1. ‘Ārifā diñle kelāmım niçe seyrān görmüşüm
Bezm-i vaħdetde o yāri cismime cān görmüşüm²¹⁵
2. Bezm-i vuşlatda şunuldı destime bir cām-ı ‘aşķ
Nüş idüp ben kendime ser-mest ü ğayrān görmüşüm
3. Ol mübārek demde cānā cān gözüm açdıķda Hū
Ben Muħammed’le ‘Alī’yi anda ‘ayān görmüşüm
4. Vāşıl-ı sırr-ı Yedullāh olduğım demden beri
Semme vechullāhı her yerde nümāyān görmüşüm
5. Zūlmet-i küfrüm giderdim çün uyandı tālī‘im
Şeppīr ü Şepper²¹⁶ çerāğan nūr u imān görmüşüm

²¹⁵ ‘Ārifā diñle kelāmım gör niçe seyrān görmüşüm

Bezm-i vaħdetde o yāri cismime cān görmüşüm vezin gereği gör hecesi atıldı.

²¹⁶ Hz. Hasan için “Şepper”, “Şibr”, Hz. Hüseyin için ise “Şeppīr” ve “Şübeyr” isimleri de sıklıkla kullanılır. Hz. Hasan ve Hz. Hüseyin’e Süryanice olan bu isimleri Hz. Muhammet vermiştir

6. Tālibā haḫdır sözüñ haḫ söylerim haḫ diñle sen
Haḫ'dan ayrı nesne yoḫ şeytānı raḫmāñ görmüşüm
7. Sācid ile Perverī bu nuḫkumı taḫsin ider
Nazmīyā ben anları pür-naẓm ü 'irfāñ görmüşüm
8. Bāb-ı ğayra yā 'Alī baş egmedim egmem yine
Bāb-ı faẓlıñdan niçe biñ luḫf u iḫsāñ görmüşüm

177.

[Fā'ilātün fā'ilātün fā'ilātün fā'ilün]

1. Ey hilāl ebrū esīr-i leşker-i müjgānıñım
Zülf-i zencīrinde baḫlı bende-i fermānıñım
2. Ben ayaḫımla tutuldum sāḫīyā bu bezmde
Ḥasret-i şevḫ-i būs-ı la'liñ ile mestānıñım
3. Sende şuç yoḫ kendi göñlümlle ḫapıldım zülfüñe
Dām-ı ğīsū-yı siyehkārıñda siḫr-efşānıñım
4. Mā'il-i ḫüsn-i Züleyḫā olmadım olmam yine
Ben seniñ ey Yūsuf-ı dil Ya'ḫūb-ı giryānıñım
5. Ḳuzucuḫım yolıña nezr eyledim cāñ u teni
'İyd-ı vaşlıñda seniñ ben ḫoç gibi ḫurbānıñım
6. Senden evvel kimseye dil virmedim virmem yine
Māḫ cemāliñ seyr idelden vāllahi ḫayrānıñım
7. Gülşen-i ḫüsnüñde Nazmī zār iderse ben daḫı
Ey gül-i bāḫ-ı ḫayā bülbül gibi nālānıñım

178.

[Fā'ilātün fā'ilātün fā'ilātün fā'ilün]

1. Şūr-i İsrāfil-dehānım şānıma Hū üflerim
Lā-ubāli meşrebim 'irfānıma Hū üflerim
2. Çün tevellā ü teberrā remzini fehmi eyledim
Ḥārice yoḫ dāḫil-i erkānıma Hū üflerim

3. Dāh̄il-i bezm-i şafāyım vāşıl-ı sırrü'l-'alī
Hū diyin bu bezmde devrānıma Hū üflerim
4. *Lā fetā illā 'Alī lā seyfe illa-Zu'l-feḳār*
Mümkire tīgler uran merdānıma Hū üflerim
5. Merd-i meydānım bu demde 'ārifānıñ ḳulıyım
Gerçi ki Hū vāşıl-ı meydānıma Hū üflerim
6. **Nazmī** oğlıñ Perverī maḥşūş selām itdi saña
Bir nazar ḳılsa didi dīvānıma Hū üflerim
7. On iki burc-ı velāyet aḥteriyim ḥamd ola
Anlara mensüb olan sultānıma Hū üflerim

179.

[Fā'ilātün fā'ilātün fā'ilātün fā'ilün]

1. Ehl-i 'aşḳa neş'eler baḥş eyleyen meyhāneyim
Cām-ı 'aşḳı tā ezelden nūş iden mestāneyim
2. Bāḥınım ma'mūr olup ḥaḳ neydügin fehm eyledim
Sūret-i zāhirde gerçi böyle bir vīrāneyim
3. Beyt-i ḥaḳḳım bir sarāyı dilgüşāyım ma'nīde
'Ālem-i şūretde ammā eski bir kāşāneyim
4. Hem Zebūr, İncıl ü Tevrāt ile fermān bendedir
Sācīde mescūd olup kāfirlere put-ḥāneyim
5. Hāḫır-ı mūrda tutunmaz bir Süleymān'ım bugün
Ḳāf-ı himmet meskenim 'anḳā-yı Ḥaḳḳ'a lāneyim
6. Ol güzeller şāhına dil-bend idelden **Nazmīyā**
Meclis-i ehl-i sūḥanda şā'ir-i ferzāneyim
7. Şem'ı 'aşḳa per yaḳan pervāne benden ders alur
Āl-i Kerrār'a fedā-yı cān iden merdāneyim

180.

[Fā'īlātün fā'īlātün fā'īlātün fā'īlün]

1. Nā'il-i ihsān-ı cānān oldığım demdir bu dem
Vāşıl-ı esrār-ı pinhān oldığım demdir bu dem
2. Gerçi teslīm-i rızāyım tīg-i bend-i 'aşkile
'İyd-ı vaşl-ı yāre kurbān oldığım demdir bu dem
3. Hātem-i feyz-i İlähi şimdi engüştümdedir
Mülk-i 'aşka ben Süleymān oldığım demdir bu dem
4. 'Aşkile bir nūra ğark itdim vücūdum keştisin
Bahır-i 'aşk mevcinde ğaltān oldığım demdir bu dem
5. Sākī ayağıñ öpeyim bir tolu cām vir baña
Kevser-i la'liñe hayrān oldığım demdir bu dem
6. Öyle mest eyle beni kim mest-i lā-ya'kıl olam
Hāşret-i cām ile hicrān oldığım demdir bu dem
7. Bu hevāyı böyle kullan sākīyā eyyām iken
Nāhūdā-yı fülk-i rindān oldığım demdir bu dem
8. **Nazmīyā** 'ayn-ı cemi dildāra vāşıl olmuşum
*Men 'araf*sırrından 'irfān oldığım demdir bu dem
9. Rāh-ı Hākk'ı buldum āhir bende-i Haydār olup
On iki bāb içre mihmān oldığım demdir bu dem

181.

[Mef'ülü mefā'ülü mefā'ülü fe'ülün]

1. Hāşretle gönül sākīn-i ğurbetdir efenim
Dil 'aşkıñ ile nā'il-i firqatdir efenim
2. Rü'yāda seniñle ne zamān şoşbet idersem
Güyā ki baña māye-i vuşlatdır efenim
3. Ben cānımı nezr eyledim ey meh reh-i vaşla
Cān virme seniñ rāhına devletdir efenim

4. Cān virme nedir müjde-i vaşlıñda dilāra
Biñ cān ile bu cānıma minnetdir efenim
5. Mektüb u selāmıñ ile kesb-i feraḥ itmez
Nazmı ki seniñ ḥüsnüñe ḥasretedir efenim

182.

[Fā'ilātün fā'ilātün fā'ilātün fā'ilün]

1. Zāhirā ger diñler iseñ mihr-i raḥşāndır sözüm
Bāṭınā ger añlar iseñ māh-ı tābāndır sözüm
2. Zāhirā ḥaḳ bāṭınā ḥaḳ külli şeyhin ḥaḳ muḥiṭ
Gice gündüz mihr ü māha pertev-efşāndır sözüm
3. Lā-yı nefy illāyı işbāt itmege ḥācet nedir
Tā elest bezmindeki ikrār u imāndır sözüm
4. Hem sözüm ḥaḳ hem özüm ḥaḳ tercümānım ḥaḳka ben
Her ne söz ki söyler isem sırr-ı Qur'andır sözüm
5. Ḥaḳdan özge görmezem zāhirde vü bāṭında çün
Gerçi ki Hū münkire yok nutḳ-ı merdāndır sözüm
6. Küfrüm imāna deḡişdim sāye-i ḥünkārda
Sālik-i rāh-ı Hüdā'ya **Nazmı** burhāndır sözüm

132

183.

Fermān-ı Dehān-ı Cānān

[Fe'ilātün fe'ilātün fe'ilātün fe'ilün]

1. Ḥüsnüme gerçi ki bir dil-beri fā'ik göremem
Güzel olsa daḡı medḡ olmaḡa lāyık göremem
2. Ḥüsni ḥüsname eger beñzese de bir şūḡuñ
Ṭab'ını ṭab'ıma elbetde muṭābık göremem
3. Görürüm şimdiki dil-berleri hercāyī bütün
Ṭoḡrısı ma'şūka bu re'yi muvāfık göremem

4. Kıl u kale düşürüp mebhaş-ı zülfüm çoğumı
Söz uzar gerçi velī aşl-ı haķāyık göremem
5. Niçe ‘āşıklar²¹⁷ hele vaşlıma cān va‘d itmiş
Līk **Nazmī** gibi bir ‘āşık-ı şādık göremem

184.

Cevāb

[Fe‘ilātün fe‘ilātün fe‘ilātün fe‘ilün]

1. Hüsnuñe ben gibi bir kimseyi ‘āşık göremem
Senden özge güzeli kendime lāyık göremem
2. Bāğ-ı ‘ālemde niçe biñ gül-i ra‘nā açılır
Seniñ ey gönca-dehen hüsnuñe fā’ik göremem
3. Bulunur gerçi cihāndır niçe hūb-rū ammā
Saña ey şūh güzellikde muṭābık göremem
4. Ğam-ı ‘aşkıñla füzün olmada derdim lākin
Anı şerh itmege bir yār-ı muvāfık göremem
5. Gülşen-i hüsnuñüñ ey gül niçe şeydāları var
Līk **Nazmī** gibi bir ‘āşık-ı şādık göremem

185.

[Müstezat]

[Mef‘ülü mefā‘ilü mefā‘ilü fe‘ülün/mef‘ülü fe‘ülün]

1. Rü’yāda vişāl olmağı dildārıma andım
Raḥm eyleye şandım
Çarpıldım o gül-rū-yı perī-zāda inandım
Ğafletden uyandım
2. Hüsnuñ göricek cān atup ol nūr-ı cemāle
Ol ruḥları ala
Pervāne gibi şem‘-i ruḥ-ı yāre dolandım
Āteşlere yandım

²¹⁷ Vezin kusuru var.

3. Ebrūları kim avs-i azā āfet-i cāndır
Billāh ne yamandır
Tīr-i nigehi hımına bir aylı dayandım
Al ana boyandım

4. Ol sīne-i billūrunu itdik de temāa
İtdim nie hulyā
Ārzū-yı viāliyle hele pek oyalandım
Ülfet ide andım

5. Meylim aıdup bā-ı cemālinde viāle
Düdüm bu ayāle
Kāhi durulup u gibi ben kāh bulandım
Biñ renge boyandım

133

6. Luf itmez imi bülbül-i ūrīdeye ol gül
Ol kākül-i sünbül
Bildim ne iek olduını imdi inandım
Bende buña andım

7. Derdim yetiür itme baña ayrı cefāyı
Biñ dürlü ezāyı
Ey ū-ı sitemkār cefālardan uandım
Minetlere andım

8. **Nazmī** reh-i ‘aıñda idüp bir nie biñ āh
Hi olmadıñ āgāh
Beyhūde imi āte-i ‘aıñ ile yandım
Bu derd[i] azandım

186.

[Fe‘ilātün fe‘ilātün fe‘ilātün fe‘ilün]

1. ara bir ne’e iün anma müdārā iderem
Minet ü am yerine āar-ı ahbā ekerim

2. Kever olsa iemem minnet ile bir bāde
Hāır-ı dost iün ammā ki zehirler ierim

3. Alsam āgūş-ı hayāl içre miyān-ı yāri
İnceden ince reh-i ma‘nīyi bir bir gezerim
4. Baḥş-i zülfünde ki ma‘nāyı idüp fikr-i daḳīḳ
Bir kılı kırık yararım her birisin biñ bulurum
5. **Nazmī** mıkrāz tabī‘atle ‘arūs-ı gāzele
Ölçerim tā ser ü pā cāme-i ra‘nā biçerim

187.

[Mefā‘ilün mefā‘ilün mefā‘ilün mefā‘ilün]

1. Beni rencide-ḥāṭır eyleme sāḳī saña düşdüm
Şarāb-ı la‘liñi gel şün mürüvvet kıl baña düşdüm
2. Yeñi ‘āşık mı zan itdiñ ki bağrım ḥün ider cevriñ
Ezelden gamze-i ser-mestine ben āşinā düşdüm
3. Hümā-yı dil gezerken evc-i istiğnāda bī-pervā
Ki dām-ı zülfiñe cānā bilürsiñ ez-każā düşdüm
4. Bütün bu çekdigim cevr ü cefālar ḥükm-i tāli‘dir
Ne çāre ‘illet-i ‘aşka ezelden mübtelā düşdüm
5. Hele mağrūr idim bezm-i vişāliñ bāḳīdir şandım
Sitanbul ḳanda ben ḳanda Girid’e pek fenā düşdüm
6. Ne yapsam n’işlesem nitsem bu ğurbetde ben ey **Nazmī**
Vaṭanımdan ırağ oldum civānımdan cüdā düşdüm
7. Meded lağzīde pāyem küll-i ‘işyān içre ğaltānam
Elimden tüt beni ḳaldır amān yā Murtażā düşdüm

134

188.

[Fe‘ilātün fe‘ilātün fe‘ilātün fe‘ilün]

1. Yine keştī-i dili baḥr-i ğama uğratdım
Boca orsa hele başdan ḳara yāre çatdım

2. Kāle-i vuşlat-ı cānāneyi erzān buldum
Nağd-i cān ile pāzār eyledim aldım şatdım
3. Qalmasun ben gibi ümmī deyü āmīn diyerek
İşte tıfl-ı dili ‘aşk mektebine başlatdım
4. Cān atup hüsüne pervāneveş aldım fitili
Ben o mumcı güzele şem^c-i dili parlatdım
5. Lezzet-i ülfeti var dilde o baqqāl-beçenin²¹⁸
Togrısı bu gice ben yağımı bala katdım
6. Şūh-ı āhengere dil vireli çār eṭrāfa
Āteş-i ‘aşkile şerārelerim şıçratdım
7. Kızdırup şöḥbeti çaycı perīle bu gice
Ne yalan söyleyeyim ülfeti pek kaynatdım
8. Boyumun ölçüsünü aldım o derzī şūhdan
Her kaçan şöḥbet-i vaşlı ben aña çıtlattım
9. O kızıl çehreli sākīye virüp nağd-i dili
Bir iki bāde ayağ üzre elinden atdım
10. O fişenkçi güzeliyle alarak mehtāba
Oḥ Kestane şuyunda raḳībi patlattım
11. Kıl ... kim görmüş o berber-beçeniñ²¹⁹
Şābb-ı emredleri cınbız ile hep toplatdım
12. Bāde içmem didi meclisde o kaşşābzāde
Mezelerden o koyun kızusını otlatdım
13. Telḥ-kāmım o şekerci güzele dil vireli
Dost cevrenden anıñ ben ne zehirler tātđım

²¹⁸ Metinde bu kelime “baqqāl-piçe” şeklinde yazılmış.

²¹⁹ Metinde bu kelime “berber-piçe” şeklinde yazılmış.

14. Çeşmime uyhu harām oldu bu şeb şubha kadar
Sürdüğüm demleri cānān ile ańdım yatdım

15. Şarb iken vādī-i Türkīde ğazel tanzīmi
Nazmīyā atımı ben anda dağı oynatdım

135

189.

[Fe‘ilātün fe‘ilātün fe‘ilātün fe‘ilün]

1. Her biri dürr ü güher ma‘nī-yi kāndır sühanım
Gevher-i kān mı ‘aceb zīb-i dükāndır sühanım
2. Virse ger kālīb-ı bī-rūha n’ola tāze hayāt
Mişl-i ‘īsā- nefesim cevher-i cāndır sühanım
3. Köhne mazmūnlar ile da‘vā-i eş‘ār itmem
Hoş edā vādī-i nev-tāze lisāndır sühanım
4. Yine erbābı bilür gevher-i nuţkum kadrin
Cühelāya göre bir şaçma şapandır sühanım
5. Cismine lerze düşer tā işidüp sözlerimi
Çünkü a‘dālara bir şīr-i jiyāndır sühanım
6. Dökilür katı yere nāvek-i cānsūzumdan
Bağr-ı a‘dāyı deler tīğ-i sināndır sühanım
7. Haşmımı cerbeze-i nuţk ile iskāt iderim
Şāhid-i ‘adl ile aĥvāl-i beyāndır sühanım
8. Ne ‘aceb şa‘şa‘ası kılsa cihānı pür-nūr
Gün gibi şu‘le virir dehre ‘ayāndır sühanım
9. Nev-‘arūs-ı ğazele giydiririm cāme-i nev
Hüsn-i ma‘nāya hele özge bir āndır sühanım
10. Sühanım sihr-i helāl olduğın erbābı bilür
Şerha hācet göremem rāz-ı nihāndır sühanım

11. Neş'e bahşitse n'ola ehl-i kemāle **Nazmī**
Nev-civān sāķī-i maḥbūb-ı ciḥāndır sūḥānım

12. Eşk-i çeşmim dökilür şimdi Fırāt Nehri'nde
Kerbelā'ya akıyor āb-ı revāndır sūḥānım

190.

[Fe'ılātün fe'ılātün fe'ılātün fe'ilün]

1. Bülbül-i ğamzedeyim zārım ile eglenürüm
Ḥasret-i gonca-i gülzārım ile eglenürüm
2. Āsitānından o yārñ düşeli böyle cüdā
Elem-i firķat-i dildārım ile eglenürüm
3. Āteş-i ḥasret-i miḥnetle vücūdum yandı
Şimdi ben āh-ı şerer-bārım ile eglenürüm
4. Tek ü tenhā ḳalalı āh Fırāt Nehri'nde
Dīdelerden aķan enhārım ile eglenürüm
5. Ölmeden bir daḫı İstanbul'ı görsem bārī
Rüz [u] şeb işte bu ezķārım ile eglenürüm
6. Hem bir eglence bulunmazsa baña dünyāda
Nazmī dīvānçe-i eş'ārım ile eglenürüm
7. O benim pādişehimdir ben anıñ çākeriyim
Midḫat-ı Ḥaydar-ı Kerrār'ım ile eglenürüm

Ḥarfü'n-nun

191.

[Fe'ılātün fe'ılātün fe'ılātün fe'ilün]

1. Dil-i ğurbettede itmekdedir ḫulyā-yı vaṭan
Unutulmaz dem-i firķatde bu sevdā-yı vaṭan
2. Ağlamaz mı dil-i şeydā bu miḥen-ḫānede āh
Ölcek gülşen-i dilde gül-i ra'nā-yı vaṭan

137²²⁰

²²⁰ 136. sayfa boş.

3. Bu meşeldir qosalar bülbüli altun kafese
Hâr iken meskeni itmekde temennâ-yı vağan
4. Niçe arâm ideyim gurbet-i miñnetde iken
Gelicek hañır-ı nâ-şâda dilârâ-yı vağan
5. Şüphesiz bu gâzelim ehl-i dil eyler taşdıq
İricek dergeh-i vâlâsına enhâ-yı vağan
6. Hâsret-i küy-ı dilârâ ile **Nazmî** ben de
Eyledim şekve-i gurbet ile esnâ-yı vağan

192.

[Fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilün]

1. Yâre varsun bād-ı ahım hâl-i zârım söylesün
Firqat ile genc-i gâmda zârdârım söylesün
2. Ben şeb-i firqatde sūzân oldığım nâr-ı gama
Âb-ı çeşmim bu derûn-ı dil-fikârım söylesün
3. Hâsretile sînede her mûyım olsun bir dehân
Rîşe-i dâğ-ı derûnum cism-i zârım söylesün
4. Halkı itdi bî-huzûr ey bülbül efgânıñ seniñ
Tur birâz gülşende bârî şivekârım söylesün
5. Ger ölürsem **Nazmîyâ** bu derd-i bî-dermân ile
Mâcerâmı haşre dek seng-i mezârım söylesün

193.

[Fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilün]

1. Seyr iden bu hüsni sende niçe meftûn olmasun
Hîç gelür mi 'aqlına 'aşkıñla mecnûn olmasun
2. Ser çeken eflâke âh te'sîr itmez mi saña
Qıl mürüvvet 'aşıkânıñ çeşmi pür-hûn olmasun

3. Öyle mest itdiñ ayağ üstünde sākī bendeñi
Mest iden ‘uṣṣākı la‘l-i cām-ı gü-lgün olmasun
4. Çek sīnemden tīr-i ğamzeñ ey kemān ebrū meded
Çana girmek ğamze-i cellāda qānūn olmasun
5. Defter-i elṭāfa **Nazmī** bendeñi kayd eyle gel
Bāb-ı iḥsānıñdan ol bī-çāre bīrūn olmasun

194.

[Fe‘ilātün fe‘ilātün fe‘ilātün fe‘ilün]

1. Vaşl ile hürrem iderse beni ol şūḥ-ı cihān
Reh-i vaşlına fedā olsun²²¹ hemān baş ile cān
2. Ben o dildārıñ olup ‘āşık-ı ser-gerdānı
Merḥamet eylese de itmese de ben ḥayrān
3. Diler öldür diler iseñ beni āzād eyle
Çolı bağlu bir esīrem saña ey şāh-ı hūbān
4. Merḥamet sende eger var ise luṭf it ‘afv it
Mücrimim qapuña geldim hele zār u giryān
5. Yanmazidim diseler **Nazmī**’ye zāhirde ne ğam
Bāṭinen dergeh-i Mevlā’ya niyāz eyler hemān

138

195.

Vaşıyetnāme

[Fe‘ilātün fe‘ilātün fe‘ilātün fe‘ilün]

1. Cām-ı mevt ile cüdā olsam aḥibbālardan
O zamān işte niyāzım budur hem-pālardan²²²
2. Cismimi pīr-i muğān bāde ile ğusl itsün
Sākīler mey dökeler sāğar u mīnālardan

²²¹ Vezin kusuru var.

²²² Vezin kusuru var.

3. Sîm tenler doğusunlar kefenim târ-pûdin
Cem^c idüp bâl-i şabâ zülf ...
4. Ehl-i rindân-ı ħarâbât namâzım kılalar
El-ĥazer uğramasun semtime mollâlardan
5. Defn idüp na^cşımı meyhâneye zîr-i ĥumda
Güşuma zıkr irişe nâle-i şahbâlardan
6. Ĥaşre dek yanmağıçün nûr-ı çerâğ-ı ^caşkıım
Türbedârım buluna dil-ber-i ra^cnâlardan
7. Oğuna seng-i mezârımda vaşiyetnâmem
Ĥaste-i ^caşk idi bu ^caşık-ı şeydâlardan
8. **Nazmîyâ Şevkî**-i dâna-dile pey-revlik iden
Şayılur ĥaşre kadar ^cârif-i yektâlardan

139

196.

Nevrûziye

[Fâ^cilâtün fâ^cilâtün fâ^cilâtün fâ^cilün]

1. Müjdeler ehl-i kemâle rûz-ı nevrûzdur bugün
Müjdeler ol ehl-i ĥâle rûz-ı nevrûzdur bugün
2. Sebz-ĥayme ĥurdı bāğa çün bugün şâh-ı bahâr
Bâğlar açdı tâze lâle rûz-ı nevrûzdur bugün
3. Dil-rübâlar seyr-i bāğ eyler ĥırâm-ı nâzile
Bağ gözüm serv-i nihâle rûz-ı nevrûzdur bugün
4. Toğrılup meyhâneye rağmına şol zâhidleriñ
Sâkıyâ dönsün piyâle rûz-ı nevrûzdur bugün
5. Goncalar açdı dehânın gel açıl sen de göñül
Bülbül eyler bāğda nâle rûz-ı nevrûzdur bugün
6. Seyr-i bāğ itmekde gülrûlar kızarmış ruĥları
Seyr idiñ ruĥsâr-ı ala rûz-ı nevrûzdur bugün

7. Tāzelenmiş tāzeler şevk-i mey-i nevrüz ile
Seyr it ol nāz u delāl rüz-ı nevrüzdur bugün
8. Köhne mey şun sākīyā kim tāzelensün gönlümüz
Tāze tāze vir nevāle rüz-ı nevrüzdur bugün
9. Sākīyā tek köhne meyle şādumān it gönlümi
Rāzīyam köhne sifāle rüz-ı nevrüzdur bugün
10. Sākīyā mey şun günāhı varsa olsun boynuma
Virselers fetvā vebāle rüz-ı nevrüzdur bugün
11. Cenneti terk eyler Ādem dil-rübālar seyr için
Bağsa ger rüyunda hāle rüz-ı nevrüzdur bugün
12. Cān bāğışlar cāna cānā cām-ı cān-bağışın seniñ
Eyle āşıka havāle rüz-ı nevrüzdur bugün
13. Öyle mest it sākīyā kim tā ebed maħmūr olam
Çalmasun yer kıyl u kālāle rüz-ı nevrüzdur bugün
14. Zevk u şevk eyyāmı geldi defc-i ğam hengāmıdır
Necm-i ğam irdi zevāle rüz-ı nevrüzdur bugün
15. Zevkim ol kim şavm-ı hicrāndan çıkup ‘ıyd eyledim
Var mıdır hācet su’āle rüz-ı nevrüzdur bugün
16. Çok degildir şādumān oldığını vaşf eyleyüp
Yazsa ger **Nazmī** risāle rüz-ı nevrüzdur bugün
17. Hāzret-i Paşa’ya efenim **Şevkī**-i dānişvere
Eyle tanzīrin havāle rüz-ı nevrüzdur bugün

[Mefā'īlün mefā'īlün mefā'īlün mefā'īlün]

1. 'İnāyet kullara itmek Ḥudā'dan bir 'aṭadır bu
Hidāyet rāhına gitmek yine Ḥaḳ'dan vefadır bu
2. Eger dünyā eger 'uḳbā ne ise aṣl-ı maḳşūduñ
Murādıñ luṭf ider 'aşıḳ 'aceb sırr-ı Ḥudā'dır bu
3. Erenler bendesi olmaḳlıḡa muḥtāc olup lākin
Bu bir sırr-ı 'acā'ibdir ṭarīḳ-i *lā-fetādır* bu
4. Anıñ dergāh-ı luṭfunda yüzüñ gel ḫāke sür sen de
Saña her maḳşadıñ luṭf eyler ol kān-ı seḫādır bu
5. Mezārım ṭaşına **Nazmī** yazılsun tā vefātında
Şehīd-i 'aṣḳ-ı evlād-ı 'Alīyyü'l-Murtażā'dır bu

[Mefā'īlün mefā'īlün mefā'īlün mefā'īlün]

1. Niḡāh-ı çeşmiñi seyr eyleyüp mestāne mestāne
Göñül la'liñ ḫayāliyle gezer meyhāne meyhāne
2. Ezelden āşinā çıḳdım seniñle bezm-i ülfetde
Neden bu ṭavrıñız şimdi baña bīḡāne bīḡāne
3. Vişāliñle göñül ma'mūr u ābād olmaḳ isterken
Firāḳıñla gezer baykuş gibi vīrāne vīrāne
4. Benim başımdaki ḡam lānesin seyr eylese Mecnūn
Güzār itmez idi şahrāları dīvāne dīvāne
5. Seniñ ismiñ mu'ammāsı ile hep eglenür **Nazmī**
Zebānında olup virdi anıñ cānāne cānāne

²²³ 140. ve 141. sayfalar boş.²²⁴ 143. ve 144. sayfalar boş.

199.

[Fā'īlātün fā'īlātün fā'īlātün fā'īlün]

1. Çekdigim cevr ü cefā hük-m-i kazā āh çāre ne
Virmişiz hük-m-i kazāya biz rızā āh çāre ne
2. Tāli'-i ĩrādı taķsīm eylemiş rüz-ı ezel
Düşdi sehm-i 'aşıķa derd ü belā āh çāre ne
3. Yazdılar her 'illete bir merhem-i hikmet bu kim
Yazmamışlar derd-i 'aşķa bir devā āh çāre ne
4. Zümre-i nādān-ı 'ālem mazhar-ı luţf olmada
Ehl-i 'aşķa 'ādet olmuş hep cefā āh çāre ne
5. Baħr-i ğamda rüzgār-ı nā-müsā'id artmada
Keştī-i miħnette āh it **Nazmīyā** āh çāre ne

200.

[Fe'īlātün fe'īlātün fe'īlātün fe'īlün]

1. İçeriz bāde-i 'aşķıñla ħarāb olsaķ da
Senc-i miħnetde ciger gibi kebāb olsaķ da
2. Gözimiz yaşına mā'il gibi ol ğonca-dehen
Aķarız bāğ-ı kūyı içre seyl-āb olsaķ da²²⁵
3. Ğarazım būs-ı lebiñdir baña besdir neş'em
Sākīyā her gice hem-dem-i şarāb olsaķ da
4. Bülbül-i nağme-fezā velvele sāz-ı 'aşķız
Def gibi sīne dōğüp mişl-i rebāb olsaķ da
5. Vaşfıñı itmede yüz leyl ü nehār ey mehrū
Ğam ile **Nazmī** gibi her dem 'azāb olsaķ da

201.

[Mef'ülü mefā'īlü mefā'īlü fe'ülün]

1. Nuţķum ũutulur her kaçan ol yāri ğörince
Cismim ũutuşur āteş-i ruħsārı ğörünce

²²⁵ Vezin kusuru var.

2. Pervāne şıfat cān atarım şevkine yāriñ
Hüsnünde olan şu'le-i envārı görünce
3. Yād eylemezem mīvesine bāğ-ı behiştīñ
Her çendi ki ol lebleri gülnārı görünce
4. Güller kızarır şermile ruhsārını görse
Sünbül ham olur kākül-i dildārı görünce
5. Ezberledi **Nazmī** seniñ ol āyet-i vechiñ
Şol muşhaf-ı hüsnündeki esrārı görünce

146

202.

[Fe'ilātün fe'ilātün fe'ilātün fe'ilün]

1. Cezbesiz hüsn ü edā olsa da hoş olmasa da
Sevdigim sende vefā olsa da hoş olmasa da
2. Men ki Mecnūn-ı beyābān-ı belāyı 'aşkıñ
Şoḥbet-i Leylā baña olsa da hoş olmasa da
3. Dil-i Ferhād'ıma Şīrīn görünür küh-ı belā
Ṭab^c-ı Vāmıķ'ıma 'Azrā olsa da hoş olmasa da²²⁶
4. Neylesün göñlüm o meh-pāreyi kim bī-şefkat
Yār-ı bī-mihr [ü] vefā olsa da hoş olmasa da
5. Ben ki bīmār-ı ğamım bezmgeh-i²²⁷ 'ālemde
Bādeden ğayrı devā olsa da hoş olmasa da
6. Tāc-ı fakrı giyüp ol tekye-i 'aşk içre bugün
Dervişim köhne 'abā olsa da hoş olmasa da
7. Menzil-i maķşada taķrīr ile irdi her iren
Vaşl için yāre recā olsa da hoş olmasa da
8. 'Ālemiñ zevķ ü ğamı çeşmime yeksān görünür
Bezm-i 'ālemde şafā olsa da hoş olmasa da

²²⁶ Vezin kusuru var.

²²⁷ Tamlama belirtme durum eki ile gösterilmiş.

9. Ben ki ser-mestî-i şahbâ-yı elest-i ‘aşkıım
Şimdi bir sâkî baña olsa da hoş olmasa da
10. Dest-i Haydar’dan içüp bâde-i ‘aşkı **Nazmî**
Câm-ı gül-çehre-nümâ olsa da hoş olmasa da

203.

[Mefâ‘ilün mefâ‘ilün mefâ‘ilün mefâ‘ilün]

1. Rızâ bâbında abdâlım müdâm ezkârım eyvâllah
Muhib-i âl-i Kerrâr’ım budur ikrârım eyvâllah
2. Virüp nakd-i dili aldım metâ‘-ı ‘aşk-ı cânânı
Ezelden yâr ile böyle idüp bâzârım eyvâllah
3. *Ene’l-Hağ* sırrını mir’ât-ı vech-i yârda seyrettim
Ser-i zülf-i dilârâda bugün berdârım eyvâllah
4. Yerinmem kadı-i a‘dâdan sevinmem medh-i aḥbâbdan
Ben ol âzâde-i lâ vü ne‘am güftârım eyvâllah
5. Buyursa taḥmîse himmet Cenâb-ı Hâzret-i **Hilmî**
Ne şüphe **Nazmîyâ** râğbet bulur eş‘ârım eyvâllah
6. Gedâyım âsitânında şıgındım yâ Hâcî Bektâş
Mürüvvet kânısıñ pîrim meded hünkârım eyvâllah

147

204.

[Fâ‘ilâtün fâ‘ilâtün fâ‘ilâtün fâ‘ilün]

1. Öz birâder tercîḥ olmaz ḥağğ-ı sırdâş üstüne
Besmele câ‘iz degildir pişmemiş aş üstüne
2. Ḥasret-i vaşlıñ binâ-yı ‘ömrimi kıldı ḥarâb
Ben ölünce kalmasun ‘âlemde taş taş üstüne
3. Ger dilerseñ cânımı vaşlıñ için âmâdeyim
Başka emriñ var ise ey dil-rübâ baş üstüne
4. Āsumân-ı ḥüsni üzre mâh-ı nev bulmuş ḥusûf
Vesme çekmiş şanmañız ol meh-liğâ kaç üstüne

5. **Nazmīyā** çāh-ı belāya uğradır encām-ı kār
Öz birāder terciḥ olmaz ḥaqq-ı sırdāş üstüne
6. Hūtem-i pīr-i ṭarīkat nesl-i pāk-i Murtażā
Bir daḥı bir pīr gelmez Hācī Bektāş üstüne

205.

[Mefā‘ilün mefā‘ilün mefā‘ilün mefā‘ilün]

1. Baña bezm-i elest içre şunaldan sāķī peymāne
Ben ol mestāneyim ḥālā ṭurup ol ahd ü peymāna
2. Benim ol pehlivān-ı bezm-i meydān-ı ḳadeḥ-peymā
Ayağın sāķiniñ yek şadmede aldım nerīmāne
3. Mey-āşām-ı şafāyım bezm-i ‘ālemde ğamım yoḳdur
Bu bir meşhūr mişāldir kim ğam irmez bāde-nüşāna
4. İdersem ‘işrete tövbe inanmaz ba‘dezīn kimse
Müzeyyendir benim resmim ile her bāb-ı meyḥāne
5. Bu sāde nazm-ı nācīzim iderler cümleten taşdıḳ
Eger taḳdīm idersem bezm-i meyde ehl-i rindāna
6. Hūdā yā sen Ğafūr u ben şekūrum şāniña elyaḳ
Ne ise ger anı işle gelince bāb-ı iḥşāna
7. Ḳuluñdur cürmini **Nazmī** müdāyim i‘tirāf eyler
Anıñ ‘işyānını ‘afv it biraḳma nār-ı hicrāna

206.

[Fe‘ilātün fe‘ilātün fe‘ilātün fe‘ilün]

1. Erre-i cevr ile biñ raḥnelerim var dilde
Sīnemi yar da benim gör nelerim var dilde
2. Çekerim çilesini āh o kemān ebrūnuñ
Tīr-i hecrinden anıñ yārelerim var dilde

3. Bir haber var mı şabādan deyu yārdan her şeb
Şubha dek ağlarım āh-ı seherim var dilde
4. Şeb-nem-i eşk ile belki açılır ol gonca
Bu sebebden niçe biñ nālelerim var dilde
5. Söylemem rāzımı bir kimseye **Nazmī** ölsem
Sīnemi yar da benim gör nelerim var dilde

150²²⁸

Ḥarfū'l-lāmelif

207.

[Fā'ilātün fā'ilātün fā'ilātün fā'ilün]

1. Nūr-ı çeşm-i Muşafā'sın yā Hüseyin-i Kerbelā
Cism ü cānı Murtażā'sın yā Hüseyin-i Kerbelā
2. Dest-i a'dādan çeküp ol Kerbelā'da biñ belā
Ehl-i derde pīşvāsın yā Hüseyin-i Kerbelā
3. Yoluña cānlar virenler buldılar Ḥaḫḫ'a vuşul
Rāh-ı Ḥaḫḫ'a reh-nümāsın yā Hüseyin-i Kerbelā
4. Düşmeniñe şad hezārān la'net olsun her nefes
Mefḫar-ı āl-i 'abāsın yā Hüseyin-i Kerbelā
5. Ol Ubeydullāh ziyāde la'net olsun şad hezār
Görmediñ aşlā vefāsın yā Hüseyin-i Kerbelā
6. İbn-i Sa'd'ıñ rūḫ-ı nā-pākine la'net dā'imā
Gördüñ ol cevır ü ezāsın yā Hüseyin-i Kerbelā
7. Şimr-i mel'ün üzre olsun la'net-i Ḥaḫ dem-be-dem
Yıkdığıçün Ḥaḫ bināsın yā Hüseyin-i Kerbelā
8. Bī-ḫesāb olsun Yezīd'ıñ cānına la'net hemīn
Çekdiğiñ için cefāsın yā Hüseyin-i Kerbelā
9. La'net olsun ḫāşılı her kim ki cevır itdi saña
Bulsun anlar hep belāsın yā Hüseyin-i Kerbelā

²²⁸ 148. ve 149. sayfalar boş.

10. Bāb-ı luṭfuñdan bu **Nazmî** bendeñi dūr eyleme
Ced-be-ced kân-ı ‘atāsın yā Hüseyn-i Kerbelā

11. Zūlmet-i hicrānda ḳoyma el-amān şāhım beni
Sen ki ol nūr-ı Hudā’sın yā Hüseyn-i Kerbelā

152²²⁹

Ḥarfū’l-yā

208.

[Fe‘ilātün fe‘ilātün fe‘ilātün fe‘ilün]

1. Vāriş-i sırr-ı nebî ḥazret-i Kerrār ‘Alī
Fātiḥ-i genc-i nihān kāşif-i esrār ‘Alī
2. *Lahmüke lahmi* buyurdu seniñ için Aḥmed
Demüke demi ḥıṭābı saña hemvār ‘Alī
3. *Rūḥuke rūḥi* didi *cismüke cismi* hem de
Bir olup Aḥmed ü Maḥmūd ile muḥtār ‘Alī
4. Cürmüm ‘afv eyle imāmeyn ‘aşḳına olsun şāhım²³⁰
Ey olan işnā-‘aşer silkine serdār ‘Alī
5. İçmek isterseñ eger āb-ı ḥayāt-ı Kevşer
Zikr ü fikriñ ola **Nazmî** seniñ her bār ‘Alī²³¹

209.

Ca’fer Beg İle Müşterek

[Fā‘ilātün fā‘ilātün fā‘ilātün fā‘ilün]

1. Yād iderdi bülbül-i şeydā gibi dil yārini (Ca’fer)
Görmek için āh iderdi ol gül-i ruḥsārını (Nazmî)
2. Ğonca-i kāmı güşāde eyledi bād-ı emel (N)
Ḥamdülillāh çarḥ-ı dūnuñ seyr idiñ rüzgārını (C)
3. Ḥikmet-i Loḳmān’a ḥacet ḳalmadı şimdengeru (C)
Buldi şıḥḥat ḥaste diller göricek dīdārını (N)

²²⁹ 151. sayfa boş.

²³⁰ Vezin kusuru var.

²³¹ Vezin kusuru var.

4. Yār olup ʿuṣṣāka şimdi gülşen-i ülfetde yār (N)
ʿAndelīb-i hoş-nevā kıldı güzel bīzārını (C)

5. Caʿferī ḥamd ü senā eyler ne eylerse o şūḥ
Tek şehim ʿarz-ı cemāl it **Nazmī**niñ al varını

210.

[Fāʿilātün fāʿilātün fāʿilātün fāʿilün]

1. Seng-i cevriñle begim sāgar-şikest itdiñ beni
Curʿaveş ḥāk-i siyehden daḥı pest itdiñ beni
2. Ārzū-yı ḥasret-i laʿl-i lebiñle sāķiyā
Gūşe-i meyḥānede sāgar-bedest itdiñ beni
3. Baḥş-i zülf ü ḥāl-i derdiñ daḥı şüret bulmadan
Vaşf-ı ruḥsārıñ ile āteş-perest itdiñ beni
4. Çeşm-i maḥmūruñ gibi oldum ḥarāb-ender-ḥarāb
Bāde-i zehr-i sitemle şöyle mest itdiñ beni
5. İnkisār-ı **Nazmī**-i nākāmdan eyle ḥazer
Curʿaveş ḥāk-i siyehden daḥı pest itdiñ beni

211.

[Fāʿilātün fāʿilātün fāʿilātün fāʿilün]

1. Toğmadı firkat şebinde gönlümüñ meh-pāresi
Kaḅı ebr içre nihāndır baḥtımıñ seyyāresi
2. Ey kemān ebrū ṭabībim dīdeler gözler seni
Gün-be-gün artmaḅta dilde tīr-i ʿaşkıñ yāresi
3. Tāze dāḅ açmaḅ mıdır bilmem derūna niyyetiñ
Ey diyen bu derd-i ʿaşkıñ var cihānda çāresi
4. Ṭabur-ı müjgānı itmişken niçe biñ dil esīr
Bir alay bī-çāreler de zülfünüñ āvāresi
5. Çarḥ-ı kec devrān ider her dem şikeste ḥaḅırım
Şīşe-i ḳalbimde **Nazmī** seng-i cevriñ azādesi

Gazel Berāy-ı Hāṭır-ı Mehemmed Beg

[Fe‘ilātün fe‘ilātün fe‘ilātün fe‘ilün]

1. Aldı şayd-ı dil-i sāmānımı kātib güzeli
Yağdı ateşlere bu cānımı kātib güzeli
2. O kalem barmağı gördükçe bu cānım ditrer
Yaza mı katlime fermānımı kātib güzeli
3. Mey-i la‘liñden olur haste²³²-dilāna dermān
Luṭf idüp vir benim ihsānımı kātib güzeli
4. Haste-i ‘aşkıñam āh çāre resm ol meded it²³³
Yazıvir derdime dermānımı kātib güzeli
5. **Naẓmī**veş gülşen-i hüsnünde fiğān itsem ‘aceb
Raḥm ider mi duyup efgānımı kātib güzeli

[Fā‘ilātün fā‘ilātün fā‘ilātün fā‘ilün]

1. Vāşıl-ı sırr-ı rumūzı enbiyāsıñ yā ‘Alī
Maḥrem-i rāz-ı nihānı Muştafā’sın yā ‘Alī
2. *Lā fetā illa Alī la-seyfe illa Zu’l-fekar*
Şāniña buyruldı sen şīr-i Hudā’sın yā ‘Alī
3. Nūr-ı çeşm-i Muştafā’dır ol Hüseyñ ile Ḥasan
Vālid-i şāh-ı şehīd-i Kerbelā’sın yā ‘Alī
4. Gelmişem ümmīd-i ihsān eyleyüp dergāhıña
Kıl ‘ināyet dest-gīr-i her gedāsın yā ‘Alī
5. **Naẓmī’yi** vaşfıñda güyā eyle ey şāh-ı Necef
Hem ‘ināyet kānı hem baḥr-i ‘atāsın yā ‘Alī

²³² Metinde ḥ harfi ile yazılmış.

²³³ Vezin kusuru var.

214.

[Fe‘ilātün fe‘ilātün fe‘ilātün fe‘ilün]

1. Kula ihsân olamaz ‘aşk-ı Hudâ’dan ğayrı
Dile maḥbûb olamaz mâh-likâdan ğayrı
2. Dil esîr oldu meger ‘aşk-ı kazâya nâgâh
Var mıdır çâre buña ḥüsn-i rızâdan ğayrı
3. Zevk-i cennetle ‘azab-ı dūzahı diñletdi
Pek uşandırdı bizi şüfî riyâdan ğayrı
4. Ben uşanmam güzelim cevr-i ğamiñdan ammâ
Lîk cândır uşanur bunca cefâdan ğayrı
5. Dil-i bî-çâreye hem-dem aradım gezdim çok
Yoğimiş maḥrem aña câm-ı vefâdan ğayrı
6. Getür ol bâdeyi sâķî ki odur dâfi‘-i ğam
Ḥadd-i zâtında degil meyl-i şafâdan ğayrı
7. ‘illet-i ‘aşka niçe çâre aradım **Nazmî**
Bulmadım bâde-i gül-çehre-nümâdan ğayrı
8. Ğamdan âzâd olayım dirseñ eger dârında
Özge bir bâb arama âl-i ‘abâdan ğayrı

154

215.

[Fâ‘ilātün fâ‘ilātün fâ‘ilātün fâ‘ilün]

1. Bir gürühuz bilmeyiz biz gerçi mey yasağını
Tâ elest bezminden açdık mestâneler ocağını²³⁴
2. Gel güreş tütma gönül sen derd ü ğamla ‘ârif ol
Pehlevân iseñ eger al sâķîniñ ayağını
3. Ğam metâ‘ına ḥarîdâr eyleyenler cüst-cü
Buldular anlar hele meyḥâneci çırâğını²³⁵

²³⁴ Vezin kusuru var.

²³⁵ Ğam metâ‘ına ḥarîdâr eyleyenler cüst-cü/Buldular anlar hele bir mey-ḥâneci çırâğını ” vezin gereği “bir kelimesi çıkartılmıştır.

4. Mey-fürüş her bir kadehde ğam alur neş'e verir
Beklemez mi ehl-i ğam meyhāneniñ bucağını
5. Kim inanur tövbe itsek 'işrete biz ba'dezīn
Çünkü çekdik bir kere serhoşluğuñ bayrağını
6. Ayağın baş üzre korsa çok degildir sākīniñ
Her kadehde **Nazmī**'ye būs itdirir dudağını²³⁶

216.

[Fe'ilātün fe'ilātün fe'ilātün fe'ilün]

1. Derd-i 'aşkıñ yer idüp sīnedeki cān gibi
Şaklarım sīnede 'aşkıñ seniñ īmān gibi
2. 'Aşkıña parladalum biz bize mey şun sākī
Parlasun meclis-i mey mihr-i dıraḥşān gibi
3. Olsun Allāh için ey āh birāz şabr eyle
Göklere çıkma müdām āh-ı yetimān gibi
4. Ğam-ı eyyāmı ferāmūş idelim bir kerre
Baht-ı ḥ'ābīde uyan şem'ci şebistān gibi
5. Biz de bir gün görelim sāye-i ruḥsārında
Tutma ey mihr-i cihān ḥasteñi pinhān gibi
6. Reng-i elvān görünür sīnede dāğ-ı hicriñ
Seyr it ey gönca-dehen 'ayn-i gülistān gibi
7. Hālim iş'ār ile iş'āra mecālim yokdur
Ḥastayım derdiñ ile şöyle ki bī-cān gibi
8. **Nazmīyā** şā'ir-i mu'ciz-eşer-i devrānsiñ
Ḥāfız ü Şevket ü Şā'ib ile Ḥassān gibi
9. Bilmezem ḥavf ü recā gerçi ki ben dāreynde
Dest-gīrim var iken ol şeh-i merdān gibi

²³⁶ Derkenarda kırmızı mürekkep ile yazılmıştır.

217.

[Fā'ilātün fā'ilātün fā'ilātün fā'ilün]

1. Tîğ-ı ğamzeñ şöyle kıldı şerha şerha sīnemi
Lāle-zāra döndürüp bu sīne-i bī-kīnemi
2. Ey kemān ebrū müjen tā levḥ-i cāna şaplanup
Rīze rīze eyledi yek-pāre dil āyīnemi
3. Bir nazarda ol merāmi çeşm-i şūḥuñ ey perī
Ġāret itdi cevher-i 'aql [u] dil-i gencīnemi
4. Sāz u ney maḥbūb u mey zevḥ-i medā'ihdir baña
Şevket-i şāhāne virmem 'ādet-i dīrīnemi
5. Genc-i nazmı **Nazmī** buldum genc-i dilde şimdi ben
Māl-ı Kārūn'a deġişmem bir pulu ḥazīnemi
6. Bende-i āl-i 'abāyım bes baña köhne 'abā
Aṭlası çarḥa deġişmem hırka-yı peşmīnemi

155

218.

[Fe'ilātün fe'ilātün fe'ilātün fe'ilün]

1. Kimler ağlar baña dū-dīdelerimden ġayrı
Dile hem-dem bulamam eşk-i terimden ġayrı
2. Zehr içer an yutarım gūşe-i ġamda tenhā
Sırrıma maḥrem olan yok kederimden ġayrı
3. Gūlşen-i zevḥiñ 'aceb bülbüli mi yok anda
Bir şadā gūş idemem nālelerimden ġayrı
4. Bir acır mı bulunur şu benim aḥvālime āh
Cigerimde bulunan yaralarımın ġayrı
5. Kim verir şāhid-i mażmūnuma bir böyle ḥasen
Nazmīyā ḥāme-i mu'ciz-eşerimden ġayrı

219.

[Fe‘ilātün fe‘ilātün fe‘ilātün fe‘ilün]

1. Sözde s̄ābit-ka-dem ol āyet-i tebcīl gibi
Nesh ü taḥvīli ka-bul eyleme İncīl gibi
2. Çünkü maḳbūl olamaz eylemeyen ‘ahde vefā
Ḳā’im ol ḥaṣre degin sūre-i tenzīl gibi
3. Ka-pı-lup şūrete aldanma şa-kın sīrete ba-ḳ
‘Ārif-i rind-i cihān ol merdüm-i tebdīl gibi²³⁷
4. Zūlf-i dildār-la miyānınıñ ‘aceb farkı nedir
İnceden ince ḥesāb olsa eger kıl²³⁸ gibi
5. Tek ü tenhā ka-lup eyvāh Fırāt Nehri’nde
Eşk-i çeşmim a-ḳıdup şubḥ u mesā seyl gibi
6. Düşeli **Nazmī** cüdā āh Sitanbuldan āh
Gelür her sâ‘ati bu göñlüme bir yıl²³⁹ gibi

220.

[Fe‘ilātün fe‘ilātün fe‘ilātün fe‘ilün]

1. Dūd-ı āhım ge-çe-cek-dir gi-derek nüh-ṭā-ḳı
Āteş-i ḥasret-i dil böyle ka-lursa bā-ḳı
2. Nār-ı hicrānına yanmaz idüm ol meh-rūnuñ
Āh eger ḥüs-nü gibi olsa güzel aḥ-lā-ḳı
3. Belki yıldız ka-dar ‘a-şı-ḳları var-dur o mehiñ
Yalıñız ben de-gilim ol güze-liñ mü-ş-tā-ḳı
4. Ka-lmasun ḥā-ne-i dilde ḥas u ḥā-ş-ā-ḳ-ı elem
Sil sü-pür ger-d-i dili bā-de virüp ey sâ-ḳı
5. Benim ol şā‘ir-i sencī-de-ma-ḳāl ey **Nazmī**
Şi‘rimiñ şı-ytı n’ola ṭı-tsa bütün ā-fā-ḳı

²³⁷ Vezin kusuru var

²³⁸ Türkçe kelimedede med yapılmış.

²³⁹ Türkçe kelimedede med yapılmış.

Müseddes-i Tazmîn-i Beyt-i Neş'et

[Mütekerrir Tesdis]

[Fe'îlâtün fe'îlâtün fe'îlâtün fe'îlün]

I.

Meded Allâh baña kim yârime ağıyâr oldum
 Varup ağıyâra tek-â-püy iderek yâr oldum
 Gerçi bu derd ile hem-râhıma da yâr oldum
 Ben de cân ile cihândan dağı bîzâr oldum
Merhamet eyle efenim hele nâçâr oldum
Şabri güç çâresi güç derde giriftâr oldum

II.

Baña rahm eylemedi yâr-ı sitemger mu'tâd
 İtmedi bu dil-i vîrânemi bir kez âbâd
 Künc-i gamda iderem nâle vü âh ü feryâd
 Çarh-ı düne uyup ol zâlim ider mi imdâd
Merhamet eyle efenim hele nâçâr oldum
Şabri güç çâresi güç derde giriftâr oldum

III.

Ağlayup vaşla recâ itmedi kâr ol şâha
 Nideyim mertebesi pek yücedir ol mâha
 Buña cân mı tayanur buncaleyin âh vâha
 İki dünyâda benim kaldı işim Allâha
Merhamet eyle efenim hele nâçâr oldum
Şabri güç çâresi güç derde giriftâr oldum

IV.

Zâhir olmaz nideyim âteş-i 'aşk-ı pinhân
 Cigerim itmededir senc-i mihende büryân
 Hâlîmi bilse eger kâfir olur ehl-i îmân
Neş'et'iñ beytini **Nazmî** ideyim vird-i zebân
Merhamet eyle efenim hele nâçâr oldum
Şabri güç çâresi güç derde giriftâr oldum

²⁴⁰ 156., 157., 158., 159., 160., 161., 162. ve 163. sayfalar boş.

222.

[Mütekerrir Müseddes]

[Fe‘ilātün fe‘ilātün fe‘ilātün fe‘ilün]

I.

Leşker-i ğamla gönül mülkü ħarāb oldu bu şeb
Cism ü cān dūzaĥ-ı derd içre ‘azāb oldu bu şeb
Aĥter-i şād-ı felek zīr-i şehāb oldu bu şeb
Eşk-i firĥatle felek ke’si pür-āb oldu bu şeb
Gözlerim yaş-ı firāk ile şarāb oldu bu şeb
Senc-i miĥnetde ciger yandı kebāb oldu bu şeb

II.

Ne tükenmez felegiñ cevri ü cefāsı varmış
Be ne bitmez zen-i dünyāniñ edāsı varmış
Kim görüp kimler işitmiş ki vefāsı varmış
Nūşı nīş oldu baña zehr-i belāsı varmış
Gözlerim yaş-ı firāk ile şarāb oldu bu şeb
Senc-i miĥnetde ciger yandı kebāb oldu bu şeb

165

III.

Ağlamağdan Kızılıрмаğ’a dönüp dīdelerim
Dehr-i seylāba virüp cūşiş ile eşk-i terim
Hicr ü ğamla bilemem neydügi şām u şehirim
Söylesem dilde daha gör nelerim var nelerim
Gözlerim yaş-ı firāk ile şarāb oldu bu şeb
Senc-i miĥnetde ciger yandı kebāb oldu bu şeb

IV.

Şadef-i dilde tükenmez ne güherler vardır
Cevri ü firĥatle gönülde niçe ğamlar vardır
Nazmī’nıñ mülk-i dilinde ne elemeler vardır
Ķadeĥ-i devri felekde niçe semler vardır
Gözlerim yaş-ı firāk ile şarāb oldu bu şeb
Senc-i miĥnetde ciger yandı kebāb oldu bu şeb

223.

Dīger

[Mütekerrir Müseddes]

[Mefā'ılün mefā'ılün mefā'ılün mefā'ılün]

I.

Bu bezme gelme ey zāhid bizimle bir dem olmazsın
Kelām-ı 'ārif-i Hakk'ı işidüp mahrem olmazsın
Varup bir kerre erbāb-ı kemāle hem-dem olmazsın
Hemān öz lāfiña mecbūr olursın ebsem olmazsın
Saña her meclisinde söylesem de mülzem olmazsın
Degil kürsiye vā'iz 'arşa çıksan ādem olmazsın

II.

Oturduñ mı 'aceb bir kez gelüp bu bezm-i rindāna
Nazar kıldıñ mı bir kerre kemāl-i kāmil insāna
Kulağ tutduñ mı hıç āyā kelām-ı ehl-i 'irfāna
Gezersin serserī her dem nedir bu tavr-ı bīgāne
Saña her meclisinde söylesem de mülzem olmazsın
Degil kürsiye vā'iz 'arşa çıksan ādem olmazsın

III.

Muḥabbet bādesin içmek saña çünki ḥarām oldı
Neden yā Kevşer ü ğilmān ile cennet merām oldı
Riyā seccādesinde tesbīḥ ü esmāda tām oldı
Seniñ ol nāzenīn 'ömrüñ riyā ile ḥitām oldı
Saña her meclisinde söylesem de mülzem olmazsın
Degil kürsiye vā'iz 'arşa çıksan ādem olmazsın

IV.

Behiştīñ bābını setr eylediñ serv-i nevālarla
Dūzaḥ miftaḥını aldıñ ele dürlü edālarla
Derūn-ı ḥalkı hep āteşlere yakdıñ riyālarla
Uşandırdıñ kamu ḥalkı kelām-ı nā-sezālarla
Saña her meclisinde söylesem de mülzem olmazsın
Degil kürsiye vā'iz 'arşa çıksan ādem olmazsın

V.

Kerem kıl zāhidā virme gelüp bu meclise keşret
Muḥabbet bezmine cismiñ virir tağlar gibi sıķlet
Saña lāyık bu bezm içre bulunmaz ḥāşılı şoḥbet
Bu meclisde yeriñ yokdur seniñle itmeyüz ülfet
Saña her meclisinde söylesem de mülzem olmazsın
Değil kürsīye vā‘zā ‘arşa çıksan ādem olmazsın

VI.

Irağ ol bizden ey münker budur saña sözüm tekrār
Muvāfık āşinā içre ne lāzım sen gibi ağıār
Kelāmım cān ile diñle saña bu toğrıca güftār
Ḥaķīkat ḥālini **Nazmī** mükerrer eyleyüp iş‘ār
Saña her meclisinde söylesem de mülzem olmazsın
Değil kürsīye vā‘zā ‘arşa çıksan ādem olmazsın

224.

Müseddes-i Tazmīn-i Beyt-i Ḥākī

[Mütekerrir Tesdis]

[Fe‘ilātün fe‘ilātün fe‘ilātün fe‘ilün]

I.

Gözi çıksun güzelim kākülüne göz dikenin
Çıkdı başdan diyerek katline fetvā virenin
Şāneveş çāk ola cismi aña eller sürenin
Boynı cellād eline gelsün anı kaṭ‘ idenin
Ḥurusun elleri miķrāzı aña gösterenin
Sevdiğim perçemini ‘ömri kesülsün kesenin

II.

Kimki miķrāzı seniñ kākülüne gördi revā
Urula gerdenine tīğ-ı każā gerçi sezā
Allāh Allāh ne belādır ne każādır bu każā
Buña *Ḥallāk* daḥı göstere mi rüy-ı rızā
Ḥurusun elleri miķrāzı aña gösterenin
Sevdiğim perçemini ‘ömri kısalsun kesenin

III.

167 Gül-i ruhsârîña zillet viren ol kâkül idi
Kâkülüñ gönca ruhuñ üstüne berg-i gül idi
Berg-i gül sâde degil sebzece bir sünbül idi
Sünbül-i zülfüñe gül rüyuña dil bülbül idi
Çurusun elleri miçrâzî añña göstereniñ
Sevdiğim perçemini ‘ömri kısalsun keseniñ

IV.

Ne zamānda gelür eyvāh o hūb-rū yerine
Bāğ-ı ruhsārda sünbül bite gīsū yerine
Şimdi yeller esiyor zülf-i semen-bū yerine
Āh-ı aşık uzayor kâkül-i dil-cū yerine
Çurusun elleri miçrâzî añña göstereniñ
Sevdiğim perçemini ‘ömri kısalsun keseniñ

V.

‘Ömrüm olduğça eger nefred idersem yeridir
Āteşî āhım ise taşları billāh eridir
Tīzdir tīğ-ı zebānım ki kaçā hañçeridir
Zālimiñ kanını dökmekde belā neşteridir
Çurusun elleri miçrâzî añña göstereniñ
Sevdiğim perçemini ‘ömri kısalsun keseniñ

VI.

Düşürüp āşık-ı bî-çāreleri birbirine
Dilerim ānı Hudā’dañ ki yüz üzre sürine
Zülfini kaç‘ ideni kesmeli kâfir yerine
İtdiğın bulsun urulsun da kaçā hañçerine
Çurusun elleri miçrâzî añña göstereniñ
Sevdiğim perçemini ‘ömri kısalsun keseniñ

VII.

Berg-i hūsniñ bulup eyvāh bu demlerde huzān
Sāde ruhsârîña kaldım hele şimdi hayrān
Nazmīyā çāre nedir olmadan özge giryān
Māṭla^c-ı **Hākī**’ye bārī ideyim vird-i zebān
Çurusun elleri miçrâzî añña göstereniñ
Sevdiğim perçemini ‘ömri kısalsun keseniñ

[Muhammes]

[Fâ'îlâtün fâ'îlâtün fâ'îlâtün fâ'îlün]

I.

Bir cemâl-i şâha biz hayrân olan Bektâşiyüz
 Men 'arafesrârına 'irfân olan Bektâşiyüz
 'Âlem-i vaḥdetde çün merdân olan Bektâşiyüz
 Kışver-i 'aşka bugün sulṭân olan Bektâşiyüz
 Şâh-ı 'aşka bende-i fermân olan Bektâşiyüz

II.

Mülk-i 'aşkı şâh-ı 'aşk itdi bize iḥsân u cūd
 Ol gürühuz biz bu vaḥdet tekkesinde yek vücūd
 Şûr-ı İsrâfîl-dehânız nefrimizdir yâ Vedūd
 Biz bu pâzâr içre çün şarf eyleyüp eşk-i nuḳūd
 Vaşl-ı yâre ol sebep şâyân olan Bektâşiyüz

III.

Ḥazret-i Ḥünkâr Ḥâcî Bektâş güli dirler bize
 Bâğ-ı esrâr-ı ḥaḳîḳat bülbülü dirler bize
 Bü'l-'acâyib mazharı nâd-ı 'Alî dirler bize
 Mazhar-ı esrâr-ı Ḥaḳḳ'ız çün velî dirler bize
 Her cihetle sırr-ı Ḥaḳḳ'a kân olan Bektâşiyüz

IV.

Çün şarâb-ı lâ-yezâlî baḥş olundu âdeme
 Nûş idüp ol câmı biz de vâşıl olduḳ bu deme
 Mest olup mestâne geldik bezmgâh-ı 'âleme
Nazmîyâ esrârımız fâş itmeyüz nâ-maḥreme
 Biz bu ḥâl ile 'ulüvv-ı şân olan Bektâşiyüz

Muhammes-i Tazmîn-i Mışra^c

[Mütekerrir Muhammes]

[Fe'îlâtün fe'îlâtün fe'îlâtün fe'îlün]

I.

Zülfüni mâh-ı cemâliñde niḳâb istemedim
 Gün yüzüñ böylece ben zîr-i seḫâb istemedim
 Çeşmimi derdiñ ile böyle pür-âb istemedim

²⁴¹168., 169. ve 170. sayfalar boş.

Cismimi āteş-i firķatle ħarāb istemedim
Ben şarāb istedim ey şūĥ kebāb istemedim

II.

Ĥaste-i derd-i ġamı ‘aşķa ararken dermān
Göricek ħüsniñi sākī saña oldum ħayrān
Sen ise nār-ı ġamıñla beni itdiñ sūzān
Sīĥ-i miĥnetde ciger oldı mişāl-i büryān
Ben şarāb istedim ey şūĥ kebāb istemedim

III.

Yoġimiş sende vefā ey gül-i nāzik bedenim
Ĥār-ı zār-ı elemin ħılmada yāre bu benim
Lebiñ emmek emelinde gezinürken dehenim
Nār-ı ġamla cigerim āĥ kebāb oldı benim
Ben şarāb istedim ey şūĥ kebāb istemedim

IV.

172

Açdı tīr-i nigehiñ sīneme yüz biñ yāre
Ey kemān ebrū ciger olmada pāre pāre
Derdine çāre aramaķda dil-i bī-çāre
Yoġimiş bādeden özge aña ĥiçbir çāre
Ben şarāb istedim ey şūĥ kebāb istemedim

V.

Ey kemān ebrū meded yok mı dil-i sūzāna
Oķ gibi tīr-i müjeñ geldi dikildi cāna
Nazar it derd ile çeşmimden aķan al ķana
Sīĥ-i miĥnetde ciger döndi bu şeb büryāna
Ben şarāb istedim ey şūĥ kebāb istemedim

VI.

Lebiñ emmek emelim söylemege ‘ār itdim
Yanaraķ yaķılarak derdimi izĥār itdim
Hele biñ şermile ĥālim saña iş‘ār itdim
Şimdi bu mışra‘ı **Nazmī** katı efķār itdim
Ben şarāb istedim ey şūĥ kebāb istemedim

227.

Tahmīs-i Ğazel-i Perverī Beg

[Tahmis]

[Fā‘ilātün fā‘ilātün fā‘ilātün fā‘ilün]

I.

Şāh-ı ‘aşka bende-i fermān olan Bektāşiyüz
Rāh-ı ‘aşka hādī-i burhān olan Bektāşiyüz
Derd-i ‘aşka biz bugün dermān olan Bektāşiyüz
‘İyd-i ‘aşka cān ile kurbān olan Bektāşiyüz
Mülk-i ‘aşka ‘aşk ile sultān olan Bektāşiyüz

II.

‘Āşık-ı hayrān olan bī-çāreler gelsün berü
Derd ile giryān olan bī-çāreler gelsün berü
Tāleb-i dermān olan bī-çāreler gelsün berü
Haste-i hicrān olan bī-çāreler gelsün berü
‘İllet-i ‘aşka bugün Lokmān olan Bektāşiyüz

III.

‘Uqdemize hārıcıñ ta‘nı ile gelmez hālel
Biz rızā-yı hodimiz ile alup mürşidden el
Hızr u ‘İsā dahı eñ ednāmıza olmaz bedel
Biz ‘atā-yı şāh-ı merdānız cihāna tā ezel
Ğāfirī’z-zenb olmağa şāyān olan Bektāşiyüz

IV.

Nuḡ-ı Haḡḡ’ı tā ezelden çünki biz gūş eyleyüp
Va‘d-i vuşlatla dem-ā-dem göñlümüz hoş eyleyüp
Cur‘a-i vaḡdetle deryā-dil olup cūş eyleyüp
Cām-ı vaslı ‘ahd-i mīşākında²⁴² biz nūş eyleyüp
Tā o demden dem-be-dem mestān olan Bektāşiyüz

V.

Çün ‘anāşır ṭonı içre zātın²⁴³ Haḡ pinhān ider
‘Ārif-i haḡ olan²⁴⁴ Haḡḡ’ı kendi de seyrān ider
Nazmīyā bu cilve çok ‘ākilleri hayrān ider
Ten libāsın **Perverī** tezyīn için devrān ider
Devr içinde maṭlabı seyrān olan Bektāşiyüz

173

²⁴² Metinde sin (س) harfı ile yazılmıştır.

²⁴³ Vezin kusuru var.

²⁴⁴ Vezin kusuru var.

228.

Tahmīs-i Ğazel-i Dīĝer Perverī Beg

[Tahmis]

[Fā‘ilātün fā‘ilātün fā‘ilātün fā‘ilün]

I.

Vāşıl-ı ‘ayn-ı cemim meydānıma Hū üflerim
Cān gözüyle gördiĝim cānānıma Hū üflerim
Dā’imā bu zıkr ile ikrārıma Hū üflerim
Nefr-i dildār-ı dehānım şānıma Hū üflerim
Lā vü illādan geçüp her ānıma Hū üflerim

II.

Levh-i dilde Haĝ kemal-i rabtı meşūr olmada
Göñlüm içre ‘aks-i hüsn-i yār pür-nür olmada
Bunca şevķile göñül memnūn u mesrūr olmada
Nefrim içre Hū şadāsı ‘āleme şūr olmada
Her demüm işbāt idüpdür cānıma Hū üflerim

III.

Mülk-i dünyā Haĝ’la қа’im oldıĝıñ fehm eyledim
Bezm-i ‘uķbā Haĝ’la қа’im oldıĝıñ fehm eyledim
Pest ü bālā Haĝ’la қа’im oldıĝıñ fehm eyledim
Her bir eşyā Haĝ’la қа’im oldıĝıñ fehm eyledim
Bu sebebden her nefes her yanıma Hū üflerim

IV.

Arzū eylerdi göñül ol ĝonca-i nāzık gülü
Bezm-i vaşlına irişdi ĝamd ola cān bülbülü
Kıbleĝāh im secdeĝāh im vech-i māhımdır belī
semme veccullāhdan itme sākīyā maĝmūr dili
Öyle mestim dāde-i mestānıma Hū üflerim

V.

Āferin ‘irfānına merd-i muĝıbb-i Ğaydarī
Ğāme-i mu‘ciz-beyānından aķıtdı Kevşeri
Diñle **Nazmī** baķ ne der ol bezm-i ‘irfān serveri
Hep tolu vir sākīyā ķansun şarāba **Perverī**
Şundıĝuñ cām-ı şafā iĝsānıma Hū üflerim

Tahmīs-i Ğazel-i Ca'fer-i Şādık Beg

[Tahmis]

[Fā'ilātün fā'ilātün fā'ilātün fā'ilün]

I.

Kim düşerse cāh-ı aşğa bilmesün cānıñ lezīz²⁴⁵
 Sīneye çeksin de bilsün cevr ü cānānıñ lezīz
 Āteş-i aşkıyla yanmağ gerçi kim añın lezīz
 Ey göñül meydān-ı aşğda bilmeyen cānıñ lezīz
 Añladı cānından özge cevr-i hūbānıñ lezīz

II.

Mest-i rind-i aşğa şor meyhāne kadrin şöyle kim
 La'l-i nābıñ hep bilür mestāne kadrin şöyle kim
 Bilmese cān mı virir cānāna kadrin şöyle kim
 Hālet-i vaşlın bilen pervāne kadrin şöyle kim
 Öz vücūduñ maḥv ider çün şem'-i sūzānıñ lezīz

III.

Ğonca-i ümid açılsa ağlamazdı 'andelīb
 Gülşen-i hūsnünde yāriñ haste dil merd-i ğarib
 La'liñ emmek āh kim haste dile olsa naşib
 Āb-ı hayvān istemez bīmār-i hicrānıñ ṭabīb
 Būsegāh -ı ğabğabından derde dermānıñ lezīz

IV.

Bāde-i aşkıñ baña sen tā şunaldan sākiyā
 Mest ü hayrān eylediñ cān u dilim ser-tā be-pā
 İtdiğñ luṭfuñla var ol sevdiğim sen dā'imā
 Bir 'aceb mest eylediñ gitmez hūmārım dil-rübā
 Sevdiğim biñ nāz ile bir cām-ı iḥsānıñ lezīz

V.

Çok zamān aşkıñla yandı āteşe ammā nihān
 Hāl-i zāriñ itmedi **Nazmī** saña keşf ü beyān
 Gerçi kim esrār-ı aşğdır herkese olmaz 'ayān
 Añlaşılmaz hālet-i aşkıñ şafāsı bir zamān
 Leyl-i firḳat **Ca'ferī** cānāna giryānıñ lezīz

²⁴⁵ Nazal ne kullanılmış üçüncü şahısta.

230.

Dîger Tahmîs-i Ğazel-i Ca'fer Beg

[Tahmis]

[Mefâ'îlün mefâ'îlün mefâ'îlün mefâ'îlün]

I.

Dil-i şeydâ kim ey gönca seniñçün âh u zâr eyler
Fiğân ü nâle ü âhı dem-â-dem şad hezâr eyler
Sirişk-i cismimi derdiñ mişâli cüy-bâr eyler
Beni bir hicre koyduñ kim firâkıñ câna kâr eyler
Bu âteşdir yanar gönlümde sulţânım qarâr eyler

II.

Gözüm nûrı seni benden felek böyle ırağ itdi
Bu haste 'âşık-ı zâra heme zevki yasağ itdi
Bu firkat âteşi cismim mişâli bir çırağ itdi
Şerâr [u] dūd-ı âhım sînemi pür-dâğ dâğ itdi
Âyâ gönlüm tabîbi gönlümü kimler tımâr eyler

175

III.

Seniñ gibi vefâ-pîşe felekde var mıdır âyâ
Ki bir luţf-ı nigâhıñla olur mürde-dilân ihyâ
Dilinde vird idüp bu mışra'ı oğur dil-i şeydâ
Seni cümle küdürât-ı cihândan hıfz ide Mevlâ
Du'âyı neylesün üftâde her leyl ü nehâr eyler

IV.

Rehâ olmağ dimâğ-ı dil o zülf-i hoş bûdan güçdür
Göñül murğı halâş olmağ o dâm-ı gîsûdan güçdür
Şakınmağ tîr-i ğamzeñden kemân ebrûdan güçdür²⁴⁶
Taħammül ğasret-i tîğ-i nigâha qarşudan güçdür
Anuñçün bād-ı güc 'âşık senâ-yı ihtikâr eyler

V.

'Âşıklar râh-ı dil-bere sirişkini revân eyler
Vişâl-i müjde-i yâre fedâ-yı baş u cân eyler
Güzeller 'âşıka gerçi cefâyı her zamân eyler
Cefâ-yı dil-bere mâ'il dil-i 'âşık fiğân eyler
Dil-i âzâde kim sa'y eyler âşık inkisâr eyler

²⁴⁶ Vezin kusuru var.

VI.

Bilürsün ey perī-peyker saña cān ile meyyālim
Baña rahm eyle inşāf it n'ola ey ruḥları alım
Seniñ 'aşkıñla ey şāhım perīşān oldu aḥvālim
Bu demde dād ider feryādıma kim ki bilür ḥālim
Niçün imdād-ı müşkilim bilenler tārūmār eyler

VII.

Seniñ 'aşkıñ sīnesinde mişāl-i cānı 'uşşākıñ
Ne deñlü yansa da nāra dil-i sūzānı 'uşşākıñ
Belāya şabr ider **Nazmī** odur merdānı 'uşşākıñ
Bu pāzār-ı muḥabbetde budur erkānı 'uşşākıñ
Taḥammül eyleyüp her cevre **Ca'fer** iftiḥār eyler

231.

Dīger Taḥmīs-i Ğazel-i Ca'fer Beg

[Tahmis]

[Fā'ilātün fā'ilātün fā'ilātün fā'ilün]

I.

Sen gibi bir kimse şāh-ı mülk-i bī-dād olmamış
Dil vīrānı bir kesiñ sāyeñde bünyād olmamış
Ben gibi derdiñle zālīm kimse berbād olmamış
Çeşm-i āhūlar gibi 'ālemde cellād olmamış
Dām-ı gīsūlar gibi cān içre şayyād olmamış

II.

Göñlümü aldı ezelden bir şeh-i²⁴⁷ 'āli cenāb
İtdigi cevri ü cefāyı bir kerre itmez ḥesāb
Öyle şūḥa meyl iden çekmekdedir dā'im 'azāb
'Aşkıñ ma'mūr olan dil mülkini kıldı ḥarāb
Böyle derde düş olan ma'mūr u ābād olmamış

176

III.

Çok ḥumār-ı ḥasretin çektim o şīrīn lebleriñ
Telḥ-kām itdi beni āḥir o la'l-i aḥmeriñ
Şāh olur mı emrine rām 'āşık-ı kemterleriñ
Çeşm-i da'vā-yı uluhiyyet ider bir dil-beriñ
Bu belāya kayd olan dīvāne āzād olmamış

²⁴⁷ Tamlama belirtme durumu eki ile gösterilmiştir.

IV.

Ey gönül huşyār isen ger durma h̄iç gam-hāneden
‘Ārif-i rindān olanlar çıkmadı meyhāneden
Kesb-i zevk itsün dimağın na‘ra-i mestāneden
Düş olan sevdā-yı Leylā’ya tehī peymāneden
Mest olup kūhsār-ı Şīrīn üzre Ferhād olmamış

V.

Naẓmīyā hasta idim derd u gam-ı dildārdan
Bu gice maḥfī bulup yāri hele ağıyārdan
Çok teşekkī eyledim ḥāl-i dil-i āzārdan
Nūş idüp cām-ı şafāyı lāle-yi ruhsārdan
Hālimi taşvīre **Ca‘fer** kimse Bihzād olmamış

232.

Tahmīs-i Ğazel-i Neş’et Üstād

[Tahmis]

[Fe‘ilātün fe‘ilātün fe‘ilātün fe‘ilün]

I.

Nār-ı ‘aşkıñla gönül çekmede ḥasret yandı
Dil ü cānımda bu şeb şu‘le-i firḳat yandı
Olmadı zerrece ‘aşk ehline ḥürmet yandı
Allāh Allāh ne bu āteş ki fütüvvet yandı
Ne fütüvvet dil ü cān ‘aşk [u] muḥabbet yandı

II.

O meh ‘āşıklar ile hem ‘āzim-i bāg olsun
Bezm ammā o seg ağıyāra yasağ olsun
Raḳībiñ ḳalbine bu derd işidüp dāg olsun
Hānumān yandı ise dostlarım şağ olsun
Didim ammā ki figān germī-i ülfet yandı

III.

Niçe bir āteş-i ‘aşka cigerim yana meded
Baḥr-i ğamda dil u cānım döne büryāna meded
Hāl pek müşkil eger itmese cānāna meded
Āb-ı çeşmim eyleyim sīne-i sūzāna meded
Merḥamet ḥāne ḥarāb oldu ki şefḳat yandı

IV.

Sākī-i dehr-i ſikeſt eyledi peymānemizi
 Felek iſkeſte idüp bu dil-i dīvānemizi
 Künc-i ğamda çekeriz biz ğam-ı cānānemizi
 Ne arar var ne ſorar hātır-ı vīrānemizi
 Ŗanki ‘ālemde hemān luṭf u mürüvvet yandı

V.

Dil-i sūzānıma raḥm eylemedi cānānım
 Niçe ſabr eyleyim āteſlere yandı cānım
 ‘Arzuhālim kime taḳdīm ideyim sulṭānım
 Niçe ‘arz eyleyeyim ḥāl-i dil-i sūzānım
 Hürde-i dāniſ ü endīſe ü fikret yandı

VI.

Fikr-i vaſlıñla gelüp ‘aql u dile ḥayrānlık
 Dimedim yetdi begim buncalayın giryānlık
 Va‘d-i cān eyledigim vuſlatıña merdānlık
 Ey ne ḥoſ denk perīſānıma sergerdānlık
 Demidir neyleyim eyvāh ki ḥayret yandı

VII.

Söylerim gerçi bu vādīde ſorarlarsa baña
 Kim arar ğurbet u miḥnetde ḳalınca ednā
 ‘Aſḳ ile **Nazmī** ‘aceb eyledi mi ‘azm-i beḳā
 Cüst-cū itmediler dimediler vāveylā
 Āteſ-i firḳat ü ḥasret ile **Neſ’et** yandı

233.

Tahmīs-i Ğazel-i Āġāh Efendi

[Tahmis]

[Fā‘ilātün fā‘ilātün fā‘ilātün fā‘ilün]

I.

Māh-ı nev-āsā o meh ḳāſ-ı hilālīñ gösterir
 Zühre ſerm eyler nedem rüyında ḥālīn gösterir
 Ŗubḥ-ı maſrıḳ ſanma kim ruḥsār-ı alın gösterir
 Gün gibi ol mihr-i pür-enver cemālin gösterir
 Çün gelür ġīsū-yı ſeb-rengi zevālin gösterir

II.

Mest-i nâzım her kaçan bālin-i nāza yaslanur
Bir yatur avdur deyu zülfüne çoklar bağlanur
Teşne-dil bīçāreler bu mekr ile hep aldanur
La'l-i nāb üzre gören engušt-i semīnin şanur
Bir Hızır'dır çeşme-i āb-ı zülālin gösterir

III.

Vaşf-ı hüsünü sevdiğim yüz biñ kadar meddāhı var
Bulmadı evşāf-ı hālīñ hālā bir yerde karar
Yoğdur[ur] ta'rife hācet gün gibi bu āşikār
Var mı olmuş nā'īl-i itmām vaşf-ı hüsni-yār
Mebhāş-ı zülfünde elbet kıl u kalin gösterir

IV.

Rāz-ı aşkıdır fāş olunmaz mihr [u] meh nā-mahreme
Zevk [u] şevk [u] rāhatı tebdil idersen de gama
Tīr-i aşkıñ yāresi muhtāc degildir merheme
Bağdıgın şol gamzeniñ şanma tehīdir sīneme
Hem-dem-i dildir anıñçün hasb-i hālin gösterir

178

V.

Var mecaz-ı aşk ile da'vāda bāzı nev-heves
Şanki Mecnūn'dur reh-i Leylā'da bāzı nev-heves
Çok bulunur gerçi bu sevdada bāzı nev-heves
'Arz-ı şī'r eyler der-i üstāda bāzı nev-heves
Gūyiyā 'aqlınca kālā-yı kemalin gösterir

VI.

Hasret-i kaddiñ ile ey gonca-i nāzik-beden
Sūzen-i fikr eyle cism-i pāke pirāhen diken
Şī'r ile mümtāz olur dirler aña çün ehl-i fen
Mālik-i mülk-i ma'āni şāhib-i genc-i sūhan
Silk-i cevher gibi alay-ı hayālin gösterir

VII.

Kaşr-ı nâz üzre oturmuş sevdiğim ol nâzenîn
‘Arz-ı dîdâr eylemez ‘uşşâkına ol meh-cebîn
Hâsret-i şevk-i ruhıyla **Nazmî** şeydâ-dil hâzîn
Lâne-i kâf-ı emel **Āgâh** pek bâlâ-nişîn
Şanma ‘anķâ-yı kader bâl-i vişâlin gösterir

234.

Muhammes

[Mütekerrir Muhammes]

[Fâ‘ilâtün fâ‘ilâtün fâ‘ilâtün fâ‘ilün]

I.

Şanmañız bed-küy-ı zâhid süz-nâk eyler beni
Ġamze-i hün-rîz-i dil-ber çâk çâk eyler beni
Devr iden bezm-i edebde bâde hâk eyler beni
Bâde-i câm-ı muhabbet pür ü pâk eyler beni
Ġamdan olmam korķarım kim ‘âr helâk eyler beni

II.

Çün ezelden Ġam türabıyla binâ olmuş beden
Rûzgârıñ mihnetinden Ġam yemek aña neden
TaĠlarca bâr-ı firķat çekmede bu cân u ten
Me’lûf olmuş tîĠ-i gerdün ile çâk olsamda ben
Ġamdan olmam korķarım kim ‘âr helâk eyler beni

III.

Aħter-i maķşûdum olmuş ebr-i mihnetde nihân
Çünkü bildim itmezem geçerdî gerdündan figân
ToĠrısı ben idemem beyhûde gözyaşım ziyân
Sen buña ister inanma sevdiğim ister inan
Ġamdan olmam korķarım kim ‘âr helâk eyler beni

IV.

Ger şorarlarsa ya bu eĠĠanıña neymiş sebeb
Mâh-ı mâtemde zârıñdan ‘âciz oldı ‘âlem hep
Nazmîyâ vir bu cüdâyı Ġayrı var ol beste-leb
Az figânımdır bu mâh içre bana cürm-i edeb
Ġamdan olmam korķarım kim ‘âr helâk eyler beni

Taḥmīs-i Ğazel-i Perverī Beg

[Tahmis]

[Meḥ'ülü mefā'ilü mefā'ilü fe'ülün]

I.

Zāhidler ile meclis-i ülfetden uşandık
 Ol berd-nevālar ile şoḥbetden uşandık
 Düşdük nidelim ğurbete miḥnetden uşandık
 Yā Rab bize raḥm eyle bu ğurbetden uşandık
 Seyr eyledik āyīne-i 'ibretten uşandık

II.

Minnet ile şahbāda telezzüz bulamaz dil
 Yārsız hele bir cāda telezzüz bulamaz dil
 Nüş itme eger bāde telezzüz bulamaz dil
 Ol cām-ı muşaffāda telezzüz bulamaz dil
 Hem bezm-i muḥabbetdeki 'işretten uşandık

III.

Ey baḥt-ı siyeh yok mıdır in'ām-ı teneffüs
 Şubḥunda degil görmedik aḥşām-ı teneffüs
 Allāh için añmaz mısın hiç nām-ı teneffüs
 Yok ehl-i muḥabbet görelim cām-ı teneffüs
 Nā-ehli ile icrāyı ... uşandık

IV.

Atdı 'Arabistān'a bizi baḥt-ı siyāh vāh
 İstanbul'ı ārzü ideriz cān ile her gāh
 Her 'āşık-ı ḥasret-keşe imdād ide Allāh
 Yok vaḳtimiz eglendirelim gönlümüzü āh
 Bir 'āleme düşdük ki muḥabbetden uşandık

V.

Yā Rab bize elṭāfıñı sen rāh-nümā kıl
 ...lerimiz dergeh-i maḳbūle sezā kıl
 Hācetlerimiz Ka'be-i luṭfuñda edā kıl
 Vir kudretini vuşlatına ḥāl-i rehā kıl
 Efvāh-ı mu'allemdeki vuşlatdan uşandık

VI.

‘Arz itse güzel hüsniyi ‘aşıklara görsün
Hürşid cemâlinde olan enverî görsün
Nazmî gibi hayrân olup ol dil-beri görsün
Esrâr-ı celâlini cemâl **Perverî** görsün
Esmâ... şol şeyh-i kerâmetden uşandık

180

236.

Tahmîs-i Ğazel-i ‘Ārif

[Tahmis]

[Fā‘ilātün fā‘ilātün fā‘ilātün fā‘ilün]

I.

Dil harâb ... âbâdîñ olsun ey habîb
Bir esîr-i ğurbetim âzâdîñ olsun ey habîb
Gûşe-gîr-i firkatim bir yâdîñ olsun ey habîb
Künc-i ğamda qalmışam imdâdîñ olsun ey habîb
Destgîr olsan baña bir dâdîñ olsun ey habîb

II.

Devr-i hüsniñde meded âh olmadım ben kām-yâb
Hâl-i zârım söylesem aĝlar bana hep şeyh ü tâb
Luţf idüp hâlim şorarsañ şâhıma toĝrı cevâb
Âh-ı vâhımdan efendim Mışr-ı dil oldı harâb
Himmet it ta‘mîrine bünyâdîñ olsun ey habîb

III.

Kişver-i ‘aşkıñda olmak isterim ben kām-bîn
Ârzü-yı vuşlat itdim itmem ammâ ba‘dezîn
Beytü’l-aĝzen içre ğayrı eylemem âh ü enîn
Bî-vefâlar ‘aşkı içre düşeli kalb-i ħazîn
Şâd u ħürrem olmadı dil-şâdîñ olsun ey habîb

IV.

İnkılâbât-ı sipihriñ bilmez idim ħîlesin
Añladım tâ ki yenice dehr-i zâlîñ sillesin
Nazmîyâ kayd itdiñ bulunsun defterinde cümlesin
Ĥaylî dem seyyâĝ olup çekdim bu çarĝın çilesin
Dergehiñde ‘Ārif-i irşâdîñ olsun ey habîb

[Mütekerrir Muhammes]

[Fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilün]

I.

Ey kemân-ebrû meded yok mı benim efgânıma
 Tîr-i hicriñ te'sîr itdi sîne-i süzânıma
 Nevk-i ğamzeñ deldi bağrım tâ dikildi cânıma
Ben niçe 'arz eyleyem aĥvâlimi sulţânıma
Emr it ol cellâd-ı ğamzeñ girmesünler ħanıma

II.

Bir tarafından leşker-i ğam şardı çevre yanımı
 Bir tarafından nâr-ı hicrânıñ yaqar bu cânımı
 Bir tarafından teşne ğamzeñ içmek ister ħanıma
Ben niçe 'arz eyleyem aĥvâlimi sulţânıma
Emr it ol cellâd-ı ğamzeñ girmesünler ħanıma

III.

Āsumân-ı vechiñ üzre ħâlleriñ mişl-i nücüm
 Ğamzelerle söz bir itmiş katlime eyler hücum
 Bilmem ey şâhım seni ben sevdiğim midir suçum
Ben niçe 'arz eyleyem aĥvâlimi sulţânıma
Emr it ol cellâd-ı ğamzeñ girmesünler ħanıma

IV.

Çakeriñdir **Nazmî** çünkü ey şeh-i²⁴⁹ ħübân senin
 Merĥamet eyle efenim ħul senin fermân senin
 Kıl mürüvvet pâdişâhım 'adl ile iĥsân senin
Ben niçe 'arz eyleyem aĥvâlimi sulţânıma
Emr it ol cellâd-ı ğamzeñ girmesünler ħanıma

²⁴⁸ 181., 182., 183, 184., 185., 186. ve 187. sayfalar boş.

²⁴⁹ Tamlama belirtme durum eki ile gösterilmiş.

238.

Dîger

[Mütekerrir Muhammes]

[Fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilün]

I.

‘Âşık oldum hüsnuñe ey şâh-ı hübân el-meded
Mâ'il oldum ben saña ey mâh-ı Ken‘ân el-meded
Gice gündüz gözlerim luţf eyle ihsân el-meded
El-meded müştâkıñım ey mihr-i rahşân el-meded
El-meded hayrânıñım ey mâh-ı tâbân el-meded

II.

Mihr-i hüsnuñ seyr idelden ‘âşıkım ey mâh saña
İsterem ahvâlimi ‘arz itmegi her gâh saña
Merhametler bahş ide hüsnuñ gibi Allâh saña
El-meded müştâkıñım ey mihr-i rahşân el-meded
El-meded hayrânıñım ey mâh-ı tâbân el-meded

III.

Hüsnuñe ‘âşık egerçi ister isen işte ben
Vaşlıña lâyıq egerçi ister iseñ işte ben
‘Âşık-ı şâdik egerçi ister iseñ işte ben
El-meded müştâkıñım ey mihr-i rahşân el-meded
El-meded hayrânıñım ey mâh-ı tâbân el-meded

IV.

Nazmî ‘âşıktır saña ey şâh-ı hübân toğrısı
Çekmez el senden egerçi virse de cân toğrısı
‘Aşkına arz u semâ şâhiddir el-ân toğrısı
El-meded müştâkıñım ey mihr-i rahşân el-meded
El-meded hayrânıñım ey mâh-ı tâbân el-meded

189

239.

Dîger

[Mütekerrir Muhammes]

[Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilün]

I.

Sevdigim hep âh ile zârım bilür
Nâzenînim dilde efkârım bilür
Ol tabîbim hâl-i bîmârım bilür

Var mı h̄acet ŧerhe dildārım bilür
Benden ā'la h̄ālimi yārim bilür

II.

Derdi ile zār u giryān oldıgım
Hecri ile nāra sūzān oldıgım
Sīh-i ğamda miŧl-i büryān oldıgım
Var mı h̄acet ŧerhe dildārım bilür
Benden ā'la h̄ālimi yārim bilür

III.

Var ŧabībā derdimi ol yāre ŧor
ŧorma benden h̄ālimi dildāra ŧor
Zevk-i ŧihhat neydüğün bīmāra ŧor
Var mı h̄acet ŧerhe dildārım bilür
Benden ā'la h̄ālimi yārim bilür

IV.

Ger ölürsem sırrımı itmem beyān
Nazmīyā rāz-ı dilim yāre 'ayān
Sırr-ı 'aŧkdır fāŧ olunmaz bir zamān
Var mı h̄acet ŧerhe dildārım bilür
Benden ā'la h̄ālimi yārim bilür

240.

Dīger

[Mütekerrir Muhammes]

[Fā'ilātün Fā'ilātün Fā'ilün]

I.

Olmıŧam bir ŧūha hayrān el-amān
Gözlerim her demde giryān el-amān
Beklerim yā ben de ihsān el-amān
El-amān ey ŧāh-ı hūbān el-amān
El-amān ey māh-ı Ken'ān el-amān

II.

Hüsnüñü her bir gören ey ehl-i nâz
Vaşlıñı elbetde eylerler niyâz
Bendeñi²⁵⁰ de defter-i ‘uşşâka yaz
El-amân ey şâh-ı hübân el-amân
El-amân ey mâh-ı Ken‘ân el-amân

III.

Görmedim hüsnüñ gibi bir mâh ben
‘Aşkıñ ile hastayım her gâh ben
Vaşlıñ için eylerim hep âh ben
El-amân ey şâh-ı hübân el-amân
El-amân ey mâh-ı Ken‘ân el-amân

IV.

Gülsitân-ı hüsnüñe ey gül-beden
Bülbül isterseñ egerçi işte ben
Nazmi’yi vaşlıñla ihyâ eyle sen
El-amân ey şâh-ı hübân el-amân
El-amân ey mâh-ı Ken‘ân el-amân

190

241.

Dîger Nefes

[Koşma]

[11’li hece ölçüsü]

I.

Her seher vaktinde bülbül dilinden
Bağlar Hâk Muhammed ‘Alî çağırır
‘Arz-ı hâl itmege Ferhâd elinden
Tağlar Hâk Muhammed ‘Alî çağırır

II.

Hasret-i yâr ile hâlim dîger-gün
Oldı fiğân itmek bizlere kânün
Cüy-bâr-ı eşkim mânend-i Ceyhün²⁵¹
Çağlar Hâk Muhammed ‘Alî çağırır

²⁵⁰ Metinde bu kelime “bendeni” şeklinde yazılmış.

²⁵¹ Vezin kusuru var (10 hece).

III.

Reng-i şafağ gibi eşkim kızıl kan
Niçe ağlamasun **Nazmî**-i giryân
Kerbelâ deştinde şâh-ı şehîdân
Ağlar Hâk Muhammed ‘Alî çağırır

242.

[Koşma]

[11’li hece ölçüsü]

I.

Nefhet ü emr ile çün âdem olduk
Biz de bu devlete nâ’il olmuşuz
Çün Hakk’ın sırrını âdemde bulduk
Tâ elest bezmine dâhil olmuşuz

II.

Henüz buyrulmadan hitâb *Levlâk*
Dağı hem yoğiken bu tokuz eflâk
Âdemiñ esrârıñ eyleyüp idrâk
Ol zamân sırrına vâşıl olmuşuz

III.

Vücūd-ı Âdemi eyleyüp inşâ
Buyurdı fecr ü Hâzret-i Mevlâ
Gerçi iblis secde itmemiş ammâ
Nazmî o fermâna kâ’il olmuşuz

243.

[Koşma]

[11’li hece ölçüsü]

I.

Çile-i ‘aşkıñı ey kemân ebrû
Çekmege hiç bizim kudretimiz yok
Bî-mecâl olmuşuz mânend-i gîsû
Ol bâr-ı girâna kuvvetimiz yok

II.

Āfitāb-ı hüsniñ ey mäh-ı peyker
Rüz [u] şeb çeşmimiz görmegi ister
Dür olalı bizden ol la'l-i Kevser
Def'-i ğam itmege işretimiz yok

III.

Olalı 'aşkıña şāhım giriftār
Görünmez çeşmime ne yār u 'ağyār
Nazmī'ye vaşlıñı eyle sezā-vār
Andan özge bezm-i devletimiz yok

191

244.

Dīger
[Koşma]
[10'lu hece ölçüsü]

I.

Güzeller şāhı hūbāna söyle
'Uşşāka cefā eylesünler
Vaşıldan geçdik būs için böyle
Biñ nāz u edā eylesünler

II.

'Uşşākı helāk itmekdir elbet
Ağyārla hūbān itdikçe şöbet
Çekmek de 'aşık biñ derd u miḥnet
Raķible şafā eylesünler

III.

Nazmī'ye Ḥaķ'dan bir luṭf u iḥsān
Kişver-i 'aşka çün oldu sultān
Devrinde oldu 'aşk ehl[i] şādān
Bir güne şekvā eylesünler

245.

[Koşma]

[11'li hece ölçüsü]

I.

Ruhbāniñ olalı ey put-ı tersā
Rağbet itmez olduñ hīç kilīsāya
Muḥabbet İncīl'in oқumazsañ tā
Ne cevāb virirsin ol Yuḥannā'ya

II.

Gülşen-i hüsnünde ey gül-i Meryem
Bülbül gibi figān eylerim her dem
Beni itmez iseñ vaşl ile ḥürrem
Şikāyet eylerim senden metāya

III.

Ḥasret-i vaşlıñla yokdur qarārım
Āteş-i 'aşkıñla her dem yanarım
Deyr-i 'aşqda seni ... Ararım
İtā'atiñ yok mı hīç ...

IV.

Görelî hüsnüñü **Nazmī**-i şeydā
Giceler zār ider şubḥa kadar tā
Qorqarım bir ḥazer irişür saña
İrerse feryādım sem^c-i 'ayāna

197²⁵²

246.

Tārīḫ-i Dīvān

[Kıt'a]

[10'lu hece ölçüsü]

3. Defter-i 'aşqım eyledim tanzīm
Nāmına dindi nuḥbetü'l-'uşşāḳ
4. Dīvānçem itdim ey **Nazmī** itmām
Tārīḫi oldı tuhfetü'l-'uşşāḳ 1280

²⁵² 192., 193., 194., 195. ve 196. sayfalar boş.

Kıt'a

[Kıt'a]

[Fe'ilātün fe'ilātün fe'ilün]²⁵³

1. Bend olan āl-i Resūla'llāh'a
İrişür seyr-i cemāl Allāh'a
2. **Nazmiyā** vāşıl olur maqşūda
Yüz süren ḥāk-i velī Allāh'a

Diger

[Kıt'a]

[Mefā'ilün mefā'ilün mefā'ilün mefā'ilün]

1. Amān lafz-ı teşādüf itdigiçün ism-i pākiñle
Saña yetmiş iki millet amān der yā Resūla'llāh
2. Seniñ na't-ı şerīfiñde egerçi **Nazmī** 'ācizdir
Bilür cürmin saña elbet amān der yā Resūla'llāh

Diger

[Kıt'a]

[Fe'ilātün fe'ilātün fe'ilātün fe'ilün]

1. Sırr-ı gülbengi Muḥammed'den olanlar āgāh
Her nefes biñ kere dirler olar Allāh Allāh
2. Allāh Allāh diyen elbetde ki maḥrūm olmaz
Nazmiyā vird-i zebāniñ ola Allāh her gāh

[Kıt'a]

[Mefā'ilün mefā'ilün mefā'ilün mefā'ilün]

1. Sitanbul'dan cüdāyım āh mübārek şavm-ı 'id içre
Dolaşdırdı kara bahtım beni baḥr-i sefid içre
2. Eger böyle kalursa 'ālemi ğark-āb ider eşkim
Olup çar-eṭrāfım deryā meded kaldım Girid içre

²⁵³ 10'lu hece ölçüsüne de uygun.

251.

[Kıt'a]

[Mefā'īlün mefā'īlün mefā'īlün mefā'īlün]

1. Gözüm zan itme kim sâde muhibb-i hânedân ağlar
Bu eyyâm-ı muharremde zemîn ü âsumân ağlar
2. Feleklerde melekler de tabûr-ı ins ü cîn yerde
Nazar kıl **Naẓmîyâ** ol vaç'aya ehl-i cihân ağlar

199

252.

Tārīḫ-i Vilâdet

[Kıt'a]

[Mefā'īlün mefā'īlün mefā'īlün mefā'īlün]

1. Mu'allim yüzbaşı çarḫcı Süleymân Beg Efendi'niñ
Cihâna geldi şulbünden bugün bir gevher-i yektâ
2. Ne gevher kim mişâli düşmemiş aşdâf-ı dördâne
Ne gevher gevher-i ferdâne bî-mişâl ü bî-hemtâ
3. Güher midir bu yâ şulb-i beşerden bir mücevherdir
Güher engüşt-i âdemde kalur bir ḫâtem-i ednâ
4. Güher midür bu yâ naḫd-i dil-i gencîne-i âdem
Bunuñ bir müyına degmez bütün sermâye-i dünyâ
5. Bu bir ferzend-i ḫüsnâdır ki reşk-i ḫüsn ile her ân
Ḳarâr itmez döner sür'at ile şems-i cihân-ârâ
6. Ne ferzend kim cemâli gıbta-baḫş-ı Yûsuf-ı Ken'ân
Ne ferzend kim naẓîrin görmemiş çeşm-i beşer aşlâ
7. Cihânda vâlideynile o mevlûde Ḥudâ virsün
Kemâl-i ma'rifet 'izz ü sa'âdet devlet-i 'uzmâ
8. Neşâṭ-efzâdır ey **Naẓmî** şu cevher tārīḫ-i milâd
Meḫemmed Zihnî'yi her ân neşâṭ üzre kıla Mevlâ

Sene 1287

253.

Tārīḥ-i Vilādet

[Kıt'a]

[Mefā'ılün mefā'ılün mefā'ılün mefā'ılün]

1. Gelür elbet vücūda her uluñ maşūdı bī-şüphe
Olunca dergeh-i Ha'da abūle ta'ati areb
2. Mūşerrefdir bugūn yūzbaşı ol Eşref Efendi kim
Anıñ amd-ı niyāzını abūle gōrdi Ha enseb
3. Bir evlād eyledi iḥsān aña Hallā-ı zū'l-iḥsān
Ki reş eyler cemāline şems her gūn amer her şeb²⁵⁴
4. O maḥdūm ola dūnyāda mu'azzez vālideynile
Ola ceddi gibi yā Rab bu daḥı nāc'el-mezheb
5. Gelüp bir gūn didi vālidı kim **Nazmī** bu tārīḥi
Meḥemmed Fā'ı'im geldi cihāna o şükür yā Rab
Sene 1285

254.

Tārīḥ-i Vilādet

[Kıt'a]

[10'lu Hece]

1. Yūz başı Süleymān Āa'ya işte
Virdi bir evlād Hudā-yı Celīl
2. Sōyledim **Nazmī** tārīḥ-i tamām
Tōđdı ekvāna Meḥemmed Cemīl
Sene 1287

200

255.

Tārīḥ-i Zifāf

[Kıt'a]

[Mefā'ılün mefā'ılün mefā'ılün mefā'ılün]

1. Te'ehhül eyledi işte bu yıl bir mīr-i dānişver
Hemān Ha dāye-i luḫfın arīminde keniz itsün

²⁵⁴ Vezin kusuru var.

2. Açıldıķça bu gülşende o mîriñ gonca-i kâmi
Gül-i maķşûdını Mevlâ marşûd-ı bād tîz itsün
3. Müdâm âyîne-i ķalb-i mücellâsın ķılıp ‘arı
Ėubâr-ı Ėuşşâ vü Ėamdan Cenâb-ı Hâķ temîz itsün
4. ‘Arûsı t̄ali‘i fetĥ-i nikâb itsün bu ‘âlemde
Hudâ hep düşmenine dūzahı cāy-ı girîz itsün
5. Bu târiĥ **Nazmîyâ** ‘aķd-i güherdir şıdķ-ı ihlâşa
Bu zifâfla Besîm Beg’i Hudâ ĥayy u ‘azîz itsün Sene 1287

256.

Târîĥ-i Vilâdet

[Kıt‘a]

[Fâ‘ilâtün fâ‘ilâtün fâ‘ilâtün fâ‘ilün]

1. Sür yüzüñ ĥâķ-i niyâza dergeh-i Hâķ’da hemân
T̄a‘atiñ Mevlâ ķabûl eyler aña itme esef
2. İftihâr itsün Meĥemmed Ėapûdân işte bugün
Şulb-i pâkinden cihâna geldi bir ĥayrû’l-ĥalef
3. Ėabbezâ ĥayrû’l-ĥalef kim ĥüsn ü ânı bî-nazîr
Görmemiş emşâlini ‘ayn-i felek çeşm-i selef
4. Cümleye Hâķ ‘iz ü devlet ‘ömr-i bî-ĥad luĥf ide
Vâlideyni çünki ol dürdâneye olmuş şadef
5. **Nazmîyâ** aĥbâbı bu târiĥle tebşîr eyledim
Geldi İsmâ‘îl Hâķķı virdi ekvâna şeref²⁵⁵
Sene 1287

257.

Târîĥ-i Vefât

[Kıt‘a]

[Mefâ‘îlün mefâ‘îlün mefâ‘îlün mefâ‘îlün]

1. Rûĥunı teslim idüp çünki ‘aķîb vaz’-i ĥamlinde
Şehîde oldı gerçi genç iken gitdi fenâdan vâh²⁵⁶

²⁵⁵ Vezin kusuru var.

²⁵⁶ Matla beyti derkenara yazılmış.

2. Çekilmez toğrısı çarhıñ kemān-ı miħnet²⁵⁷ dūřvārı
Bütün tır-i eceldir atdığı her sīneye her gāh
3. Kurenādan bu gün Hālid Beg'iñ bağ zevcesi işte
Atıldı oğ gibi deşt-i beķāya cān atup nāgāh
4. Haķıķat řālih-i mestūre bir hānım idi hayfā
Niçe itmez aħıbbāsı dem-ā-dem nāle vü cāngāh
5. Maķāmı gülřen-i firdevs itsün hūriyān olsun
Şefi'ci Hazret-i Zehrā yerin nūr eyleye Allāh
6. Vefātı tārıħin **Nazmı** yazarken ağladı hāmem
Bu yıl Bezm-i Felek Hānım cihāndan el yuyup şad āh
Sene1287

201

258.

Tārıħ-i Biñbaşı şode Mır Aħmed

[Kıt'a]

[Fā'ilātün fā'ilātün fā'ilātün fā'ilün]

1. Müjde müjde ey göñül şad müjdeler olsun saña
Şadumānsın ğayrı bundan soñra itme hiç esef
2. Ya'ni maķşūduñ idi kim maķşadıñ hāşıl ola
Dergeh-i Hak'da niyāzıñ olmadı maħv u telef
3. İşte çarħcı kul ağası mır Aħmed kim anıñ
Yokdur 'irfānına pāyān ħabbezā ħayrü'l- ħalef
4. Cedd-i pāki hānedāndır ceddine nisbetle bu
Gevher-i 'ālem-behādır cediti aña bir şadef
5. Bu sene biñ başı oldı mır-i mırānlık sezā
Kā'im-maķām şöyle şursun mıralaylık bir şaraf
6. Zāt-ı Mevlā 'ömr-i devlet zevķ-i bī-ħad baħş ide
Ceyř-i elťāf-ı Hudā řursun rehinde řaf-be-řaf

²⁵⁷ Vezin kusuru var.

7. Rütbesini **Nazmî** tām tārīhle tebrîk eyledim
Biñbaşı naşible buldı bu yıl Aḥmed Beg şeref
Sene 1287

259.

Tārīh-i Vefāt

[Kıt'a]

[Mefā'ılün mefā'ılün mefā'ılün mefā'ılün]

1. Müdāyim 'ādet-i ma'hūdidir bu bāğ-ı dünyānıñ
Gül açmazdan bulur berg-i ḥazān her goncası nāgāh
2. Niçe āh itmesün işte Meḥemmed Kapūdān her dem
Ki tıfl iken ciger pāresini aldı ecel eyvāh
3. Cigerler toğrar elbette ciger-pāre firākıdır
Ne çāre vālideynine şabırlar luṭf ide Allāh
4. İşitdim **Nazmîyā** vālidî söylerken bu tārīhi
Meḥemmed Sālîm Hay Na'cî kıldı rica't āh²⁵⁸
Sene 1287

260.

Tārīh-i Vilādet

[Kıt'a]

[Mefā'ılün mefā'ılün mefā'ılün mefā'ılün]

1. Ne şüphe luṭf ider maḥlūķuna maḥşūdını Ḥālîķ
Olunca dergeh-i Ḥaḳḳ'a niyāzı şıdḳ -ı niyetle
2. Ḳurenādan Cenāb-ı Ḥazret-i Ḥālîd Beg'e Mevlā
Bu günler virdi bir ḥayrū'l-ḥalef 'izz ü sa'adette
3. Cemāline Züleyḥā-yı zamān reşk eylese çok mı
O Yūsuf-ṭiynetî ḥaḳ eylemiş Ḥaḳ ḥaşr-ı şürette
4. İlähi vālideynile o mevlūd olalar dā'im
Cihānda 'izz ü şervette kemāl-i zevḳ ü şıḥatle

²⁵⁸ Vezin kusuru var.

5. Dimişler vālideyni tārīḥ-i mevlūdini **Nazmī**
Yūsuf Ken‘ān’ımız Mısr-ı vüçāda geldi devletle
Sene 1287

202

261.

Tārīḥ-i Vilādet

[Kıt‘a]

[Fe‘ilātün fe‘ilātün fe‘ilātün fe‘ilün]

1. Şādumāndır ‘Alī Beg ya‘ni ki bir duḡter ile
Zāt-ı Hāḡ teltīf idüp işte bugün fevka’l-ḡad
2. Hābbezā duḡter-i ḡusnā ki cemālini eger
Şūphesiz görse Zūleyḡā-yı zamān eyler ḡased
3. Vālideynile o mevlūdeye ṡurduḡça cihān
‘İzz ü iḡbāl [ü] sa‘ādet vire ol Rabb-i Eḡad
4. Düşdi mīlādına bir tārīḥ-i dil-cū **Nazmī**
Fāṡıma ḡānım ola nā’īle ‘ömr-i bī-ḡad
Sene 1287

262.

Tārīḥ

[Kıt‘a]

[Fā‘ilātün fā‘ilātün fā‘ilātün fā‘ilün]

1. Bārekallāḡ tāli‘-i mes‘ūdına ‘İşmet Beg’iñ
Zātını Hāḡ teltīf itmiş baḡş-ı ‘ālü’l-‘āl ile
2. Şāhid-i maḡşūdı eyler dā’imā ‘arz-ı cemāl
Ol hūner-mendin şafā-yı ḡāṡırın ikmāl ile
3. Şulb-i pākinden cihān-ı fiṡrata işte bu sāl
Geldi bir ḡayrū’l-ḡalef kim sa‘d-i fer-ḡişāl ile
4. Vālideynile o mevlūdi ḡıyām-ı ḡaşre dek
Kām-yāb eyle ḡudā’yā devlet ü iclāl ile

5. **Naẓmī** silk-i nazma çekdim tārīḥ-i dürdānesin
‘Ayn-ı nūr tođdu Meḥemmed bu sene iḳbāl ile
Sene 1284

263.

Tārīḥ-i Vefāt

[Kıt‘a]

[Mefā‘ilün mefā‘ilün mefā‘ilün mefā‘ilün]

1. Muḥabbed bādesin her kim içerse dest-i mürşidden
Ayılmaz ḥaşre dek mestānedir elbetteki her gāh
2. Maḳaracı Ḥüseyn Efendi kim bir merd-i kāmildi
Dönerdi nāmı dillerde kim oldu ‘ārif-i bi’llāh
3. Bu yolda ‘ālim ü ‘ārif idi şā‘ir idi ḥaḳḳā
Ḥaḳīḳatde hele ‘aşrında yokdı zātına eş māh
4. Muḥibbān hep giyüp mātem libāsı ḥaber-i fevtinde²⁵⁹
Semāya çığdı ol günde şadā-yı nāle-i cāngāh
5. Çıḳup bir āh derūnumdan yazarken tārīḥin **Naẓmī**
Ḥüseyn Sācid ... kim fenādan ḳıldı rıḫlet vāh
Fī 15 Zī’l-ḳa‘de Sene1282

264.²⁶⁰

[Müfret]

[Mefā‘ilün mefā‘ilün mefā‘ilün mefā‘ilün]

1. Vefātı tārīḥi **Naẓmī** yazıldı eşk-i mātemle
Ḥüseyn Efendi’ye zaḥm-ı ecel baḳ nişledi āh vāh
Fī 15 Zī’l-ḳa‘de Sene1282

203

Müfredāt

265.

[Müfret]

[Mefā‘ilün mefā‘ilün mefā‘ilün mefā‘ilün]

1. Mürüvvet merḥamet himmet kerem sendendir ey şāhım
Melāz-ı melceyim sensin benim yā Ḥazret-i Ḥaydar

²⁵⁹ Vezin kusuru var.

²⁶⁰ Bu beyt derkenarda yazılmıştır.

266.

Velehu

[Musarra]

[Fā'ilātün fā'ilātün fā'ilātün fā'ilün]

1. Hün-ı şāh-ı Kerbelā'dır çarhda gülgün-ı şabāh
Mācerāyı ehl-i aşka her gün itmekde izāh

267.

Velehu

[Müfret]

[Mefā'ilün mefā'ilün mefā'ilün mefā'ilün]

1. Mu'inim dest-girim senden özge bir kimesnem yok
Meded mirim baña senden kerem dünyā u uqbāda

268.

Velehu

[Müfret]

[Fā'ilātün fā'ilātün fā'ilātün fā'ilün]

1. Tır rızā bābında hizmetde muķim ol yoħsa kim
Bir günāh eylersen anda biñ gün āh itmek gerek

269.

Velehu

[Müfret]

[Mefā'ilün mefā'ilün mefā'ilün mefā'ilün]

1. Muħabbet hāngāhında kim irşād-ı merām olmam
Beni ey şeyh efendi sen mürīd eyler de neylersiñ

270.

Velehu

[Musarra]

[Fe'ilātün fe'ilātün fe'ilātün fe'ilün]

1. Kāmımı telh-i firāk eyledi derdiñ şāhā
Elemiñ māh-ı muħarremde şıyām oldu baña

271.

Velehu

[Musarra]

[Mef'ülü mefâ'ilü mefâ'ilü fe'ülün]

1. Vâşıl olayım dirseñ eger sırr-ı 'alīye
Gel eyle niyâz vâriş-i Bektâş-ı Velīye

272.

Velehu

[Musarra]

[Mefâ'ilün mefâ'ilün mefâ'ilün mefâ'ilün]

1. Hārābāt ehliyim ehl-i hārābāta ayakdaşım
Benim ol zümrede Nazmī haķikat yār u yoldaşım

273.

Velehu

[Müfret]

[Fâ'ilātün fâ'ilātün fâ'ilātün fâ'ilün]

1. Sāye-i şāh-ı velīde egmedim eflāka baş
Kimsiñ ey cāhil-i denī saña itmem ser-fürü

274.

Velehu

[Musarra]

[Fe'ilātün fe'ilātün fe'ilātün fe'ilün]

1. İsm ü cism mi yoğiken Ka'be'niñ aşlā dilde
Ādemiñ göñlüne eylerdi melā'ik secde

275.

Velehu

[Musarra]

[Fâ'ilātün fâ'ilātün fâ'ilātün fâ'ilün]

1. 'Aşıķı şahbā-yı²⁶¹ la'l-i yārdır bī-ħoş iden
Yoħsa mest olmaz tehī peymāneden mey nūş iden

²⁶¹ Tamlama belirtme durum eki ile yazılmış.

276.

Velehu

[Musarra]

[Fā'ilātün fā'ilātün fā'ilātün fā'ilün]

1. Giceler tā şubha dek ey meh-liķā itmezdim āh
Olmasaydı sevdiğim zülfüñ gibi bahtım siyāh

204

277.

Velehu

[Musarra]

[Mefā'ilün mefā'ilün mefā'ilün mefā'ilün]

1. Bu meydān-ı melāmetde geçenler cān ile başdan
Bulur feyz-i ebed anlar Cenāb-ı Hācī Bektāş'dan

278.

Velehu

[Musarra]

[Mefā'ilün mefā'ilün mefā'ilün mefā'ilün]

1. Celāl-i ehl olanlar hep celāle mazhar olmuşdur
Cemāle meyl iden elbet cemāle mazhar olmuşdur

279.

Velehu

[Müfret]

[Fā'ilātün fā'ilātün fā'ilātün fā'ilün]

1. Tāli'imi yoķladıkda Nazmīyā ehl-i nücüm
Birc-ı aşkdandır didiler kevkeb-i mevlūdünüz

280.

Velehu

[Musarra]

[Fe'ilātün fe'ilātün fe'ilātün fe'ilün]

1. Cezbe-yi hüsni o şūhuñ hele inkār olmaz
Neyleyim aşık-ı gam-keşlerine yār olmaz

281.

Velehu

[Müfret]

[Fā'īlātün fā'īlātün fā'īlātün fā'īlün]

1. Gerden [u] sīmāyı mestūr eyler ayrılmazdı hīç
Bād-ı āh-ı 'āşıkāndandır cüdāsı perçemiñ

282.

Velehu

[Müfret]

[Fe'īlātün fe'īlātün fe'īlātün fe'īlün]

1. Dögüşenler güzelim perçemiñi mülk-i fes
Baş açık yalın ayak yılmamış 'aşk rāhında

283.

Velehu

[Müfret]

[Fā'īlātün fā'īlātün fā'īlātün fā'īlün]

1. Taşralarda 'ıyş u nūşa meyl ü rağbet mi ider
Hñanesinde zevkını keyfince icāb eyleyen

284.

Velehu

[Müfret]

[Mefā'īlün mefā'īlün mefā'īlün mefā'īlün]

1. Ayak çekdi der-i meyḥāneden şanmayınız cānā
Şarāb ey lebleri Kevşer baña sensiz ḥarām oldı

285.

Velehu

Āgāh Efendi ile Müşterekdir

[Müfret]

[Mefā'īlün mefā'īlün mefā'īlün mefā'īlün]

1. 'Adū-yı bed-nihādiñ frşatıñ fevt itme düşdükçe [Āgāh]
Cihānda intikām almağ gibi bir ṭāli' kām olmaz [Nazmī]

286.

Velehu

[Musarra]

[Fā'ilātün fā'ilātün fā'ilātün fā'ilün]

1. Çeşm-i cellâdı görünce dost şandım ben baña
Ġamze-i fettānı çıkdı āh kim düşmen baña

287.

Velehu

[Müfret]

[Fā'ilātün fā'ilātün fā'ilātün fā'ilün]

1. Şarğdan ğarba resīde olur elbet yeter āh

205

288.

Velehu

[Müfret]

[Fe'ilātün fe'ilātün fe'ilātün fe'ilün]

1. Yanarak yakılarak ağlayarak yalvararak
Geldi dergāhıña **Nazmī** meded ey şāh meded

289.

Velehu

[Müfret]

[Mefā'ilün mefā'ilün mefā'ilün mefā'ilün]

1. Uzak dur pādişāhlardan eger āsāyiş istersen
Ki zīrā kurb-ı sulţān āteş-i sūzān dimişler

290.

Velehu

[Müfret]

[Fe'ilātün fe'ilātün fe'ilātün fe'ilün]

1. Neyleyim cāzibesiz sādece bir ruşsarı
Şayd-ı murğ-ı dile bir gözleri şebbāz ister

291.

Velehu

[Müfret]

[Mefā'īlün mefā'īlün mefā'īlün mefā'īlün]

1. Boyumuñ ölçüsün aldım kalām-ı şüh-ı hıyātdan
Dikildim karşısunu ben su'āle inceden ince

292.

Velehu

[Müfret]

[Fā'ilātün fā'ilātün fā'ilātün fā'ilün]

1. Mekteb-i 'aşqda elifden derse āğāz eyledik
Ben muşhafı hatim eyledim ... Leylā'da kaldı Kays

293.

Velehu

[Müfret]

[Fe'ilātün fe'ilātün fe'ilātün fe'ilün]

1. Taş u toprağına 'arz eyle selāmım cümle
Yoluñ İstanbul'a uğrar ise ey bād-ı şabā [Girid'de söylenmiştir.]

294.

Velehu

[Musarra]

[Mefā'īlün mefā'īlün mefā'īlün mefā'īlün]

1. Şerār-ı mazlūmuñ āhı çıkar āheste āheste
İrişür çarha bi'llāhi yaqar āheste āheste

295.

Velehu

[Müfret]

[Mefā'īlün mefā'īlün mefā'īlün mefā'īlün]

1. Ğafūr u hem Raḥīm u hem Kerīm'sin 'adl ile ammā
'İnāyet kıl Yezīd'iñ geçe yā Rab şol günāhından

296.

Velehu

[Musarra]

[Mefā'īlün mefā'īlün mefā'īlün mefā'īlün]

1. İdersem de civār-ı lā-mekāna **Nazmīyā** hicret
Fenāda bāķīdir nevzāde-i ŧabı'm oķur raķmet

297.

Velehu

[Musarra]

[Fe'ilātün fe'ilātün fe'ilātün fe'ilün]

1. Öyle mecbūr-ı cemāliñdir efendim çeşmim
Baña göstermesün Allāh firāķıñ bir dem

298.

Velehu

[Musarra]

[Mefā'īlün Mefā'īlün Fe'ülün]

1. Süleymān'dır maķāmında ķarınca
Süleymān'dan ķarıncaya varınca

206

299.

Velehu

[Musarra]

[Fā'ilātün fā'ilātün fā'ilātün fā'ilün]

1. Dehre geleden berü [ben]pür-kederim pür-keder
Şağlıyla anamı ... ey peder

300.

[Müfret]

[Mefā'īlün mefā'īlün mefā'īlün mefā'īlün]

1. Hayāl-i naķş-ı²⁶² hüsünüñle derūnum levhası memlū
Görenler göñlümi cānā kıyās itmez mi puḥhāne

²⁶² Tamlama belirme durum eki ile gösterilmiş.

301.

[Musarra]

[Fe‘ilātün fe‘ilātün fe‘ilātün fe‘ilün]

1. Göremem kendimi āyīneye bakşam aṣlā
Ol kadar za‘if vücūd itdi beni ‘aşq zīrā

302.

[Müfret]

[Fe‘ilātün fe‘ilātün fe‘ilātün fe‘ilün]

1. Kimler ağlar baña bu dīdelerimden başka
Bir acır mı bulunur yārelerimden ğayrı

303.

[Müfret]

[Fe‘ilātün fe‘ilātün fe‘ilātün fe‘ilün]

1. Gerçi her kārda kadr-i hükmini eyler icrā²⁶³
İhtiyāten velī esbāba teşebbüs lāzım

304.

Aḥıbbādan Bir Zāta Yazılan Tahrīrāta Ser-levḥa Beyit

[Musarra]

[Fe‘ilātün fe‘ilātün fe‘ilātün fe‘ilün]

1. Baḥtiyārım ki seni sevmege lāyık oldum
İltifātıñ ile aqrānıma fā’iḳ oldum

Dildāde-i ṭal‘at-i ḥüsn ü cemāli ve mā’il şīve-i mergüb kemāli olduğım efendim
ḥazretleri

207

305.

Tārīḳ-i Mīr-Mīrān şode Eşref Beg

[Gazel]

[Fā‘ilātün fā‘ilātün fā‘ilün]

1. Evvelā Ba‘dād’da ālāy begi iken²⁶⁴
Şadıkāne ḥizmet iderdi bütün
2. Gördi vālī-i vilāyet kim bu zāt
Mālik-i rüşd ü kemāl ü zū-fünün

²⁶³ Vezin kusuru var.

²⁶⁴ Vezin kusuru var.

3. Kıldı zātın mutaşarrıf dil-cū
Anda dahı hemtā dikdi senün
4. Lāzım oldı çünki isti‘dādına
Rütbesi terfī‘ ola qadri füzün
5. Mīr-i mīrānlıqla oldı kām-rān
Kıla dā‘īm düşmenini Hāq zebün
6. **Nazmī** tām tarīh̄le tebrīk eyledi
Mīr-i mīrān oldı Eşref Beg bugün Sene-1289

306.

Deyr Şehrinde Yapılan Millet Bāğçesiyle Kaşrın Tārīhidir
[Gazel]

[Mefā‘ilün mefā‘ilün mefā‘ilün mefā‘ilün]

1. Zehī gülşen-sarāy ey cān-fezā nev-ṭarz ü nev-inşād
Yapup mi‘mār-ı hey’etle ‘Ömer Paşa mübārek bād
2. Vücūdı yok iken bu beldede hīç böyle āsārıñ
Kılub ikdām-ı tām itdi bu millet bāğçesin ĩcād
3. Ne bāğçe bāğçe-i bāğ-ı İrem’den bir nişāndır kim
Bu ṭarz üzre bināsın görse reşk eyler idi Şeddād
4. Degildir bāğçe-i gülzār cenāndır bir kināyetdir
Temāşa eyleyen bülbüller eyler şubḥ-dem feryād
5. Tehī zan itme bülbüller iderler zār ü efgānı
İdüp bānīsiniñ anlar du‘a-yı devletin evrād
6. Derününde bu kaşr-ı dil-güşā bir cāy-ı rūḥ-efzā
Gören bu bāğçe ü kaşrı olurlar guşşadan āzād
7. Oķu bülbül gibi **Nazmī** yazup itmāmına tārīḥ
‘Ömer Paşa bu kaşr-ı canfezāyı eyleyüp bünyād

Fī 15 Muḥarrem Sene 1290

Der-Sitâyiş MıŖır Vālīsizāde Devletlū Meḥemmed Tefvīķ PaŖa

[Kaside]

[Fā'īlātūn fā'īlātūn fā'īlātūn fā'īlūn]

1. Ḥabbezā ey ḡonca-i ḡüzār-ı mihr-i nāmdār
Merḥabā ey mīve-i naḥıl emīr-i kāmkar
2. Vālid-i zī-Ŗānıñ İsmā'īl PaŖa kim anıñ²⁶⁵
Pāyına yüz sürmek ile 'ālem eyler iftiḥār
3. Ḥazret-i Sulṭān 'Azīz'ıñ rūḥ-ı Ŗānīsı odur
Vālī-i MıŖır saḥāvet ol kerīm [ü] zü'l-vaķār
4. Ger baķılsa bir vezīr-i nāmdār-ı ehl-i cūd
Çok müŖīrler gibi ammā bende-i memlūkı var
5. Bir müŖīr ammā 'adāletle *müŖārün-bi'l-benān*
Bir vezīr ammā seḥāvetle ḡüzīnū'l-itibār
6. Bir müŖīr ammā Ŗecā'atlerle İskender-tüvān
Bir vezīr ammā besāletle ḡaviyyü'l-iķtidār
7. Bir müŖīr ammā belāḡatle re'īsü'l-'ārīfin
Bir vezīr ammā mahāretle olup Ŗöhret-Ŗi'ār
8. Bir müŖīr ammā 'adīli 'ālem içre bī-naḡīr
Bir vezīr ammā celādetle cihānda pāyidār
9. ÇeŖm-i 'ālem görmemiŖdir ḥāŖılı emŖālını
Bir yaratmıŖdır Cenābın Ḥazret-i Perverdigār
10. Sen o düstūruñ efendim zāde-i zī-Ŗānısın
Ŗevķ-i pābūsuñla çok mı 'ālem itse iftiḥār
11. MāŖāllāḥ ṭālī'-i ferḥunde taltīf eylemiŖ
Zātını bir sen gibi ḥayru'l-ḥalefle Kirdḡār

²⁶⁵ Vezin kusuru var.

12. H azret-i Tevfik Paşa ya'ni hem n am-ı res l
Kim odur  alemde mihr ile g z n   bahtiy r
13. B rekall h ey g l-i g lz r-ı mihr-i  atıfet
Sensin ol b g-ı m r vvet i re na l-ı m ved r
14. Meslegi n  ayn seni n Paşa pederdir s phesiz
H bbez  hayr 'l-h aleflik mesleginde  st v r
15. Őanı nı ta'z m i un a k m-ı lu f-ı B r de
K tib-i dev d²⁶⁶-ı k dret vaŐfı nı b yle yazar
16. Ma la'ı n r-ı m r vvet menba'ı c d u kerem
Mebde'ı neyl-i seh vet gevher-i h liŐ- ay r
17. Ey vez r-ı ibn-ı vez r ibn-ı vez r ibn-ı vez r²⁶⁷
Ey yeg ne gevher-i senc de-ı  al -teb r
18. H dd-ı imk n olmaz ol de nl  sip sı n b -kuy s
 ok degildir vaşf-ı Őanı nda idersem i'tiz r
19. Őanı nı vaşf eyler iken h tira itdi h t r
Bir g zel zannım olur Ő y n-ı nezd-ı i'tib r
20. Gelse  g Ő-ı vis le  h bir kez ol nig r
Derd-ı h sret h ne-ı g nl mden itseydi fir r
21. Der-ken r itsem o g l-ruŐs rı Ő mdan t  se er
Gicemiz kadar m b rek  ydımız olsa neh r
22. Kişver-ı g nl m ih ta eylese ceysz-ı s r r
M lk-ı dilde leşker-ı g m g yrı t tmazdı kar r
23. H zn ile ben a larım Ő m u se er bu b gda
Na l-ı  m dim eger kim olmaz ise m ved r

209

²⁶⁶ دوات kelimesi دواد Şeklinde yazılmış.

²⁶⁷ Vezin kusuru var.

24. Hāşre dek bülbül gibi feryād ü efġān eylerim
Ġonca-i maķşūdu mı ger açmaz ise rūzgār
25. Çeşmime gülzār-ı ‘ālem hār olur sensiz benim
Gül-ruġuñsuz gülsitānı neyleyim ey gül-‘izār
26. **Nazmīyā** artık yeter medġ u teġazzül ba‘dezīn
Şıdkile eyler du‘āyı dāveriye ibtidār
27. Tā ki yā Rab çarġ-ı devrān eyledikçe ‘ālemi
Baġt-ı yāver ‘ömri efzūnter ola leyl ü nehār
28. Bāġ-ı ‘ālem sebzedār olduğca tā rüz-ı kıyām
Naġl-ı ‘ömri ola yā Rab maţlab üzre mīvedār
29. Tā cihānda ġoncalar açdıķca ... bāġçesi
Kaşr-ı ‘ömri tā-kıyāmet anda olsun üstüvār

308.

Der-Sitāyiş Ser-kātib Ĥazret-i Şehr-i yārı ‘Aţūfetlü Emīn Beg
[Kaside]

[Fe‘ilātün fe‘ilātün fe‘ilātün fe‘ilün]

1. Bī-ġuzūrum o ķadar miġnet ile rüz u leyāl
Eylemek bir nefes ārām baña emr-i muġāl
2. Dā’imā seng-i sitem ġāţırım itmekde şikest
Allāh Allāh ne bu ţālī‘-i nuġūset²⁶⁸ ne bu ġāl
3. Ĥabs idüp zulmet-i ġamda beni baġt-ı ķaram
Toġmadı neyleyim eyvāh ki mihr-i iķbāl
4. Gülşen-i dehriñ olup bülbül-i miġnet-zedesi
Açmadı ġonca-i maķşūdumı bir tāze nihāl
5. Bādī-i miġnet olan cürmimi bilmem ki nedir
Varsa belki hünerimdir baña bādī-i melāl

²⁶⁸ Metinde ġ harfi ile yazılmış.

6. Hünerim olmasa da kâşki kühensāl olsam
Nāʾil-i rifaʿt olurum yine mişl-i cühhāl
7. Yalınız şiʿre degil himmetim ammā maşrūf
Her hünerde iderim daʿvā vü işbāt-ı kemāl
8. Lîk ehliyet-i zātiyye ki raġbet yokdur
Eger olsa rızā ... Ümem bî-emşāl
9. Nüktedān ħadrini bilmez felek-i bi-idrāk
Maġsadı ʿāķil[i] itmekdedir her dem pāmāl²⁶⁹
10. Çün ki îfā-yı rüsüm itmedir ʿālemde hüner
Maʿrifet bir pula degmez ħurı efsāne mişāl
11. Ne ħadar itdim ise ben de rızā-yı taġşıl
Olmadım hîġ mükāfāt ile mesrūrü'l-bāl
12. Tālîʿim yār degildir baña kim yār olsun
Girmede destime aşlā ne ki itdimse ħayāl
13. İşte bu sūziş-i miġnetle olup ser gerdān
Kalmadı şabr u şebāta daġı imkân-ı mecāl
14. Haste-dil pister-i firġatde yaturken nāġāh
Hışm ile geldi bir er itdi baña böyle sūʾāl
15. Ne yatarsun didi bu pister-i firġatde müdām
Ne çekersin ġam-ı bār-ı felegi çok ħammāl
16. Didim ayā nideyim derdime yok bir çāre
Çāre-cü her ne ħadar oldum ise emr-i muġāl
17. Didi ey ġāfil-i nā-maġrem-i erbāb-ı kerem
Var iken ehl-i vefā zat-ı pesendīde-ġişāl
18. Niçün ahvālîni ʿarz itmede taġşîr itdiñ
Seni pāmāl ider elbette ki böyle ihmāl

210

²⁶⁹ Vezin kusuru var.

19. Yüri dergāhına sür yüziñi ‘arz it hālīñ
Ol ki dergāhı olup kıble-i eṣrāf-ı ricāl
20. Serfürü eyle hemān dāmen-i elṭāfına hoṣ
Ġamdan āzād ider²⁷⁰ her ğamkeṣi luṭfi fi’l-hāl
21. Ṭab‘-ı envārına ol deñlü seḫāsi ğālib
Kemterin luṭfına ben Hātem’i ṭutmam emsāl
22. Ya‘ni **Serkātip Emīn Beg** ki cenābını idüp
Mālik-i mülk seḫā Hāzret-i Hāk Celle Celāl
23. Hābbezā kātib-i vālā-yı ṣeme devrān kim
Rūzın luṭfına mihr olmada her gün rümāl
24. Sensin ol menba‘-ı cūd u himem u ‘ālī nejad
Sensin ol Hātem-i luṭf u kerem-i hoṣ-ef‘āl
25. Müsteṣār itmez idi zātıñı Sulṭān ‘Azīz
Olmasañ münteḫab-ı gevher-i deryā-yı kemāl
26. Himmetiñ ‘ālidir ol rütbe kim ednā nazarıñ
Sihi seng ider gevher ile hem miṣkāl
27. Keremiñ ol derece ğāyete irmiṣdir kim
Hātemiñ nāmını çoḫdan berü kılmıṣ ibṭāl
28. Himemiñ ṣol derece eyledi kesb-i vüs‘at
Olamaz ‘arṣa-ı ‘ālemde kıyāsı emyāl
29. Nigeh-i ‘aṭıfetiñ ṣevḫ-i fezā-yı ‘ālem
Ṣiddet-i merḫametiñ miṣl-i ‘adīmü’l-imḫāl
30. Sāye-i mekremetiñ melce‘-i aṣḫār u kibār
Midḫatıñdır ṣu‘arāya hele aḫdem-i āmāl
31. Ṣā‘irim līk mubālaĝa müdarā bilmem
Rāst-ĝuyım bilür ol zāt-ı Hudā-yı müte‘āl

²⁷⁰ Vezin kusuru var.

32. Görmedim ‘aşrda zātın gibi aşhāb-ı kerem
Görmedim luṭf ile hīç şānı kılnmış ibcāl
33. Olmadık nā’ıl-i luṭfın yalınız ben kaldım
Ben de aḥvālimi ‘arz itmede itdim iḥmāl
34. Benim ol ḥaste-i derd-i elemi zār u nizār
Benim ol dağdağa-ı ğamla perīşānū’l-ḥāl
35. Birbir ardınca gelür sīneme yeter hicrān
Eyledi cismimi eyvāḥ mişāl-i ğırbāl
36. Şānını böyle mi vaşf eyler idim ben yoḥsam
Āh kim renc u miḥendim dilim olmuşdur lāl
37. Çünkü āḥvālime şimdi benim āġāh olduñ
Nıgeh-i merḥametiñ koymaz aña ġayrı su’āl
38. Ey fı’l-ni’āmım taşdı’ ise ‘afv eyle
Der-i elṭāfıña cārūp gibi oldum rūmāl
39. Dāmen-i ‘afv ile nokşānımı mestūr eyle
Bu ġazelle eger olmazsa kaşīdem ikmāl
40. Āh kim olmaz idim böylece ḥüzün ü melāl²⁷¹
Şāhid-i baḥtım eger itse baña ‘arz-ı cemāl
41. Nıgeh-i luṭfını ben görmedim ey şūḥ bir kez
Olalı ḥüsnüñe ḥayrān vişāle meyyāl
42. Rūze-i hicriñi ey meh tıtarım aç u şusuz
Ḷankı günde toġacaḶ māh-ı ḥilāl-i şevvāl
43. Rūzedārān-ı firāḶıñ niçe ifṭār itsün
Rūz-ı ḥasret uzadı olmadı aḥşām-ı vişāl

²⁷¹ “Āh kim olmaz idim böylece pür-ḥüzün ü melāl/Şāhid-i baḥtım eger itse baña ‘arz-ı cemāl”
vezin gereġi “pür” hecesi çıkartılmıştır.

44. Atma yābāna beni oğ gibi ey kâşî kemān
Reh-i aşkıñda emekdārım idüp cürmüm helāl
45. Medh-i şekvā u teğazzül bitişür ey **Nazmî**
Ba‘dezīn eyle du‘ā itmege sen isti‘cāl
46. Tā ki yā Rab ola ma‘mūr cihān- çarh-ı gerdān
‘Ömrine munzam ola ‘ömr-i cihān her meh ü sāl
47. Kõnmasun āyīne-i hātırına gerd-i elem
Bulmasun hūrşīd-i iqbālî aniñ zerre zevāl
48. Gerçi maḥcüb ‘ināyātidir²⁷² herkes ammā
Varsa düşmenleri kahr eyleye Hāḫ Celle Celāl

212

309.

Aḫibbādan Birine Yazılan Mektūba Lehā Gönderilen Tesliyetnāmedir

[Gazel]

[Mefā‘ilün mefā‘ilün mefā‘ilün mefā‘ilün]

1. Şorulsa merd-i ‘irfāna nedir keyfiyet-i rāḫat
Kim olmuşdur murād üzre cihānda vuşlat-ı rāḫat
2. Su’āl olsa baña şervet midir rāḫat cihān icre
Degildir bir nefes şihḫat gibi yoğ devlet-i rāḫat
3. ‘Aceb fetvāsını virmiş midir bir müftī-i dānā
Murād üzre geçeñ destinde vardır ḫüccet-i rāḫat
4. Olur ḫālince her şahşın aransa muḫlaḫā derdi
Gerek a‘lā gerek ednā çekerler mihnet-i rāḫat
5. Bunu zan itme kim sāde gedālar ārzū eyler
Kulüb-ı pādişāhlarda bile var ḫasret-i rāḫat
6. Kıyās olsa eger farkı pek azdır şāh u ednāniñ
Süleymān’a meger mürdan irermiş sıkllet-i rāḫat

²⁷² Vezin kusuru var.

7. Güler gül bülbül ağlar bāgbān hayretde kalmışdır
Bu gülşende ‘aceb mi olmasa cem‘iyyet-i rāḥat
8. Ṭabīb-i rūzgār ‘āciz ḳalup elbet devāsından
Bileydi ‘illetiñ aşlın virirdi şerbet-i rāḥat
9. Felāṭunlar da ‘ācizdir bunuñ ḥall-i rumūzundan
Bilinmez bir ‘acā’īb nüktedir bu ḥikmet-i rāḥat
10. Ögüt al āsiyābdan baḳ bunu fikr-i daḳīḳ it kim
Döner çarḫ-ı felekde zerredir bu rikḳat-i rāḥat
11. Müneccimler buña bir zāyiçe hīç yazmamışlardır
‘Aceb ḳanḳı burūc içre var eşref sâ‘at-i rāḥat
12. Döner her rüz u şeb ṭurmaz meger dīvānedir gerdün
Virir mi ‘āḳıla hīç bulsa idi mühlet-i rāḥat
13. Taşavvur itmemiş zannım ki Bihzād-ı muşavverde
‘Acebdır bulmamış zihninde hīç bir şüret-i rāḥat
14. Ya cāhildir yāḥūd dīvānedir rāḥat iden yoḥsa
Bulunmaz ‘āḳile bercāyede emniyyet-i rāḥat
15. Ḥarīdārı çok ammā kimde vardır işmini bilmem
Gīrāndır pādişāhlarda bulunmaz ḳt ...-ı rāḥat
16. ‘Adem iḳlimine varsa kişi belki ḥuzūr eyler
Bu varlık ‘āleminde yoḥsa yokdur vüs‘at-i rāḥat
17. Mümāşāt-ı ‘alā’iḳden beriitse kişi nefsin
Bulur cüz²-i maḳām-ı inzivāda vaḥdet-i rāḥat
18. Bütün āzürde-ḥāṭırdır çekenler nām u şān ḳaydın
Ḥarābāt ehlini gör kim irer mi minnet-i rāḥat
19. Teşekkür itmeli bir sâ‘atiñ ḥoş geçdigi vaḳte
Bulunmaz arama andan büyük bir ni‘met-i rāḥat

20. Yine bir nev-zemīn yol k̄āfiye açdım bugün **Nazmī**
Sitanbul şā‘irānıyla iderken şoḥbet-i rāḥat

213

310.

**Ḳaṣīde-i Bahāriye Der-Sitāyiş Mābeyn-i Hümāyun-ı Müşiri Devletlü ‘Aṭūfetlü
Meḥemmed Rüşdü Paşa**

[Ḳaside]

[Fe‘ilātün fe‘ilātün fe‘ilātün fe‘ilün]

1. Demdir ey ḥāme seniñle idelim geşt-i güzār
Gitdi eyyām-ı şitā geldi yine faşl-ı bahār
2. Bāri tenhā alalım seyr-i gülistān idelim
Hep yeşil cāme ile işte donandı gülzār
3. Bülbül-i nağme-fezā gülşene güc itdi yine
Görelim neyle güle derdini eyler izhār
4. Minnetü’llāhī ki geldi yine vaḳt-i vuşlat
Ḥarem-i ḡoncaya ruḥşat dileyor bülbül-i zār
5. Şimdi ülfet demidir firḳate ruḥşat yokdur
Dāmen-i ḡoncayı beyhüde tutar berik ḥār
6. Gül ü bülbül idiyor yüz yüze hep nāz u niyāz
Fitnelik itmege fırsat bulamaz hiç aḡyār
7. Bā-ḥuşuş şimdi o demdir ki mişāli nābūd
Şemme devrānıñ ide ‘ömrini Mevlā bisyār
8. Kebk [ü] şahbāz ise devrinde olup hem-pervāz
Gezmede gürk u ḡanem birbiriyle²⁷³ leyl ü nehār
9. Ḳuvvet-i ṭāli‘-i şāhāneye māşā’e’llāh
Böyle ma‘mūr olur elbette bilād u emşār
10. Ḥalkıñ asāyişini istese elbet Ḥālik
Ḥalk ider bir seyīd-i aḥsen-i Ḥalkü’l-eṭvār

²⁷³ Vezin kusuru var.

11. İŖte bu devletiñ ihyāsına bādī olacak
Bir hidīvi yār edüp millet-i İslām'a medār
12. İftihār-ı vüzerā Hazret-i RüŖdü PaŖa
Ŗāhib-i rüŖd ü zekā ĀŖaf ... āŖār
13. Dāmeni busegehim olmadır ancak maŖŖūd
Hāmemi eylemeden naql-i zemīn-i iŖ'ār
14. Ol ki dergāhı olup melce'-i erbāb-ı niyāz
Āsitān-ı keremi kıble-i eŖrāf-ı kibār
15. Hāme-i mu'cizesi kāŖif-i her sırr-ı nihān
Kuvvet-i nātıkaŖı biker-i me'āniyi bozar
16. Hūsn-i ahlāk ile bir ĀŖaf-ı memdūh-ı cihān
Ŗāhib-i fazl u hūner ehl-i kerem pāk-tebār
17. Cūd u ilṭāfına ger vākıf olaydı Hātem
Yazılurdu der-i iŖŖānına bir hızmekār
18. Tīg-i kahrın eger a'dāya havāle kılsam
Cān atar dūzaḥa havf ile cüyūŖ-ı kuffār
19. ĀŖafā mühteŖemā zāt-ı me'ālī keremā
Ey cihān dāver[i] destūr-ı merāmım girdār
20. Sensin ol ĀŖaf-ı ferdāne-i mülk ü millet
Hūsn-i tedbīriñ ile fazl olunur her bir kār
21. MüsteŖār itmez idi zātına Sulṭān 'Azīz
Olmasañ vākıf her müşkül... düŖvār
22. GörmemiŖ çeŖm-i beŖer sen gibi bir ehl-i kerem
GelmemiŖ 'āleme zātıñ gibi ey fahr-i kibār
23. Ŗehsüvār-i 'azametsinki Sikender ü Dārā
Ki yürür pīŖ-i rikābında piyāde her bār

24. Milletiñ sendedir²⁷⁴ hüsni-nâzarı şimdi bütün
Çıksun ol göz ki saña cüzz'ü ihânetle bakar
25. Olmadık var mı 'aceb mazhar-ı ilâfîñ hîç
Müdde'âmı 'acebâ kimler iderler inkâr
26. Var ise gelsün o nâ-kes görelim da'vâsın
Anı iskât idecek bende niçe sözler var
27. Nâ'îl-i luḫfunuñ aşhâbını ta'dâd itmem
Mebhâs-ı zülfi dilârâ gibi haylî söz uzar
28. Hâlin 'arz eylemek ister 'akab-ı medhiñde
Ruḫsat alursa eger kilki-periṣân güftâr
29. Böyle vaṣf itmez idim zât-ı faḫîmâneñi lîk
Olmasam bâde-i miḫnet ile mest-i ekdâr
30. Mey-i ekdâr ile ser-mestim o rütbe ancak
Nîm-i câm-ı keremiñ olsa ider def'-i ḫumâr
31. Kimseye ḫâlimi 'arz itmege de 'âr iderim
Hele biñ şermle sulṫânıma itdim izḫâr
32. Bir ğazel ḫâṫırına geldi o demde fi'l-ḫâl
Bâĝ-ı medhiñde ḫalem eyler iken geṣt ü güzâr
33. Nev-bahârda idicek ol perî ğızım gülzâr
Yüzini pâyına ferṣ itmegiçün çıkdı çemen-zâr²⁷⁵
34. Göricek teṣrîf-i dildârı kıyâm eylediler
Hep yeşil câme ile ṫurdı selâma eṣcâr
35. Güller al câme ile çıkdılar istiḫbâle
Lebs-i elvân bürinüp ḫâşılı her bir ezhâr

²⁷⁴ Vezin kusuru var.

²⁷⁵ Bu mısradaki vezin [Fe'îlâtün Fe'îlâtün Fe'îlâtün Fe'îlâtün] şeklindedir.

36. Nev-ıhırāmānını seyr eyleyin ol serv-endāmīñ²⁷⁶
 Āteşe döndi cigerler çutuşup ‘ayn-i çınār
37. Bitişür **Nazmī** temeddüh ü teğazzül artık
 Ba‘dezīn eyle teḥāyā-yı vird u dīn ezkā²⁷⁷
38. Tā ki ma‘mūr ola yā Rab bu ḥıyām-ı gerdūn
 Küre-i arzı dolaşdıçça şehī leyl ü nehār
39. ‘Ömri eفزūn ola ol mertebede ‘izzetle
 Şadr-ı devletde vucūdı bula şıḥhatle qarār
40. Cümle evlādı ve ensābını baḥş eyleye Ḥaḳ
 Dergehi dā’im ola melce-i aşğār u kibār
41. Gerçi maḥcūb-ı ‘ināyātıdır herkes ammā
 Varsa düşmenleri ḳahr eyleye zāt-ı Ḳahhār

215

311.

Tārīḫ-i Vilādet

[Kıt‘a]

[Mefā‘ilün mefā‘ilün mefā‘ilün mefā‘ilün]

1. Hüseyin Beg ki mīr-ālāydır çarḳçı şınıfında
 Kemāl-i ḥüsn-i ḥulḳ ile Cenābın ḥalḳ iderler yād
2. Zāmīrinde tekevvün eyleyen dā’im ‘adāletdir
 ‘Adālet resmini mi‘mār-ı luṭuf eylemiş bünyād
3. Egerçi Ḥātem’iñ nāmı cihāndan ḥaḳ olunsaydı
 Seḥāvet meslegin işte bu zāt eyler idi İcād
4. Seḥāvet taḫtı münḥal ḳalsa idi vaḳt-i Ḥātem’den
 O taḫta zātını lāzım gelürdi eylemek iḳ‘ād
5. O rütbe ṭab‘-ı pāki mā’il-i luṭf u keremdir kim
 Bulunmaz devr-i ‘adlinde hele bir ḥāṭır-ı nā-şād

²⁷⁶ Vezin kusuru var.

²⁷⁷ Vezin kusuru var.

6. O rütbe ehl-i dil adriñ bilür kim vaşıfı nā-ābil
Hüner erbābı lufiyla olurlar dā'imā dil-řād
7. Baılsa mīr-alāydır şüret-i zāhirde ammā kim
Haıat o müşirlerden saıdır ol kerem-mu'tād
8. ařā'id söylesem olmaz kemāl-i lufına kāfi
Ne mümkün vaşfını bu muhtaşar ebyāt ile ta'dād
9. O zāt-ı ekremiñ mehd-i vucūda řulb-i pākinden
Bu günler geldi bir duşter ki resmin görmemiş Bihzād
10. Ta'alallāh zehī řāli' zehī ibāl-i ferhunde
Bu resme hüsni resm itmiş degil resm eyleyen üstād
11. Keder göstermesün Ha vālideynile o mevlūde
ıyām-ı haşre dek itsün kemāl-i 'ömrini müzdād
12. Didim ihlāř ile mevlūdine **Nazmī** güher tārīh
şafiye Hānım'ı Yezdān ıla dünyāda dā'im řād

1287

312.

Tārīh-i Vefāt

[Kit'a]

[Mefā'ilün mefā'ilün mefā'ilün mefā'ilün]

1. Bu fānī 'ālemiñ bāı degildir cām-ı ibāli
Nihāyet herkesi telh-i dimāğ eyler mey-i ekdār
2. Mümeyyiz meclisi bariyyede Edhem Efendi'nin
Ba işte el eküp vālidesi dünyādan āhirkār
3. Haıat řālih-i mestüre bir hātün idi cefā
Ne āre pençe-i řīr-i ecel cāndan idüp bīzār
4. Budur me'mül ki abrini ziyāret eyleyen ihvān
İdeler rūhını bir *Fātiha*'yla lu idüp tezkār

5. Yazıldı eşk-i ihlâşıyla **Nazmî** fevti târîhi
Hâdice'ye Hâdice hem dem olsun her dem ü her bār
Fî 29 Rebî'ül-âhir 1288

216

313.

Der-Sitâyiş Şadr'azam Midhat Paşa

[Kaside]

[Fe'ilâtün fe'ilâtün fe'ilâtün fe'ilün]

1. Minnetullâh ki kıldı beni mesrürü'l-bâl
Viridi maqşudımı bî-reyb Hudâ-yı Mute'al
2. Turmayup şevkile raqs eylesem elbet yeridir
Girdi dest-i emele her ne ki itdimse hayâl
3. Sözi mi tutmamağa haddi mi vardır çarhıñ
Baña baş egmemek oldı aña bir emr-i muhâl
4. Çemen-i t'ali'im olmağda serâser ser-sebz
Âteşe yandı bütün hırmen-i endüh melâl
5. Şâhid-i maṭlabı âgüş-ı merâma aldım
Kendi re'yiyle ider şimdi baña 'arz-ı cemâl
6. Niçe şâd olmayayım ya niçe raqs eylemeyim
Ki baña bunca 'inâyât idüp Haḫ Celle Celâl
7. Ya'ni şad müjde ki şadrı bugün itdi teşrîf
Ol veliyyü'n-ni'am ol zât-ı Kiyümers-i iḳbâl
8. Getür ol bâdeyi sâkî ideyim def'-i humâr
Ki beni mest-i şafâ eyledi şahbâ-yı vişâl
9. Alayım bârî bu şevkile ele levḫ u kalem
Yazayım şân-ı faḫîminde kaşâ'id fi'l-ḫâl
10. O vezîr-i hüner endîşe 'adâlet pîşe
O kerîmü'l-şîme vü pâk pesendide ḫiṣâl

11. H̄āris-i memleket ü h̄āmī-i mülk ü millet
Dāver-i devr-i zamān şadr-ı şadr-i istiqlāl
12. Şāhib-i seyf ü kalem vākıf-ı ahvāl-i ümem
Bānī-i cūd u kerem h̄ātem-i ferhunde mā'il
13. İftihār-ı vükelā H̄āzret-i Midhat Paşa
Ki der-i devletidir kıble-i eşrāf-ı ricāl
14. O h̄idiv-i 'azimet şadr-ı dūbālā himmet
Virmesin Allāh aña mertebe-i 'ālū'l-'āl
15. Bedr-i hūrşid kerem Āşaf-ı memdūh şīme
Şadr-ı cemşid çeşm-i dāver-i dārā emşāl²⁷⁸
16. Hüsrev-i perviz-siret s̄ānī-i Hārūn Reşid
Ca'fer-i Bermekī-ḥaşlet şadr-ı sūtūde-ahvāl²⁷⁹
17. Fitne bir şaklanacak yer bulamaz 'aşrında
Kākül-i dil-beri melce ide belki ḥaṭ u ḥāl
18. Āşafā dādgerā zāt-ı sūtūde keremā
Ammā vucūduñ²⁸⁰ şeref bedr-i hilāl-i şevvāl
19. İltifātıñ göricek bākī Fırāt Nehri'nde
Boğulurdu ḥasedinden niçe bir bed-ef'āl
20. Baña va'd itmiş idiñ luṭf-ı keremiñ o zamān
Bundan a'lā olamaz vaḫt-i dem-i ferruḫ-fāl
21. 'Arz-ı ḥālīm ise manzūr-ı şerīfiñ olıcaḫ
Va'diñ incāzına fermān idüp ey şadr-ı ricāl
22. Sensin ol Āşaf-ı memdūh-şiyem ehl-i kerem
Midhat'ındır şu'arāya seniñ aḫdem-i āmāl
23. Şarf-ı zihn eylemesün na'tıña da ya nitsün
Bā-ḥuşuş bencileyin şā'ir-i sencide-maḫāl

²⁷⁸ Vezin kusuru var.

²⁷⁹ Vezin kusuru var.

²⁸⁰ Vezin kusuru var.

24. Ȧabım ol mertebe müstağnî-i ʿâlidir kim
İdemem altun için medh ü senâ-yı erzâl
25. Açmadım fazlını gencîne-i sînem Ȧoludur
Şöyle ki cevher-i naʿtîñ ile hep mâl-â-mâl
26. İltifâtîñ ile seyr eyle ki şimden soñra
Vaşf-ı şânında neler nazm ideyim bî-emsâl
27. Cevher-i nuţkı mı hep naʿtîña ħarf eyleyeyim
Vaşf idüp şân-ı faĥîmâne ki eyyâm u leyâl
28. Bu kaşîdem ki şeref-pâş-ı dürr-i medĥîñdir²⁸¹
Nâmına dinse sezâ gevher-i deryâ-yı ĥayâl
29. Reşk ider Ȧabım füsünkârıma elbet Hârût
Ki benim sözlerimiñ her biri bir siĥr-i ĥelâl
30. İşte işbât ideyim siĥr-i ĥelâl olduĥını
Bi'l-bedâhe bu ĥazel ĥâtrıma geldi fi'l-ĥâl
31. Ȧande ey şüh dehâñıñ deyu itdikde suʿâl
Didi yokdan ne şorarsıñ baña ol Ȧadd-i nihâl
32. Aradım aĥzını kim var mıdır anda bir ħarf
Bulmadım vuşlata dâʿir ne kelâm u ne meʿâl
33. Setr idüp gerden-i kâfûrîni zülf-i siyehi
Zîr-i zulmetde görünmez göze ol nûr-ı helâl
34. Var ise eylediĥi cevre peşîmân olmuş
Ȧızarır görüĥi dem ʿâşıkın ol ruĥları al
35. Bunca diller Ȧolaşur zülfüne aşlâ birisin
- 36.
37. **Nazmîyâ** lâf-ı temeddüh ü teĥazzül yetişür
Şimdiden soñra duʿâ itmeĥe ĥıl istiʿcâl

²⁸¹ Vezin kusuru var.

38. Tā ki ma‘mūr ola yā Rab bu ḥiyām-ı devrān
Şadr-ı devletde bula şıḥḥat ile istiḳlāl
39. Kevkeb-i baḥtı ola burc-ı şerefde s̄abit
Kürre-i ārzı ḫolaşdıḳça şems rüz u leyāl²⁸²
40. ‘Ömrine munzam²⁸³ ide ‘ömr-i cihānı dā’im
Vire maḳşūdını her neyse Ḥudā-yı Müte‘āl
41. Gerçi maḥcüb-ı ‘ināyātıdır ‘ālem ammā
Varsa düşmenleri ḳahr eyleye Haḳ Celle Celāl Fī 13 Ağustos Sene 1288

218

314.

Remādiye’de Mücedded İnşā Olunan Cāmi‘-i Şerifiñ Tārīḫidir
[Kit‘a]

[Mefā‘ilün mefā‘ilün mefā‘ilün mefā‘ilün]

1. Vücūdı yoḳ iken bunda muḳaddem böyle āsārıñ
Mücedded cāmi‘ ü mekteb binā itdi o dīn-āgāh
2. Ki ya‘ni mīr-mīrāndan Meḥammed Eşref-i ‘Ādil
Mutaşarrıf olunca bu dilim sancāğına nāgāh
3. Ahālīye virüp ābdest niyāza eyledi teşvīḳ
Ḳılup bu cāmi‘i bunda binā ma‘mūr ide Allāh
4. Rebī‘ü’l-evveliñ on ikisi çün oldu itmāmı
Oḳundı mevlūd²⁸⁴ ol gün şād olup rūḫ-ı Resūla’llāh
5. Muvaffaḳ oldu bu ḫayr-ı cemīliñ bānīsi oldu
Ḥudā her bir umūrunda muvaffaḳ eyleye her gāh
6. Yā Rab itmāmına **Nazmī** bu tām tārīḫ-i dil-cūyı
Remādiye’de²⁸⁵ güzel inşā olunmaḳ bu ‘ibādetgāh
Fī 12 Rebī‘ü’l-evvel Sene 1290

²⁸² Vezin kusuru var.

²⁸³ Metinde z (ذ) harfi ile yazılmıştır.

²⁸⁴ Vezin kusuru var.

²⁸⁵ Vezin kusuru var.

315.

‘Ane Kazāsında Mücedded İnşā Olunan Hükümet Konāğının Tārīhidir
[Kıt‘a]

[Fā‘ilātün fā‘ilātün fā‘ilātün fā‘ilün]

1. Hāzret-i Sultān ‘Azīz’iñ maḥz-ı luṭfıdır bu kim
Nev-sarāy-ı dil-güşā ihyā olundu ‘Ane’de
2. Bir metīn tārīḥ düşürdüm **Naẓmīyā** itmāmına
Bu hükümet pek nefis inşā olundu ‘Ane’de 1290

219

316.

Tārīḥ-i Vilādet

[Kıt‘a]

[Fā‘ilātün fā‘ilātün fā‘ilātün fā‘ilün]

1. Şıdḳ ile dergāh-ı Hāḳḳ’a ‘arz iden ḥācātını
Şād olur bī-şüphe mihr-i luṭf-ı bī-enbāz ile
2. Kıl Ağa’sı Hāzret-i Eşref Efendi kām-bīn
Şadumāndır zevḳ iderse var yeri demsāz ile
3. Şulb-i pākinden cihāna geldi bir duḥter bugün
Dāye-i āgūşa ḳondı şīve-i i‘zāz ile
4. Öyle çizmiş resmini ressām ḳadrin kim henüz
Mişlini çarḥ görmemiş hīç böyle bir tırāz ile
5. Vālideyn ile mu‘ammer eylesün Mevlā hemān
Dil-pesend-i nāz olur bu şīve-i mümtāz ile
6. Bir güzel tārīḥ düşürdüm **Naẓmīyā** mīlādına
Nāzım²⁸⁶ Meḥemmed vücūda geldi yüz biñ nāz ile 1291

220

317.

İştilāḥāt-ı Bahriyye Üzre Sāl-i Cedīd Tārīhidir

[Gazel]

[Mefā‘ilün mefā‘ilün mefā‘ilün mefā‘ilün]

1. Ta‘ālallāh zehī [bir] ‘adl-āver sultān bī-hemtā
Şehiñ-şāh-ı cihān ‘Abdü’l-‘azīz Hān ma‘delet-pīrā

²⁸⁶ Vezin kusuru var.

2. Cülüs-ı meymenet me'nūsânından berüdü kim
Nizâm-ı 'adli dünyāya serāser kıldı istilā
3. Cihān şulḥ u şalāḥ üzre o şāhıñ devr-i 'adlinde
Meger kim ğamze-i ḥübān ile 'uşşāk ide ğavgā
4. Şecī'ān 'askere mālīk mükemmel bir donanmaya
Cünūduna bir içim şu kadar gelmezidi deryā
5. Ber ü bahriyyesin şehzādelerle eyleyüp tezyīn
O sulṭān-ı mu'azzam kadr-i ceşsin eyledi bālā
6. Sipāhī misl-i kevkeb-i şehzāde civān baḥtlar
Miyān-ı ceşside her birisi mihr-i felek ğüyā
7. Ḥuşūşā cümleye şimdi tefevvuk itdi bahriyye
Donanmaya virüp zīnet iki şehdāne-i yektā
8. Fürüg-ı mihr-i şevket baḥş ider ferr-i donanmaya
İki şehzādeler bahriyyede mihr-i münīr-āsā
9. Tefāḥur eylese çok mı bularla ehl-i tersāne
Şeref-baḥş-ı donanmadır iki dürdāne-i zībā
10. Şehinşāh-ı cihāniñ 'ömrini Mevlā ide efzūn
'Ulüvv-i himmeti zırhlı donanmalar idüp peydā
11. Görüp a'dāları zırhlı donanma-yı humāyūnı
Vücūdı āteş-i firḫat ile olmaḫdadır ifnā
12. Mükemmeldir müheyyādır mühimmātı donanmanıñ
Ne mümkün göstere baş bir ṭarafdan keştī-i a'dā
13. Āteş püskürse ağızından kaçan armstrong ṭoplar²⁸⁷
Yanar baĝr-ı 'adū eyler ce... kendüsin ilḳā
14. Ber ü bahriyyemiz cümle mücehhezdir mükemmeldir
Hemān emr-i cihād eyle saña nuşret virir Mevlā

²⁸⁷ Vezin kusuru var.

15. Şehā karşı tırur yoğdur saña bu ‘adl ü saşvetle
Eger Nüşirevān olmuş ve ger İskender ü Dārā
16. Edevāt-ı müceddedle donatdım armamı **Nazmı**
Biri lafzen biri ma‘nen iki tārīh idüp inřā
17. Sene biñ iki yüz toğsan üç oldı sa‘d ide Allāh
Bu sālı sa‘d ide ‘Abdü’l-‘aziz Hān’a hemān Mevlā
Sene 1293

221

318.

Tārīh-i Culūs-ı Sulţān Murād Hān

[Gazel]

[Fā‘ilātün fā‘ilātün fā‘ilātün fā‘ilün]

1. Bārekallāh ey şehin-şāh-ı cihān ‘āl-i nejād
Zīr-destān oldı taht-ı teşrīk ile ber-murād
2. Hep tevārīh-i selef hātır-nişānımdır benim
Böyle vaç’a görmedim memnün ola cümle ‘ibād
3. Hāşıl oldı milletiñ çünki murādı bağteten
Qalb-i mařzün kalmadı hep oldı mesrūr’ül-fu’ād
4. Her umūruñda muvaffıķ eyleye Mevlā seni
Çarh-ı devrān eylesün devriñde bir def‘a Murād
5. Kilk-i zerle kaydını **Nazmı** müverrih tārīhim
Şāh-ı ‘adl oldı cihān-ı fetrete Sulţān Murād
1293

319.

Dıger

[Müfret]

[Fā‘ilātün fā‘ilātün fā‘ilātün fā‘ilün]

1. Hāţţ-ı zerle ger yazılsa **Nazmı** tārīhim sezā
İttihād-ı hey’et ile Sulţān Murād itdi culūs

1293

Tārīḫ-i Ferīḫ şoden Mīr-livā Ḥüseyn Paşa

[Kaside]

[Mefā'ılün mefā'ılün mefā'ılün mefā'ılün]

1. Mübārek bir seher-ḥürşid ki dehre nūr-feşān oldu
Şabā evvel gelüp andan baña müjde-resān oldu
2. Didi kim dīdeler rüşen saña şad müjdeler olsun
Murād üzre bugün bād-ı emel işte vezān oldu
3. Ferīḫlik rütbesin iḥrāz idüp 'izz ü sa'ādetle
Ḥüseyn ism ü 'Alī-siret müşārün-bi'l-benān oldu
4. Ta'alallāḥ zehī müjde zehī iḫbāl-i ferḥunde
Bu müjde mürde-i cisme ḥayāt-ı cāvidān oldu
5. Açıldı gonca-i ṭab'ım nesīm-i luṭf-ı Mevlā'dan
Gönül iḫlīmi ser-tā-ser mişāl-i gülsitān oldu
6. Gelüp şevke gönül cūş [u] ḥurūş itdi şafāsından
Temevvüc eyledi baḥr-i ṭabī'at dūr-feşān oldu
7. Bu şevkile alup deste ḳalem vaşf-ı cemīlinde
Mübāḥāt eylemek bu bendeye ḥāṭır-nişān oldu
8. Ferīḫānıñ ser-efrāzı müşirānıñ mühim-sāzı
Mehām-ı devletiñ rāzı vezīr-i nüktedān oldu
9. 'Adālet-mekremet himmet mürüvvet merḥamet ḡayret
Hep evşāf-ı cemīlinde cihāna dāstān oldu
10. Kerem mevcūd 'aşrında sitem nābūd devrinde
Zulüm ta'bir olan fitne zamānında nihān oldu
11. Niçe ḥizmetleri var devlete maḳbūl ü müsteşnā
Ḥuşūşā ol zamān fābrīḳalara sāyebān oldu
12. Bütün fābrīḳalar tersānede iḫyāsıdır cümle
'Ulüvv-i himmeti ez-her-cihet bunda 'ayān oldu

13. Tamām āsarını kı̇abil degildir eylemek ta‘dād
Tevārīḡ zabṭını ‘āciz o rütbe ŗāyegān oldu
14. Ḥaḡīḡat ḡaḡḡını īḡāna mŗmkŗndŗr du‘ā it kim
Du‘ā hengāmıdır gitdi göñŗller ŗādumān oldu
15. Kederden hıfz ide evlādı u aḡfādını Mevlā
Du‘ā-yı devleti her dem baña vird-i zebān oldu
16. Bŗtŗn aḡbābımı **Nazmī** bu tārīḡle idŗp tebŗŗr
Ḥŗseyḡ Paŗa bu dem mŗjde ferīḡ-i kāmurān oldu
Sene 1293

SONUÇ

Nazmî Dîvânı, İzmir Milli Kütüphanesi Yazmalar Bölümü 1559 numarada bulunmaktadır. *Dîvân*, kütüphane kayıtlarında XVII. yüzyılda yaşamış ve Nazmî mahlası ile şiirler yazan Nazmî Mehmet'in eseri olarak kaydedilmiştir. Ayrıca Mehmet Nazmî Bey (Edirneli)'in *Dîvânı*'nın eksik bir nüshası olabileceği bilgisi yer almaktadır. Ancak *Nazmî Dîvânı* incelendiğinde eserde yer alan tarihlere göre XIX. yüzyıla ait olduğu anlaşılmıştır. *Dîvân*'ın kütüphane kayıtlarında farklı bir şaire ait olarak kaydedilmesi eser hakkında bugüne kadar hiçbir akademik çalışma yapılmamasının sebebi olarak düşünülebilir.

Biyografik kaynaklarda XIX. yüzyılda yaşamış ve Nazmî mahlası ile şiirler yazmış dört şair yer almaktadır. Bunlar; Nazmî (Salih) (Ö. 1260/1844-45), Nazmî, Ali (Şirvanlı) (D. 1858/1274), Nazmî Efendi (Bursalı) (D. ?-Ö. ?) ve İsmail Nazmî Efendi'dir (D. 1245/1829-Ö. 1317/1901). Bu dört şairden bahseden kaynaklarda verilen bilgiler ve örnek şiirler ile *Nazmî Dîvânı*'ndaki şiirlerden edindiğimiz bilgiler örtüşmediği için çalışmaya konu olan eserin sahibinin bu dört şairin dışında başka bir Nazmî olduğu kanısına varılmıştır.

Kaynaklarda hayatı ile ilgili herhangi bir bilgi bulunmayan Nazmî Efendi, klâsik Türk edebiyatının son temsilcileri arasında yer almaktadır. Nazmî, XIX. yüzyılın ikinci yarısında Sultan Abdülmecit, Sultan Abdülaziz ve Sultan V. Murat dönemlerinde yaşamış bahriye mensubu ve Alevi-Bektaşî meşrep bir şairdir. Nazmî'nin şiirlerinde kullandığı dinî kavramlar, tarihî olaylara ve kişilere yaptığı göndermeler onun iyi bir din ve tarih bilgisinin olduğunu göstermektedir. Kullandığı Arapça ve Farsça tamlamalar da bu iki dile olan hakimiyetini ortaya koymaktadır. Ayrıca birkaç aksaklık dışında aruz vezninin uygulamasındaki başarısı, edebî sanatları kullanmadaki ustalığı eserdeki nazım şekillerinin çeşitliliği onun iyi bir edebiyat bilgisine sahip olduğunu göstermektedir.

Nazmî'nin bilinen tek eseri çalışmaya konu olan *Dîvân*'ıdır. *Dîvân*'da gazel (154), kaside (13), kıt'a (65), beyit (18'i musarra ve 27'si müfret), koşma (5), müstezat (10), muhammes (8), tahmis (9), müseddes (5), tesdis (2) ve terkebîbent (4) nazım şekilleri ile toplam 320 adet şiir yer almaktadır. Bu şiirler; Aliname, düvazname, hasb-i hâl, kudumiyye, maktel, mededname, methiye, mersiye, muamma, münacat, nasihatname, naat, nefes, nevruziyye, şarkı, takrizname, tarih, teşekkürname, vasiyetnaâme ve vücutname türünde kaleme alınmıştır. Nazmî hem aruz hem de hece vezni ile şiirler kaleme almıştır. *Dîvân*'da bulunan 320 manzumenin 311'i aruz, 8'i ise hece vezni ile yazılmıştır. Bir manzume ise ne aruz ne de hece veznine uymamaktadır. Şair eserini tertip ederken hece vezni ile yazdığı şiirlerini ayırt etmemiş aruz vezni ile yazdığı şiirlerin arasına yerleştirmiştir *Dîvân*'da

kullanılan vezin çeşidi eserin hacmine nispeten azdır. Şair aruz vezninin 9, hece vezninin ise 3 ayrı kalıbını kullanmıştır. Bunlar arasında gerek ahengi gerek kullanım kolaylığı açısından klasik Türk şiirinde çok kullanılan kalıplardan olan Remel bahrinin “Fâ‘ilâtün fâ‘ilâtün fâ‘ilâtün fâ‘ilün ve Fe‘ilâtün fe‘ilâtün fe‘ilâtün fe‘ilün” kalıpları ile Hezec bahrinin “Mefâ‘ilün mefâ‘ilün mefâ‘ilün mefâ‘ilün” kalıbı diğerleriyle kıyaslanamayacak oranda çok kullanmıştır. Şairin bu kalıpları tercih etmesinin sebebi kalıpların Türkçenin ses yapısına uygun olmasıdır.

Dîvân’da, Nazmî’nin XIX. yzyılda meydana gelen yenilik hareketlerinden etkilenerek vezin konusunda yeni denemeler yaptığını bu konuda arayış içinde olduğunu gösteren iki örnek yer almaktadır. Şair, gazel nazım şekli ile beş beyit olarak kaleme aldığı 114 numaralı manzumede beyitlerin birinci mısralarında “Fe‘ilâtün fe‘ilâtün fe‘ilâtün fe‘ilün” ikinci mısralarında ise “Fe‘ilâtün Fe‘ilâtün Fe‘ilâtün Fe‘ilâtün” olmak üzere aruz vezninin iki farklı kalıbını kullanmayı tercih etmiştir. Gazel nazım şekli ile sekiz beyit olarak kaleme aldığı 46 numaralı şiirin ilk yedi beytinde hece vezninin 5+5 duraklı 10’lu kalıbını kullanırken son beyitte ise 6+5 duraklı 11’li kalıbını kullanmayı tercih etmiştir. Şairin bu iki örnekte şiire başladığı kalıpla devam etmeyip farklı kalıplara geçmesi, bir şiirde birden fazla vezin kalıbı kullanması döneminin edebiyat anlayışına dâhil olmak arzusunda olduğunu göstermektedir.

Nazmî Dîvânı mürettep bir divan değildir. Ancak şair “ibtidâ-i Gazaliyât” başlığı altında yer alan gazelleri sıralarken mürettep divanlarda görülen gazellerin harflere göre sıralanması kuralını tam anlamıyla uygulamıştır. *Dîvân*’da gazeller bölümünde alfabenin her harften kafiyelenmiş gazel bulunmaktadır. Nazmî, kafiyelerini seçerken kulak için değil göz için kafiye anlayışı doğrultusunda belli sesler arasında seslerin okunuşlarını değil de yazılışlarını dikkate almıştır.

Nazmî Dîvânı’nda yarım, tam ve zengin kafiye örnekleri yer almaktadır. Bu kafiye çeşitleri arasında Nazmî’nin tercihi genellikle zengin kafiyeden yana olmuştur. *Dîvân*’da yer alan 320 manzumenin 292’sinde kafiye bulunmaktadır. Geriye kalan 28 manzumenin 27’si müfrettir. Ayrıca bir örnekte şair kafiye kullanmayarak sadece redif kullanmıştır. Bu 292 kafiyeli manzumenin üç’ünde yarım, 127’sinde tam, 162’sinde de zengin kafiye kullanılmıştır. *Dîvân*’da en çok kullanılan kafiyeler, “â (55), -ân (48), , -âr (20), -et (21)” kafiyeleridir.

Nazmî Dîvânı’nda kafiye gibi redif de önemli bir ahenk unsurudur. *Dîvân*’da beyitlerle birlikte yer alan toplam 320 manzumenin 171’inde redif bulunmaktadır. 149 manzume ise

redifsizdir. Nazmî'nin rediflerini seçerken farklı arayışlar içinde olduğu ve tekrara düşmekten kaçındığı göze çarpmaktadır. Şair redif kullandığı 171 manzumede 138 redifi bir defa, 15 redifi iki defa, 1 redifi ise 3 defa kullanmıştır

Nazmî Dîvânı'nda yer alan şiirlerin tamamı Türkçedir Nazmî'nin dili XIX. yüzyılın dil özelliklerini yansıtır. Şair, gazellerinde ve özellikle hece vezni ile yazdığı şiirlerinde genellikle sade, yalın ve akıcı bir dil kullanır. Din ve devlet büyükleri için yazılan methiyelerde ve tasavvufi şiirlerde Arapça ve Farsça tamlamaların etkisiyle şairin dili ağırlaşır. Bu tamlamalar iki ya da üç kelimededen oluşan ve anlaşılması çok güç olmayan tamlamalardır. Ancak bazı şiirlerde ilk okunuşta basit ve anlaşılır görülen bazı tamlamaların anlam dünyasına girebilmek için tasavvuf ve tarikat bilgi birikimine sahip olmak gerekmektedir. Bununla birlikte eserde az da olsa dört ya da beş kelimededen oluşan tamlama örneklerine de rastlanmaktadır *Nazmî Dîvânı* dil özellikleri bakımından genel olarak günümüz Türkçesinden çok farklı değildir. Ancak bazı şiirlerde Eski Anadolu Türkçesi ve öncesi dönemlere ait özellikler taşıyan örnekler mevcuttur.

Nazmî, Alevi-Bektaşî meşrep ve tarikat mensubu bir şair olması sebebiyle birçok şiirinde hikemî bir üslûp tercih etmiştir. Bektaşî ve Hurufî remizleri ile süslenmiş olan bu şiirler ilk okunuşta anlaşılmayıp belli bir tasavvuf bilgisini gerektirir. Bu sebeple onun şiirleri duygu, hayal ve geniş bir felsefi birikimin ortak ürünleridir.

Dîvân'da başta tasavvuf ve din olmak üzere aşk ve rindlik gibi geleneksel konuları ele alan Nazmî; özellikle ehlibeyit, Hz. Ali, Hz. Hüseyin ve Kerbela hadisesini konu edindiği şiirlerinde duygu yoğunluğuyla lirik bir ifade tarzı benimsemiştir. Bu şiirlerde genelde ehlibeyte özeldir ise Hz. Ali ve Hz. Hüseyin'e olan derin muhabbetini, onlara reva görülen eziyetlerden dolayı duyduğu üzüntüyü ve bu eziyetleri reva görenlere karşı nefretini dile getirmektedir. Bu sebepledir ki Muaviye, Yezid ve soylarının eleştirildiği şiirlerde bazı konuşma dilinin özelliklerini barındıran argo sayılabilecek beddua ifadelerine rastlanmaktadır Şair klasik üslubun mazmunlarını ve imajlarını özellikle gazel nazım şekli ile yazdığı şiirlerinde kullanmıştır.

Nazmî'nin şiirleri incelendiğinde göze çarpan bir başka üslup ise XVIII. yüzyılda etkisini tamamen hissettirmeye başlayan "mahallileşme akımı"dır. Eserde yer alan şiirlerin tamamı Türkçedir. Şiirlerde Arapça ve Farsça kelimelerden oluşan tamlamalar olmasına rağmen şair fiillerini ve rediflerini çoğunlukla Türkçe kelimelerden seçmiştir.

Şairin üslubunun dikkat çeken bir diğer yönü de belli bir konu etrafında şekillenen yekâhenk gazellerdir. Bu gazeller; Hz. Ali (92-128-208-213), on iki imam (94-175), şarap (98), kolera (103), gam (105), kadeh (113), sevgili (114), vücud (116-117), Girit (120), musîkar (129), hat (154), vaiz (155), ayrılık (156-192), aşk (159), gamze (165), İstanbul (170), vatan (191), nevruz (196), Hz. Hüseyin (207), katip güzeli (212) gibi kelimeler etrafında gelişen zengin hayallerle süslenmiştir.

Nazmî'nin üslubunun en belirgin özelliklerinden biri, şiirlerini atasözü ve deyimlerle süsleyerek farklı çağrışımlar meydana getirmesidir. O; Necâtî Bey'in (D. 1455?-Ö. 1509) başı çektiği, zengin hayallerle örülmüş derin manalar barındıran bir üslubun temsilcisidir. Fikirlerini ispat edebilmek için atasözlerini ve deyimleri sık sık kullanmaktadır.

Sonuç olarak “*Nazmî Dîvânı*” XIX. yüzyılda klasik Türk edebiyatı ile tekke edebiyatının ortak özelliklerini yansıtması bakımından önemlidir. Eser hem döneminin din anlayışını, dil zevkini, sosyal ve kültürel yapısını yansıtması hem de edebiyat, tasavvuf ve kültür tarihi açısından önem arz etmektedir.

KAYNAKÇA

- Aça, M. vd.** (2012). *Başlangıçtan Günümüze Türk Edebiyatında Tür ve Şekil Bilgisi*. Kesit Yayınları.
- Akın, B.** (2020). “Hilmi (Hilmi Dede), Mehmed Ali Hilmi Dede Baba”. [Erişim: 06.10.2024, <https://teis.yesevi.edu.tr/madde-detay/hilmi-hilmi-dede-mehmed-ali-hilmi>]
- Akkuş, M.** (2014). *Klasik Türk Şiirinin Anlam Dünyası: Edebi Türler ve Tarzlar*. Fenomen Yayınları.
- Aksoy, H.** (1994). “Kıta”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, c. 25, s. 505.
- Aksoyak, İ.H.** (2020). *Âgâh, Osmân Âgâh*. [Erişim: 12.06.2024, <https://teis.yesevi.edu.tr/madde-detay/agah-osman-agah>.]
- Aksoyak, İ.H.** (2020). “Şevkî, Konyalı”. [Erişim: 01.10.2024, <https://teis.yesevi.edu.tr/madde-detay/sevki-konyali>]
- Aksu, H.** (1998). “Hurûfilik”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, c. 18, s. 408-412.
- Akün, Ö.F.** (1994). “Divan Edebiyatı”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, c.9, s. 389-427.
- Algar, H.** (1997). “Hasan el-Askerî, Hasan b. Ali”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, c.16, s. 289.
- Alıcı, M.** (2010). “Şefaat”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, c. 38, s. 411-412.
- Arslan, M.** (2020). *Nedîm, Mahmûd Nedim Paşa*. [Erişim: 04.05.2024, <https://teis.yesevi.edu.tr/madde-detay/nedim-mahmud-nedim-pasa>.]
- Asil, Y.Ş.** (2011). *Dini Terimler Sözlüğü*. Alter Yayıncılık.
- Avcı, İ.** (2017). Yeni Bilgiler Işığında Giritli Şairlere Ek. Y. Atayeter & İ. Avcı (Ed.). *Uluslararası Akdeniz Medeniyetleri Sempozyumu: 8-10 Kasım 2016 Girne/Kıbrıs Bildiri Kitabı*, Gece Kitaplığı Yayınları.
- Ayverdi, İ.** (2011). *Misali Büyük Türkçe Sözlük*. Kubbealtı Neşriyatı.
- Azar, B.** (2005). *Türabî Dîvânı (İnceleme-Metin)*. (Doktora Tezi). Fırat Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Elazığ.
- Başoda, Ş.** (2022). *Mithat Paşa'nın Bağdat Valiliği Ve Zevra Gazetesi (Zevrâ Gazetesinin 49-100. Sayılarına Göre)*. (Yüksek Lisans Tezi). Kırşehir Ahi Evran Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kırşehir.

- Batıslam, H.D.** (2007). Tarih ve Kültür Kaynağı Olarak Hasb-i Haller. *Türklük Bilimi Araştırmaları*, 0(22), 29-42.
- Bayak, C.** (2007). “Nevrûziyye”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, c.33, s. 62.
- Bedir, Z.** (2004). *Caferî Baba ve Dîvânı*. (Yüksek Lisans Tezi). Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Bektaş, E.** (2011). Pertev’in Hoca Neş’et Biyografisi. *Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 9(2), 181-205.
- Bilge, M.L.** (2010). “Şattülarap”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, c. 38, s. 381-382.
- Bingöl, D.** (2017). *Süleymaniye Kütüphanesi, Galata Mevlevîhânesi Koleksiyonu 26 Numaralı Cönk 1-137 Numaralı Sayfalar (İncelenme-Metin)*. (Yüksek Lisans Tezi). Sakarya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sakarya.
- Birge, J.K.** (1991). *Bektaşîlik Tarihi*. (Çev.) Reha Çamuroğlu, Ant Yayınları, İstanbul.
- Bolay, S.H.**(1989). “Âdem”, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, c.1 s. 358-363.
- Bozhüyük, M.E.** (1998). “Huruf”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, c.2, s. 397-398.
- Buzpınar, Ş.T.** (2012). “Tevfik Paşa, Hidiv”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, c. 41, s. 14-15.
- Bülbül, T.** (2018). *19. Yüzyıl Bektaşî/Hurûfî Şairlerden Sâcid ve Şiirleri (İnceleme-Metin)*. TEZMER Erciyes Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi Kantin İçi Ana Kampüs KAYSERİ.
- Canım, R.** (2016). *Divan Edebiyatında Türler*. Grafiker Yayınları.
- Canım, R.** (2021). *Divan Edebiyatının Kaynakları*. Paradigma Akademi.
- Cebecioğlu, E.** (2009). *Tasavvuf Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü*. Ağaç Kitabevi.
- Cengiz, H.** (1986). Divan Şiirinde Musammatlar. *Türk Dili Türk Şiiri. Özel Sayısı II (Divan Şiiri)*, 291-429.
- Çakır, E.** (2020). “Şevkî, Ahmed”. [Erişim: 01.10.2024, <https://teis.yesevi.edu.tr/madde-detay/sevki-ahmed>]
- Çelebi, İ.** (2008). “Rüya”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, c. 35, s. 306-309.
- Ceylan, Ö.** (2000). *Tasavvufî Şiir Şerhleri*. Kitabevi Yayınları.
- Dağdelen, Ö.** (2020). “Şeyhî/Şevkî, Mehmet Şeyhî”. [Erişim: 01.10.2024, <https://teis.yesevi.edu.tr/madde-detay/sevki-mehmet-sevki>]

- Dedebaba, B.N.** (1988). *Bektâşilik Alevilik Nedir?*. Doğuş Yayınları.
- Dedebaba, B.N.** (2001). *Bütün Yönleriyle Bektaşilik ve Alevilik*. Ardınc Yayınları.
- Demir, S.** (2016). *Ali Rıza ÖGE'nin Bektaşi Şiirleri Üzerinde İnceleme ve Metin Aktarımı (701–926.sayfalar)*. (Yüksek Lisans Tezi). Cumhuriyet Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sivas.
- Demirel, Ş.** (2008). Antep'li Aynî Divanı'ndaki Tarih Manzumeleri Üzerine Bir İnceleme, *Turkish Studies*, 3-4.
- Devellioğlu, F.** (2010). *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat*. Aydın Kitabevi Yayınları.
- Dilçin, C.** (2009). *Örneklerle Türk Şiir Bilgisi*. TDK Yayınları.
- Diriöz, M.** (1977-1978). Sâib'in Türkçe Şiirleri. *Türk Kültürü Araştırmaları* YXVII/1-2: 277-301.
- Ekici, A.** (2022). *Nihanî Dîvânı (inceleme-Metin)*. (Doktora Tezi). Hacettepe üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Elbir B. vd.** (2012). Divan Edebiyatında Tarih Manzume Geleneği ve Nedim ile Şeyh Galib'in Tarih Manzumelerinin Karşılaştırılması. *Ekev Akademi Dergisi*, 16(51), 295-306.
- Elmalı, H.** (1997) "Hassân b. Sâbit", *TDV İslam Ansiklopedisi*, c.16, s. 399-402.
- Eraydın, S.** (2004). *Tasavvuf ve Tarikatlar*. Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları.
- Erdem, H.** (1990). *Panteizm ve Vahdet-i Vücut Mukayesesi*, Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Erdoğan, M.** (2009). Divan Şiirinde Mahallîleşme Kavramı ve Bâkî Divan'ında Bazı Mahallî Unsurlar, *International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic, Volume*, 4(5), 114-165.
- Erdoğan, M.** (2020). "Nazmî, Bursalı". [Erişim: 02.10.2024, <https://teis.yesevi.edu.tr/madde-detay/nazmi-bursali>]
- Eren, H.** (2020). *Câhî, İbrâhîm Mîrzâ*. [Erişim: 12.12.2020, <https://teis.yesevi.edu.tr/madde-detay/cahi-ibrahim-mirza>]
- Eren, H.** (2023). "Nazmî, Ali (Şirvanlı)" [Erişim: 02.10.2024, <https://teis.yesevi.edu.tr/madde-detay/nazmi-ali>]

- Ergun, S. N.** (1956). *Bektaşî-Kızılbaş Alevî Şairleri ve Nefesleri*, (3). İstanbul Maarif Kitapevi.
- Fatin Davud.** (2007). *Fatin Tezkiresi*. (Haz.) Ömer Çiftçi, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara.
- Eröz, M.** (1990). *Türkiye’de Alevîlik ve Bektaşîlik*. Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Fığlalı, E.R.** (1989). “Ali”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, c. 2, s. 375-378.
- Fığlalı, E.R.** (1994). *Türkiye’de Alevîlik-Bektaşîlik*. Selçuk Yayınları.
- Göçgün, Ö.** (1987). *Ziyâ Paşa’nın Hayatı, Eserleri, Edebî Şahsiyeti ve Bütün Şiirleri*. Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları.
- Gölpınarlı, A.** (1963). *Alevi-Bektaşî Nefesleri*. Remzi Kitabevi.
- Gölpınarlı, A.** (1969). *100 Soruda Türkiye’de Mezhepler ve Tarikatler*. Gerçek Yayınevi.
- Gölpınarlı, A.** (1973). *Hurûfîlik Metinleri Kataloğu*. TTK Basımevi.
- Gölpınarlı, A.** (2005). *On İki İmam*. Derin Yayınları.
- Gölpınarlı, A.** (2023). *Tasavvuftan Dilimize Geçen Deyimler ve Atasözleri*. İnkılap Kitapevi Yayınları.
- Gümüşsoy (Atılğan), E.** (2006). *Kececizâde Fuad Paşa (1815-1869)*. (Doktora Tezi). Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Güncel Türkçe Sözlük.** [Erişim: 02.07.2024, <https://sozluk.gov.tr/>]
- Gündüz, Ş.** (1998). *Din ve İnanç Sözlüğü*. Vadi Yayınları.
- Gündüz, A.** (2010-Nisan). XIX. Yüzyılda Osmanlı Devlet Hayatında Rol Oynayan Üç Büyük Devlet Adamı: Mustafa Reşit, Ali ve Fuat Paşalar. *Türk Dünyası Araştırmaları*, 185, 65-93.
- Güzel, A.** (2014). *Dinî-Tasavvufî Türk Edebiyatı El Kitabı*. Akçağ Yayınları.
- Harman, Ö.F.** (2007). “Nûh”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, c.33, 224-227.
- Harman, Ö.F.** (2010). “Süleyman”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, c.38, 56-60.
- Harman, Ö.F.** (2013). “Yakûb”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, c. 43, 274-276.
- Hatipoğlu, İ.** (2009). “Selmân-ı Fârisî”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, c.36, 441-443.
- İnal, M.K.** (1970). *Son Asır Türk Şairleri*. Milli Eğitim Basımevi.
- İpekten, H.** (2016) *Eski Türk Edebiyatı Nazım Şekilleri ve Aruz*. Dergâh Yayınları.

- İsen, M.** (1997). *Ötelerden Bir Ses Divan Edebiyatı ve Balkanlarda Türk Edebiyatı Üzerine Makaleler*. Akçağ Yayınları.
- İsen, M. & Kurnaz, C.** (1998). *XIX. Yüzyıl Divan Şiiri-Türk Dünyası El Kitabı*. TKAE Yayınları.
- Kaplan, M.** (1982). *Tanpınar'ın Şiir Dünyası*. Dergâh Yayınları.
- Kaplan, H.** (2007). Refik ve Şiirlerinde Hz. Ali, Ehl-i Beyt ve On İki İmâm Sevgisi. F. Kılıç & T. Bülbül (Ed.). *2. Uluslararası Türk Kültür Evreninde Alevilik ve Bektaşılık Bilgi Şöleni Bildiri Kitabı*, s. 843-856.
- Kaplan, Y.** (2020). *Câhî, Câhî Bey*. [Erişim: 11.06.2024, <https://teis.yesevi.edu.tr/madde-detay/cahi-cahi-bey>]
- Kara, M.** (2003). *Tasavvuf ve Tarikatlar Tarihi*. Dergâh Yayınları.
- Karabey, T.** (2011). “Tarih Düşürme”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, c.40, s. 80-82.
- Karakuş, G.** (2012). *Mehmed Ali Hilmi Dede Baba Divanı*. Revak Kitabevi.
- Karaman, F. vd.** (2006). *Dinî Kavramlar Sözlüğü*. TDV Yayınları.
- Karataş, T.** (2011). *Ansiklopedik Edebiyat Terimleri Sözlüğü*. Perşembe Kitapları.
- Kaya, D.** (2007). *Ansiklopedik Türk Halk Edebiyatı Terimleri Sözlüğü*. Akçağ Yayınları.
- Kelemci, N.** (2020). XIX. Yüzyıl Şairlerinden Nazmî ve Dîvânı. *Akademik Dil ve Edebiyat Dergisi*, 4(2), 548-569.
- Keleş, R.** (2013). *Divan Şiirinde Lafzî Ayet ve Hadis İktibasları*. (Doktora Tezi). Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum.
- Kılavuz, A.S.** (1989). “Ali er-Rıza”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, c.2, s. 436-438.
- Kılınç, A.** (2006). *Türk Edebiyatında Vasiyetnâmeler*. Akçağ Yayınları.
- Korkmaz, E.** (1994). *Ansiklopedik Alevîlik-Bektaşılık Terimleri Sözlüğü*. Ant Yayınları.
- Köprülü, O.F.** (1996). “Fuad Paşa, Keçecizâde”. *TDV İslam Ansiklopedisi* c.13, s. 202-205.
- Köseoğlu, N.** (2004). “Tarih”. *Büyük Türk Klâsikleri Ansiklopedisi*, c.8, s. 13-97.
- Kurnaz, C.** (1996). *Hayâlî Bey Divânı'nın Tahlili*. MEB Yayınları.
- Kurnaz, C. & Çeltik, H.** (2013). *Divan Şiiri Şekil Bilgisi*. Kurgan Edebiyat Yayınları.

- Kurtoğlu, O.** (2006). Divan Şiirinde Mahlas Değiştiren ve Birden fazla Mahlas Kullanan Şairler. *Bilig*, (38), 71-91.
- Kutlu, S.** (2003). *Din Anlayışında Farklılaşmalar Tũrkiye'de Alevilik Bektaşilik*. DİB Yayınları.
- Kũcũk, C.** (1988). "Abdũlaziz", *TDV İşlam Ansiklopedisi*, c.1, s.179-185.
- Kũcũk, H.** (2011). *Anahatlarıyla Tasavvuf Tarihine Giriş*. Ensar Neşriyat Yayınları.
- Levend, A.S.** (2015). *Divan Edebiyatı Kelimeler ve Remizler Mazmunlar ve Mefhumlar*. Dergâh Yayınları.
- Macit, M.** (1996). *Divân Şiirinde Âhenk Unsurları*. Akçağ Yayınları.
- Mehmet Sũreyya** (1996). *Sicill-i Osmanî C. 4.* (Çev.) Seyit Ali Kahraman. Kũltũr Bakanlığı ve Tarih Vakfı Ortak Yayınları, İstanbul.
- Mengi, M.** (2017). *Eski Tũrk Edebiyatı Tarihi*. Akçağ Yayınları.
- Mermer, A. vd.** (2006). *Ŭniversiteler İçin Eski Tũr Edebiyatına Giriş*. Akçağ Yayınları.
- Mermer, A. & Keskin Koç, N.** (2016). *Eski Tũrk Edebiyatı Terimleri Sũzluđũ*. Akçağ Yayınları.
- Mete, N.** (2014). Kânũnũ Sultan Sũleyman'ın Şehzâde Mustafa'ya Yazdığı Vasiyetnâme. *Atatũrk Ŭniversitesi Tũrkiyat Araştırmaları Enstitũsũ Dergisi*, (52), 141-152.
- Mũtercim Asım Efendi.** (2009). *Burhan-ı Katı*. (Haz.) Mũrsel Őztũrk ve Derya Őrs, TDK Yayınları, Ankara.
- Ocak, A.Y.** (1996). "Hacı Bektâş-ı Velî", *TDV İşlam Ansiklopedisi*, c.14, 455-458.
- Onay, A.T.** (1996). *Eski Tũrk Edebiyatında Mazmunlar ve İzahı*. (Haz.) Cemal Kurnaz, MEB Yayınları, İstanbul.
- Öger, A.** (2020). "Şevkî, Muhammed Resũl". [Erişim: 01.10.2024, <https://teis.yesevi.edu.tr/madde-detay/sevki-muhammed-resul>]
- Öngören, R.** (2012). *Başlıca Tarikatlar. Tasavvuf El Kitabı*. Grafiker Yayınları.
- Öz, M.** (1994). "Ehl-i Beyt", *TDV İşlam Ansiklopedisi*, c.10, s. 498-501.
- Öz, M.** (2020). "Muhammed el-Cevâd", *TDV İşlam Ansiklopedisi*, c.30, s. 512-513.
- Őzerverli, M.S.** (2004). "Melek". *TDV İşlam Ansiklopedisi*, c.29, s. 40-42.

- Özkırmı, A.** (1996). *Toplumsal Bir Başkaldırının İdeolojisi Alevîlik-Bektâşilik*. Cem Yayınevi.
- Özmen, İ.** (1998). *Alevi Bektaşî Şiirleri Antolojisi C. 2*. Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Özmen, İ.** (1998). *Alevi-Bektaşî Şiirleri Antolojisi C. 4*. Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Öztürk, Y.N.** (1992). *Tarih Boyunca Bektaşilik*. Yeni Boyut Yayınları.
- Pakalın, M. Z.** (1940). *Son Sadrazamlar ve Başvekiller c.1*. Ahmet Sait Matbaası.
- Pala, İ.** (2002). “Kün”, *TDV İslam Ansiklopedisi*. c. 26, s. 552-553.
- Pala, İ.** (2005). *Divan Edebiyatı*. Kapı Yayınları.
- Pala, İ.** (2016). *Ansiklopedik Divan Şiiri Sözlüğü*. Kapı Yayınları
- Saraç, Y.M.** (2007). *Klasik Edebiyat Bilgisi: Belagat*. 3F Yayınevi.
- Sarıkaya, Y. M.** (2004). *Türk-İslam Edebiyatında Hz. Ali. (Doktora Tezi)*. Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Saydam, A.** (2006). “Mütercim Rüşdü Paşa”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, c.32, s 32-33.
- Sefercioğlu, M.N.** (2001). *Nev’î Divanı’nın Tahlili*. Akçağ Yayınları.
- Şafak, T.** (2019). “Şevket-i Buhârî”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, c.2, s. 557-558.
- Şentürk, A.A.** (2017). *Osmanlı Şiiri Kılavuzu C. 2*. OSEDAM Yayınları.
- Şentürk A.A. & Kartal, A.** (2008). *Eski Türk Edebiyatı Tarihi*. Dergâh Yayınları.
- Takır, Ö.** (2018). *Ali Rıza Öge’nin Kaydettiği Şiir Mecmuası Üzerine Tetkik (541-700. Sayfalar) -İnceleme ve Metin*. (Yüksek Lisans Tezi). Cumhuriyet Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sivas.
- Tanman, M.B.** (2010). “Şahkulu Sultan Tekkesi”. *TDV İslam Ansiklopedisi* c.38, s. 286-289.
- Tanpınar, A.H.** (1988). *19. Asır Türk Edebiyatı Tarihi*. Çağlayan Basımevi.
- Taş, S.** (2013). *Samim Kocagöz Yazar Eser Uslûp*. Gazi Kitabevi.
- Taşdelen, İ.** (2020). “Şevkî, Hasan Tahsîn”. [Erişim: 01.10.2024, <https://teis.yesevi.edu.tr/madde-detay/sevki-hasan-tahsin>]
- Tekin, F.** (2020). “Şevkî, Muhammed Şerî”. [Erişim: 01.10.2024, <https://teis.yesevi.edu.tr/madde-detay/sevki-muhammed-serif-kettekorgani>]

- Timurtaş, F.** (2010). Küçük Eski Anadolu Türkçesi Grameri. *Türkiyat Mecmuası*, 18(0), 331-368.
- Tulum, M.** (2013). *Osmanlı Türkçesi Büyük El Sözlüğü*. Kapı Yayınları.
- Tuman, M.N.** (2001). Tuhfe-i Nâilî I-II. (Haz.) Cemal Kurnaz ve Mustafa Tatçı, Bizim Büro Basım Yayın Dağıtım, Ankara.
- Uğur, A.** (2020). *Klâsik Türk Şiirinde Bektaşîlik*. Paradigma Akademi Yayınları.
- Uludağ, S.** (1989). “Âl-i Abâ”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, c.2, s. 306-307.
- Uludağ, S.** (1991). “Aşk”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, c. 4, s. 11-17.
- Uludağ, S.** (2008). “Rüya: Tasavvuf”, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, c.35, s.309-310.
- Uludağ, S.** (2006). “Nefes”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, c. 33, s. 522-523.
- Uludağ, S.** (2016). *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*. Kabcacı Yayınları.
- Uzun, M.İ.** (1996). “Fıravun”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, c. 13, s. 121-122.
- Uzun, M.İ.** (1991). “Aşk”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, c.4, s. 18-21.
- Uzun, M.İ.** (1992). “Burç”, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, c.6, s. 424-426.
- Ünver, İ.** (1998). XIX yüzyıl Divan Şiiri. *Ankara Üniversitesi DTDF Dergisi*, 32 (1/2), 131-140.
- Ünver, İ.** (2004). “XIX. Yüzyıl Divân Nazım ve Nesri”. *Büyük Türk Klâsikleri Ansiklopedisi*, c.8, s. 99-301.
- Ünver, İ.** (1993). Çeviri Yazıda Yazım Birliği Üzerine Öneriler. *Türkoloji Dergisi*, 9(1), 51-91.
- Üstüner, K.**(2007). *Divan Şiirinde Tasavvuf*. Birleşik Yayınevi.
- Üstüner, K.** (2008). XIV. ve XV. Yüzyıl Divanlarında Tasavvuf. *Türklük Bilimi Araştırmaları*, (24), 271-94.
- Üstüner, K.** (2014). *Tasavvuf ve Klasik Şiirimiz*. Akçağ Yayınları.
- Üzüm, İ.** (2000). *Günümüz Aleviliği*. İSAM Yayınları.
- Vaktidolu, A.A.A.** (2014). *İmam Cafer-i Sadık Buyruğu*. Can Yayınları.
- Yakışır, A.** (2016). *Mehmed Ali Hilmi Dede Baba'nın Divânı*. (Yüksek Lisans Tezi). Bingöl Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Bingöl.

- Yakıt, İ.** (2003). *Türk İslam Kültüründe Ebced Hesabı ve Tarih Düşürme*. Ötüken Neşriyat.
- Yaman, M.** (2011). *Alevîlik*. Demos Yayınları.
- Yaşaroğlu, M.K.** (2006). “Muharrem”, *TDV İslam Ansiklopedisi* c.31, s. 3-5.
- Yavuz, Y.Ş.** (2010). “Şefaât: İslâm’da Şefaât”, *TDV İslam Ansiklopedisi* c. 38, s. 412-413.
- Yazıcı, T.** (1997). “Hâfız-ı Şîrâzî”, *TDV İslam Ansiklopedisi* c.15, s. 103-106.
- Yekbaş, H.** (2020). “Şevkî”. [Erişim: 01.10.2024, <https://teis.yesevi.edu.tr/madde-detay/sevki>]
- Yekbaş, H.** (2020). “Şevkî, Azîz İmâmı-zâde Osman Şevkî Efendi ”. [Erişim: 01.10.2024, <https://teis.yesevi.edu.tr/madde-detay/sevki-aziz-imamizade-osman-sevki>]
- Yekbaş, H.** (2020). “Şevkî, Hasan Şevkî”. [Erişim: 01.10.2024, <https://teis.yesevi.edu.tr/madde-detay/sevki-hasan-sevki>]
- Yekbaş, H.** (2020). “Şevkî, Ömer Şevkî”. [Erişim: 01.10.2024, <https://teis.yesevi.edu.tr/madde-detay/sevki-omer-sevki>]
- Yıldırım, S.** (2005). *Hasan Cemâlî Baba Hayatı, Sanatı Ve Eserleri Üzerine Bir İnceleme*. (Yüksek Lisans Tezi). Dumlupınar Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kütahya.
- Yıldırım, A.** (1997). *Başlangıçtan Günümüze Alevî Bektaşî Deyişleri II*. Uyum Yayıncılık.
- Yıldırım, A.** (2018). “Sen Olmasaydın Felekleri Yaratmazdım” Hadis-i Kudsisinin Klasik Şiire Yansımaları. *Eski Türk Edebiyatı Araştırmaları Dergisi [ESTAD]* 1(1), 154-168.
- Yılmaz, M.** (2013). *Kültürümüzde Ayet ve Hadisler (Ansiklopedik Sözlük)*. Kesit Yayınları.
- Yılmaz, M.** (2018). *Milli Kütüphane 06 Mil Yz A 9110 Numaralı Şiir Mecmuasının ‘Mecmuaların Sistemik Tasnifi Projesi’ne (MESTAP) Göre Tasnifi*. (Yüksek Lisans Tezi). Ondokuz Mayıs Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Samsun.
- Yılmaz, S.S. & Han, M.** (2022). *Sivas-Yıldızeli Kaynaklı Bir Alevi-Bektaşî Şiir Mecmuası Üzerine İnceleme*. *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Velî Araştırma Dergisi*, 103. 323-362.
- Yılmaztürk, H.** (1999). *Esâmî-i Şu’arâ-yı Âmid’in Tenkitli Metni*. (Yüksek Lisans Tezi). Fatih Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Yurdakul, İ.** (1998). Mehâhu’l-Miyâh İstanbul’un Meşhur İçme Suları. *İstanbul Araştırmaları*, (5), 129-161.

Yücedağ, S. (2011). *Tarihe Adını Yazdıran 100 Büyük Türk*. Maya Kitap.

Zavotçu, G. (2013). *Klasik Türk Edebiyatı Sözlüğü*. Kesit Yayınları.

EKLER

ÖZEL ADLAR DİZİNİ

- Abdurrahman Paşa:** 128
Abdülaziz: 8, 32, 39, 40, 41, 53, 185, 188, 189, 190, 204, 209, 210, 272, 532, 541
Âdem: viii, 103, 131, 132, 136, 140, 146, 162, 163, 176, 205, 537
Âgâh: 26, 27, 28, 190, 536
Ahmet Paşa: 92
Akdeniz: x, 53, 187, 218, 536
Ali Baba: 4, 12, 128, 167, 197
‘Alî Nakî: 34, 312, 352
‘Alî Rızâ: 311, 316, 368
Ane: ix, 9, 10, 209
Arabistan: x, 184, 190, 210
Ârif: 26, 27, 192
Aristo: 40, 192, 195
Asaf: 40, 136, 201, 202
Avrupa: x, 1, 8, 32, 39, 41, 53, 185, 187, 190, 210, 320, 321, 322, 372
Azra: 205, 208
Azrail, 127
Babil: 128
Bağdat: x, 8, 9, 10, 210, 536
Bâkî: 61
Behzad: 192, 234
Bektaşî: 2, 4, 5, 6, 7, 12, 18, 19, 21, 52, 60, 61, 89, 90, 126, 142, 146, 147, 150, 159, 160, 167, 168, 170, 171, 172, 180, 181, 183, 196, 197, 200, 249, 295, 297, 532, 534, 538, 539, 542, 545
Ca‘fer: 13, 26, 27, 33, 35, 50, 53, 65, 67, 180, 193, 194, 203, 261, 283, 310, 314, 316, 318, 324, 340, 342, 349, 379, 389, 419, 437, 441, 462, 477, 478, 479, 480, 524
Cafer-i Bermeki: 202
Caferiyye: 15, 180
Câhî: 26, 28, 194, 195, 293, 538, 540
Cebrail: 127, 129, 133, 158, 159, 195
Ceyhun: x, 218
Dara: 42, 203, 204
Davut: 130, 136
Deyr: 9, 10, 35, 68, 205, 492, 509
Edhem Bey: 128
Emin Ali Paşa: 7, 39, 56, 189, 190
Felatun: 195, 238
Ferhat: 205, 206, 208
Fırat Nehri: x, 8, 9, 10, 194, 217, 219, 244, 265
Firavun: 103, 135, 176, 184, 185, 543
Fransa: 8, 41, 43, 67, 210, 368, 369
Fuat Paşa: 8, 41, 56, 186, 187, 189, 196, 215
Fuzûlî: 26, 27
Girit: x, 6, 10, 95, 189, 190, 211, 218, 259, 535
Hacı Bektaş Velî: ix, 5, 14, 20, 55, 56, 148, 166, 167, 170, 171, 181, 545
Hacı Hasan Baba: 4, 6, 12, 167, 197
Hâfız: 195, 196, 544
Hâkî: 26, 51, 196, 197, 255
Halep: x, 8, 9, 10, 152, 155, 190, 212, 217
Hallac-ı Mansur: ix, 152, 171, 172, 223, 250
Harun Reşit: 42, 202
Harut: vii, 127, 128, 129, 275
Hz. Hasan: 12, 13, 34, 35, 66, 72, 154, 180, 198, 199, 308, 313, 314, 316, 318, 340, 341, 344, 346, 348, 349, 350, 354, 358, 359, 367, 368, 375, 389, 436, 441, 464
Hassân bin Sâbit: 195
Hatem: 39, 203
Hatîf: vii, 127, 128
Hayâlî: 92, 541
Hıten: x, 213, 295
Hızır: viii, 61, 132, 135, 189, 203
Hicaz: x, 188, 190, 191, 213
Hilmi Dede-baba: 26, 27, 197, 199, 536, 540, 544
Hurufî: 22, 89, 169, 534
Hüseyin Paşa: 42
Hüsrev: 42, 202, 205, 208
Hz. Ali: vi, 11, 12, 16, 21, 28, 52, 54, 55, 60, 61, 91, 95, 139, 141, 143, 144, 148, 158, 159, 160, 165, 167, 168, 171, 173, 180, 181, 183, 184, 215, 249, 250, 295, 296, 297, 534, 535, 540, 542

Hız. Hüseyin: 12, 13, 14, 15, 16, 22, 35, 38, 44, 51, 54, 55, 56, 57, 62, 65, 66, 68, 75, 79, 86, 91, 96, 98, 101, 127, 148, 150, 152, 154, 157, 161, 162, 167, 175, 180, 181, 182, 183, 185, 200, 201, 214, 250, 293, 297, 309, 310, 314, 316, 317, 318, 339, 340, 341, 342, 343, 350, 355, 364, 382, 389, 442, 534, 535, 437, 461, 462, 464, 500, 530, 531

Hız. Muhammet: 21, 40, 52, 54, 55, 59, 60, 61, 129, 133, 134, 135, 143, 144, 145, 146, 147, 150, 153, 158, 159, 160, 164, 165, 167, 175, 179, 180, 181, 183, 184, 195, 214, 235, 246, 249, 295, 442

Hız. Yakup: 99, 137, 139, 214

İbrahim Paşa: 40

İlyas: 61, 132

İncil: viii, 129, 130, 131

İngiltire: x, 210

İsa: viii, 103, 113, 130, 133, 146, 159

İskender: 42, 192, 195, 203, 204, 365, 510, 529

İsmail Nazmî Efendi: 6, 532

İsmail Paşa: 41, 187

İsrafil: vii, 127

İstanbul: x, 5, 6, 7, 10, 11, 12, 19, 37, 41, 63, 78, 96, 155, 186, 187, 188, 190, 197, 200, 210, 211, 212, 216, 218, 219, 222, 223, 259, 265, 320, 393, 396, 404, 407, 419, 438, 439, 452, 485, 506, 535, 537, 539, 541, 542, 545

Kâbe: ix, 151, 163, 164, 206, 232, 240, 241, 268

Kafdağı: 218, 235, 289

Kâfiristan: x, 213

Kağıthane: 14

Kanber: 184

Karun: 204

Kays: 130, 206, 207, 208, 260, 506

Kenan: x, 214

Kerbela: x, 12, 13, 25, 54, 91, 98, 127, 148, 150, 154, 165, 167, 181, 185, 214, 293, 534

Kestane suyu: 219

Kırım: 8, 41, 187

Kızılırmak: x, 219, 244

Kiramen kâtibin: 127

Kur'ân-ı Kerîm: viii, 100, 128, 129, 131, 132, 135, 137, 138, 139, 140, 148, 163, 164, 165, 169, 181, 203, 204, 205, 247

Leyla: 103, 106, 205, 206, 207, 208, 252, 260, 261

Lokman: 199, 200, 233, 238

Mahmut Kadri Bey: 164

Mahmut Nedim Paşa: 40, 56, 132, 188, 189, 192, 217

Marut: 128, 275

Mecnun: 103, 106, 205, 206, 207, 208, 252, 260, 261

Mehdî: 180, 183

Mehmet Ağa: 128

Mehmet Ali Baba: 12

Merdivenköy Dergâhı: 4, 7

Meryem: 133, 138, 208, 374, 415, 492

Mısır: x, 41, 137, 153, 185, 187, 189, 215, 287

Mikail: 127

Mithat Paşa: 8, 42, 56, 106, 190, 202, 205, 536

Muaviye: 54, 92, 129, 534

Mucib Bey: 164

Muhammed Bakır: 310, 318

Muhammed Mehdî: 313

Muhammed Takî: 312

Musa: viii, 103, 130, 132, 135, 146, 166, 170, 176, 180, 183, 185, 204, 218

Musa el-Kazım: 311, 342

Münker: 127

Nâbî: 6, 63, 89

Nazmî: 3, i, iii, iv, v, xiv, 1, 2, 3, 4, 5, 6, 7, 8, 9, 10, 11, 12, 14, 15, 16, 17, 18, 19, 21, 22, 24, 25, 26, 27, 28, 29, 30, 31, 33, 39, 40, 41, 42, 44, 46, 50, 52, 53, 54, 55, 57, 58, 59, 62, 64, 69, 70, 73, 75, 79, 83, 89, 90, 91, 92, 96, 97, 100, 104, 106, 108, 122, 123, 124, 125, 126, 127, 129, 130, 131, 132, 133, 134, 135, 136, 137, 138, 139, 140, 141, 143, 144, 145, 146, 147, 148, 149, 151, 152, 154, 155, 156, 157, 158, 159, 160, 161, 162, 164, 165, 167, 168, 169, 170, 171, 172, 173, 175, 176, 178, 179, 180, 181, 183, 184, 185, 186, 187, 189, 191, 192, 193, 194, 195, 196, 197, 198, 199, 200, 201, 202, 203, 205, 207, 208, 210, 211, 214, 216, 217, 218, 219, 220, 221, 222, 231, 233, 234, 236, 237, 241, 242, 244, 247, 248, 249, 250, 251, 253, 256, 257, 259, 260, 261, 262, 263, 264, 265, 270, 271, 272, 273, 274, 275, 277, 278, 280, 281, 282, 284,

286, 287, 288, 290, 291, 292, 293, 294,
295, 297, 299, 300, 301, 302, 388, 532,
533, 534, 535, 538, 539, 540
Nazmî Efendi (Bursalı): 5, 6
Nazmî, Ali (Şirvanlı): 5, 539
Necâtî Bey: 92, 108
Necef: x, 11, 12, 168, 172, 173, 181, 215,
400, 423, 464
Nedîm: 61
Nefî: 61
Nekir: 127
Nemçe: x, 210, 320
Ne'şet: 26, 27, 200
Nuh: viii, 135, 136, 146
Nurşirevan: 204
Ömerzâde Hasan Ağa: 4
Paris: x, 210, 320
Perverî: 26, 27, 193, 194
Rasim Paşa: 40, 187
Rava: 9
Remadiye: x, 9, 10, 217
Rıdvan: vii, 127, 128
Ruşuk: x, 210, 320
Rüştü Paşa: 42, 56, 156, 188, 204, 281,
291, 296
Sâ'ib: 195, 196
Sâcid: 26, 27, 200, 537
Selman-ı Farisi: 184
Serkâtip Emin Bey: 42, 56
Serkâtip Mir Mahmut Bey: 41
Seyyid Vehbi: 63
Sivastopoli: x, 46, 65, 217
Süleyman: viii, 98, 102, 136, 200, 202,
298, 539, 541
Sürûrî: 63
Şahkulu Sultan Dergâhı: 7, 12, 167, 197
Şakir Bey: 8, 9, 10
Şattülarap: x, 218, 537
Şeddad: 103, 205
Şehzade Mehmet Selim: 203
Şevket: 195, 196, 466, 467, 542
Şevkî: 26, 28, 201, 536, 537, 538, 541,
543, 544
Şeyh Galip: iii, 1, 63, 196, 200
Şirin: 202, 205, 206, 208
Tarikat-ı Nazenin: 15
Tevfik Paşa: 41, 56, 153, 187, 188, 215,
287, 537
Tevrât: viii, 129, 130, 131
Trablus: x, 217

Tulon: x, 210
Tur dağı: 103, 135, 176, 218
V. Murat: 4, 46, 106, 185, 186, 190, 532
Vamık: 205, 208
Varna: x, 210, 320
Vidin: x, 187, 190, 210, 320
Yahya: 138, 183
Yakup: viii, 99, 103, 137, 139, 140, 214
Yezid: 14, 54, 92, 120, 127, 185, 214, 534
Yusuf: viii, 98, 103, 137, 138, 139, 140,
205, 209, 214, 215, 222, 239
Zâtî: 92
Zebûr: viii, 129, 130, 131
Zekeriya: 102
Zekeriyya: viii, 138
Zeyne'l-Âbidîn: 309
Zühre: 128, 275, 276, 330, 363, 378, 413,
482
Züleyha: 137, 205, 209, 234
Zülkarneyn: 132, 203